

**BURSALI İBRAHİM RÂZÎ DİVANI
(İNCELEME-TRANSKRİPSİYONLU METİN)**

Mehmet ELALDI

Doktora Tezi

Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı

Prof. Dr. Selami ECE

2017

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Mehmet ELALDI

BURSALI İBRAHİM RÂZÎ DİVANI
(İNCELEME-TRANSKRİPSİYONLU METİN)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selami ECE

ERZURUM-2017

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum " Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimim 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

2/8/2017

Mehmet ELALDI

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Prof. Dr. Selami ECE danışmanlığında, Mehmet ELALDI tarafından hazırlanan bu çalışma, 24/07/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı (Eski) Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami ECE
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Melike GÖKCAN
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Sevda ÖNAL
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Meheddin İSPİR

İmza :
İmza :
İmza :
İmza :
İmza :

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 24/07/2017

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLolar DİZİNİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
RÂZÎ'NİN YAŞADIĞI YILLARA GENEL BİR BAKIŞ.....	1
Siyâsî ve Sosyal Görünüm:.....	1
Edebî Görünüm:.....	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. Bursalı İbrâhîm Râzî'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği	10
1.1. Hayatı.....	10
1.2. Edebî Kişiliği	12
1.2.1. Râzî'nin Şiirle İlgili Görüşleri:	12
1.3. Dünya Görüşü ve Tasavvufî Eğilimleri:	17
İKİNCİ BÖLÜM	
BURSALI İBRAHİM RÂZÎ DİVANİ İNCELEMESİ.....	21
2.1. DİVANIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ:.....	21
2.1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri	21
2.1.2. Vezin.....	36
2.1.2.1. Râzî Divanı'nda Görülen Vezin Problemleri:.....	37
2.1.3. Kafiye ve Redif	40
2.1.4. İktibaslar	49
2.2. MUHTEVA	54
2.2.1. Allah:	54

2.2.2. Kur’ân:	55
2.2.3. Melekler:	59
2.2.4. Peygamberler:	61
2.2.4.1. Âdem:	61
2.2.4.2. İdris:	62
2.2.4.3. Nuh:	63
2.2.4.4. İbrâhîm:	64
2.2.4.5. Yusuf:	67
2.2.4.6. Eyyûb:	70
2.2.4.7. Mûsâ:	71
2.2.4.8. Dâvud:	73
2.2.4.9. Süleyman:	74
2.2.4.10. İsa:	75
2.2.4.11. Muhammed:	77
2.2.5. Peygamber Kıssalarındaki Diğer Şahsiyetler	79
2.2.5.1. Hızır (Hızır):	79
2.2.5.2. Lokmân	80
2.2.5.3. Meryem	81
2.2.5.4. Havvâ	82
2.2.5.5. Züleyha	82
2.2.5.6. Nemrûd	84
2.2.6. Sahabe ve Ehl-i Beyt	85
2.2.6.1. Çar-yâr	85
2.2.6.2. Selmân-ı Fârisî:	88
2.2.7. Mutasavvıf Şahsiyetler	89
2.2.7.1. Mevlana	89

III

2.2.7.2. İbrâhîm Edhem.....	91
2.2.7.3. Hallâc-ı Mansûr.....	93
2.2.7.4. Ahmed er-Rifâî.....	94
2.2.7.5. Açıkbaş Mahmûd Efendi	94
2.2.8. Dinî Gün ve Geceler	96
2.2.8.1. Bayramlar	96
2.2.8.2. Miraç	99
2.2.8.3. Rebiülevvel Ayı (Mevlid Ayı)	99
2.2.9. Dinî ve Tasavvufî Kavramlar	100
2.2.9.1. İman-Küfr.....	100
2.2.9.2. Ahiret	103
2.2.9.3. Kıyamet.....	105
2.2.9.4. Haşır / Mahşer	107
2.2.9.5. Cennet	109
2.2.9.6. Şehâdet / Şehîd.....	113
2.2.9.7. Şefaât.....	114
2.2.9.8. Şeriat	116
2.2.9.9. Kazâ ve Kader	118
2.2.9.10. Kesret / Vahdet.....	119
2.2.9.11. Tevbe.....	120
2.2.9.12. Tevekkül.....	121
2.2.9.13. Hikmet.....	123
2.2.9.14. Tecellî.....	126
2.2.9.15. Nazar	129
2.2.9.16. Müşâhede	130
2.2.9.17. Keşf / Mükâşefe	131

2.2.9.18. Akl-ı Küll	132
2.2.9.19. Tayy-ı Zamân / Tayy-ı Mekân	133
2.2.9.20. Anâsır-ı Erbaa	133
2.2.9.21. On Sekiz Bin Alem	134
2.2.9.22. Bezm-i Elest	135
2.2.9.23. Garîb.....	137
2.2.9.24. Nezir (Adak).....	139
2.2.9.25. Cân / Cânân	140
2.2.9.26. Nefs / Heva.....	142
2.2.9.27. Cihâd / Mücâhede	145
2.2.9.28. Riyâzet.....	147
2.2.9.29. Uzlet	148
2.2.9.30. Melâmet.....	150
2.2.9.31. Hayret / Hayrân	152
2.2.9.32. Zikr	153
2.2.9.33. Mâsivâ	155
2.2.9.34. Fenâ-Bekâ	156
2.2.9.35. Zühhd	158
2.2.9.36. Sabır	160
2.2.10. Tasavvufî Tipler.....	162
2.2.10.1. İnsân-ı Kâmil.....	162
2.2.10.2. Kutub / Gavs	163
2.2.10.3. Mürşîd	164
2.2.10.4. Velî.....	165
2.2.10.5. Pîr	166
2.2.10.6. Rind	168

2.2.10.7. Zâhid ya da Sûfî	169
2.2.10.8. Dervîş	170
2.2.10.9. Üçler Yediler Kırklar	171
2.2.11. Dinî ve Tasavvufî Mekanlar	172
2.2.11.1. Kâbe	172
2.2.11.2. Mescîd-i Aksâ	174
2.2.11.3. Açıkbaş Mahmûd Efendi Tekkesi	175
2.2.11.4. Başçı Tekkesi	176
2.2.11.5. Rifâî Abdülmümin Tekkesi:	177
2.2.11.6. Sa'diyye Dergâhı	178
2.2.11.7. Tavuk Pazarı Camii	178
2.2.11.8. Mahkeme Camii	179
2.2.11.9. Sinan Bey Camii	180
2.2.11.10. Tekke-i Atik Camii	180
2.2.11.11. Ertuğrul Camii	181
2.2.11.12. Tayyar Paşa Camii	181
2.2.12. Toplum ve Kültür	182
2.2.12.1. Tipler	182
2.2.12.2. Tipleşen Hikâye Kahramanları	208
2.2.12.3. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar	212
2.2.12.4. Bitkiler	222
2.2.12.5. Meyveler	233
2.2.12.6. Kozmik Unsurlar	234
2.3. RÂZÎ DİVANI'NDAKİ TARİH MANZUMELERİNİN BİÇİM VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	239

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ESER.....	248
3.1. Dil ve İmlâ Özellikleri.....	248
3.2. Nüsha Tavsifi	251
3.3. Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirmede Takip Edilen Yol	255
3.4. Metin ve Sadeleştirme:	258
SONUÇ.....	493
KAYNAKÇA.....	496
DİZİN.....	506
EKLER.....	510
ÖZGEÇMİŞ	515

ÖZET

DOKTORA TEZİ

BURSALI İBRAHİM RÂZÎ DİVANI

(İnceleme-Metin-Sadeleştirme)

Mehmet ELALDI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selami ECE

2017-Sayfa: 516+XII

Jüri : Prof. Dr. Selami ECE (Danışman)

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Doç. Dr. Melike GÖKCAN

Yrd. Doç. Dr. Sevda ÖNAL

Yrd. Doç. Dr. Mehmedin İSPİR

Bu çalışma, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında Bursa'da doğmuş ve yaşamış Bursalı İbâhîm Râzî'nin Divan'ının Konya Mevlana Müzesi'nde kayıtlı mevcut tek nüshası üzerine yapılmış bir doktora çalışmasıdır. Çalışmada Mevlevî bir şair olan ve Destârizâde adıyla tanınan Bursalı İbrâhîm Râzî ile Divan'ının klâsik Türk edebiyatı sahasına tanıtılması amaçlanmıştır. Eserin baş tarafında kendi Divan'ından derlenen bilgilerle Bursalı İbrâhîm Râzî hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında ise Bursalı İbrâhîm Râzî Divanı'nın biçim ve muhteva bakımından ayrıntılı bir incelemesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbrâhîm Râzî, Bursa, Divan, Dertârizâde, Mevlevî.

ABSTRACT

Ph.D. THESIS

THE DIVAN OF IBRAHİM RĀZĪ FROM BURSA

(Study-Text-Simplification)

Mehmet ELALDI

Supervisor: Prof. Dr. Selami ECE

2017-Page: 516+XII

Jury : Prof. Dr. Selami ECE (Supervisor)

Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Assoc. Prof. Dr. Melike GÖKCAN

Assist. Prof. Dr. Sevda ÖNAL

Assist. Prof. Dr. Meheddin İSPİR

This is a doctorate study based on the only existing copy of the Ibrahim Razi who was born in Bursa and lived late in 18th century and at the beginning of 19th century whose Divan was registered in Konya Mevlana Museum. In this study, with Ibrahim Razi from Bursa, a Maulawi poet and known as Destarizade, Divan has been aimed to be introduced into the field of classical Turkish Literature. At the start of work, information compiled from his Divan has been given about Ibrahim Razi from Bursa. In the sequel, a detailed research about the form and content of Ibrahim Razi's Divan has been carried out.

Key words: Ibrahim Razi, Bursa, Divan, Destarizade, Maulawi.

KISALTMALAR

G	: Gazel
K	: Kaside
L	: Lugaz
M	: Mesnevi
Mfrd	: Mürfed
Msd	: Müseddes
N	: Nazım
SMD	: Sultan Mahmut Destanı
T	: Tarih
Trc	: Terci-i Bend
Trk	: Terki̇b-i Bend

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1.	22
Tablo 2.2.	23
Tablo 2.3.	25
Tablo 2.4.	28
Tablo 2.5.	32
Tablo 2.6.	37
Tablo 2.7.	41
Tablo 2.8.	42
Tablo 2.9.	239
Tablo 2.10.	243
Tablo 2.11.	244
Tablo 2.12.	246
Tablo 2.13.	246

ÖNSÖZ

Unutulan, ulaşılamayan, bünyesinde barındırdığı değerlerle yüzyıllardır keşfedilmeyi bekleyen nice eserler, nice emekler vardır. Göz, kulak ve kalbin teşrîk-i mesaîsiyle zerre zerre biriktirilmiş bu eserler bizim kültür hazinemizi zenginleştirmek için bir araştırmacının kendisini bulup gün yüzüne çıkarmasını beklemektedirler. Kültür deryamıza dahil olmak için bekleyen bir damlayı oraya taşımanın ve bu damlayı vücûda getiren şairin ruhunu şâd etmenin verdiği manevî hazla yapılan bu çalışmada, yazdığı eseriyle klâsik Türk şiirine katkıda bulunan Bursalı İbrâhîm Râzî ile Divan'ı konu olarak ele alınıp incelenmiştir.

Çalışma ön söz, giriş, üç ana bölüm ile sonuç ve indeks kısımlarından meydana gelmiştir. Giriş kısmında, Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî'yi içinde bulunduğu ortamla beraber klâsik Türk şiirinde konumlandırabilmek gâyesiyle XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında görülen siyâsî, sosyal ve edebî gelişmeler üzerinde durulmuş, dönemin özellikleri tanıtılmıştır. Birinci Bölüm'de ise Bursalı İbrâhîm Râzî hayatı, edebî kişiliği, dünya görüşü ve tasavvufî eğilimleriyle ele alınmıştır. Râzî hakkında herhangi bir kaynaktan bilgi bulunmadığından bu bölümde sunulan bilgiler Râzî Divanı'ndan elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. İkinci Bölüm'de ise Râzî Divanı incelemeye tabi tutulmuş, Divan şekil ve muhteva bakımından detaylıca incelenmiştir. Nazım şekilleri türlerle beraber ele alınmış, söz konusu bu nazım şekillerinin vezin, kafiye ve redif bakımından gösterdiği özellikler tablolar yardımıyla ayrıntılı bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Muhteva bölümünde ise Mevlevî bir şair olan Râzî'nin kaleminden çıkmış olan Divan'ı çok geniş bir incelemeye tabi tutulmuştur. Bu bölümde özellikle dinî ve tasavvufî konuların ağırlığı dikkat çekicidir. Tarih manzumeleri bu bölümde müstakil bir başlık altında ele alınmış, bu yolla hem Râzî hem de Râzî'nin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal ortam tablolar yardımıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Üçüncü Bölüm'de ise transkripsiyonlu metin ile sadeleştirmesi mevcuttur. Tüm çalışmalar eserin bu bölümü üzerinden yapıldığından bölüm üzerinde hassasiyetle durulmuş, eser transkribe edilirken anlam merkezli bir metot takip edilmiştir. Transkribe edilmiş metin verilmeden önce bölümün başında eserin hangi dil ve imlâ özelliklerini taşıdığı gösterilmiş, sonrasında ise üzerinde çalışılan eserin tek nüshası tavsîf edilerek tanıtılmıştır.

Gerek usül ve yöntem konusunda gerekse de metin çözümlemede çalışmalarım boyunca kendisinden her türlü bilimsel yardımı aldığım değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Selami Ece'ye, eğitimime büyük katkısı olan, bilgi ve deneyimlerini büyük bir hoşgörüyle bizimle paylaşan değerli hocam Prof. Dr. Metin Akkuş'a, eserin Arapça kısımlarının çözümünde büyük yardımını gördüğüm değerli dostum Mustafa Burtakucin'e teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum-2017

Mehmet ELALDI

GİRİŞ

RÂZÎ'NİN YAŞADIĞI YILLARA GENEL BİR BAKIŞ¹

Siyâsî ve Sosyal Görünüm:

1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla büyük bir yıkımla girmiştir. "Karlofça muahedesi, Osmanlı yayılmasının ve tahakkümünün artık durduğunu ve Osmanlı satvet ve mehabetinin yabancı devletler üzerinden silindiğini göstermesi itibarıyla da mühimdir."² Uzun süren savaşlar Osmanlı Devleti'ni dışta yıprattığı gibi içte de yıpratmış, birçok yerde meydana gelen isyanlar asayiş bozmuş, bu durum Osmanlı Devleti'nin hem maddî hem de manevî anlamda büyük kayıplar yaşamasına sebep olmuştur. Yüzyılın başında, 1703'te meydana gelen ve tarihe Edirne Vakası olarak geçen isyanla II. Mustafa tahttan indirilmiş, yerine III. Ahmed tahta oturmuştur. Devlet ricalinin, özellikle de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin usulsüz uygulamaları ile Sultan II. Mustafa'nın Karlofça'dan sonraki umursamaz tavrı ve Edirne'de av ile işgalinin sebep olduğu bu isyan,³ ilk defa devletin Osmanlı hanedanı tarafından idare edilmesini tartışmaya açması hasebiyle de önemlidir.⁴ III. Ahmed döneminde Osmanlı Devleti, 1711'de imzaladığı Prut Antlaşması ile Karlofça'da kaybettiği toprakları Rusya'dan geri almış, bu antlaşmanın verdiği güvenle Avusturya ve Venedik'le girdiği savaşı ise kaybetmiş; bu devletlerle 1718'de imzaladığı Pasarofça Antlaşması'yla Belgrad'ı, Dalmaçya ve Arnavutluk kıyılarını yitirmiştir. Bu tarihten sonra bir barış dönemine giren Osmanlı Devleti, 1718'de sadrazamlığa getirtilen Damad İbrâhîm Paşa ile 1730'a kadar sürecek olan ve adına tarihte "Lâle Devri" denilen bir dönemi yaşamıştır. Bu dönemde matbaanın açılması, çini ve kumaş fabrikası kurulması gibi önemli yenilikler yapılırsa da devlet ricalinin daldığı zevk u sefa ile yapılan israf boyutundaki harcamalar halkta ciddî bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. 1723-1730 arası İran'a karşı uygulanan ölçsüz ve acımasız

¹ Râzî, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşadığından XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk yarısı bu başlık altında siyâsî, sosyal ve edebî yönden ele alınmıştır.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, I. Bölüm, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 1.

³ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. Cilt, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul 1986, s. 423-424.

⁴ Mustafa İsen vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2011, s. 137.

kuvvetle elde edilen zaferlerin⁵ İbrâhîm Paşa'ya sağladığı teveccüh, Tebriz ve Hemedan gibi yerlerin kaybedilmesiyle yerini öfke ve isyana bırakmıştır. Tüm bunların nihayetinde 1730'da patlak veren Patrona Halil İsyanı'yla Paşa öldürülmüş, III. Ahmed de tahttan indirilip yerine oğlu I. Mahmud geçmiştir.

I. Mahmud (1730-1754) döneminde Osmanlı Devleti İran, Rusya ve Avusturya ile savaşmış ve neredeyse bu cephelerin tamamında önceki toprak kayıplarının önemli bir kısmını telafi etmiştir. Rusya ve Avusturya'ya karşı elde edilen zaferler neticesinde imzalanan Belgrad Antlaşması'yla Avusturya'dan Batı Eflak, Kuzey Bosna ve Belgrad dahil olmak üzere Kuzey Sırbistan geri alınmış; Rusya'nın Kırım ve Eflak'ten çekilmesi, Karadeniz'de ticaret ve savaş gemisi bulundurmaması sağlanmıştır. İran ile yapılan uzun savaşlar sonunda ise 1746'da Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla çizilen sınırlara geri dönülmüştür. Osmanlı Devleti, Belgrad Antlaşması'ndan 1768 Rus savaşına kadar yaklaşık 30 yıllık uzun bir rehabet ve barış dönemine girmiştir. Bu sakin dönem sonrası Ruslar ve Avrupalıların kolaylıkla ittifak yapmaları Osmanlı Devleti'ne diplomaside kuvvetler dengesinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir.⁶ *Teceddüde meyyal* bir tabiatı olan I. Mahmud⁷, uzun süren bu sakin dönemde birçok askerî ıslahatla orduyu yenilemeye çalışmıştır. I. Mahmud'dan sonra tahta çıkan III. Osman'ın (1754-1757) kısa süren saltanatında savaşlar yapılmasa da İstanbul iki büyük yangın felaketi yaşamıştır. III. Osman'dan sonra tahta çıkan III. Mustafa (1757-1773) zamanında ise I. Mahmud'un yaptığı askerî ıslahatlara tophane ve donanmada yapılan yeniliklerle devam edilmiştir. Fakat Ruslarla yapılacak savaşlar tüm bu yeniliklerin yetersiz kaldığını gösterecektir.⁸ III. Mustafa döneminde 1768 yılında başlayan ve *körlerle tek gözlülerin savaşı* olarak tanımlanan⁹ Osmanlı-Rus savaşı, I. Abdülhamid (1773-1789) döneminde *Rus becerisi ve Türk aptallığının simgesi* olarak değerlendirilen¹⁰ Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonlanmıştır. Bu antlaşmayla Ruslar, birçok siyasî ve ekonomik çıkar elde ettikleri gibi Azak ve Kabartay bölgelerini ele geçirip Kırım Hanlığı'nı da Osmanlı

⁵ Uzunçarşılı, 199.

⁶ İsen vd., 138.

⁷ Uzunçarşılı, 335.

⁸ Ahmet Atilla Şentürk ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 486.

⁹ Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, s. 524.

¹⁰ Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 19 (2015)*: 139-174.

Devleti'nden koparmışlardır. Osmanlı zafiyetini bütün açıklığıyla gözler önüne seren ve Rusya'nın büyük güç olarak ortaya çıktığını belgelemek bakımından büyük öneme sahip olan bu antlaşma, Rusya'nın Doğu siyaseti açısından da bir dönüm noktasıdır.¹¹

1783'te işgal edilen Kırım'ı Ruslardan geri alma arzusunda olan Osmanlı Devleti 1787'de Rusya'ya savaş açmış, 1788'de Rusya'nın müttefiki Avusturya'nın savaşa girmesiyle de iki cepheye savaş sürdürmüştür. Savaş devam ederken I. Abdülhamid'den tahtı devralan III. Selim (1789-1807), birkaç zafer elde etse de Bükreş, Belgrad ve Eflak cephelerinde mağlub olmuştur. Dış gelişmelerin, özellikle de Fransız ihtilalinin bölge ülkelerindeki tesirinden endişeye kapılan Avusturya ve Rusya, Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarıyla Osmanlı Devleti'yle masaya oturmuştur. Yaş Antlaşması'yla Özi Rusya'ya bırakılmış, Zıştovi Antlaşması'yla da Avusturya'yla mevcut statükoya geri dönmüştür. "Yaş Antlaşması'yla Rus genişlemesinin Kafkaslar istikametinde tehlikeler arz edeceği anlaşılmıştır. Rusya'ya savaş tazminatı ödenmesine razı olunması gibi ağır veballer, devletin hemen her alanda yeniden yapılanmasının âciliyetini gözler önüne sermiş ve barış Nizâm-ı Cedîd reformlarının başlangıcını teşkil etmiştir."¹²

Osmanlı Devleti, Zıştovi ve Yaş Antlaşmalarından sonra XIX. yüzyıla geçen yüzyılın sonunda başlattığı ıslahat çalışmalarıyla girmiştir. III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd adıyla askerî ve idarî alanda yaptığı tüm bu Avrupaî yenilikler devleti bir yandan yenileşmeye doğru götürürken öte yandan bu gelişmelerden hoşnut olmayan bir kitle de yaratmıştır. Ve nihayet bu hoşnutsuzluklar neticesinde Kabakçı Mustafa isyanı patlak vermiş, isyancıların arzusu üzerine 1807'de Nizâm-ı Cedîd kaldırılmış, III. Selim'in yerine de IV. Mustafa getirilmiştir. III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak isteyen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, İstanbul'a gelip Kabakçı Mustafa ve taraftarlarını öldürtmüş ve isyana son vermiştir. Tüm çabalarına rağmen III. Selim'in öldürülmesine mani olamayan Alemdar, IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud'un tahta geçmesini sağlamıştır.

II. Mahmud'un III. Selim'in katli sırasında ölümden dönmüş olarak darbeler ve karşı darbelerle başlayan saltanatı (1808-1839), aynı yoğunlukta devam etmiştir. Yeniçeri isyanları, merkezî idareyi zaafa uğratan zorba idareciler ve âyanların te'dibi,

¹¹ Beydilli, 524.

¹² Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2013, C. 43, s. 347.

Sırp ve Yunan milliyetçi ayaklanmaları, İran ve Rus savaşları ve özellikle Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın isyanı devrini tamamen işgal eden önemli gelişmeler arasındadır. Bütün bunların içinde devletin yeniden yapılanmasıyla ilgili hayatî önem ve zaruret arzeden köklü ıslahatların sürdürülmesi saltanat döneminin belirgin özelliğini oluşturur.¹³

Fransız ihtilalinin yaydığı fikirler, devletin zayıflayan otoritesi, yabancı ülkelerin özellikle de Rusya'nın kışkırtmaları, azınlıklar üzerinde artan ağır vergi yükü gibi nedenler bu dönemde azınlıkların ayaklanmalarının başlıca sebepleridir. Balkanlarda Osmanlı Devleti'ne ilk isyan edenler Sırlardır (1804). Bu isyandan hemen sonra 1806'da başlayan Osmanlı-Rus savaşı 1812'de Bükreş Antlaşması'yla son bulmuş, Sırlar bu antlaşmayla bazı imtiyazlar elde etmişler, sonradan Edirne Antlaşması'yla da bu haklarını genişletmişlerdir. Osmanlı Devleti'nden ilk kopan azınlıklar ise Yunanlılar olmuştur. 1821'de başlayan Rum isyanı başlarda Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yardımıyla bastırılrsa da sonraki dış müdahaleler durumu tersine çevirmiş, ani bir baskınla Osmanlı-Mısır donanması 20 Ekim 1827'de Navarin'de yakılmıştır. Rumları bahane edip Osmanlı Devleti'yle savaşa giren Rusya'nın Edirne'ye kadar ilerlemesi üzerine Rusya'yla Edirne Antlaşması (14 Ağustos 1829) imzalanmış ve bu antlaşmayla Sırlara verilen imtiyazlar genişletilmiş, Yunanistan ise bağımsızlığını elde etmiştir.

"Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı yalnızca II. Mahmûd'un saltanatını sarsmakla kalmamış, bir hânedan değişikliği tehlikesini de ciddi olarak gündeme getirmiştir."¹⁴ II. Mahmûd döneminde Konya'ya kadar ilerleyip burada Osmanlı ordusunu yenen ve sadrazamı esir alıp Kütahya'ya kadar gelen (2 Şubat 1833) Kavalalı Mehmed Ali Paşa, II. Mahmud'un karşılaştığı en büyük tehlikelerden biri olmuştur. Kavalalı'nın ilerleyişi ancak Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasıyla mümkün olmuş, iki taraf arasında yapılan Kütahya Antlaşması'yla Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya Mora ve Girit valiliklerinin yanı sıra Suriye valiliği, Oğlu İbrâhîm Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana Valiliği de verilmiştir. "Kavalalı Mehmed Ali'nin mevcut politikaları bir bütün olarak ele alındığı ve neticeleri değerlendirildiği zaman kendisinin Mısır tarihinde

¹³ Kemal Beydilli, "Mahmûd II", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 27, s. 352-353.

¹⁴ Beydilli, "Mahmûd II", *age.*, s. 353.

yeni bir dönemin başlatıcısı olarak kabul edilmesi zarureti ortaya çıkmaktadır."¹⁵ Kavalalı olayında Osmanlı'ya yardım eden Rusya, Osmanlı Devleti'yle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalamış, bu antlaşmayla boğazlar üzerinde son kez egemenlik hakkını kullanan Osmanlı Devleti Rusya'ya boğazlar üzerinde ayrıcalıklar tanımıştır. "Avrupa devletleri Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı büyük bir heyecan ve tepkiyle karşılamışlar ve Mısır meselesinin hallinden sonra Rusya'yı sekiz yıllık süre sonunda Boğazlar üzerindeki tek taraflı olan bu üstün durumundan vazgeçirerek 1841'de Londra Boğazlar Antlaşması'yla yeni bir uygulamaya gidilmesini kabul ettirmişlerdir."¹⁶ II. Mahmûd yaşamının sonlarına doğru Mısır'a bir ordu sevketsede neticesi gelmeden 1 Temmuz 1839'da vefat etmiştir.

XVIII. yüzyılda yapılan ıslah çalışmaları genellikle eski kurumların yanına yenilerinin de kurulması şeklinde gerçekleşmiş, bu da çöküşe doğru giden imparatorluğa yetmemiştir. Asıl köklü değişim XIX. yüzyılda II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasıyla (Vak'a-i Hayriyye-1826) başlayabilmiş, yenileşmenin önündeki en büyük engelin kalkmasıyla bu dönemde askerî sistemin yanında idare, hukuk ve eğitim sisteminde yapılan değişikliklerle bir yeniden yapılanma dönemine girilmiştir. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'yla da bu yenileşme hareketi devletin resmi programı haline gelerek yeni bir dönemin kapısı aralanmıştır.

Edebî Görünüm:

XVIII. yüzyılda siyasî, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan gerilemeye karşın kültür ve edebiyatta bu gerileme görülmez. Klâsik edebiyat genel manasıyla bir önceki asırdaki gelişimini devam ettirir. Yüzyılın başında ve sonunda Osmanlı tahtında bulunan iki şair padişahın, III. Ahmed ve III. Selim'in, ayrıca Damat İbrâhîm Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamların sanatçı ve şairleri himaye etmeleriyle kültür ve edebiyat alanında büyük bir gelişme görülmüş, Divan şiirinin son iki büyük şairi olan Nedim ve Şeyh Galib bu yüzyılda yetişmiştir.¹⁷ Bu yüzyılda klâsik üslubun yanında

¹⁵ Muhammet Hanefî Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 65.

¹⁶ Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 267.

¹⁷ Haluk İpekten vd., "XVIII. Yüzyıl Edebiyatı'nın Özellikleri", *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, C. 6, s. 195.

mahallî/folklorik üslup, hikemî/didaktik üslup ve Sebk-i Hindî üslubu şairler üzerinde etkilidir.¹⁸

XVIII. yüzyıl Divan şiiri renkli, zengin ve seçkin bir görünüm arz etse de bu yüzyıl ancak Nedim ve Şeyh Galib'i üstat olarak yetiştirebilmiştir. XVIII. yüzyıl şair sayısı bakımından klâsik edebiyatın en zengin dönemidir. Bir araştırmaya göre bu dönemde 1322 şair yetişmiştir.¹⁹ Kaynakların Sabit'ten itibaren "*her kaldırım taşının altından bir şair*" çıktığını söyleyip bu durumu eleştirmesi de bu dönemin nitelikli şair sayısı bakımından kısır bir dönem yaşadığını göstermektedir. Yine bu dönemde şair ile müteşairi birbirinden ayırt etmek için bir "reîs-i şâirânlık" makamının tahsisi de kemiyet ve keyfiyet arasındaki bu dengesizlikten kaynaklanmaktadır.

XVIII. yüzyıl, şairlerin geleneğin dışına çıkmak ve yeni bir şeyler söylemek için uğraş verdikleri, fakat birçoğunun bunu başaramayıp eskileri tekrar etmekten öteye gidemedikleri, kısır bir döngü içine düştükleri dönem olmuştur. Yüzyılın başında bu kaygılarla hareket eden ve farklılığını halk tabirlerine, mesellere ve cinaslara dayandıran Sabit'in kendi şiiri için "tâze vâdi-i pâkize" demesi²⁰, Şeyh Galib'in "tâze edâya kâil" oluşu²¹ bu yüzyıl şairlerinin yeni bir şeyler söyleme kaygısı içinde olduklarını göstermek açısından önemlidir. Fakat eskinin bütün heybetiyle devam etmesi, Nedim ve Şeyh Galib dışında bu yüzyılın şairlerini "kudema tarzı"ndan kurtaramamış, onlardaki yenilikler de yeni bir mazmun, alışılmadık bir kafiye ve rediften öteye geçememiştir.²²

XVIII. yüzyılın başında Nâbî'nin etkisi hâlâ devam ettiği için "hikemî tarz" ile yazılmış şiirler divanlarda görülmeye devam etmektedir. Sâbit, Kâmî, Dürrî, Selîm, Sâmi, Râşid, İzzet Ali Paşa, Fıtnat Hanım, Seyyid Vehbî, Hâzık ve Haşmet gibi birçok şair bu tarzda şiirler kaleme alsa da Nâbî tarzında asrın üstadı Koca Ragıp Paşa'dır. Koca Ragıp Paşa dışındakiler bazı atasözü, deyim ve hikmetli sözleri kullanıp öğüt

¹⁸ İsen vd., s. 142.

¹⁹ Halil Çeltik, "XVIII. yy. Tezkirelerinde Divan Şairleri", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Hasibe Mazıoğlu Armağanı II*, C. 22, 1998, s. 9-32.

²⁰ Mehmet Celal Varışoğlu, *18. Yüzyıl Divan Şiirinde İstiare, Mecaz ve Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bakış*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2004, s. 156.

²¹ Varışoğlu, 159.

²² Şentürk ve Kartal, 491.

verme seviyesinde kalmışlar ve kuruluğa düşmekten kendilerini kurtaramamışlardır.²³ Söz konusu bu şairler sonradan Nedim'in etkisinde kalmışlardır.

XVIII. yüzyılda Divan şiiri üzerinde etkili olan bir diğer akım ise mahallileşme akımıdır. XVII. yüzyılın sonlarında Nabi ve Sabit şiirinde görülmeye başlanan mahallî unsurlar, Lâle Devri'ni yaşayan XVIII. yüzyılda daha da hızlanmıştır. Boğazı, köşkleri, sarayları, mimarî yapıları, mesire yerlerini ve buralarda yapılan eğlenceleri anlatan şiirler, başta Nedim olmak üzere, bu dönem şairlerinin divanlarında kendilerine yer bulmuşlardır. Divan şairi, artık görmediği yerleri değil bizzat şahit olduğu, içinde yaşadığı yerleri anlatmaktadır. "Bu devirde tarih kasidelerinin artması da bu bağlamda değerlendirilmelidir. Hem İran'a karşı alınan başarılar hem de yeni kasırların yapımı bu şeklin kullanımını artırmıştır."²⁴ Atasözleri ve deyimlerin şiirlerde görülmesiyle başlayan mahallileşme süreci, mahallî konuların, mekân ve âdetlerin şiire girmesiyle hece vezni ve halk şiirlerine ait nazım şekillerinin kullanılmasıyla devam etmiştir. Necâtî Bey, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, Nev'i-zâde Atâ'î ve Sâbit gibi şairlerde görülen bu tarz biçimden öze doğru bir gelişim göstermiştir.²⁵ Sâbit'le önemli bir aşama kateden bu tarz, Nedim'le zirveyi yakalamış; sonradan gelenlerin hiçbiri Nedim'in zarafetle dokuduğu bu zirveye yaklaşamamıştır.

Bir önceki yüzyılda başlayıp XVIII. yüzyılda da etkisini devam ettiren Sebk-i Hindî akımı başta Nedim olmak üzere bütün şairler üzerinde etkili olmuştur. Devrin ikinci yarısında Şeyh Galib'in de aralarında bulunduğu bazı genç şairlere dersler veren Hoca Neş'et'in Şevket-i Buhârî ile Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiirlerini okutup sevdirmesi Sebk-i Hindî akımının Türk şiiri üzerindeki etkisini arttırmış, özellikle Şeyh Galib'te anlamda giriftlik, ıstırap ve tasavvuf tüm yönleriyle ortaya çıkmıştır. Sebk-i Hindî; "tarih", "lugaz" ve "muamma" türleri üzerinde de etkili olmuş, bu türlerle yazılan şiir sayıları artmıştır. Tarih düşürmede Sürûrî devrin en önemli şairidir.

²³ Şentürk ve Kartal, 492.

²⁴ Metin Hakverdioğlu, *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Dâmat İbrâhîm Paşa'ya Sunulan Kasideler*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007, s. 30.

²⁵ Şentürk ve Kartal, 492.

XVIII. yüzyılda İstanbul, hâlâ bir kültür ve edebiyat merkezi konumundadır. İstanbul dışında Edirne, Bursa ve Diyarbakır gibi merkezler ile Balkanlar edebî canlılığını muhafaza eden yerlerdir.

Bu yüzyılda nazire, manzum tarih ve şarkı türlerinde yazılan şiir sayısı önceki yüzyıllara nazaran belirgin bir biçimde daha fazladır. Türk şiirinde mahsus olan, koşma ve türkünün etkisiyle murabbada yapılan bazı değişikliklerle ortaya çıkan şarkı türü Lâle Devri'nden sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Divan'ında 28 şarkı türüne yer veren Nedim, bu türün üstadı kabul edilir. Şarkı yazma geleneğine karşı duramayan Şeyh Galib bile Divan'ında 11 şarkıya yer vermiştir.

XVIII. yüzyıl bir nazire edebiyatı görünümü arz eder. Yüzyılın başında kasidede Nef'î ve gazelde Nâbî en çok tanzir edilen şairlerdir. Sonradan Nedim ve Şeyh Galib'in gelmesiyle şairlerin ilgisi bu iki şaire yönelmiştir. Lâle Devri'nde Damat İbrâhîm Paşa'nın eğlence meclisleri tertip ederek şairleri bir araya getirmesinin nazireciliğin gelişmesine büyük katkısı vardır. Şairler, üstatlara veya birbirlerine söyledikleri nazireleri, tahmisleri bir yarışma havası içerisinde bu meclislerde ortaya koymuşlardır. "Sâlim gibi şiirinden ziyade tezkiresiyle tanınan bir şâirin gazeline 150 nazirenin yazılması, nazire geleneğinin bu asırda ulaştığı durumu yansıtmayı bakımından ayrıca ilginçtir."²⁶

XVIII. yüzyılda Divan şiirinin katı kurallarında yumuşama olmuş, yüzyıllardır kalıplaşan benzetme ve mazmunların yerini orijinal benzetmeler, mazmunlar almıştır. Şairler, elâ gözlü esmerlerin cefasına katlanmaktansa cefası olmayan mavi gözlü sarışın dilberlere meyletmeye başlamışlardır. Divan şairinin bu çizgi dışı söylemleri, onun şiire benliğini koymaya başladığını göstermesi açısından önemlidir.²⁷

Şeyh Galib'den sonra yeni bir ses bulamayan Divan şiiri XIX. yüzyılda orijinalliğini yitirmiş, artık söyleyecek sözü kalmamış, eskiyi tekrar etmekten öteye gidememiş, hatta orijinallik adına yapılan yapmacık ve yavan söylemlerle bayağılığa düşmüş bir görünüm arz etmektedir. "Nedim'den sonra ârâzî iyiden iyiye görülen, fakat başlangıcı daha evvelce çıkan bir zevk bozulması ve dağılışı, ilhamın umumiyetle

²⁶ Şentürk ve Kartal, 491.

²⁷ İsen vd., 146.

küçük ve kelime, ifade oyunlarına dayanan buluşlardan öteye geçememesinden gelen bir yoksulluk, mesnevilerde Nâbî'den beri çalışılan fakat bir türlü sırrı bulunamayan bir yerli icat arzusu, daha ziyade nesre ait hususiyetlerin artması bu asrın ilk yarısındaki şiirin esas vasıflarıdır." ²⁸ Ayrıca bu yüzyılın başından itibaren tür ve muhteva bakımından eski edebiyattan farklı yeni bir edebiyat anlayışı da filizlenmeye başlamıştır. Fakat yedi yüz yıllık bir geçmişi olan divan edebiyatı son demlerini yaşarken de yeniden dirilmenin imkânını aramış, kendi mecrasında ortaya koyduğu eserlerle var olmaya çalışmıştır.

XIX. yüzyıl divan şiirini üç noktada ele alan İsmail Ünver, ilk olarak XVIII. yüzyılda Nedim'le olgunlaşan "mahallileşme" akımının bu yüzyılda devam ettirilmeye çalışıldığını söyler. Duygu ve hayal zenginliğinden yoksun olan, "aşk"ta cinselliğe düşüp bayağılaşan bu şiirleri günümüz musikisindeki arabesk parçalara benzetir. İkinci olarak da bu yüzyıl şiirinde görülen yoğun dinî ve tasavvufî temaya dikkati çeker. Bu dönem şairlerinde bir tarikate mensup olmayanın neredeyse olmadığını söyler. Fakat bu şairlerin de kendilerinden önceki şairleri tekrardan öteye geçemediğini belirtir. Son olarak 1861'de kurulan Encümen-i Şu'arâ'dan bahseden Ünver, eski şiir adına bunun XIX. yüzyılın en başarılı hareketi olduğunu ifade eder. ²⁹

Eski edebiyatı içine düştüğü kısır döngüden kurtarma gayesiyle 1861'de bir araya gelenlerin kurduğu Encümen-i Şu'arâ topluluğu, çalışmalarını yaklaşık bir yıl kadar sürdürmüştür. İstanbul'da Hersekli Arif Hikmet Bey'in evinde yapılan şiir ve edebiyat sohbetleriyle eski şiire can vermeye çalışan bu toplulukta Hersekli Arif Hikmet Bey, Leskofçalı Gâlib Bey, Osman Şems Efendi, Koniçeli Kazım Paşa, Manastırlı Hoca Nâ'îlî Efendi, Mehmet Lebîb Efendi, Hâlet Bey, Recâizâde Celâl Bey, Yenişehirli Avnî Bey, Üsküdarlı Hakkı ve Eşref Paşa vardır. Sonradan bu toplantılara Ziya Paşa ile Namık Kemal de katılmışlardır. XIX. yüzyılda divan şiirinin en güçlü temsilcileri bu şairlerden çıksa da divan şiiri yeni edebiyatın gücü karşısında tutunamamıştır.

²⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988, s. 77.

²⁹ İsmail Ünver, "XIX. Yüzyılda Divan Şiiri", *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1988, C. 8, s. 100.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Bursalı İbrāhīm Rāzī'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği

1.1. Hayatı

Türk Edebiyatı kaynaklarında Rāzī (راضی) mahlasını kullanan tek şair tespit edilmiştir. Asıl adı Mehmet olup “Pāydarzāde” namıyla tanınan ve 1105/1693-1694’te vefat eden bu Rāzī³⁰ elimizdeki Divan’ın sahibi olan Rāzī değildir. Kaynaklarda yer alan Rāzī (رازی) mahlaslı diğer şairlerin Rāzī (راضی) mahlasını kullanan Pāydarzāde Mehmet Rāzī ile elimizdeki Divan’ın sahibi Bursalı İbrāhīm Rāzī’den ayrı tutulması gerekir.³¹ Bu nedenle Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī’yle ilgili vereceğimiz tüm bilgiler şairin Divan’ından derlediğimiz bilgilerdir.

³⁰ Pervin Çapan, *Mustafa Safāyī Efendi Tezkire-i Safāyī: Nuhbetü’l-Āsār Min Fevā’idi’l-Eş’ar (İnceleme-Metin-İndeks)* AKM Yayınları, Ankara 2005, s. 217.

³¹ Bursalı İbrāhīm Rāzī’nin kullandığı ve “*kaḥul eden, rıza gösteren, uygun bulan*” manalarına gelen Rāzī (راضی) mahlası ile “*Rey şehrine mensup, bu şehirle ilgili olan*” veya “*rāza (sırta) mensup*” manalarına gelen Rāzī (رازی) mahlasının transkripsiyonsuz latinize edilmiş hallerinin bir karışıklığa sebebiyet verebilme ihtimalleri mevcuttur. Buna binaen Türk Edebiyatında 1’i aşık edebiyatı sahasında, 10’u ise Klâsik Türk Edebiyatı alanında olmak üzere Rāzī (رازی) mahlaslı diğer 11 şair de sahaya tanıtılmıştır. Elimizdeki Divan’ın sahibi Bursalı İbrāhīm Rāzī’den farklı olarak Rāzī (رازی) mahlasını kullanan diğer şairler şunlardır:

1- Aşık Edebiyatı sanatçısı olup nefeslerinden hareketle sade ve anlaşılır bir dil kullanan ve Alevî-Bektaşî geleneğine uygun şiirler kaleme alan **Rāzī** (Bkz. http://www.turkdebeyatisimlersonzlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonucsgenel_arama=Razi&p=3 [Erişim Tarihi: 26/11/2016])

2- Vardar’da doğup 1026/1617’de İstanbul’da vefat eden ve asıl ismi **Yusuf** olan Rāzī (Bkz. Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mār-zāde Seyyid Mehmed Rıza Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Tezkiresi (Tezkire-i Rıza)*, AKM Yayınları, Kocaeli 2009. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10746,metinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22/11/2016] s. 155.)

3-1072/1661-1662 tarihinde vefat eden(1) ve şiirleri “mu‘cize-i Īsā” olarak nitelenen(2) **Acem Mehmed Rāzī Efendi**, (Bkz. (1) Abdülkerim Abdulkadiroğlu (haz.), *İsmail Belîğ Nuhbetü’l-Āsār Li-Zeyli Zübdeti’l-Eş’ar*, AKM Yayınları, Ankara 1999, s. 85; (2) Zavotçu, 155.)

4- Dartıssaade Ağası Yusuf Ağa’nın yazıcısı Abdullah Efendi’nin oğlu olan ve 1146/1733-1734’te İstanbul kadısıyken vefat eden **Abdüllatif Rāzī Efendi** (Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, C. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, s. 360.)

5- Özıçeli olup 1198/1783-1784’te İstanbul’da vefat eden, Divan’ı ve Gazavatname’si olan **Mustafa Rāzī Efendi** (Bkz. Mehmed Süreyya, C. 4, s. 405.)

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī 1761/1762 yıllarında Bursa'nın Bab-ı Zemin Mahallesi'nde doğmuştur. Destarizade Seyyid İbrāhīm Rāzī adıyla tanınmıştır (Divan/2a). 1781 yılında Şerife Züleyha Hanım ile evlenmiş (T42), kırk bir buçuk yıllık bu mutlu ve huzurlu evliliğinden 1202 / 1787-1788'de Rahime (T1), 1205 / 1790-1791'de Saide (T2), 1207 / 1792-1793'te Ganime (T3) ve 1227 / 1812-1813'te Rabia (T40) ismiyle dört kızı ve Divan'da ismi geçmeyen bir oğlu dünyaya gelmiştir (T42). Rāzī 1234 / 1818'de Rabia'yı (T41), 1818/1819'da kızı Rahime'yi (T43), 1236 / 1820-1821'de de eşi Şerife Züleyha Hanım'ı (T42) kaybetmiş, sonrasında yaptığı başka bir evliliğinden de 1248 / 1832 yılında Abdusselam Ramiz adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir (T49).

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī, Sultan III. Selim zamanında babadan kalma bir zeamet sahibidir (Divan/2a). 1787-1792 Osmanlı-Rus Muharebesi'ne katılmış, Boğdan'daki İsmail Kalesi'nin savunmasında bulunmuştur (Divan/2a). Muharebe dönüşü kendisine verilen zeamet, malikaneye dönüştürülmüştür (Divan/2b). Divan'daki tarihlerde, yazarın 1797/1798'de Anapa'da bulunduğu da belirtilmektedir (T6). Bursalı

6- 1219/1804-1805'te Kerkük'te doğan ve sadece şiirlerinde Rāzī mahlasını kullanıp **Fakı İbrāhīm Edhem** olarak tanınan şair (Bkz. Ali İhsan Öbek vd. (haz.), *Av. Ata Terzibaşı Kerkük Şairleri*, 2. Kitap, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 109-110.)

7- Harput eyaletine bağlı Arapgir'de 1249/1833'te doğan **Arapgirli Mehmed Rāzī Efendi** (Bkz. Ömer Çiftçi (haz.), *Fatīn Dāvud Hātımetü'l-Eş'ār (Fatīn Tezkiresi)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22/11/2016] s. 145.)

8- Hakkında sadece “mevali zümresinden” olduğu bilgisi verilen ve yazdığı birkaç beyit ile tanıtılan **Rāzī** (Bkz. Belig, s.86.)

9- Edirne eyaletinin Çermen kasabasında doğan Edirneli Mehmed Efendi'nin oğlu **Hafız Mustafa Rāzī Efendi** (Bkz. Çiftçi, 144.)

10- Piri Paşa'nın oğlu olan ve Edirne kadısıyken vefat eden Rāzī mahlaslı **Mevlana Mehmed Çelebi** (Bkz. Mustafa İsen, *Sehi Bey Tezkiresi Heşt Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 101.)

11- Vardar Yenicesi'nde doğan ve asıl adı **Mahmut** olan Rāzī'dir. (Bkz. Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Birinci Baskı, KTB Yayınları, Ankara 1988, s. 373.)

Bu Rāzī'lerden beşincisi olan Öziçeli Mustafa Rāzī Efendi'nin aslında Mustafa Zārī Efendi olduğu, bunun Rāzī mahlaslı bir şair olma ihtimalinin ise oldukça düşük olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konmuştur. (Bkz. Derya Adalar Subaşı, *Mustafa Rāzī Efendi*, <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detaysdetay=5894> [Erişim Tarihi: 26/11/2016])

Seyyid İbrāhīm Rāzī, bazı vezirler ve devlet büyükleriyle Rumeli ve Anadolu bölgelerini gezme, buraları tanıma fırsatı bulmuştur (Divan/2b). 1809/1810'da, Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın Balçık muhafazası için komutan olarak görevlendirdiği Arif Ağa'nın kethüdalığını yapmıştır (T21). Rāzī'nin, 1832 yılında bir oğlunun olmasından (T49), 1833/1834 yılında Cizyedarzade İzzet Efendi'nin oğlu Nazmi Efendi'nin sakalına bir tarih söylemesinden (T48) onun 70'li yaşlarda hâlâ hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Edebî Kişiliği

Bursalı İbrāhīm Rāzī'yle ilgili herhangi bir kaynakta bilgiye rastlanmadığından ancak elimizdeki Divan'dan yola çıkarak onun edebî kişiliği hakkında bilgiler verebilmekteyiz. Rāzī Divanı dibaceli divanlarımızdan biridir. Rāzī'nin mensur dibacesinde poetikasıyla ilgili bazı kanaatlerini dile getirmesi bize onun edebî kişiliğinden bahsetmemiz için kapı aralamaktadır. Rāzī'nin edebî kişiliği belirlenirken Rāzī'nin ortaya koyduğu bu görüşlerle değerlendirmeye başlanmış, sonra da genel kabul gören kriterlerle Rāzī'nin edebî kişiliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.2.1. Rāzī'nin Şiirle İlgili Görüşleri:

Rāzī, dibacesinde, ilk olarak şiirin nasıl olması gerektiğinden; ikinci olarak da şiir yazmadaki gayesini belirtip şiirin neyi anlatması gerektiğinden bahsetmektedir. Rāzī, belağat ve fesahatin kendi devrindeki önemine vurguda bulunup alimler, arifler ve zarif kimseler nezdinde kıymet, hürmet ve sevgi bulmanın ancak konuşma ve söyleyiş tarzıyla mümkün olabileceğini, aruz ilmini tatbik ederek inci gibi şiir düzenlemenin kendi zamanında marifet addedildiğini belirtir. İkinci olarak da şiirler, gazeller, methiyeler ve tarihler yazmasındaki gayenin, yüce Allah'ın açıkladığı ve övdüğü alim insanı, özellikle de insanlardan ayrı tutulan gençler, güzeller ve afetler zümresini hem dış görünüşleriyle hem de manevi olarak gerçekten ve mutlak bir aşk ile vasfedip gücü yettiğince övmek olduğunu söyler. İnsanda, en çok da güzellerde vuku bulan ve insanlığın şanı üzerine nazil olan "Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık." (Tîn, 95/4)

ayet-i kerimesindeki derin mananın işaret ettiği yüce Mevla'nın apaçık kudretini düşünmenin ve konuşmanın da asıl gayesi olduğunu belirtir.

Rāzī'nin, kendi devrinde belağat ve fesahatin kıymet gördüğünü söylemesi ve inci gibi şiir düzenlemenin marifet addedildiğini belirtmesi, bize onun da şiirini yazarken bu kaygılarla hareket ettiğini göstermektedir. Bunlar, Rāzī'nin şiirinde, hem ses hem mana bakımından estetik hazzın öncelendiğini gösteren emarelerdir. Şiirin nasıl olması gerektiği hususunda, Rāzī'nin bizzat kendisinin ortaya koyduğu bu görüşlerle Rāzī şiirine bakıldığında ilk olarak şu söylenebilir: Divan'da, özellikle de tarih manzumelerinde, Rāzī'nin kendi hayatıyla ilgili verdiği bilgilere ve devrin ileri gelenleriyle kurmuş olduğu ilişkilere bakarak Rāzī'nin kendi devrinde "*alimler, arifler ve zarif kimseler nezdinde*" itibar gördüğünü söyleyebiliriz. Bununla birlikte XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılan hiçbir tezkirede Rāzī'den bahsedilmemiş olması, bize, Rāzī'nin edebi muhitte yazdıklarıyla pek dikkat çekmediğini de göstermektedir. *Arız ilmini tatbik etme* hususunda ise Rāzī'nin başarılı olduğu söylenebilir. Zira Rāzī, Divanı'nda vezne uydurulamayan beyit sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Vasl, imâle ve zihaf gibi kusurların ise manzumelerin ahengini bozmayacak ölçüde olduğu söylenebilir. Rāzī, bir de *inci gibi şiir düzenleme* marifetinden bahsetmektedir ki Rāzī'nin buradaki maksadı şiirin ses ve mana bakımından ulaştığı şiirsellik ve verdiği estetik hazdır. Divan şiirinin son demlerinde yazdığı Divan'ıyla bu sahada boy göstermeye çalışan Rāzī'nin büyük üstatlar düzeyinde *inci gibi şiir düzenlediğini* söylemek zor olur. Fakat şair, bu saha içerisinde ahenk bakımından oldukça tatmin edici manzumeler kaleme alabilmiştir. Bu açıdan aşağıdaki beyitler dikkat çekicidir:

Derdime dūş olmayanlar derdimi bilmez benim

Yanmayanlar ʿaşka bir dem hālimi bilmez benim

Ben senin gibi cefākār dilbere dil vermedim

Taʿn edenler āhımı āh yārimi bilmez benim

N2/1,2

Geldi benim nāz ile ol yanıma

El uzadıp çāk-ı girībānıma

Bakmadı hiç nāle vü efgānıma

Ġamzeleri geçdi hemān cānıma

Girme güzel girme amān xanıma

Nezr edeyim cānımı sulţānıma

Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi

Ahraqe kalbi be-ħarārātihi

Trc3/3

"Vādī-i heyhāta düşdüm ‘aşk eri olsam diyü / Rāh-ı Hakk’ı bulmağa bir mürşid elzemdir baña" (G1/2) diyen Rāzī'nin Divan'ındaki dinī ve tasavvufī mazmunların çokluğuna bakıldığında Rāzī'nin bir tekke ehli olduğu, iyi bir dinī ve tasavvufī eğitimden geçtiği anlaşılır. Rāzī, klāsik Türk edebiyatının son büyük şairi olan ve kendisi gibi Mevlevî bir şair olan Şeyh Gālib'ten (1757-1799) de etkilenmiştir. Şeyh Galib'in terci-i bendinde vasıta beyti olarak kullandığı "*Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi / Ahraqe kalbi be-ħarārātihi*" beyti³² Rāzī Divanı'nın üçüncü terci-i bendinde vasıta beyti olarak aynen kullanılmıştır. Rāzī Divanı'nda; Arapça beyitlerden, özellikle başlıklarda kullanılan Farsça ifadelerden, ayet ve hadis iktibaslarından Rāzī'nin iyi bir medrese tahsili aldığı anlaşılmaktadır. Rāzī'nin Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarından, evliya menkıbelerinden, klāsik Türk edebiyatının ünlü mesnevilerinin kahramanlarından, Türk-İslam kültürünün tarihî ve mitolojik şahsiyetlerinden bahsetmesi bize onun İslam kültürüne de yeterince vakıf olduğunu göstermektedir.

Rāzī, şiirlerini içten ve samimi bir söyleyişle kaleme almıştır. Bu içtenlik ve samimiyet, özellikle Rāzī'nin "mecāzī aşk - hakikī aşk" mevzularını işlediği manzumelerinde yoğun bir lirizmle kendini hissettirir. Lirizmin en kuvvetli hissedildiği ve sanatsal ifadelerin yoğunlaştığı bu manzumelerde renkli, canlı, ahenkli bir anlatım ön

³² Muhsin Kalkışım, *Şeyh Gālib Dīvānı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994, s. 165-168.

plana çıkar. Bu yoğunluğun en çok görüldüğü nazım şekilleri ise harf sırasına göre yazılmış 152 gazel, terci-i bendler ve mecāzī aşk konusunu ele aldığı müfred ve matlaldır. Bu manzumelerde mecāzī aşkın gerisine ustaca gizlenmiş bir hakikī aşk teması vardır. Leyla ve Mecnun mesnevisinde olduğu gibi beşerī aşk perdesinin altına ilahī bir aşk teması gizeleyen Rāzī, Divan'ında kaşıyla, saçıyla, gözü ve dudağıyla ete kemiğe bürünmüş müşahhas bir sevgiliden bahseder. Rāzī'nin bu sevgiliye duyduğu aşk platoniktir. O, bu aşkı büyük bir samimiyet ve coşkuyla terennüm ederken dile getirdiği dinī ve tasavvufī mazmunlar bu aşkı mecāzī olmaktan çıkarıp hakikī, yani ilahī düzeye ulaştırmaktadır.

Rāzī Divanı'nda dinī lirizm, özellikle gazel ve terci-i bendlerde, yoğun olarak kendini hissettirse de hiciv, nükte ve mizahın öne çıktığı manzumeler de vardır. Farklı tarihlerde Bursa'ya vezir olarak atanan İbrāhīm ve Esad Paşa'lar, yöneticilikte liyakat sahibi olmamaları hasebiyle ve bazı karakter eksiklikleriyle 27. ve 35. tarih manzumelerinde hicvedilmişlerdir. Rāzī'nin hicviyye tarzıyla kaleme aldığı bu tarih manzumeleri, dinī ve tasavvufī manzumelerinin yanında sanatsal anlamda daha zayıf kalmaktadırlar. Şüphesiz bu durum şairle ilgili birçok sebepten kaynaklanmakla beraber tarih türüyle ilgili bir durumdur da. Zira şiirsel söyleyişler vücuda getirmek, çağrışım değeri yüksek ifadeler ortaya koymak bakımından tarih türü genel mānāda diğer edebī türlerden daha zor bir türdür. Şairin bir yandan sözün ebced değerini hesap etmesi bir yandan da söze ses ve mānā bakımından estetik değer katmaya çalışması içinde birçok zorluğu ve inceliği barındıran bir sanatsal uğraştır.

‘Akl-ı kâşir bī-mürüvvat bī-kerem ammā ne sūd

Eyledi tevcīh efendi Bursa-i hüküm-i kâdīr

(T27/1)

Harf-i menkūṭ ile Rāzī söyledim tāriḥini

Esad Ḥātem-i zamān oldu yine kâhhār vezir

(T35/1)

Bunun yanında Divan'da biri kıta diğeri mesnevi nazım şekli olmak üzere iki latife mevcuttur. Rāzī, bu şiirlerinde devrinin bazı devlet adamlarına karşı yardım ve bağış beklentisi içinde olduğunu nükteli ve mizahī bir üslupla ifade etmektedir. Söz ve mana estetiğiyle beraber içerisinde barındırdıkları nükte bakımından Rāzī'nin latifelerinin, tarih manzumesi olarak kaleme alınmış hicivlerinden daha başarılı oldukları söylenebilir.

Benim ālāt-ı ḥābım gerçi olmaz ise ḥünkārī
Kerem kıl da temiz emr et efendim baña yorganı

Ki zīrā penc ü şeş kihle girībānıma cem' olmuş
Şoyundum cāmemi bir bir ḥalāş etdim girībānı

Kt3/1,4.

Ey mürüvvet-mend efendim vāy saña
Şormadıñ ḥātırcıgım n'oldu bana

‘Aklıña hīç gelmedim mi ben seniñ
Yohsa ḳadriñ bilmedim mi ben senin

M1/1,2

Eleştirel ve mizahī üslubun görüldüğü bu şiirlerin yanında Rāzī'nin hikemī tarzla yazdığı müfredleri de vardır. Divan'da yer alan müfredlerin çoğu klāsik üslupla mecāzī aşk-hakikī aşk mevzularında yazılmıştır. Bu müfredlerde görülen lirik söyleyiş, diğer müfredlerde yerini atasözü ve deyimlerle süslenmiş hakimāne söyleyişe bırakır. Hikemī tarzda yazılan bu müfredler birer özdeyiş hüviyetindedirler:

Raḥşa meydān vermede vardır velī merdānelik

Nā-hüner esb-ile da'vā eylemek beyhüdedir

Saña lāzım mıdır gayrıñ umūrın dūşıña almak

Gemisin ḳurtaran ḳabdan budur derler yetişmez mi

Bir şefī'im yok beni sulṭānıma ta'rīf eder

Bu meşeldir öksüz oğlan nāfesin kendi keser

‘Ankebūt dāmına teşbīh eyledim bu ‘ālemi

Bir meges-āsā düşüp dā'im nedāmet bekleriz

(G52/2)

Bursalı İbrāhīm Rāzī Divanı'nda Arapça ve Farsça kelimelerle kurulmuş, mana itibariyle de iç içe geçmiş Sebk-i Hindi tarzı girift ve yoğun terkipler yoktur. Divan'da lirizmin arttığı, edebî sanatların yoğunlaştığı dinî-tasavvufî manzumelerde dilin diğer manzumelere nazaran biraz ağırlaştığı; sosyal muhtevalı manzumelerde ise dilin daha sade olduğu görülür. Fakat bu durum bile bu manzumeleri Klâsik Türk Edebiyatının genel dil anlayışı içerisinde anlaşılabilir kılmaz. Hatta genel itibariyle Rāzī Divanı'na bakıldığında onun XVIII. yüzyılın mahallileşme cereyanı etkisinde kaldığı dahi söylenebilir. Zira Rāzī Divanı'nda çok ağır, anlaşılması güç bir dil kullanılmadığı gibi Divan'da üç gazel de hece ölçüsüyle yazılmıştır.

1.3. Dünya Görüşü ve Tasavvufî Eğilimleri:

Hiçbir sanatçı eserini ortaya koyarken kendinden bağımsız davranamaz. Muhakkak eser, onun yaşantısından, eğitiminden, zihniyetinden, eğilimlerinden izler taşır. Ressam tuval üstüne fırça darbelerini sallarken, şair şiiri için en uygun kelimeyi ararken kendinden bir şeyleri aksettirmeden eserini ortaya koyamaz. Eskiler “Üslubu beyan aynıyle insandır.” demişler. Rāzī Divanı, bu anlamda, sanatçısının dünya görüşünü, tasavvufî eğilimlerini yansıtan ifadelerle doludur. Hatta 53. gazel, şairin tasavvufî görüşlerini, mutasavvıf kimliğini çok net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Pertev-i nūr-ı Hūdā'dan feyż-yāb u rif'atız

‘Āşıkān-ı t̄alibān-ı āsitān-ı behcetiz

Maḥż-ı nūruz biz dilārā tavrına cevvēle-veş

Şu'lemizden feyż alır şems-i münevver t̄al'atız

Şüretā kesretdeyiz ammā ḥaḳīḳat içre biz

Ser-zemīn-i kıbleyiz zıkr-i cenāb-ı ‘izzetiz

Öyle ‘anka-meşrebiz kim kūh-ı Kāf’dır lānemiz
Kāh sa‘ādet-aḥteriz mihr ü raḥşān hey‘etiz

Biz fedā-yı ‘aşk olup düşdük cünūn iklīmine
Fāriğiz ezāda ammā ḥānedān-ı ni‘metiz

Mü‘miniz āyīne-i ‘ālem-nümādır ḳalbimiz
Bir satır ḥattız ‘aceb sırr-ı mu‘ammā ḥikmetiz

Ādemī-zādız veli mi‘yāra geldik bunda biz
Mülkimiz bāğ-ı cināndır biz esīr-i gurbetiz

Her cihetle rāzīyiz biz ḥikmet-i Yezdān'a çün
Biz tecellī cilvesinde sūz-nāk ḥāletiz

Sikke-ber ser-çāker-i Monlā-yı Rūm'uz Rāziyā
‘Āşıkān-ı ṭālibān-ı āsitān-ı behçetiz

G53

Divan'ının daha ilk gazelinde “Rāh-ı Ḥaḳḳ'ı bulmağa bir mürşid elzemdir bana” (G1/2) diyen Rāzī, yukarıdaki gazelin ilk beytinde de *"sevinç ve mutluluk veren tekkenin talebesi ve aşığı"* olduğunu ifade ederek bize bir tekke ehli olduğunu belirtmiştir. Rāzī, gazelinde, kendisinin kibleye dönüp yüce Mevla'yı zikreden, aşkıdan mecnuna dönen ve kalpleri alemin aynası olan müminlerden olduğunu söyler. Asıl yerinin cennet bahçesi olduğunu, fakat gurbette esir düştüğünü ifade eder. Rāzī, tüm bu tasavvufi göndermelerinin nihayetinde Mevlana Celaleddin-i Rumī'nin kölesi, onun külâhının hizmetçisi olduğunu söyleyerek Mevlevîlikle bağlantısını ortaya koymaktadır. Şair, Divan'ının dibacesinde, kendinden "Destarizade Seyyid İbrāhīm Rāzī" diye bahseder (Divan/2a). "Destār" kelimesi "sarık, tülbent" manasındadır.³³ Mevlevîlikte ise şeyhlerin ve bazı dergah görevlilerinin veya buna izinli olan kimselerin

³³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s. 178.

sikkeleri üzerine sardıkları sarığa denir.³⁴ Mevlevîlerde yalnız şeyhler destar sararlar, dervişler ve muhibler saramazlardı. Şeyhlerden *seyyid*, yani peygamber soyundan gelenlerin destarları koyu yeşil, olmayanların beyazdı.³⁵ Ayrıca tüm bunların yanında, Divan içerisinde Rāzî'nin Mevlevî olduğunu ifade ettiği veya bu yönde imada bulunduğu başka beyitler de vardır:

Hırka-i teslîme ikrâr eyledim şimden geri
Rāziyā Monlā-yı Rûm'dan bir külâh ister gönül
(G87/7)

Rāziyā şāhib-edā dildādedir
‘Āşıkānı hep semāzen dededir
(M4/11)

Anadolu’da Hacı Bayram Veli ile başlayan Melamilik birçok tarikatte bir görüş olarak benimsenmiş ve uygulanmıştır. Bununla beraber Melamilikle en fazla bağdaşan tarikat Mevlevîliktir. "Horasanîlikten feyiz alan Mevlevîlik de Melamilik gibi diğer tarikatlerden ayrıydı. Mevlevîler kendilerinin sûfî saymadıkları gibi sûfî dedikleri diğer tarikatler de Mevlevîleri hoş görmüyorlardı. Mevlevîlerle Melamîlerin aynı telakkiye maruz kalışı bu iki yolu büsbütün birbirine yaklaştırmıştır."³⁶ XIV. yüzyılda Ulu Arif Çelebi zamanından beri Mevlevîlik içinde de benimsenen Melamilik düşüncesi Rāzî Divanı’nda da birçok beytin ana teması olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Bu fenā dārında bir semt-i melāmet bekleriz / ‘Azmimiz bâğ-ı behiştdir bunda kısmet bekleriz (G52/1)*” diyen Rāzî, birçok beyitte bu düşüncesini ifade etmekte, Melamilîği ne kadar derinden benimsediğini bize göstermektedir. Divan’da geçen aşağıdaki beyitlerde görüldüğü gibi Rāzî, dünya gamından hoşnuttur, derdine derman istemez, cevri ü cefanın kendisine nasip olmasını ister. Yarasına alıştığını, tabipten derman istemediğini dile getirir:

Kimsesizler kimsesine intisāb etdim (eyü)
Ġam degil dünya ġamı dem üstüne demdir bana

³⁴ Mehmet Önder, *Mevlāna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 242.

³⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlānâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, s. 393.

³⁶ Gölpınarlı, 283.

(G2/4)

Olalı dīvāne dil dīvāne olmaz āşinā

Nā-mizāc bī-çāredir dermāna olmaz āşinā

(G3/1)

Yā naşīb cevriñe cāna bir mülāzım bende kim

Çok görür bu hıdmeti ğaddār felek bekler bana

(G9/4)

Ṭabībim derdime dermān ederse

Aşinādır derūnım yarasından

(G107/6)

İKİNCİ BÖLÜM

BURSALI İBRAHİM RÂZÎ DİVANİ İNCELEMESİ

2.1. DİVANIN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ:

2.1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri

Mensur bir dibace ile başlayan Bursalı İbrâhîm Râzî Divanı'nda 370 manzume vardır. Dibaceden sonra *Tārīhâtest* başlığıyla 51 tarih manzumesine yer verilmiştir. Tarihlerden sonra ise Râzî Divanı'nda 4 kaside, 153 gazel, 6 mesnevi, 4 kıta, 1 terakib-i bend, 3 terci-i bend, 15 nazım, 132 matla ve müfred ile 1 müseddes bulunur. Ayrıca Divan'da gazeller arasına yazılmış müellifi belli olmayan "Sultan Mahmûd Destânı" başlığıyla 1 destana da yer verilmiştir.

Tür konusu klâsik edebiyatta hâlâ çözümlenememiş bir problem olarak durmakta, *tür* ve *şekil* konusu da bazen birbiri yerine kullanılmaktadır.³⁷ Râzî Divanı'nda da tarihlerden hemen sonra yazılan kasideler arasında mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir *münacaata*, kıta olarak yazılmış bir *naata* yer verilmesi şairin kasideyi bir nazım şekli olarak değil de bir tür olarak kabul ettiğini düşündürmektedir. Ayrıca *lügaz*ların 4'ünün mesnevi 1'inin gazel nazım şekliyle yazılması, (♪) harfli gazellerin arasına aynı harfle şairin bir kıta yazması bizi nazım şekli bahsini tür bahsiyle beraber ele almaya yönlendirmiştir.

Divan şairleri, manzumelerine başlık atarken çoğu zaman manzumelerinin türünü, şeklini veya redifini düşünerek şiirlerini başlıklandırır. Râzî Divanı'nda bu mantıkla başlıklandırmaya başvurulduğu görülür. Fakat Divan'da yer alan 3 şiirin nazım şekli bakımından hatalı başlıklandırıldığı tespit edilmiştir: İlki, tevhid ve münâcâttan sonra gelen ve *Medh-i Nebevî Bi-tarîk-i Mesnevi* başlığıyla sunulan naattır. Şiir mesnevi değil, 24 beyitlik bir *kıt'a-i kebire* örneğidir. İkincisi, *Tercî-i Bend-râ Şurûc-ı Şode*

³⁷ Metin Akkuş, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008, s. 11.

başlığıyla yazılmış bir terkib-i benddir. Şiir nazım şekli olarak terci-i bend değil terkib-i bend olarak düzenlenmiştir. Üçüncüsü ise *Murabba'at u Muḳaṭṭa'at* başlığındadır. Bu başlık altında yazılmış 16 şiir arasında murabba yoktur. Şiirler 15 nazım ve 1 kıtadan ibarettir. Şair, nazım olarak yazdığı şiirlerini murabba veya kıta olarak düşünmüş olmalıdır.

Tablo 2.1. Divan'daki Şiirlerin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı³⁸

Nazım Şekli	Sayısı
Çeşitli Nazım Şekilleriyle Yazılmış Tarihler	51
Kaside	4
Gazel	153
Mesnevi	6
Kıta	4
Terkib-i Bend	1
Terci-i Bend	3
Nazım	15
Müfred ve Matlalar	132
Müseddes	1
TOPLAM	370

Tarihler: Çalışmamızın birinci bölümünde Bursalı İbrāhīm Rāzī'nin hayatı ve edebî kişiliği incelenirken “Tarih Geleneği İçinde Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī'nin Yeri ve Divan'daki Tarih Manzumeleri” başlığı altında Rāzī Divanı'nda yer alan 51 tarih manzumesi detaylıca incelenmiştir.

Kasideler: Klāsik Türk Edebiyatında kasidelerin divanların başında yer alması bir gelenektir. Dibacesi olan divanlarda ise kasideler dibaceden sonra gelir. Rāzī Divanı'nda bu tertibe uyulmadığı görülür. Dibace ile başlayan Rāzī Divanı, tarihlerle devam eder. Kasideler ise tarihlerden sonra gelir. Rāzī Divanı, kaside türü bakımından

³⁸ Tablodaki şiirlerin baştan aşağıya doğru sıralamasında Divan sıralaması esas alınmıştır.

zengin değildir. Divan'da sadece 4 kaside bulunur. Bu kasidelerin üçü tarihlerden, biri ise gazellerden sonra kaleme alınmıştır. Divan'da 1 tevhid ve 2 naat türüyle kaleme alınan ilk 3 kasideden sonra gazelleri müteakiben Sultan III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd ordusunun hazinesi olarak bilinen İrād-ı Cedîd'ine *takriz* olarak kaleme alınmış *methiye* türündeki son kaside yer alır.

Tablo 2.2. Kasidelerin Genel Özellikleri

No	Başlık	Açıklama	Beyit
1	Başlıksız	Tevhid türünde bir hacnâme	11
2	Na't-ı Resûlu'llâh	Naat	5
3	Diğer Na't-ı Resûl	Naat	14
4	Başlıksız	<i>Sultan III. Selim'in İrād-ı Cedîd'ine yazılan methiye türünde bir takrizdir.</i>	25

XIX. yüzyıla ait 824 kaside üzerinde yapılan bir araştırmaya göre kasidenin tüm bölümlerini içeren bir kasideye XIX. yüzyılda çok az rastlanır. Özellikle tevhid, naat, münacaat gibi dinî konuların ağırlıklı olduğu türlerde sadece maksut ve dua bölümlerinin bulunması neredeyse bir kural halini almıştır.³⁹ Râzî Divanı'nda tevhid 11, ilk naat 5, ikinci naat ise 14 beyit olarak kaleme alınmıştır. Beyit sayıları oldukça az olan bu kasidelerde sadece maksut ve dua bölümlerinin olması bu tespitin yerinde olduğunu göstermektedir. Takriz olarak kaleme alınan methiye türündeki son kaside dahi sadece maksut ve dua bölümlerinden oluşmaktadır.

Râzî'nin başlık koymadan sunduğu ilk kasidesi tevhid türündedir. Hacıların hacca gidişini, dönüşte karşılanmalarını, haccın faziletlerini anlatan, Kâ'be'yi methodip tavaf esnasındaki duyguları dile getiren, Ravza-i Mutahhara ziyaretini ve Mekke ve Medine'yi resmeden muhtelif kaside, gazel, destan ve ilahîler bulunmaktadır.⁴⁰ Râzî Divanı'nda ise tevhid türüyle yazılan bu ilk kaside bir *hacnâme* örneğidir. Yerine

³⁹ İsrail Babacan, *XIX. Yy. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001, s. 76.

⁴⁰ Bilal Kemikli, "İslam-Türk Edebiyatında Hac", *Diyanet Dergisi*, Mart 1997, Sayı: 75, s. 45.

getirdiği hac ibadetini anlatan Rāzī, bu yolla Allah'ın birliğine, yüceliğine vurguda bulunmaktadır.

Rāzī'nin ikinci ve üçüncü kasideleri ise naat türündedir. 5 beyitten oluşan ikinci kaside *Na't-ı Resūlu'llāh*, 14 beyitten oluşan üçüncü kaside ise *Dīger Na't-ı Resūl* başlığıyla sunulmaktadır. XIX. yüzyıl kasideleri üzerinde yapılan ve yukarıda bahsi geçen araştırma, tarihî gelişimi içerisinde 9 beytin altında yazılan kaside sayısının XIX. yüzyıla doğru artış gösterdiğini belirtmektedir.⁴¹ Divan'da yer alan 2. kasidenin beş beyit olarak tertip edilmesi, bu temayülün Rāzī üzerinde de etkili olduğunu göstermektedir.

Divan'ın son kasidesi ise “*Cennet-mekān fırdevs-āşiyān Sultān Selīm Hān-ı Şālīs ‘aleyhi rahmete'l-gufrān hāzretleriniñ Īrād-ı Cedīd'i haqqında inşā' olunan takrīzdir.*” ifadesiyle sunulur. Sultan Selim'i ve kurduğu yeni orduyu metheden Rāzī, Nizām-ı Cedīd'inin hazinesi olarak bilinen Īrād-ı Cedīd'e takriz olarak methiye türünde yazdığı bu kasideyi 25 beyit olarak tanzim etmiştir.

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī Divanı'ndaki kasidelerin incelenmesinden elde edilen sonuçlar göstermektedir ki son dönem kasidelerinin az sayıda beyitle kaleme alınması temayülü Rāzī Divanı'nda da söz konusudur. Ayrıca XIX. yüzyıl kasidelerinde olmadığı gibi Rāzī Divanı'nda da kasidelerin tüm bölümleri yoktur. Divan'daki kasideler sadece maksut ve dua bölümlerinden oluşmaktadır.

Gazeller: Klāsik Türk Edebiyatı geleneğine uygun olarak Rāzī Divanı'nda en çok bulunan nazım şekli gazeldir. Divan'da farklı konularda kaleme alınmış 153 gazel mevcuttur. Ayrıca *elif* harfiyle kafiyelemiş gazellerin bulunduğu 17a sayfasının derkenarında *mim* harfiyle kafiyelemiş bir gazel de vardır. Gazelin birçok yeri okunamayacak durumda olduğundan ve mahlas beyti de bulunmadığından gazellere sayı olarak eklenmemiş ve Divan'da da numaralandırmaya dahil edilmemiştir. Fakat kafiyelediği harfe uygun olarak *mim* harfiyle kafiyelemiş gazellerin sonuna 101.

⁴¹ Babacan, 5.

gazel sonrasına eklenmiştir. "Gazeller müretteb divanlarda kolayca bulunabilmeleri için kafiyelerinin son harfleriyle, Arap alfabesine göre dizilmişlerdir. Bu yüzden Divan tertip eden şairler her harften birkaç, en azından bir gazel söylemeye özen göstermişlerdir."⁴² Rāzī Divanı'nda da geleneğe paralel olarak 152 gazel, kafiyelerinin son harfleriyle sıralanmışlardır. Lügaz türünde yazılmış 1 gazel ise terci-i bendlerden sonra *Lügazāt* başlığı altında yer almaktadır.

Tablo 2.3. Gazellerin Harflere Göre Dağılımı

ر	ذ	د	خ	ح	ج	ث	ت	ب	ا
19	2	1	1	1	4	2	3	2	13
ف	غ	ع	ظ	ط	ض	ص	ش	س	ز
1	1	1	1	1	1	1	6	1	10
	ی	لا	هـ	و	ن	م	ل	ك	ق
	18	-	21	4	8	13	6	5	5

Tabloda da görüldüğü gibi Rāzī en fazla gazeli *he* (21), *re* (19), *ye* (18), *mim* (13) ve *elif* (13) harleriyle yazmıştır. Rāzī Divanı'ndaki gazellerin beyit sayıları 4 ile 10 arasında değişir. Sadece bir gazel (99. gazel) 4 beyit, bir gazel de (18. gazel) 10 beyit olarak düzenlenmiştir. Diğer gazeller 5 ile 9 beyit aralığında yazılmış olup geleneğe uygun olarak çoğunlukla 5, 7, 9 gibi tekli rakamlar tercih edilmiştir. Divan'ın 56. gazeli ise bir *musammat gazel* örneğidir.

Gazel, sevgilinin güzelliği, aşk ve şarap konularıyla ilgili olarak yazılan şiir şeklinde tanımlansa da son araştırmalar gazelin çok daha geniş bir konu yelpazesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁴³ Özellikle XVIII. yüzyıldan sonra gazelde konu çeşitliliği artmış; aşk, sevgili, şarap ve tabiat dışında bir fikir, felsefî bir düşünce, bir

⁴² İpekten, 19.

⁴³ Selami Turan, *Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2000, s. 101.

hayat görüşü veya talihten yakınma konu olarak ele alınmıştır.⁴⁴ Rāzī Divanı'nda alfabetik sırayla yazılmış 152 gazel, çoğunlukla geleneğe uygun olarak aşk, şarap ve sevgili konusunda kaleme alınmışlardır. Fakat 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. Yüzyılın ilk yarısında yaşayan Rāzī'nin şiirleri de konu itibarıyla sadece bunlarla sınırlı değildir. 24. ve 72. gazeller birer *nasihatname* örneğidir. 89. gazel Rāzī'nin bahtından yakındığı *şikāyetnāme* türünde bir gazeldir.

"Edebî terim olarak lügāz, başlangıcı eğlenceye dayalı, söyleyenin zekāsını ve dili kullanmadaki maharetini ortaya koymak üzere, insan adları dışındaki nesneleri kastederek, ipuçları metin içinde verilmek yolu ile dolaylı anlatımlarla ve belli kalıplara göre söylenen manzum ve nadiren mensur şeklindeki bilmecedir."⁴⁵ "Manzum lügazlar daha çok Kıt'a-i kebire veya küçük mesnevilerle yazılır."⁴⁶ Rāzī Divanı'nda ise *Lügazāt* başlığı altında yazılan 5 lügazdan ikincisi *gazel* nazım şekliyle yazılmıştır.

Mesnevî: "Aynı vezinde ve her beyti diğer beyitlerden bağımsız olarak kendi arasında ayrı ayrı kafiyeli olan nazım şeklidir. İki beyitten 30 beyte kadar olan kısa mesnevilere divanlarda rastlamakla birlikte bu nazım biçimiyle daha çok, uzun hacimli ve konulu hikâyeler işlenmiştir."⁴⁷ Rāzī Divanı'nda ise 6 mesnevi vardır. Rāzī'nin 25 beyitten oluşan ilk mesnevisi 39. ve 40. tarih manzumeleri arasına yazılmıştır. 17 beyitten oluşan ve *Münācāt-ı Seyyid Rāzī ile'l-mevlî'l-kağî* başlığıyla sunulan ikinci mesnevi ise Divan'ın tevhidden sonraki ikinci şiiridir ve bir *münācāt* örneğidir. Diğer mesneviler ise *Lügazāt* başlığı altında sunulmuştur.

Divan'daki ilk mesnevi 1226/1811-1812 yılında Bursa'da Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi Rumeli Kazaskeri Keçecizade Muhammed İzzet Efendi'ye yazılmış bir *manzum latife* örneğidir. "Manzum latifeler incelendiğinde şairlerin bu latifeleri belirli nedenlerle yazdığı, özellikle de şiirlerde ihsan ve caize talebiyle ilgili isteklerin yerine

⁴⁴ İpekten, 18.

⁴⁵ Sibel Üst, "Lügaz ve Nedim'den Bir Örnek", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 3/1 2014 s. 210-217, TÜRKİYE

⁴⁶ İsen vd., 253.

⁴⁷ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2015, s. 79.

getirilmeyişinden şikâyetlerin ağır bastığı dikkati çeker."⁴⁸ Râzî de hastayken bu latifeyi kaleme aldığını söylemekte, kimsesiz olduğundan, komşusu dahil hiç kimsenin hâlini hatırlını sormadığından, dostlarının kendisinden yüz çevirdiğinden şikâyet etmektedir. İçinde bulunduğu kötü durumu ön plana çıkaran Râzî, mesnevisinde Keçecizâde Muhammed İzzet Efendi'ye karşı bir dostluk ve himaye beklentisi içinde olduğunu göstermektedir. Latife olarak kaleme alınan bu manzumede mizahtan ziyade şikâyet ve beklenti daha fazla ön plandadır.

Râzî'nin 17 beyitlik *Münâcât-ı Seyyid Râzî ile'l-mevlî'l-kağî* başlıklı *ikinci mesnevisinde* Klâsik Türk Edebiyatının *münâcât* geleneğine uygun olarak Râzî, yüce Allah'a niyazda bulunur. Günahkâr, isyankâr, garip, bahtı kara, kimsesiz ve çaresiz olduğunu söyleyen Râzî, lütuf ve kerem sahibi yüce Allah'a yalvarır. Râzî'nin yüce yaratıcı karşısında içten ve samimi bir şekilde acziyetini ortaya koyduğu ve ondan yardım istediği münâcâtında kullandığı dilin sadeliği dikkat çekicidir. Şüphesiz bu durum, XVIII. yüzyılın hâkim akımlarından mahallîleşmenin Râzî üzerindeki tesirini gösteren emarelerden biridir.

Divan'da yer alan diğer mesneviler ise *Lügazât* başlığı altında yazılan birinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci lügazlardır. Lügazlarda bulunmasını istediği nesnenin özelliklerini imalı ve dolaylı yollarla veren Râzî, lügazın bulunduğu sayfanın derkenarına yazdığı bir rakamı da ipucu olarak vermiştir. Birinci lügaz için 277, ikincisi için 309, üçüncüsü için 296, dördüncüsü için 54, beşincisi için ise 256 rakamlarını "*Bu lügaz bu rakamlardan ma'lûm olur .*" ifadesinden sonra ipucu olarak veren Râzî, muhtemelen bilmececinin cevabının bu sayıların ebced karşılıkları olan harflerde gizli olduğunu ima etmiştir.

Kıta: İki ya da daha çok, 9-10 beyte kadar olan, matla' ve mahlas beyti bulunmayan, xa xa xa kafiyeli nazım şeklinin adıdır. İki beyit olarak yazıldığı gibi 30-40 beyit olarak da yazılabilir.⁴⁹ İki beyitten uzun olanlara *kıt'a-i kebîre* denir.⁵⁰ Râzî

⁴⁸ Hanife Dilek Batıslam, "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, Sayı:1, 2013, s. 233.

⁴⁹ İpekten, 52.

Divanı'nda 4 kıta bulunur. İlk kıta, *Medh-i Nebevî Bi-ṭarîḳ-i Meşnevi* başlığıyla sunulmuş bir naattır. Rāzî, manzumenin başlığında naatını mesnevi olarak kaleme aldığını söylemiştir. Fakat manzume şekil olarak 24 beyitlik bir *kıt'a-i kebîre* örneğidir. İkinci kıta da 5 beyitlik bir *kıt'a-i kebîredir*. Müellif tarafından gazel olarak düşünülmüş olmalı ki 130. gazel ile 131. gazel arasına yazılmıştır. Bu kıta sosyal temalı bir manzume olup evlilikte çok eşliliğe getirilen bir *hiciv* örneğidir. Üçüncü kıta ise gazellerden sonra yazılmış 7 beyitlik bir manzum latifedir. Dördüncü kıta ise *Murabba'ât u Muḳaṭṭa'ât* başlığı altında sunulan 6. manzumudur. Manzume 2 beyitten mürekkeptir ve bir kıta örneğidir.

Tablo 2.4. Kıtaların Genel Özellikleri

No	Başlık	Açıklama	Beyit
1	Medh-i Nebevî Bi-ṭarîḳ-i Meşnevi	Naat	24
2	Başlıksız	Hicviye	5
3	Başlıksız	Latife	7
4	Murabba'ât u Muḳaṭṭa'ât	Nasihatname	2

Nazım: Kıt'anın ilk beyti kafiyeleli olan şeklidir. Kafiye örgüsü aa ba ca.. şeklindedir. Şekil ve kafiyeleşimi bakımından bütünüyle gazele benzer. Yalnız mahlas beytinin bulunmayışı ve konusunun değişik olmasıyla gazelden ayrılır.⁵¹ Rāzî Divanı'nda *Murabba'ât u Muḳaṭṭa'ât* başlığı altında 15 nazıma yer verilmiştir. Bu şiirlerin ilki 3 beyit, diğerleri ise 2 beyitten oluşmaktadır. "Birbirlerine çok benzemeleri yüzünden nazm, kıt'a ve rubā'î çok yerde birbirine karıştırılmış; divan tertiblerinde bir ayırım yapılmadan Mukatta'ât hatta Rubā'iyāt adı altında bir arada toplanmışlardır."⁵² Rāzî Divanı'nda da bu hatanın yapıldığı görülmektedir. Zira *Murabba'ât u Muḳaṭṭa'ât* başlığı altında verilen 16 şiirin 15'i nazım, 1'i kıtadır. Rāzî, biçim bakımından nazım olarak yazdığı şiirleri murabba ya da kıta olarak düşünmüş olmalıdır.

⁵⁰ Saraç, 73.

⁵¹ İpekten, 57.

⁵² İpekten, 57.

Terkīb-i Bend: "Genellikle 5-10 beyit arası yazılmış en az üç bendden meydana gelen nazım biçiminin adıdır. Terkīb-i bendlerde her bende hâne, terkiyhâne; bendleri birleştiren beyitlere de vāsita ya da bendiyye adları verilir."⁵³ Rāzī Divanı'nda *Tercī-i Bend-rā Şurū-ı Şode* başlığıyla terci-i bend olarak başlıklandırılmış bir terkīb-i bend vardır. 7 bendden oluşan bu terkīb-i bendde bendlerin mısra' sayıları 6'dır. *Fahriye*, *medhiye* ve *nasihatnāme* tarzlarının denendiği şiirin ilk bendinde övünme; ikinci bendinde sevgilinin aşğını hatırlaması; üçüncü bendinde aşğın sevgiliye olan muhabbeti; dört, beş ve altıncı bendlerinde sevgilinin güzellik unsurları ve bunların medhi ile sevgilinin cefası; son bendde ise şairin tevazusu ve kendine nasihati söz konusu edilmektedir.

Tercī-i Bend: "Terkīb-i bendler gibi 8-20 mısra'lık bendlerin birleştirilmesiyle yapılır. Bend sayıları da 5-7 arasındadır. Terci-i bendin terkīb-i bendden ayrılığı, vāsita beyitlerinin her bendin sonunda aynen tekrar edilmesindendir."⁵⁴ Rāzī Divanı'nda 3 terci-i bend vardır. Bu terci-i bendlerin bend sayıları birbirinden farklıdır. *Tercī-i Bend-i Diger-est*⁵⁵ başlıklı ilk terci-i bendin bend sayısı 7, *Diger Tercī-i Bend* başlıklı ikincisinin 6, üçüncüsünün de 7'dir. Bunun yanında birinci ve ikinci terci-i bendler altışar mısra'lık, üçüncü terci-i bend ise sekizer mısra'lık bendlerden oluşmaktadır. İlk iki terci-i bendin bendlerindeki mısra sayısının 6 oluşu dikkat çekicidir. Genellikle terci-i bendler en az 8 mısra'lık bendlerle yazılmıştır. Bu klāsik Türk edebiyatında sık rastlanan bir durum değildir.

İlk terci-i bend, konu olarak *sevgili* ve *âşık tipi* üzerine kuruludur. Klāsik Türk şiirinin en güçlü kişisi olan sevgili tüm güzelliği ve kusursuzluğunun yanında acımasızlığı, duyarsızlığı ve zalimliğiyle burada boy göstermektedir. Onun karşısında ise ona hayran ve tutkun, onsuz yapamayacak kadar çaresiz, ayrı düştüğünde perişan, her daim onun ayrılığıyla acı çeken, sevgilinin ona çektiği ezayı tahmin bile edemeyeceğimiz alabildiğine zayıf ve çaresiz âşık vardır. Yer yer sevgilinin güzellik

⁵³ Saraç, 178.

⁵⁴ İpekten, 119.

⁵⁵ Terkīb-i Bend olan bir önceki şiir hatalı bir şekilde terci-i bend olarak başlıklandırıldığı için şair, bu ilk terci-i bende "diğer terci-i bend" demiştir.

unsurları söz konusu edilerek *methiye* tarzının denendiği, sevgili karşısında düşülen acziyet anlatılırken de *tazallüm* tarzının hakim olduğu bendlerde ana fikir, şairin her bendin sonunda tekrar ettiği vāsita beytinde zaten vurgulanmaktadır:

‘Ömrümi yoluñda ifnā eyledim bī-çāre kim

Varını yağmaya vermiş ‘āşık-ı āvāre kim

(1Trc/vāsita beyti)

İkinci terci-i bend de hemen hemen aynı konu üzerine kuruludur. Buradaki 6 bendde de hākim olan tarzlar *methiye* ve *tazallümdür*. Sevgili tüm güzelliğiyle methedilirken āşık tüm acizliği ve çaresizliğiyle sunulmaktadır. Yer yer sevgiliyle geçirilen güzel anlara duyulan özlemin hakim olduğu bendlerde bu özlemin hemen sevgiliye kavuşamamaya dönük bir ümitsizliğe dönüştüğü de görülür (5.bend). Bend sonlarında tüm sözlerini “*Sen beni yakan, bana cefa veren yarimsin. Ey nazlı, narin sevdiğim, (artık) yeter!*” ifadesine bağlayan şair, söylemek istediklerini de özetlemektedir.

Üçüncü terci-i bendde Rāzī, şiirini Şeyh Galib’in de terci-i bendinde kullandığı vāsita beyti olan “*Ah mine'l-‘aşkı ve ḥālātihī / Aḥraḳe ḳalbi be-ḥarārātihī*” beyti⁵⁶ üzerine kurmaktadır. İlk bend şairin talihinden yakındığı bir *şikāyetnāme* örneğidir. İkinci ve üçüncü bendlerde ise sevgiliye olan aşkını, muhabbetini anlatan şair, yedinci ve son bende kadar aşkının kendisine verdiği acıları anlatmakta, şairin deyimiyle her daim *gırye vü ah* etmektedir.

Müseddes: *Altı mısralı bendlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. Genellikle 5-7 bend arasında yazılır. Bendlerin sonundaki bir veya iki mısra aynen tekrarlanıyorsa bu tarz müseddeslere müseddes-i mütekerrir, tekrarlanmıyorsa müseddes-i müzdevic denir. Mütekerrir müseddesin kafiye düzeni aaaaaA, bbbbbA, ccccaA veya aaaaAA, bbbbAA, ccccAA şeklindedir. Müseddes-i müzdevicin kafiye düzeni ise aaaaaa, bbbbcc, ddddee veya aaaaaa, bbbbaa, ccccaA şeklindedir.*⁵⁷ Rāzī Divanı’nın sonunda *Dīger* başlığı

⁵⁶ Kalkışım, 165-168.

⁵⁷ Saraç, 135.

altında 5 bentten oluşan, *müseddes-i müzdevic* şeklinde yazılmış 1 müseddes vardır. Müseddesin ilk bendinde şair; acı çeken, inleyen, yüreği yaralı bir âşık olarak duygularını terennüm eder. *Tazallüm* tarzını andıran bu üslup ikinci bendde de devam eder. Üçüncü bendde ise *tecellî-i ilahîye teslimiyet* vardır. Şikayeti bırakıp takdir-i ilahîye teslim olmak gerektiği üzerinde durulur. Dördüncü bende gelindiğinde ise *münacat* tarzı denir ve yüce yaratıcıya sığınılır. Son bende gelindiğinde ise şair, sevgiliden ayrı düşmenin verdiği acıyı tekrar hatırlar ve tazallüm tarzına geri döner.

Müfred ve Matlalar: *İki mısra'ı birbirine kafiye olan beyitlere Mukaffâ, Musarrâ veya Matla'; mısra'ları kafiye olmayan beyitlere de Müfred ya da Ferd adı verilir.*⁵⁸ Bu beyitler genellikle divanların sonunda müfredât başlığıyla yer alırlar. "Divanların sonunda yer alan müstakil olarak söylenilmiş beyitleri en küçük nazım birimi olarak kabul etmek mümkündür."⁵⁹ Mısra'ları birbiriyle kafiye olan beyitlere *mukaffâ* veya *musarrâ*; kafiye olmayanlara *ferd* de denilebildiği halde çalışmamızda çoğunluk tarafından tercih edilen *matla* ve *müfred* tabirleri kullanıldı. Râzî Divanı'nda 31 matla, 101 müfred vardır. Müfred ve matlalar *Mecâziye* ve *Hakîkiye* başlıkları altında karışık bir şekilde sunulmuştur. Sadece 1 matla 34a sayfasında 65. gazelden sonra müstakil olarak yazılmıştır. Konusu itibarıyla Mecâziye başlığı altına alınmıştır. Mecâziye başlığı altında 69 müfred 21 matla, Hakîkiye başlığı altında ise 32 müfred 10 matla bulunmaktadır.

Râzî, müfred ve matlalarını *mecâziye* ve *hakikiye* başlıklarıyla sunmaktadır. Mecâziye başlığı altında sunulan müfred ve matlalar *âşık-mâşuk ikilisi* etrafında anlatılır. Sevgili; cefası, zalimliği, vefasızlığı, nazı, cilvesi, güzelliği ve güzellik unsurlarıyla; âşık ise aşkı yüzünden rezil rüsva oluşu, çektiği aşk acısı, aşk sarhoşluğu, inlemesi ve acı çekmesi ve divaneliğiyle bu matla ve müfredlere konu olmaktadır. *Yaratılanı ruhun en yüce hissiyle yaratandan bilip sevmek, bu anlayışla insanın insanı sevmesi* olarak tanımlanan⁶⁰ mecâzî aşk konusu gerek müfred gerekse matla olarak 90

⁵⁸ İpekten, 13.

⁵⁹ Saraç, 18.

⁶⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 239.

müstakil beyitte söz konusu edilmektedir. Sevgilinin güzellik unsurlarından bahseden *Mecāzīye* başlıklı müfred ve matlalarda *melāmet-meşrep* bir tutum, *rindāne* bir edā ve *āşıkāne* bir coşku dikkat çekicidir. Bu beyitlerde çoğunlukla *tazallüm*, *münācāt* ve *methiye* tarzlarının hakim olduğu söylenebilir.

Hakikīye başlıklı 32 müfred ve 10 matla'da ise hakim olan tarz *nasihatname*'dir. Yer yer *münācāt*, *methiye* ve *hicviye* tarzlarının denendiği de görülür. Bu beyitlerde çoğunlukla dinî-tasavvufî konularda öğütler verilirken *atasözleri*, *deyimler* ve *veciz ifadeler*e sıkça başvurulur.

Tablo 2.5. Müfred ve Matlaların Genel Özellikleri

No	Başlık	Nazım Şekli	Açıklama
1	Müfredāt-1 Mecāzīye	Müfred	Sevgilinin cefası hakkında
2		Matla	Sevgilinin zalimliği hakkında
3		Matla	Aşğın rezil rüsva olması hakkında
4		Matla	Sevgilinin zalimliği hakkında
5		Müfred	Sevgilinin nazı hakkında
6		Müfred	Nasihatname
7		Matla	Nasihatname
8		Matla	Nasihatname
9		Müfred	Talih hakkında
10		Müfred	Hicviye (Bencillğe Eleştiri)
11		Matla	Gönül derdi hakkında
12		Müfred	Sevgilinin cefası hakkında
13		Müfred	Aşkın tanımı hakkında
14		Müfred	Nasihatname
15		Müfred	Sevgilinin zalimliği hakkında
16		Müfred	Şikāyetname
17		Müfred	Şikāyetname
18		Müfred	Nasihatname
19		Müfred	Aşk sarhoşluğu hakkında
20		Müfred	Şikāyetname
21		Müfred	Aşk ateşi hakkında
22		Müfred	Münacat
23		Müfred	Aşğın hali hakkında
24		Matla	Sevgili hasreti hakkında
25		Müfred	Aşk acısı hakkında
26		Müfred	Ayrılık acısı hakkında

Tablo 2.5. (Devam)

No	Başlık	Nazım Şekli	Açıklama
27	Müfredât-ı Mecâziye	Müfred	Methiye
28		Müfred	Şikayetname
29		Müfred	Şikayetname
30		Müfred	Şikayetname
31		Müfred	Sevgiliyi görmek hakkında
32		Müfred	Aşığın hali hakkında
33		Müfred	Sevgilinin hali hakkında
34		Müfred	İnlemek hakkında
35		Matla	Sevgilinin cilveleri hakkında
36		Matla	Gözyaşı hakkında
37		Müfred	Talih hakkında
38		Müfred	Nasihatname
39	Müfredât-ı Hakikiye	Müfred	Nasihatname
40		Müfred	Gönlü arındırma hakkında
41		Müfred	Münacat
42		Müfred	Münacat
43		Müfred	Münacat
44		Müfred	Râzî'nin talihsizliği hakkında
45		Matla	Nisihatname
46		Müfred	Nasihatname
47		Matla	Münacat
48		Matla	Çaresizlik hakkında
49		Matla	Şikâyetnâme
50		Müfred	Münacat
51		Matla	Münacat
52		Müfred	Şikâyetname
53		Matla	Ah etmek hakkında
54		Müfred	Methiye
55		Müfred	Nasihatname
56		Müfred	Nasihatname
57		Müfred	Nasihatname
58		Müfred	Nasihatname
59		Müfred	Zamanı anlamak hakkında
60		Müfred	Nasihatname
61		Müfred	Nasihatname
62		Müfred	Hacname

Tablo 2.5. (Devam)

No	Başlık	Nazım Şekli	Açıklama
63	Müfredât-ı Hakikiye	Müfred	Şefaatname
64		Müfred	Nasihatname
65		Müfred	Merhamet hakkında
66		Müfred	Ah etme hakkında
67	Mecâziye	Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
68		Müfred	Tazallüm ve methiye
69		Müfred	Tazallüm
70		Müfred	Râzî'nin divaneliği hakkında
71		Müfred	Methiye
72	Müfredât-ı Hakikiye	Müfred	Nasihatname
73		Müfred	Nasihatname
74		Müfred	Hicviye
75		Müfred	Nasihatname
76		Müfred	Şikâyetnâme
77		Müfred	Nasihatname
78		Müfred	Nasihatname
79		Müfred	Ah etmek hakkında
80		Matla	Methiye
81		Matla	Münacat
82		Matla	Ayrılık acısı ve ırfan ehli olmak hakkında
83		Müfred	Ahının büyüklüğü hakkında
84		Matla	Umut ve korku hakkında
85		Müfred	Sevgiliye varmak hakkında
86	Müfredât-ı Mecâziye	Müfred	Sevgiliden haber alma hakkında
87		Müfred	Sevgilinin nazı hakkında
88		Matla	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
89		Müfred	Sevgilinin keyifsizliği hakkında
90		Matla	Hasb-i hâl
91		Müfred	Methiye
92		Matla	Tazallüm
93		Müfred	Nasihatname
94		Matla	Tazallüm
95		Müfred	Nasihatname
96		Müfred	Methiye
97		Müfred	Methiye
98		Müfred	Sevgilinin vefasızlığı hakkında

Tablo 2.5. (Devam)

No	Başlık	Nazım Şekli	Açıklama
99	Müfredât-ı Mecâziye	Müfred	Sevgiliye kavuşmak hakkında
100		Müfred	Tazallüm
101		Matla	Tazallüm
102	MECÂZİ	Müfred	İstanbul'un kadınları hakkında
103		Müfred	İstanbul'un kadınları hakkında
104		Matla	Şehr-engîz
105		Müfred	Şehr-engîz
106		Müfred	Şehr-engîz
107		Müfred	Şehr-engîz
108		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
109		Müfred	Gönül ateşini söndürmek hakkında
110		Matla	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
111		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
112		Müfred	Sevgiliye kavuşmak hakkında
113		Müfred	Tazallüm
114		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
115		Müfred	Nasihatname
116		Müfred	Tazallüm
117		Müfred	Dünyanın faniliği hakkında
118		Matla	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
119		Müfred	Tazallüm
120		Müfred	Tazallüm
121		Müfred	Methiye
122		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
123		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
124		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
125		Müfred	Ah etmek, inlemek hakkında
126		Müfred	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
127		Matla	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında
128		Matla	Sevgilinin cefası hakkında
129		Müfred	Sevgilinin vefasızlığı hakkında
130		Matla	Tazallüm
131		Müfred	Münacat
132		Matla	Sevgilinin güzellik unsurları hakkında

2.1.2. Vezin

Türk edebiyatının klâsik olarak nitelenen en uzun ve en olgun döneminde ölçü olarak *aruz* benimsenmiştir.⁶¹ Aruz Arap edebiyatında doğmuş, dil yapısına ve edebî geleneğe göre değişikliklere uğrayarak başta Fars ve Türk edebiyatı olmak üzere İslâm medeniyetine giren diğer milletlerin edebiyatlarında kullanılmıştır.⁶² İran edebiyatı, aruzu Araplardan olduğu gibi almamış, birtakım değişikliklerle uygulamıştır. Türk edebiyatı da İran edebiyatından aruzu aldığı anda bunu tekrarlamış, aruzu bazı değişikliklerle tatbik etmiştir. Türk şairleri İran arüzünün *muktedab*, *müteditârik*, *cedîd*, *karîb* ve *müşâkil* bahirlerini hemen hemen kullanmamışlardır. Diğer bahirlerdeki vezinler arasından da bazılarını seçerek bunları işlemişlerdir. XV. yüzyıla gelindiğinde ise klâsik Türk edebiyatında seçilen vezinlerin artık karar bulduğu söylenebilir.⁶³ Buna göre Türk aruz sistemi 10 bahrin 39 aruz kalıbından müteşekkildir.⁶⁴

Râzî Divanı'nda 10 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. En çok kullanılan aruz kalıbı 214 manzume ile Remel bahrinin *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbıdır. Onu 107 manzume ile *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbı izler. Remel bahrinin *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbı Türk şiirinin en çok kullanılan aruz kalıbıdır. Divanlarda yer alan gazellerin üçte birine yakını bu kalıpla yazılmıştır.⁶⁵ *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbı ise klâsik Türk şiirinde hezec bahrinin en çok kullanılan kalıbıdır. Görüldüğü gibi Râzî Divanı, klâsik Türk şiirinin aruz tercihlerine paralel bir görünüm arz etmektedir. Klâsik Türk şiiri geleneğinde aruz ölçüsü bakımından özel bir durum arz eden Râzî Divanı'ndaki iki beyitten bahsedilmesi gerekir. Müfred olarak yazılan 19. ve 38. tarih manzumelerinde ilk dize *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*, ikinci dize ise *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* kalıbıyla yazılmıştır.

⁶¹ Saraç, 201.

⁶² İsen vd., 186-187.

⁶³ Nihad M. Çetin, "Arüz", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 434.

⁶⁴ İpekten, 158.

⁶⁵ İpekten, 216.

XVIII. yüzyılda Nedim’le ifadesini bulan mahallileşme akımı, bu yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında yaşayan Rāzī döneminde de hālā etkilidir. Rāzī üzerinde de etkili olan bu akım neticesinde Rāzī Divanı’nda 48, 125 ve 126. gazeller *7+7 duraklı 14’lü hece ölçüsüyle* kaleme alınmışlardır.

Tablo 2.6. Rāzī Divanı’ndaki Veznin Nazım Şekillerine Göre Dağılımı

No	Vezin	Tarih	Kaside	Gazel	Mesnevi	Kıta	Terkib-i Bend	Terci-i Bend	Nazım	Müfred ve Matla	Müseddes	TOPLAM
1	Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün	40	1	79	-	1	1	1	11	81	-	215
2	Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün	10	3	42	-	2	-	1	2	47	-	107
3	Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün	1	-	2	5	-	-	-	-	-	-	8
4	Mef’ülü Mefā’ilün Mef’ülü Mefā’ilün	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
5	Mef’ülü Mefā’ilü Mefā’ilü Fe’ülün	-	-	14	-	-	-	-	-	-	-	14
6	Mefā’ilün Mefā’ilün Fe’ülün	-	-	7	1	1	-	-	1	1	-	11
7	Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün	-	-	4	-	-	-	-	-	1	1	6
8	Fā’ilün Fe’ülün Fā’ilün Fe’ülün	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
9	Müfte’ilün Müfte’ilün Fā’ilün	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
10	Mefā’ilün Mefā’ilün Mefā’ilün Fe’ülün	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
11	14’lü (7+7) hece ölçüsü	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
12	Hiçbir vezne uymayanlar	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
13	Toplam	51	4	153	6	4	1	3	15	132	1	370

2.1.2.1. Rāzī Divanı’nda Görülen Vezin Problemleri:

Aşağıdaki beyitlerde *vasl* yapılabilecekken vezin gereği vasilin yapılmaması ahengi bozmuştur.

Luṭf-ı Hakk’a mazhar olsun her dem her ānda kim

Ola *hem* akṛān içinde kāmīl ü ḥāzır-cevāb

T17/6

Ref *edip* iki elim Rāzī hemān tāriḥ didüm

Ola İsmâ'ıl Hayrî bu cihānda kām-yāb

T17/9

Divan'da ünlü düşmesi yoluyla da *vas*/yapıldığı görülür:

Bir mücevher sîne-benddir sîne-bendim sînesi

Kevkeb-i burc-ı sa'îdde gibt'eder seyyâreler

G34/2

Kısa okunması gereken hecelerin uzun okunmasına *imâle* denir ve Divan şiirinde büyük hata sayılır. "Türk şiirinde imâle yabancı kelimelerin dile yerleşmeye başlaması ve şairlerin aruz ölçüsüne gittikçe alışmalarıyla birlikte giderek azalmaya başlamış, ama hiçbir zaman bütünüyle ortadan kalkmamıştır." ⁶⁶ Her divanda olduğu gibi Râzî Divanı'nda da *imâle kusurlarına* rastlanır. Fakat Divan'ın tümü göz önüne alındığında yapılan imâleler ahengi bozmayacak kadar azdır. Divan'da yer alan ilk gazeli imâle kusurları bakımından inceleyelim. İmâle problemi olan heceler koyu ve italik yazılmıştır:

Eşk-i dîdem inzivâda yâr-ı hem-demdir baña

Âşinâ-yı ma'nevî İbrâhîm Edhem'dir baña

Vâdî-i heyhâta düşdüm 'aşk eri olsam diyü

Râh-ı Hakkkı bulmaga bir mürşîd elzemdir baña

Bu dil-i nâkâmım üzre tîriniñ peykânlarıñ

Derdime hem-derd edindim yâr mahremdir baña

Nefs-i pür-şümüñ hücümu baña te'sîr eylemez

Kalb-i bî-çâremde Hakk'ıñ 'aşkı muhkemdir baña

⁶⁶ İpekten, 147.

Çok zamān gavḡā-yı ʿālem başka bir ʿālem iken
Şimdi teslīm-i Ḥudā hem başka ʿālemdir baña

Ogüle kılsam takarrüb diyü āhım şad hezār
Yāre yār olmak için bu güfte mübhemdir baña

Līmaʿallāh sırrıni ezberledi Rāzī bu gün
Cümle esrār-ı İlāhī belki mülhemdir bana

Aruz terimi olarak uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasına **zihāf** denir.
Bu kusurlu aruz uygulamasının görüldüğü bazı beyitler şunlardır:

Eşk-i dīdem inzivāda yār-ı hem-demdir baña
Āşinā-yı maʿnevī İbrāhīm Edhem'dir bana
G1/1

Bir niyāz eyler bu Rāzī tāziñ itmāmına
Nāzlı yārānı müşerref eyle cānānım gibi
T7/11

Ḥazret-i Qurʾān'a etmiş Rāziyā bir intisāb
Ne selāsetdir görürsün ne sirr-ı Qurʾān okur
G41/5

Bağdıķça anuñ rüyına ben kendimi bilmem
Raḥm etmeyici daḥi tıfl-ı zālime düşdi
G139/3

Ben ögretdim şadım üzre cilveniñ envācını
Şimdi adam yerine kıymaz beni etmez ḥiṭāb
Mfrd/28

Türkçe olmayan bazı kelimelerin vezin gereği Türkçedeki söyleyiş özellikleriyle okunmasıyla da hatalı vezin uygulamalarının yapıldığı görülür.

‘Aşk ile bildim neler vaşlı ömrler deger
İtdigim āhlar meger şīve-i hūbān imiş

G65/2

Dizeyi vezne uydurmak için hece eksiltme yoluna gidilmiştir:

Ey mürüvvet-mend efendim vāy saña
Şormadıñ hātırcıgım n’oldu bana

M1/1

Tābe-i hicrānda ey dil puht’lenenlerden misin
Meclis-i ğırfānda yoğsa suht’lenenlerden misin

Mfrd/82

Rāzī Divanı’nda şairin vezne uyduramadığı beyitlere de rastlanır:

Pāy-ı hurremde rūz u şeb āh u figānım kim bilir
Der ü divārı ditrer şūfiyyeniñ āmīn diyü

Mfrd/83

Ben ne derde uğradım takrīre yokdur hīc mecāl
Derdiñe bir çāre iste bī-çāre Allāh ‘aşkına

G131/4

2.1.3. Kafiye ve Redif

"Kafiye en az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir. Redif ise reviden sonra gelen anlam ve fonksiyon bakımından aynı ek, kelime yahut kelime topluluklarıdır."⁶⁷ Kafiye ve redif Divan şiirinde ölçüden sonra şiire musikī değeri katan en önemli unsurlardır. Divan şairi, gazel ya da kasidesini kaleme alırken kafiye seçiminde çok titiz davranmalıdır. Çünkü şiirin sonuna kadar aynı kafiye tekrar

⁶⁷ Kafiye ve redif konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. M.A.Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, s. 255-287.

edilecektir. Bu da şaire önemli derecede bir zorluk ortaya koymaktadır ve bu zorluk onun şairliğinin değerlendirilmesinde önemli bir kriterdir. M. A. Yekta Saraç, günümüz şiiri için kullanılan *tam, yarım, zengin* ve *cinaslı kafiye* tabirlerinin divan şiiri için de kullanılmasına, Divan şiirini kendi estetik kuralları haricinde bir değerlendirmeye inceleme manasına geldiği için karşı çıkar.⁶⁸ Kafiye konusu Arap alfabesiyle doğrudan ilişkilidir. Günümüz Türkçesine çevrilmiş metinlerde kafiye ve redif incelemesi yapıldığında Osmanlı Türkçesinin imlası dikkate alınmalıdır.

Tablo 2.7. Bursalı İbrāhīm Rāzī Divanı'nda Kullanılan Kafiyeler

TARİHLER		NAZIMLAR		TRKB BEND		MFRD MAT.		GAZELLER			
<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>	<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>	<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>	<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>	<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>	<i>Kafiye</i>	<i>Adedi</i>
-ā	6	-ār	1	-t	1	-n	1	-em	4	-es	1
-ān	4	-end	1	-ne	1	-ara	1	-ān	37	-k	2
-ām	3	-āze	1	-ād	1	-ād	1	-āh	6	-ış	1
-āre	1	-an	1	-ār	2	-aş	1	-ā	9	-ād	3
-īd	1	-āra	1	-eri	1	-ān	4	-le	1	-āğ	1
-āş	1	-üb	1	-an	1	-en	1	-ām	4	-f	1
-āb	1	-a	1	-er	1	-ār	2	-āz	3	-ū	3
-īz	1	-de	1	TRC BEND		-āb	2	-ūbe	1	-eng	1
-īr	1	neden	1	-a	1	-āh	1	-āl	4	-uḥ	1
-īf	1	-ād	1	-āre	3	-er	1	-ab	3	-ey	1
-ta	1	MÜSEDDES		-ān	4	-l	1	-l	2	-aḳ	1
KASİDELER		-eng	1	-āh	3	-uḥte	1	-t	4	-en	1
-ām	1	-ān	4	-ūn	1	-az	1	-āc	1	-ūş	2
-ān	2	-t	1	-āl	2	-a	2	-le	1	-çīn	2
-m	1	-ā	1	-ār	1	-ül	1	-er	2	-end	1
KİTALAR		-ār-	1	-end	1	-delik	1	-ār	20	-şe	1
-r	1	ād	1	-der	1			-āne	3	-āye	1
-ān	1	-eyle	1	-ām	1			-āre	2	-āk	1
-āh	1			er	1			-īn	3		
				-āne	1			-ūn	3		

⁶⁸ Saraç, 263.

Tablo 2.8. Bursalı İbrāhīm Rāzī Divanı'nda Kullanılan Redifler

TARİHLER		NAZIMLAR		MATLALAR (Devam)	
<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>	<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>	<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>
-ım gibi	1	eyle	1	eylemek	1
ile	1	-imi bilmez benim	1	-dir	1
-a bak	1	olmaz bana	1	-iñ	1
-a	1	olsun da gör	1	-una	1
eyledi	1	-dir	2	-lenenlerden misiñ	1
KASİDELER		oçur	1	İkiden hālî degil	1
etdim	1	-a ben kaldım	1	-da	1
-ım yâ Resûlullâh	1	imiş	1	-a	1
-ı	1	-nim	1	bak	1
KİTALAR		-medim	1	-larda	1
-indir	1	-ye	1	-ım	1
-ı	1	-am dersen sükût eyle	1	gibi	1
olmak diler	1	olsun begüm	1	-mekde güç	1
-indir	1	MÜSEDESLE		GAZELLER	
TERKİB-İ BEND		oldu	1	-dir bana	2
âferîñ	1	ağlar	1	-a olmaz âşinâ	1
-dir	1	vâh eyvâh	1	aña	1
eyledi	1	-dı	1	cevrini gönder baña	1
ile	1	böyle imiş	1	gelmez baña	1
-ım benim	1	-ime söz geçmez ise	1	baña	1
TERCİ-İ BENDLER		eyle	1	değil mi ya	1
kim	1	olsa	1	-r baña	1
-yem	1	etdiñ	1	-a etdim ilticâ	1
-ye	2	-meli	1	eyler baña	3
-ım benim	1	MATLALAR		olmuş saña	1
eyledi	1	üstüne	1	bana bir çâre yâ Rab	1
-im	2	-ına	1	-a tut	1
-imsin	1	-er	1	ey dost	1
-sin sen	1	-a gelmezse	1	ile bağı	1
oldu	1	-ur	1	olmama bâ'is	1
-imi	1	-a bildirmem	1	gördün mü hîc	1
-ıma	2	-dan	2	-dan gec	1
-lar	1	eyle	1	olmak ne güç	1

Tablo 2.8. (devam)

GAZELLER (devam)		<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>	<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>
<i>Redif</i>	<i>Adedi</i>	-lenmiş	1	a ^l âdır yerim	1
ķadeķ	1	-dirmiş	1	-sından	2
-me küstâķ	1	etmiş	1	-dan	3
-ım meded	1	imiş	1	-imden	3
-ım lebleriñ mülden lezîz	1	-a baş	1	-dır bu	2
-den lezîz	1	-dan ğaraż	1	-a eylersen fûrû	1
-den midir	1	ķaķ	1	-ına	4
-a ķaber ver	2	ķaz	1	okuduķķa	1
-ler	2	-a ķıldım elvedâ	1	-a	1
deĝişir	1	‘aşķ	2	-a ‘aşķ eyle	1
-ı ķalar ķarpar	1	-ım yok	1	geldi ķâtıra	1
ķutar	1	âlûñ da çok ķâlîñ de çok	1	-da	1
olur	1	-a bak	1	-ur ammâ neden soñra	1
-sıdır	1	-lananlardan mısıñ	1	-ıma	1
-lerden şor	1	-larıñ	2	Allâķ ‘aşķına	1
okur	1	-maz mısıñ	1	ola	1
ister	1	-iñ	1	-si	4
ķalmışdır	1	-den geçdik	1	-sını	1
-ımız vardır	1	oldu gel	1	görünmedi	1
-dadır	1	oldu gönûl	1	-ıma düşdi	1
-ım var	1	-lı güzel	2	-dırdı	1
besdir	1	ister gönûl	1	etdi	1
bilir	1	-eder baķtım	1	oldu	2
olmaz	3	eyleyelim	1	gibi	2
biliriz biz	1	etdim	2	etdiñ beni	1
bekleriz	1	-ım	2	olmayan bilmez beni	1
-iz	1	-e düşsem	1	eyler beni	1
-mız	1	-ı gözler gözlerim	1	olduĝum ķaldı	1
etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz	2	olduĝun bildim	1		
senden bu gönûl geçmez	1	olduĝun görsem	1		
-a iķrâr eylemiş	1	olsam	1		
-i bilmemiş bilmiş	1	verdim	1		

Râzî Divanı’nda yer alan 370 manzumenin kafiye ve redif özellikleri incelendiğinde dikkat çeken hususlar şunlardır:

1- Tabloda da görüldüğü gibi Rāzī Divanı'nda kâfiye olarak en çok tercih edilen sesler *-ān*, *-ār*, *-ā* sesleridir. Bu durum klâsik Türk şiiriyle paralellik arz eder. Bunun başlıca sebebi Türkçenin birçok Farsça son eki bünyesine dahil etmesidir.

2- Rāzī; *mücerred*, *mürdef*, *mukayyed*, *müesses*, *müterādif*, *mütevâtir* ve *mütedârik* kafiyelerinin yanında *kâfiye-i ma'mûle* ve *kâfiye-i gayr-ı ma'mûle* türlerini de Divan'ında başarılı bir şekilde kullanmıştır. Divan'da en çok kullanılan kafiye türü *mürdef kafiye*dir.

Mücerred kafiye, yalnız revî harfî ile yapılan kafiye'dir.

Eger gûş eyler iseñ sırr u hikmet

Verir güftârimız bezme leţâfet

G18/1

Ĥüsnîñi şehâ nûr-ı münevverer biliriz biz

Nezzârede ĥâverle berâber biliriz biz

G50/1

Mürdef kafiye ise ridf harfinin bulunduğu kafiye çeşididir. Ridf harfî reviden önceki sakin harftir. Bu kafiye çeşidi Rāzī Divanı'nda en çok tercih edilen kafiye çeşididir.

Tekye-i dârü's-selâmdır hem daĥi burcî saʔd

Sāye-i pîrāna yüz sür rûz u şeb olma baʔd

T13/1

Mesned-i Maĥmûd'a teşbîh olunur işbu maĥâm

Post-nişîn etmede Ĥaĥ her nefesde şâd-kâm

T14/1

Gül cemâli güllerinde turreler ĥayrân âña

Aşılıp cânım gibi gîsû-yı ser-gerdân âña

G4/1

Reviden önce bulunan ridf dışındaki harfe *kayd* denir. Bu harfin bulunduğu kafiye çeşidine de *mukayyed kafiye* adı verilir. Rāzi Divanı'nda mukayyed kafiye örneklerine de rastlanır:

Şimdi seniñ 'āşık-ı efkendenim
Cān verecek yoluña bir bendenim

N10/2

Servilerden serv-i nāzım ser-bülend olsun da gör
Ruhlarında ebruvānī gül-menend olsun da gör

N4/1

Te'sīs harfinin bulunduğu kafiye çeşidine ise müesses kafiye adı verilir. Te'sīs harfi, revī ile arasında harekeli bir harf bulunan eliftir. Divan şiirinde ilk beyitte te'sīs harfini kullanan şairin, bunu tüm şiir boyunca yapması beklenir. Divan'da müesses kafiye ile yazılmış ve aşağıda matla beyti verilen 106. gazel, Rāzī'nin ilk beyitten son beyte kadar te'sīs harfini kullandığı bir gazel örneğidir:

Vişāli nā-muḥālimdir ümīd her serv-i k̄āmetden
Vefā ummak cünündür şimdi ḥübān-ı nezāketden

G106/1

Kelimenin sonunda yan yana iki sakın harfin olmasıyla meydana getirilen *müterādif kafiye* çeşidi, kafiye tablosunda da görüleceği gibi Divan'da çokça tercih edilen bir diğer kafiye çeşididir. Bir beyit kafiye çeşidi bakımından tekrarlanan harfine göre *mücerred*, *mürdef*, *mukayyed* veya *müesses*; kelimenin sonunda yan yana gelmiş iki sakın harfin harekesine göre ise *müterādif*, *mütevātir*, *mütedārik*, *müterākib* veya *mütekāvis kafiyesi* olarak adlandırılabilir.⁶⁹ Aşağıdaki beyitler tekrarlanan harfine göre *mürdef*, sonundaki yan yana gelmiş iki sakın harfe göre ise *müterādif* kafiyevidir.

Āşıkım cāna saña ğayra nigāh gelmez baña

⁶⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Saraç, s. 272.

Yoluña cān vermege hīç iştibāh gelmez bana

G6/1

Sihr eder ebrū-yı dilber çīn ile cebīn tutar

Ġamze-i ħūn-rīz-i dil-dūz şāf çekip temkīn tutar

G37/1

Mütedārik kafiye ise sonunda olan sakın harf ile ondan önceki diğer sakın harf arasında iki harekeli harf bulunan kafiye'dir. Mürdef ve müterādif kadar olmasa da Rāzī Divanı'nda bu kafiye çeşidine de rastlanır:

Görmedim bir gözde cānā gözleri āhūşm

Göz ucıyla añladır düşvārına yāhūşm

G136/1

Mütevatir kafiye ise sonda olan sakın harf ile ondan önceki sakın harf arasında bir harekeli harf bulunan kafiye çeşididir.

Başı taşā toķanmış vakt-i ħālī bilmemiş bilmiş

Nelerden erte ķalmış ol me'ālī bilmemiş bilmiş

G61/1

Kafiye oluşturan kelimeleri tabi halleriyle kullanıp bu kelimelerden kafiye üretmeye kāfiye-i gayr-ı ma'mūle denir. Kelimeler üzerinde bazı işlemler yaparak onlardan kafiyeli söz üretmeye ise kāfiye-i ma'mūle denir. Mücerred, mürdef, mukayyed, müesses ve müteradif gibi yukarıda örnekleri verilen kafiye çeşitlerinin hepsi aynı zamanda birer kāfiye-i gayr-ı ma'mūle örneğidir. Bunun yanında Rāzī Divanı'nda bazı işlemlere tabi tutulup kafiyeli hale getirilen *kāfiye-i ma'mūle* örnekleri de vardır:

Yā Resūlullāh ģināyet ķıldığın gün gele mi

Gide mi dertli dilim derdiniñ āyā elemi

K2/1

3- Divan şiirinde kafiye oluşturan kelimeler arasında tür bakımından bir benzerliğin olması gerektiği yaygın bir kanaattir. Fakat farklı türden sözcüklerle de kafiye oluşturulmuştur.⁷⁰ Rāzī Divanı'nda da bunun örneğine rastlamaktayız. "Na't-ı Resūlullāh" başlıklı kasidede Rāzī; isim, fiil ve edat sözcükleriyle kafiyeli bir söyleyiş vücuda getirmiştir:

Yā Resūlullāh ğināyet kıldığın gün gele mi
Gide mi dertli dilim derdiniñ āyā elemi

Bir ğarībim mücrimim hem bī-kes ü bī-çāre kim
Şānıña şāyeste luṭf göre mi göz göre mi

K2/1,4

4- Klāsik edebiyat, belli kurallar üzerine binā edilmiş bir edebiyattır. Kafiye konusunda da klāsik edebiyatın belirlediği sınırlar, kusur olarak kabul edilen durumlar vardır. Rāzī, başarılı ve ahenkli şiirlerinin yanında kafiye bakımından diğer divan şairlerinin yaptığı kusurlara da düşmüştür. Nitekim Divan'ında kafiye çeşitliliğiyle beraber birçok kafiye kusuru da tespit edilmiştir.

Divan şiirinde adı konulmuş kafiye kusurları vardır. Yazılışları aynı fakat harekelendirmeleri farklı olan sözcükler arasında uyak yapılırsa bu kusur kabul edilir. Bunlar sinād, ikvā, ikfā ve itā olarak adlandırılır. Uyaklı sözcükler arasındaki ridf harfi aynı değilse *sinād*, kafiye oluşturan sözcüklerin yazılışları aynı fakat harekeleri farklıysa *ikvā*, yazılışları farklı fakat çıkardıkları ses aynı veya benzerse *ikfā*, uyak sözcüğü tekrarlanırsa da *itā* olarak adlandırılır. İtā açıkça yapılmışsa buna *itā-yı celī* denir; gizlenmişse de *itā-yı hafī* olarak adlandırılır.⁷¹

Bende oldum bendeyim ben ḥazret-i üftādeye

Luṭf edip rahm eyledi bu bī-kes ü ālādeye

(N12/1-Sinād)

⁷⁰ Saraç, 275.

⁷¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1995, s. 64.

Ayā maḥbūb-ı ḥallāk ʿālemine
Ziyā-baḥşān olan nūru'n-nurundur

Ḥabībimdir diyü medh etdi Mevlā
Dü ʿālemde saʿādetli senindir

(Kt1/1,2-İkvā)

Bu revişle bu devirde feyz-yāb olmak ne güç
Feyz taḥaşşul eylesem de zevk-yāb olmak ne güç

(G24/1- İtā-yı Celī)

Girye vü feryād edersem eylerim bir pāre hāz
Ḥande etsün sūz-nākımdan benim meh-pāre hāz

(G69/1- İtā-yı Hafī)

5- Rāzī Divanı'nda dikkat çekici bir husus da şairin birçok manzumede kafiye yer vermeyip sadece redifle ahengi sağlamış olmasıdır. 5, 16, 46, 100, 127. gazellerde; müfred ve matlaların bulunduğu Müfredāt-ı Mecāzīye ve Müfredāt-ı Hakīkīye başlıklı manzumelerin 7, 11, 32, 45, 49, 68, 80, 84 ve 128. beyitlerinde ahenk kafiye olmaksızın sadece redifle sağlanmıştır.

6- Revi harfinin bir yerde harekeli bir yerde sakin olması da kafiye kusuru olarak kabul edilir. Rāzī Divanı'nda da rastladığımız bu hata için 68. gazel güzel bir örnek teşkil eder:

Gül yüzi gülzārını tālāna verdi bād-ı hāṭ
ʿAndelib-āsā dem-ā-dem eylesün feryād hāṭ

Ḳıl kadar ḳadrine tevḳīr eylemez ʿāşıklarıñ
Göñlüme derd ü elem İrāş eder efrād-ı hāṭ

Şaf çekip ʿasker yürütdi rûyına dilberleriñ
Eşk-i dīdem ḥūn olunca eyledi imdād hāṭ

G68/1,2,3

7- Farsça çokluk ve sıfat-ı müşebbehe eki olan *-ān* eki ile yapılan kafiye *kāfiye-i şāyegān* adı verilir. Bu ek ile gazelde birden çok kafiye'nin yapılması, kasidede ise bu kafiye'nin bulunduğu beyit ile aynı ekle yapılan sonraki beyit arasında en az yedi beyit bulunmaması kafiye kusuru olarak kabul edilir. Rāzī Divanı'nın 5. tarih manzumesinde *kāfiye-i şāyegān* söz konusudur. Şiirin 4. ve 6. beyitleri *-ān* ekiyle kafiye'lenmiştir:

Niyāz-mendim mişāline qarīben gösterir Mevlā

Ba'na himmet ile her ān du'ālar eyleye *yārān*

Hediye eyleyüp tārīḥ-i kaşīde söyledim ammā

Ricā-mendim kuşūrum 'afv ede şimdi *sūḥandārān*

T5/4,6

8- Kelimenin imlasını bozup kafiye'ye uydurmak divan şiiri için bir kusurdur. Rāzī Divanı'nın 22. gazelinde şair, gazeli “-āc” kafiyesi üzerine bina etmiştir. Gazelin 3. beytinde “aç” olması gereken kelime, kafiye'ye uydurmak maksadıyla “āc” olarak yazılarak bu hataya düşülmüştür.

2.1.4. İktibaslar

1- “aḥseni taḫvīm”

لقد خلقنا الإنسان فى احسن تقويم (Leḳad ḥalaḳnā'l-insāne fī aḥseni taḫvīm) : “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” Tīn 95/4-6

Elḥamdulillāhi'l-lezī ḥalaḳa'l-insān fī-*aḥsen-i taḫvīm*

Ve meyyezehü min cinsihi bi'n-nuṭḳi ve tefehhumi ve't-tefhīm

(Dibace/1b)

“... şüretde kezzābet ma‘nide şadākat-i vech üzre inşād-ı ğazeliyyātıma medār-ı şān-ı beşer haqqında nāzil olan لقد خلقنا الإنسان في احسن تقويم āyet-i kerīmesi olup ...” (Dibace/2b)

2- “Künūzen tahte’l-‘arşi mefātīhahā el-sinetehu’ş-şu‘arā”

كنوزا تحت العرش مفاتيحها السننه الشعرا (Künūzen tahte’l-‘arşi mefātīhahā el-sinetehu’ş-şu‘arā): "Yüce Allah'ın bazı hazineleri tahtının altındadır. Anahtarları da şairlerin dillerindedir." Hadis-i Şerif. Divan'ın dibacesinde geçen bir hadis-i şeriftir. Kaynaklarda böyle bir hadis bulunamamıştır.

“... Lāmi‘ Çelebī Dīvān’ında bülbül-i bāğ-ı cihān, ‘andelīb-i gülzār-ı cinān efendimiz ‘aleyhi’ş-şalatu ve’s-selāmın eḥādīs-i merviyesinden şu‘arā haqqında bir eser nakl eder ki Bismillāh; كنوزا تحت العرش مفاتيحها السننه الشعرا ev kemā ḳāl ‘aleyhi’s-selām bu ḥadīs-i şerīf zımnında dāḥil ü vāşıl olmak ümīdiyle şarf-ı maḳdūr ve bezl ü cūd ederek ...” (Dibace/2a)

3- “Ve huvellezī yaḳbelut tevbete”

وهو الذى يقبل التوبته عن عباده و يعفون السيئات (Ve huvellezī yaḳbelut tevbete ‘an ‘ibādihī ve ya’fū ‘ani’s- seyyi‘āti) : “O’dur ki kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını affeder.” Şūrā, 42/25.

“... Ümīddir ki ‘indu’l-erbāb ḳabūl-āver olup vesile-i rahmet ü maḡfiret ü vedī‘a-i ‘izzet ü rifat birle ḥasbe’l-beşeriyyet irtikāb olunan ḥaṭī’et ü mā-bihū’z-zillet aḳvāl ü ef‘ālimi ‘afv u ḡafūr olan Allāh şıfat-ı ‘afvıyla ve maḡfiretiyle ‘afv u maḥv u maḡfiret eyleyip وهو الذى يقبل التوبته عن عباده و يعفون السيئات mā-şadaḳna mazḥar edip ...” (Dibace/2b)

4- “Şefā‘atī li ehli’l-kebā’iri yevme’l-ḳiyāmeti”

شفاعتي لاهل الكبائر يوم القيمة (Şefā‘atī li ehli’l-kebā’iri yevme’l-ḳıyāmeti) : "Kıyamet gününde şefaati büyük günah işleyenleredir." Hadis-i Şerif. (Tirmizi, Kıyamet, II.; İbn Māce, Zühd 37; Ahmed b. Hanbel, III., 213.)

التائب من الذنب كمن لا ذنب له و شفاعتي لاهل الكبائر يوم القيمة ḥadīṣ-i resūlullāhıñ me’āline daḥil / eyleyip hemān Ḥudā-yı bī-çün dü cihānda cümleyi rif‘at-yāb ve dāru’s-selāmında bilā-keyf ü lā-cihet mübārek rü’yet-i cemālını müşāhede ile feraḥ-yāb u şafā-yāb eyleye āmīn. (Dibace/2b,3a)

5- “e’t-tā’ibu mine’z-zenbi kemen lā zenbe lehü”

التائب من الذنب كمن لا ذنب له (e’t-tā’ibu mine’z-zenbi kemen lā zenbe lehü): "Günahından tövbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir." Hadis-i Şerif.⁷² "التائب من الذنب كمن لا ذنب له و شفاعتي لاهل الكبائر يوم القيمة ..." ḥadīṣ-i resūlullāhıñ me’āline daḥil eyleyip ..." (Dibace/2b-3a)

6- “İrci‘

ارجعى الى ربك رضى مرضئ (İrci‘ ilā rabbiki rāḍiyeten marḍiyyeten): “Hem hoşnut edici, hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön.” (Fecr, 89/28)

İrci‘emrin işitdi eyledi rûhın fedā

Nev-nihālim dünya vü ‘uḳbāsını kıldı temiz

T26/2

7- “şirāt-ı müstaḳīm”

اهدنا الصراط المستقيم (ihdinā’ş-şirāṭa’l-müstaḳīm): “Bizi doğru yola ilet!” Fatiha, 1/6.

Benim sa‘yim şirāt-ı müstaḳīmdir

Bilirsin gönlimi zīrā saḳīmdir

M2/13

⁷² Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 152.

8- “levlāke levlāk”

لولاك لولاك لما خلقت الافلاك (levlāke levlāk lemā ḥalaḳtü'l-eflāk): "Sen olmasaydın felekleri (kainatı) yaratmazdım." (hadis-i şerif)⁷³

Ḥaḳḳına levlāk buyurdu ḥazret-i Allāh seniñ

Ey kerem-kānı efendim kıl şefāʿāt keremi

K2/2

9- “Līmaʿallāh”

لي مع الله وقت يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل (Lī maʿallāhi vaḳtun lā yeseʿunī fīhi melekün muḳarrebun velā nebiyyun mürselün): "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir." (Kuşeyrī, Risāletü'l-Kuşeyrī).⁷⁴

Līmaʿallāh sırrını ezberledi Rāzī bu gün

Cümle esrār-ı İlāhī belki mülhemdir bana

G1/7

10- “naḥnü ḳasemnā”

نحن قسمنا بينهم (naḥnü ḳasemnā beynehüm) “Rızkı aranızda bir paylaştırdık." Zuhruf 43/32.

Rāzī ol *naḥnü ḳasemnā beynehüm* taḳdīrine

Cümleñiñ rızkın veren dāʿim Ḥudā değil mi yā

G8/4

11- “ḳālū belā”

⁷³ Yılmaz, 113.

⁷⁴ Yılmaz, 115.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ
 (Ve iz eḡaze rabbuke min benī ādeme min zuhūrihim
 zurriyyetehum ve eşhedeḡum ‘alā enfusihim, elestu birabbikum, ḡālū belā, ṡehidnā, en
 tekūlū yevmel ḡiyāmeti innā künnā ‘an hāzā ḡāfilīn) : "Hani Rabbin (ezelde)
 Ādemoḡullarının sulplerinden zürriyetlerini almıṡ, onları kendilerine karşı ṡahit tutarak,
 “Ben sizin Rabbiniz deḡil miyim?” demiṡti. Onlar da, “Evet, ṡahit olduk (ki
 Rabbimizsin)” demiṡlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik”
 dememeniz içindir." A'raf 7/172.

Emriñe dil-besteyim tā *ḡālū belā*’dan beri

Ser-fedā kıldım rehiñde etme cānā ictināb

G14/2

12- “aḡsenü'l-ḡālīḡ”

فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ (Fe tebāreka’llāhu aḡsenü’l-ḡālīḡīn) : “Yaratanların en güzeli
 Allah, ne yücedir.” (Mu’minūn 23/12-14).

Bāḡ-ı ḡüsnün kim görürse aḡsenü'l-ḡālīḡ okur

Böyle ḡübānı cihānda çift toḡursun analar

G33/5

13- “innā feteḡnā”

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (İnnā feteḡnā leke fethān mubīnā): “Doḡrusu biz sana apaçık
 bir fetih ihsan ettik.” (Fetih 48/1).

Dedi bugün dilegim saña

Eṡrafında ḡāfızlar innā feteḡnā

Meded senden kerem yā rabbenā

Zıkr eyleyip ṡehi zebān aḡladı

SMD/21

2.2. MUHTEVA

2.2.1. Allah:

Allah, yüce yaratıcının özel ismidir. Bu isim onun kemāl, cemāl ve celāl sıfatlarının ifade ettiği anlamların tamamını kapsar. Allah'ın diğer isimleri ise Allah'ı tasvir eder. Yüce yaratıcının en ulu ismi olan Allah lafzının her harfi onu ifade eder. Allah lafzının elifi kaldırıldığında “lillāh”, elif ve lam birlikte kaldırıldığında “lehū”, elif ve iki lam birlikte kaldırıldığında ise “hū” olur. Bu kelimelerin hepsi yüce Allah'ı ifade eder. İnsanlar Allah'ın zatını, hakikat ve mahiyetini bilemezler. Onu eserleri ve eserlerin delalet ettiği sıfatları ve isimleriyle tanıyabilirler. Allah'ın eserleri isimlerine, isimleri sıfatlarına, sıfatları da zatına delalet eder. Allah'ın isim ve sıfatları zatı gibi ezelī ve ebedīdir.⁷⁵ Mutasavvıflar yüce Allah'ın isimleri arasında Allah lafza-i celālını en büyük isim olarak kabul etmişlerdir.⁷⁶

Allah lafzı, esmā-i hüsnāyı meydana getiren diğer isimlerle beraber Müslüman milletlerin dinī hayatında önemli bir yer tutmuş ve onların edebiyat, kültür ve sanat hayatına da büyük çapta tesirler icra etmiştir. Halk, Divan ve yenileşme devri Türk edebiyatı sahalarında bu konuda birçok müstakil eser kaleme alınmıştır. Özelde Divan edebiyatı sahasında ise bu konuda birçok edebī tür ve bu türler içerisinde pek çok edebī mazmun oluşturulmuştur. Bu konuda yazılan edebī türlerde özellikle esmā-i hüsnā etrafında Allah'ın yüceliği anlatılmaya çalışılmıştır.⁷⁷

Divan edebiyatında hemen her şair, yüce Allah'ı tevhidler, münacaatlar ve çeşitli nazım şekilleriyle anlatmaya çalışmış, O'na ta'zimde bulunmuştur. Rāzī Divanı'nda da yüce Allah, Kur'an'da ve hadis kaynaklarında yer alan vasıflarıyla özellikle esmā-i hüsnā dahilinde ve Rāzī'nin vurguladığı bazı nitelemelerle anılmıştır. Rāzī, yüce Allah'ı en çok Rab, Mevlā, Yezdān, Allah, Hudā, Sübhān, Hakk, Bārī ve Rezzāk isimleriyle anmıştır. Rāzī Divanı'nda yüce Allah; pek yüce olan, büyüklükte benzeri olmayan el-

⁷⁵ Fikret Karaman vd., *Dinī Kavramlar Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 23.

⁷⁶ Kaplan Üstüner, *Tasavvuf ve Klāsik Şiirimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 82.

⁷⁷ Komisyon, “Allah (Edebiyat)”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 499.

‘Azīm (Dibace/1b), yücelerin yücəsi olan el-‘Aliyy (Dibace/1b), celal, azamet ve pek büyük ikram sahibi olan (zū'l-Celāli ve'l-ikrām) (T14/14, T44/2, G84/3), sonsuza kadar rızık veren el-Rezzāk (perverdigār-ı bī-zevāl, rezzāk-ı ‘ālem) (Dibace/1b, G8/4, G101/7), eşi ve benzeri olmayan, tek olan el-Vāhid (celle ‘ani’ş-şebīhi ve’l-miṣāl Rabbü'l-erbāb) (Dibace/1b), doğru yola ileten (müyesserü’ş-şavāb) (Dibace/1b), lütuf, kerem ve ihsan sahibi olan el-Kerīm ve el-Latīf (zū'l-luṭfu'l-cūd) (Dibace/1b, Dibace/2a, T6/4, T17/6, G67/4, G97/7, Mfrd77), her türlü hamd ve senaya layık olan el-Hamīd (Elḥamdulillāhi'l-lezī) (Dibace/1b), yaratan, yoktan var eden el-Hālık (Dibace/1b, G54/1), her şeyi kusursuz yaratan el-Bāri (Dibace/2b, T22/1, G76/4), sonsuz ilim sahibi ve tüm sırlara vakıf olan el-Alīm (T17/2, G87/5, Mfrd72), dünyadaki bütün mahlukata merhamet ve şefkat gösteren er-Rahmān (T8/4, G36/8, G67/4, G123/1), ahirette, müminlere sonsuz ikram, lütuf ve ihsanda bulunan er-Rahīm (Mfrd42), mutlak hakim, hakkı batıldan ayıran, hikmetle hükmeden el-Hakem (ile'l-mevli'l-kaḍī) (M2/Münacaat başlığı, G53/8), dilediğini dilediği gibi yaratmaya muktedir olan el-Kadīr (T20/7), tüm güzelliklerin kaynağı olan el-Cemil (G45/4), derde derman verip iyileştiren eş-Şāfi (G2/3, G7/3), eksikliklerden münezzeh olan Sübhān (T5/3, T20/5), günahları örten ve çokça merhamet eden el-Ġaffār (G60/1), izzet sahibi, mağlub edilmesi imkansız olan, her şeye galip olan el-‘Azīz (T26/5), azamet ve kudret sahibi olan, dilediğini yapan ve yaptıran el-Cebbār (G60/5) isimleriyle veya söz konusu bu isimlere delalet eden vasıflarıyla zikredilmiştir. Rāzī Divanı'nda yüce Allah, tüm bu isimlerinin yanında tasavvufî mana olarak O'na işaret eden ve sūfilere göre zikredildiğinde en faziletli zikir olan, bir şey isteme anlamı taşımayan ve Allah'ın zātī ismi olan Hū⁷⁸ ile de anılmıştır (T16/2).

2.2.2. Kur’ân:

Kur’an, Allah tarafından vahiy yolu ile Arapça olarak peyder pey Hz. Muhammed’e indirilen, nesilden nesile bize kadar tevātüren gelen, mushaflarda yazılı, Fatiha suresi ile başlayıp Nas suresi ile sona eren, okunması ile ibadet edilen ve sevap

⁷⁸ Karaman vd., 263.

kazanılan 323.015 harf, 77.439 kelime, 6.236 ayet ve 114 sūreden oluşan mūciz bir kelāmdır.⁷⁹ Söz ve anlamca tam bir mucize olan Kur'an, daima Kerīm sıfatıyla birlikte anılır.⁸⁰ Kur'an-ı Kerīm yerine kullanılan isim ve sıfatlarda tam bir birliktelik olmasa da "kitāb, kur'an, kelām, nūr, hūdā, rahmet, furkān, şifā, mev'iza, zikir, kerīm, alī, hikmet, hakīm, müheymin, mübārek, habl, es-sırātü'l-müstakīm, kayyım, fasl, en-nebeü'l-azīm, ahsenü'l-hadīs, tenzīl, rūh, vahy, mesānī, Arabī, kavī, besāir, beyān, ilm, hak, hedy [hādī], aceb, tezkire, el-urvetü'l-vüskā, müteşābih, sıdk, adl, īmān, emr, büşrā, münādī, nezīr, mecīd, zebūr, mübīn, beşīr, azīz, belāğ, kasas, suhuf, mükerrema, merfūa, mutahhera" kelimeleri Kur'an-ı Kerīm yerine kullanılan isimlerdir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerīm'de kendi kitabını "el-kur'an, el-furkān, el-kitāb, ez-zikir" isimleriyle adlandırmıştır. Kur'an-ı Kerīm yerine kullanılan tüm bu isimlerin en meşhurları ise "Kur'an, Tenzīl, Kitāb, Furkān, Zikr, Vahy, Kelāmullah" sözleridir.⁸¹

Klāsik Türk Edebiyatının kaynakları arasında en başlarda yer alan Kur'an-ı Kerīm Divan şairlerince ayetlerinin iktibas edilmesi yoluyla kullanılır. Rāzī Divanı'nda da bazı ayetler iktibas edilerek kullanılmıştır. Rāzī, bazı şiirlerinde Āl-i İmrān, Fātiha ve İhlas gibi Kur'an-ı Kerīm'in bazı surelerine göndermede bulunarak bazı şiirlerinde de bizzat Kur'an-ı Kerīm'in kendi adını kullanarak beyitler yazmış, Kur'an'ı klāsik Türk şiirinin mana ve mefhumlarıyla beraber yeniden anlamlandırarak ona şiirlerinde yer vermiştir.

Kur'an-ı Kerīm'in ilk suresi olan Fatiha başlangıç, giriş, açış manasına gelir. Türk-İslam geleneğinde bir işe hayırla başlamak veya bir işi hayırlı bir şekilde bitirmek için okunan veya ölümlere rahmet olması amacıyla onların arkasından ruhlarına bağışlanan suredir. Bursā'da, Mudānya Köprüsü civārında yer alan Has Köyü'nden Mir Ali adlı şahsın oğlu Mir Mustafa'nın ölümü üzerine yazılan 16. tarih manzumesinde Rāzī, tarih manzumesini Fatiha halisliği ve samimiyetiyle noktalı harflerle kaleme aldığını ifade etmektedir:

Harf-i menkūṭ ile Rāzī fevtine tārīḥ dedi

⁷⁹ Karaman vd., 386.

⁸⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1999. s. 248.

⁸¹ Abdülhamid Birişik, "Kur'an", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, C. 26, s. 383-384.

Ya hu Mîr Muştafâ'ya fâtiha ihlâsı ile

T16/2

Aşağıdaki beyitte ise Râzî, vefat ettiğinde dostlarından kendi ruhuna Fatiha okumalarını ve bu sayede sevap kazanmalarını istemekte ve okunan bu Fatiha'ların ahirette kurtuluşuna vesile olmasını ummaktadır:

Râziyâ yârân-ı şâdık cümleden olsun niyâz

Oğu gel bir fâtiha rûhum için eyle şevâb

G14/7

Kur'an-ı Kerîm'in 112. sûresi olan İhlas sûresi de Fatiha sûresi gibi ölümlere rahmet olması amacıyla onların arkasından okunan bir süredir. Râzî'nin 1223/1808 yılında kethüdası olduğu Balçık Muhafızı Arif Ağa'nın Balçık'ı muhafaza ederken şehit edilmesi üzerine kaleme aldığı 21. tarih manzumesinde de Râzî, Fatiha ve İhlas sûrelerinin şehidin ruhuna hediye edilmek üzere okunmasını istemektedir:

Oğu Mevlâ 'aşkına gel fâtiha ihlâş ile

Rûhına ihdâ edince Hâk seni eyler be-kâm

T21/5

Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın ölümü üzerine Râzî'nin kaleme aldığı 26. tarih manzumesinde ise Kur'an-ı Kerîm'in 89. sûresi olan Fecr sûresinin 28. ayetinden iktibas yoluyla alıntı yapılmıştır. Söz konusu manzumede Hüsniye Hanım'ın Allah'ın "Dön!" emriyle ruhunu teslim ettiği dile getirilmiştir:

İrci⁸² emrin işitdi eyledi rûhın fedâ

Nev-nihâlim dünya vü 'uqbâsını kıldı temîz

T26/2

“Sırat-ı müstakîm” yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de 32 yerde dile getirdiği, kullarının üzerinde *sabit kadem* olmasını emrettiği hidayet yoludur. Kur'an-ı Kerîm'in ilk sûresi olan ve Müslümanlarca en çok zikredilen sûre olan Fatiha'nın da 6. ayetidir.

⁸² Bkz. İktibas Nu: 6

Rāzī de Divan'ında, gönlündeki tek derdin “sırat-ı müstakim”den sapmamak olduğunu ifade etmektedir:

Benim sa'yım şırāt-ı müstakīmdir⁸³

Bilirsñ göñlimi zīrā saķīmdir

M2/13

“Rezzak” ismiyle yüce Allah tüm canlılara rızıklarını veren, rızkı taksim taksim dağıtandır. Her canlı nasibine düşen rızıkla şükrederek yaşamalı ve Rabb'ini anmalıdır. Rızık Allah'tan beklenmelidir, O'nun dışındakiler ancak rızkın ulaşmasına vesile olmuşlardır. Rāzī de Divan'ında, bu gerçeği hikemī bir üslupla ve Kur'an'dan iktibas ettiği ayet-i kerīme ile hatırlatmaktadır:

Rāzī ol naħnū ḳasemnā beynehüm⁸⁴ taķdīrine

Cümleniñ rızķın veren dā'im Ḥudā değil mi yā

G8/4

Kur'an-ı Kerīm'in 7. süresi olan A'raf'ın 172. ayetinde, yüce Allah'ın insanları yaratmadan önce onların ruhlarıyla "Elest Meclisi"nde bir sözleşme yaptığı anlatılmaktadır. Kur'an'da geçmişte Allah'ın Ādem oğullarından yani onların sırtlarından (veya sulplerinden) zürriyetini çıkardığı, kendilerini nefislerine şahit tuttuğu ve onlara "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" diye hitap ettiği, onların da "evet" dedikleri anlatılmaktadır.⁸⁵ Bu nedenle insanoğlu, yüce Allah ile yapmış olduğu bu sözleşmeye sadık kalmalıdır. Rāzī de elest meclisinde verilen bu söze gönülden bağlı olduğunu söylemekte, bu yolda canını feda edebileceğini dile getirmektedir.

Emriñe dil-besteyim tā ḳālū belā'dan⁸⁶ beri

Ser-fedā ḳıldım rehiñde etme cānā ictināb

G14/2

⁸³ Bkz. İktibas Nu: 7

⁸⁴ Bkz. İktibas Nu: 10

⁸⁵ Karaman vd., 71.

⁸⁶ Bkz. İktibas Nu: 11

Kur'an, Divan şiirinde sevgilinin güzelliğini, yüzünü, saçlarını, boyunu, kaşını, gözünü ben'ini temsil eder. Kur'an'daki tezyinat, harfler, harekeler, ayetler, sûreler vs. sevgilinin birer güzelliğini karşılar. Kur'ân'ın okunması, gözü ondan ayırmama vs.'de kelime oyunları ile verilir.⁸⁷ Râzî Divanı'nda da bir dilber'in ezberden Kur'an okuduğu, bir şüh-ı cihân'ın naz ile Âl-i İmrân sûresi okuduğu, camide akli baştan alacak kadar güzel olan bir gözleri fettân'ın Kur'an okuduğu söylenerek güzellik ile Kur'an arasındaki metafordan istifade edilmiş ve güzel bir anlatım vücuda getirilmiştir:

Ben bugün gördüm yine bir dilberi Ḵur'ân okur
Hîç tevaḳḳuf eylemez ol ezberi Ḵur'ân okur

G41/1

Gördüm güzeli cāmi'de Ḵur'ân okudukça
‘Aḳlım ṭaḡılır gözleri fettân okudukça

G118/1

Ey şüh-ı cihân bende-i fermânberîñ ‘âlem
Biñ nâz ile sen sûre-i ‘imrân okudukça

G118/4

2.2.3. Melekler:

Nurdan yaratılmış, yemeyen, içmeyen, erkekliği ve dişiliği olmayan, uyumayan, gençliği ve ihtiyarlığı bulunmayan ve günah işlemeyen, ağırlığı olmayan, latif, ruhanî ve nuranî varlıklardır.⁸⁸ Divan şiirinde birçok yönleriyle ele alınan melekler en çok sevgiliye benzetilmişlerdir.⁸⁹ Sadece Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlü olan bu nuranî varlıklar sınırsız sayıdadır. Bunlar arasında Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail dört büyük melektirler. Bunlar haricinde Münker ve Nekir ile Rıdvan adlı melekler de büyük meleklerdendir.

⁸⁷ Pala, 248.

⁸⁸ Karaman vd., 421.

⁸⁹ Pala, 267.

Rāzī Divanı'nda meleklerden daha çok genel anlamıyla bahsedilmiştir. Sadece Cebraîl adlı büyük meleğin adı bir beyitte geçmektedir. Meleklerin latif ve nuranî varlıklar olmaları hasebiyle Rāzī Divanı'nda sevgiliyle melek arasında bir benzerlik kurulmuş, sevgili genel görünümü ya da yüzünün güzelliğiyle meleğe benzetilmiştir:

Āh leb-i sükker-feşānım lebleri müliden lezīz

Ey melek süretli hānım lebleriñ müliden lezīz

G28/1

Düşümde bāri görsem āh seni ben ey melek manzar

Seniñ derd ü firākıñla kül oldu Rāzī-i kemter

2Trc-6/2

Güler yüzli daḥi sükker zebānı

Melek sīret melek ḥaşlet felek-ḥū

G111/4

Divan'ın 17. tarih manzumesinde ise melekler, diğer beyitlerden farklı olarak günahsızlık vasıflarıyla bir benzetme unsuru olarak kullanılmışlardır. Rāzī'nin Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi'nin oğlu İsmail Hayri Efendi'nin doğum tarihi için yazdığı tarih manzumesinde, doğan bebeğin masumluluğu ve günahsızlığıyla bir melek gibi olduğu söylenmektedir:

Bir meserret verdi cümle akrabāya ol melek

Şevk-i şād ile eḥibbānıñ gözünden uçdu ḥ'āb

T17/4

Meleklerin daima gökyüzünde olduğu düşünülmüştür. Bu tasavvur Rāzī Divanı'nda da vardır. Rāzī; yeryüzünde Mecnūn gibi çile çektiğini, gökyüzündeki meleklerin de bunu görüp alkışladıklarını söylemektedir:

Feleklerde melekler çilleme taḥsīn eder şeksiz

Daḥi Mecnūn gibi ammā cihānda iştihārım yok

G74/7

Cebraîl, yüce Allah'tan gelen vahyi peygamberlere iletmekle vazifelendirilmiş dört büyük melekten biridir. Yüce Allah ile peygamberler arasındaki vahyin sırrına vakıf olup bunu koruduğu için Cebraîl'e "namûs-ı ekber" de denir.⁹⁰ Râzî Peygamber efendimiz için yazdığı methiyede dört büyük melekten biri olan Cebraîl'den bu ismiyle bahsetmektedir:

Şerî'at tîğını çekdiñ cihāna
Daği nāmûs-ı ekber rehberindir
Kt1/4

2.2.4. Peygamberler:

2.2.4.1. Âdem:

Yüce Allah, Âdem'i yaratıp melekleri ona secde ettirdikten sonra her şeyin, hatta zürriyetinden geleceklerin isimlerine varıncaya kadar, bütün yaratıkların isimlerini birer birer ona öğretti.⁹¹ Râzî de Divan'ın başındaki dibacede söze başlarken Âdem aleyhisselamı "ebu'l-beşer" vasfıyla anıp bu olayı hatırlattıktan sonra sözleri bir araya getirip meramı anlatmanın da artık kendisi için kolay olacağını ifade etmiştir:

"Emmā ba'ḍ, perverdigār-ı bî-zevāl, celle 'anî'ş-şebîhi ve'l-mişāl, Rabbü'l-erbāb, ve müyesserü'ş-şavāb olan ḥazret-i vācibü'l-vücūd zü'l-luḫfu'l-cūd, Âdem-i ebu'l-beşer, 'aleyhi't-teḥiyyetü'l-ezher ḥazretlerine esmā'-i mevcūdātı ve elḳāb-ı maşnū'ātı bi-ṭarīḳu'l-vahyu'l-ilhām tebyîn ü i'lām buyurduḳda terkīb-i kelām ve taḳrîr-i merām bi-tevfīḳu'l-mennān eshel ü āsān olacaḳ" (Divan/1b)

Sūfîlere göre Hakk'ın tecellisini gerektiren temel sebep zâtının bilinmeyi istemesidir. Hakk'ın bilinmesini sağlayan âlemdir ve âlemin niteliklerini kendisinde toplayan insandır. Âlem de insan da tecellî sonucunda meydana gelmiştir.⁹² Râzî, Divan'ında yüce Allah'ın insanlığın atası "ebu'l-beşer"de, yani Âdem aleyhisselamda

⁹⁰ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Cemal Kurnaz (haz.), Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2014, s. 349.

⁹¹ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi (IX. Baskı)*, TDV Yay., Ankara 2005, C. I, s. 33.

⁹² Semih Ceylan, "Tecellî", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2011, C. 40, s. 241-243.

tecellî ettiğini belirterek "insan"a bakılarak bu tecellî sırrına vakıf olunabileceğini, eğer vakıf olunursa da bunun hikmetinin her türlü eksiklikten münezze olan yüce Allah'tan olduğunu ifade etmiştir:

Bir tecellî eylemiştir Hâzret-i Hâk Âdem'e
Vâkıf-ı esrâr olursañ hikmeti Sübhândadır

G45/3

İslamî itikada göre dünyanın bir sonu vardır. Bu sonun adı kıyamettir. Yüce Allah'ın büyük meleklerinden İsrail'in sura üflemesiyle kıyamet kopacak ve tüm canlılar için dünya hayatı sona erecektir. Kıyametin kopmasından sonra İsrail ikince kez sura üflediğinde tüm insanlar tekrar diriltileceklerdir. Râzî Divanı'nda *Medh-i Nebevî Bi-tarîk-i Meşnevi* başlıklı methiyede, Hz. Adem'in tekrar dirileceğine iman edenlerin cennetteki kevser suyunu içeceği söylenmiş ve bu itikadi hadiseye "ebu'l-beşer" Hz. Adem vasıtasıyla değinilmiştir:

Şehâdetle eden ihyâ-yı Âdem
Ki ta'lîm-i zülâl-ı kevseriñdir

Kt1/10

2.2.4.2. İdris:

Âdem aleyhisselamın soyundandır. Onun altıncı kuşak torunudur. İdris peygambere; yüce Allah'ın kitabından ve İslam dininin sünnetinden, kitaplardan, Âdem ve Şis peygamberlerin sahifelerinden çok çok ders yaptığı için İdris adı verildiği rivayet edilir. İdris aleyhisselam kalemle ilk kez yazı yazan, ilk kez yıldızlar ve hisab ilmini gözden geçirendir. Geçmiş devirlerin bütün ilimleri kendisinde toplanmıştır. Ayrıca ilk kez iğne ile dikiş diken, ilk kez elbise dikip giyen de odur. Cebrail tarafından kendisine Cennet ve Cehennem gösterilmiş, sonrasında da Cennet'e konulmuştur. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselam Miraç gecesinde onunla göğün dördüncü katında karşılaşp

selamlaşmıştır.⁹³ Kur'an-ı Kerim'de iki yerde adı geçmektedir. (Meryem/56-57, Enbiya/56-86). Ayrıca Cebraîl ilk defa ona vahiy getirmiştir.⁹⁴ İdris peygamber, Divan edebiyatında bahsedilen bu yönleriyle anılmıştır.

Râzî, kethüdası olduğu Balçık Muhafızı Arif Ağa'nın Balçık'ı muhafaza ederken 1223/1808 yılında şehit edilmesi üzerine kaleme aldığı 21. tarih manzumesinde Arif Ağa'nın cennette hürî ve gılmanlarla zevk ve safa içerisinde olmasını ve daima İdris peygamber ile muhabbet etmesini yüce Allah'tan dilemektedir. Burada Cebraîl'in Râzî'ye cennet ve cehennemi gösterip sonrasında da onu cennete koyması olayına telmihte bulunulmuştur:

Eyleye zevk ü şafâlar hürî vü gılmân ile
Hâzret-i İdrîs ile hem eylesün dâ'im kelâm
T21/2

2.2.4.3. Nuh:

Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamberdir.⁹⁵ Nuh aleyhisselam Irak bölgesine peygamber olarak gönderildi. Soyü İdris aleyhisselama oradan da Âdem aleyhisselama kadar uzanır. Putlara tapan kavmini başlarına gelecek azapla korkutmak, bir olan Allah'a ibadet etmek üzere vazifelendirildi. Tevhid vazifesinin ifası esnasında reddedildi, yalancılıkla suçlandı, hapse atıldı. Tüm bunlar sonunda Allah'a iltica edip kavminin helakı için dua etti. Yüce Allah da ona bir gemi yapmasını, o gemiye iman etmiş olanlarla her türden bir dişi ile bir erkeği almasını emretti. Ve nihayet tufan koptuğunda Nuh aleyhisselam ile gemidekilerden başka yeryüzünde bulunanların hepsi helak oldu.⁹⁶ Bu nedenle Hz. Nuh'a "İkinci Âdem" de denilir. Divan şiirinde Nuh'un gemisi ile tufan olayı birçok

⁹³ Köksal, C. I, s. 79-82.

⁹⁴ Pala, 204.

⁹⁵ Ömer Faruk Harman, "Nuh", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, C. 33, s. 224.

⁹⁶ Köksal, C. I, s. 100.

metaforla beraber kullanılmıştır. Tufan aşğın gözyaşı olmuş, Nüh da bu tufan içinde batmamaya çalışan âşık olarak anlatılmıştır.⁹⁷

Rāzī Divanı'nda 98. gazelde Nüh peygamberin kıssasına göndermede bulunulmuş, Nuh peygambere inananların kurtulup inanmayanların helak olması olayı hatırlatılmıştır. Rāzī bu beyitte acizlere, düşkünlere, yardıma muhtaç olanlara Nüh peygamber gibi yardım etme, düşmanlarına karşı da Nüh peygamber gibi zafer bulma dileğinde olduğunu ifade etmektedir:

Zafer bulsam ‘adūya her cihetle ben de Nüh olsam

Yetişsem ‘acizāna dest-res bulsam fütūh olsam

G98/1

2.2.4.4. İbrāhīm:

İbrāhīm peygamber hakkında gerek Tevrat ve İncil'de gerekse de Kur'an-ı Kerīm ve İslam literatüründe diğer peygamberlere nazaran oldukça geniş bilgi bulunmaktadır. İbrāhīm, Nuh peygamberin onuncu kuşak torunlarından. Şekil ve şemail olarak ona en çok benzeyen kişi peygamberimiz Muhammed aleyhisselamdır.⁹⁸

İbrāhīm'in babası Kral Nemrūd'un putlarının bakıcısı Tarah (Āzer), annesi ise Nuna veya Ebyuna idi. İbrāhīm'in doğacağı zaman yaklaştığında Nemrūd bir rüya görür. Nemrūd'un rüyasını yorumlayan kâhinler, o yıl doğacak çocuklardan birinin kendisini tahtından edeceğini, hatta ölümünün dahi bu çocuk eliyle olacağını söylerler. Nemrūd'un emriyle o yıl doğan tüm çocuklar öldürülür. İbrāhīm'in annesi ise kaçıp bir mağaraya gizlenir ve oğlunu burada doğurup yürüme yaşına kadar gizlice burada büyütür. Konuşmaya başladığından itibaren Rabb'inin kim olduğunu sorgulayan İbrāhīm, tüm yaratılanların, yıldızların, Güneş'in Rabb'i olamayacağını, putların ise sadece yontulmuş taş olduklarını söyleyerek Rabb'inin tüm bunları yaratan yüce Allah olduğunu söyler. Yüce Allah'ın CebraİL vasıtasıyla peygamberliğini bildirdiği İbrāhīm,

⁹⁷ Pala, 318.

⁹⁸ Köksal, C. I, s. 142.

kavmini ve Nemrūd'u Allah'a inanmaya davet eder. Bir gün tüm putları parçalar ve baltayı en büyük putun boynuna asar, ona putları soran kavmine de en büyük putun onları parçaladığını söyler. Bunun üzerine Nemrūd İbrāhīm'i yakalatır ve büyük bir ateş yaktırıp onun içine atar. Allah'ın emriyle ateş İbrāhīm'e gül bahçesi olur ve oradan kurtulur. Tüm bunlara rağmen Nemrūd inkarına devam edip İbrāhīm'e zulmetmeye devam eder. İbrāhīm eşi Sare'yle birlikte Nemrūd'un ülkesinden hicret edip Firavun'un diyarı Mısır'a varır. Sare'ye ilgi duyan Firavun, yüce Allah'ın emriyle engellenir. Sare'nin yüce Allah'a ve İbrāhīm'in peygamberliğine olan inancı neticesinde Firavun, İbrāhīm ve Sare'ye saygı duyar, onlara Hacer'i hediye olarak verir. Sare ve Hacer'le birlikte Mısır'dan da hicret eden İbrāhīm'e yüce bol bol ihsanda bulunur, malına, hayvanına bereket düşer. İbrāhīm de evinden hiç misafiri eksik etmez, cömertçe herkese ikram eder. Malı, rızkı çok olan İbrāhīm'in Sare'den çocuğu olmadığından Sare'nin rızasıyla Hacer'le evlenir. Hacer'den oğlu İsmail olur. Bir müddet sonra Hacer ile İsmail'i Allah'ın emriyle bugünkü Mekke sınırları içerisinde bulunan Safa ve Merve tepelerinin bulunduğu yere bırakıp Şam'a geri döner. Hacer, oğlu İsmail'le beraber bu çorak yerde yalnız kalır. Suyun ve yiyeceğin bitmesi üzerine iki yaşlarında olan İsmail ölecek hale gelir. Hacer, Safa ve Merve tepeleri arasında koşup su ararken yüce Allah'ın emriyle oradan Zemzem suyu çıkar. İsmail yedi yaşlarına geldiğinde İbrāhīm yüce Allah'ın emri gereği oğlunu kurban etmeye götürür. Kurban edeceği sırada yüce Allah İsmail yerine ona bir kurbanlık hayvan gönderir ve onu kurban etmesini söyler. İbrāhīm gönderilen koçu Allah'a kurban eder. İsmail büyüdüğünde İbrāhīm oğlu İsmail ile beraber Kābe'yi inşa edip ilk haccı gerçekleştirir. İbrāhīm aleyhisselamın Sare'den de oğlu İshak olmuştur. Sare'nin vefatından sonraki evliliklerinden de İbrāhīm'in onun üzerinde çocuğu olmuştur. İbrāhīm aleyhisselam Ken'an ilinde hastalanıp yüz yetmiş beş yaşında vefat etmiştir.

Divanlarda yer alan çeşitli manzumelerde Hz. İbrāhīm'den sıkça bahsedilmiştir. Şairler onu ve başından geçen olayları bir remiz olarak kabul ettiklerinden anlatmak istediklerini Hz. İbrāhīm hakkında teşekkül etmiş mazmunlar aracılığıyla ortaya koymuşlar, telmih, teşbih gibi söz sanatlarından da faydalanarak ifadelerini

kuvvetlendirme yoluna gitmişlerdir. Hz. İbrāhīm edebī eserlerde babasına nisbetle İbrāhīm-i Āzer, İbn Āzer, Halīl, Halīlullah, Halīlürrahmān, Halīl-i Akdes adlarıyla da anılmıştır. Bu kitaplarda Nemrūd'un hizmetinde bulunan ve put ustası olarak tanınan babası Āzer, hanımları Hācer ve Sāre, oğlu İsmāil, Cebrāil ve mücadele ettiği Nemrūd'a da yer verilmiştir. Ayrıca doğumu ve doğumuyla ilgili olaylar, eşini ve çocuğunu Mekke'de bırakması, Allah'ın emri üzerine oğluyla birlikte Kābe'yi inşa etmesi, putları kırması, yıldızlarla alākası, duaları, oğlu İsmāil'i kurban etmeye teşebbüsü sebebiyle kurban ve sünnet olmayı başlatan kişi olması, mancınıkla ateşe atılması (mancınık-ateş), ateşin onu yakmaması (nār-nur), düştüğü yerin cennet bahçelerinden bir gül bahçesi haline dönüşmesi ve oradan soğuk bir su kaynaması (āteş-āb), burada bir göl meydana gelmesi (cennet-cehennem) gibi motifler telmih yoluyla zikredilmiştir.⁹⁹

Rāzī Divan'ının 128. gazelinde Nemrut'un İbrāhīm peygamberi ateşe atma hadisesi Nemrut-nefis teşbihiyle hatırlatılmış, Nemrut'un kötü, zalim vasfı nefse yüklenmiştir. Kötü, zalim nefis, Rāzī'yi ateşe atmaktayken zaten yanmakta olan şairin gönlüne yakışan ise gül bahçesine dönüşmektir:

Nefs-i Nemrūd'um beni ilkā-i nār eyler 'aceb

Gülsitānlık yakışır şimdi dil-i sūzānıma

G128/3

İbrāhīm aleyhisselam oğlu İsmail aleyhisselam ile beraber yüce Allah'ın emri üzerine Kābe'yi inşa etmiştir. İbrāhīm Rāzī de yüce Allah'ın evini inşa edenle aynı ismi taşıma şerefine nail olmaktan dolayı mutludur. Bu bahtiyarlıkla beraber yüce Allah'ı gönülden zikretmekte ve tevekkülde bulunmaktadır:

Nām-dāş bānī-i beyt-i Hūdā'ya mazharım

Zıkr-i kalb ile tevekkül eylerim Yezdān'ıma

G128/4

⁹⁹ Mustafa Uzun, "İbrāhīm (Türk Edebiyatı)", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000, C. 21, s. 273.

İbrāhīm peygamber rüyasında oğlu İsmail'i yüce Allah'ın emri üzerine kurban ettiğini görür. O esnada İbrāhīm aleyhisselam Sare ile Şam'da bulunmaktadır. Hemen Mekke'ye Hacer ile İsmail'in yanına gelir. İsmail'e bir bıçak alıp kendisiyle gelmesini söyler. Evden iyice uzaklaşıp uygun yere geldiklerinde İsmail'i kurban etmek için bıçağı onun boğazına dayar, fakat bıçak yüce Allah'ın emri üzerine kesmez. Yüce Allah Cebrail ile İbrāhīm'e verdiği sözü yerine getirdiğini, İsmail'in yerine Cebrail ile gönderdiği koçu kurban etmesini emreder.¹⁰⁰ İşte bu hadiseye aynı gazelin son beytinde telmihte bulunulmuştur. Burada Rāzī, Hak yoluna kurban olmayı istemekte, imanının davası için koç gibi kurbanlık olmayı arzulamaktadır. Rāzī'nin bu arzusu, İsmail aleyhisselamın Allah'ın emrine olan o büyük teslimiyetini de hatırlatmaktadır:

Rāh-ı Hakk'a sen daği kurbān olursuñ Rāziyā
Koç gibi cān vermek ister da'vī-i İmānıma

G128/5

2.2.4.5. Yusuf:

Kur'an-ı Kerīm'de Yusuf adı yirmi beşi Yusuf süresinde, ikisi diğer sûrelerde (el-En'ām 6/84, el-Mü'min 40/34) olmak üzere yirmi yedi defa geçmektedir. Yūsuf kıssası Kur'an'da aynı adı taşıyan sûrede bir bütünlük içinde verilmektedir.¹⁰¹ Yusuf kıssası Kur'an-ı Kerīm'in en güzel kıssası olup "Ahsenü'l-Kassas" olarak vasıflandırılır.¹⁰²

Hız. Yusuf, İbrāhīm peygamberin torunu olan Yakub'un oğludur. Yusuf aleyhisselam; ak tenli, güzel yüzlü, kıvrıkcık saçlı, büyük gözlü, ince burunlu, kalın pazulu, kalın bacaklı, düz karınlı, düz göbekli idi ve yanağı benli idi.¹⁰³ Yusuf, doğduktan sonra halasına verildi ve halası ölünceye kadar da onun yanında kaldı. Ancak halası vefat ettikten sonra babası ve on bir kardeşinin yaşadığı evde kalmaya başladı. Yusuf, rüyasında on bir yıldız ile Güneş ve Ay'ın kendisine secde ettiğini gördü. Bunu babasına anlattığında babası ona bunu kendisinden başkasına anlatmamasını tembihledi.

¹⁰⁰ Köksal, C. I, s. 86-90.

¹⁰¹ Ömer Faruk Harman, "Yūsuf", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2014, C. 44, s. 4.

¹⁰² Pala, 419.

¹⁰³ Köksal, C. I, s. 271.

Bu konuşulanları Yakub'un karısı Leyya Hatun da duydu. Yusuf'un annesinin adı Rahil'di, Leyya Yusuf'un üvey annesiydi. Leyya Yusuf'un rüyasını çocuklarına anlattığında Yusuf'un kardeşlerinin öfkesi ve kıskançlığı daha da arttı. Plan kurup Yusuf'u evden uzaklaştırdılar ve onu kervanların gelip geçtiği bir yerde kuyuya attılar. Babalarına da Yusuf'un kanlı gömleğini getirip onu bir kurdun yediğini söylediler. Oğullarının söylediklerine inanmayan Yakub Rabb'inden Yusuf'u koruması için dua etti. Oradan geçen bir kervan tarafından bulunan Yusuf, Mısır'a götürüldü ve orada Mısır hazine bakanı Aziz'e köle olarak satıldı. Yusuf'u köle olarak evine götüren Aziz onu karısı Züleyha'nın emrine verdi. Yusuf'un güzelliğinin tesiri altında kalan Züleyha'nın aşkı günden güne arttı. Züleyha Yusuf'a niyetlendi, fakat Yusuf kendini koruyup kaçmak istedi. Züleyha Yusuf'un gömleğini arkadan tutarak onu engellemeye çalışırken Yusuf'un gömleğini yırttı. Tam o esnada odaya girmek üzere olan Aziz bunu gördü. Gömleğin arkadan yırtılmış olması Yusuf'un suçsuz olduğunu gösteriyordu. Züleyha'yı uyaran Aziz, Yusuf'tan da bu olaydan hiçbir şekilde bahsetmemesini istedi. Züleyha'nın Yusuf'a olan tutkusu dedikodulara sebebiyet veriyordu. Züleyha, Yusuf'un güzelliğini şehrin tüm kadınlarına gösterip kendini paklamak istedi. Onları evine davet edip Yusuf'u karşılıklarına çıkardı. Yusuf'un güzelliği karşısında donakalan kadınlar şaşkınlıklarından ellerindeki bıçakla kendilerini kestiler. Dedikodular yüzünden Yusuf hapse atıldı. Yusuf hapisteyken yanındaki iki mahkûmun rüyasını yorumladı, yorumlarının ikisi de aynen gerçekleşti. Yusuf yıllarca hapiste kaldı. Mısır kralının gördüğü bir rüyayı hiç kimse yorumlayamıyordu. Yusuf'un rüyasını yorumladığı mahkum, krala bu rüyayı yorumlayabilecek kişinin hapiste olduğunu söyledi. Bunun üzerine Yusuf'a kralın rüyasının yorumu yaptırıldı. Yusuf'un rüya tabiri çok makul ve muteberdi. Kral Yusuf'un hapiste oluş nedenini sorgulattığında Yusuf'un suçsuz yere orada olduğunu da anladı. Kral Yusuf'u Mısır hazinelerinden sorumlu bakan olarak atadı. Kralın gördüğü rüya aynen gerçekleşti. Yedi yıllık bolluk döneminden sonra yedi yıllık kıtlık dönemi başladı. Tedbir alıp bolluk döneminde yiyecek stoklayan Yusuf, kıtlık döneminde bunu halka adilce dağıtıyordu. Yusuf'un kardeşleri de hazineden yiyecek almak için Mısır'a gelip Yusuf'un huzuruna çıktılar. Yusuf onları tanıdı, fakat onlar Yusuf'u tanıyamadılar. Yusuf, onlara yiyecek verip bir sonraki gelişlerinde öbür

kardeşlerini de (Yusuf'un aynı anneden olan kardeşi Bünyamin'i) getirmelerini söyledi. Onlar eve dönüp yiyeceklerini tükettiklerinde bu kez babaları Yakub'u ikna edip Bünyamin'i de yanlarına alarak Mısır'a geldiler. Yusuf onlara yiyecek verdi, fakat Bünyamin'in erzağının içerisine bir saray eşyası gizleyip onu hırsızlık yapma bahanesiyle alıkoydu. Kardeşleri Bünyamin'i Mısır'da bırakarak Yakub'un yanına döndüler. Yusuf'tan sonra Bünyamin'i de kaybeden Yakub'un ağlamaktan gözleri görmez oldu. Bunun üzerine oğullarını Bünyamin'i getirmeleri için tekrar Mısır'a gönderdi. Mısır'a gelip kendisine babalarının durumunu anlatan kardeşlere Yusuf, kendi gömleğini verdi ve babalarının onu gözlerine sürmesini söyledi. Daha sonra da babalarını alıp Mısır'a gelmelerini istedi. Yusuf'un gömleğini gözlerine süren Yakub eski sağlığına kavuştu. Yusuf babası Yakub ve kardeşlerini Mısır'a getirip onları buraya yerleştirdi. Züleyha'ya acıyan Yusuf, onunla nikah kıyıp evlendi. Züleyha'ya yüce Allah eski güzelliğini ve sağlığını geri verdi. Yusuf'un Züleyha'dan iki oğlu ve bir kızı dünyaya geldi. Yusuf aleyhisselam babasının vefatından yirmi üç yıl sonra yüz yirmi yaşındayken vefat etti.¹⁰⁴

Divan şiirinde, güzelliğinden ötürü sevgili Yusuf'a benzetilir. Hatta sevgili bu nedenle "Yūsuf-ı sâni"dir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, teRāzī ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyha ile olan maceraları, zindana atılması, güzel rüya tabir etmesi, Yakūb'dan ayrı oluşu, köle iken Mısır'a sultan oluşu gibi kıssaları nedeniyle Yūsuf peygamber Divan şiirinde sıkça konu olarak işlenmiştir.¹⁰⁵

Yusuf, Divan şiirinin güzellik sembolüdür. O, güzelliğin doruk noktasıdır. Rāzī de şiirlerinde sevgiliyi "Yūsuf-ı sâni" (ikinci Yusuf) olarak vasıflandırıp yüceltmıştır. Elbiseleri gül ve yasemin çiçeğinin yaprakları olan sevgilinin "Yūsuf-ı sâni" gibi davranması ona çok yakışmaktadır. Bu kadar güzel olan sevgili manen de aslan ve kaplana bile üstün gelmektedir:

A'la yaraşur tavriña ey Yūsuf-ı sâni

¹⁰⁴ Köksal, C. I, s. 300.

¹⁰⁵ Pala, 419.

Ki cāmelerin berk-i gül ü yāsemenimden

G104/5

Şüretde hemān Yūsuf-ı şānīsi cihānī

Sīretde daḥi ḡālib olur şīr ü pelengden

G109/3

2.2.4.6. Eyyüb:

Kısas-ı enbiya kitaplarında Hz. Eyyüb'un Şam bölgesinde yaşadığı, çok geniş bir aRāzīye sahip olduğu, aRāzisinde 500 çift öküzü, 500 kölesi, 500 dişi eşiği ve çok sayıda deve, sığır ve atı olduğu nakledilmektedir. Eyyüb, baba tarafından Hz. İshak'ın anne tarafından da Hz. Lut'un soyundandır. Hanımı ise Hz. Yakub'un kızı Liya veya Hz. Yūsuf'un oğlu Efraim'in kızı Rahme'dir.¹⁰⁶ Eyyüb yolda kalmışlara, yoksullara, dullara yardım eden, onları giydirip doyuran, sofrası herkese açık, varlıklı biridir. Yüce Allah ona bu zenginliğin yanında 13 erkek evlat da ihsan etmişti.¹⁰⁷ Eyyüb böyle varlıklı biriyken elindeki her şeyi kaybetmiş, çok ağır bir hastalığa yakalanmış, etrafında karısından başka hiç kimse kalmamıştır. Eyyüb'un bu belaya uğramasına sebep olarak kaynaklar farklı sebepler nakletmiştir. Sebeplerden biri Eyyüb'un zalim ve zorba bir krala, halkı karşı çıktığı halde, mal ve mülk endişesiyle karşı çıkamaması gösterilmektedir. Bir başka sebep ise Eyyüb'un Mısır'a göçüp burada Firavun'un zulmüne sessiz kalmasıdır.¹⁰⁸ Ahd-i Atık'te ise Şeytan'ın yüce Allah'a Eyyüb'un mal ve mülkü ile sağlığının elinden alındığı takdirde Allah'a isyan edeceğini söylediği, yüce Allah'ın da bunu test etmesi için şeytana imkan tanıdığı nakledilmektedir.¹⁰⁹ Eyyüb'un uğradığı ibtilanın sebepleri kaynaklarda farklı farklı zikredilse de kaynaklar onun tüm varlığını, evlatlarını da dahil, kaybettiği ve amansız bir hastalığa yakalandığı noktasında birleşmektedirler. Eyyüb uğradığı tüm bu belalara rağmen sabrında ve tevekkülünde sebat etmiş, hiçbir şekilde isyana meyletmemiştir. Bunun nihayetinde de yüce Allah'ın

¹⁰⁶ Ömer Faruk Harman, "Eyyüb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, C. 12, s. 16-17.

¹⁰⁷ Köksal, C. I, s. 306.

¹⁰⁸ Köksal, C. I, s. 307.

¹⁰⁹ Harman, "Eyyüb", a.g.e, s. 16.

inayetiyle ayağını vurduğu yerden çıkan suyla kendini yıkamış ve aynı sudan içmiş; bu sayede bedeni hem dış hastalıklardan hem de iç hastalıklardan temizlenmiş ve eski sağlığına kavuşmuştur. Eyyüb aleyhisselama önceki varlığının iki katı yüce Allah tarafından kendisine ihsan edilmiştir. Eşini de eski sağlığına kavuşturan yüce Allah onlara yeniden evlatlar nasip etmiştir. Eyyüb bütün dinlerde ve şark edebiyatında sabır ve tahammül timsalidir.¹¹⁰

Rāzī Divanı'nda da Eyyüb aleyhisselam sabrın sembolü olarak kullanılmıştır. Rāzī yüce Allah'a seslenerek sabır ve şükür noktasında Eyyüb peygamber gibi olamayacağını, sevgilinin kendisinde ettiği zulme ancak bu kadar dayanabileceğini söylemekte ve bu dertten kendisini kurtarması için yüce Allah'a yalvarmaktadır:

Şabrım gibi şükrüm saña ma'lûmdur efendim

Eyyüb degil derdine bir çäre haber ver

G32/2

Rāzī Divanı'nda yer alan Sultan Mahmud Divanı'nda Eyyüb aleyhisselamın hastalığına göndermede bulunulmuş, Sultan Mahmud'un Eyyüb aleyhisselam gibi dūçār olduğu derdine ilaç bulamadığı, bundan dolayı ağladığı ifade edilmektedir:

Şevketlü mevlūd ayında aldı tarrāc

Aşlā bulmadı derdine 'ilāc

Hayr u günāhında 'üryān ağladı

Eyyüb gibi derde giryān ağladı

SMD/1

2.2.4.7. Mūsā:

Hız. Musa'nın ismi Kur'ān-ı Kerīm'de 34 sūrede 136 ayette geçmektedir. Kur'an'da adı en çok zikredilen peygamber odur. Dinler tarihi kitaplarında da Hız. Musa genişçe yer tutar. O, dünyanın en zalim ve en güçlü hükümdarlarından biri zamanında ilahlık taslayan bu mağrur hükümdar ve onun zulmü altında ezilen halkı hakka davet için

¹¹⁰ Onay, 171.

gönderilmiştir. Mısır toplumunun cehalet ve zulmü çok şiddetli olduğundan ona verilen mucizeler de diğer peygamberlere verilenlere göre daha kuvvetlidir.¹¹¹

Hızır'ın babası İmran'dır. İmran Hz. İbrâhîm'in beşinci batından torunudur. Yani Hz. İbrâhîm, Hz. Musa'nın altıncı dedesidir.¹¹² Hz. Musa'nın doğumundan vefatına kadar başından geçen olaylar şöyle özetlenebilir: doğumu ve suya bırakılması, Mısır'dan ayrılması, Medyen yöresinde geçen yıllar, Mısır'a dönüş, sihirbazlarla yapılan karşılaşma, Firavun ve ordusunun mahvı, İsrailoğullarının Hz. Musa'nın şeriatına defalarca uymamaları ve çeşitli şekilde yüce Allah tarafından cezalandırılmaları, Musa'ya Tevrat'ın verilmesi, Hızır'la yolculuğu ve vefatı.

Divan Edebiyatı sahası sanatçıları, Hz. Musa'nın kıssası ve mucizelerine sıklıkla müracaat etmişler; muhtelif söz sanatları, remizler ve mazmunlarla beraber kullanmışlardır. Tūr-ı Sina'da yüce Allah'la konuşması, yüce Allah'ın dağa tecellî etmesi, asasının büyük bir yılan olup sihirbazların ipten yılanlarını yutması, elini koynuna sokup çıkardığında elinin bembeyaz bir nur olması (yed-i beyzâ), suyu kan şeklinde akıtması, kurbağa yağdırması, sinek ve çekirge sürüsü ortaya çıkarması, insanların vücudunda yara ve ur çıkarması onun mucizeleridir. Bu mucizelerle beraber Musa'nın Hızır'la olan yolculuğu, Firavun'u suda boğması gibi olaylar da Divan Edebiyatı sahasında çokça ve çeşitli şekillerde ele alınıp işlenmiştir.

Râzî Divanı'nın 53. gazelinde, Hz. Musa'nın Sina dağında yüce Allah'la konuşması esnasında heyecanlanıp yüce Allah'ı görmek istemesi üzerine yüce Allah'ın bunun imkansızlığını Musa'ya göstermek için bir dağa tecellî etmesi ve dağın paramparça olup yok olması olayına telmihte bulunulmuştur. Râzî burada tüm insanları kastederek "biz" çoğulunu kullanmış ve yüce Allah'ın yarattığı biz insanların onun tecellîsi olduğunu söylemiştir. "Biz gönül süsleyen sevgilinin dağına yayılan halis, saf bir nuruz." diyen Râzî ikinci dizede de güneşin bile bizim parlaklığımızdan feyizlendiğini ifade etmiştir:

¹¹¹ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015, s. 394.

¹¹² Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara 2014, s. 113.

Maḥẓ-ı nūruz biz dilārā tavrına cevvēle-veş
Şu'lemizden feyẓ alır şems-i münevver talfatız

G53/2

Rāzī, 102. gazelde de aynı olaya telmihte bulunarak Tur dağına tecellī eden nurun kendi gönlünü aydınlattığını söylemiş, bu tecellī neticesinde ortaya çıkan parlaklığın da nefsinin tüm arzularından kurtardığını dile getirmiştir:

Tecellī tūrınıñ nūrı ziyā-baḥşān idüp gönlüm
Zuhūr-ı pertev-ile geçdi nefsim hep hevāsından

G102/4

2.2.4.8. Dāvud:

Dāvud aleyhisselam kısa boylu, hastalıklı, ak tenli, mavi gözlü, kırmızı yüzlü, ince bacaklı, düz ve az saçlı idi. Tepesinin saçı dökülüp açılmıştı. Gür ve güzel sesli, güzel huylu, temiz kalpli ve çok anlayışlı idi.¹¹³ Mahir bir sanatkār ve iyi bir cengaverdir.¹¹⁴ Hz. Dāvud Yahuda bin Yakub soyundan, Beytüllahim'de oturan Īşā (Yesse) b. Obad'in oğludur. Dāvud'un Calut'u öldürmesinden sonra Talut'un da ölümünde sonra İsrailoğulları onu hükümdar yapmışlardır. Hükümdar olmasının ardından yüce Allah ona peygamberlik de vermiş ve kendisine Zebur'u vahyetmiştir. Ayrıca demiri onun için yumuşatarak, zırh sanatını ilk defa ona öğretmiştir. Ona benzeri görülmemiş güzellikte bir ses vermiş, dağlar ve kuşların onunla birlikte tesbihte bulunmasını lütfetmiştir.¹¹⁵ Divan Edebiyatı sanatçıları Dāvud aleyhisselamı en çok güzel sesinden dolayı anmışlardır. Gür ve kalın sese bu nedenle "Dāvudī ses" denir. Ayrıca Dāvud aleyhisselam, demiri hamur gibi yumuşatıp ona şekil vermesiyle de anılır, zira yüce Allah kendisine demiri yumuşatma mucizesini bahşetmiştir. O kendi kazancıyla geçinir, hükümdar olmasına rağmen devlet hazinesinden geçinmezmiş.¹¹⁶

¹¹³ Köksal, C. II, s. 179.

¹¹⁴ Aydemir, 151.

¹¹⁵ Yiğit, 505.

¹¹⁶ Pala, 101.

Rāzī Divanı'nda Dāvud aleyhisselam güzel sesinden dolayı anılmıştır. Rāzī sevgiliye seslenerek kendisinin halini, hatırını sormasını ondan istemekte, güzel nefesi ve Dāvudī sesiyle kendisine bir şeyler anlatmasını talep etmektedir:

Şimdi vaktimden amān gel eyle dilber bir sūāl

Hüb nefes Dāvud ses-ile oķu cānā bir mavāl

G84/1

2.2.4.9. Süleyman:

Dāvud aleyhisselamın oğludur. Uzun boylu, beyaz tenli, nurlu ve güzel yüzlü, büyük gözlü, çok saçlı idi.¹¹⁷ Hz. Süleyman Kur'an'da isminden çokça bahsedilen peygamberdir. Büyük dünya nimetlerine mazhar olmuştur. Dillere destan, darb-ı mesellere konu olan muazzam bir saltanatın sahibidir. Kuş dilini bilirdi. Rüzgar emrine āmāde idi ve istediği yere kısa zamanda gider, gelirdi. İnsanlar, cinler ve kuşlardan müteşekkil orduları vardı. Bakır madeni ilk kez kendisi için bir pınar gibi akıtılmıştı. Cinler itirazsız hizmetini görür ve emrinden dışarı çıkmazlardı.¹¹⁸ Hz. Süleyman'ın üzerinde ism-i A'zam'ın yazılı olduğu yüzükle vahşi hayvanlara ve kuşlara hükmettiği, bu yüzüğü sadece veziri Asaf ile hanımına emanet ettiği kısas-ı enbiya kaynaklarında nakledilir. Hz. Süleyman'ın sefere çıkarken karıncaların sesini işittiği ve karıncaların lideriyle konuşup ondan nasihat aldığı, seferlerde ona yardım eden Hüdhdü kuşunun Sebe ülkesinin melikesi Belkıs'tan onu haberdar ettiği ve Süleyman'ın da Belkıs'ı ülkesine davet ettiği, Belkıs'ın Hz. Süleyman'ın mucizelerine, hükümdarlığının azametine şahit olup onun peygamberliğine iman ettiği anlatılır. Klāsik Türk Edebiyatında Hz. Süleyman özellikle yüzük, karınca, Hüdhdü kuşu ve Belkıs ile çok anılır.¹¹⁹ Süleyman klāsik edebiyatta gücün ve saltanatın timsalidir.

Rāzī, Divan'ında Hz. Süleyman'ın karıncayla konuşma olayına telmihte bulunmakta; kendisinin sevgili karşısında bir karınca kadar aciz, ama kanaatinin Anka

¹¹⁷ Köksal, C. II, s. 205.

¹¹⁸ Aydemir, 187.

¹¹⁹ Pala, 360.

kuşu kadar büyük olduğunu dile getirmektedir. Kendisi karşısında Süleyman kadar güçlü ve azametli olan sevgiliden de cömertlikte bulunup dostluk ve muhabbet beklediğini ifade etmektedir:

Gerçi mürız küh-ı istiğnâda ‘anka-meşrebiz

Bir Süleymân-ı mürüvvet ile ülfet bekleriz

G52/4

Divan'da yer alan Sultan Mahmud Destanı'nda da Hz. Süleyman'ın saltanatının azametine göndermede bulunulmakta ve bu cihanın Hakk'ın habibine dahi kalmadığı, bu fani diyardan nice Süleyman'ın gelip geçtiği söylenmektedir:

Meded şimden gerü hâlimiz yaman

Hâkk'ın habîbine kalmadı cihân

El çekdi fenadan bu nice Süleymân

Ümmeti için hezâran ağladı

SMD/18

2.2.4.10. İsa:

Peygamber efendimizden önceki son peygamberdir. Aynı zamanda İsrailoğullarının da son peygamberidir. Hz. İsa'ya İncil indirilmiş ve buradaki hükümleri tebliğle vazifelendirilmiştir. Hz. İsa'nın annesi olan Meryem'in babasının adı İmran'dır. Kur'an-ı Kerim'in üçüncü süresi olan Âl-i İmran süresi adını Meryem'in babasından almaktadır. Hz. İsa, yüce Allah'ın bir mucizesi neticesinde Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmiştir. Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi Kur'an'da Hz. Adem örneğiyle anlatılmaktadır (Âl-i İmran, 3/59). Adem'i anasız babasız yaratan yüce Allah'ın İsa'yı da babasız yaratabilecek kudrette olduğu vurgulanmaktadır. Hz. İsa'nın tevhid mücadelesinde ona yardım eden yakın arkadaşlarına "havari" denmiştir. Havarilerin sayısı on ikidir.¹²⁰ Yüce Allah İsa'ya pek çok mucize lütfetmiştir. Bu mucizeler şunlardır:

¹²⁰ Köksal, C. II, s. 318.

1. *Çamurdan yaptığı kuşların, onun üflemesi üzerine canlanıp uçuşması.*
2. *Doğuştan kör olanların gözlerini sıvazlayarak görmelerini sağlaması.*
3. *Alaca hastalığına tutulanları eliyle tedavi etmesi.*
4. *Seslenmek ve dokunmak suretiyle ölüleri diriltmesi.*
5. *İnsanların evlerinde yedikleri veya gizledikleri şeyleri bilerek onlara açıklaması.*
6. *Duası üzerine gökyüzünden mükemmel bir sofranın indirilmesi.¹²¹*

Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmeye kalktıklarında Hz. İsa yüce Allah tarafından gökyüzüne kaldırılmış, Yahudiler de kendilerine İsa gibi görünen birini çarmıha gererek katletmişlerdir.

Hız. İsa, edebiyatta pek çok yönleriyle ele alınır. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyi etmesi, ölüleri diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisinin dikmesi, ölmeyip göğce çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi gibi birçok yönlerden eski şiirimizden hayal ve sembollere konu olmuştur.¹²² Mesih, Mesihā, Rūhullah, İbn-i Meryem unvanlarıdır. Cibril'in nefhi, İsa'nın diriltme mucizesi şark edebiyatının başlıca mazmun mevzularından biridir.¹²³

Rāzī Divanı'nın 19. gazelinde Hız. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesine telmihte bulunmaktadır. Rāzī burada, ölüleri diriltmenin Hız. İsa'ya mahsus olduğunu, sevgilinin dudağının boş yere can verme, diriltme davası güttüğünü ifade etmektedir:

Laʿl-i yār eyler hemān bu daʿvā-yı bī-hūdeyi
Hāzret-i ʿİsā'ya maḥşūş āb-ı ḥayvān ile baḥş

G19/4

¹²¹ Yiğit, 593.

¹²² Pala, 211.

¹²³ Onay, 225.

Aynı telmihin yapıldığı bir başka gazelde ise Rāzī, yüz binlerce hasta gönüllü aşkın sevgilinin dudaklarını arzulamakta olduğunu söylemekte ve o dudakların kevserden bile daha lezzetli olduklarını, ölüyü bile dirilteceğini ifade etmektedir. Rāzī burada, dudak-İsa metaforuyla sevgilinin dudağına olan arzusunun büyüklüğünü ortaya koymak amacındadır:

Şad hezārān ‘āşık-ı dil-ḥasta maṭlūb-ı lebiñ

Mürdeye cānlar bağışlar güyā kevserden lezīz

G29/2

2.2.4.11. Muhammed:

Hiz. Muhammed peygamberler halkasının son zinciridir. Fil vakasından 50 gün sonra Rabi'ul-evvel ayının 12'si Pazartesi günü Mekke'de dünyaya gelmiştir.¹²⁴ Bu tarih 20 Nisan 571 Pazartesi olarak tespit edilmiştir.¹²⁵ Babası Abdullah daha o doğmadan vefat etmiş, annesi Āmine'yi ise altı yaşında kaybetmiştir. Annesinin vefatından sonra sekiz yaşına kadar dedesi Abdūlmatalip'in yanında kalan Hiz. Muhammed, dedesinin vefatından sonra da amcası Ebu Talib'in himayesine girmiştir. Yirmi beş yaşındayken Hatice ile evlenen Hiz. Muhammed'in kırk yaşına kadarki hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur. O, kırk yaşına geldiğinde kendisine peygamberlik (nübüvvet), kırk üç yaşına geldiğinde de elçilik (risalet) verilmiştir. Hiz. Muhammed, 23 yıllık peygamberlik süresi boyunca durmadan çalışmış, başta sevdikleri olmak üzere herkese fert fert ulaşıp ilahî tebliği iletmış, onları bu kutlu yola davet etmiştir. Onun tevhid mücadelesinde üç savaş yaşanmış, birçok mümin bu savaşlarda şehit olmuştur. O ve ona inananlar, gördükleri zulüm, baskı ve şiddet üzerine Mekke'yi 622 yılında terk etmek zorunda kalıp 630 yılına kadar Medine'de ensar kardeşlerinin yanında kalmışlardır. Hiz. Muhammed'in 610 yılında Hira'dayken başlayan peygamberlik vazifesi 8 Haziran 632

¹²⁴ Bünyamin Erul, Ahmet Önkall ve Adem Apak, *Hiz. Peygamberin İzinde (2. Baskı)*, DİB Yayınları, Ankara 2013, s. 35.

¹²⁵ Mustafa Fayda, "Muhammed (Hayatı)", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 409.

Pazartesi günkü vefatına kadar¹²⁶ devam etmiştir. Hz. Adem'le tüm insanlık için başlayan bu nurlu mücadele nihayet onunla son bulmuş, nurunu tamamlamıştır.

Yüce Allah'ın "Habibim" diye vasıflandırdığı Hz. Muhammed, onun ümmeti için de en büyük ilham kaynağı olmuştur. Müslüman  limlerin, sanatçıların yazdığı siyerler, mevlidler, m nacatlar, naatlar, miraç-nameler hep ona olan sevginin, onun kutlu mücadelesinin verdiğı ilhamın neticesinde yazılmışlardır.

Divan şiir ve nesrinde şair ve yazarların Hz. Muhammed için zikrettiğı ad, sıfat ve unvanların bazıları şunlardır: *Mustafa, Ahmed, Em r-i P şv , Fahr-i cih n, Fahr-ı  alem, Res l-ı Hakk, Hab bullah, Res l-i Rabb-i  alem, Res l-i M cteb , Mefhar-ı arz u sem , Sult n-ı ekrem, şef  l-halk, Hab b l-Hakk, Sult n t-tih me,  m m l-enbiy  ve'l-asfiy , H m m l-evliy  l-etkiy , şeh-i nik -his l, Nik-s ret, F r ğ-ı d de-i ehl-i bas ret, Cem l-i c n-fiz yeş, K şif-i sırr-ı nih n-h , Sem -i c n-ı k mil, Res l-ı mağrib   maşrık, G yet l-g y t, Rahmeten-li'l- lemin, Tarikat ehlin n ser-t cı, Hakikat b ğının mihteri, Veliler z mresin n rehberi, Sa adet milketin n ş h , Hid yet meslekin n r h , Fütüvvet menba , ş bihu'-vech, G ft r-ı f yık, N r-ı Hak-n m , C n-ı ash b-ı saf , şef -i m znib n, Fe-evha ma denin n gevheri, Ve m  evha elin n serveri, Mahb b-ı  alem.*¹²⁷

R z , Divan'ında peygamber efendimize yazdığı methiye ve naatlarda ise onun için şu vasıfları kullanmıştır: *maħb b-ı ħall k, ħab b, maħb b-ı  zzet, maħb b-ı Yezd n, şef  l-m znib n, kerem-k n, şef  t menba *. Söz konusu bu methiye ve naatlarda R z , peygamber efendimizin tevhid mücadelesindeki önemli olay ve şahıslara değınmiş, bu noktada yaptığı savaşlara, miraç hadisesine ve dört halifeye göndermelerde bulunmuştur.

¹²⁶ Fayda, 422.

¹²⁷ Gencay Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 503-504.

2.2.5. Peygamber Kıssalarındaki Diğer Şahsiyetler

2.2.5.1. Hızır (Hızır)

Hızır, Hz. Musa döneminde yaşadığı, Allah tarafından kendisine ilahî bilgi ve hikmet öğretildiği, ölümsüzlük suyu (âb-ı hayât) içip ölmezliğe kavuştuğuna inanılan kişi. Peygamber veya veli olduğu ileri sürülür, mutasavvıflar onu gizli ilimleri bilen bir veli olarak sunarlar.¹²⁸ Hızır'ın adı Kur'an-ı Kerim'de geçmez, ancak müfessirler Kehf sûresindeki Hz. Musa ile beraber anılan ilahî rahmet ve ilme mazhar olmuş kişinin Hızır olduğunu söylerler.¹²⁹ Divan şiirinde, kavuşamadığı sevgiliyle Hızır'ın yüce kişiliği arasında ilgi kuran şairlerin onu genellikle zulmet ve ab-ı hayat münasebetiyle anarak istiare, telmih ve tevriyelere konu ettikleri görülür. Hızır'ın Şebçerağ ile zulûmata gidişi, İlyas ve İskender'le birlikte ab-ı hayatı araması, bir çeşme başında yemek için çıkardığı pişmiş balığın canlanması üzerine bu çeşmenin ab-ı hayat olduğunu anlaması, İlyas ile birlikte bu sudan içerek ölümsüzlüğe kavuşması gibi motifler sık sık rastlanan telmih konularındandır.¹³⁰ Bunlar dışında Divan şairleri *Hızır* kelimesini *yeşillik*, *tazelik* manalarıyla da çok geniş bir hayal dünyası içerisinde kullanmışlardır. Hızır etrafında teşekkül eden inanışlar ve hikayeler Divan şairinin sembol dağarcığına çok geniş malzeme sunmuştur.

İnanışa göre Hızır ile İlyas bir su kenarındayken sudan bir damla ellerindeki ölü balığın üzerine düşer. Bunun üzerine balık canlanıp yüzmeye başlar. Suyun ölümsüzlük suyu olduğunu anlayan Hızır ile İlyas o sudan içip ölümsüzlüğe kavuşurlar. Râzî, 142. gazelde Hızır'ın İlyas ile beraber ölümsüzlük suyunu içtiği bu olaya telmihte bulunmuştur. Ellerini açıp yalvarmaya başladığını söyleyen Râzî, beklediği Hızır'ın yetiştiğini ve ona doya doya ölümsüzlük suyu içirdiğini söylemektedir:

Açıp dest-i münâcâtı niyâza başladım Râzî

Yetişdi hızr-ı maşşûdım hayât âbına kandırdı

¹²⁸ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 340.

¹²⁹ İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 406.

¹³⁰ Cemal Kurnaz, "Hızır (Edebiyat)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 411,412.

G140/5

Hızır'ın darda kalanların imdadına yetiştiği inancı halk arasında oldukça yaygın bir inanıştır. "Hızır gibi yetişmek", "Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez." gibi deyim ve atasözlerinde bu inancı görmek mümkündür. Rāzī de hikemī üslupla kaleme aldığı müfredinde ne sultanlardan ne beylerden ne Hızır ne de zamanın aliminden bir şey istemememizi, sadece yüce Mevla'dan istememizi tavsiye etmektedir:

Ne şāhāndan ne mīrāndan ne Hızır u ğavs-ı a'zamdan
Beşerden isteme ašlā murādı iste Mevlā'dan

Mfrd45

Rāzī, aynı inancı telmihte bulunduğu bir başka müfredinde de kendisinin kimsesiz, aciz ve çaresiz kaldığını söylemekte, kuvvet ve zenginlik bulmak için yüce Allah'tan kendisi için Hızır'ı göndermesini niyaz etmektedir:

Bī-kes ü 'aciz ü bī-çāreñe ihsān eyle
Dest-res bulmağ için Hızır'ıña fermān eyle

Msd 4/2

2.2.5.2. Lokmān

Nerede, ne zaman ve ne kadar yaşadığı hususlarında ihtilaf ve belirsizlik vardır. Kur'an-ı Kerim'in 31. süresi onun adınadır. Bu sürede oğluna öğütler vermesi, onu tevhid ve ahiret konusunda uyarması, ilahî emirleri aktarmasıyla anılmaktadır. Hikmet ve hekimliğin piri ve simgesi olarak bilinir. Tefsirlerde Lokmān'ın bir peygamber veya nebi olduğu hakkında söylentilere yer verilmiştir.

Lokmān, Divan şiirinde tıp alanındaki bilgi ve becerisi ile işlenen bir kişidir. Maddî yaraları iyileştirebileceği, manevi dertlere çare bulmakta aciz kalacağı şiirde işlenen temalardandır.¹³¹

¹³¹ Zavotçu, *Klāsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 455.

Divan'daki Sultān Mahmūd Desdānı'nda, Sultan Mahmud'un hastalığından dolayı hiç yüzünün gülmediği, derdine derman bulmadığı, kendisine ne olduğunu bilmediği ve onun bu haline Lokmān hekimin bile ağladığı söylenerek Lokmān'ın hekimliğine telmihte bulunulmuştur:

Hasta oldu ašlā yüzi gülmedi
Aradı derdine dermān bulmadı
Kendüsine ne olduğun bilmedi
İbtidā ṭabīb-i Loḳmān ağladı

SMD/2

2.2.5.3. Meryem

Hız. İsa'nın annesidir. Babasının adı İmran'dır. Āl-i İmrān sūresindeki İmran Meryem'in babasıdır. İslam'da üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilip iffet ve itaat sembolü bir şahsiyet olarak gösterilir. Hristiyanlıkta "tanrı doğuran" olarak nitelenmekte, Hristiyanların ibadet hayatında önemli bir yer tutmakta, onun da Hız. İsa gibi asli günahattan uzak olduğuna ve öldükten sonra semaya yükseldiğine inanılmaktadır.¹³² Meryem, İsa'yı babasız olarak yüce Allah'ın emri ile ve Cebrail'in üflemesi neticesinde dünyaya getirmiştir.

Divan şiirinde Meryem, Hız. İsa'yı babasız, yüce Allah'ın emri ile Cebrail'in üflemesi neticesinde doğurması, bekareti ve iffeti gibi konularla ele alınmaktadır.

Rāzī, Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın ölümüne söylediği 26. tarih manzumesinde, Meryem'in itikadī noktada yüceliğine, kutsiyetine ve iffetine göndermede bulunarak Hüsniye Hanım'ın Havvā ve Meryem'le beraber, diz dize cennette olmasını dilemektedir:

Yā İlāhī vālideynin ḥācetini eyle kabūl
Meryem Havvā ile olsun 'Aden'de dīz-be-dīz

¹³² Ömer Faruk Harman, "Meryem", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, C. 29, s. 236.

T26/3

Azra kelimesi *delinmemiş inci*, *bakire* manasına gelmektedir ve Divan şiirinde Meryem'e Azra da denmektedir. Rāzī, kızı Rahime Hanım'ın vefatı üzerine söylediği 43. tarih manzumesinde de Meryem'i aynı vasıfları ve Azra ismiyle anmakta, kızının Meryem'le cennette olmasını temenni etmektedir:

Maḳāmı ‘adn ile firdevs ola yā Rab bu maḳlūmuñ
Enīsi Meryem olsun hem munīsi ḥazret-i ‘Azrā

T43/4

2.2.5.4. Havvā

İlk kadındır, insan neslinin annesi ve Hz. Adem'in zevcesidir. Tevrat'a göre insan neslinin annesine Havvā ismi, bütün yaşayanların annesi olduğu için "canlı, yaşayan" anlamında Hz. Adem tarafından verilmiştir (Tekvin. 3/20).¹³³ Kaynaklar onun Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını naklederler. İlk kadın ve ilk anne olması hasebiyle genel olarak ana manasına kullanılmıştır.

Rāzī Divanı'nda, Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın ölümü için söylenen 26. tarih manzumesinde, Hüsniye Hanım'ın cennete, Havvā ile Meryem'in yanına gitmesi istenmektedir. Manzumenin ilk dizesinde "valideyn" kelimesiyle merhumenin "anne" olduğu belirtilmekte; ikinci dizede de cennete, ilk annenin yani Havvā annemizin yanına gitmesi temenni edilmektedir:

Yā İlāhī vālideynin ḥācetin eyle ḳabūl
Meryem Ḥavvā ile olsun ‘Aden'de dīz-be-dīz

T26/3

2.2.5.5. Züleyha

Yusuf kıssasının kadın kahramanıdır. Kur'an'da Yūsuf süresinde Mısır azizinin eşi ve Yūsuf'a âşık olan kadın olarak yer almasına rağmen Züleyhā'nın (Zelīhā) adı

¹³³ Ömer Faruk Harman, "Havvā", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 542.

geçmez. Tevrat'ta da Mısır azizinden Potifar adıyla söz edilirken eşinin adı verilmez, sadece İslâm sonrası bir Yahudi literatüründe (Yashar wa-Yesheb) Züleyha diye anılır. Potifar Arapça kaynaklara Itfir, Kıtır, Katır, Kutayfer şeklinde intikal etmiş, karısından Zeliha / Züleyha veya Râil / Râilâ adıyla bahsedilmiş, özellikle Farsça ve Türkçe mesnevilerde ise Zeliha ismi daha yaygın biçimde kullanılmıştır.¹³⁴ Yusuf kıssasında Yusuf peygamber ile aralarında birtakım hadiseler geçmiş, sonradan Yusuf peygamber ile evlenmiştir. Daha önce "Yusuf" başlığı altında Yusuf peygamber ile aralarındaki hadiseler anlatıldığından tekrara düşmemek adına söz konusu bu hadiseler anlatılmamıştır.

Yusuf ile Züleyha arasında cereyan eden hadiseler edebiyatta büyük bir iştiaak ve ilhamla işlenmiştir. İlk başlarda şiirler içerisinde yer alan bu öykü, sonradan müstakil eserler halinde işlenmeye devam etmiştir. Dinî kaynaklarda Züleyha'dan fazla bahsedilmez; fakat edebî kaynaklarda Züleyha, sevdiğine kavuşmak için her şeyi göze alan bir karakter hüviyetiyle sunulmuştur. Ayrıca Züleyha, güzelliğe hayran ve tutkun olan kişi yerine de kullanılır.

Râzî, Divan'ında Halepli Melik Ahmet Paşazade Osman Paşa'nın kızı Mehpâre Hanım'ın doğumu üzerine söylediği 6. tarih manzumesinde Mehpâre Hanım'ın zihni açık, güzel ve kusursuz söz söyleme kabiliyetine sahip biri olmasını dilemektedir. Sonraki dizelerde ise Râzî, mübalağalı bir anlatımla çocuğun güzelliğini yüceltip bunu Züleyha'nın avare olmasının sebebi olarak sunmaktadır:

Feşâhatle belâgatle ola bu fıtınat-ı sâni

‘Aceb hüsni ü ziyâsından Züleyhâ daği âvâre

T6/5

Râzî, 103. gazelde Leyla ve Şirin hikayelerinin okunmasını tavsiye etmektedir. Çünkü Züleyha, Leyla ve Şirin hikayesi okuyarak feyizlenmiş, buradaki aşktan ilham almıştır. Burada Râzî, Züleyha'nın bile bu öykülerdeki aşktan ilham aldığını söyleyerek *Leyla ile Mecnun* ve *Ferhat ile Şirin* öykülerindeki aşkı yüceltmektedir:

¹³⁴ Zehra Öztürk, "Züleyha", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2014, C. 44, s. 552.

Kitāb-ı leyālī vü Şīrīn'i öğren
Fey(i)z aldı Züleyhā okumağdan

G103/6

Bir başka beyitte Rāzī, Züleyha'nın Yusuf'un güzelliğine meftun olma hadisesine telmihte bulunarak kendisinin de bir Züleyha derdine müptela olduğunu söylemekte ve bu dertten dolayı gece gündüz ah ettiğini ifade etmektedir:

Bir Zelīhā derdiniñ āşüftesi oldum 'aceb
Gice gündüz āh u efgānımla bīzārdır felek

Mfrd/125

2.2.5.6. Nemrūd

İbrâhîm peygamber zamanında tanrılık iddiasında bulunan Bâbil kralıdır. Yaklaşık olarak M.Ö. 2600 yıllarında yaşadığı tahmin edilmektedir. İbrâhîmi ateşe attırması, tanrıyı görmek için bir kule yaptırması ve bir sivrisinek tarafından öldürülmesiyle meşhurdur. Nemrūd'un bir kişi adından ziyade dönemin Bâbil krallarına verilen genel bir tabir olduğu da düşünülmektedir.¹³⁵ Edebiyatımızda daha çok İbrâhîm peygamle olan ilişkisi münasebetiyle anılır. Zulm, ve cevr u cefa vermenin bir sembolü olarak da görülen Nemrūd; sevgilinin yüzü, yanağı, aşkı ve âşığa çektiği acılarla Divan şiirine konu olur.¹³⁶

Râzî Divanı'nda Nemrūd, nefs-i Nemrūd tabiriyle 128. gazelde söz konusu edilmektedir. Burada nefsine Nemrūd vasfını yükleyen Râzî, Nemrūd'u nefsin en aşağı makamı olan nefs-i emmâre ile nitelemektedir. Râzî, Nemrūd nefsinin kendisini ateşe attığını, oysa yanan gönlüne gül bahçesinin yakışacağını söylemektedir. Beyitte Nemrūd'un İbrâhîm peygamberi ateşe atması ve ateşin gül bahçesine dönmesi hadisesine telmih vardır:

Nefs-i Nemrūd'um beni ilkâ-i nâr eyler 'aceb

¹³⁵ Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 305-311.

¹³⁶ Pala, 313.

2.2.6. Sahabe ve Ehl-i Beyt

2.2.6.1. Çar-yār

Çar-yār, Hz. Muhammed'in vefatından sonraki ilk dört halife olan Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'ye verilen ve "dört dost" manasına gelen isimdir. Dört halife dönemine Hulefā-yi Rāşidīn devri de denir. Bazı alimler, ilk dört halifeden sonra gelen Hz. Hasan, Muaviye ve Ömer b. Abdülaziz gibi isimleri beşinci halife olarak kabul etseler de özellikle sünnī İslam dünyasında Hulefā-yi Rāşidīn'in sayısı "dört halife" veya "dört seçkin dost" (*çehār yār, çehār yār-i güzīn, çihār yār*) denilerek dört rakamıyla sınırlı tutulmaktadır.¹³⁷ Klāsik Türk Edebiyatında ise çar-yār hakkında methiyeler yazılmış, bazıları bu methiyelere naat da demiştir.¹³⁸

Ebübekir, Hz. Muhammed'in tebliğine inanan ilk Müslümanlardandır. Aynı zamanda Hz. Muhammed'den sonraki ilk halifedir. *Tasdik eden, onaylayan* manasında *Siddik* adıyla anılır. Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret ederken onun yanında bulunmuş, onunla beraber mağaraya saklanmıştır. Bu nedenle "*yār-ı gār (mağara dostu)*" olarak da anılır. Kur'an-ı Kerim'de kendisinden "*...mağarada bulunan iki kişiden biri...*" (*Tevbe, 9/40*) olarak bahsedilmektedir. Mekke'de İslamiyet'in yayılmasında önemli bir şahsiyettir. Çünkü Ebübekir Mekke'nin ileri gelenlerindendir ve İslam tarihinde çok önemli yer edinen sahabelerden birçoğunun Müslüman olmasını sağlamıştır. Mekkeli müşriklerin işkencelerine maruz kalan birçok Müslüman köle ile erkek, kadın, zayıf ve güçsüz pek çok kimseyi efendilerine büyük paralar ödeyerek satın almış ve azat etmiştir.¹³⁹ Ebubekir parasını, malını, mülkünü Hz. Muhammed'in tebliğ faaliyetlerinde harcamaktan çekinmemiş; cömertliğiyle, fedakarlığıyla her zaman en başta anılanlardan olmuştur.

¹³⁷ Mustafa Fayda, "Hulefā-yi Rāşidīn", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 18, s. 325.

¹³⁸ Pala, 93.

¹³⁹ Mustafa Fayda, "Ebū Bekir", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 10, s. 102.

Hız. Ömer Miladi 591 yılında Mekke'de doğmuştur. Babasının develeri güttüğü, içkiye ve kadına düşkün olduğı, iyi ata bindiğı, iyi silah kullandığı ve pehlivan yapılı olduğı belirtilmektedir.¹⁴⁰ İslam tarihi kaynaklarındaki en meşhur rivayete göre Ömer, Hız. Muhammed'i öldürmeye giderken yolda kız kardeşinin de Müslüman olduğunu öğrenir. Ona uğrayıp orada Kur'ân'ın okunmasını dinleyince Müslüman olur ve Hız. Muhammed'i öldürme niyetiyle yola çıkan Ömer, peygamberin huzuruna ona biat etmek için çıkar. Hız. Ömer Divan şiir ve nesrinde adaleti, yardımseverliği, şeytanı bile korkutan yiğitliği, idarecilikteki beceri ve başarısıyla konu edilir. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biri olan Hız. Ömer, adaleti ve farklı yönetimi, haklı ile haksızı ayırmadaki öngörüsü nedeniyle *Fârûk* lakabıyla anılır.¹⁴¹

Çar-yârın, yani Hulefâ-yi Râşidîn'in üçüncüsü Hız. Osman'dır. Hız. Muhammed'den altı yaş küçüktür. İslamiyet'ten önce Mekke'de önemli tüccarlar arasına girmiştir. Hız. Ebubekir'in delaletiyle Hız. Muhammed'in yanına giderek Müslüman olmuş ve cennetle müjdelenen on sahabeden biri olmuştur.¹⁴² Peygamberimizin iki kızı ile evlendiğı için "*Zü'n-Nûreyn*" unvanıyla anılır. 656 yılında Kur'ân okurken şehit edilmiştir. Halifeliğı döneminde Kur'ân-ı Kerîm'i çoğalttırıp önemli merkezlere göndermiştir. Utangaç, hayâ ve hilm sahibi bir kişidir.¹⁴³ Divan şiirinde de yukarıda söz konusu ettiğimiz yönleriyle anılmıştır.

Hız. Ali, peygamber efendimizin amcasının oğlu, sonradan damadı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in de sonuncusudur. Hicretten 22 yıl önce 600 yılında doğduğı rivayet edilen Ali, 656 yılında halife seçilmiş, 661 yılında ise bir haricinin suikastı neticesinde hayatını kaybetmiştir. Hız. Ali'nin halifeliğinde Hız. Aişe ve taraftarlarıyla Cemel Vakası, Muaviye ile Sıffîn Savaşı, Haricilerle Nehrevan Savaşı vuku bulmuş, bu beş yıllık hilafet yılları iç çatışmalarla geçmiştir. Hız. Ali ilk üç halife döneminde ne bir idarî görevde bulunmuş, ne de yapılan savaşılara katılmıştır. Sadece Halife Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de askerî vali olarak kalmış, Medine'de ikamet edip

¹⁴⁰ Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 34, s. 44.

¹⁴¹ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 582.

¹⁴² İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 33, s. 438.

¹⁴³ Pala, 321.

dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir. Kur'an ve hadis konusundaki derin ilminden dolayı hem Hz. Ebubekir'in hem de Ömer'in özellikle fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahabe olmuştur.¹⁴⁴ Onun künyesi *Ebu'l- Hasan, Ebu Turāb* ve *Murtaza* (seçilmiş, gözde) olarak bilinir. *Esedü'llah* (Allah'ın aslanı), el-Gālib (üstün gelen), ve *Haydar* (aslan) lakapları dışında Hz. Ali; *Şāh-ı Merdān, Merd-i Hudā, Şīr-i Yezdān* ve *Haydar-ı Kerrār* gibi lakaplarla anılır. Edebiyatımızda kahramanlık, velilik ve imamlık yönleriyle teşbihlere konu edilir. Ayrıca atı *Düldül* ve kılıcı *Zülfekār* dolayısıyla da çokça anılır.¹⁴⁵

Rāzī Divanı'nda Hz. Ebubekir'den *yār-ı gār* nitelemesiyle iki yerde bahsedilmektedir. *Medḥ-i Nebevī Bi-ṭarīḫ-i Meşnevi* başlıklı naatın 9. beytinde Rāzī, Hz. Muhammed ile Ebubekir'in Mekke'den Medine'ye hicret ederken Mekkeli müşriklerden saklanmak için mağaraya saklanmaları olayına telmihte bulunmuştur. Rāzī burada, peygamber efendimize hitaben, yoluna can veren o mağara dostunun onun bu dünyadaki en yakın dostu olduğunu söylemektedir:

Yoluña cān veren ol yār-ı gārīñ
Cihānda vāḥid-i muṭeberindir

Kt1/9

Rāzī, peygamber efendimiz ile Ebubekir arasındaki mağara dostluğu olayına 49. gazelde tekrar değinerek bu dostluğun, yakınlığın ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Burada Rāzī, sevgiliye kavuşmak için dua etme hususunda bir eksikliği olmadığını söyleyip buna rağmen sevgilisinin neden kendisine ne sevgili ne av ne de mağara dostu olduğunu sormaktadır:

Duā-yı devletinde hīç kuşūrum olduğun bilmem
Nigār olmaz şikār olmaz nedendir yār-ı gār olmaz

G49/3

¹⁴⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, "Ali", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 372.

¹⁴⁵ Pala, 26.

Hız. Osman Kur'ân aşığı bir sahâbedir. O, halifelik yıllarında Kur'ân-ı Kerîm'i çoğalttırıp belli merkezlere göndermiş; hatta şehâdeti bile Kur'ân okurken vuku bulunmuştur. Râzî 41. gazelde sevgilisinin meziyetlerini sayarken Hız. Osman'ın güzel Kur'ân okumasına, Kur'ân'ı çoğaltmasına, Kur'ân okurken şehit edilmesine telmihte bulunmuştur. Râzî burada, sevgilisinin güzel, açık, pürüzsüz, hoşâ giden bir söz söyleme kabiliyetinin olduğunu söyleyip onu işitenlerin Hız. Osman'ın Kur'ân okuduğunu zannettiklerini ifade etmektedir:

Bir feşâhatle belâgat var anuñ zâtında kim

Tarz-ı tevķîrin görenler şandılar 'Osmân okur

G41/2

Medh-i Nebevî Bi-tarîķ-i Mesnevi başlıklı naatın 7. beytinde Râzî, çar-yârın hepsini birden zikredip Hız. Peygambere hitaben Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin onun yaveri olduklarını söylemektedir. Râzî burada Hız. Ali'yi *Haydar (aslan)* ismiyle anmaktadır:

Ebübekr ü 'Ömer, 'Osmân u Haydar

Hezâr bunlar gibiler yâveriñdir

Kt1/7

2.2.6.2. Selmân-ı Fârisî:

Asıl adı Mahbe (Mâyeh) b. Bûzehmeşân (Bûzekhân. Bûzihsân, Hûşbûdân) b. Mürselân b. Yehbûzân iken Müslüman olduktan sonra kendini Selmân İbnü'l-İslâm diye tanıtmış. Selman el-Hayr, Selmân-ı Pâk veya Selmân el-Hakîm diye de anılmıştır. İlme çok düşkün biridir. "Sâhibü'l-Kitâbeyn" (*Kur'ân'ı ve Kitab-ı Mukaddes'i iyi bilen*) unvanıyla anılır. Ashab-ı Suffe arasında önemli bir yer edinmiştir. Hendek Savaşı'nda onun önerisiyle hendek kazılmıştır. Taif'in fethi sırasında da mancınık ve debbabe kullanılmasını önerdiği ve bunların yapımını bizzat gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Hız.

Ömer'in halifeliği döneminde Medain'e vali tayin edilmiş, Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarına kadar bu görevine devam etmiş ve burada 656 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁶

Selmān-ı Fārisī ehl-i beyttendir. Hendek Savaşı'ndaki başarısından dolayı ensar ve muhacirlerin Selmān'ı kendilerinden sayma hususunda ihtilafa düşmeleri üzerine peygamber efendimizin "Selman bizden, ehl-i beyttendir." demiştir. Hz. Peygamber'in saçlarını tıraş etmesi sebebiyle berberlerin piri sayılan Selmān, böylece fütüvvet teşkilatının gelişmesinde önemli rol oynamış, aynı zamanda pek çok tasavvufî silsilenin içinde yer almıştır.¹⁴⁷ Rivayetlere göre Selmān, başkanlığını Hz. Ali'nin yaptığı kırklardanmış. Kırklar için eline keşkül alıp halktan bir şeyler toplamış. Bunun için tasavvufta "Selmān'a çıkmak" deyiimi yaygınlaşmıştır.¹⁴⁸

Rāzī Divanı'nda da Selmān-ı Fārisī tasavvufî yönüyle ele alınmış, Rāzī'nin gönlünü çalan güzelin mürşidi sıfatıyla anılmıştır. Rāzī 88. gazelde, kazara mürşidi Selmān-ı Fārisī olan bir genç güzele meylettiğini ve o güzelin bu yolda onun gönlünü aldığını ifade etmektedir:

Rāziyā meyl etmedim ben tāzeye bu bir kaçā

Aldı gönlüm ol tarīkden pīri Selmānlı güzel

G88/9

2.2.7. Mutasavvıf Şahsiyetler

2.2.7.1. Mevlana

Mevlana, H.604/M.1207'de Belh'te doğmuştur. Öz adı Muhammed'dir. Lakabı ise Celaleddin'dir. "Efendimiz" manasındaki Mevlana lakabı ise sonradan Mevlana Celâleddîn Muhammed'le birlikte özel isme dönüşmüştür. Mevlana'nın babası Belh'in tanınmış bilgin ve sūfilerinden biri olan Bahâüddin Veled'dir. Bahâüddin Veled, Mevlana daha 5 yaşındayken bölgedeki siyasi ve idari durumdan rahatsızlık duyup tüm yakınlarıyla Belh'ten hicret etmiştir. Hicaz, Şam, Malatya ve Erzincan'dan sonra

¹⁴⁶ İbrāhīm Hatipoğlu, "Selmān-ı Fārisī", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 36, s. 441.

¹⁴⁷ Hatipoğlu, 442.

¹⁴⁸ Pala, 348.

Karaman'a varmıştır. Bahâüddin Veled Karaman'da 17 yaşındaki Mevlana'yı evlendirmiş, bu evliliğinden Sultan Veled ve daha sonra Alâeddin Çelebi dünyaya gelmiştir. Bahâüddin Veled, Sultan Alâaddin'in daveti üzerine ailesini alıp Konya'ya yerleşmiş, iki yıl sonra da burada 1231'de vefat etmiştir. Babasının vefatından sonra Mevlana, 9 yıl Şeyh Burhâneddîn-i Muhakkık-ı Tirmizî'ye bağlanmış, sonrasında 1247-1248'e kadar Tebrizli Şems ile büyük bir dostluğu olmuş, Şems'ten sonra kuyumcu Şeyh Selahattin'le 11 yıl bir arada bulunan Mevlana, 1258'te Şeyh'in ölümü üzerine son on yılını Çelebi Hüsameddin ile sohbetle bulunarak geçirmiştir. Bu son yılları onun en verimli yılları olmuş, Mesnevi dahil birçok manzum ve mensur eser bu yıllarda yazılmıştır. Mevlana 17 Aralık 1273'te vefat etmiştir.¹⁴⁹

Mevlana için *Hüdâvendigâr*, *Hünkâr*, *Hazret-i Mevlâna*, *Mevlevî*, *Şeyh*, *Mollâ-yı Rûm*, *Rûmî* ve *Hazret-i Pîr* lakap ve unvanları kullanılmıştır. *Hazret-i Mevlâna* ve *Hazret-i Pîr* saygı hitapları Mevlevî çevrelerinde ve Anadolu'da daha çok tercih edilmiştir. Bugün İran ve Pakistan'da *Mevlevî*, Batı'da *Rûmî* lakapları onu anmak için öncelikle kullanılmaktadır.¹⁵⁰ Râzî'nin, aşağıdaki beyitlerde Mevlana'dan bahsederken *Monlâ-yı Rûm* ifadesini tercih ettiğini görmekteyiz. Râzî Divanı'ndaki 53. gazel Râzî'nin kendisini bir Mevlevî muhibi olarak takdim ettiği ifadelerle doludur. Gazelin son beytinde ise Râzî, Mevlana'nın kölesi, onun külahının hizmetçisi olduğunu; o dergahın, tekkenin bir mürîdi olduğunu beyan etmektedir. Sikke Mevlevîliğin bir sembolü olmuş, ona bir aidiyet manası yüklenmiştir. Bu beyitte de Râzî, bu Mevlevî külahını aynı sembolik manasıyla kullanmaktadır:

Sikke-ber ser-çâker-i Monlâ-yı Rûm'uz Râziyâ

‘Âşıkân-ı t̤alibân-ı âsitân-ı behçetiz

G53/9

Râzî, bir başka beyitte bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdiğini, gönlünün Mevlana'dan bir külah istediğini söylemektedir. Râzî, Mevlana'ya bağlanma, ona intisab etme isteği içerisinde; bir Mevlevî muhibi olma arzusundadır:

¹⁴⁹ Adnan Karaismailoğlu, *Mesnevi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 21-29

¹⁵⁰ Karaismailoğlu, 22.

Hırka-i teslîme ikrâr eyledim şimden gerü
Rāziyā Monlā-yı Rûm'dan bir külâh ister gönül

G87/7

Divan'da yer alan Sultan Mahmud Destanı'nda, Sultan Mahmud'un vefatından dolayı duyulan hüznün dile getirilirken onun naaşının kabristana götürülmesi tasvir edilmektedir. Mevlevîliğe karşı büyük bir ilgisi bulunan II. Mahmud'u¹⁵¹ Mevlana'yla birlikte resmeden şair, Mevlana'nın onun naaşının, kabrinin sağında solunda olduğunu söylemektedir:

Vezîr vüzerâ tahd-ı t̤abût k̤ondı
Merkad-ı şerîfi dīvân yolunda
Mevlânâ hocañ şağında şolunda
Hasretmiş kabristân ağladı
SMD/15

2.2.7.2. İbrāhīm Edhem

Adı İbrāhīm b. Edhem b. Yezîd b. Cābirü't-Temīmî'dir. İbrāhīm Edhem diye şöhret bulmuştur.¹⁵² Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiş, Belh hükümdarı, şehzadesi yahut zengin ve itibarlı bir ailenin çocuğu olarak bilinir.¹⁵³ İbrāhīm Edhem'le ilgili birçok menkıbe nakledilmektedir. Bunlardan meşhur olanlardan birine göre Edhem gençlik yıllarında bir gün ava çıkar. Bir ceylanı kovalarken gaipten bir ses ona bunun için yaratılmadığını söyler. Bu sesle irkilip kendine gelen Edhem, üzerindeki tüm mücevherleri, tacını, varlık olarak üzerinde ne varsa her şeyini oradaki bir çobana verip ondan hırkasını alır ve bir mağarada riyazete çekilir.

Bir başka olay ise şu şekilde anlatılmaktadır: Edhem avlanırken bir ceylanı takip etmeye başlar. Ceylanı kovalarken bir vadide eli ayağı bağlı bir adamın bir karga tarafından beslendiğini görür. Adamın eşkıyalar tarafından o hale getirildiğini, karganın

¹⁵¹ Nimetullah Akay, "Osmanlı Sultanı II. Mahmud Döneminde Mevlevilik", *Harar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak-Haziran 2015, s. 83-105.

¹⁵² Pala, 122.

¹⁵³ Üstüner, 352.

da yüce Allah tarafından gönderildiğini öğrenince tacından, tahtından, tüm varlığından vazgeçip züht yolunu seçer.

İslam edebiyatlarında İbrāhīm b. Edhem etrafında teşekkül etmiş birçok menkıbe, destan ve hikaye vardır. Türk edebiyatındaki İbrāhīm b. Edhem menkıbelerine Feridüddin Attār'ın Tezkiretü'l-evliyā adlı eserinin kaynaklık ettiği sanılmaktadır.¹⁵⁴ Edebiyatımızda kendi isminden çok babasının ismi olan Edhem ismiyle veya Edhem'in oğlu manasına gelen İbn-i Edhem ifadeleriyle anılır.¹⁵⁵ Divan şiirinde aşk şarabı içmesi, zenginliği, malı mülkü bırakıp fakirliği seçmesi, tahtı ve tacından vazgeçip on iki yıl inzivaya çekilmesi gibi özellikleriyle anılır.¹⁵⁶

Rāzī Divanı'nda da İbrāhīm Edhem, yerini yurdunu terk edip dünya işlerinden el çekmenin timsali olarak gösterilmektedir. Rāzī, ilk gazelinin ilk beytinde İbrāhīm Edhem'in tacını, tahtını, tüm varını terk edip riyazete çekilmesi hadisesine telmihte bulunup gözyaşının inzivada kendisine en yakın dost olduğunu; manevî anlamda kendisine en yakın kişinin de İbrāhīm Edhem olduğunu ifade etmektedir:

Eşk-i dīdem inzivāda yār-ı hem-demdir baña

Āşinā-yı ma'nevī İbrāhīm Edhem'dir bana

G1/1

Rāzī, 145. gazelde İbrāhīm Edhem gibi her şeyini geride bırakıp terk etme, Mecnun gibi aşk şarabı içip ilahî aşkı bulma arzusunda olduğunu söylemektedir:

Terk edip dārı diyārı ben daği Edhem gibi

Ḳays-veş aşkın şarābın nūş edip içsem gibi

G143/1

¹⁵⁴ Nurettin Albayrak, "İbrāhīm b. Edhem", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, C. 21, s. 295.

¹⁵⁵ Onay, 150.

¹⁵⁶ Zavotçu, *Klāsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 373.

2.2.7.3. Hallâc-ı Mansûr

Asıl adı Ebu'l Mugîs el-Hüseyin b. Mansûr el-Beyzâvî'dir. H.244/M.858'de Tûr'da doğdu.¹⁵⁷ Genç yaşta tasavvuf yoluna giren Mansûr, Basra, Bağdat, Hicaz ve Horasan'da bulundu. Dönemin büyük sûfilerinden dersler aldı. Horasan'dayken Hallâc lakabını aldı. Mansûr *hallâc* (*atımcı, pamuk atan*) değildir. Bir gün hallâc olan bir arkadaşını ziyaret edip ondan bir ricada bulundu. Arkadaşı da onun işini halletmek için dükkanı ona bırakıp çıktı. Arkadaşının vaktini aldığını düşünen Mansûr parmağıyla pamukları tanelerinden ayırdı. Arkadaşı döndüğünde bu kerâmeti gördü ve ondan sonra ona *Hallâc* lakabı takıldı.¹⁵⁸ Bazı kaynaklar ise babasının mesleğinden dolayı Hallâc diye tanındığını veya insanların gönüllerindeki sırları hallâc gibi alt üst ettiğinden dolayı kendisine Hallâc-ı Esrâr dendiğini belirtirler.¹⁵⁹ Birçok yeri dolaşıp vaazlar veren Hallâc-ı Mansûr, fikirlerinden dolayı muhalefet görmeye başladı. M. 913 tarihinde hapsedildi. Sekiz yıllık hapis hayatından sonra hakkında menfî rivayetlerin ve buna paralel olarak muhaliflerin artması üzerine idamına hükmedildi. M. 922 yılında Bağdat'ta Abbasî halifesinin onayıyla önce kamçılandı, sonra vücudu parça parça edildi, darağacına çekilerek teşhir edildi. Kafası kesilerek Dicle üzerindeki köprüye dikildi, gövdesi yakılıp külleri nehrin sularına savruldu.

Hallâc'ın asılmasına sebep gösterilen en meşhur sözü *Ene'l-Hak*'tır. Mutasavvıfların fâş etmemesi (açık etmemesi) gereken bu sır ifşa edilmemelidir. Mansûr'un bu sırrı ifşa ettiği için asıldığı da söylenir. Onun tevhit ve fena görüşünü aksettiren bu sözü Kitabü't-Tavâsîn adlı eserinde tam olarak şu şekilde yer almaktadır: "Eğer Allah'ı tanımıyorsanız eserini tanıyınız, işte o eser benim, ben Hakk'ım, çünkü ebediyen Hak ile Hakk'ım."¹⁶⁰ Edebiyatta darağacı ve Ene'l Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir. Şiirlerde ber-dâr edilmiş olarak anılır.¹⁶¹

Divan'da Râzî, Hallâc-ı Mansûr'un Ene'l-Hakk sözünden dolayı darağacına çekilmesi hadisesine telmihte bulunarak "Acaba ben aşkın Mansûr'u mu oldum." diye

¹⁵⁷ Üstüner, 354.

¹⁵⁸ Pala, 167.

¹⁵⁹ Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansûr", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 15, s. 377.

¹⁶⁰ Üstüner, 355-357.

¹⁶¹ Pala, 168.

sormakta ve sevgilinin saçlarını darağacına teşbih ederek sevgiliden merhamet bekleyip kendisini o darağacına asmamasını dilemektedir:

‘Aceb Manşūr-ı ‘aşk oldum baña raḥm eyle sulṭānım

Beni zülf ü kemendiñle çeküp bend eyleseñ dāre

G122/4

2.2.7.4. Ahmed er-Rifāī

Rifāīyye tarikatının kurucusudur. 512’de (1118), Bağdat’la Basra arasında kalan Batâih bölgesinde Ümmüabide köyünde doğdu. Kaynaklar Ahmed er-Rifâî’nin Hz. Hüseyin’in soyundan geldiği hususunda ittifak halindedirler. 519/1125’te babasının vefatı üzerine devrin büyük sûfilerinden dayısı Mansûr el-Batâihî Ahmed er-Rifâî’yi, annesi ve kardeşleriyle beraber himayesine aldı. Dayısından ve Ali Ebu’l-Fazl el-Vâsitî gibi devrin alimlerinden dersler alan Ahmed er-Rifâî, kısa süre sonra Vâsitî’den icazet alıp hırkasını giydi. Yaptığı irşad faaliyetleriyle çevresinden ve halifeden övgüler alan Rifâî, devrinin itibarlı alim ve sûfilerinden biri oldu. Yakalandığı şiddetli bir ishal neticesinde 22 Cemâziyelevvel 578’de (23 Eylül 1182) vefat etti.¹⁶²

Râzî, Rifâî Abdülmümin Tekkesi’nin tamiri vesilesiyle kaleme aldığı 14. tarihinde Rifâiyye tarikatının kurucusu olan Ahmed er-Rifâî’den de bahsetmekte ve cihan şahı III. Selim’in Ahmed er-Rifâî aşkı ve şevkiyle bu Rifâî tekkesini mamur hale getirdiğini belirtmektedir:

Seyyid Aḥmed Pîr Rifāī şevkına şāh-ı cihān

Bu Rifāī’dir ki abādına kıldı merām

T14/19

2.2.7.5. Açıkbaş Mahmūd Efendi

Asıl adı Seyyid Şeyh Mahmud Efendi b. Seyyid Ahī Mahmud b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed’dir. 1010/1601 yılında Diyarbakır’da (Amid) doğmuştur. Yaz kış başı açık olduğundan Açıkbaş ismiyle tanınmıştır. IV. Murat’ın emriyle idam ettirilen

¹⁶² Mustafa Tahralı, "Ahmed er-Rifāī", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 127-130.

Nakşibendî şeyhi Aziz Mahmud Urmevî'nin kardeşi Ahî Mahmud'un oğludur. Diyarbakır'da tahsilini bitirdikten sonra Mardin voyvodası olmuş, sonra memuriyeti bırakıp amcasının halifeliğine geçmiş ve şeyhlik postuna oturmuştur. IV. Murat tarafından amcasının idam edilmesi üzerine Diyarbakır'dan ayrılmış; önce Kahire ve Bağdat'ta bulunmuş, sonra İstanbul'a, oradan da Bursa'ya geçmiştir. Bursa'da Nakşibendî-i Atîk Tekkesi'nde irşad faaliyetlerine başlayan Açıkbaş Mahmud Efendi, Dāye Hatun Camii, Ulu Camii ve bazı büyük zatların evlerinde sohbetlerde bulunup vaazlar vermiş, gittikçe çevresini genişletmiştir. Kendisi hakkında çıkan söylentiler üzerine Bursa'dan 30 kadar âlimin Bursa'daki yöneticilere şikâyetle bulunması¹⁶³ ve bu şikâyetlerin İstanbul'a kadar ulaşması neticesinde Açıkbaş Mahmud Efendi İstanbul'a çağırılmıştır. İstanbul'da hapsedilmesine karar verilmiş, hatta sadrazamın ve şeyhülislamın emri üzerine kendisine öldürücü bir zehir içirilmiş, fakat zehri "Bismillâh" diyerek içen Açıkbaş Mahmud Efendi'ye hiçbir şey olmamıştır. Bunun üzerine hayretler içerisinde kalan sadrazam ve şeyhülislam kendisine hediyeler sunup onu tekrar Bursa'ya göndermişlerdir. Bursa'da irşad faaliyetlerine devam eden Mahmud Efendi, 15 Ekim 1666'da vefat etmiş, Dāye Hātun Cāmi Haziresi'ne defnedilmiştir.¹⁶⁴

Risāle-i Nūrbahşîyye, Şerh-i Evrādü'l-Fethiyye ve Güzide adlı eserleri olan Mahmud Efendi'nin bir divançesinden bahsedilse de bu eser henüz bulunamamıştır. Resmî, Ācizî ve Diyārbekrî mahlaslarıyla Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan Açıkbaş Mahmud Efendi'nin şimdiye kadar ancak birkaç şiiri tespit edilebilmiştir.¹⁶⁵

Açıkbaş Mahmud Efendi, Rāzî Divanı'nda bir tarih manzumesiyle anılmaktadır. Bu tarih manzumesinde, Bursa Hisar'da bulunan ve 1216'da çıkan büyük bir yangın yüzünden tahrip olan Açıkbaş Mahmud Efendi Tekkesi'nin atik bir nakşibendî tarafından tamir edildiği ifade edilmektedir:

¹⁶³ Mustafa Kara, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 329-330.

¹⁶⁴ Kezban Altınışık, *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 2006, s. 26-30.

¹⁶⁵ Hasan Basri Öcalan, *Resmî Açıkbaş Mahmud Efendi*, <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=249> (Erişim Tarihi: 01/04/2017)

Yine Burūsā'da Hīsār'da burc üzerinde Açıkbaş Maḥmūd Efendi'nin tekyesine
harkdan sonra ta'mirine söylenen tārīhtir:

Tekye-i dārü's-selāmdır hem daḥi burcı sa'īd

Sāye-i pīrāna yüz sür rüz u şeb olma ba'īd

Cevherī tārīḥ dedirdi Rāziyā bir er gelip

Bu 'atīḳ naḳşibendi ma'bedin kıldı cedīd (1220)

(T13)

2.2.8. Dinī Gün ve Geceler

2.2.8.1. Bayramlar

Bayram; uluslara ait toplu sevinç, mutluluk ve ortak kutlama vesilesi olarak kabul edilen belirli zamanlar için kullanılan bir terimdir.¹⁶⁶ İslam dünyası Ramazan ve Kurban adı altında iki bayram kutlamaktadır. Bu bayramlar hicretin ikinci yılından itibaren kutlanmaya başlamıştır.¹⁶⁷ Bayramlarda Müslümanlar kendi aralarında hediyeleşir, güzel ve temiz elbiseler giyerler. Eşi, dostu, akrabayı ziyaret ederler. Dargın olanlar birbirleriyle barışır; meşru bir şekilde yer, içer ve eğlenirler.

Bayramlar vuslat günleridir. Bu günlerde dargınlar barışır; eş, dost, akraba ziyaret edilir. Bir anlamda sevenlerin birbirlerine kavuşup hasbihal ettikleri, eğlendikleri günlerdir bayramlar. Râzî Divanı'nda da bayramlar, vuslata vesile olan günler olarak anılmışlardır. Râzî, sevgilisini bir daha görmeye vesile olduğu için sevgililerin birbirlerine kavuştuğu geceye benzeyen bayrama iltica ettiğini söyleyerek gönlüne teselli vermektedir:

Gönlüme verdim tesellî bir daḥi görmek için

Vuşlat-ı şeb-veş hemān bayrāma etdim ilticā

G10/2

¹⁶⁶ Karaman vd., s. 58.

¹⁶⁷ İbrāhīm Bayraktar, "Bayram (İslamî Dönem / Dinî Hükümler)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 5, s. 259.

Bir başka beyitte de Râzî, rind-zahid mukayesesi yaparken bayramlarda yeni, temiz ve güzel elbise giyme adetine değinmektedir. Zahidin bayramlığını hırkayla değişmeyeceğini, ama rindlerin hırkalarını şarapla değişeceğini ifade etmektedir:

İdiyyeye zühd ehli ‘aceb cāme değışir
Hırkasını rindān mey ile cāme değışir

G35/1

Sevgilisine "Sana kavuşmanın bayramını kim yaşamış, bu kime nasip olmuş?" diye soran Râzî, "Sen âşıklarına yüz binlerce kez eziyet de etsen onlar yine de senden vazgeçmezler." diyerek âşıklarının ne kadar sadık olduğunu sevgilisine anlatmaktadır. "Bayram" burada yine kavuşma günü, buluşma günü olarak dile getirilmektedir:

İd-i vaşlın kim bilir āyā kime olmuş naşīb
Şad hezār cevır eyleseñ üftādelər etmez ferāğ

G71/5

2.2.8.1.1. Ramazan Bayramı

Ramazan orucu hicretin ikinci yılında farz kılınmış; bu ayı oruçla geçiren Müslümanlar sonraki ayın, yani Şevval ayının birinci, ikinci ve üçüncü günlerini de bayram olarak kutlamışlardır. Bu sebeple bu bayrama Ramazan Bayramı veya bayramdan önce fitre (fıtır sadakası) verildiği için fıtır bayramı da denilmiştir.¹⁶⁸ Müslümanlar Ramazan Bayramı'nda bir önceki ayı oruç tutup ibadetle geçirmenin ve bu vesileyle Allah'ın rahmetine mazhar olmanın sevinci içerisindeyler. Râzî Divanı'nda Ramazan Bayramı, bir ay oruç tuttuktan sonra Şevval ayında kutlanması ve yine bir kavuşma günü olması hasebiyle anılmıştır.

Râzî, bir an önce orucun cefasını çekmek istemektedir; çünkü o, oruç ayından sonra gelen Ramazan Bayramı'nda sevgiliyle buluşma hayalindedir:

Ben şıyām cevırini çekmekde sür‘at eyledim
Kadr-i vaşl ile benim bayrām geldi hātıra

G121/2

¹⁶⁸ Bayraktar, age, s. 259.

Bayramlarda dargınlar barışır; herkes birbirini ziyaret eder, hasbihalde bulunur. Bu nedenle Rāzī, bayramda sadece kendisinin değil başkalarının da sevgilisini göreceğini bilir. Rāzī, Divan'da bu duruma değinerek mutlu mesut geçirmesi gereken ve bayram ayı olan Şevval ayının kendisi için bir matem ayı olduğunu, çünkü kendi eliyle sevgilisini düşmana teslim eylediğini söylemektedir:

Māh-ı şevvāl mātem oldu Rāzī-i bī-çāreye
Göz göre maḥbūbesin teslīm-i a'dā eyledi

Mfrd/69

2.2.8.1.2. Kurban Bayramı

Kurban, "Allah'ın rızasını kazanmaya vesile olan şey" manasına gelir.¹⁶⁹ Dinî bir terim olarak ise ibadet maksadıyla belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı ifade eder.¹⁷⁰ Müminler her kurban kesiminde, Hz. İbrâhîm ile oğlu İsmail'in Cenab-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri başarılı sınavın hatırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate hazır olduklarını simgesel davranışla göstermiş olmaktadır.¹⁷¹ Tasavvufta nefis kurban edilecek bir hayvan olarak da düşünülür. Riyazet bıçağı ile kesilip atılmalıdır.¹⁷² Hicretin ikinci yılından itibaren Müslümanlara farz olunan Kurban Bayramı'nda bu amaçlar doğrultusunda kurbanlar kesilmektedir.

Divan şiirinde âşık, sevgilisinin yolunda binlerce kez kurban olmaya hazırdır.¹⁷³ Râzî Divanı'nda, Kurban Bayramındaki kurban kesme ibadeti, birçok beyitte Râzî'nin sevgiliye kurban olmayı istemesiyle hatırlatılmaktadır. Sevgili ayağının toprağına yüz sürülmesine müsaade etse yüz binlerce avare âşık bu uğurda kendini kurban eder:

Ruḥṣat olsa ḥāk-i pāye bir nöbet yüz sürmeye
Yoluna ḳurbān olurlar şad-hezār āvāreler

G34/7

¹⁶⁹ Develioğlu, 527.

¹⁷⁰ Karaman vd., 388.

¹⁷¹ Ali Bardakoğlu, "Kurban (İslam'da Kurban)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, s. 436.

¹⁷² Üstüner, 221.

¹⁷³ Pala, 248.

Bir başka beyitte Râzî, imanının davası uğruna Hakk yolunda koç gibi can vermek arzusunda olduğunu söyleyip kurban kesme ibadetini hatırlatmaktadır:

Râh-ı Hakk'a sen daği kurbân olursuñ Râziyâ
Koç gibi cân vermek ister da'vî-i İmânıma

G128/5

2.2.8.2. Miraç

Miraç, Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da göğe yaptığı yolculuğu ifade eden terimdir. Bu durum kaynaklarda “isrâ ve mi'rac” olarak geçerse de Türkçede “mi'rac” kelimesiyle her ikisi kastedilir.¹⁷⁴ Peygamberimiz mi'racdan 5 vakit namazla döndüğü için namaz Müslümanların mi'racı sayılır.

Edebiyatta Hz. Peygamber'in mi'rac mucizesinin konu alan ve daha çok kaside nazım şekliyle yazılan şiirlere *mi'râciye* denir. Eski edebiyatımızda divan ve mesneviler içinde bir mi'râciye bulundurmamak gelenek olmuş ve na'tlar ile methiyeler arasında mi'râciyelere yer verilmiştir.¹⁷⁵

Râzî, Divan'da “Medh-i Nebevî Bi-ṭarîḳ-i Meşnevi” başlıklı şiirinde Mi'rac mucizesine telmihte bulunarak Hz. Peygamber'e hitaben “Mi'rac gecesinde sana ihsan olanlardan biri peygamberlik diğeri de ümmetine miğfer olacak namazındır.” demektedir:

Şeb-i Mi'râcdaki ihsân olanlar
Nübüvvet birisi de miğferiñdir

Kt1 / 12

2.2.8.3. Rebiülevvel Ayı (Mevlid Ayı)

Hz. Muhammed İslam tarihçilerinin çoğuna göre Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin Kabe'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırdığı ve Fil Vak'ası denilen olayın meydana geldiği yıl doğmuştur. Yine genellikle kabul edildiğine göre Rebiülevvel

¹⁷⁴ Salih Sabri Yavuz, "Mi'rac", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2005, C. 30, s. 132.

¹⁷⁵ Pala, 285.

ayının 12'sinde ve gündüz dünyaya gelmiştir.¹⁷⁶ Mevlid, Hz. Muhammed'in doğumu, başta olmak üzere, hayatı, mucizeleri, gazaları, ahlakı, vefatı ve hilyesini övgü ile anlatan eserdir.¹⁷⁷ Mevlidler, Peygamber efendimizin doğumu vesilesiyle yapılan etkinliklerde okumak amacıyla yazılırlar ve çoğunlukla manzum olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınırlar. Bu nedenle Rebiülevvel ayı Mevlid ayı olarak da ifade edilir.

Râzî Divanı'nda Sultan Mahmud Destanı'nın ilk dörtlüğünde Sultan Mahmud'un hastalığının Mevlid ayında başladığı, bu hastalığına asla ilaç bulamadığı, çevresindeki herkesin bu duruma ağladığı ifade edilmektedir:

Şevketlü mevlüd ayında aldı tarrâc
Aşlâ bulmadı derdine 'ilâc
Hayr u günâhında 'üryân ağladı
Eyyüb gibi derde giryân ağladı

SMD/1

2.2.9. Dinî ve Tasavvufî Kavramlar

2.2.9.1. İman-Küfr

İman, sözlükte “birini söylediği sözde tasdik etmek, söylediğini kabul etmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, şüpheye yer vermeden kalpten tasdik etmek; eman vermek, emin kılmak” anlamlarına gelir. İstilahta ise Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği ve zarûrât-ı diniyye olarak bilinen hükümleri, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul ile bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir. Küfür ise sözlükte “bir şeyi örtmek, perdelemek, gizlemek ve nimete nankörlük etmek” anlamlarına gelir. “Küfr”ün ıstılahtaki manası ise zarûrât-ı diniyyeyi yalanlamak, inkar etmektir. Bu anlamda “iman” kavramının zıddıdır.¹⁷⁸ Tasavvufta iman; ulûhiyeti temaşa etmek, vuslat derecesine ulaşmak, Bir'den başkasını görmemek, kainattaaki kesret altındaki vahdeti görmek manasındadır. Küfür ise tefrika aleminin karanlığı; zatı örten sıfatlar; hakikatı, vahdeti örtmek manalarına gelir.¹⁷⁹ Tasavvufî

¹⁷⁶ Ahmet Özel, "Mevlid", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, s. 475.

¹⁷⁷ Pala, 275.

¹⁷⁸ Karaman vd., 315,390.

¹⁷⁹ Üstüner, 91.

açıldan iman; îmân-ı istidlâlî, îmân-ı yakînî, îmân-ı şühûdî ve îmân-ı huzûrî olmak üzere 4 çeşit olarak ele alınır ve bunların son üçü sülûk ile elde edilir. İlki satırdan, diğer üçü sadırdan öğrenilir.¹⁸⁰

Râzî, Divanı'nın münacaat kısmında yüce Allah'tan yaptığı işlerinin hayırlı olmasını dilemekte; onların tam ve kusursuz bir iman ile sonlanmasını istemektedir. Ehl-i tasavvuf olan Râzî; şeriat kapısından girip kemale ermeyi, burada seyr ü sülûkla "îmân-ı ekmel"e ulaşmayı arzulamaktadır. Râzî'nin burada "îmân-ı ekmel" ile kast ettiği; seyr ü sülûk ile şeriat, tarikat, hakikat kapılarından sonra marifet kapısına varıp îmân-ı huzûrîye vasıl olmaktır:

Benim a'mâlimi hayr ile resm et

Daği îmân-ı ekmel ile hatm et

M2/16

En büyük şefaati olan Hz. Muhammed'in, mahşer günü ümmetine şefaati edip onları cehennem azabından kurtaracağı hadis kaynaklarında zikredilir. Râzî de na'tında, mahşer günü Hz. Muhammed'in lütuf kapısından boş dönmeyi umduğunu dile getirmekte; Allah'ın resuluna iman sahibi olduğunu söyleyip ondan dileğini kabul etmesini istemektedir:

Murâdım bâb-ı lütfuñdan şefâ'at rûz-ı mahşerde

Qabûlüñle hemân şâhib-imânım yâ Resûlullâh

K3/10

Râzî, Mudanya'daki eski caminin Hoca Ali Zâbî ile Şakir Muhammed Efendi tarafından tamir edilmesi üzerine yazdığı 20. tarih manzumesinde iman mevzusunu ele almaktadır. Söz konusu manzumedeki, Râzî'nin viranelik bakımından aşîğın gönlüne benzettiği bu eski caminin sadece bir hayır duası alma ümidiyle mamur hale getirildiği belirtilmekte; yapanlardaki iman ve irfanın yüceliğine dikkat çekilmektedir:

Hvâce 'Alî Zâbî ihyâ edip bu cāmi'i

¹⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014, s. 240.

Bānī-i evvel olandır şāhib-i ʿirfāna bak

T20/2

Āh ḥarāb olmuş dil-i ʿāşık gibi vīrān iken

Bir duʿā-yı ḥayr ile ābād eden īmāna bak

T20/4

“Örtmek” manasına gelen “küfür” kelimesinin ism-i faili olan “kāfir” de örten manasına gelir. Bu nedenle Divan şairleri vahdet olan yüzü örttüğü için saç ve Allah’ın kendisinde tecellî eden güzelliğini maddî varlığı ile örten mecāzî güzele de kāfir demişlerdir.¹⁸¹ Rāzī de Divan’ında, sevgilinin gül cemalinin üstüne hilekār saçlarının döküldüğünü, yani kesretin vahdeti örttüğünü söylemekte ve vahdete ulaşmak isteyen gönlünün bu duruma tahammülünün kalmadığını, sürekli inlediğini ifade etmektedir:

Dil nice kılsun taḥammül dem-be-dem zār etmesün

Gül cemāl üzre dökülmüş ṭurre-i ṭarrāreler

G34/3

Vahdet ile kesret mutasavvıflarca daima iç içe düşünülmüş; ikisinin de bilinmesi, yaşanılması ve geçilmesi gereken aşamalar olarak görülmüştür. Aşığın imanını güçlendirmesi, kesrete dalmaması için her ikisini de bilmesi, tanıması gerektiği belirtilmiştir. Bu nedenle şairler; yüz veya yanağı imanın, saç da küfrün sembolü olarak düşünmüşlerdir. Aşığın sevgilinin saçına müptela oluşu, saçın hilekār, büyücü ya da düzenbaz gibi sıfatlarla anılması, Divan şairlerinin aşığın küfre düştüğünü, kesrete daldığını anlatmak için kullandıkları metaforlardır. Yine iman *aydınlık*, küfür de *karanlık* manasına gelir.¹⁸² Rāzī de şiirlerinde bu benzetme ve mecazları kullanıp iman ve küfür mevzusunu ele almaktadır. 37. gazelde Rāzī, ay yüzlü güzelin saçlarının onun gül cemali üzerine dağıldığını ve bu saçların her bir telinin bir aşığı tutsak ederek ucunda sallandığını tasvir etmektedir:

Gül cemāl üzre tağılır ol mehiñ gīsūları

Dāne-i tārında bī-ḥad ʿāşık-ı ğamgīn tutar

¹⁸¹ Üstüner, 91.

¹⁸² Pala, 208.

2.2.9.2. Ahiret

Ahiret mevzusu, İslam akaidinin üç ana esaslarından (Allah, peygamberler, ahiret) biridir. Ahireti inkar etmenin Allah'ı inkar etmek manasına geldiği Kur'an'ın birçok ayetinde açıklanmaktadır. Sözlükte “sonra olan ve son” gün anlamına gelen âhiret kavramıyla hem bu dünyanın sonu hem de ölümle başlayan dünya hayatından farklı ve ebedî olan hayat kastedilmektedir. Din literatüründe ise ahiret, İsrâfîl'in Allah'ın emriyle kıyametin kopması için Sûr'a ilk defa üflemesinden ikinci defa üflemesine, daha sonra cennetliklerin cennete cehennemliklerin cehenneme girmelerine kadar olan zaman veya Sûr'a ikinci kez üfürülüştan başlayıp ebedî olarak devam edecek olan zaman anlamında kullanılmıştır.¹⁸³ Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla terim ve deyim kullanılarak âhiret akîdesi işlenmekte, konuyla ilgili ayetler hem Mekkî hem de Medenî sûrelerde sık sık tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın, konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu pekiştirmek, dünya ile âhiret arasındaki psikolojik mesafeyi kısaltarak müminin ruhunu yüceltmek ve hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olduğunu söylemek mümkündür.¹⁸⁴

Divan şiirinde ise dâr-ı beka (ebedilik yurdu) adıyla dâr-ı fenâ'nın (yok olma yurdu); ukbâ adıyla da dünyanın zıddı olarak ve çoğunlukla dünya ile birlikte kullanılır. Dünya, kıyamet, âhir-zaman, arasât, azâb, cennet ve cehennem gibi kelimelerle tenasüp veya tezat sanatı kurar.¹⁸⁵

Râzî Divanı'nın vefat konulu tarih manzumelerinde merhum ya da merhumenin bu dünyadan ahirete göçtüğü, orayı kendine yurt edindiği ve yerinin cennet olduğu ifade edilmektedir. Ahirete göçme; “uqbâya hiram kılma”, “dünye vü uqbâsını temîz kılma”, “azm-i uqbâ eyleme”, “azm-i me'vâ eyleme” tabirleriyle söz konusu edilmektedir:

Düşdi bir menkûti târîh Râziyâ eyler hesâb

Ğıldı pâşâ-yı Muhammed 'Ârif uqbâya ħirâm

T21/7

¹⁸³ Karaman vd., 13.

¹⁸⁴ Bekir Topaloğlu, "Âhiret", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C. 1, s. 544.

¹⁸⁵ Pala, 20.

Harf-i menkûṭ ile Rāzī āh edip tārīḥ dedim
Yā İlāhī ‘azm-i ‘uḳbā eyledi ‘Ārif Ağā

T33

Geldi üçler cevherī tārīḥ dedi
Şeyḥ Pāşā ‘azm-i me’vā eyledi

T44/5

Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın ölümü üzerine söylenen 26. tarih manzumesinde Rāzī; Fecr sūresinde bildirildiği gibi yüce Allah'ın “İrciṭ” (*Dön!*) emriyle merhumenin ruhunu teslim eylediğini, o taze fidanın dünya ve ahiretini temiz kıldığını söylemektedir:

İrciṭ¹⁸⁶ emrin işitdi eyledi rūḥın fedā
Nev-nihālim dünyē vü ‘uḳbāsını kıldı temīz

T26/2

Bir tasavvuf ehli olan Rāzī, dünya ve ahiret derdinde değildir. Onun gönlünde bunlara yer yoktur. O ilahī aşka müpteladır, vaizin ona cenneti uzun uzun anlatması beyhude bir çabadır:

Dünyē vü ‘uḳbāyı dilden Rāzīyā terk eyledim
Cennetiñ medḥini vā‘iz ne dırāz eyler bana

G11/5

Rāzī, mecliste sevgiliyi görme derdindedir. Mecliste onun olması Rāzī için kafidir, başka kimseye gerek yoktur. Sevgilinin müjdesine dünya ve ahiret verilse değer. Onun gönlünde dünyaya ya da ahirete karşı bir arzu yoktur. Onda tek bir arzu vardır, o da yāre duyulan arzudur:

Benim yārim olursa meclīsimde gayri kes besdir
Ne dünyā vü ne ‘uḳbā mübtelāya yek heves besdir

G47/1

Deger müjdesine dünyā vü ‘uḳbā
Bilir Rāzī sezādır dil-rubāmız

¹⁸⁶ Bkz. İktibas Nu: 6

G54/9

Bir başka beyitte aynı mevzu, yani ilahî aşk mevzusu mana sanatlarıyla daha çarpıcı biçimde ele alınmıştır. Râzî; ahireti unuttuğunu söyleyip buna sebep olarak da sevgilinin dâr-ı fenâda, yani dünyada kendisini kararsız kılmasını ve ruh halini perişan eylemesini göstermektedir. Râzî burada kendini beşerî aşka dalmış, bu yüzden de ahiretini unutmuş biri gibi sunmaktadır. Oysa beyitte, şairin ahireti unutmasına sebep olan şey, sunulduğu gibi beşerî bir aşka dalma değil, ilahî aşkın cezbesiyle şairin meczuplaşması, kendini kaybetmesi halidir:

Unutdum Râziyâ dâr-ı fenâda semt-i ʿuḳbâyı

Alır şabr u kararım hâl-i rûḥânî çalar çarpar

G36/9

2.2.9.3. Kıyamet

Kıyâmet kelimesi “kalkmak, dikilip ayakta durmak” manasındaki kıyâm kökünden isim veya mastar olup “dirilip mezarından kalkma, Allah’ın huzurunda durma” yahut “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamına gelir.¹⁸⁷ Kıyamet, İsrâfil’in sura üflemesiyle başlayacak ve insanlık son bulacaktır. Buna *nefha-i ulâ* denir. İsrâfil ikinci kez sura üflediğinde ise bütün insanlar hesaba çekilmek üzere tekrar dirileceklerdir. Buna da *ikinci nefha* denir.¹⁸⁸ Kıyametle ilgili Kur’ân-ı Kerîm’de müstakil bir sure (75. sure) bulunduğu gibi yüzlerce ayet de mevcuttur. Bu ayetlerde kıyamet günü, çok etkileyici bir üslupla o günün tüm dehşet ve azametini ortaya koyan tasvirlerle anlatılmaktadır.

Divan şiirinde kıyamet, daha çok “fitne” ile yahut “kıyam, kad, kamet” kelimeleriyle anlam ilişkisi kurularak ele alınır. Terim olarak özellikle dinî edebiyatta birçok münasebetle kıyametten bahsedilebilir.¹⁸⁹

Râzî Divanı’nın dibacesindeki son paragrafta, peygamber efendimizin “Kıyamet gününde şefaetim büyük günah işleyenleredir.” hadis-i şerifine yer verilmekte ve Râzî, burada bu şefaate nail olmayı dilemektedir:

¹⁸⁷ Bekir Topaloğlu, "Kıyamet", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 517.

¹⁸⁸ Karaman vd., 379.

¹⁸⁹ Pala, 245.

“التائب من الذنب كمن لا ذنب له و¹⁹⁰ شفاعتي لاهل الكبائر يوم القيمة...”¹⁹¹ ḥadīṣ-i resūlullāhīñ me’āline daḥil eyleyip hemān Ḥudā-yı bī-ḡün dü cihānda cümleyi rif‘at-yāb ve dāru’s-selāmında bilā-keyf ü lā-cihet mübārek rü’yet-i cemālını müşāhede ile feraḥ-yāb u şafā-yāb eyleye āmīn. Bī-ḥürmeti seyyidü’l-enbiyā’i ve’l-mürselīn ve’l-ḥamdulillāhi rabbu’l-‘ālemīn.” (3a)

Rāzī, Divan’ının Münācāt kısmında yüce Allah’tan kıyamet gününde günahlarının bağışlanmasını dilemekte ve duasının kabul edilmesini niyaz etmektedir:

Ḳabūl eyle bu Rāzī’niñ du‘āsın

Ḳıyāmetde bağışla mācerāsın

M2/17

“Diğer Na‘t-ı Resūl” başlıklı naatta Rāzī; günahının tüm alemin isyanı ve günahı kadar olduğunu, bundan ötürü de kıyamet gününde parmakla gösterileceğini ifade etmektedir:

Benim cürmüm bütün ‘isyān-ı ‘ālemlerle berāberdir

Ḳıyāmetde müşār-ı bi’l-benānım yā Resūlullāh

K3/7

Divan’da kıyametin kopma hadisesi bir mübalağa unsuru olarak da kullanılmıştır. Rāzī bir gazelinde, sevgilisinden kendisine zulmetmesini, ah ettirmemesini istemektedir. Şayet sevgili ona ah çektirirse bu ahla gök titrer, kıyamet de kopar:

Bu ‘āşık nā-tüvāna āh dedirme

Felek lerzān olur Ḳopar Ḳıyāmet

G18/5

Rāzī bir başka gazelinde sevgilinin āşıklarını zülüflerinin kemendine taktığını söylemekte ve bunun kıyametin alametlerinden biri olup olmadığını sormaktadır:

Nevāzişle ṭaḳar zülf ü kemende

‘Aceb bir fitne-i āḫir zamān bu

¹⁹⁰ Bkz. İktibas Nu: 4

¹⁹¹ Bkz. İktibas Nu: 5

G111/8

Râzî, Divan'ının 21. müfredinde ilahî aşk ateşiyle nasıl yandığını güzel bir sanatsal ifadeyle dile getirmektedir. Râzî; gönül meydanına kendi eliyle canını yakacak bir ateş yaktığını, fakat bu ateşin onun kabrini kıyamet gününe kadar nurla dolduracağını söylemektedir:

Şahn-ı dilde bir ateş yakdım elimle cânıma
Tâ kıyâmet haşr olunca nûr olur kabrim benim

Mfrd/21

1223/1808 yılında Balçık'ı muhafaza ederken kethüdası olduğu Arif Ağa'nın şehâdeti üzerine kaleme aldığı 21. tarih manzumesinde Râzî, kıyamet gününde ona şefaati edilmesi için dua ettiğini söylemektedir:

Seyyid İbrâhîm Râzî kethüdâ-yı yâveri
Söyleyip târîhini eyler du'â rûz-ı kıyâm

T21/6

2.2.9.4. Haşir / Mahşer

Haşir, kıyamet gününde yeniden diriltilecek bütün varlıkların hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade eder. Toplanılacak yere *maḥşer*, *mevkıf* veya *arasat* denir.¹⁹² Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de, başta insanlar ve cinler olmak üzere şeytanların, meleklerin ve putların dahi haşredileceğini buyurmaktadır. Klâsik Türk Edebiyatı sanatçıları *haşir* ve *maḥşere* şiirlerinde insanların dirilip toplanması, hesaba çekilmesi, iyilik ve kötülüklerinin karşılık bulması, amel defterlerinin açılması gibi yönleriyle yer vermişlerdir.¹⁹³

Râzî Divanı'nda *maḥşer*; *rûz-ı maḥşer*, *rûz-ı cezâ*, *can pazarı* ve *'arz-gâh-ı âlem* ifadeleriyle dile getirilmektedir. Râzî, na'tlarında peygamber efendimizin lütuf kapısından boş dönmeyip oradan nasiplenmeyi dilemekte; o ceza gününde ondan şefaati istemektedir:

Murâdım bâb-ı lutfuñdan şefâ'at rûz-ı maḥşerde

¹⁹² Süleyman Toprak, "Haşir", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 416.

¹⁹³ Pala, 261.

Ḳabūlūnle hemān šāhib-imānım yā Resūlullāh

K3/10

Meded eyle baña rûz-ı cezāda

Bu Rāzī bir gūlām-ı kemteriñdir

Kr1 / 24

Kur'ān-ı Kerīm ve hadis kaynaklarında mahşer günü teferruatıyla tasvir edilmiştir. Bu gün, insanların kabirlerinden kalkıp çekirge sürüsü gibi çırlıçiplak bir vaziyette mahşer yerine doğru gitmeye başlayacakları bir gündür. Günün dehşetinden dolayı baba evladını, evlat babasını tanımayacaktır. Rāzī de Divan'ında, bu hesap gününde bir can pazarı yaşanacağını, fani dünya dostlarının o gün birbirlerini tanımayacağını söylemektedir:

Bu fenā bezminde cānā cām şunan cānāneler

Cān pazārında görürsün cānā olmaz āşinā

G3/3

Mahşer gününde insanlar, amellerine göre muamele görecek; sevap ve günahlarına göre cennet ya da cehenneme götürülecek; o gün malın, mülkün ya da makamın bir kıymeti olmayacaktır. Rāzī, Divan'ında bu duruma işaret etmekte; Arasat'a boşuna gittiğini, zira orada malın, mülkün, büyüklüğün veya gösterişin para etmeyeceğini ifade etmektedir:

‘Arz-gāh-ı ‘āleme beyhūde ben ‘azm eyledim

Muḳtezā-yı kevkebem mi māl kemāl etmez nigāh

G123/3

Bursa'da meydana gelen büyük yangında hasar gören Tavuk Pazarı Cami'si Hacı İvaz Paşa tarafından tamir edilmiştir. Rāzī de Divan'ında bunun üzerine bir tarih manzumesi kaleme almış, Paşa'ya bu hayrının sevabının mahşer gününde verilmesini yüce Allah'tan niyaz etmiştir:

Bez-i maḳdūr eyleyip ta'mīne kıldı ihtimām

Eyleye ecr ile me'cūr Ḥaḳ anı rûz-ı cezā

T9/5

2.2.9.5. Cennet

Cennet, bütün dinî inanışlara göre müminlerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yerdir.¹⁹⁴ İslamî literatürde “cennet”, *ebedî saadet yurdu* manasıyla Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde ve diğer İslamî kaynaklarda en çok tercih edilen ve muhteva bakımından en kapsayıcı manayı veren bir terim olarak kullanılır.¹⁹⁵ Literatürde *cennet*'i ifade etmek üzere *cennetü'n-naîm*, *adn*, *firdevs*, *hüsna*, *darüsselâm* ve *dârülmukame* isimleri de kullanılır. Edebî literatürde ise bu isimler dışında *cennetü'l-me'vâ*, *dâru'n-nâîm*, *dâru'l-hayevân*, *makamu'l-emîn* gibi sıfat ve isimlerin kullanıldığı da görülür. Cennette peygamberlere mahsus *Kevser* havuzu vardır. Ayrıca orada cennettekilere hizmet etmekle görevlendirilmiş *huri*, *gılman* ve *vildan* da mevcuttur. İçinde sonsuz nimetler barındırır. Yüce Allah *Adn* cennetinde müminlere görünecektir, bu sebeple cennetlerin en üstünü *Adn* cennetidir.¹⁹⁶

Divan edebiyatında güzel yerler cennete benzetildiği gibi sevgilinin bulunduğu yerler de cennete teşbih edilir. Cennetin bağlık-bahçelik ve yeşillik özelliği şiirlerde görülür. Cennet *gülşen* veya *gülistan*dır. Oradaki tüm yapılar kıymetli taşlardan yapılmaz. Oraya kâfirler asla giremezler. *Adnan* adlı bekçi onları içeri bırakmaz. Cennetin kapısında Hz. Muhammed'in adı yazılıdır. Orada *hulle* denilen bir elbise giyilir. Tasavvufî edebiyatta ise Allah'ın cemalinin cennette görüleceği hususu bir özlem olmaktan çıkar.¹⁹⁷ Sonsuz saadet mekanı olan cennet; insan muhayyilesinin alabildiği her türlü güzelliği bünyesinde barındırdığı için telmihler, teşbihler, mecazlar ve çeşitli söz oyunları Divan şairinin önüne çok münbit bir alan sunmaktadır.

Râzî Divanı'nda cennet; *dâru's-selam* (T15), *cennet-i me'vâ* (T16/1), *aden* (T26/3, T42, T43), *firdevs* (T42, T43, G100/4), *cennet* (G11/5, G82/4, G100/4, Mfrd/78) ve *behişt* (G36/1) isimleriyle mısralarda geçmektedir. Bazı beyitlerde ise *huri*, *gılman*, *Tuba* ağacı ve *Kevser* suyundan bahisle cennete değinilmiştir.

Birinin vefatı üzerine yazılan tarih manzumelerinde cennet, çeşitli söz sanatlarıyla söz konusu edilmekte; merhum ya da merhumenin artık cennette Meryem, Havvâ, Hz.

¹⁹⁴ M. Süreyya Şahin, "Cennet (I. Bölüm)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 374.

¹⁹⁵ Bekir Topaloğlu, "Cennet (II. Bölüm)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 376

¹⁹⁶ Pala, 84.

¹⁹⁷ Pala, 84.

İdris ya da tasavvuf ehli ile beraber bulunduğu; orada huri ve gılmanlarla safa içerisinde olduğu söylenmekte veya böyle olması temennî edilmekte; geride kalanların ise yüreğine ateş düştüğü ifade edilmektedir:

Cennet-i me'vâda yâ Rab ede ârâm hâş ile
Luţfuña mazhar düşenler daği haşş-el-haş ile

T16/1

Hûri ve gılmân ile kendi şafâda şüphesiz
Vâlidiniñ kalbine âteş bıraktı ol civân

T25/3

Yâ İlâhî vâlideynin hâcetin eyle kabûl
Meryem Havvâ ile olsun 'Aden'de dîz-be-dîz

T26/3

Mağâmı 'adn ile firdevs ola yâ Rab bu mazlûmuñ
Enîsi Meryem olsun hem munîsi hâzret-i 'Azrâ

T43

Tûbâ; kökü yukarıda, dalları aşağıda olmak üzere bütün cenneti gölgeleyen ilahî bir ağaçtır. Her çiğnemesinde ve her yudumunda başka lezzetleri olan meyveleri vardır.¹⁹⁸ Başçı Tekkesi şeyhinin vefatı üzerine söylenen tarih manzumesinde şeyhin ahirete göçtüğü, can kuşunun şimdi cennette Tuba ağacına konduğu belirtilmektedir:

Başçı şeyhi semt-i 'uqbâ eyledi
Murğ-ı rûhı kâsd-i tûbâ eyledi

T44/1

Râzî Divanı'nda Tûbâ ağacı, sevgilinin boyunun uzunluğunu anlatmak için sevgiliye teşbih edilerek söz konusu edilmektedir. Bununla birlikte sevgili, gönlün

¹⁹⁸ Pala, 400.

tahammül edemeyeceği şekilde salına salına yürürken de cennetteki Tübā ağacını andırmaktadır:

Beni mest eyleyen çeşmi ne fettân olduğun görsem
O naḥl u kâmet-i tûbâ hırāmân olduğun görsem
G97/1

Dil taḥammül edemez bu şîve-i reftârına
Yâr hırāmân eyledikçe Tübā-i cennet gibi
G147/8

Kevser; cennette Hz. Muhammed'in ümmetiyle beraber yanında buluşacağı bildirilen havuz veya nehirdir. Enes b. Malik'in rivayet ettiği bir hadiste Kevser'in mahiyeti peygamber efendimiz tarafından bu şekilde belirtilmiştir.¹⁹⁹ Divan şairleri Kevser'i tatlı ve temiz, saf şarap manalarında kullanmışlardır.²⁰⁰ Ayrıca Kevser, sevgilinin dudığına teşbih edilerek de kullanılmıştır.²⁰¹ Rāzî Divanı'nda da şair, sevgilinin dudaklarındaki tadın Kevser'den mi yoksa şekerli sudan mı geldiğini merak etmekte ve sevgilinin dudaklarının şaraptan daha lezzetli olduğunu söylemektedir:

Şormadım kevşer mi yoḥsa sükker-i āb u zülāl
Bildiğim bu mihribānım lebleriñ müliden lezîz
G28/3

Bir başka beyitte ise Rāzî, sevgilinin dudaklarını yüz binlerce aşığın arzuladığını ve onların Kevser'den bile daha lezziz olduklarını ifade etmektedir:

Şad hezārān ʿāşık-ı dil-ḥasta maṭlûb-ı lebiñ
Mürdeye cānlar bağışlar güyā kevşerden lezîz
G29/2

¹⁹⁹ Mustafa Ertürk, "Havz-ı Kevser", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 546.

²⁰⁰ Onay, 257.

²⁰¹ Pala, 239.

İrem, Ād'ın oğlu Şeddād'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve oldukça güzel bahçe ve köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, mamur, ābādān ve neşāt-efzā yer manasında ve ekseriya bağ sözü ile beraber kullanılmıştır.²⁰² Rāzī Divanı'nda da sevgili, İrem bağında dolaşan ve Rāzī'nin rüyalarını süsleyen cennet yüzülü bir güzeldir. O, İrem bağının hurisi; onun amber kokulu kākülleri ise İrem bağının sümbülüdür:

‘Ālem-i ḥ̣āba varıp cennet rûyın gördüm
Gezerek bāğ-ı cinān ı İrem'inden geçdik

G82/4

Sünbül-i bāğ-ı İrem'dir kākül-i ‘anber-feşān
Gül yüzi gülzārının bülbülleri nālān aña

G4/2

Bir leṭāfet var seniñ cevriñde cennet görmedi
Ḥuri-i bāğ-ı İrem'dir cevriñi gönder bana

G5/2

Eyüp'te İzmirli Şeyh Seyyid Abdusselam Efendi'nin tekkesindeki şadırvan imarı üzerine söylenen tarih manzumesinde ise Rāzī, tekkeyi "cennet tekkesi" olarak ifade etmektedir:

Nüş edip bir cür‘asın Rāzī dedi tārīhini
Tekye-i dāru's-selāma sürdi yüz mā’-i zülāl

T15

Mutasavvıflar cenneti arzulamaz, onlar için aslolan "sevgili"dir; ona kavuşmak, onu görmek tasavvuf ehlinin en büyük arzusudur. Rāzī de dünya ve ahireti gönlünden çıkarıp attığını söylemekte; vaizin cenneti methedip kendisine uzun uzun anlatmasını da boşuna bir uğraş olarak nitelemektedir:

Dünye vü ‘uḳbāyı dilden Rāziyā terk eyledim
Cennetiñ medḥini vā‘iz ne dırāz eyler bana

²⁰² Onay,

G11/5

Rāzī, imanī noktada bir eksikliğin olmadığına emindir. Öyle ki Divan'ındaki bir beyitte yüce Allah'tan bir niyazının olmadığını, yerinin cennet olduğuna emin olduğunu ifade etmektedir:

Ḥaḳ te^cālādan niyāzım iştibāhım yok benim

Ḥāşılı cennet-mekān firdevs-i a^clādır yerim

G100/4

2.2.9.6. Şehâdet / Şehîd

Sözlükte “bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak” gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) mastarından türeyen şehîd (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder. Kelimenin sözlük ve terim anlamları arasındaki bağı “görülen, tanıklık edilen” (meşhûd) mânasına göre açıklayan âlimler, canını Allah yolunda feda eden kimsenin hemen cennet nimetlerine erişmesine Allah ve melekler tarafından şahitlik edilmesinden dolayı, “gören, tanıklık eden” (şâhid) anlamını esas alanlar ise Allah’ın vaad ettiği nimetleri hazır olarak görüp onlardan yararlandığı yahut kıyamet gününde kendisinden Hz. Peygamber’le birlikte geçmiş ümmetler hakkında şahitlik etmesi isteneceği için ona şehid dendiğini belirtirler.²⁰³ Şehîd, bir tasavvufî terim olarak “sevgilisinin (Hakk’ın) tecellî nuruyla canını veren kişi” olarak tanımlanmaktadır.²⁰⁴ İslamî kaynaklarda yüce Allah’ın şehidlere çok yüce makamları ihsan ettiği, kanlarının ilk damlasıyla tüm günahlarının silindiği, sorgusuz sualsiz cennete gittikleriyle ilgili hadisler ve ayetler ışığında fakihler tarafından verilmiş birçok fikhî hüküm dile getirilmektedir.

Divan şairi ise aşk şehidi olmayı arzulamaktadır.²⁰⁵ Divan şairleri ve mutasavvıflarca *Hallâc-ı Mansûr* bir sembol şahsiyet olarak *aşk şehidi* kabul edilir.²⁰⁶ Hallâc-ı Mansûr’la ilgili menkıbelerde onun şehâdeti esnasında vücudundan akan

²⁰³ Fahrettin Atar, "Şehîd", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 428.

²⁰⁴ Cebecioğlu, 457.

²⁰⁵ Pala, 369.

²⁰⁶ Üstüner, 114.

kanlarla yere *Allah* kelimesi yazmış ve yine bu kanla abdest alarak iki rekat namaz kılmıştır. Bu yüzden kendisine bu ad verilmiştir. İslam kültüründe şehid mevzuu çok özel bir yere ve öneme sahip olmuş, bu konuda birçok tarihî ve edebî eser kaleme alınmıştır. Divan şiirinde şehâdete varmış dinî, tarihî ve efsanevî şahsiyetler; çok fecî bir şekilde şehit edilmiş Hallâc-ı Mansûr ve Nesimî gibi mutasavvıflar, Kerbelâ olayı ve ehl-i beyt konuları şehîd ve şehâdet kavramı etrafında ele alınıp işlenmiş; birçok nazım şekliyle bu mevzu sıklıkla işlenmiştir.

21. tarih manzumesinde 1223/1808 yılında Balçık'ı muhafaza ederken şehit olan Arif Ağa mevzu bahis edilmektedir. Râzî burada, Arif Ağa'ya cennet elbisesinin yakıştığını, onun şehâdet kadehini yudumlayıp arzusuna nail olduğunu, yerinin cennet olduğunu söyleyip yüce Allah'tan ona daima rahmet etmesini istemektedir:

Hülle-i cennet sezâdır kâmet-i bâlâsına
Nûş edip cām-ı şehâdet eyledi haşıl merâm

T21/3

Yâ İlâhî bu şehîde rahmetiñ eyle müdâm
Böyle zât-ı pâkiñ elbet mesnedi dârü's-selâm

T21/1

Mevlevî geleneğine bağlı mutasavvıf bir Divan şairi olan Râzî, aşk şehidi olmayı arzulamakta; sevgilisinin kirpiklerine müptela olarak şehâdet fikrine kapıldığını söylemekte ve iki alemde de onun yanında olmayı arzuladığını ifade etmektedir:

Müjeñ 'aşkına ey âfet şehâdet fikrine düşdüm
Beni dūr eyleme cānâ dü 'âlemde refâkatden

G106/4

2.2.9.7. Şefaât

Sözlükte “bir başkasını destekleme üzere ona katılmak, yardımcı olmak, ve aracılık yapmak” gibi manalara gelen şefaât, ıstılahta, ahirette günahkâr müminlerin affedilmesi, günahı olmayanların daha yüksek derecelere erişmeleri için peygamberlerin, Allah'a yalvarmaları, dua etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını

istemeleri demektir.²⁰⁷ Hadis kaynaklarında başta Hz. Muhammed olmak üzere diğer peygamberlerin, meleklerin ve salih kulların büyük günah işleyenlere şefaate edecekleri nakledilmektedir.²⁰⁸ En büyük şefaateçi peygamber efendimizdir. O Makam-ı Mahmud'un sahibidir. Kıyamet günü onun şefaatiyle insanların bekleme azabından kurtulup sorgulanmaya başlayacakları hadis kaynaklarında nakledilmektedir.

Divan şairleri Hz. Peygamber'in yakınlığına, dolayısıyla şefaatine vesile olması için O'na olan sevgilerini şiirle söze dökmüşler, nakış nakış işlemişlerdir.²⁰⁹ Na't, hilye, siyer ve mi'râciye gibi türlerde Divan şairlerinin peygamber efendimizden şefaate umdukları mısralar, büyük bir coşku ve samimiyetle kaleme alınmış; lirizmin en müstesna beyitleri Divan şairlerinin kalemlerinden dökülmüştür. Şairler, tazallüm tarzıyla Peygamber efendimizden şefaate ummuşlar; kendi günahlarını, acizyetlerini dile getirerek ondan aracı olmasını istemişlerdir. Râzî de genel olarak şefaate konulu beyitlerinde kendi acizyetinden, günahkârlığından, kimsesizliğinden ve halinin harap oluşundan bahsedip Peygamber efendimizden şefaate beklediğini söylemekte; cömertliğinden nasiplenmeyi ummaktadır:

Şefâ'at menba'ısıñ bu güneñ-kâra meded eyle

Hevâ-yı nefis ile geçdi zamânım yâ Resûlullâh

K3 / 6

Ḥâzret-i sultân-ı kevneyn fâhr-i 'âlemden bekâ

Bir şefâ'at irişe yoğsa dilâ ḥâlim ḥarâb

G14/5

Ḥâk-i pâ-yı 'izzetiñi rûyıma kıldım niğâb

Yâ Resûlallâh şefâ'at eyle Râzî bî-kese

Mfrd/63

Râzî, Divan'ında Hz. Peygamber'le peygamberlik nurunun tamamlandığını, onun şefaatinin günahkârlar için bir koruma olduğunu dile getirmektedir:

²⁰⁷ Karaman vd., 614.

²⁰⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaate (İslam'da Şefaate)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 412.

²⁰⁹ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 303.

Tamām oldu cenābında nübüvvet
Şefāʿat mücrimāna siperindir

Kt1/ 3

Bir başka beyitte Râzî, Peygamber efendimizin şefaatiyle beraber yüceliğine de atıfta bulunarak onun insanlara ve cinlere şefaatchi olduğunu söylemekte; feleğin en üst tabakaları olan arş ile kürsün onun kanatları olduğunu ifade etmektedir:

Şefiʿ olduñ efendim ins ü cinne
Kadem baş ʿarş ı kürse hep perindir

Kt1 / 16

Yüce Allah Peygamber efendimize “Sen olmasaydın felekleri (kainatı) yaratmazdım.” demiştir. Râzî na’ında bu hadis-i şerîfe göndermede bulunup cömertlik menbaı olan Peygamber efendimizden kerem etmesini istemektedir:

Hakķına levlāk²¹⁰ buyurdı hāzret-i Allāh seniñ
Ey kerem-kānı efendim kıl şefāʿāt keremi

Na't / 2

2.2.9.8. Şeriat

Şeriat; sözlükte “su yolu, bir ırmak veya herhangi bir su kaynağından su içmek ve almak için gidilen doğru yol, Hak dîn yolu, büyük ve geniş cadde, aydınlık ve ışıık” mânalarına gelmektedir. Bununla birlikte şeriat, bütün ilahî dinlerde peygamberler aracılığıyla yüce Allah’ın gönderdiği amelî hükümler, emir ve yasaklar anlamına da gelmektedir.²¹¹ “Şerʿ” kökünden türemiş isim ve sıfatlar Kur’an-ı Kerîm’de beş yerde geçmektedir. Bunlardan, İsrâiloğulları’nın avlanma yasağıyla ilgili olarak sınanmasına dair âyette geçen ve balıkların durumunu tasvir eden “şurraʿan” (su yüzüne çıkarak, akın akın) kelimesi (el-Aʿrâf 7/163) dışındakiler “bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyici

²¹⁰ Bkz. İktibas Nu: 8.

²¹¹ Karaman vd., 617.

din esaslı kurallar” veya “bu nitelikte kural koymak” mânasında kullanılmıştır (el-Māide 5/48; eş-Şūrā 42/13, 21; el-Cāsiye 45/18).²¹²

Tasavvufî istılahta ise dinin zahirî (şekil) yönüne ait kaideleri ve dinin hukuk kurallarını ifade eder.²¹³ Mutasavvıflar dervişlik yolunun şeriat, tarikat, hakikat ve marifet olmak üzere dört kapısından söz etmişlerdir. Bunlardan şeriat cevizin ham ve yeşil olan kabuğuna, tarikat sert olan iç kabuğuna, hakikat yenilecek olan içine, marifet ise cevizin aslına ve mahiyetine benzetilir.²¹⁴

Şeriat kavramı divanlarda *İslam'ın dinî, ahlakî ve hukukî hükümleri* manasıyla kullanıldığı gibi, *dervişin tarikat yoluna girmeden önce geçmesi gereken ilk kapı* manasıyla da kullanılır. Divan şairleri “şeriat” kelimesi yerine “şer’”, şer’-i mübîn” ve şer’-i şerîf” tamlamalarını da kullanmışlardır.²¹⁵

Rāzî ise Divan’ında, Peygamber efendimizin yüce Allah’ın hükümlerini tüm cihana yaymak için Cebrail’in rehberliğinde verdiği mücadeleye atıfta bulunmaktadır. Burada, onun nāmūs-ı ekber olan Cebrail’in rehberliğinde cihana şeriat kılıcını çektiği söylenmektedir:

Şer’at tîğın çekdiñ cihāna

Dağî nāmūs-ı ekber rehberindir

Kt1/ 5

Bir başka na’ında Rāzî, Peygamber efendimize hitap ederek onun aşk yolunda olduğundan mutlu olduğunu, bu yoldu onun şeriat kılıcıyla kan döktüğünü ifade etmektedir:

Reh-i ‘aşkıñda her ān kām-rānım yā Resūlullāh

Şer’at tîğın ile hūn-feşānım yā Resūlullāh

K3 / 1

²¹² Talip Türkan, "Şeriat", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 571.

²¹³ Cebecioğlu, 461.

²¹⁴ Üstüner, 139.

²¹⁵ Pala, 374.

Sevgili, kendisine âşık olmuş diye Râzî'yi şeriat mahkemesine çıkarmış; kadı da vuslata mani olacak bir hüküm vermiş olmalı ki Râzî gazelinde gam ve kederden geçtiğini söylemektedir:

‘Âşıkım diyü beni şer‘a getürdi yârim
 ‘İlm-i kâdî olacak biz de gamından geçdik
 G82/8

2.2.9.9. Kazâ ve Kader

Kader, “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi”; kazâ ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlanır.²¹⁶ Bu iki kavram genellikle birlikte kullanılır. Kaza ve kadere inanma, iman şartlarındandır. Kazâ kavramı, Divan şairlerince daha çok ok (sihâm, tîr) ve kılıç (tîğ) ile birlikte tamlama oluşturularak kullanılır.²¹⁷

Râzî, Divan’ında kazâ ve kader mevzusunu ıstılahtaki manalarıyla kullanmıştır. Râzî hikemî üslupla kaleme aldığı 58. gazelinde, tevekkülde bulunup kadere rıza gösterilmesi gerektiğini söylemekte ve yüce Allah’ın lütfuna mazhar olanın darda kalmayacağını belirtmektedir:

Kıl tevvekkül kadere şekk ile dil-gîr olma
 Luţfuna mazhar olan hâk ile pâ-mâl olmaz
 G58/3

Bir başka gazelinde de kazâ konusuna değinen Râzî, elinde olmadan bir güzele meylettiğini, bu meylin yüce Allah’ın takdiriyle oluştuğunu ve şeyhi Selman-ı Farisî olan bu güzelin onu yolundan alıkoyup kendi yoluna sevk ettiğini ifade etmektedir:

Râziyâ meyl etmedim ben tâzeye bu bir każâ
 Aldı gönlüm ol tarîkden pîri Selmânî güzel
 G88/9

²¹⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 58.

²¹⁷ Pala, 234,235.

2.2.9.10. Kesret / Vahdet

Kesret, çokluk; vahdet ise birlik manasına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise kesret, bir olan Hakk'ın isim ve sıfatlarıyla tecellî edip çokluk halinde görünmesi; vahdet ise bu çokluğun hakiki bir varlığının olmadığına bilinmesi ve var olarak yalnızca Hakk'ın görülmesi manasına gelir.²¹⁸ İslam düşünürleri vahdet ve kesret kavramlarını açıklarken Tanrı'nın varlığını ispatlamaya çalışmışlardır. Çokluğun var oluşunu açıklamaya çalışan Fârâbî-İbnî Sînâ ekolünün ortaya koyduğu *sudûr nazariyesi* dikkat çekicidir. Bu nazariye, bir olandan çokluğun nasıl zuhur ettiğini açıklamaya çalışır. Çokluğun varlığını açıklama girişimi, Muhyiddin İbnü'l-Arabî metafiziğinde varlığın birliği (vahdet-i vücûd) ilkesiyle çelişmeden çokluğu birliğe indirgeme girişimine dönüşmüştür.²¹⁹ Aslında kesret yoktur. Vahdet, kesrette gizlenmiştir. Bir olan, tek olan yüce Allah'tır. O, isim ve sıfatlarıyla madde aleminde çokluk olarak görülmektedir. Denize bakıldığında görülen dalgalar aslında bir ve tek olan denizden sudûr etmiştir.

Râzî Divanı'nda kesret ve vahdet mevzusu tasavvufî anlayış doğrultusunda ele alınmakta, kesrette gizlenmiş vahdete dikkat çekilmektedir. Divan'ında görünüşte kesret içerisinde olduğumuzu söyleyen Râzî, gerçekte ise secde halinde kıbleye yönelerek yüce Allah'ı zikretmekte olduğumuzu ifade etmekte ve kesretteki vahdete işaret etmektedir:

Şûretâ kesretdeyiz ammâ hâkıkat içre biz

Ser-zemîn-i kıbleyiz zıkr-i cenâb-ı izzetiz

G53/3

Kan, kesreti simgeler. İlahî aşka müptela olan kişi, gözlerinden gözyaşı yerine kan akıtarak kesreti üzerinden atmaya ve vahdete ulaşmaya çalışır. Râzî de bunu yapmak ve nefsine eziyet etmek arzusundadır:

Akıdıp eşk-i teri hûn ile âb eyleyelim

Nefs-i kallâşa hezâr cevır ü ʿazâb eyleyelim

G90/1

²¹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 212.

²¹⁹ Ali Durusoy, "Kesret", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 311.

Bir başka beyitte kesret-vahdet mevzusunu yine “kan” sembolü üzerinden işleyen Rāzī, sineye yara açma konusunda sevgilinin oldukça mahir olduğunu, bu yüzden tenindeki her kıldan kanın fışkırmasına şaşılmanması gerektiğini belirtmektedir. Kanın vücuttan atılmasına, yani vücudun kesretten kurtulmasına vesile olan sevgilidir. Beyitte, ilahî aşka düşenin kesretten vahdete erişeceği fikri işlenmektedir:

Zahm açmada bu sîneme yektâ geçinür yâr
Cüş eylese hûn etme ‘aceb müy-ı tenimden

G104/3

2.2.9.11. Tevbe

Sözlükte “pişmanlık, dönme, nedamet” anlamına gelen tevbe, İslâmî bir kavram olarak kulun işlediği kötülük ve günahlara pişman olup onları terk ederek Allah’a yönelmesi, emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah’a sığınarak bağışlanmasını dilemesi demektir.²²⁰ Naslarda ise tevbenin, bezm-i eleste Allah ile kul arasında yapılan ahdin tazelenmesini veya her insanın fitrat çizgisine dönmesini ve onu korumasını ifade ettiği anlaşılmaktadır.²²¹ İslâmî kaynaklarda tevbe kapısının güneş batıdan doğuncaya kadar açık olacağı ifade edilmektedir. Kişinin kusurlarından, günahlarından ötürü dili, kalbi ve bedeniyle bu kapıya sığınması halinde, Allah’ın Tevvâb ismiyle kulunu buradan hiçbir zaman eli boş göndermeyeceği ifade edilmektedir. Tevbeler tevbesi olarak bilinen tevbe, kişinin tüm samimiyeti ve ciddiyetiyle yaptığı ve bir daha bozmayacağı tevbe olan “tevbe-i nasûh”tur ve bu ifade Kur’an’dan (Tahrim, 66/8) alınan bir ifadedir.²²²

Tasavvuf yoluna tevbe kapısından girilir. Tевbe tasavvufî makamların ve menzillerin ilkidir. Bu sebeple “bâbü’l-ebvâb” (ana kapı) diye de adlandırılır.²²³ Ehl-i tasavvuf iki türlü tevbeden bahseder. Bunun ilki, Allah’ın kudretinden korkarak yapılan

²²⁰ Karaman vd., 657.

²²¹ Bekir Topaloğlu, "Tövbe", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 279-280.

²²² Üstüner, 154.

²²³ Süleyman Uludağ, "Tövbe (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 285.

inâbe tevbesi; ikincisi ise yakın olmasından ötürü Allah'tan utanarak yapılan *isticâbe tevbesi*'dir.²²⁴

Râzî, Divan'ının 98. gazelinde kendisinden kimsesiz olarak bahsedip güzellerin ona hiç iltifat göstermediğinden yakınmakta ve bir güzelin eteğine tutunup tevbe-i nasuhta bulunmayı arzulamaktadır. Râzî burada, tevbe-i nasuhta bulunabilmesini bir güzelin eteğine tutunabilmeye bağlamakta; kendi seyr ü sülûk yolculuğunun tevbe kapısında bir mürşide ne kadar ihtiyacı olduğunu arzusunu göstererek anlatmaktadır:

Bu Râzî bî-kese ašlâ güzeller iltifât etmez

Yed-i dâmen-keş olsam tevbede ben de naşûh olsam

G98/5

2.2.9.12. Tevekkül

Sözlükte "dayanmak, güvenmek, vekil tutmak" anlamlarına gelen tevekkül, dinî literatürde her hususta Allah'a güvenmek, dayanmak, teslim olmak işlerini Allah'a havale etmek demektir.²²⁵ Tevekkülde bulunmak, hiçbir şey yapmadan işi Allah'a havale etmek değil, yapılması gerekenin yerine getirilmesinden sonra Allah'a itimat edip dua etmek ve teslim olmaktır. Tasavvufta ise tevekkül bir makam ve hal olarak kabul edilir. Cüneyd-i Bağdadî'nin "Tevekkül, kalbin yüce Allah'a itimat etmesidir." şeklindeki ifadesi genel kabul gören bir tariftir.²²⁶ Tevekkülde, kulun kader çizgisindeki tecelliye rıza göstermesi, kalbini huzursuzluktan arındırıp tam manasıyla Allah'a güvenip teslim olması esastır.

Râzî Divanı'nın birçok beytinde tevekkül konusu ele alınmaktadır. Bu beyitlerde Râzî, gönlünün ten kafesi içerisinde bulunduğunu, bu kafes içerisinde gönlünü tevekkül kapısına bağladığını veya bizzat Râzî kendisinin tevekkül kapısında kapıcı olduğunu, Allah'tan başka hiç kimsesinin olmadığını dile getirmektedir:

Geçip kaçır-ı mu'allâdan tevekkül bâbını bekle

²²⁴ Cebecioğlu, 493.

²²⁵ Karaman vd., 658.

²²⁶ Süleyman Uludağ, "Tevekkül (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 3.

Sana ey murğ-ı dil ancak sarāy-ı ten kafes besdir

G47/7

Hem tevekkül bābına bend eyledim dil riştesin

Hısn-ı tende biz daği sırr-ı velāyet bekleriz

G52/5

Tevekkül bābınıñ derbānı oldu Rāzī-i bī-kes

Benim Allāh'dan özge sevdiğim hīç bir ararım yok

G74/8

Bazı sūfīler "Tevekkül kazāya rızadır, kaderin tecellilerini gönül hoşluğuyla kabullenmektir." demişlerdir.²²⁷ Rāzī de Divan'ında tevekkülde bulunup kadere rıza gösterilmesi gerektiğini belirtmekte ve yüce Allah'ın lütfuna mazhar olanın zillete düşmeyeceğini ifade etmektedir:

Ğıl tevvekkül kadere şekk ile dil-gīr olma

Luţfuna mazhar olan ħāk ile pā-māl olmaz

G58/3

Tevekkül, teslim kavramıyla da yakından ilgilidir. Tevekkülde bulunan kişi Allah'a teslim olarak teskin olur. Bazı mutasavvıflar teslimiyeti Hz. İbrāhīm'in niteliği olarak görürler. Rāzī de tevekkülü teslim kavramıyla beraber ele almakta, hastalıktan perişan hale gelip yataklara düşen kişinin kendisini Allah'a teslim ederek şifa bulacağını söylemektedir:

Pister-i derd ü elem cānına kār eyler ise

Aña teslīm-i Ĥudā gibi şifā ħāl olmaz

G58/4

²²⁷ Uludağ, *Tevekkül (Tasavvuf)*, age, s. 3.

Bir başka beyitte Rāzī, kendisine kavga edip çekişmekten vazgeçmeyi ve gelip Allah'a teslim olmayı öğütlemekte ve ancak tevekkül kapısında bekleyenin aşkın sırlarına vakıf olacağını söylemektedir:

Rāziyā bu keşmekeşden fārīg ü teslīme gel
Eyleyen bāb-ı tevekkül vākıf-ı esrār-ı ‘aşk
G76/7

Tevekkülde bulunmak hiç gayret göstermeden her şeyi Allah'a havale etmek değildir. Aksine kişi, yapacağı iş için elinden geleni yapacak, tüm gayretini gösterecek ve artık yapılacak bir şey kalmadığında tevekkül ipine sarılacaktır. Rāzī de gayret yelkeniyle yola çıktığını, varış noktasının ise tevekkül denizi olduğunu söyleyerek "önce gayret sonra tevekkül" demektedir:

Bādbān-ı himmete urdum seren şimden gerü
‘Azm-i baħr-ı tevekkül semtine olma melāl
G84/4

Bir başka beyitte Rāzī gönlünün sevgilinin kapısında tevekkül ipine bağlı olduğunu söylemekte ve sevgilinin onun bu durumuna teveccühle bulunup azıcık da olsa iltifat göstermesinin ona yakışacağını ifade etmektedir:

Göñül bāb-ı dilārāda tevekkül bendine rāmdır
Teveccüh eylese cüz’i murād hep revādır bu
G112/4

2.2.9.13. Hikmet

İslamî ıstılahta hikmet; adalet, ilim, amel, nübüvvet, Kur’ân, Allah’a itaat, dinî anlayış, Allah korkusu, akıl, söz ve işte isabet, hakkı bilme ve hayır işlemek demektir.²²⁸ Hikmet sahibi olanlar Kur’ân ve hadislerde övülmüşlerdir. Bakara sûresinde Allah’ın hikmeti dilediğine vereceği ve kime hikmet verilmişse ona hayır

²²⁸ Karaman vd., 258.

verilmiş olacağı buyrulmaktadır (Bakara, 2/269). Hikmet kavramı ilim ve amelle yakından ilişkilidir. Elde edilen hayırlı ilmin amele dönüşmesiyle hikmet vasfını kazanacağı belirtilmiştir. Çağdaş müfessirlerden Reşit Rıza hikmeti, “insan iradesini hayrın ifadesi olan faydalı amele sevkeden doğru bilgi” şeklinde tanımlarken Elmalılı Muhammed Hamdi hikmetin “doğru bilgi ve faydalı iş” manasına geldiğini söylemektedir.²²⁹ Tasavvufta hikmet ise “ilahî sırların ve gerçeklerin bilgisi, varlıkların var oluş amaçlarının kavranması, sebeplerle bunların sonuçları arasındaki ilişkilerde ilahî iradenin rolünün keşfedilmesi” manasında kullanılır.²³⁰

İlahî sırra vakıf olanlar hikmet ehli kişilerdir. Bu sırra başta peygamberler olmak üzere arifler ve evliyalar vakıftır. Eşyanın sırrına vakıf olma, kainatta tezahür eden tüm olayları sebep ve sonuçlarıyla beraber idrak etme hüneri, sırrı; hikmet ehline Allah tarafından bahşedilmiştir. Nitekim Bakara sûresinin 269. ayetinde “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilmişse şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir. Bunu ancak akıl sahipleri anlar.” şeklinde buyrulmaktadır. Râzî de 45. gazelinde bu ayete göndermede bulunarak Allah’ın Hz. Adem’de tecellî eylediğini, bu sırra vakıf olmanın yine onun takdiriyle mümkün olacağını söylemektedir:

Bir tecellî eylemiştir Hâzret-i Hâk Âdem'e

Vâkıf-ı esrâr olursañ hikmeti Sübhândadır

G45/3

Dünyadaki güzeller, hakiki güzel olan Hakk’ın güzelliğinin zuhur ettiği yerler olarak tasavvur edilir. Onları sevmekle sevmek nedir öğrenilir. Onlardaki güzelliklerin Hakk’ın güzelliği olduğu bilinerek hakikî aşka varılır.²³¹ Râzî de bu anlayışla yazdığı beytinde, hikmet mantığını çözmemiş, zavallı ve kimsesiz aşığa tavsiyede bulunmaktadır. Üzerlerinde Hakk’ın güzelliğinin zuhur ettiği bu güzellerden hikmet mantığının sorulmasını öğütlemekte; ancak bu güzellerin yardımıyla hikmet yoluna girilebileceğini belirtmektedir:

Ne bilsin ‘âşık-ı bî-kes ma‘ânî mantık-ı hikmet

Bu hikmet rāhını var ‘aql alan hūbānelerden şor

²²⁹ İlhan Kutluer, "Hikmet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 504,505.

²³⁰ Mustafa Kara, "Hikmet (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 518,519.

²³¹ Üstüner, 106.

G40/7

Mutasavvıflara göre hikmet, ilahî sırların bilgisidir. Bu sır tüm eşyada saklı olduğu gibi eşref-i mahlūkāt olan insanda da saklıdır. Kalp ise Allah'ın dilediğine vereceği hikmetin, sırrın zerk olunacağı yerdir. 45. gazelde Allah'ın Hz. Adem'de tecellî eylediğini söyleyen Râzî, 53. gazelinde de içine hikmetin gizlendiği “bir satır bilmece” olduğumuzu söylemekte; kalbimizin ise dünyayı gösteren bir ayna olduğunu belirtmektedir:

Mü'miniz âyîne-i ʿâlem-nümâdır kalbimiz

Bir satır hattız ʿaceb sırr-ı muʿammâ hikmetiz

G53/6

Kâinatta tezahür eden her şey bir sebep sonuç zinciriyle ve içerisinde barındırdığı ilahî bir sırla cereyan eder. Bu sırta vakıf olanlar hikmet ehli kişilerdir. Râzî, başına gelenlerden ötürü gönlündeki derdi kimseye anlatamayacağını söylemekte ve Allah'ın hikmetine söz etmenin uygun olmayacağını ifade etmektedir:

Perde-i derd-i derûnum kime ifşâ edeyim

Eyledim âh-ı şeh̄er hikmetine kâl olmaz

G58/2

Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edenler, hayırlı işlerde bulunanlar, insanlara yardım edenler hikmet ehli kişilerdir. Râzî, Trabzon valisi Tayyar Mahmud Paşa'nın Bafra'da yaptığı cami üzerine yazdığı 8. tarih manzumesinde, bu hayırdaki ilim ve hikmetten bahsetmenin haddi olmadığını söyleyip şah çekecek atının ve filinin olmadığını ifade etmekte ve acziyetini belirtmektedir:

Bir piyâde bende kim ferzâna söz haddim degil

Ey benim ruhum efendim at u filim yok şâha

T8/11

Sultan III. Selim'in İrad-ı Cedid'i hakkında yazılan takrîzde Râzî, Sultan III. Selim'in tevekkül sahibi ve hikmet ehli bir padişah olduğunu söylemekte ve onun için dua etmektedir:

Anuñ hikmet-bülendi bir gün elbet bir merâm eyler

Tevekkül bâbınınñ derbânı etdi Hâk o şulţanı

K4/6

2.2.9.14. Tecellî

Sözlükte “ortaya çıkma, görünme” anlamına gelen tecellî, tasavvufta gaybden gelen ve kalpte ortaya çıkan nurlar; Allah'ın isim ve sıfatlarıyla sûfinin kalbinde tezâhür etmesi demektir.²³² Tecellî, Kur'ân ve hadislerde hem sözlük hem de terim anlamında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de gündüzün ortaya çıkması (Leyl, 92/2) ve Hz. Mûsâ'nın rabbini görmek isteyince rabbın dağa zuhur etmesi (A'raf, 7/143); hadislerde Resûl-i Ekrem'in bir güneş tutulması olayı sonrasında namaz kıldığında güneşin yeniden belirmesi (Buhârî, “Nikâh”, 5197), ahirette mü'minlerin görmesi için Hakk'ın kendisini âşikâr hale getirmesi (Müslim, “Îmân”, 191) tecellî ile ifade edilmiştir.²³³ Bununla beraber tecellî kavramı genellikle Musa kıssasıyla anılır. Tasavvufî kaynaklarda tecellînin âsâr, ef'âl, esmâ, Rabbanî, Rahmânî, Rahîmî, ruhânî, sıfatî, şühûdî ve zâtî adlarıyla çeşitlerinden bahsedilir.²³⁴ Dinî ve tasavvufî kaynaklarda tecellînin sürekli olduğu ve her tecellînin bir öncekinden daha mükemmel olduğu ifade edilmektedir. Tecellî her şeyde, her yerde ve her zamandadır. Allah bazen tecellîleri setreder, bilinmesini istemez. Eğer tüm tecellîler görünür olsaydı ehl-i havas buna dayanamaz, Hz. Musa kıssasındaki dağ gibi yok olurdu. Bu yüzden setr avâm için ceza, havas için rahmettir.²³⁵ Allah'ın zat, sıfat ve fiil gibi tüm tecellîlerinin temel sebebi zatının bilinmeyi istemesidir.

Sûfîler Allah'ın en mükemmel tecellîsinin insan olduğunu söylemişlerdir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî tüm tecellî mertebelerini kendinde toplayan son ve en

²³² Karaman vd., 640.

²³³ Semih Ceyhan, "Tecellî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2011, C. 40, s. 241.

²³⁴ Cebecioğlu, 481-482; Üstüner, 198.

²³⁵ Muhammed Coşkun (hızl), *Abdülkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi*, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013, s. 153.

mükemmel tecellîgâhın “insan” olduğunu söyler.²³⁶ Divan’ında Allah’ın Hz. Adem’e tecellî ettiğini söyleyen Râzî, bu duruma işaret etmektedir. Bu tecellînin tezahürüyle sırlara vakıf olunması halinde ise bunun hikmetinin her türlü eksiklikten münezze olan yüce Allah’ta aranması gerektiğini belirtmektedir:

Bir tecellî eylemişdir Hâzret-i Hâk Âdem'e

Vâkıf-ı esrâr olursañ hikmeti Sübhândadır

G45/3

Cilve, arifin gönlünde parıldayan ilahî nurdur ve bu nur zuhur edince ârifler deli divane olur.²³⁷ Tûr dağını paramparça eden nur, sâlikin gönlüne düştüğünde onu yakar, küle çevirir. Her bakımdan yüce Allah’ın hikmetine razı olduğunu söyleyen Râzî de gönlüne tecellî eden bu nurla yanmış haldedir:

Her cihetle râzîyiz biz hikmet-i Yezdân'a çün

Biz tecellî cilvesinde sûz-nâk hâletiz

G53/8

A'raf sûresinde yer alan Mûsâ kıssasında Mûsâ, Rabb'den kendisine görünmesini istemiştir. Cenab-ı Hak da Tûr dağına tecellî edince dağ paramparça olmuş, buna şahid olan Mûsâ da düşüp bayılmıştır. Dağı paramparça eden bu nur gönle düştüğü vakit, gönlün sahibi kendinden geçip tüm nefsanî arzularından kurtulur. Divan şiirinde gönül, Hakk'ın tecellîsinin vukû bulduğu Tûr dağı olarak da düşünülür.²³⁸ Râzî de Tûr dağına tecellî eden bu ilahî nurun gönlünü aydınlatıldığını söylemekte, nefsinin de tüm arzularından kurtulduğunu belirtmektedir:

Tecellî tûrınıñ nûrı ziyâ-bağşân edip gönlüm

Zuhûr-ı pertev-ile geçdi nefsim hep hevâsından

G102/4

²³⁶ Ceyhan, age, 241-242.

²³⁷ Cebecioğlu, 104.

²³⁸ Amil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s. 590

Bir başka beyitte Râzî; kendisinin sarhoş haline sevgilisinin acıdığını, derdini öğrendikten sonra ona yüzünü gösterdiğini söylemektedir. Tasavvufta mest olmak, ilahî aşkın cezbisine kapılıp kendinden geçmek manasındadır. İlahî aşk şarabını yudumlayıp mest olan şairin gönlündeki sır, sevgilinin yüzünü görme arzusudur; yani ilahî tecellîye mazhar olma isteğidir. Beyitte Hz. Musa'nın Tûr dağında Allah'ın cemalini görme arzusuna da telmihte bulunan şair, gönlündeki bu arzu yüzünden kendinden geçmiş, mest olmuş haldedir:

Mest-i lâ-ya'kıl olursam hâlime rahm eyleyip
Keşf eder derdim benim 'arz-ı cemâl eyler bana

G12/7

Aşığın gurbet diyarında çektiği cevr ü cefalar, onun gönlünü nefisten kurtaracak olan yardımcılarıdır. Bu nedenle âşık çektiği elem ve kederden şikâyetçi olmaz. Hatta bazı mutasavvıflar tecellîye mazhar olan kişide melamet tavrının ortaya çıktığını söylerler.²³⁹ Râzî de gönlünde beliren ilahî tecellîden asla şikâyet etmez, onun çektiği elem ve keder, fenâ yolunda onun yardımcılarıdır:

Tecellî cilvesinden ben şikâyet eylemem ašlâ
Benim çekdiceğim âlâm u ekdâr hep mu'înimden

G108/4

Râzî, aynı ruh haliyle yazdığı bir başka gazelinde de kendi halini “hâl-i gedâ” olarak ifade edip bu durumdan şikâyetçi olmadığını, çünkü ilahî tecellînin tezahürünün bu şekilde olduğunu belirtmektedir:

Kime şekvâ edeyim hâl-i gedâ böyle imiş
Ki tecellî-i İlahî'de nidâ böyle imiş

Msd 3/1

²³⁹ Ceyhan, age, s. 242.

"Ölümsüzlük suyu, ebedî hayat veren su" olarak tarif edilen "âb-ı hayvân" ifadesi "irfan"ın müteradifi olup nurun pırıltıları ve ilahî tecellîler için de kullanılır.²⁴⁰ İlahî tecellîye mazhar olan karanlıktan kurtulur, nura gark olur. Râzî de Divan'ında, vadideki karanlığın kaybolmasıyla mest olduğunu, ölümsüzlük suyunu içtiğinde ise Leyla'ya kavuşmayı unuttuğunu söylemektedir. Râzî'ye Leyla'yı unutturan ölümsüzlük suyu, burada gönle ilahî tecellînin dolması manasındadır. İlahî tecellîyle dolan gönül, karanlıktan kurtulmuş; ortaya çıkan ilahî nurların pırıltıları Râzî'yi mest etmiş, onu "mâsivâ"dan kurtarmıştır.

Düşünce vādî'-i zulmet beni mest eyledi hâlâ

İçince âb-ı hayvânı unuttum vaşl-ı Leylâ'yı

G136/3

2.2.9.15. Nazar

Bakmak, bakış demek olan nazar, tasavvufta iki anlamda kullanılır. Birincisi şeyhin sâliklerin ruhlarına tesir ederek onları olgunlaştıran, yetiştiren ve gönüllerini feyzle dolduran manevî bakışı, ikincisi tefekkür ve hakikati görmedir.²⁴¹ Mevlevîlerde nazar; mürîdin yetişmesi, kemâle ermesi için ayinlerde mürşîdin kullandığı bir nevi yöntemdir.²⁴² Mevlevîler, mürşîdin bakışının insanı cezbeyle ulaştıracağına inanırlar. Ayrıca Devr-i Veledi'de karşı karşıya duranlar birbirlerine "benim nazarım" derler.²⁴³

Râzî Divanı'nda "nazar" konusu, daha çok aşığın sevgiliye bakışı olarak söz konusu edilmektedir. Râzî'nin sevgilinin pembe renkli yanaklarına nazarı, onun gözlerini fersiz bırakmış, matlaştırmıştır. Zira güneşe çıplak gözle bakmak gözü kör eder:

Hıyre-dâr eyler benim bu dîde-i nem-nākımı

Bir nefes kılsam nazar âh ruh-ı gülgün gularıñ

G79/2

²⁴⁰ Cebecioğlu, 29.

²⁴¹ Üstüner, 148.

²⁴² Cebecioğlu, 360; Pala, 308.

²⁴³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, s. 400.

Gönül, peri yüzlü güzele tek bir nazarla vurulup inlemektedir. O peri yüzlü güzel çok merhametsizdir, gönlün inlemelerine hiç aldırılmaz.

Yek nazarda ol perî ruḥsāra zār oldu gönül
Hiç teraḥḥum eylemez āh zār zār oldu gönül

G85/1

Rāzî; kākülleri yüzüne ve gerdanına dökülen sevgilinin, Leyla gibi, bir bakışıyla aşığını Mecnun'a çevirdiğini söylemektedir. Tasavvufî mana itibarıyla burada, aşığın gönlüne ilahî tecellîyi aşıl原因, onu sülûk yolunda menzile ulaştıran sevgilinin nazarıdır:

Bir nazarda ʿāşıkın Mecnûn eder Leylā-şifat
Dağılırsa kākülânı rûyına gerdanına

G132/5

Rāzî 130. gazelinde mecāzî aşka heves etmemeyi kendisine nasihat etmekte ve kâmil insanın dünyanın süsüne, güzelliğine bakmaması gerektiğini söylemektedir. Çünkü ehl-i kemāl nazarını mecāzî aşka değil ilahî aşka çevirmelidir:

Heves etme mecāzî ʿaşka Rāzî
Kemāl ehli nazar kılmaz nuḳūṣa

G130/7

2.2.9.16. Müşâhede

Sözlükte “görmek, şahitlik etmek, gözlemlemek; bir nesnenin hakikatine vākıf olmak” anlamlarına gelen müşâhede kelimesi tasavvufta Allah’ın zuhur ve tecellîlerini görmeyi, seyir ve temaşa etmeyi ifade eder.²⁴⁴ Allah’ın zatî tecellîsinin zuhuru olan ve eşyayı tevhid delili ile görme manasına da gelen müşâhede, *ayne’l-cemʿ makamı* yahut *hakka’l-yakîn hali* olarak da ifade edilir.²⁴⁵ Cüneyd-i Bağdādî müşâhedeyi, “kişinin

²⁴⁴ Süleyman Uludağ, "Müşahede", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 32, s. 152.

²⁴⁵ Cebecioğlu, 352.

kendini kaybederek Hakk'ı bulması" olarak tarif eder.²⁴⁶ Sâlik'in müşâhede safhasına varabilmesi için önce *muhâdara* sonra da *mükâşefe* aşamalarını aralarındaki perdeleri kaldırarak geçmesi ve ilahî hakikatleri görmesi gerekir.

Hiz. Musa'nın Allah'ı görmek istediği halde görememesi buna karşın Hiz. Muhammed'in ise görmeyi talep etmediği halde Allah'ı görmesi, müşahedenin kişinin talebi dışında olması manasına gelir. Râzî de Divan'ındaki dibacesinin sonunda dua ederek herhangi bir isteğe bağlı kalmaksızın cennette yüce Allah'ın cemâlini görmeyi arzuladığını ifade etmektedir:

“...hemân Hudâ-yı bî-çün dü cihânda cümleyi rif'at-yâb ve dâru's-selâmında bilâ-keyf ü lâ-cihet mübârek rü'yet-i cemâlini **müşâhede** ile feraḥ-yâb u şafâ-yâb eyleye âmîn. Bî-ḥürmeti seyyidü'l-enbiyâ'i ve'l-mürselîn ve'l-ḥamdulillâhi rabbu'l-âlemîn.” (Râzî Divanı/3a)

2.2.9.17. Keşf / Mükâşefe

Sözlükte “açığa çıkarma, örtülü olanı açma, sezme, tahmin etme” anlamına gelen keşf, bir şeyi örten perdenin kalkması anlamındadır.²⁴⁷ Kur'an'da türevleriyle birlikte “sıkıntıyı kaldırmak ve çaresizliği sona erdirmek” mânasında kullanılan keşf kavramı, sûfilerce “perde arkasında ve aklın ötesinde olduğu için gâib olan bazı şeyleri bilme” ve “Allah'ın tecellîlerini temaşa etme” anlamlarında kullanılmıştır. “İki şey arasındaki perdenin kalkması ve bu iki şeyin birbirine karşı açığa çıkması” anlamına gelen *mükâşefe* terimi de çoğu zaman keşf manasında kullanılır.²⁴⁸ Mükâşefe akılda değil gönülde olur, yani keşf akılla değil hissiyat ile alakalıdır. Mükâşefe öğrenilerek elde edilmez. Mükâşefe ile müşahededeki hangisinin daha üstün olup önce geldiği hususunda sûfiler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Kuşeyrî müşahedenin mükâşefeden üstün olduğunu ileri sürerken Gazzâlî ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî ise mükâşefenin daha mükemmel olduğunu söylemişlerdir.²⁴⁹

²⁴⁶ Coşkun, 155.

²⁴⁷ Cebecioğlu, 282.

²⁴⁸ Süleyman Uludağ, "Keşf", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 315.

²⁴⁹ Uludağ, age, s.315.

Râzî Divanı'nda da keşf konusu ele alınıp işlenmiştir. 11. gazelinde Râzî, iki cihanın da makam ve mevkisinin kıymetsiz olduğunu söylemekte ve sırlara vakıf olanların ona bu sırrı öğrettiklerini ifade etmektedir. Sır, kalpte bulunan Rabbanî bir latifedir. Ruh sevginin, kalp marifetin, sır da müşâhedenin mahallidir.²⁵⁰ Râzî de burada iki cihana müşâhede gözüyle bakmakta ve sırlara vakıf olanların yardımıyla keşf-i râz ederek mükâşefeye ulaştığını söylemektedir. Kuşeyrî ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklindeki sıralamada mükâşafenin ayne'l-yakîn ile örtüştüğünü söyler.²⁵¹ Beyitte 'ayn, kâşif, keşf ve esrâr kelimeleri arasındaki tenasüple keşf / mükâşefe kavramları söz konusu edilmektedir:

Dü cihānıñ rif'ati lâ-şey^c gibidir 'aynıma

Kâşif-i esrar olanlar keşf-i râz eyler bana

G11/3

2.2.9.18. Akl-ı Küll

Allah'tan ilk zuhur eden şeye akl-ı evvel denir. Allah önce onu sonra da onun aracılığıyla tüm diğer şeyleri yaratmıştır. İlahî ilmin ilk zuhuru olan akl-ı evvelinden sonra gelen mertebe ise akl-ı küldür. Akl-ı küllî, akl-ı evvelin mazharıdır.²⁵² Arş-ı a'zam, Cebrail, Hz. Muhammed'in nuru manasına da gelir.²⁵³

Eşyayı tevhid delili ile müşâhede eden adil bir çift gözün eşyadaki ilahî kudreti, dolayısıyla da yüce yaratıcıyı mükâşefe yoluyla idrak etmemesi mümkün değildir. Râzî de Divan'ında akl-ı küll davasının idrakine kanıt göstermek için adil bir şahidin olması gerektiğini ifade etmektedir:

'Akl-ı küll da'vāsıñ ibrâzına kâdir misiñ

Şâhid-i 'âdil gerek da'vāya bürhândan ğaraž

G67/3

²⁵⁰ Cebecioğlu, 436.

²⁵¹ Uludağ, age, s. 315.

²⁵² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 33-34.

²⁵³ Cebecioğlu, 40.

2.2.9.19. Tayy-ı Zamân / Tayy-ı Mekân

Tayy; atlama, üzerinden geçme manasına gelir. Tayy-i mekân, yerin ayak altından dürülmesi ve bu suretle uzak bir yere gayet süratle gitmektir. Tayy-ı zamân ise bir an içinde çok uzun bir zamanın geçmesidir.²⁵⁴ Miraç gecesinde, Peygamber efendimizin zaman ve mekandan bağımsız olarak Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya, oradan da arşa yaptığı yolculuğa benzeyen bu hadiseye evliyaların, keramet sahibi din büyüklerinin biyografilerinde ve onlarla ilgili yazılan menkıbelerde çokça rastlanır. Allah dostlarına bahşedilen bu kerametler bedene değil ruha dayandırılarak anlatılır.

Divan'ın tayy-ı mekân bahsi edilen beytinde ilahî aşka tutulduğundan bahseden Râzî, mekan mefhumuna bağlı kalmaksızın âşıklar diyarına, ilahî aşkın tecellîsiyle mecnuna dönmüşlerin ülkesine ulaştığını ifade etmektedir. Sevgilinin kendisine bunu sormamasını, bunu kendisinin kıvrım kıvrım saçlarına tutulup divaneye dönmüş âşıklarına sormasını istemektedir. Zira Râzî'nin tayy-ı mekânını ancak onlar anlayabilir:

Cünûn iklîmine tayy-ı mekânımdan haber şorma

Müselsel turreñe düşvâr olan dîvânelerden şor

G40/4

2.2.9.20. Anâsır-ı Erbaa

Anâsır-ı erbaa, *dört unsur* manasına gelir. Bu dört unsur; madde âleminin temel unsurları olan *ateş, hava, su ve topraktır*. *Çâr unsur* olarak da ifade edilir. İslâm kaynaklarında *ustukussât-ı erbaa, erkân-ı erbaa, tabâi'-i erbaa, mevadd-i erbaa, ümmehât-i erbaa, ümmehât-i süfliyye, usûl, mebâdî* ve *kavâbis* olarak da isimlendirilen *anâsır-ı erbaa*nın varlık âleminin ana unsuru olduğu fikri antik Yunan düşünürlerine dayanır.²⁵⁵ Mutasavvıflar nefsin dört mertebesini bu dört unsura benzetirler. *Nefs-i emmâre* ateşe, *nefs-i levvâme* havaya, *nefs-i mülhime* suya, *nefs-i mutmainne* ise toprağa

²⁵⁴ Pala, 386.

²⁵⁵ H. Bekir Karlığa, "Anâsır-ı Erbaa", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 149-151.

benzetilir.²⁵⁶ Ayrıca mutasavvıflar, anâsır-ı erbaayı on sekiz bin âlemin bir parçası olarak düşünürler.²⁵⁷

Divan şiirinde ise bu dört temel öge insanların karakter ve mizaçlarıyla ilişkilendirilerek kullanılır. Ateş *sıcaklığı*, su *yaşlığı*, hava *soğukluğu*, toprak ise *kuruluğuyla* insanın tabiatı üzerinde etkilidir. Âlem-i anâsır dendiğinde madde âlemi kastedilir. Eskiler; dokuz göğün baba, anâsır-ı erbaanın ana mesabesinde olduğunu söyleyip mevâlid-i selâseyi de bunların çocuğu olarak düşünürler.²⁵⁸

Râzî Divanı'nda da anâsır-ı erbaa, tasavvufî açıdan ele alınmakta ve varlık âleminin ana maddesi olma fikri “insan” temelinde söz konusu edilmektedir. Râzî 67. gazelinde insanın ateş, hava, su ve topraktan yaratıldığını söylemekte ve irfan ehlinin bunları bilerek kendini tanıması gerektiğini ifade etmektedir:

Nâr u bād u āb hâkden hâk olup bulduñ vücūd

Zâtıñı fehm eylemekdir saña ‘îrfândan ğaraż

G67/5

2.2.9.21. On Sekiz Bin Alem

Mutasavvıflar, kâinatı on sekiz bin âlem olarak düşünürler: Dokuz felek, anâsır-ı erbaa (hava, su, ateş, toprak), mevâlid-i selâse (cemâd, hayvân, nebât), insan ve insan-ı kâmil. Bu on sekiz sayısının bin ile çarpımıyla da on sekiz bin bulunmuş olur. Bu telakkiyle kâinat, on sekiz bin âlem olarak tahayyül edilir.²⁵⁹

Râzî Divanı'nda da kâinât on sekiz bin olarak düşünülmektedir. Râzî'ye göre kâinâtı anlamamanın yolu kişinin kendini bilmesinden geçer. Rind bir şair olan Râzî, Divan'ındaki bir müfredinde karşısına zahidi alıp ona nasihatte bulunur. Zahide, on sekiz bin âlemden haberdar olmanın sırrını söyleyen Râzî, bunun vücut ülkesine sahip olmaktan geçtiğini anlatır:

Kim vücūd şehrine kılsa taşarruf zâhidā

²⁵⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 40-41; Cebecioğlu, 51.

²⁵⁷ Cebecioğlu, 381; Üstüner, 228.

²⁵⁸ Pala, 29.

²⁵⁹ Cebecioğlu, 381; Üstüner, 228.

On sekiz biñ ‘ālemiñ hālîne eyler ıttılā

Mfrd/73

2.2.9.22. Bezm-i Elest

Farsçada sohbet meclisi manasına gelen “bezm” kelimesiyle Arapça’da “ben değil miyim” manasında kullanılan “elestü” çekimli fiilinin birleşmesiyle meydana gelen bezm-i elest terkibi, “Ben sizin rabbiniz değil miyim? (Elestü bi-Rabbiküm)” hitabının yapıldığı ve ruhların da “evet, (Rabbimizsin) dediler. (Kâlû belâ)” diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder. Terkipte yer alan “elest” kelimesi, “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet buna şahit olduk, dediler.”²⁶⁰ mealindeki A’raf sûresinin 172. âyetinden alınmıştır. Allah ile kulları arasında gerçekleşen bu sözleşme en çok “bezm-i elest” tabiriyle ifade edilmiştir; fakat vezin ve kafiye kaygısı gibi nedenlerle bu ifade *ezel, ezeli, elest, elestü Rabbiküm, kâlû belâ, bezm-i elest, meclis-i elest, bezm-i belâ, bezm-i ezel, bezm-i hayret, Hak meclisi, rûz-ı ezel, rûz-ı elest, dem-i elest, subh-ı ezel, vakt-i elest/elest vakti, ezel sehergehi, ezel günü, ahd-i ezel, ahd-i elest, peymân-ı ezel, câm-ı elest, bezm-i cân, mîsâk, ahid, belâ ahdi*²⁶¹ gibi isimlerle de divanlarda yer almıştır. Râzî Divanı’nda ise yüce Allah ile kulları arasında cereyan eden bu hadise, *bezm-i ezel (G60/1), bezm-i elest (G77/5), bezm-i Hak (G87/2), bezm-i ilahî (G90/3) ve belâ bezmi (G147/1)* ifadeleriyle anılmaktadır.

Şairler, sevgililerine bezm-i eleste âşık olduklarını ve aşklarının o zamandan beri devam ettiğini söylerler.²⁶² Bezm-i eleste sevgiliyle buluşup mest olan âşıklar, sevgiliden ayrı düştükleri için acı çekerler. Dünya, onlar için belâ ve musibetin eksik olmadığı bir yerdir. Râzî de ezelde meydana gelen ve ruhlar ile Allah’ın buluştuğu bu hadiseye değinerek bezm-i eleste acı çekmeyenin, ayrılık acısına müptela olmayanın onun halinden anlamayacağını söylemektedir:

Bu belâ bezminde nālân olmayan bilmez beni

²⁶⁰ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 172.

²⁶¹ Üstüner, 94; Yusuf Şevki Yavuz, "Bezm-i Elest", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 106; İskender Pala, "Bezm-i Elest (Edebiyat)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 108.

²⁶² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 70.

Mübtelâ-yı derd-i hicrân olmayan bilmez beni

G147/1

Bir başka beyitte ise elest meclisinde aşk şarabı içip mest olduğunu söyleyen Râzî, durumundan hoşnuttur. O kadar ki bu sarhoşluktan ayılmayı kendisi için gam üstüne gam olarak görür:

Meclis ü bezm-i İlâhî cāmını nüş eyledim

Ayılırsam sevdiğim gam üstüne gamdır bana

G2/2

Belâ kelimesi gam, keder, sıkıntı, musibet ve felaket gibi anlamlara gelir. Tasavvufta, kulda mevcut olan iyi hallere gerçekte sahip olup olmadığını fiilen göstermesi için Hakk'ın, onu denemesi bu maksatla sıkıntıya sokması ve azap çektirmesi manasında kullanılır. Ayrıca kulların elest meclisinde “Ben sizin Rabbiniz değil miyim.” sualine verdikleri “Evet (Belâ)” cevabından dolayı şairler bu manayı da kastederek “belâ” kelimesini çift manalı kullanırlar.²⁶³ Râzî de böyle bir kullanımda bulunarak bu belâ meydanının kapıcısı olduğunu söylemekte ve ermişlerin himmetine başvurması gerektiğini kastederek bu himmetten haberdar olup olmadığını kendisine sormaktadır:

Bu belâ meydânının derbânı olduñ ey gedâ

Himmet-i pîrânla agâhlananlardan mısın

G78/2

“Şerbet ilacını içip bundan devâ uman şeyhten ne fayda gelir?” diye soran Râzî, asıl devanın elest meclisindeki şerbetten içen şeyhlerde aranması gerektiğini söylemektedir:

Nüş-ı şerbetden devâ maṭlûb eden şeyhden ne sūd

Şerbet-i bezm-i elestden nüş eden pîrâna bak

G77/5

²⁶³ Üstüner, 96.

Bir başka beyitte Râzî, canın yani ruhun elest meclisinde yâre ikrarda bulunduğunu ve gönlün her kişinin özünde olamayacağını affedici yüce Allah’a (sevgiliye) söylediğini ifade etmektedir:

Cân dili bezm-i ezelde yâre ikrâr eylemiş
Olamaz her mâyede Ğaffâr’a ikrâr eylemiş

G60/1

Dinî-tasavvufî edebiyattaki yaygın anlayışa göre elest meclisinde sevgilinin güzelliğine tutulup mest olan âşıklar, ondan ayrıldıktan sonra mahv olmuş, perişan hale düşmüş bir halde dünyada avare avare dolanmaktadırlar. Gurbette düştükleri bu perişan halden çokça hoşnut olan bu âşıklarda bir melamet tavrı da gelişmiştir. Böyle bir ruh haliyle beytini kaleme alan Râzî, gönlünün her daim elest meclisindeki o mest olmuş, mahvolmuş hali arzuladığını ifade etmekte; bunun dışında hiçbir şeyin, hatta Kaf Dağı ve Anka kuşunun itaatinin bile kendisini mutlu kılmayacağını söylemektedir:

Ser-fürû-yı Kâf u ‘Ankâ’lar baña vermez neşât
Bezm-i Hâk’da her nefes ‘ömr-i tebâh ister gönül

G87/2

Âşıklar, elest meclisinden beri sevgiliden ayrı düşüp hasta hasta dolaşmaktadırlar. Âşıkların dermanı yine sevgilidir. Sevgili onların doktorudur, çünkü onları bu ayrılık hastalığından ancak o kurtarabilir. Râzî de doktoruna seslenerek kendisini ilaçsız bıraktığından, zayıf, çelimsiz kıldığından yakınmaktadır:

Ben vişâl-i bezmiñe tâlib olaldan ey tabîb
Şâm-ı gamda bî-şurûb güyâ ki kâk etdiñ beni

G145/3

2.2.9.23. Garîb

Yurdundan ayrılmış, yabancı, yolcu, gurbete çıkmış kişi manasına gelen garîb kelimesi bir tasavvufî terim olarak birlik âleminden ayrı düşen, maddî varlıkla (izafî,

geçici varlık) kayıtlara bağlanan kişi manasına gelir.²⁶⁴ Ayrıca müminin içinde yaşadığı toplum dine uygun bir şekilde yaşamıyorsa mümin kişi bu toplum içinde de garip sayılır.²⁶⁵ Mutasavvıflara göre asıl vatan elest meclisindeki ruhlar alemidir. Bu yüzden dünya bir misafirhanedir. Asıl vatanından ayrı düşmüş kişi de gariptir ve onun ruhu daima asli vatanını özlemektedir.

Râzî de Divan'ının birçok yerinde tasavvufî manada bir garip olduğunu ifade etmektedir. 84. gazelinde gurbete düşmüş bir garip olduğunu söyleyen Râzî, hiç kimsenin kendisine bakmadığını söylemekte ve yüzünü yere sürüp kudret sahibi olan yüce Allah'a yalvardığını ifade etmektedir:

Bir ğarībim gurbet içre kimseler etmez nigāh
Yüz yere sürdüm niyāza başladım yā zü'l-celāl
G84/3

100. gazelin ilk beytinde garip olduğunu belirten Râzî, bu garipliğinin geçici olduğunu da bilmekte ve gerçek yerinin oldukça iyi ve yüce olduğunu Allah'a hamd ederek ifade etmektedir. Aynı gazelin 4. beytinde de aynı imanî özgüveni gösteren Râzî, orada da yerinin cennet olduğunu belirtmektedir. İlk beyitte geçen ve Râzî için "a'la olan yer"den kasıt, ruhlar âlemidir. İnsan bu gurbet diyarı olan dünyadan göçtüğünde tekrar oraya, yani gerçek sevgilinin yanına, asıl vatanına dönecektir:

Bir ğarībim şüretā ben gerçi a'ladır yerim
Hamdu'llāh her cihetle bil ki a'ladır yerim
G100/1

Aynı ruh haliyle yazdığı bir başka beytinde ise Râzî, yine asıl yerinin cennet olduğunu söyleyip gurbet tutsağı olduğunu ve buraya imtihan olmak üzere geldiğini belirtmektedir:

Ādemī-zādız veli mi'yāra geldik bunda biz
Mülkimiz bāğ-ı cināndır biz esīr-i gurbetiz

²⁶⁴ Cebecioğlu, 172.

²⁶⁵ Süleyman Uludağ, "Gurbet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C. 14, s. 201.

G53/7

Sūfîler insanın aslî vatanının ruhlar âlemi olduğunu, ve buradan koparılıp dünyana atılan garip insanın da daima asıl vatanını özlediğini söylerler.²⁶⁶ Rāzî de bir başka gazelinde son diyarın dostunun kendisini garip ettiğini, fakat gönül mülküne müdahale edip oranın sahibi olduğunu söylemektedir. “Son diyar” ile Rāzî ruhlar âlemini kastetmektedir. O âlemin dostu da yüce Allah’tır. Yüce Allah gönül mülkünün sultanı olmuşsa kişi de zaten gurbetten kurtulmuştur:

Ġarīb etdi diyār-ı āhiriñ hemyāzesi gerçi

Taşarruf eyledi dil mülkine şāhib-bilād oldu

G144/3

Sevgiliden ayrılıp gurbet vadisine düşen sūfî; derdi, gamı kendine yoldaş edinir. Bu dert ve gam onun yanından hiç ayrılmaz; onun kimsesizliğine kimse, çaresizliğine çare olur. 21. gazelde kendisinin de bu durumda olduğunu söyleyen Rāzî, çektiği bu ıstıraplarla vefasını gösterdiği kanaatindedir:

Vādi-i gurbetde derd ü gam beni bî-kes kıomaz

Eyledim āh u enîni bî-vefā gördün mi hîç

G21/4

2.2.9.24. Nezir (Adak)

Adak, dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah’a söz vermesine denir.²⁶⁷ Bir muradın gerçekleşmesi ve dileğin yerine gelmesi için türbelere, tekkelere, ermişlerin mezarlarına ve kutsiyetine inanılan bir yere adanan kurbanı veya eşyaya da adak denir.²⁶⁸ Herhangi bir hususta Allah’tan yardım dilemek için adakta bulunulur. Bu ibadet; kişinin arzuladığı bir durumun gerçekleşmesi veya korktuğu bir durumun ortaya çıkmaması için herhangi bir ibadeti yerine getireceğine dair yüce Allah’a söz vermesi olarak yorumlanabilir.

²⁶⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 148.

²⁶⁷ Karaman vd., 5.

²⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 21.

Râzî, Divan'ının "Diger Na't-ı Resûl" başlıklı na'tında Peygamber efendimize olan sevgisini belirtirken zayıf ve günahkâr ümmetten olduğunu söylemekte ve binlerce canı olması halinde hepsini Resulullah'a adayabileceğini belirtmektedir:

Hezâr cânım olursa nezrim olsun derd-i aşkıñda
Güneh-kâr ümmetiñden nâtüvânım yâ Resûlullâh

K3/3

Adak konusundan bahsedilen diğer beyitlerde ise Râzî, canını sevgili uğruna adamaya hazırdır. Hatta Râzî, sevgilinin bir mecliste onunla yan yana, diz dize gelmesine bile canını seve seve nezredebilir:

Dîz-be-dîz zânû-be-zânû meclis olsam bir nefes
Nezr ederdim cânımı cüz'ice varsam yanına

G133/2

Girme güzel girme amân kıanıma
Nezr edeyim cânımı sultânıma

3Trc-3/3

2.2.9.25. Cân / Cânân

Ruh ve nefis manasına gelen cân kelimesi, tasavvufî ıstılahta insan ruhu, ilahî nefes ve Hakk'ın tecellîleri manasına gelir.²⁶⁹ Mevlevîlik ve Bektaşîlik'te dervişler birbirlerine "can" diye hitap ederler veya isimlerinin sonuna bu kelimeyi ilave ederek kullanırlar.²⁷⁰ Eskiden yeniçeriler ve levendler de "can" kelimesini "arkadaş" manasıyla kullanılırlardı.²⁷¹ "Cânân" ise tüm canlıların kendisiyle kaim olduğu Allah'ın kayyûmiyyet sıfatını ifade eder. "Cân" ve "cânân" kelimeleri; aşgın can nakdini hiç tereddüt etmeden sevgili uğruna harcaması, sevgilinin dudağının can bahşetmesi gibi yönleriyle Divan şiirinde kendilerine birçok kullanım alanı bulurlar. Dinî anlamda ise

²⁶⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 83.

²⁷⁰ Mustafa Uzun, "Cân", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 138-139.

²⁷¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 80.

cân, Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesi dolayısıyla da çok zaman onunla birlikte anılır ve sevgiliye İsa (Mesîh) diye hitap edilir.²⁷²

Râzî, cân terimini hem Divan şiirinin genel kullanımına uygun bir şekilde hem de birkaç tasavvufî manayla kullanmıştır. Râzî'nin "cân" kelimesini "ruh" manasıyla kullandığı 60. gazelde ruhun, elest meclisinde gönlü yâre anlatıp bunun herkeste olamayacağını söylediği ifade edilmektedir:

Cân dili bezm-i ezelde yâre ikrâr eylemiş
Olamaz her mâyede Ğaffâr'a ikrâr eylemiş
G60/1

Divan şiirinde kelime oyunları ile "cân" kelimesinin kullanımı oldukça yaygın bir durumdur. Benzer durumlara Râzî Divanı'nda da rastlanır. 60. gazelde Râzî, sevgilinin cana hiç bakmadan, cânın ne olduğunu hiç umursamadan onu herkese verdiğini, bunu da aşk pazarında herkese söylediğini ifade etmektedir. Burada Allah'ın kayyümiyet sıfatından bahsedilmektedir, zira herkese can veren yüce Allah'tır:

Cân verür cânım benim hiç cânâ bakmaz cân nedir
‘Aşk bâzârında cân bâzâra ikrâr eylemiş
G60/2

Cân, dervişler için kullanılan bir Mevlevî ıstılahıdır. Mevlevîler, kabul olunmak üzere gelen yeni dervişlere *cân* derler.²⁷³ 53. gazelde bir tasavvuf ehli olduğunu, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin külahının hizmetçisi olduğunu beyan eden Râzî, hikemî bir üslubun ön plana çıktığı ve "ey cân" ifadesini kullandığı bazı beyitlerinde bir Mevlevî derviş olarak kendine seslenmektedir. Bu beyitlerde Râzî; Allah'a gönülden bağlanmak için nefsi arındırma, hayırlı evlat edinme, az konuşup çok dinleme gibi konularda kendine nasihatlerde bulunmaktadır. Yalnız Râzî'nin bu nasihatleri, sadece kendine değil aynı zamanda Mevlevî cânlara dönük olarak da söylediği anlaşılmaktadır:

²⁷² Uzun, "Cân", a.g.e, s. 138; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 80.

²⁷³ Cebecioğlu, 92.

Sa'y edip sa'y ile cānā olagör hayrū'l-ḥalef
Gel hevā-yı nefis ile bu ʿömriñi etme telef

G72/1

Göñül teslîmine cānā şaķın sen kıl u kāl etme
Riyāzetledir āgūş-ı ḥabīb-i kibriyādır bu

G112/3

Cihānda ʿāķil ü dānā olam derseñ sükût eyle
Selāmet rāhını cānā bulam derseñ sükût eyle

N13/1

2.2.9.26. Nefs / Heva

Sözlükte *can*, *benlik*, *ruh* ya da *aşağı duygular* manalarına gelen nefis kelimesi tasavvufta *kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan cism-i latif* manasında ya da *insanın zâtı, mahiyeti* manalarında kullanılır.²⁷⁴ Bu kelime Kur'an'da zatullah; insan ruhu; kalp, sadır vb.; insan bedeni; bedenle beraber ruh; insana kötülüğü emreden kuvvet; zat ve cins olmak üzere sekiz ayrı manada kullanılmıştır.²⁷⁵ Mutasavvıflar nefsin yedi makamından bahsederler. Bunlar basitten mükemmele doğru makam makam *nefs-i emmâre*, *nefs-i levvâme*, *nefs-i mülhimme*, *nefs-i mutmainne*, *nefs-i râziyye*, *nefs-i marziyye* ve *nefs-i zekiye* olarak adlandırılır.²⁷⁶ Birinci tür nefisten yedinci nefse gidildikçe olgunluk artacak, kişi süflî duygularından kurtulup esfel-i safilinden eşref-i mahlûkâta doğru yol alacak ve kemâle erecektir. Nefs-i emmâre, bedenî tabiata meyilli, şehvet ve âdi lezzetlere düşkün, kötü ahlakın kaynağı olan nefis olup güdülerini içeren bir potansiyele sahiptir. *Levvâme*, *mülhimme*, *mutmainne*, *râziyye*, *marziyye* ve *zekiye* ise nefis-i emmâreyi değerlere tahvile çalışan nefis türleridir.²⁷⁷

²⁷⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 74.

²⁷⁵ Cebecioğlu, 363-364.

²⁷⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 274; Üstüner, 218; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 313.

²⁷⁷ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, s. 106-107.

Sûfiler nefsin ne olduğu hususundan ziyade onun kötülükleri, hastalıkları ve hileleri üzerinde durup bunların nasıl iyileştirilebileceğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Nefis, insanın en büyük düşmanıdır. Ona mücahede ile karşı konulmalı, riyazet ve çile ile sebat gösterilmelidir. Nefisle yapılan mücahede cihâd-ı ekberdir.

Mutasavvıflar tarafından saldırgan köpeğe, kurnaz tilkiye, pisboğaz domuza, iğrenç fareye, korkunç yılan ve ejderhaya, Firavun ve Nemrûd'a, puta, zindana, cehenneme, hak hukuk bilmeyen hırsıza, cadıya veya insanı baştan çıkaran kadına benzetilen nefis²⁷⁸ Râzî Divanı'nda Nemrûd'la benzerlik kurularak kullanılmıştır. Hz. İbrâhîm'in Nemrûd tarafından ateşe atılması olayına telmihte bulunan Râzî, Nemrûd nefsinin kendisini ateşe attığını, oysa gönlüne gül bahçesinin daha münasip olacağını söylemektedir:

Nefs-i Nemrûd'um beni ilkâ-i nâr eyler 'aceb
Gülsitânlık yakışır şimdi dil-i sūzânıma

G128/3

Sâlikin seyrü sülûk yolculuğundaki en büyük rakibi nefis, en çetin savaşı ise nefisle yaptığı savaştır. Gönlün müşahade ve mükâşefeyle ilahî tecellîye mazhar olması sâlikin bu savaşı kazanmasına bağlıdır. Nefisle yapılan mücahede neticesinde sâlik, nefsin makamlarını bir bir aşıp onun hilelerinden, hastalıklarından ve kötülüklerinden kendini kurtarmalı ve nurlanmalıdır. Ancak nefse galip gelinerek müşahade ve mükâşefe makamlarına nail olunabilir ve ilahî aşk gönüllerde yer tutabilir. İlahî aşkın tecellî ettiği gönüllerde bu savaş kazanılmış, nefis bertaraf edilmiştir. İlk gazelinde bu savaşı kazandığını söyleyen Râzî, nefsi "pür-şüm" (uğursuz) olarak niteleyip onun kendisine tesir etmediğini söylemektedir; çünkü Allah aşkı Râzî'nin kalbinde iyice yer tutmuştur:

Nefs-i pür-şümüñ hücumı baña te'sîr eylemez
Kalb-i bî-çâremde Hakk'ıñ 'aşkı muhkemdir bana

G1/4

²⁷⁸ Süleyman Uludağ, "Nefis", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 32, s. 528.

Bir başka beyitte yine aynı temayı işleyen Rāzī, Tūr dağına tecellī eden nurun kendisinin gönlünü aydınlattığını söylemekte, ortaya çıkan parlaklık ile de nefsinin tüm kötü arzularından kurtulduğunu belirtmektedir:

Tecellī ʔūrınıñ nūrı ziyā-baḥṣān edip gönlüm
Zuhūr-ı pertev-ile geçdi nefsim hep hevāsından
G102/4

Nefs-i mutmainne, nefsin yedi makamının dördüncüsüdür. Doyuma, huzura, rahata kavuşmuş nefis manasına gelir ve bu nefis kötü sıfatlardan sıyrılmış, güzel ahlak ile ahlaklanmıştır. Fecr süresinin son ayetinde geçen ve “Cennetime gir.” hitabına mazhar olan nefis de budur.²⁷⁹ Rāzī 77. gazelinde, uğursuz nefisten kurtulup nefs-i mutmainneye vasıl olmayı, bunu yapmak için de bazı yiğitlerin yardımına başburmayı kendisine öğütlemektedir. Burada “nefs-i pür-şüm” olarak nitelenen nefis, nefsi süflī şeylere meylettiren ve nefsin en alt makamı olan nefs-i emmāre olmalıdır. Rāzī de nefs-i emareden nefs-i mutmainneye vasıl olmayı arzulamakta, bunu yaparken de ermişlerin yardımını almayı ummaktadır:

Muṭmaʔine vāşıl eyle nefs-i pür-şümüñ hemān
Fırşatı fevt etme Rāzī himmet-i merdāna baḳ
G77/7

Rāzī, gözyaşını kan ve su şeklinde akıtarak nefse eziyet çektirmeyi, azap vermeyi önermektedir. Tasavvufta kan maddeyi, kesreti simgeler.²⁸⁰ Kanın gözyaşı şeklinde akıp gitmesi ise āşığın maddeden, kesretten kurtulup vahdete erişmesi manasına gelir. Kişiyi maddeye, kesrete bağlayan; onun vahdete ulaşmasını engelleyen şey nefistir. Nefsinin kötü arzularından kurtulan, onu dizginleyen kişi kesretten kurtulup vahdete erişir:

Akıdıp eşk-i teri ḥūn ile āb eyleyelim
Nefs-i ḳallāşa hezār cevr ü ʔazāb eyleyelim

²⁷⁹ Cebecioğlu, 365.

²⁸⁰ Üstüner, 286.

G90/1

Bir başka beyitte Rāzī, şükür kapısının daima açık kalmasını sağlayan şeyin nefsi dizginlemek olduğunu söylemektedir. Zira nefsini dizginleyen, kanaatkârdır ve elindekine şükreder. Beyitte nefsin beşinci makamı olan “nefs-i rāzıyye”ye gönderme vardır. Nefs-i rāzıyyede kişi kendi iradesinden vazgeçip Hakk’ın iradesine tabi olur ve hiçbir şeyden şikâyetçi olmaz. O daima şükür halindedir:

Bāb-ı şükri dā'imā meftūh eden Rāzī budur
Nefsine cebr eyleyip cebbāra ikrār eylemiş

G60/5

Nefsine tabi olup hata ettiğini söyleyen Rāzī, çektiği tüm cefaların başına bela olan bu nefis yüzünden olduğunu ifade etmektedir:

Ben hevā-yı nefsime tābi^c olup etdim haṭā
Çekdiğim cevır ü cefā hep bu belā degil mi yā

G8/2

Bir başka beyitte, zamanını nefsinin arzularını tatmin etmekle geçirdiğini söyleyen Rāzī, Allah’ın resûlundan şefaât istemektedir:

Şefā^cat menba'ısıñ bu güneḥ-kāra meded eyle
Hevā-yı nefis ile geçdi zamānım yā Resûlullāh

K3 /6

2.2.9.27. Cihād / Mücāhede

İslamî literatürde “Allah yolunda savaşmak” anlamına gelen cihād kavramı, dini öğrenmeyi; dinin emir ve yasaklarına uymayı; haram ve günahlara karşı nefis ile mücadele etmeyi; İslam’ın bilinmesi, tanınması, yaşanması ve yücelmesi için çalışmayı da ifade eder.²⁸¹ Mutasavvıflar, nefisle olan cihādın fizikî olarak yapılan cihâddan daha zor olduğunu belirterek fizikî olarak yapılan cihādın bir sonunun bulunduğunu, fakat

²⁸¹ Karaman vd., 99.

manevî olarak yapılan cihâdın bir sonunun olmadığını, bunun sonsuza kadar devam edeceğini belirtirler. Tasavvufî ıstılahta düşmanla fizikî olarak yapılan savaşa küçük cihâd, nefis-i emmâre ile mücadele etmeye ise büyük cihâd denmiştir.²⁸² İlk mutasavvıflardan Hâtim el-Esâm'ın tanımladığı ve bir tasavvufî terim olarak kullanılan *mücâhede* ise “direncini kırıncaya kadar şeytanla, ibadetleri Allah'ın emrettiği şekilde layıkıyla yerine getirinceye kadar nefisle ve cephele düşmanla savaşmak” manalarında kullanılır.²⁸³

Hadis kaynaklarında Hz. Muhammed'in bir savaştan döndükten sonra nefisle olan mücadeleyi kastederek “Cihâd-ı asgardan cihâd-ı ekbere dönüyoruz.” dediği rivayet olunmaktadır. Bu hadis-i şeriften dolayı mutasavvıflar nefisle yapılan savaşa cihâd-ı ekber (en büyük savaş) demişlerdir. Ehl-i tasavvuftan olan Râzî de cihâd-ı ekberde bulunmuş bir mücâhiddir. Çünkü o, Divan'daki bir beyitte nefisini dizginleyip bunu Cebbâr olan yüce Allah'a söylediğini, şükür kapısının açık olmasını sağlayan şeyin de bu olduğunu söylemektedir:

Bâb-ı şükri dâ'imâ meftûh eden Râzî budur
Nefsine cebr eyleyip cebbâra ikrâr eylemiş

G60/5

Divan şiirinde âşık, sevgilisi uğruna daima bir cihâd içindedir.²⁸⁴ Râzî de Divan'ının birçok beytinde sevgilisi uğruna ağyarla, rakible mücadele içerisinde olduğunu söylemektedir. Râzî 62. gazelin 7. beytinde, zamanında büyük fetihler yapmış bir cihangir olduğunu, fakat artık yaşlandığından cihangirlikten vazgeçmesi gerektiğini söylemekte; bununla beraber genç ve fidan boylu sevgilinin cesur bir kaplana döndüğünü ifade etmektedir: Râzî'nin cihangirliği ikinci dizede bahsedilen mecâzî güzelle alakalıdır ve onun içindir. Bu nedenle burada kastedilen cihangirlik, Allah için cihâd etmektir:

Cihāngīrlıktan el çek Rāzīyā pīr-i ʿzaʿīf olduñ
Civānım ser-firāz olmuş şecāʿatle pelenglenmiş

²⁸² Cebecioğlu, 102.

²⁸³ Süleyman Uludağ, "Mücâhede", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 31, s. 440.

²⁸⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 87.

G62/7

Rāzī Divanı'nda cihād kavramı doğrudan "Allah için savaşmak" manasında da kullanılmıştır. Divan'da yer alan na'tlarda Rāzī, "şeriat kılıcını çekmek"ten, "şeriat kılıcıyla kan dökmek"ten bahsetmektedir ki şeriat için savaşmak cihād etmek manasına gelir:

Reh-i ʿaşkıñda her ān kām-rānım yā Resūlullāh

Şerīʿat tīğīñ ile hūn-feşānım yā Resūlullāh

K3/1

Şerīʿat tīğīmı çekdiñ cihana

Daḥi nāmūs-ı ekber rehberindir

Kt1/5

2.2.9.28. Riyāzet

Sözlükte “yabani hayvanı ehlileştirme, serkeş atı terbiye etme ve egzersiz yapma” manalarına gelen riyāzet, tasavvuf terminolojisinde nefsi eğitmek için bazı tabi ve meşru arzu ve isteklerden mahrum olmak demektir.²⁸⁵ Seyr ü sülūk yolunda sālīkin en büyük düşmanı nefistir. Sālīkin nefsiyle mücahedesı onun cihād-ı ekberidir. Bu mücahede; nefsinin arzu ve isteklerine karşı koyan sālīkin kendini dünya lezzetlerinden, rahatından mahrum bırakması, az konuşup az yemesi ve az uyuması, çokça düşünmesi ve kanaat etmesi şeklindedir. Riyāzette özellikle “killet-i kelām, killet-i menām ve killet-i taam” yani az konuşma, az uyuma ve az konuşma oldukça önemlidir. Tasavvufta üç türlü riyazetten bahsedilir: ilki ilimle ahlakın, ihlasla da amelin süslenmesi şeklinde olan avāmın riyāzeti; ikincisi içteki tefrikayı kesmek ve ibadete yönelmek şeklinde olan havassın riyāzeti; üçüncüsü ise şahid ve meşhūd ikiliğini bırakıp şühūdda fāni olmak

²⁸⁵ Yılmaz, 108.

şeklinde olan ahassın riyazetidir.²⁸⁶ Ayrıca çile çekmek, erbain çıkarmak, sefere çıkmak, inzivaya çekilmek de riyāzet şekilleridir.²⁸⁷

Nefis denilen serkeş atı ehlileştirmeden, onu hastalıklarından, kötülüklerinden arındırmadan gönlün Hakk’a teslim edilmesi mümkün değildir. Sūfiler, bu teslimiyetin ancak riyāzetle olacağını söylerler. Kişi, nefisini arzuları istikametinde tatmin etmeyerek, aç kalıp inzivaya çekilerek veya çile çekerek bunu başarabilir. Gönül ancak bu şekilde sevgiliye teslim olur. Rāzī de Divan’ında gönül teslimiyetinin ancak riyazetle mümkün olacağını, riyāzetle arındırılmış gönlün de Allah’ın sevgilisinin kucağı olduğunu söyleyerek bu durumu ifade etmektedir:

Göñül teslîmine cānā şaķın sen ķıl u ķāl etme
Riyāzetledir āġūş-ı ĥabīb-i kibriyādır bu

G112/3

Bir başka beyitte ise Rāzī, riyazetten beli bükülmüşken sevgilinin daha önce lütuf gösterip attığı yarım bakışı hatırladığını ve tekrar motive olduğunu söylemektedir. Beyitte dikkat çekici bir ifade de Rāzī’nin, belini büken neden için “riyāzet hasreti” ifadesini kullanmasıdır. Bu ifadesiyle Rāzī, sevgiliye olan hasretini de bir nevi riyāzet olarak sunmaktadır:

Bu riyāzet ĥasretinden nūna döndi ķaddimiz
Nīm nigāhından hemān in‘ām geldi ĥātırā

G121/7

2.2.9.29. Uzlet

Sözlükte halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivaya çekilmek manasına gelen uzlet; tasavvufî terminolojide ise günaha girmemek, daha çok ve daha ihlaslı ibadet etmek için toplumdan ayrılıp ıssız ve kimsesiz yerlere çekilmek, tek başına

²⁸⁶ Cebecioğlu, 402; Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 330.

²⁸⁷ Üstüner, 174.

yaşamak manasına gelir.²⁸⁸ Sûfiler; boşa vakit geçirmemek, boş konuşmamak ve tüm zamanlarını ibadet ve tefekkürle geçirmek için uzletin gerekliliği üzerinde dururlar. Kuşeyri uzleti, Hakk'a ulaşmış vuslat ehlinin işareti olarak tarif eder.²⁸⁹ Cüneyd-i Bağdâdî ise uzleti; dinin selamette, beden ve kalbin sükûnette kalmasını sağlayan bir yalnızlık olarak tanımlar.²⁹⁰ Mutasavvıflar, kişinin manevî yolculuğu için uzleti önerirler. Sûfî, halkın içindeyken kalbini Hak'ta tutmalıdır.

Râzî, Divan'ının 61. gazelinde bu cihandan elini eteğini çekip inzivaya çekildiğini söylemekte, böylece mücadele etmeyi öğrendiğini ifade etmektedir. Beyitte Râzî, neyle mücadele ettiğini belirtmemiştir; fakat inzivaya çekilen dervişin asıl gayesi nefsin terbiye etmek olduğundan Râzî'nin mücadele ettiği şeyin de kendi nefsi olduğu anlaşılmaktadır:

Cihândan el çekip Râzî varıp  uzlet-niş n oldu
Zam nı anlamış amm  cid li bilmemi  bilmi 
G61/9

 nzivaya  ekilmekteki gaye nefisten, masivadan kurtulmak; gönlü ilah  aşka müptela kılmaktır. R z , ilk gazelinin ilk beytinde inzivaya çekildiğini, buradaki en yakın dostunun ise gözyaşı olduğunu söylemekte;  br h m Edhem'i ise manev  bakımdan kendine en yakın kişi olarak görmektedir. Gözyaşı kesretin sembolüdür.  şık döktüğü g zyaşılarıyla kesretten kurtulup vahdete ulaşı r.  br h m Edhem ise fen  mülkünü terk edip ilah  aşkı aramanın sembol kişisi olarak şiirlerde karşımıza çıkar.  nzivaya çekilen R z , gözyaşı ve  br h m Edhem sembolleriyle ilah  aşka ulaşı ma arzusunu ve masivadan kurtulma isteğini dile getirmektedir:

E k-i d dem inziv da y r-ı hem-demdir ba a
  in -yı ma nev   br h m Edhem'dir bana
G1/1

²⁸⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 364.

²⁸⁹ Coşkun, 194.

²⁹⁰ Süleyman Uludağ, "Cüneyd-i Ba d d ", TDV Yayınları, Ankara 2014, s. 96-97.

2.2.9.30. Melâmet

Kınama, kötöleme, ayıplama manasına gelen melâmet, tasavvufta kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümek manasına gelir.²⁹¹ Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de doğru yolda ilerleyenlerin kınanmaktan, ayıplanmaktan korkmadan yollarına devam etmelerini emretmektedir. (Mâide, 5/54) Hak yolu tebliğle vazifelendirilmiş peygamberler kınanmış, ayıplanmış hatta taşlanıp türlü türlü eziyetlere maruz kalmışlardır. Fakat onlar, yine de vazifelerini ifa etmekten geri durmamışlar; yollarında sabit kadem olup Hak yolda mücadelelerine devam etmişlerdir. Hak yolda ilerleyen nice derviş ve evliya da içinde bulundukları toplum tarafından reddedilmiş, kınanıp ayıplanmışlar; fakat Kur'ân'dan ve peygamberlerin tevhid mücadelesinden aldıkları referanslar onlara ilham kaynağı olmuştur.

Hemen hemen bütün tarikatlarda, az veya çok melâmet fikri vardır.²⁹² Bununla beraber Abdülbaki Gölpınarlı, tarikatlar arasında en çok, Mevlevîliğin Melâmîlikle bağdaştığını söyler. Gölpınarlı, her iki anlayışın aynı aşk ve cezbeyle dayandığını ve aynı kaynaktan, yani Horasânîlikten feyiz aldığını belirtir.²⁹³ Mevlevî bir şair olan Râzî'nin de Divan'ında melâmet fikri çokça işlenmiştir. Gönlünü acımasız bir güzele kaptırdığını söyleyen Râzî; ondan hiç vefâ görmediğini, daima azarlanıp hor görüldüğünü, düştüğü halden dolayı da dillere düşüp rezil rüsva olduğunu söylemekte; sevdası yüzünden elif boyunun lam harfi gibi bükülüp kaldığını ifade etmektedir:

Neyleyim rûsvâ-yı 'âlem eyledi hem nâ-murâd
Hâl-i 'acizime teraḥḥum eylemez dîdâr-ı 'aşk
G76/5

Beni Râzî gibi şeydâ-yı rûsvâ etmeye bâ'is
Bugün bâzâr-ı 'aşk içre ḥarî-dâr olduğun bildim
G96/5

Dil-i divâne oldum bir görüşte ol dil-ârâya

²⁹¹ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 241.

²⁹² Cebecioğlu, 327; Uludağ, age, s.242.

²⁹³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 283.

Göñül rüsvā-yı ʿaşk olmuş gezer araya araya

Mfrd/3

Beni rüsvā-yı ʿām etdiñ niçün ey bî-vefā yārim

Derûn-ı dildeki dāğ-ı nihānım âşikār oldu

Mfrd/113

Beni bint-i zamān mekkāresi rüsvā-yı ʿāmm etdi

Elif kıddim büküp o şūh hemān şeklimi lām etdi

G142/1

Düştüğü melāmet halinden şikayetçi olmayan Rāzī, onun bu haline sebep olan derdin doktor tarafından tedavi edilmesini de istemez:

Ṭabībim derdime dermān ederse

Aşinādır derûnım yarasından

G107/6

Derdine derman istemeyen Rāzī; bu derdin müptelâsı olduğunu, derdine derman olana, yani sevgiliye ise daima itaat halinde olacağını söylemektedir:

Bezm-i hāşş-el-hāşîna bu Rāzî’i eyle enîs

Mübtelâ-yı derdiñim dermāna eyler ser-fürû

G113/5

Sevgilisi tarafından ne kadar hor görülürse görülsün, ne kadar reddedilirse edilsin; sevgilisinin kendisini düşürdüğü bu halden dolayı çevresi tarafından da ne kadar ayıplanırsa ayıplansın sevdasından, aşkından taviz vermeyen şair; hep bir melāmet yeri aradığını, gayesinin ise cennet bahçesine ulaşmak olduğunu söylemekte ve bunun kendisine kısmet olmasını dilemektedir. Beyitte tüm bunların yanında kullanılan “fenā” ifadesi ise bize Rāzī’nin kendi benliğini düçar olduğu bu ilahî aşkla yok etme arzusunda olduğunu göstermektedir:

Bu fenā dārında bir semt-i melāmet bekleriz

‘Azmimiz bâğ-ı behiştîr bunda kısmet bekleriz

G52/1

2.2.9.31. Hayret / Hayrân

Şaşmak, şaşırmak manasına gelen hayret, tasavvufî ıstılahta kalbe gelen bir tecellî sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi manasına gelir.²⁹⁴ Hayret; dünya veya yaratılanlar üzerinde görülen bu muazzam ilahî düzen karşısında yüce Allah’ın kudretine, sanatına veya hikmetine karşı duyulan hayranlık veya şaşkınlık halini ifade eder. Yaratılanlar üzerinde bu ilahî tecellîyi görmek, tasavvufun çok zor ve oldukça yüksek bir makamında görülebilen haldir. Bu hali mükâşefe ile müşâhede eden iradesini yitirir, mecnuna döner. Hayret hali, hakikat ehlinin ve ariflerin kalplerinde zuhur eder.

Hayret vadisinde dolaşıp dolaşmadığını, bu yüce makama ulaşıp ulaşmadığını bilmeyen Râzî, tereddüt halindedir. Bu yüzden, ilahî tecellîye şahit ve hayret sırrına vakıf olan mükâşefe ve müşâhede ehli hayrânelerden kendi durumunun sorulmasını istemektedir:

Bugün vâdî-i hayretde ‘aceb geşt ü güzâr etdim

Bu hayret sırrına vâkıf olan hayrânelerden şor

G40/8

Tefekküre dalan ve hayrete düşen Râzî, sevgiliye seslenerek ondan şeker gibi dudaklarını çiğnemesini istemektedir. Dudak / leb tasavvufî mecaz olark yokluk, vahdet, fenafillah; manevî feyz ve neşe; kelam, söz, Hakk’ın sözü, sözün gizli söylenmesi ve sır anlamlarındadır.²⁹⁵ Râzî’nin sevgiliden şeker gibi olan pembe dudağını çiğnemesini istemesi, aslında Râzî’nin yapmak istediği şeydir. Râzî, vahdet ve

²⁹⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 163.

²⁹⁵ Üstüner, 267.

fenafillah fikriyle nasıl hemhal olduğunu dudak metaforuyla ifade etmektedir. Aslında Râzî, dudaklara kavuşma isteği sayesinde hayrete düşmüştür:

Tefekkür eyleyip hâlim düşünce hayret-i fikre
Nigârâ sükker-âsâ ol leb-i gülünüñi çîne

G115/4

2.2.9.32. Zikir

Sözlükte “anmak, hatırlamak, yad etmek” anlamına gelen zikir, dinî ve tasavvufî ıstılahta Allah’ı anmak ve hatırlamak, onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak, Allah kelimesini ve tekbir, tehlil, tesbih, tahmid cümlelerini tekrarlamak manasına gelir.²⁹⁶ Zikir; dil, beden ve kalp ile olmak üzere üç türlü yapılır. Ayrıca ifa edilmiş biçimleri bakımından *açık (cehri)* ve *sessiz (hafî)* zikir olmak üzere zikrin 2 çeşidinden bahsedilir ve tarikatlar da *cehrî tarikat* ve *hafî tarikat* olarak sınıflandırılır.²⁹⁷ Tüm ibadetler için belli bir zaman, mekan, usûl veya koşul tayin edilmişken zikirde bunların hiçbirisi yoktur. Zikir, herhangi bir mekanda ve herhangi bir zamanda hiçbir usûl veya koşula bağlı kalınmaksızın yapılabilir. Zikir, Kur’an’da 291 kez geçmektedir. “Allah’ı zikretmek çok büyüktür.” (Ankebut, 29/45) mealindeki ayette yüce Allah’ın diğer ibadetler için kullanmadığı “ekber” ifadesini zikir için kullanması ise üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Ayrıca “Beni zikrediniz ki, ben de sizi zikredeyim.” (Bakara, 2/152) ayetinde buyrulduğu üzere zikrin karşılığının yine zikir olarak belirtilmesi de zikrin dikkate şayan bir başka özelliğidir.

Tarikat mensuplarının bir halka oluşturarak ritmik hareketlerle yaptıkları zikirler vardır. Bunun oturarak yapılanına kâiden zikir, ayakta yapılanına ise kâimen zikir denir.²⁹⁸ Ehl-i tarikatten olan Râzî de Divan’ında âşıkların halini bir bir anlatamayacağını söylerken kendi zikir halkasından ilahî aşkı terennüm eden âşıkların meydanı olarak bahsetmektedir:

Ne mümkün hâl-i ‘uşşâkı saña tefhîm edem bir bir

²⁹⁶ Karaman vd., 715.

²⁹⁷ Uudağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 394; Yılmaz, 91; Üstüner, 167.

²⁹⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 394.

Girerseñ halka-i zikre bizim meydānımız vardır

G44/4

Rāzī, kesret-vahdet mevzusundan bahsettiği bir başka gazelinde ise görünüşte kesrette olduklarını, ama hakikatde kıbleye dönmüş ve yüce Allah'ı zikreder vaziyette olduklarını söylemektedir. Esasen vahdet üzre olanın her anı zikir ile geçer. Görünüşte masivaya dalmış görünse de o kalp ile zikir halindedir:

Şūretā kesretdeyiz ammā ḥaḳīḳat içre biz

Ser-zemīn-i kıbleyiz zikr-i cenāb-ı izzetiz

G53/3

Rāzī, Divan'ında yüce Allah'ın zatının görünmezliğine ve bātınī hüviyetine delalet eden Hū zikrine de değinir. Gönüle seslenen Rāzī, ona ilahī mecliste tevhid zikrine girip Hū diyerek beraberce yanmayı önerir:

Yanalım bezm-i İlāhī'de gönül hū diyerek

Zikr-i tevḥīde girip ḳaşd-i şavāb eyleyelim

G90/3

Kābe'yi inşa eden Hz. İbrāhīm'le adaş olduğunu söylediği bir başka beytinde ise Rāzī, yüce Allah'ı kalp ile zikredip ona tevekkülde bulunduğundan bahsetmektedir:

Nām-dāş bānī-i beyt-i Ḥudā'ya mazḥarım

Zikr-i ḳalb ile tevekkül eylerim Yezdān'ıma

G128/4

Dışardan bakan hiç kimsenin gönlündeki derdi bilmeyeceğini, gönlünün daima Mevla'nın zikriyle meşgul olduğunu söyleyen Rāzī, gönlünün bu zikri hiçbir zaman da terk etmeyeceğini belirtmektedir. Daima yüce Allah'ı zikreden bu gönlün derdi de tabi ki zikredilen sevgiliye kavuşmaktır:

Benim derd-i dilim Rāzī ne bilsün zāhirā adem

Derūnım terk eder mi ḥic dem-ā-dem zikr-i Mevlā'yı

2.2.9.33. Māsivā

Māsivâ, Allah'tan başka her şeydir.²⁹⁹ Dervişin gönlünde Allah'tan başka hiçbir şey bulunmaz. Oranın sahibi yüce Allah'tır. Onun dışındaki her şey, herkes oradan çıkarılmalıdır. *Māsivâdan geçmek* ifadesi *kendini Allah'a vermek* manasındadır.

Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını müşâhede ve mükâşefe yoluyla görmek ilahî tecellîye mazhar olmak, pervane gibi yanmak demektir. Eserdeki güzelliği keşf edip müessire ulaşan kişi kendi benliğini ilahî aşkıta yok etmiştir. Râzî de Divan'ında aşığın yüce Allah'ın cemaline bakıp cihan varını, yani masivayı terk ettiğini ve pervâne gibi yandığını söylemekte; böylelikle de yüce Allah'ı Cemâl ismiyle anladığını belirtmektedir:

Cemāline bakıp cāndan cihān varını terk etmiş
Hemān pervāne-veş yanmış cemālî bilmemiş bilmiş

G61/4

Bir başka beyitte Allah dışındaki her şeyden, yani masivadan elini eteğini çektiğini ifade eden Râzî, dergahta bir aşk üstadının kendisini aşka müptela kıldığını dile getirmektedir:

İhtiyārî el çekip kıldım ferāğat cümleden
Dergehinde bir münîb etdi beni üstād-ı aşk

G73/4

Māsivâyı terk eden kişinin sırlara vakıf olacağını söyleyen Râzî, Lāmi'î'nin de ibret veren eserinde bu durumu ifade ettiğini söylemektedir:

Māsivâyı terk eden vākıf-ı esrār olur
Lāmi'î kayd eyledi böyle ibret-nümāda

G125/10

²⁹⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 237.

Bu cihanın çoğundan da azından da vazgeçtiğini, onu gönül sayfasından silip attığını, eğlencesini de terk ettiğini söyleyen Râzî, mâsivâyla hiçbir işinin kalmadığını ifade etmektedir:

Bu cihânın hele biz bîş u keminden geçdik

Levh-i dilden sileli ‘ayş u deminden geçdik

G82/1

2.2.9.34. Fenâ-Bekâ

Sözlükte *fenâ* geçici olma, *bekâ* ise kalıcı olma manasına gelir. Tasavvufî ıstılahta ise kötü huyların, davranışların yok olması *fenâ*, yerlerini güzel huyların ve iyi davranışların alması ise *bekâ*dır. Bir başka ifadeyle kulun kendi nefsinden sıyrılıp kurtulmasına *fenâ*, ilahî vasıflarla süslenmesine *bekâ* denir. Allah’ta yok olma haline ise *fenâ fi’llâh*, var olma haline de *bekâ bi’llâh* denir.³⁰⁰ *Fenâ* ve *bekâ* kavramlarını ilk kez Ebû Saîd-i el-Harrâz (ö. 277/890) kullanmıştır. Sonraki mutasavvıflar tarafından da kullanılan bu kavramlar, İbnü’l-Arabî’nin vahdet-i vücûd anlayışını sistemleştirmesiyle *fenâ fi’l-küsûd*, *fenâ fi’l-şuhûd* ve *fenâ fi’l-vücûd* gibi terimlerle genişlemiş ve zenginleşmiştir.³⁰¹ Cüneyd-i Bağdâdî *fenâ* halinin üç çeşidinden bahseder: Bunların ilki, sâlikin beşerî vasıf, huy ve nefsinden vazgeçmesi; ikincisi amel ve ibadetlerindeki zevk ve lezzet gibi hazlardan fânî olması; üçüncüsü ise ilahî tecellînin tesiri altındaki sâlikte *fenâ* halinin de fânî olmasıdır.³⁰²

Ehl-i tasavvuftan olan Râzî de Divan’ında kötü hasletlerinden *fenâ* bulup iyi hasletlerinde bâkî olma, nihayetinde ise *fenâ fi’llâh*a ulaşma arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Râzî, bu vefasız dünya meclisinden murad alma gâyesinde olmamak gerektiğini söyler. Bu fânî dünya hazinesinden vazgeçilmeli, sonsuzluk hazinesine ulaşılmalıdır. Bir başka ifadeyle kişi, dünyanın geçici lezzetlerine dalmamalı, kendi nefsinin esiri olmamalıdır. Bunlardan vazgeçip yüce Allah’ta var olmalı; yani dünyada ve nefsinde fânî olup Allah’ta *bekâ* bulmalıdır:

³⁰⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 70.

³⁰¹ Yılmaz, 120-121.

³⁰² Uludağ, *Cüneyd-i Bağdâdî*, 146-147.

Bu bezm-i bî-vefâda kām-yâb olmak murâd etme
Beķā gencînesin dürc et fenâ mülkünde kândan gec

G23/6

Büyük bir yangında tahrip olan Bursa Tavuk Pazarı Cami'sini Hacı İvaz Paşa'nın tamir etmesi üzerine Rāzî tarafından kaside nazım şekliyle yazılan 9. tarih manzumesinde fenâ fi'llāh mevzusuna değinilmektedir. Rāzî, Hacı İvaz Paşa'yı gönül hanesini yakmış, fenâ fi'llāha ulaşmış bir dervişe benzetip bu hayrı vesilesiyle onun yüce Allah tarafından ihya edildiğini söylemektedir:

Bir fenâfi'llāh gibi dil-ḥānesin yakmış iken
Eyledi iḥyā laṭîf ismiyle Rabb-i kibriyā

T9/3

Tarikat ehli bir mürîd, seyr ü sülûk yolunda sırasıyla *fenâ fi'l-ihvân*, *fenâ fi's-şeyh*, *fenâ fi'r-resûl* ve *fenâ fi'llāh* olur.³⁰³ *Fenâ fi's-şeyh*, mürîdin tüm varlığını şeyhin manevî varlığında eritmesine denir.³⁰⁴ Şeyh, bir mürit için fenâ fi'llāh yolunda yegâne rehberdir. O, örnek bir Müslümandır. Mürîd, süreten ve sîreten onu taklit ederek ve ancak onun rehberliğiyle kendi varlığını yok edebilir ve yüce Allah'ın varlığıyla bekâ bulabilir. Bir Mevlevî şair olan ve Divan'ında fenâ fi'llāh mertebesine gönülden bağlanmayı nasihat eden Rāzî de *fenâ fi'llāh* yolunda kendi gönlünü tek nefeste mamur eden şeyhlere dikkat çekmektedir:

Cān u dilden bir fenâfi'llāha eyle ilticā
Yek nefesde evimi ma'mûr eden pîrāna baķ

G77/6

Yüce Allah'ı müşahede ve mükāşefe eden gönül ilahî tecellîye mazhar olmuş demektir. Tur dağınyı yok eden bu tecellî, sâlikin gönlünü de yakar, yok eder. Düştüğü bu vecd ve istiğrak haliyle kendini, yani nefsinin yok eden sâlik kendinden fânî olma ve

³⁰³ Yılmaz, 121.

³⁰⁴ Cebecioğlu, 162.

Allah'ta bekā bulma yolundadır. Rāzī, gönlünde alevlenen bu muhabbet ateşiyle varlığını yok ettiğini; fakat bu yokluğun ona kār etmediğini, yani henüz bekā bulmadığını ifade etmektedir:

Muhabbet nārı cānımda ʿalev-rīz olmada dāʿim
Ne varlıktan eşer koydı ki yokluğdan da kārım yok

G74/2

Bir başka beyitte ise Rāzī, iki cihānı anlamak için fenā bahçesinde gezme niyetinde olduğunu söylemektedir. Rāzī'nin “fenā gülzārı” diye ifade ettiği ise benliği, nefsi, kötü hasletleri gibi dünyevī vasıflarını yok edip onların yerlerine koyduğu ilahī vasıflarıdır:

Bu fenā gülzārının bāzārına ʿazm eyledik
Dü cihānı ańlamakdır bunda seyrāndan ğaraż

G67/6

Rāzī, seyr ü sülūk yolunda fenā fi'llāh mertebesine ulaşan kişinin ayıplanmasını, azarlanmasını beklemektedir. Bu melāmetin kendisine kısmet olmasını arzulayan Rāzī, gāyesinin de cennet bahçesine ulaşmak olduğunu söyler:

Bu fenā dārında bir semt-i melāmet bekleriz
ʿAzmimiz bāĝ-ı behiştir bunda kısmet bekleriz

G52/1

2.2.9.35. Zühd

Sözlükte soğuk ve ilgisiz davranmak, raĝbet etmemek, yüz çevirmek manasına gelen zühd, tasavvufi ıstılahta ahirete yönelmek, dünyadan el etek çekmek manasındadır. Hakk'a yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek çekmek veya elde mevcut olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek manasına da gelir.³⁰⁵ Zühd kelimesi Kur'an'da geçmez; fakat Yusuf sûresinin 20. ayetinde Yusuf'u kuyudan

³⁰⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 397.

çıkaranların ona değer vermemeleri sebebiyle kendileri hakkında “zâhid” kelimesinin çoğulu olan “zâhidîn” kullanılmıştır. Bununla birlikte Kur’ân’da zühdü tavsiye eden, dünya nimetlerine aldanmamak gerektiğini öğütleyen uyarılarla dolu birçok ayet vardır. İslam tarihinde Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan sosyal, siyasî ve idarî gelişmelerin etkisiyle zenginliğin artması, refah seviyesinin yükselmesi ve dünyaya olan rağbetin çoğalması devrin ileri gelenlerinin zühd hayatına yönelmelerine neden olmuş ve zühd hareketinin İslam coğrafyasında yayılmasını sağlamıştır.³⁰⁶ Mutasavvıflar, seyr ü sülûk yolunda ilk yapılması gerekenin zühd yoluna girmek olduğunu, dünyevî arzularından kurtulmayanın uhrevî yola giremeyeceğini, Hakk’a ulaşamayacağını söylerler. Zühd yoluna girilmeden diğer tasavvufi hallerin ortaya çıkması mümkün değildir.

Divanlarda zühd yoluna kalben değil zâhirî manada yönelenler, yani üstünlükörü edinilen bilgilerle dünyadan, günahlardan, makam ve mevkiden uzaklaşanlar her açıdan eleştirilmişlerdir.³⁰⁷ Âşık ve zahid tipi Divan şiirinde iki farklı dünya görüşünü temsil eden tipler olarak ele alınmışlardır. Şairler dinin özüne inmeyen, kaba sofı, zâhirde dindar geçinip halkı ardı arkası gelmez vaaz ve nasihatlerle bunaltan, fırsatını bulunca da kendi nefesine uymayı ihmal etmeyen, katı ve taş yürekli, gafil, cahil ve nadan, soğuk, kör, riyakar, münafık ve fitneci sözde dindarları zahid tipi altında tenkit etmişler, buna karşılık rindlik ve ariflik vasıfları taşıyan âşık tipini övmüşlerdir.³⁰⁸

Râzî Divanı’nda *züh*d kavramı; çoğunlukla ham sofı, şekilci, dinin özünden haberi olmayan, ham ruhlu kişi olarak tanımlanan *zahid* kavramı³⁰⁹ etrafında ve menfî manada kullanılmıştır. Birkaç beyitte ise bu kavram, *dünyadan elini eteğini çekme* manasıyla müsbet olarak yer almıştır. Büyük bir yangında tahrip olan Bursa Tavuk Pazarı Camisi’nin Hacı İvaz Paşa tarafından tamir edilmesi üzerine Râzî’nin gazel nazım şekliyle kaleme aldığı tarihin 6. beytinde zühd kavramı müsbet manada kullanılmış, âşıklar ile zühd erbabının sultanlara layık, böyle güzel tamir edilmiş bir camiye rağbet gösterecekleri dile getirilmiştir:

³⁰⁶ Semih Ceyhan, "Züh

³⁰⁷ Üstüner, 156.

³⁰⁸ Ceyhan, *Züh*d, age, s. 532.

³⁰⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

Çün şultân içre cāy-ı t̄ā‘ati kālā fūrūş
Celb eder erbāb-ı zühdi ‘āşıkānı dā’imā

T9/6

Rāzī’ye göre zühd yoluna sadece zāhirī manada yönelen zāhid, ilahī sırlara vakıf olmak ve Hakk’a kalben yönelmek istiyorsa aşk şarabı içmeli; zühd seccadesini hırka ile değişmeli ve bir an bile elinden kadehi düşürmemelidir:

Bir zāhid içre bāde-i esrār-ı İlāhī
Seccāde-i zühdini verir cāme değişir

G35/4

Gel berü nūş etdirem zāhid saña ‘aşk bādesin
Dest-i ‘işıyānından ammā gitmesün bir ān kadeh

G25/4

2.2.9.36. Sabır

Dayanma, dayanıklılık manasına gelen sabır, tasavvuf terminolojisinde başa gelen musibetlerden ötürü Allah’tan başka kimseye şikayette bulunmamak, yakınmamak, sızlanmamak, kendini acındırmamak demektir.³¹⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde çokça sabırdan bahsedilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de sabır, yetmiş kez, türevleriyle birlikte yüz üç yerde geçer. Peygamberler, karşılaştıkları zorluklara, musibetlere karşı gösterdikleri sabırla anılırlar. Yine Kur’ân başına gelen musibetlere sabrettiği için Hz. Eyyûb’u övmekte ve ondan “Ne güzel bir kul!” (Sâd, 44) diye bahsetmektedir.³¹¹ Sabır, bir musibetle karşılaşıldığında ilk anda gösterilmesi gereken bir davranış olmalıdır. Mutasavvıflar sabrın üç çeşidinden bahsederler: İlki, belalara sonunda karşılaşılabilecek nimetlerin düşünülmesiyle gösterilen sabır; ikincisi, Allah’ın cezalandırmasından korkularak günaha girmekten kaçınmak için gösterilen sabır; üçüncüsü ise taat ve ibadette nefse gelen ağırlığa karşı gösterilen sabırdır.³¹² Fakire yakışan sabretmek, zengine yakışan ise şükretmektir. Sabır; sonu selamet olan, kendisi acı ama meyvesi

³¹⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 302.

³¹¹ Yılmaz, 96.

³¹² Cebecioğlu, 409.

tatlı olan bir haslettir. İnsanoğlu dara düştüğünde tevekkülde bulunmayı, sabretmeyi bilmeli; zillete düşmemelidir.

Râzî Divanı'nın birçok beytinde sabır konusu işlenmiştir. Râzî, sabır konulu beyitlerinin çoğunda sevgilinin kayıtsız tavırları, gönül delici bakışları gibi eziyetlerine karşılık artık sabrının kalmadığını veya tükenme noktasına geldiğini söylemektedir. Râzî, kendisinin düştüğü bu durumdan sevgilinin haberdâr olması halinde ise bundan çok hoşnut kalınacağından da emindir:

Baňa bî-hûde efgân etdirirsin
Efendim kalmadı şabrıña taķat

G18/6

Tîg-i nigehiñ kesdi benim şabr u ķarārım
Güş eyleseñ ıyd eyleseñ aġyāra ķaber ver

G31/2

Ĥār-ı sitemiñ sîne-i şabra ķekebilsem
Bāġ-ı dilime bûlbûl olur vird-i zebānım

G81/4

Ķalmadı şabra mecālim bî-vefāsıñ neyleyem
Uġrıña ālem fedādır ben bu cānı neyleyem

1Trc-2/2

Rāzî sevgiliden ayrı düşmekten, ona kavuşamaktan dolayı da kendisine sabır tavsiye eder. Sevgiliye bir türlü kavuşamayan, onu bir nefes bile görmemeye dayanamazken ondan ayrı kalmanın verdiği acıya tahammül etmeye çalışan Râzî, birçok beyitte ise artık dayanacak takatinin ve sabrının kalmadığını dile getirmektedir:

Temennî eylese vaşlıñ bu Rāzî hıķ müfîd olmaz
İşim şabr u sūkûn etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

G57/5

Bir nefes görmemeğe şabr u kararım yok iken
Şimdi hasret ile dil murğı eder vâ-veyl âh

G129/5

Rāzī, acı günlerinde de yüce Allah’tan kendisine sabır vermesi için dua eder. 7 yaşındaki kızı Rabia’nın ve dostlarından birinin oğlunun farklı zamanlardaki vefatları üzerine yanan gönlüne sabır suyu serpmesi için yüce Allah’a niyazda bulunur:

“...Hâşılı ‘aql u rüşdi ve harekât u tavrı nesneye göre olmadığından cigerde bir âteş peydâh oldu. Cenâb-ı hazret-i Allâh kereminden şabr u ‘inâyet eyleye. Âmîn.”
(T41)

Yâ İlâhî zât-ı pâkiñden niyâzım her nefes
Âb-ı şabriñ sūz-ı dilden dâ’imâ etsün revân

T25/4

2.2.10. Tasavvufi Tipler

2.2.10.1. İnsân-ı Kâmil

Olgun ve yetkin kişi manasına gelen insân-ı kâmil kavramı, tasavvufta kısaca Allah’ın zat, sıfat, isim ve fiilleriyle en mükemmel şekilde kendisinde tecellî ettiği insan, âlemin yaratılışının ve varlığını sürdürmesinin sebebi, varlığı meydana getiren ve onu koruyan ilke, Hz. Muhammed’in nuru, hakikat-ı Muhammediyye ve gavs, kutup, hakiki mürşit anlamlarında kullanılır.³¹³ İnsân-ı kâmilden murat, Hz. Muhammed Mustafa ve onun manevî mirasına sahip olanlardır ve onlar Allah’a gerçek manada halife olmuşlardır.³¹⁴ Hallâc-ı Mansûr’un “Allah, Adem’i kendi suretinde yarattı.” hadisini kaynak göstererek Allah’ın kendi nefsinde kendisi için tecellî ettiğini ileri sürmesi, sonradan İbnü’l-Arabî’nin “insân-ı kâmil” düşüncesini literatüre yerleştirmesine zemin hazırlamıştır.³¹⁵

³¹³ Üstüner, 388.

³¹⁴ Cebecioğlu, 244.

³¹⁵ Yılmaz, 222.

Râzî, insân-ı kâminden “kemâl erbabı” ya da “kemâl ehli” olarak bahsetmiştir. Râzî’ye göre kişi, nerede bir kemal erbabı görürse ona itaat etmeli ve onun sözünü dinlemelidir. İnsan ancak bu şekilde boş bir müflis kesesi gibi olmaktan kurtulabilir:

Ser-fürû kıl kınde görseñ bir kemâl erbâbını
Bu cihânda kîse-i müflis gibi olma müceff

G72/2

Bir başka beyitte de Râzî, ilmin kemâl erbabından tahsil edilmesi gerektiğini söyler:

Bul kemâl erbâbını tahşîl ederseñ sen de fen
‘Âcizâne bu kelâm çıkdı dü şakķ-ı hâmeden

1Trk-7/2

Yine hikemî bir üslupla kendine öğütlerde bulunan Râzî, gerçek olmayan aşka rağbet edilmemesi gerektiğini, kemâl ehlinin nakışa değil nakkâşa baktığını belirtir:

Heves etme mecâzî ‘aşķa Râzî
Kemâl ehli nazar kılmaz nukûşa

G130/7

2.2.10.2. Kutub / Gavs

Sözlükte medâr, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir manasına gelen kutb; tasavvufî terminolojide ise en büyük veliyi, her zaman âlemde Allah’ın nazar kıldığı yer olan tek kişiyi ifade eder.³¹⁶ Her zamanın sahibi olan kutba kutb-ı zamân, her biri bir yönde olan dört kutba evtâd, kendisine sığınılan ve yardım istenilen kutba da gavs denir.³¹⁷ Bazı mutasavvıflar ise gavsı, evliya hiyerarşisinde kutubdan sonra görürler.³¹⁸ Kâinat kutbun etrafında döner ve kutub,

³¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 223.

³¹⁷ Üstüner, 372.

³¹⁸ Cebecioğlu, 173.

âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibi olup o, Allah'ın âlemde her zaman bakmakta olduğu kişidir.³¹⁹

Divan'ında Mevlevî bir şair olduğunu belirten (G53) Râzî, cemaatinin liderinin kutb-ı zamân olduğunu ve Hak yolda yürüyerek kendilerine rehberlik yaptığını söylemektedir:

Ser-i kâfilemiz kutb-ı zamândır
Tarîk-i Hakk'a gider reh-nümâmız

G54/2

Aşk yolunda çokça gayret edip canla başla çalıştığını söyleyen Râzî, ne kadar fedâkârlıkta bulunup cömert davrandığını Allah'ın velilerinin bildiğini ifade etmektedir:

Dâmenimi der-miyân eyledim bu yolda kim
Bezî ü cûd etdigim< i > ğavs olan âgâh bilir

G67/3

“Ne sultandan, ne beyden, ne Hızır'dan bir şey istenir. Hatta zamanın en büyük âliminden bile bir şey istenmez.” diyen Râzî, istenecekse beşerden değil Mevlâ'dan isteneceğini belirtmektedir:

Ne şâhândan ne mîrândan ne Hızır u ğavs-ı a'zamdan
Beşerden isteme aşlâ murâdı iste Mevlâ'dan

Mfrd/45

2.2.10.3. Mürşîd

Rehber, delil, kılavuz, yol gösteren manasına gelen mürşîd, tasavvufî ıstılahta ise sırat-ı müstakimi gösteren, delâletten önce hak yola ileten kişiyi ifade eder.³²⁰ Gerçek mürşîd Hz. Muhammed'dir. Diğer mürşîdler onun manevî mirasını elde etmeye

³¹⁹ Cebecioğlu, 296.

³²⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 263.

muvaaffak olmuş kişilerdir.³²¹ Mürşîde *seccâde-nişîn*, *post-nişîn* veya genel olarak *şeyh* de denir.³²²

Divan’ında bir tarikat ehli olduğunu ifade eden (G53) Râzî, daha ilk gazelinde aşk eri olma maksadıyla girdiği yolun yanlış bir yol olduğunu ve doğru yolu bulmak için bir mürşîde ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir:

Vādî-i heyhâta düşdüm ‘aşk eri olsam diyü
Râh-ı Hakk’ı bulmağa bir mürşîd elzemdir bana

G1/2

Râzî’ye göre aşka talip olan şeyhin eteğinden uzak durmamalıdır. Kuvvet bulup şeyhinin eteğine yapışanın ise arzusuna bir nefeste kavuşacağı belirtilmektedir:

Dest-res bul dâmen-i mürşîde etme ictinâb
Bir nefesde kâim alır tâlib olan medâr-ı ‘aşk

G76/3

Kimseyi gerçek dost olarak görmemek gerektiğini söyleyen Râzî, kişiye olsa olsa mürşîd-i kâmilin dost olacağını belirtir:

Kimseyi yâr-ı hâkîkî şanma sen beyhüdedir
Mürşîd-i kâmil olur yâr olur ise adama

Mfrd/55

2.2.10.4. Velî

Dost, yâr, sevgili, eren, ermiş manasına gelen velî, tasavvufta Hakk’ın dostu ve sevgili kulu manasındadır.³²³ Buhârî’de (Rekâik/38) verilen bir kutsi hadis “veli”yi tanımlar: “Allah, bir kulunu sevdiği zaman onun gören gözü, duyan kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Bu kul, Allah’tan bir şey istese bu isteği kabul görür. Allah’a sığındığında Allah onu korur. Kim bir velime düşmanlık yaparsa ona harp ilan

³²¹ Cebecioğlu, 350.

³²² Üstüner, 371-372.

³²³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 379.

ederim.”³²⁴ Veli, benliğini yok etmiş; Allah’ta bekâ bulmuştur. O insân-ı kâmil, arif-i billâh, ibn-i vaktır. Veli keramet göstermez, ama o istemeden keramet onda zuhur edebilir. İki türlü velilikten bahsedilir: ilki, her mümin ve Müslümanın veli olması manasına gelen “velâyet-i âimme”; ikincisi ise gerçek veli manasına gelen “velâyet-i hâssa”dır.³²⁵

Râzî Divanı’nda velî tipine “velilik, ermişlik, veli olma halî” manasına gelen velâyet kavramıyla değinilmiştir. Divan’ında gönül ipini tevekkül kapısına bağladığını söyleyen Râzî, ten kalesinden de ermişlik, velilik sırrına vakıf olmasını beklediğini söylemektedir:

Hem tevekkül bâbına bend eyledim dil riştesin

Hışn-ı tende biz daği sırr-ı velâyet bekleriz

G52/5

Bir başka beyitte ise Râzî, gönülden çalışıp sevgiliye olan hizmetlerini kabul ettirdiğini söylemekte ve yüce Allah’tan kendisini erenlerin, velilerin katına yükseltmesini istemektedir:

Cân u dilden sa’ı edip hizmetlerin kıldım kabûl

Yâ İlâhî bir velâyet Râzî’-i nâ-şâdeye

N12/2

2.2.10.5. Pîr

Yaşlı kişi, ihtiyar manasına gelen pîr, tasavvufta şeyh, mürşit manasında kullanılır.³²⁶ Bir tarikatın kurucusu olan kişiye³²⁷ veya bir tasavvuf liderine³²⁸ de pir adı verilir. Mürîd, seyr ü sülûk yolunda bir rehber ihtiyaç duyar. Bu rehber ona tehlikeleri veya faydalanacağı şeyleri gösterir. Mürîdin zarar görmeden menzile varmasını sağlamaya çalışır. İşte mürîdin yolunu aydınlatıp onu terbiye eden bu rehber pirdir.

³²⁴ Cebecioğlu, 523; Uludağ, age, 379.

³²⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 409.

³²⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 286.

³²⁷ Üstüner, 369.

³²⁸ Cebecioğlu, 388.

Onun eteğine tutunup himmetinden istifade edilmeli, gölgesinden hiç çıkılmamalı, yüce dergâhının önünde nöbet tutulmalıdır.

Râzî, Divan'ında pîrin Bursa'daki Mahmud Efendi Tekkesi ile Rıfâ'î Abdülmümin Tekkesi'nin tamir edilmesi üzerine yazdığı tarihlerde “pîr” kavramına “şeyh” manasıyla yer vermiş, bu tekke şeyhlerinin himmetlerinden istifade edilmesi gerektiğini belirtmiştir:

Tekye-i dârü's-selâmdır hem daî burcî sa'îd
Sāye-i pîrāna yüz sür rûz u şeb olma ba'îd

T13/1

Ṭālibān-ı Hakk'a bünyād oldu bu ma'bed-i cedîd
Āsitān-ı pîre yüz sür edegör her dem kıyām

T14/9

Divan'ında, şurup içip devâ uman şeyhten hiç kimseye fayda gelmeyeceğini söyleyen Râzî, bezm-i elest şerbetini içerek fenâ olup bekâ bulan pîrlerin ışığından ancak istifade edilebileceğini belirtir:

Nüş-ı şerbetden devâ maṭlûb eden şeyhden ne sūd
Şerbet-i bezm-i elestden nüş eden pîrāna bak

G77/5

Meyhaneci anlamındaki pîr-i muḡān ifadesi tasavvufta aşk şarabını sunan, vahdet feyzini veren hakiki ve kâmil mürşit, zamanın kutbu ve kılavuzu, şevk sahibi şeyh manasında kullanılır.³²⁹ Divan'ında şeyhin meclisinde bulunmaktaki amacının şarap kadehi olmadığını söyleyen Râzî, asıl gayesinin gül yüzlü sakiyi görmek olduğunu ifade etmektedir:

Meclis-i pîr-i muḡāndan maṭlab-ı a'ḷā nedir
Sāḳi-i gül-çehredir āh cām-ı devrāndan ġarāz

³²⁹ Üstüner, 259.

2.2.10.6. Rind

Rind, kendisi hakkında söylenenlere aldırmandan keyfine göre hareket eden, ilim ve irfan sahibi olmasına rağmen halktan biri gibi sade yaşayan hakîm, bilge kişi; rıza mertebesine erdiğinden her şeyin ilahî takdire göre meydana geldiğini bilen, bunun şuur ve idrakine eren kâmil insana denir.³³⁰ Bir başka tanıma göre ise rind, dışı melam içi selim olan kişidir.³³¹ Rindlik kısmen bohemlik sayılır, fakat kesinlikle bohemliğin çok daha ötesinde, daha üstün bir durumdur. Bohem hayat tarzında dünya hayatı önemsenmez; rindlikte asıl amaç ise kalbi her türlü kötülükten, pislikten kurtarmaktır. Rind görünüşte sarhoş, laubali, melâmete bulanmış görünür; fakat manevî anlamda o ilim ve irfan sahibidir, zahiri berbat görünse bile batını mamurdur.

Râzî rind-meşrep bir şairdir. Divan'ında zâhidi ham, şekilci, dinin özünü anlamayan biri olarak sunar. Rind ise dünya malına, şekle, süse önem vermeyen, ilahî aşkla kendinden geçen biridir. Tasavvufi terminolojide şarap, ilahî aşkı sembolize eder. Rind, şarabın peşindedir. Öyle ki hırkasını bile bir kadeh şaraba değişir:

İdiyyeye zühd ehli 'aceb câme değişir

Hırkasını rindân mey ile câme değişir

G35/1

Râzî, 66. gazelin 2. beytinde halinden kimsenin haberdar olmasını istemez ve rindlerin üzerine nazikçe basması için de sevgiliden ricada bulunur. Beyitte rind bir şair olduğunu söyleyip ortaya koyduğu tabloya göre de perişan bir halde ve sevgilinin ayaklarının altında olan Râzî, sevgiliden merhamet dilenmektedir:

Kimse vâkıf olmasun hâlimiñ esrârına

Nâzikâne kıl hırâmân nâz ile rindâna baş

G66/2

³³⁰ Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 296-297.

³³¹ Cebecioğlu, 401.

2.2.10.7. Zâhid ya da Sûfî

Zâhid; zühd yoluna giren, dünyadan elini eteğini çeken, kendini bütünüyle ahirete ve Hakk’a veren kimseye denir.³³² Sûfî ise tasavvufta eren, ermiş manasına gelir. O nefsinden fânî, Hak ile baki olan; zahirde halk ile bâtında Hak ile olandır.³³³ Fakat zahid de sûfî de bu olumlu manalarıyla kendilerine Divan şiirinde yer bulamamışlardır. İkisi de dinin özüne inemeyip zâhirde kalmış, hakikate vâsıl olamamış, Hakk’a erişememiş ve âşıkları daima eleştiren tipler olarak olabildiğince eleştirilmişlerdir.³³⁴

Râzî Divanı'nda zahid ve sûfî tipi üzerinde çokça durulur. Her iki tip de şekilci, gönlüne göre değil aklına göre hareket eden, ham sofı tipleri olarak menfî manada ele alınırlar. Rind bir şair Râzî, birçok manzumede zahid ile sûfîyi yerip zahidi düşman gibi gördüğünü, sûfîyle de bir an bile bir mecliste beraber olamayacağını belirtir.

Râzî, Rumelili Rasim Efendi'yle görüşmesine vesile olan ve gazel nazım şekliyle kaleme aldığı tarihinin bir beytinde, zâhidi şekilci olması yönüyle eleştirmekte ve onun görünüşüne aldanılmaması gerektiğini belirtmektedir. Görünüşte dost gibi duran zâhid, gerçekte Râzî'nin düşmanı gibidir:

Zâhidiñ cildinde sıķlet olduķun görme ba'ıd
Hak bu kim şüretde dost sîretde düşmânım gibi

T7/5

Bir başka beyitte ise Râzî, zühd ehlini şekilci; dünya nimetlerine düşkün; süse, şatafata önem veren kaba sofı olarak ele alır. Onun karşısına da yüce Allah’a zâhiren değil kalben bağlanan, ilahî aşkı hakîkî manada bulan ve yaşayan rind tipini koyar. Zühd ehli hırkalarını bayramlık elbiseyle değişirken rindler hırkalarını şarapla değiştirirler. Tasavvufta şarap, ilahî aşkı sembolize eder. Rind, ilahî aşk ile kendinden geçmenin, sarhoş olmanın derdindeyken zühd ehli bayramlığının, yani dünyanın ve onun süsünün peşindedir:

³³² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 389.

³³³ Uludağ, *age*, 322.

³³⁴ Üstüner, 390.

İdiyyeye zühd ehli ʿaceb cāme deġiřir
Hırkasını rindān mey ile cāme deġiřir

G35/1

Rāzī, 73. müfredinde zāhide seslenerek onu vücut ülkesine sahip olmaya çağırır. Bir başka ifadeyle onu tasavvufun varlık nazariyesini anlamaya davet eder. Mutasavvıflar kesret olarak görülen kâinâtın aslında vahdet olduğunu, bir ve tek olanın tecellisi olarak zuhur ettiğini söylerler. Vahdet-i vücūd, vahdette kesreti görme ameliyesi, bir başka ifadeyle kesreti fark etme, vahdeti hissetme mesleġidir.³³⁵ Rāzī de zāhidi işte bu idrake, bu hissiyata çağırır ve ona, bunu yapanın on sekiz bin âlemden haberdâr olacağını söyler:

Kim vücūd şehrine kılsa taşarruf zāhidā
On sekiz biñ ʿālemiñ hāline eyler ıttılāʿ

Mfrd73

Kendini beġenen sūfī ile bir an bile aynı mecliste bulunmamamız gerektiğini öğütleyen Rāzī, onunla cennet bahçesinde bile anlaşılamayacağımızı söyler:

Şaķın hem-meclis olma şūfī-i hōd-bīn ile bir dem
Riyāz-ı cennete girseñ anuñla imtizāc olmaz

Mfrd/78

2.2.10.8. Derviş

Sözlükte *dilenci*, *yoksul* ve *muhtaç* anlamlarına gelen derviş, tasavvufta bir tarikat veya bir şeyhe baġlı olan mürīd, sūfilerin hayat tarzına uygun bir hayat süren kiři demektir.³³⁶ Derviş, kapı eřiġi manasına da gelir. Dervişin kapı eřiġi gibi başkalarından gelen eziyetlere tahammül göstermesi gerekir.³³⁷ Dervişler, Divan şiirinde feragat köşesinde kanaat hazinesini bulan kiři olarak ele alınırlar.³³⁸ Bazı tarikatlarda dervişler

³³⁵ Yılmaz, 239.

³³⁶ Karaman vd., 120.

³³⁷ Cebecioġlu, 124.

³³⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 104.

üst üste üç gün aç kalmadan kimseden yiyecek isteyemezler.³³⁹ Onların dünya ile alakaları yoktur. Manevî mertebeleri çok yüce olan dervişler sûreten geda, sîreten sultandırılar.

Dervişlerin dünya ile alakaları olmadığından dünyanın süsüyle, şaşaasıyla da ilgileri olmaz. Râzî de Divan'ında derviş tabiatlı olduğunu söylemekte, buna rağmen süslü ve şatafatlı vedasının derviş tabiatına tuhaf geldiğini belirtmektedir:

Bi-ḥamdi'llāh hele dervīṣ-nihādım
Ġarāyib bu muṭallādır vedāmız

G54/7

2.2.10.9. Üçler Yediler Kırklar

Üçler, gayb erenlerinden üç ermişe denir. Bir kutup, iki imamdan oluşur. Allah katında kutbun ismi *Abdullah* olup *kutbu'l-aktāp* ve *gavs-i azam* olarak da bilinir. Kutbun sağındaki imamın adı *Abdurrah*, solundakinin adı ise *Abdülmelik*'tir.³⁴⁰ Yediler ise *Ricāl-i ulā*, *Ricāl-i mearic-i ulā* denilen yedi ulu ermiştir. Kimseye kin beslemeyen, Hz. İbrāhīm'in mizacıyla şereflendirilmiş velilerdir.³⁴¹ Kırklar da hiyerarşik veliler zümresinde yüce Allah'ın lütfuyla dünyanın hükümranlılığına iştirak edenlere denir.³⁴² Alevî-Bektaşî geleneğinde başlarında Hz. Ali'nin bulunduğu bir kırklar meclisinden bahsedilir. Bu nedenle tekke edebiyatı ile Alevî-Bektaşî şiirlerinde kırklardan çokça bahsedilmiştir.³⁴³

Râzî, Bursa'da Başçı Tekkesi olarak bilinen zaviyenin şeyhinin vefatı üzerine gazel nazım şekliyle yazdığı tarihinde üçlerden bahsetmektedir. Burada, Şeyh Paşa'nın ahireti kendine yurt edindiğini söyleyen Râzî, noktalı harflerle yazılan 44. tarihin üçler tarafından söylendiğini ifade etmektedir:

Geldi üçler cevherî târîḥ dedi

³³⁹ Cebecioğlu, 124.

³⁴⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 367.

³⁴¹ Udağ, age, s.387.

³⁴² Cebecioğlu, 286.

³⁴³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 240.

Şeyh Pāşā ‘azm-i me’vā eyledi

T44/5

Divan’da yer alan Sultan Mahmud Destanı’nda, Sultan Mahmud’un yakalandığı amansız bir hastalıkla bunun neticesinde gelen vefatı anlatılmaktadır. Destanda Sultan Mahmud’un vefatı üzerine üçler, yediler ve kırkların şehitlerle beraber Eyüp’te toplandığı ve Sultan Mahmud’a dua ettikleri söylenmektedir:

Şehīdler şühedālar üçler kırk <....>
Eyleyip du‘āyı amīn dediler
Cem‘ olmuş kırklar yediler Eyyüb’a
Tekbir çekdi kurban ağladı

SMD/25

2.2.11. Dinī ve Tasavvufī Mekanlar

2.2.11.1. Kābe

“Küp” manasına gelen Kābe, Mekke’de Mescid-i Haram denilen cami-i şerifin ortasında yaklaşık 13 m. yüksekliğinde, 11-12 m. eninde taştan yapılmış, dört köşe bir binadır.³⁴⁴ Bu yapı Kur’ân-ı Kerīm’de iki kez Kābe ismiyle geçmektedir. Kābe ismi dışında bu yapıya, bir kısmı yine Kur’ân’da yer alan Beyt, Beytullah, el-Beytü’l-atīk, el-Beytü’l-harām, el-Beytü’l-muharrem, el-Mescidü’l-harām, el-Beytü’l-ma’mūr, el-Meş’arü’l-harām, Beniyye, Devvāre, Kādis, Kible, Hamsā, Müzheb gibi isimler de verilmiştir. Halk arasında daha çok Kābe-i Muazzama tabiri kullanılmaktadır.³⁴⁵ Kur’ân’da Kābe’nin yıkılıp yerinin dahi kaybolduğu, daha sonra Hz. İbrāhīm tarafından yeri tespit edilerek yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir (el-Hac, 22/27-29). Hz. İbrāhīm’den önce Kābe’nin kim tarafından yapıldığı hususunda Kur’ân-ı Kerīm’de herhangi bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklar, çoğunu İsrāiliyyat türü bilgilere dayandırarak, Kābe’nin Hz. Ādem yahut oğlu Şīt, hatta onlardan önce melekler tarafından inşa edildiğini yazmaktadır.³⁴⁶ Tarih boyunca birçok kez yıkılıp tamir edilen Kābe,

³⁴⁴ Karaman vd., 350.

³⁴⁵ Sadettin Ünal, "Kābe", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 14-15.

³⁴⁶ Ünal, age, 16.

Müslümanların kıblesidir. Ona dönülerek namazlar kılınır. Ayrıca İslâm'ın beş şartından biri olan Hac vazifesi, haccın iki rüknünden biri olan Kâbe'yi tavaf etmeden, yani Kâbe'nin etrafında yedi defa dönülmeden kabul olunmaz. Bu yüzden Kâbe, tarih boyunca tüm İslâm âleminin hem bedenlen hem kalben bağılı bulunduğu bir merkez yapı hüviyetindedir.

Türk edebiyatında Kâbe, başta Hz. Adem, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmail ve Hz. Muhammed olmak üzere peygamberlerin hayatlarıyla olan münasebeti açısından ele alınmıştır. Kâbe hakkında yazılan eserler Kâbe-nâme adıyla anılır. Yine menâsik-i hac ve menâzil-i hac türü eserlerde Kâbe ile ilgili manzum parçalara rastlanır.³⁴⁷ Kâbe; aşk, sevgi, güzellik, kavuşma türü imajlar için edebiyatta çokça anılır. Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilir. Âşık orada dolaşmakla Kâbeyi tavaf etmiş olur.³⁴⁸ Tasavvuf edebiyatında ise Kâbe vuslat makamıdır. Kâbe, zahirî manada ibadet, batınî manada ise temaşa yeridir. Mutasavvıflara göre iki Kâbe vardır: İlki Mekke'deki bina, ikincisi ise gönül (kalp, dil); yani Kâbe-i halil ve Kâbe-i celil. Ehl-i tasavvuf için gönül Kâbe'si daha önemlidir.³⁴⁹

Râzî Divanı'nda Kâbe, mutasavvıfların kelimeye yüklediği her iki manayla da kullanılmıştır. Râzî, Kâbe'yi zahirî manasıyla fizikî bir yapı olarak ele alıp andığı gibi batınî manasıyla da Kâbe-gönül ilişkisi ekseninde ele alıp işlemiştir. Sultan III. Selim'in Kâbe'yi tamir edip yenilediğini anlatan tarih manzumesi ile Râzî'nin hac farzasını yerine getirirken Kâbe'yi görüp tavaf ettiğini anlattığı beyitlerinde Beytüllâh, fizikî bir yapı olarak anlatılmaktadır:

Şâliş-i sulţân-ı hâkân şâh Selîm ü kâmrân

Dâ'imâ yapmağda cāmî' tekye ve beytü'l-harâm

T14/10

Varıp beyt-i Hudâ'ya cân u dilden bir niyâz etdim

³⁴⁷ Mustafa Uzun, "Kâbe (Türk Edebiyatı)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 23.

³⁴⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 220.

³⁴⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 200.

‘Arafāta çıkınca vāşıl oldum cümle maķşūda

Mfrd/62

Kābe’nin batınī manada yorumlandığı beyitlerde ise Rāzī, gönlüne Kābe-i celīl sıfatıyla yaklaşır. Sevgiliye kavuşmak için her zaman dostlarından ayrı düşen gönlüne ters ters bakılmamasını isteyen Rāzī, gönlünün yüce Allah’ın nazargāhı, yani Kābe’si olduğunu söyler:

Bu gönle kīc nigāh etme nazar-gāh-ı Hūdā’dır bu

Vişāl-i yār için her dem ehibbādan cūdādır bu

G112/1

Bir başka beyitte ise Rāzī, Kābe gibi olan gönlünün harap olduğunu söyleyip sahibinden onu tamir etmesini istemektedir:

Pek hārāb oldu derūnı Rāzī-i bī-çāreniñ

Eyle bir ta‘mīr efendim Ka‘be-i ‘ulyā gibi

G148/9

2.2.11.2. Mescīd-i Aksā

En uzak mescid demektir. Kudüs’te olup Beyt-i Makdis (kutsal ev) denilen bu mescid, Kābe’den sonraki ikinci mesciddir. Hz. Muhammed’in İsrā olayında geldiği, miracın başladığı, Hz. İśā’ya kadar birçok peygamberin namaz kılıp Allah’tan vahiy aldığı bir mesciddir.³⁵⁰ Hicretten sonra Mescīd-i Aksā 16-17 ay kadar Müslümanların kiblesi olmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed’in, Mescīd-i Aksā’yı ibadet ve ziyaret maksadıyla Mescīd-i Harām ile Mescīd-i Nebevī’yle birlikte gidilmesi gereken üç mescīdden biri olarak belirtmesi buranın Müslümanlar nezdinde ne kadar kıymetli olduğunu da göstermektedir.³⁵¹

Rāzī, 9. tarihinde 1216/1801 yılının Şaban ayında Yeşil Türbe Mahallesi’nde çıkan yangının kısa sürede büyüyüp kale içindeki yirmi dört mahallenin yarısına yakınıni yok ettiğini, Hacı İvaz Paşa’nın yaptığı Tavuk Pazarı Camii’nin de bu yangında

³⁵⁰ Karaman vd., s.428.

³⁵¹ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksā", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, s. 270.

hasar gördüğünü belirtmektedir. Bu caminin Üryanizade Mustafa Efendi tarafından tamir edilmesi üzerine tarih düşüren Râzî, camiye nurlu ve parlak olması yönüyle Mescîd-i Aksâ'ya benzetmekte, onun ikinci Mescîd-i Aksâ olduğunu ifade etmektedir:

Bir sicilli var anuñ mihrâbınıñ ƣākında kim

Mescid-i Akşâ-yı şânî berķ urur nūr u ziyā

T9/7

2.2.11.3. Açıkbaş Mahmūd Efendi Tekkesi

829/1426 tarihinde Çelebi Mehmet'in süt annesi Daye Hatun tarafından yaptırıldığı kaydedilen tekkenin bilinen ilk şeyhi Açıkbaş Mahmud Efendi'dir.³⁵² Bursa Hisar'da, Darphane Mahallesi'nde bulunan bu tekkeye bulunduğu yerde başka bir nakşibendî zaviyesi bulunduğundan *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı* da denir. 1216 /1801'de çıkan büyük yangında dergâh yanmış, hizmete Dârü'l-Hadis'te devam edilmiştir. 1847 yılında 10152 kurus harcanarak tekrar tamir edilmiştir.³⁵³

Râzî Divanı'nda Açıkbaş Mahmūd Efendi Tekkesi 13. tarih manzumesinde anılmaktadır. 1216 /1801 yılında Bursa'da çıkan büyük bir yangın neticesinde tahrip olan tekkenin tamir edilmesi üzerine Râzî, bu tarih manzumesini kaleme almıştır. Manzumde dikkat çeken husus ise Râzî'nin 1220 tarihini düşmesidir. Oysa kaynaklar 1216 / 1801 yılındaki yangında zarar gören tekkenin ancak 1847'de tamir edildiğini göstermektedir. Bizce Râzî, tekkenin yangından birkaç yıl sonra küçük çaplı bir tamir görmesi üzerine bu tarih manzumesini kaleme almış olmalıdır:

Cevherî târîh dedirdi Râziyā bir er gelip

Bu ʿatîķ nakşibendi maʿbedin ķıldı cedîd (1220)

(T13)

³⁵² Abdurrezzak Tek, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşiliğin Bursa'daki Tarihî Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, Sayı:1, Bursa 2007, s. 211-240.

³⁵³ Altınışik, *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbaş Mahmud Efendi (YL Tezi)*, 31.

2.2.11.4. Başçı Tekkesi

Bursa'nın Maksem semtinde XV. yüzyılda Başçı İbrâhîm (Ö. 885 / 1481) tarafından tek kubbeli cami olarak inşa edilen yapıdır. Kendi adını taşıyan sokakta yer alır. Bitişğinde bir de hamamı bulunan bu yapı, tek kubbeli cami mekânı ile buna kuzeyden bitişen etrafı revaklarla çevrili bir avludan oluşan küçük bir külliye şeklindedir. Yapı üzerinde yapılan değişiklikler ve eklemelerden buranın zaman içerisinde tekke ve medrese olarak kullanıldığını da göstermektedir. Bursa'daki camiinin dışında çok sayıda vakıf eserinin de bânisi olan Başçı İbrâhîm Bey'in bunları ihtiva eden vakfiyesi bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır (nr. 7080).³⁵⁴ 1854 depreminden sonra 1891 yılında onarım gören camii daha sonraki yıllarda yine harap duruma gelmiştir. Uzun süre depo olarak kullanılan cami, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1960 yılında bir kez daha onarılarak ibadete açılmıştır.³⁵⁵ Bursa'da bir mescid, bir mektep ve bir de imaret yaptıran İbrâhîm Bey'in vakfiyesinden asıl isminin Hacı İbrâhîm b. Abdullah Errevas olduğu ve kellecilik yaptığı anlaşılmaktadır.³⁵⁶

Başçı İbrâhîm Tekkesi, daha önce Semerkandiyye tarikatı iken tekkenin dördüncü şeyhi Nakşî Süleyman Efendi'den (ö.1183/ 1761) sonra Nakşibendiyye tarikatına geçmiştir. Tekkede sırasıyla Şeyh Mehmed (ö.230/1816), Şeyh Salih b. Yusuf (ö. 1242/1826), Şeyh İzzet b. Salih (ö.1283/1866), Şeyh Rifat b. Salih (ö.1286/1869) Nakşî şeyhleri olarak irşad faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Şeyh Rifat'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Salih'in küçük olması nedeniyle dergâh 1285/1869 senesinde medreseye dönüştürülmüştür. 1312/1894 yılında söz konusu medresenin müderrislik ve şeyhliğini üstlenen Şeyh Salih b. Rifat her Pazar gecesi burada usûl-i Nakşî zikri icrâ etmiştir.³⁵⁷

³⁵⁴ Selda Kalfazade Ertuğrul, "Başçı İbrâhîm Camii", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul"1992, C. 5, s. 128.

³⁵⁵ Raif Kaplanoğlu, *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, Bursa 1994, s. 35.

³⁵⁶ Hamza Keleş, "Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, Sayı: 1, Ankara 2001, s. 177-188.

³⁵⁷ Tek, agm., s. 232.

Gazel nazım şekliyle kaleme aldığı Divan'ının 44. tarihinde Râzî, Bursa'da Gökdere Maksem'i civarında meşhur olan Başçı Tekkesi şeyhinin vefatı üzerine bu tarihi kaleme aldığını söylemektedir. Manzumeye düşürülen tarihten (1242/1826) Râzî'nin bu tarih manzumesini Şeyh Salih b. Yusuf'un (ö. 1242/1826) vefatı üzerine kaleme aldığı anlaşılmaktadır:

Râzî-i yārānı dā'im āh edip

Rūhı için bir de du'ā eyledi (1242)

T44

2.2.11.5. Rifâî Abdülmümin Tekkesi:

Bu tekke Abdülmümin Efendi Boluvî (Öl. 1000/1591) tarafından kurulmuştur. Tekkenin meşayih listesi sırasıyla şöyledir: Üçkuzularşeyhizade Ali Efendi (Öl. 1124/1712), Raşid Efendi (Öl. 1197/1782), Abdülmümin Efendi (Öl. 1223/1808), Mahmud Efendi Rifâî (Öl. 1232/1816), Fahrulganî Efendi (Öl. 1287/1870), Rıza b. Mahmud Efendi (Öl. 1293/1876), Cemal Efendi (Öl.?), Kudretullah Efendi (Vekaleten, Öl. ?), Hasan Efendi (Vekaleten, Öl. 1317/1899).³⁵⁸ Maksem'de kurulan Abdülmümin Zaviyesi dördüncü postnişin Mahmud Efendi'den itibaren Rifâî tekkesi olarak hizmet vermiştir.³⁵⁹ Rifâî Abdülmümin Tekkesi günümüze ulaşamamıştır.

Râzî, Divan'ındaki 14. tarihi Maksem Mahallesi'nde olduğunu söylediği Rifâî Abdülmümin Tekkesi'nin tamiri için kaleme aldığını söylemektedir. Nazmında, bu tamiri Sultan III. Selim'in Hacı Ali Ağa'ya ferman buyurup yaptırdığını söyleyen Râzî, o esnada tekke şeyhinin ise dördüncü postnişin olan Mahmud Efendi Rifâî (Öl. 1232/1816) olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Râzî, Rifâîyye tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed Rifâî'yi anarak Sultan III. Selim'in onun şevkiyle tekkeyi tamir ettirdiğini söylemektedir.

³⁵⁸ Mustafa Kara, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar-I", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sayı: 3, Bursa 1991, s. 107-118.

³⁵⁹ Mustafa Kara, "Üsküp Rifâî Tekkesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, Yıl:1 Sayı:4, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2012, s. 42-45.

2.2.11.6. Sa'diyye Dergāhı

Kurucusunun Sadeddin el-Cebāvī olduğu Sa'diyye kültürü, XII. yüzyılda Şam bölgesinde oluşmuştur. Osmanlı topraklarına aynı yüzyılda Kastamonulu Şeyh Osman tarafından getirilmiş, İstanbul'da temsil edilmesi ise altı asır sonra, yani III. Mustafa döneminin sonlarında (1673-1736) Abdüsselam eş-Şeybānī ile olmuştur. İstanbul'da otuz civarındaki Sa'dī tekkesi arasında Abdüsselam (Kovacıdede) Tekkesi, Etyemez (Mirza Baba) Tekkesi, Yağcızāde (Balabānī) Tekkesi, Taşlıburun (Lagarī) Tekkesi ile Hasīrīzāde Tekkesi önde gelen tekkelerdir. Bursa'da ise Vefāiyye kolunun temsil edildiği Zincirī Ali Tekkesi merkez tekke olarak kabul edilir. Tekkenin binası günümüze ulaşmamıştır. Hasan Tāib Efendi'nin XX. yüzyılın başlarında kaleme aldığı Bursa ile ilgili eserinde tekke, iki katlı ahşaptan inşa edilmiş ve süslü bir tevhidhānesi bulunan bir yapı olarak tarif edilir.³⁶⁰

Sa'diyye kültürü, Bursa'da, başta Zincirī Ali Efendi Tekkesi olmak üzere Karamazak Dergāhı, Baba Zākir Zāviyesi, Seyyid Usūl Dergāhı ve İbrāhīm Haydar Dede Zāviyesi'nde tekkelerin kapatıldığı tarih olan 1925'e kadar yaklaşık bir buçuk asır boyunca temsil edilmiştir.³⁶¹ Rāzī Divanı'nın 28. tarih manzumesinde söz konusu edilen Sa'diyye dergāhının hangi dergāh, tekke ya da zaviye olduğu belirtilmemiştir. Bu manzumede Rāzī, dergāhı tamir edenden dua talep ederek tarihini düşürmektedir:

Rāziyā tārīḥ ile bir de du'ā maṭlūb eder

Dergeh-i sa'diyye'i ta'mīr ile ābād eden (1229)

T28

2.2.11.7. Tavuk Pazarı Camii

Tavuk Pazarı Camii; *İvaz Paşa*, *Kazzazhane* veya *İmadiye Camii* olarak da bilinir. İvaz Paşa tarafından, II. Murat devrinde yaptırılmıştır. Kitabesi olmayan, vakfiyesi de 1427'de düzenlenen bu caminin 1420-1426 yılları arasında yapıldığı tahmin

³⁶⁰ Abdurrezzak Tek, "Sa'dilik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, Sayı:1, Bursa 2009, s. 225-246.

³⁶¹ Tek, agm., s.244.

edilmektedir.³⁶² İvaz Paşa, mimarlığının yanı sıra Çelebi Mehmed ve II. Murad'ın vezirliğini de yapmıştır. 1958 yılında tümüyle yanan cami, 1967 yılında bir hayırsever tarafından aslına uygun olarak onarılmıştır. Bugün, ibadete açık olan caminin, sadece minaresinin şerefe altı ile güney bakan saçakları özgündür.³⁶³

Râzî, 1216/1801 yılındaki Bursa yangınında hasar görüp Üryanizade Mustafa Efendi tarafından tamir edilen Tavuk Pazarı Camii'ni Divan'ının 9. tarihinde söz konusu etmekte; hem camiyi imar eden İvaz Paşa'yı hem de yangından sonra hasar gören camiyi tamir edip yenileyen Üryanizade Mustafa Efendi'yi methedip onlara dua etmektedir:

Ḥazret-i Pāšā-yı Ġāzī Birmekī-i vaḳt idi

Sāḥa-i dārü'l-cinānı Ḥaḳ ede me'vā añā

T9/1

Eyledi 'Üryānī-zāde Muṣṭafā Efendi'ye

Vāḳıf-ı şānisi olmaḳ revnaḳın bārī Ḥudā

T9/4

2.2.11.8. Mahkeme Camii

Mahkeme Camiine, *İbrâhîm Paşa Camii* veya *Çandarlı Camii* de denir. Çelebi Mehmet zamanında Hoca Muslihiddin tarafından yaptırıldığı söylenir. Bir başka iddia göre ise cami, Çandarlı Hayreddin Paşa'nın oğlu Sadrazam İbrâhîm Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin 1493 yılında yapıldığı söylenir. Cami, günümüzde İbrâhîmpaşa Sokağı ile Kız Lisesi Sokağı'nın kesiştikleri köşededir. İçi sıvanmış olup özelliklerini yitirmiştir. Mahalle mescidi olarak kullanılan yapı, 1615'te sultanın izniyle camiye dönüştürülmüştür.³⁶⁴

Râzî, gazel nazım şekliyle yazdığı 26. tarihinde, Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsnîye Hanım'ın vefat edip karşısına defnedilmesi münasebetiyle Mahkeme Camii'nden söz etmektedir.

³⁶² Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 425.

³⁶³ Kaplanoğlu, 74.

³⁶⁴ Kaplanoğlu, 70.

2.2.11.9. Sinan Bey Camii

Kiremitçi Camii de denir. XVI. yüzyıl ortalarında II. Bayezid vakıflarının yöneticiliğini de yapmış olan Pir Mehmet oğlu Sinan Bey tarafından yaptırılmıştır. Mihrabının üzerinde bulunan ve 1532/1533 yıllarında yapıldığını belirten kitabesi 1970’li yıllarda yapılan tadilatlar esnasında kaybolmuştur.³⁶⁵ 1803’te kapsamlı bir onarım gören cami, tuğla ve moloz taşıyla yapılmıştır. Cami, ibadete açıktır. Caminin önünde 1913 yılında yapılmış bir çeşme bulunur. Burada ayrıca iki tarihi çınar da vardır.³⁶⁶

11. tarihinde Mîr Mîrza adlı şahsın Kiremitçi Mahallesi’nde bulunan Sinan Bey Camii’ni mamur hale getirmesine tarih düşen Râzî, bu vesileyle manzumesini kaleme almakta ve Sinan Bey Camii’nden bahsetmektedir:

Bu zîbâ ma’bedi Râzî görünce söyledi târîh

Sinân Big câmi’ini Mîr Mîrzâ yaptı mîrâne (1218)

T11

2.2.11.10. Tekke-i Atik Camii

Mudanya ilçesinde bulunan bu cami, “Hacı Ali Zağili Mağrabi”, “Eski Cami”, “Cami-i Atik” ve “Tekke-i Atik” adlarıyla anılır. Cami’nin ilk kuruluşu 1453 yılına kadar iner. Cami, 1972 yılında kaidesine kadar yıkılıp yeniden yapılmıştır.³⁶⁷ Caminin giriş kapısında 859 R. (1453) tarihli bir levha bulunmaktadır. Batı duvarında bulunan iki yazıttan birincisinde "Müezzin Molla Hasan 1174 II. (1760/61)" ve ikincisinde de "Kaymakam Hasan Fehmi Bey 1311 H. (1893/94)" adları yazılıdır.³⁶⁸ Yapıya 1997 yılında bir son cemaat yeri, 2003 yılında da bir kapalı alan ilave edilerek genişletilmiştir.³⁶⁹ Cami, halen sağlam ve ibadete açık durumdadır.

³⁶⁵ Neslihan Türkün Dostoğlu ve Hamdi Dostoğlu (haz.), *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2011, s. 141.

³⁶⁶ Kaplanoğlu, 83.

³⁶⁷ Kaplanoğlu, 117.

³⁶⁸ *Tekke-i Atik Camii*, <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/tekke-i-atik-camisi.html> (Erişim Tarihi: 07/04/2017)

³⁶⁹ Neslihan Türkün Dostoğlu ve Hamdi Dostoğlu, 197.

Râzî Divanı'nda Tekke-i Atik Camii'nden, caminin gördüğü bir tamire düşürülen manzum tarih vesilesiyle bahsedilmektedir. Râzî, gazel nazım şekliyle yazdığı 20. tarihinde camiden “Eski Camii” ismiyle bahsetmekte ve camiye yapanın Hacı Ali Zağili, tamir edenin ise Şakir Muhammed Efendi olduğunu belirtmektedir. Camiyi yapana ve tamir edene methiyeler dizen Râzî, caminin tamirine de 1223 /1808-1809 tarihini düşmüştür.

2.2.11.11. Ertuğrul Camii

Sipahi Çarşısı bitişiğinde bulunan cami, Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul Çelebi adına yapılmıştır. Çatısı ahşap olan bu cami, çok sık yapılan onarımlar yüzünden özgünlüğünü yitirmiştir.³⁷⁰ Eski Yeni Han, Karacabey Çarşısı, Kazasker Hamamı, altı dükkan ve sekiz oda bu caminin vakfıdır. Ertuğrul Bey'in mezarı cami haziresinde bulunmaktadır.³⁷¹

Râzî, 1216/1801'deki büyük yangında hasar gördüğü için tamir edilmesi münasebetiyle Ertuğrul Camii'nden, bahsetmektedir. Râzî, Divan'da yer alan 10. tarih manzuemesinde bu tamir hadisesine noktalı harflerle H. 1218 / M. 1803-1804 tarihini düşürdüğünü ifade etmektedir.

2.2.11.12. Tayyar Paşa Camii

Cami; Samsun'un tarihî Bafra ilçesinin merkezinde, Cumhuriyet Meydanı'nın hemen yanı başında bulunmaktadır. Harim kapısı üzerindeki kitabeden Caminin H. 1216 / M. 1801-1802 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşitli kaynaklarda, herhangi bir kaynak gösterilmeksizin, caminin Trabzon Valisi Tayyar Paşa tarafından 1869 yılında yaptırıldığı kaydedilmektedir. Yapıya adını veren Tayyar Paşa'nın Canikli Ali Paşa sülalesinden Mahmud Tayyar Paşa olabileceği belirtilmektedir.³⁷²

Râzî, gazel nazım şekliyle yazdığı 8. tarih manzumesinde, Bafra'daki Tayyar Paşa Camii'nin Canikli Hacı Ali Paşa'nın torunu Trabzon valisi Tayyar Mahmud Paşa

³⁷⁰ Kaplanoğlu, 53.

³⁷¹ Ertuğrul Camii, <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/ertugrul-camii/>, (Erişim Tarihi: 07/04/2017)

³⁷² M. Sami Bayraktar, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2005, s. 109.

tarafından inşa edildiğini söylemekte ve nazmında Tayyar Mahmud Paşa'yı övmektedir. Rāzī, noktalı harflerle düşürdüğü tarihinde ise caminin 1216 / 1801-1802 yılında inşa edildiğini belirtmektedir:

Harf-i cevherdār ile Rāzī görüp tārīh dedi

Hak bu söz cāmi'-i Tayyār pür şafā beyt-i Hudā (1216)

T8/13

2.2.12. Toplum ve Kültür

2.2.12.1. Tipler

2.2.12.1.1. Sevgili

Divan şiirinin ana teması aşk, ana karakterleri de “sevgili” ve “âşık” tipleridir. Sevgili tipi Divan şairinin hayal dünyasında öyle muazzam hayallerle süslenmiştir ki geride çok zengin bir kültürel miras bırakmıştır. Divan şairi için sevgili, tüm vasıflarıyla olağanüstü özelliklere sahip, hiçbir kusuru olmayan biridir. Onun güzellikte eşi ve benzeri yoktur. Güzeller güzeli olan sevgilinin boyu, yüzü, gözü, ağzı, kaş, kirpiği hasılı ona ait olan her şey, şairin hayal dünyasında çok abartılı ve olağanüstü vasıflarıyla yer alır. Divan şiirinde sevgilinin bu şekilde yüceltilmesinde tasavvufun önemli bir rolü olduğu söylenebilir, zira sevgili manasına gelen *yar*, *mahbûb*, *canan* ve *maşuk* ifadeleri tasavvufta hakiki sevgili olan Allah'ı simgeler.³⁷³ Bununla beraber sevgili tipinde görülen bu abartılı uzuv ve özellikler, klâsik Şark kültürünün remizli düşünme alışkanlığıyla da yorumlanabilir.³⁷⁴ İdealize edilip soyut ve olağanüstü bir tip olarak resmedildiği için Divan şiirindeki sevgiliye gerçek dünyada bir karşılığının olmadığı yönünde eleştiriler yöneltilmiştir. Hasibe Mazıoğlu'nun bu yöndeki eleştirilere cevabı oldukça tatmin edicidir. Mazıoğlu, bu durumu, şairin duygu ve hayal dünyasının dışı yansıması sanatkarâne bir ürünü olarak açıklar.³⁷⁵ Hiç şüphesiz sanatçı, gerçekliği kendi hayal dünyasının sınırsızlığıyla şekillendirip yeni bir formla dışarıya aktarır.

³⁷³ Üstüner, 131.

³⁷⁴ Saadet Karaköse, "Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/15, s.185.

³⁷⁵ Hasibe Mazıoğlu, "Eski Türk Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1983, C. 32, s. 134.

Divan şiirinde sevgili; can, cânân, cânâne, yâr, dost, mahbûb, habîb, ma'sûk, güzel, hûb, hûbân, sanem, bût, nigâr, server, şâh, şeh, hüsrev, sultan, mâh, âfîtab, şûh, tabib, dilber, kâfir, nazenîn, hûnî, bîvefâ, dildâr, dîlrubâ, dilârâ, dil-nüvâz, gül-izâr, gülendâm, melek, mehlîkâ, sâkî, peri, mutrib gibi ifadelerle anılır.³⁷⁶ Râzî Divanı'nda ise sevgiliden efendi (G11/4), zâlim (G12/1), dost (G17/1), serv kâmet (G18/10), perî (G22/7), pâdişâh-ı heft kişver (G22/5), cân (G30/3), şûh-ı cefâ-kâr (G46/1), ma'sûk (G59/1), seng-dil (G59/2), dildâr (G59/4), nigâr (G67/1), cânân (G67/7), yâr (G109/4), zallâm-ı cihân (G110/4), melek sîret (G111/4), melek haşlet (G111/4), felek-hû (G111/4), tıfl-ı zâlim (G139/3), şûh (G140/5), nâzenîn (2Trc-4/3), mâh (Msd-6/1) gibi ifadelerle bahsedilmektedir.

Râzî Divanı'nda sevgili; sitemkâr (G7/2), cilveli (G11/4), işveli (G13/1), merhametsiz, zalim ve büyücü (G12/1), kadir kıymet bilmeyip daima cevr ü cefa veren (G5/1), hatta âşıklarına kıl kadar kıymet vermeyen (G68/2), âşığın çektiği acılara karşı umursamaz (G13/1,2), nazlı (G13/3), avcı (G17/1), cihan padişahı (G22/5), adaletsiz (G27/5), kararsız, hercayî (G46/1), kan dökmeye meyilli (G59/4), eli fermanlı olup âşıklarını azarlayan ve güzelliğiyle mağrur olan (G88/2), güler yüzlü, tatlı dilli, melek yaratılışlı ve dönekevi tabiatlı (G111/4), âşığını baştan çıkaran bir güzel (G140/5) olarak tasvir edilir. Râzî Divanı'ndaki bu sevgilinin en çok tekrarlanan ve vurgulanan özelliği ise zalim ve merhametsiz oluşudur. Onlarca beyit, Divan'ın en güçlü kişisi olan sevgilinin çaresiz ve aciz âşığın ettiği eziyetleri ve bu eziyetlere karşı takındığı umursamaz tavrı anlatır. O; güzelliği ve gücüyle Divan'ın baş kişisidir. Bu sevgili tipi Klâsik Türk Edebiyatının sevgili tipiyle de uyumluluk gösterir.

Sevgili tipi, şüphesiz Divan şiirinin en güçlü kişisidir. Onun her bir uzvu veya özelliği Divan şairinin sınırsız hayal gücüyle şekillenmiştir. Râzî Divanı'nda da sevgili, tüm yönleriyle ele alınmıştır. Bu özelliklerin üzerinde tek tek durmak yerinde olacaktır.

Zülf: Sevgiliye ait bu güzellik unsuru mû ve gîsû adlarıyla da şiirlerde yer alır. Sayısız teşbih ve mecazlara konu olan ve Divan şiirinin en çok kullanılan bu güzellik

³⁷⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 351.

unsuru; şekli, kokusu, rengi gibi birçok yönüyle Divan şairine ilham vermiştir.³⁷⁷ Saç bir tasavvufî mecâz olarak kesret, kâinata yansıyan ilahî güzelliklerin kesret halinde görünmesi; Hakk'ın sıfatlarının mazharı olan âlem; zat-ı Ahadiyet'in sıfatı; Hakk'ın celal ve cemal sıfatlarının tecellileri; küfür manalarına gelir.³⁷⁸

Râzî Divanı'nda da üzerinde en çok durulan, tema bakımından beyitlere en çok kaynaklık eden sevgiliye ait güzellik unsuru saçtır. Saç, Râzî Divanı'nda vefasız, hilekâr, perişan ve dağınık olmasıyla, âşıklarına tuzak kurup onları ucunda sallandırmasıyla, sevgilinin gül cemaline hayran kalmasıyla, şekli ve güzel kokusuyla ve daha birçok özelliğiyle ele alınmış ve işlenmiştir.

Râzî, birçok beyitte (G4/1, G4/9, G34/3...) saçların sevgilinin gül cemaline olan hayranlığını söz konusu etmektedir. Bu beyitlerde Râzî gibi, sevgilinin yüzüne dökülen saçlar da bu güzelliğe hayrandır. Bu güzellik karşısında şaşıp kalan saçların başı dönmektedir:

Gül cemâli güllerinde turreler hayrân aña
Aşılıp cânım gibi gîsû-yı ser-gerdân aña

G4/1

Râzî'nin gönlü, sevgilinin gül yüzüne dökülen bu hilekâr, yankesici saçlara tahammül edememekte ve her daim inlemektedir. Zira yüz vahdetin saç ise kesretin sembolüdür. Vahdete ulaşma arzusunda olan Râzî, yüze dökülen saçlar yüzünden vahdeti görememektedir. Saç beyitte vahdeti örten, onu gizleyen kesret manasıyla kullanılmaktadır:

Dil nice kılsun taḥammül dem-be-dem zâr etmesün
Gül cemâl üzre dökülmüş turre-i tarrâreler

G34/3

³⁷⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 336.

³⁷⁸ Üstüner, 278.

Rāzī Divanı'nda sevgilinin saçlarına güzel kokusu hasebiyle de değinilmiştir. Sevgilinin saçları misk (G79/1), anber (G30/2) veya ıtır (G50/5) kokar ve âşığın aklını başından alır. Saçlarından bir tutam koklamak için sevgiliye yalvaran Rāzī, bu güzel kokunun kaynağını öğrenmek için tecāhül-i ārif sanatıyla sevgiliye Tebriz, Şiraz ve Çin'e gidip gitmediğini sormaktadır:

Tebrīz ile Şīrāz'a vü hem Çīn'e mi vardın
Ver nāfe-i çīn āh ne olur bir tümen ey dost

G17/3

Divan şairi, sevgilinin saçını daima dağınık ve güzel kokulu olarak tahayyül eder. Şekil olarak dağınık görünen ve güzel kokan sünbül bu açıdan sevgilinin saçına benzer ve Divan şiirinde sevgilinin saçlarıyla ilgi kurularak ele alınır.³⁷⁹ Rāzī de ıtır ve anber kokan sevgilinin saçından sünbül olarak bahseder:

Gīsū-yı ıtır-būsına sünbül denilirdi
Her dānesi rīze-i anber biliriz biz

G50/5

Rāzī, Divan şiiri geleneğine uygun olarak sevgili saçını perişan ve darmadağınık olarak tasvir eder. Bu vefasız dilberin perişan saçları aynı zamanda Rāzī'yi de perişan etmekte, onu ağlatıp inletmektedir:

Çü sensin bī-vefā dilber bu giryān olmama bā'is
Perişān zülfüñ oldu hem perişān olmama bā'is

G20/1

Rāzī Divanı'nda sevgilinin saçları, âşığın aklını başından alıp onu perişan eden ve sevgiliye esir kılan bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin gül cemali üzerine dağılan saçların her bir ucunda bulunan tuzaklar sayısız âşığın orada tutsak kılmaktadır:

³⁷⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri*, 362.

Gül cemāl üzre tağılır ol mehiñ ğīsūları
Dāne-i tārında bī-ḥad ‘āşıķ-ı ğamġın tutar

G37/4

Naz ve gönül okşamarla sevgilinin saçlarına tutulan Rāzī, onun lütuf kapısında ondan yardım istemektedir:

Beni zūlfüñ teline bağladıñ nāz u nevāzişle
Ümīdim nāzenīnim bāb-ı luṭfuñdan amān ister

G42/4

Rāzī, sevgilinin saçına olan sevdasından dolayı onun tuzacağına düştüğünü, bu hevesi yüzünden de tarak gibi yüz parçaya bölündüğünü söylemektedir:

Zūlf-i sevdāsiyla düşdüm dāmına dildādeniñ
Şāne-āsā Rāzī'yi şad-çāk idüpdür bu heves

G59/5

Rāzī'ye göre renkli bir mana arayanın sevgilinin alın saçına bakması gerekir. Zira vefasız olan bu saçlar gönlün sırlarını da barındırmaktadır:

Ma‘ni-i rengīn ararsañ turre-i dildāra bak
Ezber et esrār-ı dildir bir vefā gördüñ mü hıç

G21/6

Leb: Dudak manasına gelen leb, Divan şiirinde üzerinde en fazla durulan güzellik unsurlarından biridir. Tasavvufta mecaz olarak yokluk, vahdet, fenafillah; manevī feyz ve neşe; kelam, söz, Hakk’ın sözü, sözün gizli söylenmesi ve sır anlamlarındadır.³⁸⁰ Divan şiirinde görünüşündeki güzellik, renk, darlık, yuvarlaklık, kenarındaki ben, ayva tüyleriyle çevrili oluşu, konuşma, söz, ağız oluşturuğu gibi yönleriyle ele alınır. Cinsī

³⁸⁰ Üstüner, 267.

açından öpmek, emmek, sormak, ağza almak, buse almak gibi fiillerle birlikte kullanılır.³⁸¹

Rāzī Divanı'nda ise dudak, *ḳand-i lezīz* (G5/3), *sükker-feṣān* (G18/7), *gülgün* (G25/2, G115/4), *lezīz* (G28/1), *La'l* (G35/5), *cān-baḥş* (G43/5), *bihter*, *sükker* (G50/3), *mercānlı* (G86/3), *mercān* (G120/6) ve *gül-fām* (G133/6) sıfatlarıyla anılmaktadır. Tadı, rengi, ölüleri diriltme özelliği, kevserden bile daha leziz oluşu ve kıvrımlarıyla âşığın aklını başında alan dudak, Rāzī Divanı'nda sevgiliye ait güzellik unsurlarının başında yer alır.

Sevgilinin dudağı şekerden de baldan da daha lezzetlidir. Buna rağmen Rāzī sevgilinin cefasına taliptir:

Sükker ü şehd ü şekerde görmedim ol lezzeti

Lebleri ḳand-i lezīzim cevriñi gönder bana

G5/3

Divan şiirinde olduğu gibi Rāzī Divanı'nda da dudak, Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mucizesiyle beraber anılır. Rāzī, beytin bağlamına göre bu hadiseyi dudakla beraber birçok beyitte anıp bu olaya telmihte bulunmaktadır:

La'l-i yār eyler hemān bu da'vā-yı bī-hüdeyi

Hāzret-i 'İsā'ya maḥşūş āb-ı hayvān ile baḥş

G19/4

Leb-i sükker-feṣānıñdan emersem

Gelir bu mürde cānıma liyāḳat

G18/7

Sevgilinin dudağı, rengi ve tadı dolayısıyla Rāzī Divanı'nın birçok beytinde kadeh ve şarapla birlikte anılır. Şaraptan daha leziz olan dudak, rengi itibarıyla da şarapla

³⁸¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 252.

beraber zikredilir. Kadeh ise dudağa temas etmesi, içinin şarapla dolu olması münasebetiyle Rāzī'nin dudak hayaline eşlik eder:

Leblerüñ gülgünına ağzın verip eyler qarār
Bir taḳarrüb eylemiş kim gūyiyā yeksān ḳadeḥ

G25/2

Lebleriñ ağzımda cānā baña sükkerden lezīz
Lebleri ḥamrālarıñ şahbā-yı aḥmerden lezīz

G29/1

Sevgilinin dudağını arzulayan Rāzī'nin kākülle mücadele etmesi, onu aşması gerekir. Tasavvufî mecāz olarak dudağın vahdet, saçın da kesret manasına gelmesinden dolayı Rāzī'nin vahdete erişmesi kesretten geçmesine bağlıdır. Kesret aşılmadan, mücadele edilip ekarte edilmeden vahdete ulaşılmaz:

Ḳoçup mūy miyānından leb-i cān-baḥşını şordum
Ṭolaşmadık hemān bir kākül-i ṭarrāra ḳalmışdır

G43/5

Yüz: Kaş, göz, dudak, yanak gibi güzellikleriyle sevgilinin güzelliğinin büyük bölümünü yüz oluşturur. Bu bakımdan o güzellik meydanı veya güzellik harmanıdır. İlahî güzelliğin tezāhür ettiği yer manasıyla da tasavvufta Allah'ın tecellîsi yerine kullanılır.³⁸²

Divan şiirinde yüz; hoş kokulu, pembe, beyaz ve kırmızı renkli güle benzetilir. Rāzī, sevgilinin gül yüzünün öyle güzel olduğunu söyler ki bu yüzün üzerine sarkmış perçemlerin ve kaküllerin dahi ona hayran olup asıldıklarını belirtir:

Gül cemāli güllerinde ṭurreler ḥayrān aña
Aşılıp cānım gibi gīsū-yı ser-gerdān aña

G4/1

³⁸² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 108.

Sevgilinin yüzü güle benzetilince bir âşık olarak Rāzī de bülbül olur. Sabahlara dek ah edip inleyen bülbülün tek derdi o gül yüzü görmektir:

Bülbül gibi şeb-tā-be-seher āh u fiğānım
Gülşen yüzini görmeye bir çāre haber ver

G31/4

Yüzün kızarması ateşli bir hal alması olarak yorumlanabilir. Nitekim Rāzī de sevgilinin ateşli yüzüne bakmaya takatinin olmadığını söylemektedir:

Bakmağa tākāt ne kābil rūy-ı āteş-nākına
Dīdemi pür-hūn eden āh gözleri şeh-lāsıdır

G39/3

Yüzün güzelliğini anlatmak için yüz aya benzetilerek ona parlaklık ve aydınlık vasıfları yüklenir. Rāzī, bu ay yüzlü güzelin aşkıyla hakikat kadehini yudumladığını söylemektedir. Burada tasvir edilen bu ay yüzlü güzel, yüce Allah'tır:

Haķīķāt cāmını nūş eyledim ‘aşķıñla ey meh-rū
‘İzārıñ şevķi ile sürdigim peymānelerden sor

G40/6

Güzelliği, parlaklığı ve nurlu olması hasebiyle yüz güneşe de benzetilmektedir. Rāzī de şiirinde yüzü güneşe, yanağı ise aya benzeterek her iki uzvu da parlak ve aydınlık olarak ifade etmektedir:

Pertev-i rūy-ı nigārdır şems-i rahşāndan ğaraż
Cezbe-i ebrū-yı ruħdur māh-ı tābāndan ğaraż

G67/1

Göz: Divan şiirinde üzerinde en çok durulan güzellik unsurlarından biridir. Sevgiliye ait bütün özellikleri bünyesinde taşır.³⁸³ Göz; biçimi, rengi (kara, kırmızı ya da

³⁸³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 95.

kızarmış), bakışı (süzgün, baygın, nergis-vār mahmur), niyeti (hün-hār, hasāret, katl), büyüleyiciliği ve karıştırıcılığı (sehhār, sāhir, cādū, fettān, fitne-engīz) ve daha başka birçok özelliğiyle Divan edebiyatında konu edilip işlenir.³⁸⁴

Rāzī Divanı'nda sevgilinin gözü *fettān*, *mestān*, *hün-h'ār*, *sehhār*, *şehlā*, *siyeh*, *sūhan-gū* ve *maḥmūr* sıfatlarıyla nitelenir. Āşığın gözü ise *bīmār* olarak vasıflandırılır. Ayrıca hem sevgili hem de āşık, *nīm-nigāh* ile bakarlar. Sevgili bir *nīm-nigāh* ile āşığını perişan ederken āşık, sevgiliye ancak nīm-nigāh ile bakabilir.

Rāzī Divanı'nda sevgiliden fettān (baştan çıkarıcı) gözleriyle çokça bahsedilir. Öyle ki o gözleri fettān güzel, Rāzī'ye azcık merhamet gösterse Rāzī'nin çektiği ayrılık acısı ona zerre kadar bile gelmez:

Bir teraḥhum eylese ol gözleri fettān baña
Zerrece gelmez benim bu çekdiğim hicrān bana

G7/1

Sevgili baygın ve sarhoş gözleriyle de āşığını etkilemektedir. Sevgilinin susmasındaki hileyi gören Rāzī, onun baygın, sarhoş gözlerine sığındığını söylemektedir:

Mekr-i zende yārımı ilzāma etdim ilticā
Çeşm-i mestānındaki ihāma etdim ilticā

G10/1

Zalim kan dökücü gözleriyle sevgili, Rāzī'yi aşk meydanına düşürmüştür. Rāzī, bunu gören dostlarla bu mevzudan bahsetmeyi de ayıp saymaktadır:

Çeşm-i hün-h'ārın düşürdi aşk meydānına āh
İderüz biz 'ayb gören her gūne yārān ile baḥş

G19/3

³⁸⁴ Zavotçu, *Klāsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 273.

Sevgilinin gözleri büyüldür. Bu yüzden Rāzī Divanı’nda gözden “*sihir yapan, aldatan*” manasıyla “*sehhār*” olarak da bahsedilir. 32. gazelde, ayrılık acısıyla kan ağladığını söyleyen Rāzī, gözleri büyülu olan güzelin merhamet göstermesi için durumunun ona haber verilmesini istemektedir:

Raḥm eylesin ol gözleri sehhāra haber ver
 Ȑan ağladığım hicr ile dildāra haber ver

G32/1

Rāzī Divanı’nda sevgilinin gözü, Divan şiiri geleneğine uygun olarak *kara* veya “ela, koyu mavi, ve tatlı şaşı” manasına gelen *sehlā* olarak tasvir edilir. Siyah gözler Rāzī’nin aklını başından alırken sehlā gözler Rāzī’nin gözlerini kana bulamakta ve Rāzī’de sevgilinin yüzüne bakacak takat bırakmamaktadır:

Çeşm-i siyehiñ yağmaladı ‘aqlımı ey şūḥ
 Müjgānlarını bağıma ḥançer biliriz biz

G50/4

Bakmağa ṭāḳat ne ḳābil rūy-ı āteş-nākına
 Dīdemi pür-ḥūn eden āḥ gözleri sehlāsıdır

G39/3

Bir ceylan gözü kadar güzel olan sevgilinin gözü, müjdelerle dolu anlamlı bakışlara da sahiptir:

‘Anber gīsūları dīde-i āhūları
 Çeşm-i süḥan-gūları müjde-i yārān imiş

G65/4

Büyülü, baştan çıkarıcı, mahmur, kan dökücü gibi güçlü vasıflarla donanmış sevgilinin gözü karşısında āşığın gözü zayıf, ağlamaktan kan çanağına dönmüş hastalıklı bir göz olarak tasvir edilir. Divan’da Rāzī’nin gözleri de zalim ve acımasız

sevgiliye ağlamaktan hastalıklı bir hal almıştır. Rāzī, uğruna hastalanan bu gözlerini sevgiliye hatırlatıp ondan biraz insaf beklemektedir:

Eşk-i çeşmim düşecek pāyına inşāf etseñ
Çeşm-i bīmārımı ummān ile yek renk etdim

G91/4

Sevgilinin gözündeki güzellik vasıflarından biri de mahmurluğudur. Göz, bu niteliğiyle de Rāzī Divanı'nda bir güzellik unsuru olarak yer almaktadır:

Sāye-i zülfünde tutdum şimdi ben ārām-gehi
Çeşm-i maḥmūr tır-i müjgān nīm-nigāh seyrindeyim

Mfrd/122

Tasavvufta göz, insanda manayı öldürüp maddeyi yaşatan ve onu masivaya çeken en kuvvetli semboldür. Kan maddeyi temsil eder. Kanlı gözyaşı ve sarı yüz aşkın belirtisidir. Hakiki aşk uğruna dökülen kanlı gözyaşları gönüldeki masivayı temizler ve maddeden kurtarır.³⁸⁵ Rāzī Divanı'nda da āşığın gözünden akan kanlı yaş āşıқта kesretin yok olup vahdetin zuhur etmesi manasına gelir. 68. gazelde Rāzī, ayva tüylerinin güzellerin yüzünde asker yürüttüğünü, fakat gözlerinden akan yaşın kana dönüşmesiyle bu ayva tüylerinin imdat eylediğini ifade etmektedir. Yüz, ilahī tecellînin ortaya çıktığı yerdir. İlahī tecellīgāhta ayva tüylerinin bitmesi ise burada kesretin ortaya çıkması demektir. Fakat āşığın döktüğü kanlı gözyaşı bu kesreti yok edecek vahdeti ortaya çıkaracaktır. Burada kesretin sembolü olarak verilen ayva tüylerinin imdat eylemesi gözden dökülen kanlı gözyaşı nedeniyledir:

Şaf çekip asker yürütdi rüyına dilberleriñ
Eşk-i dīdem ḥūn olunca eyledi imdād-ı ḥat

G68/3

³⁸⁵ Üstüner, 283.

Gamze: Divan şiirinin başlıca öğelerinden biri olan gamze süzgün bakış, sevgilinin süzgün veya manalı yan bakışı manasına gelir. Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilse de Divan şairi gamzeye binlerce anlam yüklemiştir.³⁸⁶

Rāzī Divanı'nda gamze *fettān*, *dil-düz*, *hūn-rīz*, *hūn-hār*, *cādū*, *cellād* ve *sihr* *öğretici* sıfatlarıyla beraber anılır. Divan şiiri geleneğine uygun olarak da en çok ok ve kılıç benzerliğiyle kullanılır.

Rāzī, 4. gazelinde, gamzenin baştan çıkarıcılığına ve sihir öğretme kabiliyetine değinmektedir. Sevgilinin güçlü cazibesini vurgulayan Rāzī, onun fettan gamzesinin ona sihir yapmayı öğrettiğini ifade etmektedir:

Dil-rubālīk resmini ĩcād eder kılsa murād
Sū-be-sū sihr öğredür şol gamze-i fettān aña

G4/6

Gamze gönül delen (dil-düz), kan döken (hūn-rīz), kan içen, kan akıtan (hūn-hār) vasıflarıyla da Rāzī Divanı'nda sıkça anılmaktadır:

Nev-zuhūr sihr öğredür bu gamze-i dil-düz-ı yār
Vaqtiniñ sīnāsıdır eder o fettān ile baħs

G19/2

Sihr eder ebrū-yı dilber çīn ile cebīn tutar
Gamze-i hūn-rīz-i dil-düz şāf çekip temkīn tutar

G37/1

Ben leb-i zenden zülāl-i zemzemi şorsam dedim
Rāziyā kılmaz taħammül gamze-i hūn-hārına

G132/9

Divan şiirinde gamze en çok ok ve kılıca benzetilir. Gamze ok olunca yaralamak, delmek, öldürmek, avlamak gibi eylemleri üstlenir. Bir ok olan gamzenin hedefi ise can,

³⁸⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 147.

gönül, sine, ciğer ve yürektir.³⁸⁷ Rāzī Divanı’nda da gamze, ok ve kılıç benzerliğiyle aşışın gönlünü hedefler:

O tîr-i gamzeler kâr etdi cāna
Geçüp andan varup dīle buluşa

G130/5

Nā-ümīd ol Rāziyā sen meclis-i cānāneden
Tîg-i kahr-ı gamze-nāk rāh-ı hāk eyler beni

G149/5

Sevgilinin cadı bakışları kılıçlarını çekmişken Rāzī’nin yarım gözle bile bakmasının imkanı yoktur:

Nīm nigāh etmek ne mümkün seyr için endāmıñı
Tîg-i berrānīn çeker şol gamze-i cādūlarıñ

G79/4

Ebrū: Kaş manasına gelen ebrū, sevgilinin ikinci dereceden güzellik unsurlarından sayılır. İçinde barındırdığı göz, kirpik ve gamzeyle adeta bir fitne kaynağıdır. En büyük özelliklerinden biri eğri oluşudur. Bu eğrilik onun hareketlerinde vardır.³⁸⁸

Rāzī Divan’ında kaşlar, sevgilinin bir güzellik unsuru olarak ele alınır. Gül gibi bir manayı sevgilinin gül cemalinde gördüğünü söyleyen Rāzī, yanakların üstündeki kaşların taze gülden olup olmadığını sormaktadır:

Gül cemālin üzre gördüm bu gül-i ma’nāyı ben
Ruḥlarıñ ebrūları āh ol gül-i terden midir

G30/7

Çevgān, eski şark milletlerinde, özellikle Türklerin oynamış oldukları bir çeşit oyunda kullanılan başı eğri cirit sopasına denir. Bu oyun şu anda Avrupa’da “Polo”

³⁸⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 147.

³⁸⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 120.

olarak bilinir. Divan şiirinde sevgilinin kaşı ve saç uçlarının kıvrımlı olması dolayısıyla çevgāna benzetilir.³⁸⁹ Rāzī Divanı'nda da kaş, çevgāna benzetilerek söz konusu edilmektedir. Rāzī, naz atının süvarisi olan sevgilinin vefa meydanına gelip kaş sopasıyla gönül topuna vurup çarptığını ifade etmektedir:

Süvār-ı esb-i nāz olmuş vefā meydānına gelmiş

Dilimi tûb edip ebrûsı çevgānı çalar çarpar

G36/6

Gamze gibi kaşlar da bir fitne unsuru olarak ele alınır. Sevgilinin kaşları büyü yaparken gönül delen ve kan döken gamzesi de saf oluşturup mekan tutmaktadır:

Sihr eder ebrû-yı dilber çîn ile cebîn tutar

Ġamze-i hûn-rîz-i dil-dûz şāf çekip temkîn tutar

G37/1

Divan şiirinde sevgilinin yüzü bir berāt olarak düşünülür. Bu yüzden kaşlar da bu beratın tuğrası olur. Rāzī de şiirinde kaştan tuğra olarak bahsetmektedir:

Çok güzeller sevdim ammā bir de bir şehlā ola

Uğradır başımı derde kaşları tuğrā ola

G134/1

Divan şairleri kaşı mihrap, kible ya da secdegāha da benzeterek de ele alırlar. Rāzī de sevgilinin kaşlarını kible olarak gördüğünü ve ona karşı secde etme arzusunda olduğunu Divan'ında dile getirmektedir:

Ebrûlarıña secdesi var ẖāhiş-i cānın

Gönlüm gibi titrer yüregi kıble-nümānıñ

G81/1

³⁸⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 95.

Kaşlar, kavisli olmaları hasebiyle kemana da benzetilirler. Bu benzerliği şiirinde kullanan Rāzī, bir bakışıyla aklını perişan eyleyen o keman kaşlı güzelin bakışlarının bir bela oku olduğunu söylemektedir:

Bir nigāh ile perīṣān eyledi ‘aqlım benim
Gamzesi tīr-i belādır kaşı kemānlı güzel

G88/5

Kirpik: Müje ve müjgan adlarıyla Divan şiirinde yer alır. Genellikle ok olarak düşünülür. Yaralayıcı ve öldürücüdür. Sevgili, ok olan kirpiklerinin āşığın üzerine gönderir. Yerine göre kılıç veya hançer de olabilirler.³⁹⁰ Kirpik, Rāzī Divanı’nda ok (G125/8, Mfrd/122), hançer (G50/4) ve kılıca (G80/49) benzetilerek āşığı yaralayan, onun bağırını delen ya da öldüren bir güzellik unsuru olarak anılmaktadır.

Divan şiirinde āşık, yaralayıcı ve öldürücü özelliği olan kirpiklere hedef olmayı arzular. Rāzī de Divan’ında sevgilinin hayalini kurduğunu, onun sarhoş edici kirpiklerine hedef olmayı arzuladığını ifade etmektedir:

Bāde-i fikr ü hayāl cür‘asın nūş eyledim
Müje-i sekr şunan gül-fāma etdim ilticā

G10/4

Bir başka beytinde yine Rāzī, baştan çıkarıcı sevgiliye seslenerek siyah gözlerinin aklını başından aldığını söylemekte, kirpiklerini ise bağına saplanmış hançer olarak gördüğünü dile getirmektedir:

Çeşm-i siyehiñ yağmaladı ‘aqlımı ey şūh
Müjgānlarını bağıma hançer biliriz biz

G50/4

³⁹⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 246.

Bir başka beyitte Rāzī, kirpiklerden ok olarak behsetmektedir. Sevgilinin saçlarının gölgesinde bir dinlenme yeri bulduğunu söyleyen Rāzī, oradan baygın göz, ok gibi kirpik ve yarım bakış seyrettiğini söylemektedir:

Sāye-i zülfünde tıtdum şimdi ben ārām-gehi
Çeşm-i maḥmūr tır-i müjgān nīm-nigāh seyrindeyim

Mfrd/122

Yanak: Yanak kırmızılığı, beyazlığı, parlaklığı, yuvarlaklığı ve üstündeki ayva tüyleri ile şairin dikkatini çeken bir güzellik unsurudur ve çeşitli teşbihlere konu olur. Yüz ve yanak birbirinden ayrılmaz bir bütünlük meydana getirdikleri için tasavvurlarda da benzerlik arz ederler.³⁹¹ Hadd, ruh, ruhsār ve ārız şekilleriyle yüz yerine kullanılan kelimelerin çoğunda aslında yanak kastedilir. Ben, hat ve saç ile birlikte anılır. Yüzün en geniş kısmını kapladığından en fazla üzerinde durulan güzellik unsurlarından biridir.³⁹²

Rāzī Divanı'nda yanak, āteş-fezā (G36/5), gül (G49/4) ve gülgün (G79/2) sıfatlarıyla anılmaktadır. Yanak gül renkli oluşu ve ateş saçması dolayısıyla āşığını yakan bir güzellik unsuru olarak Divan'da zikredilir. 36. gazelde parlak, aydınlık ve saf nur halindeki sevgilinin ateş saçan yanağıyla āşığının kanadını yakıp perişan eylediği söylenmektedir:

Görürsün şulelenmiş pür-ziyā vü nūr-ı maḥz olmuş
Ruh-ı āteş-fezāsı bāl u pervānı çalar çarpar

G36/5

Tasavvufta yanak, Allah'ın tecellî nurlarının belirmesi olarak tanımlanır. Şarap ise ilahî aşkı sembolize eder.³⁹³ Rāzī Divanı'nın birçok beytinde yanak, tasavvufî manasıyla kullanılmaktadır. 40. gazelde Rāzī'nin hakikat kadehini, ki burada ilahî aşkı sembolize eder, sevgilinin yanağının aşkıyla yudumladığını söylediği ve buna kadehleri

³⁹¹ Ümran Ay, "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2, İstanbul 2009, 117-162.

³⁹² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 163.

³⁹³ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 1994, C. 19, s. 420.

şahit gösterdiği beyit, yanak sembolünün ilahî tecellîgâh olarak kullanıldığı beyitlerden biridir:

Hakikat cāmını nüş eyledim ‘aşkıñla ey meh-rū
‘İzārñ şevki ile sürdigim peymānelerden şor

G40/6

Yanak, renk itibarıyla çoğunlukla güle benzetilerek şiirlerde kullanılır. Rāzī yanağı, güzelliğin ve alımlılığın başlıca sembolü olarak görür:

Bu zamānda gül ararsañ bak ruḥ-ı cānāndadır
Çeşm-i im‘ān ile seyr et seyr-i ḥüsn ü āndadır

G45/1

Divan şiirinde yüz ve yanak güneşe teşbih edildiği gibi ay olarak da tasavvur edilir. Yanak, güneş ya da aya teşbih edilince kaş, saç ve ayva tüyleri başta olmak üzere yüzdeki diğer unsurlar da şairin hayal gücüne göre konumlanır.³⁹⁴ Rāzī, Divan’ında sevgilinin yüzündeki parlaklığın güneşten geldiğini söyler. Yanağın ay gibi parlaması üzerine kaşın bu parlaklıkla kendinden geçtiğini belirtir:

Pertev-i rüy-ı nigārdır şems-i raḥşāndan ğaraż
Cezbe-i ebrū-yı ruḥdur māh-ı tābāndan ğaraż

G67/1

Sevgilinin gül renkli yanağına bakan āşığın yaşlı gözleri fersiz kalıp matlaşacaktır. Zira güneşe çıplak gözle bakılmaz:

Hıyre-dār eyler benim bu dīde-i nem-nākımı
Bir nefes kılsam nazar āh ruḥ-ı gülgün gūlarıñ

G79/2

³⁹⁴ Ay, agm., s. 132.

Rāzī, yanak bahçesinin âşıklar tarafından izlenemeyeceğini söyler. Âşığın çok arzulayıp da izleyemediği bahçeden yabancılar şeftali toplamaktadır. Burada yanak rengi ve şekli itibarıyla şeftaliye teşbih edilmektedir:

Bāğ-ı ruhsārın temāşā edemez ‘âşıkları
Dest-i yādlar devşirirler ruḥ-ı şeftālūsını

G136/3

Hat: Ayva tüyü de denilen hat, gençlerin yüzünde yeni çıkan sarı tüylerdir. Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla ayva tüyleri, yanak sayfası üzerine yazılmış yazılar şeklinde de ele alınır. Bu yüzden kelime üzerinde tevriye ve iham-ı tenasüp sanatları yapılır.³⁹⁵ Tasavvufta ise mecazen müşahade, berzah ve gayb alemi, Hakk’ın veçhinin belli olması ve onu sıfatları ve vahdette beliren, vahdet üzerinde görülen kesret anlamlarındadır.³⁹⁶ Divan şairlerinin kelime üzerinde yaptığı teşbih ve mecazlar oldukça fazladır.

Rāzī Divanı’nda hat, Divan şiiri geleneğine ve tasavvufî manasına paralel şekilde ele alınmaktadır. Divan’ında “hat” redifli bir gazele (68. gazel) de yer veren Rāzī, burada hattı birçok özelliğiyle ele almaktadır.

Sevgili âşıklarına kıl kadar kıymet vermezken Rāzī’nin gönlüne dert ve keder veren şey, onun yanağındaki ayva tüyleridir:

Kıl kadar kadrine tevķīr eylemez ‘âşıklarını
Gönlüme derd ü elem ĩrāş eder efrād-ı ḥaṭ

G68/2

Rāzī, asker olup güzellerin yüzünde saf oluşturan ayva tüylerinin gözyaşının kana dönüştüğünü görmesiyle imdat eyleyip yardım istediklerini söylemektedir. Çünkü gözyaşının kana dönmesi kesretten kurtulup vahdete doğru yol almayı ifade eder. Kesretin sembolü olan hattın imdat eylemesi de bundandır:

³⁹⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 176.

³⁹⁶ Üstüner, 277.

Şaf çekip asker yürütdi rûyına dilberleriñ
Eşk-i dîdem hûn olunca eyledi imdâd-ı haţ

G68/3

50. gazelde, sevgilinin gül yanağını öpmeyi arzulayan Rāzî, “canlara neşter” diye tanımladığı ayva tüylerinin buna engel oluşturduğunu belirtir. Yanak vahdet, ayva tüyleri ise kesrettir. Kesretten geçmeden vahdete ulaşılmaz:

Gül ruhlarını büseye arzû nice mümkün
Tîr-i müçeñi cānlara neşter biliriz biz

G50/7

Rāzî Divanı’nda, yanak güzellik ülkesi olarak hayal edilince ayva tüyleri de burayı zaptedip eğlenen istilacı kuvvetler olarak düşünölmektedir:

Ser-te-ser iklîm-i hüsni zabt u rabt etdi dirîğ
Rāziyâ eyler şafâsın zevk-ile âh şâd-ı haţ

G69/5

Hâl: Vücutta meydana gelen noktadır, ben de denir. Edebiyatta genellikle siyahlığından ve küçüklüğünden bahsedilir. Yanak, saç, kaş, ayva tüyleri, ve dudak ile birlikte anılır. Hâl (durum, keyfiyet) kelimesiyle cinaslar kurar.³⁹⁷ Tasavvufta ise zat-ı ilahî; Hakk’ın mutlak gayb ve bilinemeyen hüviyeti; hakiki vahdet noktası; gayb alemi; günah karanlığı ve mürşîdin istiğnâ makamında, zata ulaşma denizinde bazen müstağrak olması gibi manalara gelir.³⁹⁸

Rāzî Divanı’nda ben, sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak yüz, yanak, saç, çene ve saçla birlikte ele alınmaktadır. Rāzî, sevgilinin yanağındaki benin verdiği şevkle sūfinin coşarak sazındaki telleri kopardığını, sarığını da bam teli ile değiştiğini anlatır. Burada bir sūfinin rindleşmesine sebep olan şey sevgilinin yüzündeki bendir:

³⁹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 166.

³⁹⁸ Üstüner, 273.

Ƙırdırdı hezār telleri hāl-i ruḥ-ı şevķiñ
Şūfī verip ‘ammāmesini bāma deęişir

G35/2

Sevgilinin yüzündeki ben āşığın aklını başından alır. Nitekim Rāzī de sevgilinin saçlarının Hotan şehrinin misk ve anber kokuları gibi olduğunu; benlerin ise aklını başından aldığını ifade etmektedir:

‘Anber ü müşg-i Ḥotan'dır ol iki gīsūlarıñ
‘Aqlım aldı vechiñ üzre fūlful hindūlarıñ

G79/1

Rāzī Divanı’nda benle güzel teşbihler yapılmıştır. Ben yem olarak düşünülünce gönül de kuş olarak hayal edilmiştir. Saç yuvasına dökülen ben yemi, gönül kuşunu kendine çekmek istemiş; fakat gönül kuşu güzelin saçlarına takılıp kalmıştır. Beyitte āşık, yeme ulaşma hedefindeyken saç, āşığın yolundan alıkoymaya çalışan bir engel olarak hayal edilmiştir:

Muşanna^c yem döküp hāl-i siyeh dil murğını cezbe
Giriftār-ı kemendim zūlf-i pür-çīniñdeki çīne

G116/2

Zekān: Çene manasına gelen zekān, zenahdān ve enek adlarıyla anılır ve genellikle ortasındaki çukurluk söz konusu edilerek kuyu ve zindana benzetilir.³⁹⁹ Tasavvufta ise müşahede neticesinde ortaya çıkan mülāhaza ve ruhani lezzet mahalli, sevgilinin lütfu ve Hakk’ı müşahedede görülen sırların çözülmesindeki zorluklar anlamlarına gelir.⁴⁰⁰

Rāzī Divanı’nda zekān, sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak kullanıldığı gibi ortasındaki çukur münasebetiyle de söz konusu edilir. Rāzī, 83. gazelde zekāndan bir

³⁹⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 422-423.

⁴⁰⁰ Üstüner, 276.

güzellik unsuru olarak bahseder. Sevgilinin çenesini öpme arzusunda olan Rāzī, asıl meramının ise sevgilinin dudaklarının balına ulaşmak olduğunu belirtir:

Şoğularak būs edeyim zeḳānıñ

Lebleriñiñ bālı merām oldu gel

G83/5

Ortasındaki çukur hasebiyle zekān, Rāzī Divanı'nın birkaç beytine konu olur. Rāzī, sevgilinin al yanağına serpilmiş tohum tanelerine tav olan gönül kuşunun bu tuzığa kapılıp çene çukuruna düştüğünü söylemektedir:

Gül-i ruḥsār-ı ālın̄da sepilmiş ‘anberīn dāne

Dil-i bī-çāre-i meftūn düşüp çāh-ı zenaḥdāna

2Trc-2/2

Kāmet: *Kadd* de denir ve *boy* manasına gelir. Divan şiirine genellikle sevgiliye ait bir güzellik unsuru olması dolayısıyla konu olur. Divan şiirinde sevgilinin boyu daima uzun ve düzgündür. Bu yüzden sevgilinin boyu genellikle servi, çınar, şimşad, sanavber, ar’ar, Tuba, Sidre, gül fidanı veya nihāl olarak hayal edilir.⁴⁰¹ Tasavvufta ise kāmet, sālikin gönlünün yüceliğe yönelmesi, istikameti ve üzerine Hakk’ın istilas; Allah’tan başka hiç kimsenin ibadete layık olmaması; kulluğa liyakat; ilahī sevginin beşeri sevgiden önce olması ve vahdet gibi mecāzī manalara gelir. Ayrıca elif harfine benzetilen kāmet, vahdeti simgeler.⁴⁰²

Rāzī Divanı’nda kāmet *bülend* (G88/6), *dil-cū* ve *bālā* (G39/4) sıfatlarıyla nitelenip *nev-nihāl* (G143/5) ve *tūbā* (G97/1) boylu olarak hayal edilir. Divan’da kamet, sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak sevgilinin salına salına ve nazlı nazlı tavırlarla arz-ı endam etmesiyle, işveli tavırlarla Rāzī’nin aklını başından almasıyla söz konusu edilmektedir.

⁴⁰¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 73.

⁴⁰² Üstüner, 272.

Rāzī 39. gazelde, sevgilinin bazen o uzun boyuyla nazlı nazlı yürümesine meftun olduğunu söylemektedir:

Gāh hırāmān eyledikçe nāz ile kāmēt çekip
Kāmēt-i dil-cū ararsan kāmēt-i bālāsıdır

G39/4

Bir başka beyitte ise Rāzī, aklını yağmalayanın sevgilinin boyu, gözyaşını akıtanın da sevgilinin reyhan kokulu saçları olduğunu söyler:

‘Aklımı yağma eden kāmēt-i cānān imiş
Çeşmimi giryān eden kākül-i reyhān imiş

G65/1

Rāzī 48. gazelde, sevgilinin boyu ve endamıyla kendisini mest ettiğini söylemekte ve nasıl bir aşk eri olduğunu tekke ehlinin bildiğini söylemektedir. Bu beyitte boy, vahdeti sembolize eden sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak konu edilmektedir:

Mest-i endām eyleyen sensin beni sevdiğim
‘Aşk eri olduğumu şevk ile dergāh bilir

G48/5

2.2.12.1.2. Âşık

Aşka düşmüş, aşk derdine müptela olmuş, seven, tutkun kişi manasına gelir. Âşığın klavuzu gönüldür. Gönül aşk işini bilmede ve öğretmede ustadır.⁴⁰³ Divan edebiyatında şair daima âşıktır. Onun aşkı mücerret güzelliğe karşı duyulan aşktır. Âşık, sevgiliden lütuf bekler, fakat sevgili ona eziyetten başka bir şey vermez. Âşık, sevgilinin bir bakışına, bir sözüne sarhoş olur. Onun için canını verecek kadar cömerttir. Âşık bu haldeyken sevgili âşığı görmezden gelip rakible beraber olur. Âşığın, kendisiyle

⁴⁰³ Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 77.

sevgili arasına giren, âşığı sevgiliye kötüleyen rakîble de uğraşması gerekir. Ayrıca âşık; dertli, hasta, müptela ve divanedir.⁴⁰⁴

Râzî'nin sevgilisi, Divan şiirinin sevgili tipine uyarken Râzî de klâsik âşık tipine uygun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgilinin merhametsizliği, zalimliği Râzî Divanı'nda da çokça söz konusu edilir. Râzî, çektiği hicran acısıyla geceleri bile feryat figan etmektedir. Sevgilinin ona gelmesi, evine teşrif etmesi için Râzî onun yoluna altınlar saçmaktadır. Hatta geldiğinde Râzî'nin canına bile basabilir, Râzî buna da razıdır:

Zer-feşân etdim yoluña sevdigim her yana baş

Hâneme teşrîf edince ayağın bu cānā baş

G66/1

Kimseler gūş eylemez āh giceler feryādımı

Eyle gel yār-ı sitemkār bir du‘ā dermān baña

G7/2

Âşığı perişen eden tavırlar sevgiliye naz ve cilve olmuş. Bu yüzden Râzî'nin inlemeleri, acı çekmeleri sevgiliyi hiç etkilemez. Hatta bu acı çekmeler ona niyaz gibi gelir:

Şîve-i şūrîdelikler cilve nāz olmuş saña

Bu benim āh u enīnim bir niyāz olmuş saña

G13/1

Divan şiirinin en güçlü tipi olan sevgili karşısında âşık Râzî de çok zayıf kalır. Râzî sevgiliye yalvarıp ona ah çektirmemesini istemektedir. Râzî acısının büyüklüğüyle övünerek eğer ah ederse göğün titreyeceğini, kıyametin kopacağını ifade etmektedir:

Bu ‘âşık nā-tüvāna āh dedirme

Felek lerzān olur kopar kıyāmet

G18/5

⁴⁰⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 41.

Rāzī, sevgilinin onu düşürdüğü bu müptezel durum yüzünden ayıplanmaktadır. Her gören Rāzī'yi kınamakta, hiç kimse ona yardım etmemektedir:

Kimseler raḥm eylemezler bī-kese ḥālī ‘aceb
Her gören bir ta‘n-ı āḥer ile ta‘n eyler bana
G9/2

Rāzī ise sevgiliden gelen her cefaya razıdır. Hatta onu bizzat arzulamakta ve sevgiliden gelecek cefanın kendisine nasip olmasını dilemektedir:

Yā naşīb cevriñe cāna bir mülāzım bende kim
Çok görür bu ḥidmeti gaddār felek bekler bana
G9/4

Rāzī, derdine çare bulmak için Allah’tan başka kimsesinin kalmadığını söylemektedir. O, yüce Mevla’dan şanına layık olan dermanı niyaz etmektedir:

Ḥazret-i Mevlā'ya ḳaldı derdimiñ her çāresi
Şānına lāyık olanı eyleye Yezdān baña
G7/3

2.2.12.1.3. Rakīb

Sözlükte rakīb, herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri; bekçi; görüp gözeten Allah manalarına gelir.⁴⁰⁵ Divan şiirinde ise sevgiliyi başkalarıyla paylaşmak istemeyen âşığın karşıtları, sevgilinin diğer âşık ya da âşıkları için kullandığı sözcük ve sıfattır.⁴⁰⁶ Engel, düşman, ağyâr, hasûd ve yabancı kelimeleriyle de anılır.⁴⁰⁷ Tasavvufta ise dünya veya şeytan rakīb olarak görülür.⁴⁰⁸ Bu durumda da tasavvufî

⁴⁰⁵ Devellioğlu, 875-876.

⁴⁰⁶ Zavotçu, *Klāsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 599.

⁴⁰⁷ Onay, 339.

⁴⁰⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 291.

içerikli şiirlerde âşık-sevgili-rakîb üçlüsü Allah-insan-şeytan (nefis) üçlüsü olarak karşımıza çıkar.⁴⁰⁹

Rakîble ilgili çalışmalarda rakibin özellikleri şu şekilde sıralanır: Rakîb daima sevgilinin kapısının eşiğindedir, aşığı kovar. Sevgiliden itibar görür, onun yakını ve sırdaşıdır, ona kavuşmak için fırsat kollar. Âşığı sevgiliye yaklaştırmaz, onu kahreder ve sevgiliyi âşıktan kıskanır, kendisine lanet edilir. Siyah ya da ekşi yüzlü, acı veya eğri sözlü, soğuk ve kurudur. Fitneci ve taş yüreklidir, nâdân ve kördür. Engeldir, karaktersizdir, menfaatçidir, kâfir ve dinsizdir, kendini beğenmiştir. Deve, şeytana, köpeğe, tilkiye, eşeğe, domuza, kargaya, akbabaya, kuzguna, baykuşa, akrebe, yılanı benzetilir. Bazen diken bazen de bahçıvan olarak hayal edilir. Ölüme benzetildiği de olur. Ondandır korkulur ve sakınılmaya çalışılır.⁴¹⁰

Divan şiirinde rakîb bağımsız bir şekilde ele alınmaz, o daima aşığın gözüyle aktarılır. Âşığın sevgiliye ulaşmasında bir engel teşkil ettiği için kötü, çirkin ve zalim olarak sunulur. Âşığa göre o, sevgiliyle sıkı bir münasebet halindedir. Bu duruma kahrolan âşık, sevgiliye tenbihlerde bulunsa da sevgili rakîble beraber olmaya, ona yüz vermeye devam eder. Sevgilinin bir âşığı da odur. Bu nedenle âşık ile aralarında daimî bir mücadele vardır. Divan şiirinde âşık, rakîbi hep olumsuz nitelemelerle anar.⁴¹¹

Râzî Divanı'nda boy gösteren rakîb; Râzî ile sevgilisi arasına giren, daima sevgilinin yanında bulunup Râzî'nin sevgiliye yaklaşmasına mani olan, sevgiliyle oturup kalkan ve onunla yiyip içen, sevgili için Râzî'yle mücadele eden bir tip olarak Klâsik Türk Edebiyatının rakîb tipiyle uyumluluk göstermektedir.

Rakîbe yüz vermemesi konusunda sevgiliyi uyaran Râzî, köpek rakibin ona hıyanette bulunacağını da söyler:

Şağın yüz verme şâhım kelb rakîbe

İder elbet saña şâyed hıyānet

G18/8

⁴⁰⁹ H. Dilek Batıslam, "Divan Şiirinde Rakip ve Leyla Hanım'ın Rakip Gazeli", *Turkish Studies*, Volume 8/13 Fall 2013, s. 21-35, Ankara-Turkey.

⁴¹⁰ Batıslam, agm., s. 24.

⁴¹¹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 18-19.

Uyarılarına devam eden Rāzī, sevgiliye hayırsız birinin, ki bu rakıbdır, etrafında dolaştığını söyler. Sevgiliden bu kişiye karşı temkinli davranmasını isteyen Rāzī, bu kişiyle konuşması halinde başkalarının da bundan yüz bulacağını belirtir:

Devr eder pīrāmeniñ bir nā-ḫalef ey dil-nüvāz
Hem-zebān etme şaḫın bir nem ḳapar bīḡāneler

G33/7

Divan'ın 22. müfredinde Rāzī, sevgiliyi ağyār ile gezerken gördüğünü söylemekte ve bu birlikteliğe tahammül etmenin kendisi için ne kadar zor olduğunu belirterek kendisine bir daha bunu yaşatmaması için yüce Allah'a niyazda bulunmaktadır:

Seyr içinde yār teşḫīş eyledim ağyār ile
Böyle derdi bir daḫi göstürmesiñ Allāh bana

Mfrd/22

Rāzī'ye hiç yüz vermeyip daima merhametsiz davranan sevgili, nezaketini rakibe göstermekte oldukça cömerttir. Hatta rakīb, sorgucuna çift mücevher takılmak suretiyle bu konuda ödüllendirilmiştir:

Urup tīr-i nezāketle raḳībiñ sinesin delmiş
Ġazā-yı ekber etmiş ki seri çifte çeleklenmiş

G62/4

Sevgili, Rāzī'den esirgediği tebessümü rakībe göstermede hiç tereddüt etmez. Rakībe gösterilen bu ayrıcalık Rāzī'nin canını incitmekte, yāre sitemde bulunmaktadır:

Kār etdi benim cānıma ağyāra tebessüm
Ketmeylemeye ḳalmadı ṭāḳat sitemim var

G46/4

Rāzī'yi kendisine yaklaştırmayan sevgili, başkalarıyla şarap içmekte bir sakınca görmez. Zira bunun işaretleri bizzat sevgilide görülmektedir. Onun mahmur gözü, gül yanağı ve mercan dudağı zaten bu durumu anlatan işaretlerdir:

Erguvānī bāde içmiş ġālibā aġyār ile
 Çeşmi maḥmūr ruḥları gül lebi mercānlı güzel
 G86/3

91. gazelde sevgilinin kapısından hiç ayrılmayan rakībi bir hasım olarak nitelendiren Rāzī, sevgiliye yaklaşmak için onunla iyi bir savaşa tutuştuğunu söylemektedir:

Bāb-ı yāre ne ‘aceb kendimi serheng itdim
 Kavuşup ḥaşma biraz ben eyü bir ceng ettim
 G91/1

Yār için rakīble savaşa tutuşan Rāzī, yine yāre yakın olmak adına rakibe boyun eğmeyi bile göze alır. Savaşmak veya boyun eğmek mühim değildir Rāzī için, mühim olan yāre kavuşmak, ona yakın olmaktır. Āşık için bu uğurda köpek rakibe bile boyun eğilebilir:

İhtiyār-ı ser-fürûlar kıldığım görme ba‘īd
 Yār için aġyār ile gör ki ne yār oldu gönül
 G85/4

2.2.12.2. Tipleşen Hikāye Kahramanları

2.2.12.2.1. Leyla

İslâmî Türk edebiyatının en çok işlenen konularından biri olan Leyla ile Mecnun hikâyesinin kadın kahramanıdır. Divan şiirinde sevgili yerine kullanılır.⁴¹² Şiirler de Leylî olarak da anılır. Ayrıca hemen hemen tüm Divan şairleri Leylî (karanlık gece) ve Mecnûn (deli, aşk çılgını) kelimeleri üzerinde sanatlar yapmışlar ve sevgilinin saçını ve âşıklığı birer mazmun haline getirmişlerdir.⁴¹³

⁴¹² Zavotçu, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 449.

⁴¹³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 257.

Râzî Divanı'nda Leylâ, Râzî'yi divane kılıp Mecnûn'a döndüren sevgili tipi olarak ele alınır. Sevgili, tüm vasıflarıyla Leylâ'ya benzer. Sevgilinin kakülleri boynuna, gerdanına dökülürse aşğını, Leyla gibi, bir bakışta Mecnûn'a çevirir:

Bir nazarda ʿaşıkın Mecnûn eder Leylâ-şifat
Dağılırsa kākülânı rûyına gerdanına

G133/5

Ayrıca Râzî, o peri boylu sevgilinin kendisini divaneye çevirmesine de razıdır. Çünkü Râzî, Leyla sevenin Mecnûn'a döneceğini bilir:

Ol perî-endām beni dīvāne etse rāzîyim
Rāzîyâ Leylâ seven Mecnûn olur Mecnûn olur

G38/5

Divan'da Râzî, kara bahtının Mecnûn'un ki gibi hiç aydınlanmadığını söylemekte ve doktorunun Leyla'ya benzeyen bu derdine hiç derman bulmadığını söylemektedir:

Ḳays-veş baht-ı siyâhım şubḥ-ı şâdık bulmadı
Leyle-i derde ṭabîbim bir devâ gördün mü hiç

G21/5

Leyla ile Mecnun hikâyesinde Leyla, maddî âlemi sembolize eden karakterdir. Leyla'nın aşkıyla divane olup avare avare dolanan Mecnûn, bu aşk yolculuğunun nihayetinde öyle bir hale gelir ki Leyla'yla buluştuklarında bile Leyla'yı tanımaz. Çünkü o, tüm maddî varlığından sıyrılmış, ilahî aşkla nurlanmıştır. Râzî Divan'ında da Leyla, hikâyedeki gibi, maddî varlığı sembolize eden karakter olarak karşımıza çıkar. Râzî 138. gazelinde vadideki karanlığın kaybolmasıyla sarhoş olduğunu, yani müşâhede ve mükâşefeyle ilahî tecellîye mazhar olduğunu söylemekte; ölümsüzlük suyunu içip Leylâ'ya kavuşmayı unuttuğunu söyleyerek de ilahî tecellîyle nurlanıp maddî kaygılardan azade olduğunu anlatmaktadır:

Düşünce vādî'-i zulmet beni mest eyledi hâlâ

İçince āb-ı hayvānı unuttum vaşl-ı Leylā'yı

G137/3

2.2.12.2.2. Mecnûn

Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin aşkından delirip divaneye dönmüş erkek kahramanıdır. Mecnûn'un esasen kim olduğu hususunda değişik rivayetler vardır. Bu rivayetler arasında, Emevîler döneminin ilk zamanlarında yaşamış Âmir b. Sa'saa kabilesinden Kays b. Mülevvahü'l b. Müzâhim olduğu yönündeki rivayetler öbür rivayetlere nazaran daha sağlam görünmektedir.⁴¹⁴ Şark edebiyatında âşık timsalidir.⁴¹⁵

Râzî, şiirlerinde kendisini bir Mecnûn olarak ele alır. Onun bahtı, dermanı olmayan Leyla derdi yüzünden Mecnun'un gibi siyahtır (G21/5). Güzellikte benzeri olmayan o gözleri fettan güzel, öyle cilveli ve şivekârdır ki Râzî'yi Mecnûn'a çevirmiştir (G44/5). Zaten bu güzel, kaküllerini yüzüne ve gerdanına dağıttığında aşğını bir bakışta Mecnûn'a çevirmektedir (G133/5). Râzî'nin sevgilisinin o güzel ve parlak yüzünü her gören zaten Mecnûn'a döner (G38/1). Bu yüzden Râzî'nin Mecnûn'a dönmesi gayet doğaldır. Yine Râzî, sevgilinin cefasından dolayı çile çekmekte ve bu çilesi yüzünden gökyüzündeki melekler tarafından bile alkışlanmaktadır. O, çile çekmekte Mecnûn gibidir; ondan tek farkı ise bu cihanda Mecnûn gibi nam salmamış olmasıdır (G74/7).

2.2.12.2.3. Ferhat

Fars kökenli *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Ferhâd ü Şîrîn* hikâyelerinin erkek kahramanıdır. Ferhâd, Hüsrev ve Şîrîn arasında cereyan eden üçlü aşk macerasında Ferhâd, daima su yolları yapan ünlü bir mimar-mühendis veya ressam olarak karşımıza çıkar. Hüsrev ile Şîrîn'den farklı olarak Ferhâd'ın tarihi ve gerçek kişiliği belirsizdir.⁴¹⁶ Divan edebiyatında sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder.⁴¹⁷ "Dağ delici" manasına gelen "Kûhken" ismiyle de anılan Ferhâd,

⁴¹⁴ İsmail Durmuş, "Mecnûn", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 28, s. 277-278.

⁴¹⁵ Onay, 288.

⁴¹⁶ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 242.

⁴¹⁷ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 138-139; Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 242; Onay, 177.

tüm zorlukları göze almasına ve bunların üstesinden gelmesine rağmen Şîrîn'e kavuşmadan ölen bir hikâye kahramanıdır.

Râzî, kendi aşkını Ferhâd-Şîrîn aşkıyla benzerlik kurarak anlatır. Sevgiliye olan bağlılığı ve tutkusuyla, deli divane olup avare avare dolanmasıyla Râzî, Mecnûn olduğu gibi bir Ferhâd'dır da. Kendisine bazen Mecnûn bazen Ferhâd diyen Râzî, sevgiliye de Leylî ya da Şîrîn diye hitap eder. Yirmi üçüncü gazelinde Râzî, “Şîrîn” kelimesi üzerinde tevriye sanatı da yaparak sevgiliden kendi semtine gelip onu mutlu etmesini, Ferhâd gönlüne bir Şîrîn'lik yapmasını istemektedir:

Ğadem baş semtime Leyli'm bu ben Mecnûn'ı şād eyle

Dil-i Ferhād'ıma Şîrin'lik eylerseñ bu yandan gec

G23/4

Bir başka beytinde ise Râzî, Ferhâd'ın Şîrîn aşkıyla diyar diyar dolaşması olayına telmihte bulunarak gönlünün sevgilinin diyarında Ferhad gibi gezindiğini söylemektedir. Fakat bu dolaşma Râzî'nin gönlüne çare olmayıp onu başka bir açmaza sokmakta, bu kez de gönül yârin kāküllerine takılıp kalmaktadır:

Bugün kûy-ı dilârâda dilim ferhâd-veş gezmiş

Ȧolaşdıkça Ȧolaşmış kākül-i yâre yedeklenmiş

G62/2

2.2.12.2.4. Şîrîn

Hüsrev ü Şîrîn ve *Ferhâd ü Şîrîn* hikâyelerinin kadın kahramanıdır. Hikâyede Mehin Bânu'nun yeğeni olup Ferhâd ve Hüsrev aşkı arasında kalan sevgiliyi temsil eder. Leylâ ile birlikte adı en çok anılan kadın hikâye kahramanıdır.⁴¹⁸ O da âşığı Ferhâd gibi hikâyenin sonunda ölür. Kelimenin “tatlı, sevimli” manasına gelmesi, şairlerin bu kelime üzerinde sık sık tevriye sanatı yapmalarını sağlamıştır.⁴¹⁹

⁴¹⁸ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 721.

⁴¹⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 378.

Râzî Divanı'nda da Şîrîn'den sevgiliyi sembolize eden bir karakter olarak bahsedilir. Şîrîn, Leylâ ile birlikte öyle idealize edilmiş sevgili tipleridirler ki Züleyha bile onların hikâyesini okusa ondan feyiz alır:

Kitâb-ı leyli vü Şîrîn'i öğren
Fey(i)z aldı Züleyhâ okumakdan
G103/6

Bir başka beyitte Râzî, aşkının büyüklüğünü dile getirmek ve ne kadar büyük bir âşık olduğunu anlatmak için hikâyelerin iki büyük sevgilisi Şîrîn ve Leylâ'dan bile takdir gördüğünü ifade etmektedir. Râzî, âşıklıkta öyle büyük bir üstattır ki âşıklarının onlara olan sevdalarından deli divane olup çöllere düştüğü ya da dağları delip bu uğurda öldüğü iki büyük sevgili olan Leylâ ile Şîrîn bile onun bu aşk işinde büyük bir üstat olduğunu dile getirmektedirler:

Leylâ vü Şîrîn baña dediler
Üstâd imişsin bu fennde sen de

G124/8

2.2.12.3. Tarihî ve Efsanevî Şahıslar

2.2.12.3.1. Cem (Cemşid):

Cem, Anadolu'dan Çin'e kadar bütün Doğu edebiyatlarında görülen gizemli şahsiyetlerden biridir. Divan şiirine İran kaynaklı girmesine rağmen köken olarak Cem'in Hind kökenli mi yoksa İran kökenli bir kişilik mi olduğu hususunda ihtilaflar vardır. Eski Türk destanlarında da bu karakterin imgesel olarak benzerine tesadüf edilmektedir.⁴²⁰

Pişdâdiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olan Cem, İran mitolojisine göre yedi yüz ya da bin yıl yaşamıştır. Kendisinden araştırmacı, birçok sırrı ortaya çıkaran, birçok yenilik yapan büyük bir mucit ve büyük bir hükümdar olarak bahsedilir. Saltanatının azametini gösteren mücevherlerle süslenmiş bir taht yaptırıp güneş gibi parlayarak bu

⁴²⁰ Tökel, 99.

tahtın üzerine oturduğu güne Nevruz dendiği ve bu günün bayram olarak kutlanmaya başlandığı söylenir. Yine bu hadise üzerine Cem'e "ışık" manasına gelen "şid" kelimesinin eklendiği ve kendisine Cemşid dendiği belirtilir. Divan şiirinde Cem'den şarabın mucidi olarak sıkça bahsedilir. Rivayetlere göre Cem'in cariyelerinden biri çok şiddetli bir baş ağrısı çekmekteymiş. Ağrıları dayanılmaz hale gelince intihar etmek istemiş. Şişede bekletilmiş üzüm suyunu zehir diye içmiş. Bunun üzerine derin bir uykuya dalan cariye, uyandığında baş ağrısının geçtiğini, keyifli ve neşeli bir hali olduğunu fark etmiş. Durumu Cem'e anlatmış. Böylece şarap bulunmuş.⁴²¹ Kaynaklar Cem'in bu azametli hükümlerliği neticesinde bir kibreye kapılıp tanrılık iddiasında bulunduğunu ve halkın kendisinden yüz çevirip Dahhak'ın da onun yerine tahta geçmesi üzerine önce Hind'e sonra Çin'e kaçtığını ve nihayetinde Çin'de Dahhak tarafından öldürüldüğünü zikrederler.⁴²²

Divan şairleri, Cem kelimesi üzerinde yaptıkları çağrışımlarla çok geniş bir kullanım alanı oluşturmuşlardır. Cemşid, Divan şiirinde *câm*, *câm-ı Cem* kelimeleriyle şarap, zevk ve eğlence temalarını vurgulamak için; *Cem-iktidâr*, *Cem-kudret*, *Cem-haşmet* gibi kelimelerle memduhu övmek için kullanılır. Ayrıca *cam* ve *Cem* kelimeleri aşk halinin ifadesinde birer sembol olarak da Divan şiirinde yer alır. Cem *câm-ı cihân-nümâ*, *câm-ı cihân-bîn* olarak zikredilen ve bütün cihanı gösterdiğine inanılan kadehi münasebetiyle de Divan şiirinde anılır. Divan şairleri, tüm azametine rağmen Cem'in de ölümlü olduğu düşüncesini de ele alıp dile getirmişlerdir.⁴²³ Ahmet Talat Onay, Cem kelimesinin Divan şiirinde Hazreti Süleyman, İskender ve Zülkarneyn manasıyla da kullanıldığını söyler.⁴²⁴

Râzî Divanı'nda ise Cem; şarap, kadeh ve meclis temalı beyitlerde *câm-ı Cem*, *bezm-i Cem*, *Cemşid*, *Cem*, *câm-ı cihân-nümâ* kelimeleriyle söz konusu edilmektedir. Cem'in meclisinde neşe bulan Râzî (G58/1), Cem'in kadehiyle de kendinden geçmektedir (G82/2).

⁴²¹ Tökel, 104.

⁴²² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 82; Tökel, 98-99.

⁴²³ Tökel, 106-112.

⁴²⁴ Onay, 105.

Dinî ve tasavvufî konulu beyitlerde zamanla Cem-şarap ilişkisi tasavvufî bazı remizleri de ifade eder hale gelmiştir.⁴²⁵ Alevî, Bektaşî ve Mevlevî tarikatlarında *âyîn-i Cem* bir zikir adıdır. Tasavvufta bir *Cem makamı* bir de *Cem'ul-Cem* denen kemâl makamı vardır.⁴²⁶ Râzî Divanı'nın 25. gazelinde cām-ı Cem ifadesi tasavvufî manasıyla yani ilahî aşk manasında kullanılmaktadır. Burada Cem'in şarabının vücudunda dolaşması için canını feda ettiğini söyleyen Râzî, herkesin ondan bir yudum alabilmek için canını feda edebileceğini söyler:

Cānımı kıldım fedā cām-ı Cem'in cevlânına
Cürʼaî nûş etmedin vārın verir yārān kadeh

G25/3

Bulunduğu meclisi Cem'in meclisine benzeten Râzî, orada sarhoşların sevgilinin aşkıyla şarap içtiklerini söylemektedir:

Bezm-i Cem'den bir nişān verdi bugün meclis hemān
Sāğar-ı şahbā çekerler şevkîñā mestāneler

G33/2

Râzî, Cem kelimesini çeşitli teşbih ve telmihlerle kullanır. Sevgiliye seslenip dudaklarındaki kıvrımların aklını başından aldığını söyleyen Râzî, ilkbahar günlerinin de buna Cem gibi kadehle tören düzenlediğini ifade etmektedir. Beyitte dudak-kadeh teşbihi ile Nevruz telmihine başvurulmaktadır:

Haṭ-ı la'liñ ʼaqlın aldı Râzî-i şūrîdeniñ
Nev-bahār eyyāmı cāmıla Cem gibi āyîn tutar

G37/7

Cem'le ilgili mitolojide Cemşîd'e nisbet edilen sihirli bir aletten bahsedilir. Buna dünyayı gösteren kadeh manasında *cām-ı cihān-nümā* denir. Bu aletle bakıldığında ise dünyanın her tarafı görülürmüş. Şehnamede bu aletin Keyhüsrev'e ait olduğu, Dürri

⁴²⁵ Tökel, 106.

⁴²⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 83.

Meknûn adlı eserde ise bu aletin Keyhüsrev'e veya İskender'e ait olduğu anlatılır.⁴²⁷ Râzî Divanı'nda ise bu kadeh Cem'le birlikte anılmaktadır. Zamanın rüzgarının Cem'in kadehini kırdığı, cihanı gösteren kadehin de kan döküp kan ağladığı söylenmektedir:

Cām-ı Cem'i şikeste edince bād-ı devrân
 Ȳan döküp Ȳan ağladı cām-ı cihân-nümāda
 G125/5

2.2.12.3.2. Behzad (Bihzad)

Divan şiirinde Behzad, ünlü bir ressam olarak anılır. Herat'ta yaşayıp Hüseyin Baykara ve Ali Şîr Nevaî'den teşvik gören bir ressam olduğu söylendiği⁴²⁸ gibi aslında İran mitolojisinde bir ressam olduğu⁴²⁹ da ileri sürülmüştür. Behzad'ın kimliği konusunda küçük de en net bilgiyi Zeki Velidi Togan verir. Togan, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında Türkistan'da hüküm süren Şaybak Han'ın ressam Behzad tarafından yapılmış bir resmi olduğunu belirtir.⁴³⁰

Divan şiirinde sevgilinin güzelliği yüceltilerek sevgiliyi Behzad'ın bile çizemeyeceği söylenir. Behzad genellikle bu şekilde bir kıyas unsuru olarak yadedilir. Sevgilinin güzelliği ya da memduhun ortaya koyduğu bir eserin letafetinden bahsedilirken Behzad'ın ressamlığıyla kıyaslanır ve Behzad bu mükemmellik karşısında âciz bir sanatkâr olarak anılır.⁴³¹

Behzad, Râzî Divanı'nın iki tarih manzumesine ve bir gazeline konu olur. Divan'da, inşa edilen ve restorasyonu yapılan mimarî yapıların güzelliğini anlatmak için Râzî, ünlü ressam Behzad'ın onayına başvurur. Gazelde ise sevgilinin güzelliği yüceltilirken Behzad söz konusu edilir.

Râzî 9. tarihinde, 1216/1801 yılında Bursa'da meydana gelen büyük yangında tahrip olan Tavuk Pazarı Camii'nin Hacı İvaz Paşa tarafından ne kadar güzel restore

⁴²⁷ Tökel, 105.

⁴²⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 71.

⁴²⁹ Onay, 93.

⁴³⁰ Tökel, 95.

⁴³¹ Tökel, 95.

edildiğini anlatırken ünlü ressam Behzad'ın dahi bu güzelliğe övgüde bulunacağını söyler:

Bu dilârâ ziyneti dil-cûya reşk-âver gören
Nağş-ı resmin görse Behzād bî-riyâ eyler senā

T9/8

1227/1812-1813 yılında Abbas Paşa'nın Bolu ve Viranşehir sancaklarına mutasarrıf olması üzerine yaptırdığı sarayın güzelliği anlatılırken de Behzad söz konusu edilir. Behzad'ın bu güzelliği görmesi halinde buna kayıtsız kalamayacağı, yapının nakışlarına övgüde bulunacağı söylenir:

Nīm nigezle görse Behzād nağşını taḥsīn eder
Zīynet ü ārāyış-i resmi daḥi feraḥ-fezā

T39/5

Rāzī, sevgilinin güzelliği karşısında Behzad'ın acziyetine gönderme yapar. Sevgilinin güzelliği öyle yücedir ki bu güzelliği resmetmeye çalışan ünlü ressam Behzad'ın bile onun bir kılını resmetmek için bin kalem harcadığını ifade eder:

Behzād'a ḥuṭūr geldi anuñ etmede nağşın
Bir mūyını resm eylese biñ ḥāme deḡiştir

G35/3

2.2.12.3.3. Āsaf

İslâmî kaynaklarda Āsaf b. Berahyâ, Hz. Süleyman'ın teyzesinin oğlu, çok güvendiği bir kişi, siddîk, hatta Hz. Süleyman'ın kâtibi ve veziri olarak gösterilir, kerâmet sahibi olduğu nakledilir. Ahd-i Atik'e göre Levioğulları'na mensup Gerşom ailesinden Berekya'nın (Berekhyâ-Berechiah) oğludur.⁴³² Bazı kaynaklar ise onun peygamber olduğunu söyler.⁴³³ Divan şairleri, Osmanlı Devleti'nde vezir ve özellikle vezîriâzamlar için kullanılan Āsaf kelimesini vezirlerden bahsederken veya

⁴³² Ömer Faruk Harman, "Āsaf b. Berahyâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 455.

⁴³³ Tökel, 258.

sadrazamlara yazılan kasidelerde övgü için kullanmışlardır.⁴³⁴ Divan şairine göre Âsaf; fazilet, ileri görüşlülük, idare ve tedbir timsalidir. Kelime edebiyatta yaygınlaşıp vezir kelimesinin karşılığı haline gelmiştir. Âsaf kelimesi telmih ve tenasüp yoluyla daima *Süleyman* ve *hatem* ile birlikte anılır.⁴³⁵

Râzî Divanı'nda kim için yazıldığı belirtilmeyen 34. tarih manzumesinin ilk beytinde *Âsaf* kelimesi memdûhu övmek için kullanılmakta, memdûha *zamanın Âsaf'ı* denilerek yüceltilmektedir:

Hâk te'âlâ mazhar etmiş zâtını bu 'izzete
Âşaf-ı vâkt-i zamânsîn lâyıķ olduñ rif'ata

T34/1

1227/1812-1813 yılında Bolu ve Viranşehir sancaklarına mutasarrıf olan 'nın yaptırdığı saray üzerine kaleme alınan 39. tarihin 6. beytinde, Abbas Paşa kalplerin veziri manasına gelen “Âşaf-ı zamîr” ifadesiyle yüceltilmektedir:

Bânî-i beyt-i dilârâ feyz-i Hâk'dan behre-yâb
'Abbâs Âşaf-ı zamîrdir Hâk mu'ini dâ'imâ

T39/6

2.2.12.3.4. Keykübâd

Şehnâme'de adı geçen hükümdarlardan biridir. İran'ın Keyâniyân sülalesinin ilk hükümdarı olup Key lakabını ilk kez o kullanır. Yüz yıllık saltanatında adaletiyle ünlenmiştir. Divan şiirinde de adaletiyle anılır. Adaletiyle beraber şairler ululuk, yücelik ve görkemine de atıfta bulunurlar.⁴³⁶

Râzî Divanı'nın 125. gazelinde Keykubâd, Cemşid'le beraber iki büyük hükümdar olarak anılır. Beyitte sevgili karşısında düştüğü acziyeti dile getiren Râzî, kendini Keykubâd, sevgiliyi de Cemşid olarak düşünmekte ve Cemşid'in Keykubâd'dan

⁴³⁴ Mehmet İpşirli, "Âsaf", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 3, s. 455.

⁴³⁵ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 37-38.

⁴³⁶ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 430-431.

daha büyük bir hükümdar olduğu kanaatiyle “Cemşid’in Keykubâd’a boyun eğdiği bir vakit olur mu?” diye sormaktadır:

Abd-i ‘âciz hem za‘îf Râzî-i şikeste dil

Vaqt olur baş eger mi Cemşid Keykubâd'a

G125/11

2.2.12.3.5. Zâl

Şehnâme kahramanlarından biridir. Rüstemin babası, Sam’ın oğlu, Neriman’ın torunudur. Zâl, tüyleri bembeyaz olarak doğar. Bundan korkup çocuğundan kurtulmak isteyen babası Sam, oğlu Zâl’i Elburz Dağı’na bırakır. Burada Simurg tarafından beslenip büyütülür, bir yiğit olur. Oğlunu rüyasında gören Sam, gelip Zâl’i geri götürür. Zâl, Simurg’un verdiği *Destan* ve babasının verdiği *Zâl-i Zer* isimleriyle de Şehnâme’de anılır. Divan şiirinde Zâl, kelime anlamı itibarıyla kullanılır ve çeşitli mazmunlara kaynaklık eder. Zâl kelimesiyle şairler ihtiyar, yaşlı, geçkin anlamlarını kastederler. Zâl-i dehr, dehr-i zâl gibi tamlamalı ifadelerle kullanırlar.⁴³⁷ Ayrıca Divan şairleri dehrî, çarhî, feleği ak saçlı kadın olarak tahayyül ederek birçok mazmun yapmışlardır. Çünkü Zâl’in bir manası da kocakarı demektir.⁴³⁸

Râzî, devlet büyüklerinden yardım görmek maksadıyla gazellerden sonra kıta şeklinde yazdığı latifede üzerine örttüğü yorganın bit ve pirelerle dolu olduğunu mizahî bir üslupla dile getirmektedir. Söz konusu bu latifenin 5. beytinde Râzî, mübalağa sanatının doruklarına tırmanarak bu haşeratın kahraman Zâl gibi saldırdığını söylemekte ve insan vücudunun buna dayanamayacağını ifade etmektedir:

Vücūd-ı âdeme tākāt getirmek nice kâbildir

Hücūmundan olurlar Zâl hemānā cism-i insānī

Kt3/5

2.2.12.3.6. Rüstem

⁴³⁷ Tökel, 209-213.

⁴³⁸ Onay, 33.

İran'ın ünlü kahramanı olan Rüstem, Sâm'ın torunu, Zâl'in oğlu, Sührâb ve Ferâmurz'un babası, Bijen'in dedesidir. Şehnâmede efsanevî yaşam öyküsü anlatılan Rüstem, Keykubâd zamanından Keyhüsrev'in ölümüne kadar *cihan pehlivanı* yani *Emîrû'l-Ümerâ* olarak anılır. Divan şiir ve nesrinde Cem *bezm* (meclis, eğlence), Rüstem *rezm* (savaş, kavga) simgesidir. Şiirlerde gücü, yiğitliği ve destanıyla anılır.⁴³⁹ *Rüstem-i Zâl, Rüstem-i Dâstân, Rüstem-i Zâl, Pûr-ı Zâl, Pûr-ı Zâl-i Zer, Pûr-ı Destân, Tehemten, Heft-hân-ı Acem* ifadelerinin hepsi onun için kullanılır.⁴⁴⁰

Râzî Divanı'nda Rüstem, pehlivanlığı (G110/3) ve savaşçılığı (G144/3) ile anılır. 110. gazelde Râzî, sevgiliyi Rüstem'den bile daha büyük bir pehlivan olarak görür. Çünkü sevgili; nazlı edasıyla, neşeli tavırlarıyla binlerce Rüstem'i kendine bağlayıp arkasından sürükleyebilir:

Gören bu cünbüş ü nâzı zarûrî ilticâ eyler

Hezâr Rüstem'leri bende taşar bir pehlivândır bu

G110/3

Bir başka beyitte ise Râzî, kendisini Rüstem'e benzetir. Kederinin büyüklüğünü anlatmak için Rüstem'in savaşçı yönüne telmihte bulunan Râzî, gam askerine Rüstem gibi komutan olduğunu ve onun gibi saf oluşturup ilerlediğini söyler:

Ah beni ser-gerde kıldı ceys-i gamda bir zamân

Şâf çekip etdim hırâmân Rüstem-i a'lem gibi

G144/3

2.2.12.3.7. Haccâc

Emevî komutanlarından. Halife Abdülmelik b. Mervan zamanında ordunun başına getirildi. Emevîlere karşı yapılan isyanları çok sert bir şekilde bastırdı. Pek çok muhaddisi, müfessiri öldürttü. Emevîlere daima sadık kaldı. Bu yüzden kendisine "Küleyb" (köpek yavrusu) denmiştir. Halifenin emriyle Hz. Ali'nin soyundan gelen

⁴³⁹ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 615.

⁴⁴⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 334.

hanımını boşadığı için kendisine "nasibî" de denmiştir.⁴⁴¹ Zâlim lakabıyla anılan Haccâc'ın Kur'ân'ın harekelenmesine delalet eden kişi olduğu belirtilir. Rivayetlere göre 120.000 kişiyi öldürtmüştür. Edebiyatta zâlimlikle anılır.⁴⁴²

Haccâc Râzî Divanı'nın ikinci lugazında söz konusu edilir. Râzî burada Anadolu'da olmayıp Mekke'de olan, sofı ve zahidde olmayıp Haccâc da olanın ne olduğunu sorar:

Ol nedir ki Rûm'da yok Mekke'de var

‘Âbid ü zâhidde yok Haccâc'da var

G152/1

2.2.12.3.8. İskender (Sikender)

M.Ö. 356'da Makedonya'nın Pella kasabasında doğdu. Makedonyalı II. Filip'in oğlu olan İskender, iyi bir eğitim almıştır. 336'da tahta oturdu. Bu tarihten 323'te ölümüne kadar yaşamı savaşlar ve seyahatlarla geçti. Doğu kültürü ve edebiyatında en çok işlenen tarihi şahsiyetlerden biridir. Hakkında yazılan mesnevilere İskendernâme adı verilmiştir. İskender'in doğu seferi, bu sefer esnasında yol üzerinde bulunan Anadolu, Suriye, İran ve Hint kültür ve edebiyatında derin izler bırakmıştır.⁴⁴³ Bahsedilen Makedonyalı İskender ile Kur'ân-ı Kerîm'de (Kehf/83-99) geçen ve bir peygamber veya salih bir kul olması gereken İskender-i Zülkarneyn'i eski tarih, tefsir, edebiyat kitapları aynı kişi gibi ele almışlardır. İskender; âb-ı hayât araması, Hızır'la olan yakınlığı, zulumâta girmesi, yolculukları, seferleri, ordusunun çokluğu, cihangirliği ve aynası münasebetiyle Divan şiirinde çokça anılır.⁴⁴⁴

Râzî Divanı'nda İskender büyük bir hükümdar olarak söz konusu edilmektedir. Sultan III. Selim'in oluşturduğu İrad-ı Cedid bütçesi için yazılan takrizde yapılan iş methedilirken Sultan III. Selim'in de yaptığıyla Şah İskender'in takdirini kazanacağı söylenmektedir:

Sikender şâh-ı zül'l-karneyn göreydi rây-ı tedbîrin

⁴⁴¹ İrfan Aycan, "Haccâc b. Yûsuf eS-Sekâfi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C. 14, s. 427-428.

⁴⁴² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 163.

⁴⁴³ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 289-393.

⁴⁴⁴ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 212-213.

Hezārān āferīn ile olurdı ol du‘ā-ḥ‘ānı

K4/18

2.2.12.3.9. Hâtem-i Tâî:

Arapların Tayy kabilesindendir. Babasının adı Abdullah İbn-i Sa’d’dır. Arapların meşhur şairlerinden biridir. Hz. Peygamber zamanına yetişse de hicretten evvel vefat etmiştir. Bir savaşta Hâtem-i Tâî’nin kızı Hz. Peygamber’e esir düşer. Hâtem’in kızı babasını Hz. Peygamber’e anlatıp ondan af diler. Peygamber de “Bu sıfatlar müminlerin özelliklerindendir.” diyerek onu affeder. Hâtem daha yaşarken cömertliğiyle meşhur olmuş biridir. Cömertlikte Divan şiirinin de sembol kişisidir.⁴⁴⁵ “Tay” kelimesinin “silme” ve “kazımak” anlamlarıyla da kelime oyunları yapılmıştır.⁴⁴⁶

Hâtem-i Tâî, Râzî Divanı’na cömertliğiyle konu olur. 98. Gazelinde Râzî, Hâtem’e gönülden gıpta ettiğini söylemekte ve onun gibi cömert biri olmak için yüce Allah’a dua etmektedir:

İşittikçe derūnî gıbt-ederdim Hâtem-i Tâî’ya
İlâhî feyz-i lütfuñla murâd üzre semûh olsam

G98/4

Bir başka beyitte Râzî, saç ve sakalı dağıtıp görünüşte zamanın Hâtem’i olduğunu ve sevgilinin evinde etrafa mücevherler saçtığını söylemektedir:

Ser ü rîşî tağıtdım şüretâ Hâtem zamân oldum
Bugün beyt-i dilârâda cevâhirler nişâr etdim

G101/5

Abbas Paşa’nın 1227/1812-1813 yılında Bolu ve Viranşehir sancaklarına mutasarrıf olması üzerine inşa ettirdiği saray için Râzî’nin yazdığı 39. tarihte, Abbas Paşa’dan zamanın Hâtem’i olarak söz edilmektedir. Râzî, zamanın en cömert kişisi, yani

⁴⁴⁵ Tökel, 358.

⁴⁴⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 178.

zamanın Hâtem'i olarak vasıflandırdığı Abbas Paşa'nın namını arttıran bir saray inşa ettiğini dile getirmektedir:

Harf-i menkûṭ ile Râzî bendesi târîḥ dedi
 ‘Abbās Ḥâtem-i zamân yapdı sarây nâm-fezâ
 T39/5

2.2.12.3.10. (Bermekîyân)

Abbasî Devleti'nin kurulmasında etkili olan Hârûnurreşîd zamanına kadar sırası ile vezirlik yapan bir ailedir. Abbasî tarihinin belli bir dönemine nüfuz etmiş bu ailenin en ünlü isimleri Halit, Yahya, Fâzıl ve Ca'fer-i Bermekî'dir. Ca'fer-i Bermekî aralarında en ünlüleri olup Hârûnurreşîd'in vezirliğini yapmış, hem saygınlığı hem de yönetimi ve zenginliğiyle şöhret bulmuştur. Nihayetinde ise Hârûnurreşîd tarafından yok edilmişlerdir.⁴⁴⁷ “Gökyüzünde iki güneş” istemeyen Halife Hârûnurreşîd tarafından Bermekîler'in tarih sahnesinden silinmeleri, devlet ve halife üzerinde nüfuzlarının gittikçe artması, aşırı derecede zenginleşip halktan kopmaları ve Arap milliyetçilerinin halife üzerinde tesirli olması gibi sebeplerden kaynaklandığı belirtilir.⁴⁴⁸

Râzî, Bursa Tavuk Pazarı Camisi'ni tamir ettiren Hacı İvaz Paşa'ya 9. tarihinde medh ü senada bulunurken tarihinin daha ilk beytinde Paşa'yı zamanın Bermekî'si olarak nitelemekte ve yüce Allah'ın ona cenneti mekan eylemesini dilemektedir:

Ḥâzret-i Pāşā-yı Ġāzî Bermekî-i vâḳt idi
 Sāḥa-i dārü'l-cinānı Ḥaḳ ede me'vâ añā
 T9/1

2.2.12.4. Bitkiler

2.2.12.4.1. Ağaçlar:

⁴⁴⁷ Zavotçu, *Klāsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 127.

⁴⁴⁸ Hakkı Dursun Yıldız, "Bermekîler", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 5, s. 519.

2.2.12.4.1.1. Serv:

Selvi ağacı Divan şiirinde sevgilinin boyu için kullanılır. Divan şairleri hiç boy kelimesini kullanmadan selvi sözcüğünü bu manada kullanır olmuşlardır. Rüzgârda salınması sevgilinin yürüyüşünü andırır. Salınırken “Hû! (Allah!)” diyerek Allah’ı zikreder. Selvi ile birlikte gül, lâle, çınar, nergis, menekşe, sünbül, ok, naz, belâ, bâlâ, kıyâmet kelimeleri çokça kullanılır.⁴⁴⁹ Daha bin bir türlü mecazlarla selvi, Divan şairinin hayal dünyasında yer etmiştir.

Râzî Divanı’nın en güçlü tipi olan sevgili, Divan şiiri anlayışına uygun olarak *selvi boylu* hayal edilmektedir. Râzî’yi yakıp kül eden, onun gönlünü yüz parçaya bölen (G10/3), Râzî için vişâli nâ-muḥâl olan (G18/10), salına salına naz ve eda ile yürüyen (G119/3) ve başı hep yücelerde olan (N1/1) sevgili Divan’da hep selvi boylu olarak vasıflandırılmıştır:

Tâb-ı ḥasret sūz-nāk etdi dil-i şad pâremi

Ol nihâl ü serv ü gül-endâma etdim ilticâ

G10/3

Vişâli nâ-muḥâlimdir ümîd her serv-i kâmetden

Vefâ ummak cünündür şimdi ḥübân-ı nezâketden

G106/1

Şalınsıñ serviler gibi ḥırāmānî ḥırāmānî

Çiçekler şaf tutarlar sen ḳadem başdıḳça gülzâra

G119/3

⁴⁴⁹ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 350.

2.2.12.4.1.2. Sanavber

Çam fıstığı ağacıdır, sevgilinin boyu yerine kullanılır.⁴⁵⁰ Ayrıca Divan şiirinde çimenlik bir karargāha, sanavber de çimenlikte karargāh kurmuş bir komutana, iğne yaprakları da padişahın başındaki tuğlara benzetilir.⁴⁵¹

Rāzī Divanı'nın 50. gazelinde sanavber, sevgiliyle benzerlik ilgisi kurularak söz konusu edilmektedir. Sevgiliye seslenip onu meyve vermeyen bir ağaç olarak bildiğini söyleyen Rāzī, sanavber benzetmesiyle sevgilinin güzelliğine ve boyuna atıfta bulunarak bu güzelliğin aslında meyve sanılacağını ima etmekte ve bundan nasiplenme arzusunda olduğu hissini vermektedir.

Hisset ile serkeşlik edip etme tahavvür
Bī-mīvesiñ ammā ki şanavber biliriz biz

G50/6

2.2.12.4.2. Gül:

Divan şiirinin en çok sözü edilen çiçeği güldür. Sevgilinin yüzü ve yanağı güle teşbih edilerek dile getirilir. Kokusu, rengi ve tazeliğiyle daima bağı, çemenin ve baharın vazgeçilmezidir. Hatta ona bazen sultan olarak da rastlanır.⁴⁵² *Verd, nesrîn* ve *nesteren* kelimeleriyle de beyitlerde yer alan Divan şiirinin sultanı gülün klâsik Türk şiirindeki temel işlevi değişik vesilelerle sevgili, Hz.Muhammed, diğer din ve devlet büyükleri gibi şahıslarla; sevgilinin yanağı, yüzü ve dudağı gibi uzuvlarla; cennet, Kurân-ı Kerîm, ümit, tebessüm, mutluluk, muhabbet, şiir gibi olumlu ve soyut kavramlarla; mevsim, bahar, nevrûz, şebnem, yıldızlar, bülbül gibi doğal öğelerle ve süs, ayna, elbise, la'1, tâc gibi eşyayla ilişkilendirilmesine dayanır.⁴⁵³ Hikâyelerde ise gül, mutlak varlığın ve mutlak güzelliğin simgesi olarak karşımıza çıkar. Tasavvufta ilahî güzelliği sembolize eden gül, Allah'ın sevgilisi Hz. Peygamber'i temsil edecek

⁴⁵⁰ Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 341.

⁴⁵¹ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 633.

⁴⁵² Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, 155-156.

⁴⁵³ Yavuz Bayram, "Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 209-219.

tarzda da kullanılmış ve bu durum gül şeklinde Hilve-i şeriflerin ortaya konmasını sağlamıştır.⁴⁵⁴

Râzî Divanı'nda ise gül, Divan şiirine paralel olarak en çok bahsi edilen çiçek türüdür. Kokusu, rengi ve şekliyle beyitlere konu olmaktadır. Gül, Râzî Divanı'nda en çok yüz ve yanakla ilişkilendirilmektedir. Şahıs olarak da sevgili ve Hz. Peygamber'le ilişkilendirilen gül; teşbih, istiare, leff ü neşr, tenasüp ve hüsn-i talil gibi sanatlarla beyitlerde söz konusu edilmektedir.

Divan'ın *Medh-i Nebevî Bi-ṭarîḳ-i Meşnevi* başlıklı na'tında, hüsn-i talil sanatıyla kırmızı gülün, tazeliğini ve güzel kokusunu Hz. Peygamber'in yanağındaki taze güzellikten aldığı söylenmektedir:

Gül-i aḥmerdeki bûy-ı leṭâfet
Ruḥınıñ ḥâşılât ḥüb-ı terindir

Kt1/17

Divan'da sevgiliden gül olarak bahsedilen beyitler de (G39/5, G10/4) vardır. Aşağıdaki beyitte Râzî, sevgiliden gül diye bahsetmekte ve ona yakınlaşmak için yüz binlerce kez ah çektiğini söylemektedir:

O güle kılsam taḳarrüb diyü âhım şad hezâr
Yâre yâr olmak bu güfte mübhemdir bana

G1/6

Râzî, sevgilinin gül yüzüne dökülen saçların bu güzelliğe hayran olduğunu; hayranlığından şaşkına dönen kâküllerin de âşık Râzî gibi ona asıldığını ifade ederek teşbih sanatıyla sevgilinin yüzünü güle benzetmektedir:

Gül cemâli güllerinde ṭurreler ḥayrân aña
Aşılıp cânım gibi gîsû-yı ser-gerdân aña

G4/1

⁴⁵⁴ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 283.

Gül, sevgilinin yüzüyle beraber bazen yanağına da teşbih edilerek beyitlere konu edilir (G135/6, Mfrd/110). Rāzī de gül arayanın sevgilinin yanağına bakmasını öğütler ve dikkatli bir gözle bu güzelliğin fark edileceğini belirtir:

Bu zamānda gül ararsañ baḡ ruḥ-ı cānāndadır
Çeşm-i im‘ān ile seyr et seyr-i ḥüsn ü āndadır

G45/1

Rāzī Divanı’nda gül-yüz, gül-yanak teşbihi dışında gül-dudak teşbihine de yer verilir. Rāzī 135. gazelinde, gül yanaklı güzelin gül dudaklarından kendisine öpücükler verdiğini söylemekte ve o lezzetin daima canında ve gönlünde olmasını dilemektedir:

Gül lebinden būseler verdi baña ol gül‘izār
Cān dimāğında o lezzet dem-be-dem ḥālā ola

G134/6

2.2.12.4.3. Lāle:

Klāsik Türk şiirinde lāle, ilk olarak Mevlānā’nın şiirlerinde görülmüştür. XVI. yüzyıla kadar da utangaç, usul erkan bilmez “taşralı” bir çiçek olarak düşünülmüştür. Bu özelliğini dağlarda yetismesinden alan lālenin, bugün gelincik olarak bilinen Lāle-i nūmānī ve Sakāyık-ı nūmānī adlı türleri şiirde sıkça kullanılmıştır. Zamanla terfi edip “sehirli” olan lāle, XVI. yüzyılda Baki’nin lāle redifli gazeliyle tācına jālelerden mücevher takarak çemenliğin sultanı olmuş, Lāle Devri bahçelerinde ise rakipsizliğini ilan etmiştir.⁴⁵⁵ Lālenin klāsik Türk şiirinde kolayca benimsenmesi ve sıkça kullanılmasının sebeplerinden birisi de lāle kelimesinin ve Allah lafzının aynı harflerle yazılmasıdır. Çoğunlukla rengi ve şekliyle Divan şiirinde söz konusu edilen Lāle, ortasındaki karalık ile de klāsik Türk şiir estetiği içerisinde kendisine yer bulmuştur.⁴⁵⁶ Lālenin klāsik Türk şiirindeki temel işlevi; *sevgili*, *memdūh*, *güzel*, *gelin*, *sākī*,

⁴⁵⁵ Sevdā Önal, "Klāsik Türk Edebiyatında Lāle ve Edebī Bir Tür Örneği Olarak Lāle Şiirleri", *Turkish Studies*, vol. 4/2 (Winter 2009), s. 911-927.

⁴⁵⁶ Berat Açıl, "Klāsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmī Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5 (2015) Bahar, s. 1-28.

hizmetçi, asker gibi şahıslar; *sevgilinin yanağı, dudağı; âşığın yüzü, vücudu, kanı, gözyaşı ve yaraları* gibi uzuvlar; *kadeh, şarap, tabak, tâc* gibi eşya; *güneş, ay, yıldız* gibi kozmik unsurlar ve *cennet, gönül, ümit, dert, şîir* gibi soyut kavramlar ile değişik vesilelerle ilişkilendirilmesine dayanır.⁴⁵⁷

Râzî Divanı'nda lāle, en çok ortasındaki siyahlık münasebetiyle söz konusu edilmektedir. Bazı beyitlerde lālenin ortasındaki siyahlığın sebebi olarak sevgilinin sümbül saçları gösterilirken bazı beyitlerde de âşık ile lāle arasındaki teşbihten bahsedilmekte ve sevgilinin, tıpkı lālede olduğu gibi, âşığı Râzî'nin içinde bir yara açtığı dile getirilmektedir:

Hālini kılmış perīşān kākülün sünbüllerin
Ruhlarıñ şevk ile cānā lāleniñ bağrında dāğ

G71/2

Dāğ-ı sīnem lāle-veş izhāra hācet kalmadı
Süz-ı hicrān-ile yandım hāşılı hāmem gibi

G144/2

Lāle, diğer çiçekler gibi bir güzellik unsuru olarak Râzî Divanı'nda yer alır. Divan'da sevgilinin güzellik bahçesinde açılan lāle, gül, menekşe ve sümbülün yüce Allah'ın kudretinin gösteren nişaneler oldukları ifade edilmektedir:

Lāleler güller benefşe daği sünbül sen gezen
Bāğ-ı hüsnünde açılmış kudret-i Yezdān'dadır

G45/4

2.2.12.4.4. Sümbül:

Gül ve lāleden sonra Divan şiirinde en çok bahsi edilen çiçek sümbüldür. Klāsik Türk şiirinde sevgilinin saçı, zülfü, kākülü vs. için doğal bir benzerlik ögesi olarak değerlendirilen sümbülün divan şairlerinin ilgisini çeken en belirgin bitkisel özellikleri

⁴⁵⁷ Bayram, *Klāsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 213.

sırayla; *güzel kokulu olması* (*müşgîn, ‘abîr, mu‘anber, ‘anberîn*); *kıvrımlı, dalgalı ve karmâşık görünümü* (*âşüfte, perîşân, târmâr, halka halka, çîn, târ*); *genellikle siyaha yakın rengi* (*siyâh, kara, lâciverd, mâ‘î, kebūdî, gömgök*) ve *açıldığı dönem itibarıyla baharın habercisi* olmasıdır.⁴⁵⁸ Bunlar dışında sünbül; deste deste olması, soğanlı bir bitki oluşu ve tohumları münasebetiyle de Divan şiirine konu olmuştur.⁴⁵⁹ Onun klâsik Türk şiirinde hep saç ve kâkülle beraber anılması koyu rengi ve güzel kokusu dolayısıyladır.⁴⁶⁰

Râzî Divanı’nda sünbül, klâsik Türk şiiri estetiğine uygun olarak sevgilinin saçına teşbih edilerek kullanılmakta ve genellikle güzel kokusu münasebetiyle söz konusu edilmektedir. Sünbül, bazen ıtır (G93/4) bazen de anber (G4/2) kokulu olarak anılmakta; çiçek olarak gül, lâle, benefşe ve reyhan ile (G45/4, G88/3) uzuv olarak da sevgilinin saç ve yanağıyla (G71/2, Mfrd/110) beraber zikredilmektedir:

Sünbül-i bâğ-ı İrem'dir kâkül-i ‘anber-feşân

Gül yüzi gülzârınıñ bülbülleri nâlân aña

G4/2

Hâlini kılmış perîşân kâkülün sünbüllerin

Ruğlarıñ şevk ile cânâ lâleniñ bağrında dâğ

G71/2

2.2.12.4.5. Nergis:

Nergisgillerden, çiçekler ayrı ve bir kök sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan ve bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkte, 20-80 cm. yükseklikte, soğanlı bir süs bitkisidir.⁴⁶¹ Nergisle ilgili tüm efsanelerde onun göz ile ilişkilendirildiği görülür. Divan şiirinde de sevgilinin gözü

⁴⁵⁸ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 213.

⁴⁵⁹ Gülay Karaman, "Perîşân Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşleniş", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sayı 1/2, 2012, s. 288-319.

⁴⁶⁰ Açıl, *Klâsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, 15.

⁴⁶¹ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 549.

nergistir, baygın ve şehlâ bakar.⁴⁶² Ayrıca kâse ve çerâğa benzetildiği de olur.⁴⁶³ 15.yüzyıl ile 18.yüzyıl arasında yaşamış 26 divan şairinin Türkçe divanlarında yer alan 100.000'e yakın beyit üzerinde çiçeklerin klâsik Türk şiirindeki kullanımını inceleyen Yavuz Bayram, nergisin klâsik Türk şiirinde en çok insan uzuvlarıyla ilişkilendirildiğini, ayrıntıya inildiğinde ise gözün hem uzuvlar hem diğer tüm öğeler arasında çok belirgin biçimde öne çıktığını belirtmektedir.⁴⁶⁴

Râzî Divanı'nda nergis, şehlâ bakan göze teşbih edilerek kullanılmaktadır. Divan şairleri maşukun mestâne, mahmur, sâhir bakışını; âşıkın hasta ve uykusuz bakışını nergisle anlatabilirler.⁴⁶⁵ Gönlünün sevgiliye kavuşma derdinde olduğunu ve bunun hesabını yapıp ezberlediğini söyleyen Râzî de şehlâ bakan bir nergis çiçeği gibi, gözlerinin sevgilinin yolunu gözlediğini ifade eder:

Va'de-i vaşlın hesâbın ezber etdi dil tamâm
Göz dikip gözler müdâmî nergîs-i şehlâ gibi

G148/2

2.2.12.4.6. Yâsemîn:

Divan şiirinde semen ve yâsemin şekliyle de geçer. Zeytingiller ailesinden beyaz, kırmızı ve sarı renkli, çiçekleri güzel kokulu olan bir ağaççıktır.⁴⁶⁶ Divan şiirinde yâsemin uzuv olarak *saç*, *zülâ*, *yanak* ve *sîne*; eşya olarak *elbise*, *altın* ve *gümüş*; şahıs olarak da *sevgili* ve *güzel* ile ilişkilendirilmiştir. Divan şairleri yaseminle en çok *saç*, *yüz*, *yanak*, *sine* ve *ten* gibi insan uzuvları arasında ilişki kurmuşlardır.⁴⁶⁷ Özellik olarak ise daha çok rengi dolayısıyla Divan şiirine konu olmuştur.⁴⁶⁸

Râzî Divanı'nda yâsemin, saçla ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Sevgiliye tutulanların perişan bir halde yerlerde süründüğünü söyleyen Râzî, âşık dostuna “ey

⁴⁶² Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 314.

⁴⁶³ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 549.

⁴⁶⁴ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 214.

⁴⁶⁵ Açıl, *Klâsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, 16.

⁴⁶⁶ Zavotçu, *Klâsik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, 779.

⁴⁶⁷ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 214.

⁴⁶⁸ Açıl, *Klâsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, 17.

dost” diye seslenerek bir teselli yolu göstermektedir. Āşığa, yâsemin çiçeğini koklamasını öğütleyen Rāzî, bu kokunun sevgilinin saçını anımsatacağını ima ederek yâsemin çiçeğinden kavuşma kokusu alacağını söylemektedir:

Üftâdelerin ħâke düşüp ħâli yamandır
Tut bûy-ı vişâl gibi hemân yâsemen ey dost
G17/2

Bir başka beyitte ise Rāzî, yâsemin çiçeğini gülle birlikte anıp ondan sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak bahseder. Sevgiliye ikinci Yusuf olarak seslenen Rāzî, onun elbiselerinin gül ve yâsemin yaprağından olduğu söyler:

A'lâ yaraşur şavriña ey Yûsuf-ı şânî
Ki cāmelerin berk-i gül ü yâsemenimden
G104/5

2.2.12.4.7. Menekşe:

Divan şiirinde *benefşe* veya *menevşe* olarak da anılır. Klâsik Türk şiiri estetiğinde *sevgilinin saç, zülfü, kâkülü* ve *âşık* için temel bir benzerlik ögesi olarak kullanılır.⁴⁶⁹ Kulak, güş, attâr, micmer, anber, hokka gibi benzetmeleri⁴⁷⁰ olsa da menekşe daha çok şekil bakımından boynu bükük ve bedeni zayıf aşığı; renk bakımından zülf, kâkül ve sevgilinin benini ifade etmek için Divan şairinin dizelerinde boy gösterir. Koku bakımından da miskle ilişkilendirilir.⁴⁷¹

Rāzî Divanı’nda menekşeden sevgiliye ait bir güzellik unsuru olarak bahsedilir. Menekşe; lale, gül ve sümbülle birlikte anılıp tüm bunların Allah’ın takdiriyle sevgilinin güzellik bahçesinde açtığı söylenir:

Lâleler güller benefşe daği sünbül sen gezen
Bâğ-ı ħüsnünde açılmış kudret-i Yezdân'dadır

⁴⁶⁹ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 215.

⁴⁷⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 269.

⁴⁷¹ Açıl, *Klâsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, 18.

2.2.12.4.8. Reyhân:

Kuvvetli ve güzel kokulu olması münasebetiyle Divan şiirinde ele alınan reyhân (fesleğen), başta sevgilinin saç ve zülfü olmak üzere hattı, kâkülü ve perçemiyle ilişkilendirilir.⁴⁷² Ayva tüyleriyle de beraber anılan “reyhan”dan “hayrân” kelimesiyle cinâs-ı nâkıs yoluyla da bahsedilir.⁴⁷³

Râzî Divanı’nın 88. beytinde reyhân sümbülle beraber sevgiliye teşbih edilerek kullanılmaktadır. Sevgiliden levendâne giyimli bir Osmanlı güzeli olarak bahseden Râzî, söz konusu bu güzelin hangi bağın sümbülü ya da reyhanı olduğunu sormaktadır:

Kim bilir ki kankı bāğın sümbül ü reyhânıdır
Bir levendâne kıyâfet şekl-i ‘Osmânî güzel

G88/3

2.2.12.4.9. Erguvân:

Erguvân üzerine yaptığı çalışmada Şener Demirel, Divan şairlerinin erguvânı sevgilinin yüzü ya da yanağı, ateş, âşığın kanlı gözyaşı, kanlı kılıç ya da ok ve şarap gibi örneklerle hep rengi münasebetiyle söz konusu ettiklerini belirtir.⁴⁷⁴ Yavuz Bayram da çalışmasında taç yapraklarının kırmızı, özellikle de eflâtun ve eflâtunun değişik tonlarında olmasından dolayı erguvânın divan şairlerince şarâbla özdeşleştirildiğini söyler ve bunu oransal olarak ortaya koyar.⁴⁷⁵

Erguvân, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Bursa’da bayramı kutlanan bir çiçektir. 1855 depreminden sonra kutlamalar kesintiye uğramış, sonrasında da unutulmuştur.⁴⁷⁶ Bursalı bir şair olan Râzî de gül, lâle ve sümbülünden sonra erguvana Divan’ında en çok bahsedilen dördüncü çiçek olarak yer verir. Divan’ının dört beytinde erguvandan söz

⁴⁷² Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 215.

⁴⁷³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 329.

⁴⁷⁴ Şener Demirel, “Türk Şiirinde Erguvan Üzerine Bir Deneme”, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum, 25-27 Nisan 2007, s. 7-11.

⁴⁷⁵ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 215.

⁴⁷⁶ Aynur Koçak ve Serdar Gürçay, "Soyluluk Çiçeği “Erguvan”a Kültürel Bir İnceleme", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt: 21, sayı: 84, 2015/4, s. 38.

eden Râzî, bunların üçünde erguvânı şarap (G86/3), yanak (G94/1) ve sevgilinin elbisesi (G153/2) ile renk münasebetiyle ilişkilendirip söz konusu etmektedir. Bir beyitte (G110/1) ise erguvân sevgiliye teşbih edilerek bir güzellik unsuru olarak kullanılmaktadır:

Erguvânî bâde içmiş gâlibâ ağıyâr ile
Çeşmi maḥmûr ruḥları gül lebi mercânlı güzel
G86/3

Benim eşk-i revânımla erişmiş bir fidândır bu
Gönül bağında bir ra'cā nihâl-i erguvândır bu
G110/1

2.2.12.4.10. Şebbûy (Şebboy):

Beyitlerde *şebbû* olarak da geçer. "*Klâsik Türk şiirinde daha çok geceleri açması ve güzel kokması açısından dikkat çekmiş ve bu sebeple en çok sevgilinin zülfü ve saçıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca hâl, göz, sûfi ve hırsız olarak algılanmasında da bu özelliğinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.*"⁴⁷⁷ Şebboyun gece ve siyah kelimeleriyle ilgili olması ve güzel kokmasından dolayı Divan şairleri onu sevgilinin siyah saçlarıyla anmalarını sağlamıştır. Bu nedenle şebboy, Divan şiiri estetiğine rengi ve kokusu dolayısıyla dahil olmuştur.

Râzî Divanı'nda da *şebbû*, Divan şiiri estetiğine uygun bir kullanım içerisinde sunulmaktadır. Divanın 79. gazelinde Râzî, şebboyu zülfle beraber dile getirmektedir. Sevgilinin yankesici saçlarının, hali gibi, perişan halde olduğunu söyleyen Râzî, şebboy kokulu o sünbül saçların aşığını dehşete düşürdüğünü ifade etmektedir:

Zülf-i tarrârın perişân eylemiş ḥâlim gibi
‘Âşıkın medhûş eder ol sünbül şebbûlarıñ
G79/3

2.2.12.4.11. Şakāyık:

⁴⁷⁷ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 216.

Düğünçiçeğigiller familyasından; otsu veya gövdesi odunlaşmış, çok yıllık bir bitki cinsidir. Yaprakları üç parçalı ve her parça tekrar üç parçadan meydana gelir. Parçaları oluşturan yan yapraklar yumurta veya mızrak şeklinde, kenarları bütün, üst kısmı koyu ve alt kısmı açık yeşil renklidir. Çiçekleri; pembe, kan kırmızısı veya kırmızı renkte olup ortasında sarımsı bir yığın döllenme tozlukları mevcuttur.⁴⁷⁸

Şakayık çiçeğinin şiirlerdeki kullanımının 15. yüzyıldan 18. yüzyıla doğru gelindiğinde arttığı, 26 Divan'daki 100.000'e yakın beytin incelendiği bir çalışmada istatistikî olarak ortaya konmuştur.⁴⁷⁹ 18. yüzyılın ikinci devresi ile 19. yüzyılın ilk devresinde yaşayan Râzî'nin Divan'ında da şakâyık çiçeğine rastlamaktayız. Divan'ın 103. beytinde gül ile beraber anılan şakayık, rengi münasebetiyle söz konusu edilip yanak ile ilişkilendirilmektedir. Gül gül olan sevgilinin yanağının uzaktan şakayık gibi kızarıklık görüldüğü ifade edilmektedir:

Ruḥ-ı âlîñ çaḳalım gül gül olsun

Şaḳâyık-veş kızar-idiñ ırâḳdan

G103/4

2.2.12.5. Meyveler

2.2.12.5. 1. Şeftali:

Divan şairi sevgilinin yanağını renk bakımından kırmızı, beyaz veya pembe; şekil olarak da yuvarlak hayal eder. Yanağın üzerindeki ayva tüyleri de bir başka güzellik unsuru olarak yanak ve yüzle beraber anılır. Gülgillerden bir yaz meyvesi olan Şeftali, Râzî Divanı'nda sevgilinin yanağıyla anılmaktadır. Yuvarlak, kırmızımsı ve üzeri hafif tüylü olan şeftali, Râzî Divanı'nda yanağa teşbih edilerek kullanılmıştır.

137. gazelde Râzî, âşıkların sevgilinin yanağındaki bahçeyi seyredeemediğini, fakat yabancı ellerin oradaki şeftaliyi topladığını söylemektedir:

Bâḡ-ı ruḥsârın temâşâ edemez âşıkları

⁴⁷⁸ <http://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-sakayik-nedir-faydalari-nelerdir-1640.htm> (Erişim Tarihi: 13/05/2017)

⁴⁷⁹ Bayram, *Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, 218.

Dest-i yâdlar devşirirler ruḥ-ı şeftālūsını

G136/3

Bir başka beyitte ise Rāzī, sevgiliyi hayal ederek sevgilinin kendisine şeftalisinden verdiğini ve hayalini bozduğunu ifade etmektedir. Burada şeftaliden kasıt sevgilinin yanağıdır:

Anı bāğ-ı tefekkürde görünce dīde-i giryān

Biraz şeftālūsın verdi daḥi ḥulyā-yı ḥām etdi

G142/3

2.2.12.6. Kozmik Unsurlar

2.2.12.6. 1. Felek

Klâsik edebiyatta, Kur'ân-ı Kerîm'in feleğin yedi katmandan oluştuğu bilgisi (Nûh,71/15) önemsense de temel olarak Batlamyus sistemi esas alınmıştır. Bu sisteme göre felek soğan zarı gibi üst üste binmiş dokuz katmandan oluşur. Dünyayı sarmalayan ilk yedi felek sırasıyla Ay, Utarid, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühal, gezegenleridir. Sekizince felek sabit yıldızların ve burçların bulunduğu felektir. Dokuzuncu felek ise tüm felekleri çepeçevre saran; diğer felekler batıdan doğuya doğru dönerken o doğudan batıya doğru dönen; *felek-i atlas*, *felek-i a'zam*, *felekü'l-eflâk* de denen en büyük, en yüksek felektir.⁴⁸⁰ *Arş*, *âsumân*, *çarh*, *eflâk*, *gerdûn*, *gök*, *gökyüzü*, *kâinât*, *âlem*, *semâ*, *sipih* kelimeleri de felekle aynı anlama gelecek şekilde divanlarda kullanılmıştır.⁴⁸¹ Güneşle yıldızların doğuşu ve batışı, ilk sekiz felek ile dokuzuncu feleğin farklı yörüngesel hareketine bağlanır. Ayrıca bu farklılığın insanların kaderi üzerinde de etkili olduğuna inanılır. Klâsik Türk edebiyatı sanatçılarının feleğe sitem etmelerinin temelinde bu düşünce yatar.⁴⁸²

⁴⁸⁰ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 136.

⁴⁸¹ Sabahat Deniz, *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Dr.Tezi)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 12.

⁴⁸² Hafsanur Yıldırım, "Divan Şairlerine Göre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, Sayı: 41, Aralık 2015, s. 340-353.

Râzî Divanı'nda felek, olumsuz durumların müsebbibi olarak görülmekte ve vefasız, eğri büğrü (kec-rev) gibi sıfatlarla nitelenmektedir. Bazen de felek, yüceliği ve sonsuzluğuyla âşığın derdini anlatmak için kullandığı bir kozmik unsur olarak beyitlerde yer alır.

Felek, Râzî Divanı'nda genellikle âşığın derdiyle anılsa da bazı beyitlerde şairin sevincine ortak edilerek kullanılmıştır. Bir düğün vesilesiyle kaleme alınan 5. tarih manzumesinde Râzî, hüsn-i talil sanatıyla feleğin devrini kendi sevincine bağlar:

Sürûrundan ‘aceb rakş-âver etdi bu felek gūyā
Turur hālâ derûnumda feraḥla cünbüşüm el-ân

T5/2

Bir başka beyitte ise Râzî, eğri büğrü feleğe seslenip çarkının dönmemesini ummaktadır. Çünkü eğri büğrü dönen ve oyunları ile Râzî'nin bahtsızlığına sebep olan bu çarktan Râzî endişelidir:

Neyleyim ey çarḥ-ı kecrev dönmesin çarḥıñ hemân
Böyle maḥbûb-ı cihāna vermediñ çok dem amân

T25/1

Râzî, sevgilinin kendisine verdiği elemi, kederi anlatmak için feleğin yüceliğinden, sonsuzluğundan istifade eder. Sevgilinin Râzî'ye çektiydikleri öyle muazzamdır ki Râzî gönlündeki bu elemi ortaya çıkarsa felek yerle bir olur, kıyamet kopar:

Bu ‘āşık nā-tüvāna āh dedirme
Felek lerzân olur kıpar kıyāmet

G18/5

Râzî, 57. gazelinde hem sevgilinin yüceliğini hem de kendi acısının büyüklüğünü anlatmak için felekten bahseder. Feleği vefasız olarak niteleyen Râzî, çektiği ahlarla sevgilinin kendisine arşa uzanan bir sütun inşa ettiğini söyler. Burada sevgili, arşa oturtulup yüceltilirken sevgili uğruna çekilen acı da mübalağa sanatıyla büyütülür:

Bu çarh-ı bî-vefâda taş diken bir şûh-ı zîbâsîñ
Benim âhım sütûn itdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

G57/4

2.2.12.6. 2. Güneş:

Âfitâb, hurşîd, mihr ve şems de güneş manasına gelir. Klâsik Türk edebiyatında ısığı, parlaklığı ve ısısı ile sayısız teşbihlere konu edilerek kullanılmıştır.⁴⁸³ Batlamyus sistemine göre dördüncü katmanda yer alan Güneş, *sa'd-ı evsât* olarak da isimlendirilmiştir. Bütün gezegenlerden büyük, bütün yıldızlardan daha parlak olduğu için de *sultân-ı encüm* veya *şeh-i encüm* isimleriyle de adlandırılıp yıldızların sultanı olarak kabul edilmiştir.⁴⁸⁴ Astrolojide ise Güneş, esed burcu üzerinde etkilidir ve bu burca mensup olanların kuvvetli, zeki ve tahayyülü seven sanatkâr ruhlu kişiler olduklarına inanılır.⁴⁸⁵

Râzî Divanı'nda güneş, en fazla sevgiliyle yapılan teşbihlerle anılmaktadır. Bu beyitlerde güneş, parlaklığı ve güzelliğiyle ön planda tutulur. Doğum vesilesiyle yazılan iki tarih manzumesinde ise güneş, doğan çocukların güzelliğini anlatmak için teşbih unsuru olarak kullanılmaktadır:

Şöyle bir maḥbûb-ı âlem nûr-ı maḥz olmuş hemân
Gül cemâli berḳ urur gûyâ mişâl-i âfitâb

T17/3

Râziyâ mîlâdına dürdâne târiḫ söyledim
Hüsniye Ḥânım müşerref kıldı mihr-i edebî

T18/1

Sevgilinin güzelliğinden bahsedilen bazı beyitlerde güneşle beraber ay da zikredilmektedir. 6. gazelde Râzî, sevgilinin meclisine bir daha dahil olamayacağını düşünüp kaygılanmakta ve artık güneşi de ayı da göremeyeceğini dile getirmektedir:

⁴⁸³ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.159.

⁴⁸⁴ Deniz, s.156.

⁴⁸⁵ Dilek Işıkhân, "Divan Şairlerinde İlm-i Tencîm Tesîri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16, (Özel Sayı II), 2014, s. 110-114.

Nā-ümīd oldum vişāl-i bezmine şimden gerü
Ayda bir kı̄ıldim ammā mihr ü mäh gelmez bana

G6/3

Bir başka beyitte ise Rāzī, sevgilinin güzelliği karşısında güneşin ve ayın düştüğü acziyeti sultan-kul metaforuyla dile getirir. Güneş ve ayın güzellerin güzelliklerinden hiç bahsetmemeleri gerektiğini söyleyen Rāzī, sultanlardan bahsetmenin kulların haddine olmadığını ifade eder:

Kılmasun şems ü kamer ol hüs-n-i hūbān ile baḥş
Kullara lāyık mıdır ki ede şāhān ile baḥş

G19/1

2.2.12.6. 3. Ay

Bedr, mäh, meh, dolunay, hilâl ve *kamer* de ay manasına gelir. O, güneş gibi ateşten değil nurdandır ve geceye güzellik katar. Güzelliği ve parlaklığıyla sevgiliye teşbih olunur. Sevgilinin kendisi ay olduğu gibi yanağı, yüzü ve alnı da ay gibidir. Ayın yüzeyindeki karaltılar sevgilinin ayva tüylerine benzetilir. Güneş sultan, ay ise vezirdir. Sevgilinin kaşı hilâl şeklindedir. Yedi gezegene ait devirler geçmiş, nihayet son devir olan kamer devrine ulaşılmıştır. İçinde bulunduğumuz zamana *devr-i kamer* veya *devr-i Muhammedî* de denir. Bu devirde kıyamet kopacaktır.⁴⁸⁶ Astrolojide ise ay seretân (yengeç) burcu üzerinde etkilidir ve bu burçta olanların sebatsız, ihmâlkâr, kararsız, hayalci ve endişeli oldukları ifade edilmiştir. Tencim ilmine göre ayın fitne çıkarıcı özelliği vardır.⁴⁸⁷

Rāzī Divanı'nda ay, daha çok sevgiliyle bir müşahebet ilişkisi içerisinde kullanılmaktadır. "Güneş" başlığı altında verilen 6. ve 19. gazellerde görüldüğü gibi ay güneşle beraber anılmaktadır. Ay, 6. gazelde sevgiliye teşbih edilerek kullanılırken 19. gazelde sevgilinin güzelliğiyle mukayese edilerek söz konusu edilmektedir. 19. gazelde, sevgilinin güzelliği karşısında güneşin ve ayın söyleyecek sözünün olamayacağı dile getirilerek sevgilinin güzelliği yüceltilmektedir.

⁴⁸⁶ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 45,46.

⁴⁸⁷ Işıkhan, 112.

Ayın sevgiliye benzetildiği bir başka beyitte ise Râzî, sevgilinin güzellikte eşsiz olduğunu söylemekte ve diğer güzellerin bu yarış içerisine hiç girmemeleri gerektiği ima edilmektedir. Sevgilinin aya, diğer güzellerin ise gezegenlere teşbih edildiği beyitte parlak aydan bahsetmenin gezegenlerin haddine olmadığı söylenmektedir:

Râziyâ kankı güzeldir yârime mânend olan
Haddi mi seyyâreniñ ki mäh-ı tábân ile baḥş
G19/5

Divan şiirinde sevgili aya teşbih olunduğu gibi sevgilinin yüzü, yanağı ve alnı da aya teşbih edilir. Râzî, 2. terci-i bendinde sevgiliye halini arz edip “ay yüzlü sultanım” diye hitap etmekte ve emrine amade olduğunu, uğruna canını feda edebileceğini söylemektedir:

Hâlimi takrîre hâcet vār mıdır şâhım benim
Cân fedâ fermân-beri kim ey yüzi mähım benim
1Trc-5/1

2.2.12.6. 4. Zühre

Nāhid, *Çobanyıldızı*, *Venüs* veya *sa'd-ı asgar* olarak da isimlendirilir. Üçüncü felekte bulunur. Feleğin sāzendesi olarak bilinir. Divan şiirinde genellikle şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile anılır. Zühre, Yunan mitolojisindeki aşk ve müzik tanrıçası Afrodite veya Venüs'tür.⁴⁸⁸ Zühre gezegeni, felek-i sevābitte boğa şeklinde görülen ve *sevr* (*boğa*) *burcu* denilen yıldız kümesine tesir eder. Bu burç, ilkbahar burcu olarak bilinir ve “burc-ı gav”, “burc-ı sureyyā” olarak da anılır. Ay bu burctayken evlenmek, ekin ekmek ve yeni kıyafetler giymek gibi durumlar olumlu yorumlanmıştır.⁴⁸⁹

Feleğin sazendesi Zühre, Râzî Divanı'nın da sazendesidir. O raks ettiğinde Râzî'nin baştan çıkarıcı sevgilisi de duyduğu çalgı çengi sesiyle mest olur:

Felekde zühre girdi rakşa gūyā

⁴⁸⁸ Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 427.

⁴⁸⁹ Yıldırım, 346.

O şühüm mest olur çāl-pāresinden

G107/5

Divan şiirinde Zühre, elinde çeng ve ayağında halhal bulunan *bir kadın olarak sâzende şeklinde tasvir edilir.*⁴⁹⁰ Rāzī de sevgiliyi böyle bir Zühre'nin mensubu olarak görür. Zühre'ye bağlı olan bu sevgilinin aynı zamanda döneke bir tabiatı vardır ve onun dudaklarının şekeri âşıkların içeceği'dir:

Bir felek-meşreb güzel bu zühreniñ mensûbesi

Sükker-i kand-i lebi meftûnlarıñ meşrûbesi

G152/1

2.3. RÂZÎ DİVAN'INDAKİ TARİH MANZUMELERİNİN BİÇİM VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Tarih manzumeleri, ebced hesabıyla ortaya konan edebî mahsüllerdir. Ebced ise Arap alfabesinin ilk tertibi ve harflerinin taşıdığı sayı değerlerine dayanan bir hesap sistemidir.⁴⁹¹ Sekiz manasız kelimenin harflerinin sayı değerleriyle yapılan bu hesap sistemi adını bu kelimelerin ilki olan "ebced"den alır. Diğer yedi kelime de belli bir sıra düzeniyle ebced'in arkasına dizilir. Bu kelimelerde 28 harf vardır ve kelimelerdeki harfler, 1'den 1000'e kadar olan rakamlarla eşleştirilmiş ve bu rakamların sembolik karşılığı olarak düşünülmüştür. Bu kelimeler ve karşılıkları sayı değerleri şunlardır:

Tablo 2.9. Ebced Cetveli

حفظ			تخذ			قرشت			سقفص			كلمن			حطي			هوز			ابجد						
zazağ			sehz			karaşet			sa'fes			kelemen			hutti			hevvez			ebced						
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ي	ط	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1

⁴⁹⁰ Deniz, 213.

⁴⁹¹ Mustafa Uzun, "Ebced", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 10, s. 368.

Ebcet hesabındaki bu kelimelerin manasının ne olduğu hususunda eldeki veriler kesin olmaktan uzaktır. Folklorik kaynaklara dayanan bu bilgilerden en muteber olanına göre bu kelimelerin ilk altısı, yani "ebced, hevvez, hutti, kelemen, sa'fes ve karaşet" kelimeleri Şuayip peygamber zamanında Medyen ülkesindeki altı şahın adıydı. Kelemen bunların en büyüğü, yani şehinşahı idi. Medyen ve Eyke yok olduğunda onlar da yok oldular. Arap alfabesindeki harfler bu altı şahın adındaki harflere göre düzenlendi. Sonradan "şehaz ve dazığ" da onlara eklendi. Başka bir görüşe göre ise bu altı kelime altı şeytanın adıdır. Bir başka görüş ise bu altı kelimenin haftanın günlerinin adı olduğunu ve Arap alfabesindeki harflerin sırasının da bu gün adlarındaki harf sırasına göre düzenlendiğini belirtmiştir.⁴⁹² Manaları ve ne oldukları hususundaki bu ilmi yoksunluğa rağmen ebced hesabı yaşamın birçok alanında kullanılmıştır. Günlük ihtiyaçlar için haberleşmede, çocuğa isim vermede, kitap ve makalelerin sayfa numaralarında, ferağ ve istinsah kayıtlarında, yazıların bölüm başlıklarında, paragraflar arasındaki kısımlarda, resmi devlet kayıtlarında, bazı yazma tezkirelerin ve ansiklopedik eserlerin yazım düzeninde; fizik, matematik, astronomi, musiki, mimarlık, tasavvuf ve din ilimlerinde; büyü ve muskalarda hatta define bulmada dahi kullanılan ebced hesabı, edebiyat sahasında da "tarih düşürme" ya da "tarihleme" adı altında kullanılmış, hatta bir gelenek halini alıp Klâsik Türk Edebiyatı boyunca kullanılmıştır.

Matematikle dil estetiğini birleştiren Klâsik Türk Edebiyatı sanatçıları, bir olayın veya durumun zamanını göstermek için tarih düşürme sanatına başvurmuşlardır. Tarih düşürme geleneğinin ne zaman ve kimin tarafından başlatıldığı konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sindeki tarihlerden şunu öğreniyoruz ki tarihlemenin edebiyatta yer almaya başlaması M. XIV.-XV. asırlardır. Rumeli Hisarı ve İstanbul'un fethine dair düşürülen ve Tazarru'at'ın sahibi Sinan Paşa'nın babası Hızır Bey'e (M. 1407-1459) ait olduğu düşünülen tarihlerle *tarih düşürme*, divan edebiyatında bir sanat olarak işlenmeye başlamıştır.⁴⁹³ Hızır Bey'den XIX. yüzyıla kadar rağbet gören tarih düşürme sanatı; özellikle Edirneli Nazmî, Bursalı

⁴⁹² Muharrem Mercanlıgil, *Ebcet Hesabı*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1960.

⁴⁹³ İsmail Yakıt, *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.

Haşimî, Bursalı Cinanî, Antepli Aynî ve bu sahanın en büyük sanatçısı olarak kabul edilen "üstad-ı küll" Adanalı Seyyid Osman Sürûrî tarafından çokça tercih edilmiş ve ileriye taşınmıştır. Tarih düşürme sanatına ilgi duyan Arif Nihat Asya, Yusuf Ziya Ortaç, Abdülbaki Gölpınarlı, Tahir Olgun, Mehmet Çavuşoğlu ve İsmail Yakıt gibi cumhuriyet dönemi şair ve yazarları bu sanatı günümüze taşımışlardır.

Klâsik Türk Edebiyatı sanatçıları, bir kelime, bir tamlama, bir cümle ya da mısra, bir beyit veya bir manzume yazarak veya söz konusu olayın tarihini doğrudan sözle manzum olarak ifade ederek tarih düşürme sanatını icra etmişlerdir. Tarih manzumeleri kaleme alınırken belli bir kalıba bağlı kalmayan sanatçılar, çok değişik biçimde bu manzumeleri yazmışlardır. Klâsik Türk Edebiyatı nazım şekillerinin hemen hemen hepsiyle söylenen tarih manzumelerinde en çok kullanılan nazım şekli ise kıt'adır. Kıt'adan sonra ise bu manzumeler; nazım, bazen de gazel, kaside, müstezat, mesnevi, murabba, muhammes, müseddes, terkeb-i bend, terci-i bend, rubaî, beyit, müfret veya mısra şeklinde yazılmışlardır.

Hemen hemen her konuda kaleme alınan tarih manzumeleri, en çok doğum, ölüm, tahta çıkma, sefer, zafer, barış, bir göreve atanma, bir görevden uzaklaştırma, evlenme, yangın, zelzele gibi felaketler ya da saray, yalı, köşk, hane, çeşme, han, hamam, cami, medrese, tekke, kışla gibi mimarî yapıların imarı veya tamiri için yazılırlardı. Çok geniş bir konu yelpazesine sahip olan tarihler hemen hemen her konuda kaleme alınmışlar, bu manzumelerde günlük önemsiz konular üzerinde bile durulmuştur.⁴⁹⁴

Tarih düşürme sanatı çeşitli şekillerde icra edilmiştir. Bunları yedi ayrı grupta değerlendirmek mümkündür:

A- Ma'nen Tarihler

1- Kelime Tarihler

2- Tam Tarih

3- Ta'miyeli Tarihler

⁴⁹⁴ Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, AKM Yayınları, Ankara 2015, s. 56.

4- Noktalı Harflerle Tarih

5- Noktasız Harflerle Tarih

6- Noktalı ve Noktasız Harflerle Tarih

7- Katmerli Tarihler

8- Katıp Atma Yoluyla Tarih

9- Muvassal Harflerle Tarih

10- Mukatta'a (Kesik) Harflerle Tarih

11- Mükerrer Harflerle Tarih

12- Gayr-i Mükerrer Harflerle Tarih

13- Müveşşah (Akrostiş) Harflerle Tarih

14- Beyitle Tarih

B- Lafzen Tarihler

C- Lafzen ve Ma'nen Tarihler

D- Karışık Tarihler

E- Satranç Usûlü Tarih

F- Mu'amma Tarihler

G-Bilmeceli Tarihler⁴⁹⁵

Tüm bu bilgiler ışığında Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî Divanı'nda yer alan 51 tarih manzumesi biçim ve muhteva açısından değerlendirilecektir.

Çok değişik konularda yazılabilen tarihler incelendiğinde şairlerin belli başlı bazı konular üzerinde yoğunlaştıkları görülecektir. Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî Divanı'ndaki tarihler ise en çok mimari yapıların inşası veya tamiri için ya da doğum ve ölüm vakaları için kaleme alınmışlardır. 16'sar manzume ile mimari yapıların inşası veya tamiri ile doğum vakaları, Bursalı Seyyid İbrâhîm Râzî'nin üzerine en çok tarih yazdığı konulardır. Ölüm konusu ise 11 manzume ile Râzî'nin üzerinde en çok durduğu üçüncü konudur.

⁴⁹⁵ Yakıt, 343-441.

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī'nin doğum konusu üzerine yazdığı ilk üç tarih ile 40. tarih, kızları Rahime, Saide, Ganime ve Rabia hanımların doğumu için; 49. tarih ise oğlu Abdusselam Ramiz'in doğumu için kaleme alınmıştır. Diğer doğum konulu tarihler ise devlet büyüklerinin veya eşraftan şehrin ileri gelenlerinin çocukları için yazılmışlardır. Mimari yapıların inşası veya tamiri için söylenen tarihlerden 8, 15 ve 39. tarihler Bursa dışından, sırasıyla İstanbul, Bafra ve Bolu'daki yapılar için yazılmışlardır. Bunlar dışındaki 13 tarih şairin kendi memleketi olan Bursa'daki mimari yapılar için yazılmıştır. Ölüm konulu tarihlerin üçü Rāzī'nin eşi ve çocuklarının vefatı üzerine yazılmıştır. 41. tarih şairin kızı Rabia Hanım'ın, 42. tarih eşi Şerife Züleyha Hanım'ın, 43. tarih ise kızı Rahime Hanım'ın vefatı üzerine yazılmıştır. Diğer 8 tarih ise devlet büyüklerinin ya da şehrin ileri gelenlerinin yakınları için yazılmıştır.

Tablo 2.10. Tarih Manzumelerinin Konularına Göre Dağılımı

	Yazılış Sebepleri	Tarih Manzumeleri	Sayısı
1	Doğum	1-2-3-6-17-18-19-23-30-36-38-40-45-46-47-49	16
2	Ölüm	16-22-25-26-31-32-33-41-42-43-44	11
3	Evlenme ve Düğün	5	1
4	Mimari eserler, cami, medrese, tekke, köşk,	4-8-9-10-11-13-14-15-20-24-28-29-37-39-50-51	16
5	Rumelili Rasim Efendi'nin Bursa'ya teşrifi	7	1
6	Bir hattın yazılışı	12	1
7	Göreve atanma	21-27-34	3
8	Hiciv	35	1
9	Sakal bırakma	48	1

Tarih manzumeleri kaleme alınırken şairler tek bir mantık, tek bir yöntemle manzumeleri kaleme almamışlar, çok değişik yöntemlerle tarih düşürmüşlerdir. Hiçbir hesaplama zarureti olmaksızın şairin bizzat tarihi söylemesine “lafzen tarih”; birtakım hesaplamalarla, formüllerle bulunan tarihlere “ma’nen tarih” denir. Şairin tarihi hem söyleyip hem de ebced hesabını kullanarak bazı yöntem veya formüllerle ifade etmesine “lafzen ve ma’nen tarih” denir. Yukarıda da ifade olunduğu gibi tarih düşürmede başka yöntemler de mevcuttur. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī

Divanı'ndaki tüm tarihler ma'nen yazılmış tarihlerdir. Ma'nen tarihler aşağıda belirtildiği gibi birçok farklı şekilde yazılabilirler. Rāzī Divanı'ndaki tarihler; ta'miyeli, tam ve noktalı harflerle yazılan ma'nen tarih türleridir.

Tablo 2.11. Tarih Manzumelerinin Türlerine Göre Dağılımı

Türü	Tarih Manzumeleri	Sayısı
Kelime tarihler	5	1
Tam tarihler	2-4-6-11-14-15-17-20-22-27-28-43	12
Ta'miyeli tarihler	1-7-13-21-24-31-36-44-46-48-49-50-51	13
Noktalı harflerle yazılan tarihler	3-8-9-10-12-13-16-18-19-21-23-24-25-26-29-30-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-44-46-47-48	31

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Divan'da yer alan tarih manzumeleri çeşitlilik arz etmemektedir. Rāzī, ma'nen tarih türlerinden sadece kelime, ta'miyeli, tam ve noktalı tarih türlerini kullanmıştır. Şair, diğer tarih türlerine müracaat etmemiştir. Bazı tarih manzumeleri hem noktalı hem de ta'miyeli tarih türüyle yazılmıştır. Ayrıca Rāzī, noktalı harflerle yazılan tarih manzumelerine daha çok rağbet göstermiştir.

Bu Mîr Aḥmed'in cem'iyetine Rāziyā tārīḥ
 Ḥesāb et lafz-ı tārīḥ hemān ma'lūm olur ol an
 T5/7

Yukarıdaki beyit 5. tarih manzumesinin son beytidir ve kelime halinde söylenen tarih türüyle kaleme alınmıştır. İkinci dizede şair "Ḥesāb et lafz-ı tārīḥ" diyerek "tārīḥ" kelimesinin ebced değerine işaret etmektedir ki bu da 1211'i vermektedir.

Bu sa'adet-ḥāneniñ resmine tārīḥin dedim
 Māṣāallāh resm-i zībā cāy-ı 'ālī dil-güşā
 T4/2

4. tarih manzumesinin son beyti olan yukarıdaki beyit de tam tarih örneğidir. Şair ilk dizede yazacağı tarih manzumesinin sebebini izah etmiş, birazdan yazacağı dize için

hazırlığını yapmıştır. Asıl tarih dizesi olan ikinci dizede ise yazdığı kelimelerin tamamının rakamsal değerleriyle 1208 tarihini vermiştir.

Düşünce bir muhabbet gönlüme Rāzī dedim tārīḥ
Vefā-yı nāz u ʿismetle Raḥīme geldi dünyaya

T1/1

İlk tarih manzumesi olan yukarıdaki beyit ta'miyeli tarih türüyle yazılmıştır. Şairin ilk dizedeki "Düşünce bir muhabbet gönlüme" ifadesi, sonraki dizenin rakamsal değerinden "1" sayısının düşülmesine işaret etmektedir. İkinci dizenin rakamsal değeri 1203'tür. Buradan da "1" düşülünce Rahime'nin dünyaya geliş tarihi olan 1202'ye ulaşılmaktadır.

Bir niyāz eyler bu Rāzī tārīḥiñ itmāmına
Nāzlı yārānı müşerref eyle cānānım gibi

T7/11

Yukarıdaki beyit 7. tarih manzumesinin son beytidir ve ta'miyeli tarih türüyle kaleme alınmıştır. Şair son dizedeki harflerin rakamsal değeri olan 1213 sayısına birinci dizedeki "bir niyaz eyler" ifadesiyle 1 ekleyip sayıyı 1214'e tamamlamıştır.

Mücevherle müzeyyen eyledim tārīḥini Rāzī
Hemān ʿizz ü kerem ile Ğanīme geldi dünyaya

T3/1

Divan'da 3. tarih manzumesi olarak yazılan yukarıdaki beyit, noktalı harflerle yazılan bir tarih örneğidir. Rāzī "Mücevherle müzeyyen eyledim" diyerek tarihini noktalı harflerle yazdığını belirtmiş ve beytin son dizesindeki noktalı harflerin ebced değerleriyle 1207 tarihini vermiştir.

Tablo 2.12. Tarih Manzumelerinde Kullanılan Vezinler ve Kullanım Sıklıkları

1	Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün	40
2	Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün / Mefā'ilün	10
3	Fā'ilātün / Fā'ilātün / Fā'ilün	1

Tabloda da görüldüğü gibi Rāzī'nin tarih manzumeleri, aruz kalıbı çeşitliliği bakımından zengin değildir. Sadece 3 aruz kalıbına müracaat edilmiştir. Remel bahri Türkçe söylenen şiirlerin hemen hemen yarısında kullanılan bir bahirdir. *Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün* kalıbı da Türk şairlerince en çok benimsenen ve kullanılan aruz kalıbıdır.⁴⁹⁶ Bu durum Rāzī'nin tarih manzumelerinde de görülmektedir.

Tarih manzumelerinin çoğunlukla iki beyit halinde yazıldığı genel kabul gören bir husustur. Rāzī ise Divan'ında sadece 6 tarih manzumesini iki beyit halinde kaleme almıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi Rāzī, tarih manzumelerini çoğunlukla tek beyit halinde yazmıştır. Tek beyit olarak yazılan manzumelerin 29'u müfred 1'i ise matla olarak kaleme alınmıştır. Nazım şekli bakımından diğer tarih manzumelerinin 13'ü kaside, 5'i nazım, 3'ü ise kıta olarak yazılmıştır.

Tablo 2.13. Tarih Manzumelerinin Nazım Şekillerine ve Beyit Sayılarına Göre Dağılımı

Tarih Manzumesinin Sırası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı	Tarih Manzumesinin Sırası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı
1	Müfred	1	27	Kıta	2
2	Müfred	1	28	Müfred	1
3	Müfred	1	29	Müfred	1
4	Nazım	2	30	Müfred	1
5	Kaside	7	31	Matla	1
6	Kaside	9	32	Müfred	1
7	Kıta	11	33	Müfred	1
8	Kaside	13	34	Nazım	2

⁴⁹⁶ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 216.

Tablo 2.13. (Devam)

Tarih Manzumesinin Sırası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı		Tarih Manzumesinin Sırası	Nazım Şekli	Beyit Sayısı
9	Kıta	11		35	Müfred	1
10	Müfred	1		36	Müfred	1
11	Müfred	1		37	Kaside	11
12	Müfred	1		38	Müfred	1
13	Nazım	2		39	Kaside	13
14	Kaside	20		40	Müfred	1
15	Müfred	1		41	Müfred	1
16	Nazım	2		42	Müfred	1
17	Kaside	10		43	Kaside	5
18	Müfred	1		44	Kaside	6
19	Müfred	1		45	Müfred	1
20	Kaside	7		46	Müfred	1
21	Kaside	7		47	Müfred	1
22	Müfred	1		48	Müfred	1
23	Müfred	1		49	Müfred	1
24	Müfred	1		50	Nazım	2
25	Kaside	5		51	Müfred	1
26	Kaside	5				

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ESER

3.1. Dil ve İmlâ Özellikleri

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir şairdir. İstinsah kaydına ve Divan'daki tarih manzumelerinin tarihlerine göre 19. yüzyılın başında yazılan Rāzī Divanı'nda kullanılan dil, bu dönem Osmanlı Türkçesinin özelliklerini yansıtır. Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlıkta olduğu süslü ve ağdalı bir dibaceyle başlayan Divan, manzum parçalara geldiğinde bünyesinde barındırdığı klâsik şiir estetiğiyle beraber sade ve anlaşılır bir hüviyete bürünür. Aralarında heceyle tanzim edilmiş gazellerin de bulunduğu Rāzī Divanı'nda kullanılan bu dil, şüphesiz Sabit'le başlayıp Nedim'le zirveye çıkan mahallileşme cereyanının etkisi altındadır.

16. yüzyıldan itibaren Osmanlıca imla düzeninin kalıplaşmaya başlamasından⁴⁹⁷ ve kalıplaşan bu Arap harfli imlanın dilde meydana gelecek fonetik değişimleri gösterememesinden dolayı kelimeleri kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından incelemek oldukça güçtür. Hayati Develi, tüm bu güçlüğe rağmen yaptığı çalışmasında Türkiye Türkçesinde dudak uyumunun 18. yüzyıldan itibaren tamamen yerleştiğini belirtir.⁴⁹⁸ Bu bilgiler ışığında Rāzī Divanı'nın dil ve imlasıyla ilgili şu özellikler sıralanabilir:

1. XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Rāzī'nin Divanı transkribe edilirken günümüzün dil ve imla anlayışına yakın bir anlayış benimsenmiştir.

2. Türkçede eskiden beri en çok kullanılan bir zarf-fiil eki olan **-ub, -üb** eki Batı Türkçesinin başlarında hep yuvarlak şekilleriyle kullanılmıştır. Düz şekilleri (-ıp, -ip)

⁴⁹⁷ Yavuz Kartallıoğlu, *Klâsik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, TDK Yayınları, Ankara 2011, s. 11.

⁴⁹⁸ Hayati Develi, *Osmanlı'nın Dili (II. Baskı)*, 3F Yayınları, İstanbul 2006, s. 50-51.

Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında ortaya çıkan bu ekin yuvarlak halleri, bir süre Osmanlıca içerisinde de ağırlıklı olarak kullanılsa da ekin vokal uyumu Osmanlıca içerisinde ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁹ Kalıplaşmış imlasıyla Divan'da **-ub** olarak yazılan bu ek, transkribe edilirken vokal uyumu çerçevesinde **-ıp, -ip, -up, -üp** olarak günümüz imlasıyla gösterilmiştir: **alıp** (T4/1), **çekip** (G73/4), **olup** (T8/12), **görüp** (T8/13)...

3. Bugün sadece bileşik fiillerde görülen **-ı, -i, -u, -ü** zarf-fiil eki, eskiden tek başına veya tekrar şeklinde, daha çok **-u, -ü** haliyle ve vokal uyumu dışında bol bol kullanılmaktaydı.⁵⁰⁰ Rāzī Divanı'nda ise bu ek, özellikle "di-" fiiliyle beraber "diyü" şeklinde kullanılmaktadır. Transkripsiyonda ise yazıma bağlı kalınıp kelime aynen yazılmıştır: **‘aşk eri olsam diyü** (G1/2), **Emīnimdir diyü** (G43/3)...

4. Divan'da **-ıcağ, -icek** şeklinde yazılan ve gelecek zaman eki olarak kullanılan bu ek, günümüz imlasına uyularak **-acağ, -ecek** şeklinde transkribe edilmiştir: **eshel ü āsān olacağ** (Dibace/1b), **aḥvāl-i īṣān müstağnīn ‘an olacağ** (Dibace/2a), **‘ilm-i ḳāḏī olacağ** (G82/8).

5. **di-, it- ve vir-** fiilleri günümüz imlasına uygun olarak **de-, et- ve ver-** olarak transkribe edilmişlerdir: Bir būsecik **ver** (G124/6), serkeşlik **edip etme** taḥavvür (G50/6), Ḥaḳ'dan feyz alıp **der** Rāziya (T4/1)...

6. Teklik üçüncü şahıs emir eki olan **-suñ, -süñ** eki Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlıcanın sonlarına kadar düz halleri olmaksızın sadece bu yuvarlak halleriyle kullanılmış, Osmanlıcanın sonlarında vokal uyumuna bağlanarak bugünkü **-sın, -sin, -sun, -sün** şekillerini almıştır.⁵⁰¹ Divan'da "-sin" ekinin yazımı hususunda istikrar yoktur. Ek bazen ڤ (ñ) ile bazen de ڤ (n) ile yazılmıştır. Bu harfin transkribe edilmesinde esere bağlı kalınmış, vokal uyumu hususunda ise günümüz imlası esas alınmıştır: **beyhūde söz demesiñler** (Mfrd-57), **Kimsesi var mı şanırsıñ** (M1/4), **cānā ne bilirsın** (G26/3)...

⁴⁹⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1993, s. 322.

⁵⁰⁰ Ergin, 321.

⁵⁰¹ Ergin, 290.

7. Geniş zaman ekinin **-ur, -ür** olarak kullanılan yuvarlak halleri Eski Anadolu Türkçesinde çok geniş bir şekilde kullanılmış; **-ır, -ir, -ur, -ür** olarak vokal uyumuna uygun bir şekilde okunması ise Osmanlıcanın sonlarında mümkün olmuştur. Rāzī Divanı'nda da bu ekler, kalıplaşmış imlalarından dolayı **-ur, -ür** olarak yazıldıkları halde günümüz imla anlayışına uygun olarak vokal uyumu çerçevesinde transkribe edilmişlerdir: Bilirsiñ rüz u şeb zārım (G15/4), cānā ne bilirsın (G26/3), destīnden içirseñ (G71/6)...

8. Metinde bazı kelimelerden bir ünlü düşürülerek vezne uygunluk sağlanmaya çalışılmıştır: **n'oldu** bana (M1/1), **n'oldum** baña bir çāre (G15/3), **puht'lenenlerden misīñ** (Mfrd82), **suht'lenenlerden misīñ** (Mfrd82)...

9. Divan'da "**anı, ana, anda, andan**" şeklinde ekli halleriyle kullanılan Eski Anadolu Türkçesinin üçüncü şahıs zamiri transkribe edilirken yazılış imlasına bağlı kalınmıştır: Geçip **andan** behište (G36/1), zīrā **anda** hār olmaz (G49/4), ber-murād etdi **anı** (T37/7), **Aña** (T6/4)...

10. Metinde "ط", "خ" ve "غ" harfleriyle yazılmış kelime ve eklerde yazılış imlasına bağlı kalınıp kelime ve ekler aynen transkribe edilmiştir: ol anda **korhu** (G111/6), **tağılır** (G37/4), Ser ü rīši **tağıtdım** (G101/5), çift **toğursun** analar (G33/5), Rāh-ı Hakk'ı **bulmağa** (G1/2)...

11. Eski Anadolulı Türkçesinden beri imlalarını muhafaza eden **çün, gerü, berü** gibi edatlar Rāzī Divanı'nda da aynen yer almaktadırlar. Transkripsiyonda yazılış imlalarına uyulmuş, kelimeler yazıldıkları gibi transkribe edilmişlerdir: **çün** Allāh bugün (T40/1), Hakk **içün** (Mfrd73), **niçün** (G110/7), Gel **berü** (G9/3), şimden **gerü** (G6/3)...

12. Divan'da geçen Arapça ve Farsça ekler ve adatlar kısa çizgiyle kelimelerden ayrılmıştır: **bī**-şabr u sükün (Dibace/2a), **bī**-vefā (T5/1), recā-**gīr** ü senā-**bāz** olarak (Dibace/2b), **Nā**-mizāc **bī**-çāredir (G3/1)...

13. **-miş, -miş** ekinin yuvarlak hallerinin 17. yüzyıldan itibaren Osmanlıcada görüldüğü araştırmacılar tarafından ortaya konulduğundan⁵⁰² 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başında yaşayan Rāzī'nin Divan'ında geçen bu ekler ünlü uyumuna uygun bir şekilde transkribe edilmiştir: nūr-ı maḥẓ **olmuş** (T17/3), ne vaʿdeler **savuşdurmuş** (G63/5), kesb-i kemāl **görmüş** (G61/6)...

14. Kartallıoğlu, **mı/mi** soru ekinin 18. yüzyıla ait Arap harfli metinlerde kalıplaşıp tamamen düz olarak yazıldığını, aynı yüzyıla ait Latin harfli metinlerde ise düz, yuvarlak karışık olarak görüldüğünü söyler. Araştırmacı, Arap harfli metinlerde görülen bu kalıplaşmadan dolayı yazı dilinin konuşma dilini yansıtmadığını düşünür.⁵⁰³ Bu nedenle Osmanlıcada kalıplaşmış imlasiyle metinlerde yer alan **mı/mi** soru eki Rāzī Divan'ında **mu ve mü** halleriyle beraber ünlü uyumuna dahil edilerek transkribe edilmiştir: mellāḥ bulunur **mu** (G17/5), Olur **mu** (G18/4), gördün **mü** ḥīc (G21/1), mümkün **mü** (G38/3)...

15. Rāzī Divan'ında Eski Anadolu Türkçesinden kalma bazı arkaik kelimelere de rastlanır: **korḥu** (G111/6), hevāsı **ḳandadır** (G138/2), **şimden gerü** (G6/3), **işbu** ʿabd-i ʿāciz-i sergerdān (Dibace/2a), **Urup** (G62/4)...

16. "d" sesiyle başlayan ekler, ünsüz uyumuna sokulmamış, imlaya bağlı kalınıp transkribe edilmiştir: ol gözi seḥḥāra **ḳalmışdır** (G43/1), dāmeniñ **ṭutdu** (G49/7), gözünden **uçdu** ḥʿāb (T17/4)...

3.2. Nüsha Tavsifi

*Yazma eser tavsifi eserin kütüphane kaydını teyit etmek anlamına da gelebilir. Eserin maddi özellikleriyle sahaya mensup ilim alemine tanıtılması, benzeri diğer çalışmalara ışık tutar. Eserin maddi de olsa bir özelliği karanlıkta kalmış olan bir başka özelliğin aydınlanmasına zemin hazırlar.*⁵⁰⁴ Bu nedenle tavsifini yapacağımız Bursalı

⁵⁰² Kartallıoğlu, 136-137.

⁵⁰³ Kartallıoğlu, 232.

⁵⁰⁴ Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Eser Basım Yayınları, Erzurum 2015, s. 242.

Seyyid İbrāhīm Rāzī Divanı'nın bilinen tek nüshası Konya'da Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde 2422 numarasıyla kayıtlıdır. Eserin vikaye varaklarına düşülen ve *bir kriptο mahiyetinde olan*⁵⁰⁵ fevaid kayıtlarında *Maarif Vekilliği Konya Āsār-ı Ātika Müzesi Müdürlüğü*'nün mührü mevcuttur. Ayrıca eser adı "Bursālī Destārī-zāde es-Seyyid İbrāhīm er-Rāzī Dīvānı" ifadesiyle yazılıdır. Yine bu kayıtlarda eserin 1228 yılında *Bolulu Osman Sürūrī oğlu Muhammed Sa'id Sırrı* tarafından istinsah edildiği kaydedilmiştir. Bu bilgiler eserin sonunda verilen ferağ kaydıyla da uyumludur. Müstensih (ferağ) kaydında Divan'ın 1228'in Cemāziyelaahir ayının ortasında Muhammed Said Sırrı tarafından müellifin ricası üzerine yazıldığı ifade edilmektedir. Divan'da 1228 tarihinden sonra yazılmış 23 tarih manzumesi vardır ve son tarih manzumesi 1249 tarihini vermektedir. Bu tarih manzumelerinde kullanılan hat, müstensih hattından farklıdır ve bu hatla Divan'ın boş sayfalarına sonradan eklenmiş gazeller ve müfredler de vardır. Esasen Divan'da 3 farklı hat kullanılmıştır. Biri müstensihin *talik* hattı, diğeri sonradan eklenen manzumelerde kullanılan *nesih kırması*, üçüncüsü ise 98 ile 99. gazeller arasına mahlassız bir şekilde yazılmış *Sultan Mahmūd Desdāmı* başlıklı destanda kullanılan oldukça özentisiz bir hattır. Kanaatimizce nesih kırmasıyla yazılan ve Divan'a sonradan eklenen manzumelerin müellifi bizzat yazarın kendisi olmalıdır. Çünkü ferağ kaydında bahsedildiği gibi Abbas Paşa'nın kethüdası olarak Bolu'ya giden müellifin müstensih Muhammed Said Sırrı ile sağlam, muhabbet dolu bir dostlukları olmuştur. Ayrıca 13a sayfasında bulunan, nesih kırmasıyla yazılıp 1248 tarihini veren 51. tarih manzumesi için sayfanın derkenarına aynı hatla düşülen notta "*Ĥammāma göre bā ile yazdım bir güzel imā var efendim.*" ifadesi yazılıdır. Bu ifade manzumenin yazarı tarafından, yani Rāzī tarafından bizzat yazılmış olmalıdır. Yine talik hattıyla yazılan 3. tercī-i bendin bulunduğu 59b sayfasının derkenarına nesih kırmasıyla bir bendin eklenmesi de bu kanaatimizi pekiştiren başka bir ip ucu. Muhtemelen Rāzī, dostundan kitapta boşluklar bırakmasını istemiş ve sonradan da kendisi bu boşluklara manzumelerini yazmıştır.

⁵⁰⁵ Ece, 323.

Vikaye varaklarında eserin, bir Eskişehir çilekeşi olan *Kemāhlı Seyyid Muhammed Tahir Efendî*'ye, başka bir yerde adı *Mevlevî Kemahlı Tahir Dede* olarak geçer, ait olduğu ve acil bir durum nedeniyle gerçekleştirdiği Konya ziyaretinde eseri buradaki kütüphaneye vakfettiği yazılıdır. Eser, üzeri bezle kaplı mukavva ile ciltlenmiştir. Mevlevî bir şair olan Rāzî'nin Divan'ının ön kapağında destarla sarılmış bir sikke resmi mevcuttur:

Bursalı Seyyid İbrāhīm Rāzī Divanı'nın Ön Kapağı

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın www.yazmalar.gov.tr adresinde eserle ilgili şu bilgiler verilmektedir:

Arşiv No	: 2422
Eser Adı	: Divan
Yazar Adı	: Radī İbrāhīm
Konu	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bulunduğu Yer	: Mevlana Müzesi-Konya
Bulunduğu Koleksiyon	: Mevlana Müzesi Türkçe Yazmaları
Ölçü	: 220x160-157x110 mm.

Rāzī Divanı'nda 98. gazel ile 99. gazeller arasına yazılmış “Sultan Mahmūd Desdanı” başlıklı bir şiir de mevcuttur. Bu destanda Rāzī mahlası yer almaz. Ayrıca destanın hattı divanda kullanılan diğer iki hattan farklıdır ve oldukça özensiz bir şekilde kaleme alınmıştır. İmlâ bakımından birçok hata barındırır.

3.3. Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirmede Takip Edilen Yol

1. Transkripsiyonlu metinde Divan'ın varak numaraları sayfanın sol tarafında gösterilmiştir. Divan'da birçok boş sayfa mevcuttur. Bu boş sayfalar da numaralandırıldığından sayfa numaralarında atlamalar görülür. Bu durum dipnotta belirtilmiştir.

2. Transkripsiyonlu metnin tertibinde orijinal metne tabi olunmuş, nazım şekilleri bulundukları yerde bırakılıp numaralandırılmıştır.

3. Nazım şekilleri, bulundukları yer değiştirilmeden "Kısaltmalar" bölümünde verilen karşılıklarıyla numaralandırılarak sunulmuştur.

4. Nazım şekli bakımından yanlış başlıklandırılan manzumeler dipnotta gösterilmiştir.

5. Metinde geçen iktibaslar, dipnotta açıklamaları ve yer aldıkları kaynakla beraber sunulmuştur. İktibaslar metinde tekrarlandığında ise dipnotta açıklamaları tekrar edilmemiş, okuyucu " İkinci Bölüm" de oluşturulan "İktibaslar" başlığına yönlendirilmiştir.

6. Ayet ve hadisler dışındaki Arapça ve Farsça ifadeler metinde Latince okunuşlarıyla verilir manalarıyla beraber sunulmuştur.

7. Eserin okunamayan kısımları dipnotta olduğu gibi verilmiş, transkripsiyonlu metinde ise işaretiyle gösterilmiştir.

8. Metnin manzum kısımlarında şairin vezin gereği düşürdüğü ünlüler (') işaretiyle gösterilmiştir.

9. Metinde yazım hatası olarak kabul edilip okunamayan, eksik bırakılan kelime, ek veya harfler metin tamiri yöntemiyle tamamlanmaya çalışılmış ve bu kısımlar [] işaretiyle gösterilmiştir.

10. Okunup anlamı çıkarılamamış ve sözlüklerde bulunamamış kelimelerin yanına (?) işareti konup metnin orijinal şekli dipnotta gösterilmiştir.

11. Dikkatsizlik, unutkanlık gibi sebeplerle müellifin veya müstensihinin yazmayı unuttuğu kısımlar metne ilave edilirken bu kısımlar < > işareti içine alınarak gösterilmiştir.

12. Arapça ve Farsça kelimelerin, eklerin yazımında Ferit Devellioğlu'nun sözlüğündeki imla esas alınmıştır.

13. Türkçe ekler, XIX. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin genel özelliklerine göre yazılmışlardır.

14. Metin içerisinde yer alan hicri tarihler <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/> sitesindeki miladi karşılıklarıyla beraber verilmiştir. Müellifin tarih manzumelerinin sonuna yazdığı hicri tarihler ise manzumedeki tarihi hicri olarak vermesi nedeniyle miladi tarihe dönüştürülmeden yazıldığı gibi sunulmuştur.

15. Bazı tarih manzumelerinin sonuna rakam olarak yazılan tarih ile şairin manzumedeki harflerin ebced karşılıklarıyla düşürdüğü tarih arasındaki uyumsuzluk dipnotta gösterilmiştir.

16. Orijinal metinde imlası hatalı olan bazı kelimeler, transkripsiyonlu metinde doğru şekilde yazılmış ve bu durum dipnotta ifade edilmiştir.

17. Anlamın tamamlanması ve metnin daha iyi anlaşılması için sadeleştirilmiş metne parantez içinde bazı ifadeler eklenmiştir.

18. Bazı beyitlerde anlamın oturması için kelimelerin yerleri değiştirilmiş, yapılan değişiklikler dipnotta beytin orijinaliyle beraber verilerek gösterilmiştir.

19. Metindeki şiirler alıntılandığında önce nazım şeklinin kısaltması sonra şiir numarası ardından da beyit numarası verilmiştir. (**G6/3**: altıncı gazelin üçüncü beyti, **Kt2/5**: ikinci kıtanın beşinci beyti gibi)

20. Dizin oluşturulurken sadeleştirilmiş metindeki imla esas alınmıştır.

3.4. Metin ve Sadeleştirme:

1b

Bismillāhirrahmanirrahim

Lā ḥavle velā kuvvete illa bi'llāhi'l-ʿaliyyu'l-ʿazīm

(Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla... Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.)

Elḥamdulillāhi'l-lezī ḥalaḳa'l-insān fī-aḥsen-i taḳvīm⁵⁰⁶

Ve meyyezehü min cinsihi bi'n-nuṭṭi ve tefehhumi ve't-tefhīm

Hamd, insanı en güzel biçimde yaratan Allah'a mahsustur. O, insanı anlama, anlaştırma kabiliyetiyle diğer varlıklardan ayırmıştır.

Ve'ş-şalatu ve's-selāmu ʿalā küllī vāhidin mine'n-nebiyyīn

Ve ʿalā alihim kānū bi-nübüvvetihim şiddīḳīn

Salat ve selam her bir peygamberin üzerine olsun. Ve onların peygamberliklerini doğrulayan yakınlarının üzerine de olsun.

Fesübḥāne men lā yecrī fī mülkihi illā mā şā'e ve yeşā'u

Yu'ti'l-mülke men yeşā'u ve yenzi'u mim-men yeşā'u

Daha sonra istediği, bundan sonra da isteyeceği her şey onun dilediği şekilde olur. İstedigine mülk verir, istediğinden de alır.

Emmā ba'd, perverdigār-ı bī-zevāl, celle ʿani'ş-şebīhi ve'l-mişāl, Rabbü'l-erbāb, ve müyesserü'ş-şavāb olan ḥazret-i vācibü'l-vücūd zü'l-luṭfu'l-cūd, Ādem-i ebu'l-beşer, ʿaleyhi't-teḥiyyetü'l-ezher ḥazretlerine esmā'-i mevcūdātı ve elḳāb-ı maşnūʿatı bi-ṭarīḳu'l-vahyu'l-ilhām tebyīn ü iʿlām buyurdukda terkīb-i kelām ve taḳrīr-i merām bi-tevfīḳu'l-mennān eshel ü āsān olacak

Gelelim maksadımıza: Sonsuza kadar rızık veren, eşi ve benzeri olmayan, maliklerin maliki olan, doğru yola ileten, lütuf ve kerem sahibi yüce Allah, insanlığın atası Hazreti Adem'e, en güzel dualar onun üzerine olsun, varlıkların isimlerini ve sanatla yaratılanların lakaplarını vahiy yoluyla bildirip açıkladığından ihsanı bol olan Allah'ın yardımıyla sözleri bir araya getirmek ve meramımızı anlatmak kolay olacak.

evlād u zürriyātına daḥi bi-fazlillāhi ve keremehu intikāl edip kuvve-i nuṭṭi ve taʿlīm ü taʿallümü ve istifāde ve ifādeye kābiliyyeti ihdā ve hedāyā-yı fāzılalar ile sā'ir ḥayvānātdan temyīz ü istisnā ḳıldığı niʿmete ʿazmi olup ez-cümle nuṭṭ u ʿilmiñ ve ʿaḳl u

⁵⁰⁶ لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم (Leḳad ḥalaḳnā'l-insāne fī aḥseni taḳvīm) : “Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık.” Tın 95/4-6. İktibas Nu: 1.

2a fikriñ levāzımından ba‘z olan feşāhat-ı fi’l-kelām belāgat-ı fi’l-mütekellim işābet-i bi’l-‘ulūm kemālāt-ı fi’l-‘ālim ve te’lif-i ‘ulūm ve taşnīf-i fūnūna iktidār ve bunlar / emşālī leṭā’if fezā’il ü kemālāt-ı sevā’ireyi icrāya ictisār, ḥaddizātında mā-bihī’l-iftihār olup ān-be-ān derecāt-ı ‘ulyā vü melekāt-ı kübrāyı kesb eylemek ve beyne’l-‘urefā ve’z-zurefā ‘izz ü rağbet ü leṭāfet ü ḥürmet ü muḥabbet ü meveddete bādī ve bā‘iş olan ancak tekellüm ü telaffuz sebebiyledir.

(Bunlar) çocuklarına ve kendinden sonraki nesillere de Allah'ın fazileti ve cömertliğiyle intikal edip konuşma kabiliyeti, eğitim ve öğretim, bunlardan istifade etme ve ifade kabiliyeti hediye edildi ve (insanlar da) faziletli hediyelere ve hayvanlara verilmeyen istisnāi nimetlere ulaşmaya gayret etmeli ve özellikle konuşma yeteneği ile ilmin, aklın ve fikrin ihtiyaç duyduğu şeylerden birkaçı olan söyleyişte açıklık, güzel ve pürüzsüz söz söyleme, ilimle meşgul olma, alimde olgunluk, ilimleri ve fen bilimlerini yazmaya, kitaplaştırmaya muktedir olma ve bunlar gibi güzellikleri, erdemleri ve olgunluk gibi hasletleri yerine getirmeye cesaret edebilmeli. Zaten kendisiyle övünülen biri olmak ve zaman ilerledikçe yüce mertebeleri ve büyük yetenekleri elde etmek, arifler ve zarif insanlar arasında kıymet, rağbet, güzellik, ḥürmet ve sevgi bulmak ancak konuşma ve söyleyiş tarzıyla mümkün olur.

Ve ‘ale’l-ḥuşuş ki fenn-i ‘arūza taṭbīk ederek tanzīm-i kelām, taḥrīr-i merām bir vefk maḳām nazm-ı lü’lü-veş intizām eylemek aşḥāb-ı ‘irfān ve erbāb-ı rindān ‘indinde ma‘rifet ‘azmi ‘ad olunup zīrā ki büleḡā ve fuṣāḡā fuṣalā-yı şu‘arāyı ‘andelīb-i gülīstān ve ṭūtī-i şekeristāna teşbīh ve elsine-i mezbūrānı miftāḡ-ı der-i genc-i nihān kılmışlardır.

Özellikle de aruz ilmini uygulayarak sözü düzenlemek, meramı ifade etmek, uygun bir makamla inci gibi şiir düzenlemek irfān sahipleri ve kalenderler nazarında marifet olarak değerlendirilir; çünkü belāgat sahipleri ile güzel, düzgün ve açık konuşanlar şairlerin faziletli olanlarını gül bahçesinin bülbülüne ve şeker kamışı tarlasının papağanına benzetirler ve adı geçen güzel sözlü fasih konuşanları gizli hazinelerin kapısının anahtarı sayarlar.

Lāmi‘ Çelebī Dīvān’ında bülbül-i bāḡ-ı cihān, ‘andelīb-i gülzār-ı cinān efendimiz ‘aleyhi’ş-şalatu ve’s-selāmıñ eḡādīs-i merviyesinden şu‘arā ḡaḡḡında bir eşer naḡl eder ki Bismillāḡ; كنوزا تحت العرش مفاتيحها السننه الشعرا⁵⁰⁷ ev kemā ḡāl ‘aleyhi’s-selām bu ḡadīs-i şerīf zımnında dāḡil ü vāşıl olmaḡ ümīdiyle şarf-ı maḡdūr ve bezl ü cūd ederek işbu ‘abd-i ‘āciz-i sergerdān ve ḡarīḡ-i nār-ı hicrān, ḡarīḡ-i biḡār-ı ‘işyān ve faḡīr-i Ḥudā-yı Raḡmān maḡrūsa-i Burūsa’da derūn ḡal‘ada vāḡī‘ bāb-ı zemīn maḡallesinde biñ yüz yetmiş beş sālinde dūnyāya zūḡūr edip ḡün-be-ḡün luṭf-ı Ḥaḡ’la feyż-yāb ve Destārī-zāde es-Seyyid İbrāḡīm er-Rāzī demekle şōḡret-yāb, dā‘īleri cennet-mekān firdevs-i

⁵⁰⁷ كنوزا تحت العرش مفاتيحها السننه الشعرا (Künūzen taḡte’l-‘arşī mefātīḡahā el-sinetehu’ş-şu‘arā’) : "Yüce Allah'ın bazı hazineleri tahtının altındadır. Anahtarları da şairlerin dillerindedir." (Dīvān’ın dibacesinde hadis-i şerīf olarak ḡeḡen ifadedir. Kaynaklarda böyle bir hadis bulunamamıştır.) İktibas Nu: 2.

āşiyān, Sultān Selīm Hān-ı Sālīs hazretlerinin hengām u āvānlarında peder-mānde bir çürük ze‘āmetle ve birkaç nefer ile seferber iken

Lāmi‘i Çelebi Divan'ında cihan bağının, cennet gül bahçesinin bülbulü efendimizin, salat ve selam onun üzerine olsun, rivayet olunan hadislerinden şairler hakkındaki bir eserini nakleder ki: Bismillah, "Yüce Allah'ın bazı hazineleri tahtının altındadır. Anahtarları da şairlerin dillerindedir." dediği gibi, selam onun üzerine olsun, bu hadis-i şerifin manasına, maksadına dahil olmak ve ulaşmak ümidiyle gayret gösterip cömertlikte bulunarak ayrılık ateşiyle yanan, isyan denizlerinde boğulan bu perişan, aciz kul ve sonsuz merhamet sahibi olan Allah'ın bu fakiri Bursa'da, kale içinde, Bab-ı Zemin Mahallesi'nde 1175 yılında dünyaya gelip günden güne Allah'ın inayetiyle feyizlenmiş, Destarizade Seyyid İbrāhīm Rāzī adıyla şöhrat bulmuş, dua edenlerinin mekanı cennet, yuvası Fırdevs olsun, Sultan III. Selim Han hazretlerinin zamanında babadan kalma çürük bir zeametle ve birkaç askerle seferber iken

Burūsa mütesellimi Maḥmūd Pāşā'ya bā-fermān-ı ‘ālī kethüdā naşb olunup ⁵⁰⁸

me'mūriyetimiz ile biñ iki yüz beş senesi Rebī'u'l-aḥir'iniñ on altıncı çehār-şenbe günü tārīhiyle İsmā‘ıl nām ƙal‘asında muḥārebeye gālebe-i küffār ḥāk-sār kızılbaş bed-ma‘āş vāḳı‘ olup biraz rüfeḳā-yı mü'min'ün ü aḥillā-i müslim'ün ile der-dest-i kefere esīr vuḳū‘āt-ı müsta‘cebāt-ı pür-küdü'rāt ile dil-i kesīr olmak üzre aḥvāl-i iṣṣān müstaḡn'ün ‘an olacaḳ ḥırāş-ı dil ü cān u telāş-ı firāvān ile maḥzūn u maḡbūn, bī-şabr u sükūn bu diyārlarda rüzgār-ı ḡaddār u düşmenān-ı nā-bekāra raḡmen felek dil-nüvāz olduḡda deryā-yı ‘aşḳım cūşa gelip bād-ı ḥasret gālebesiyle mevc-engīz olduḡda dil-i vīrānımı ta‘mīr ü tesellā-yı ḥāṭır-ı kesīr için ‘aḳl-ı ḳaşīrimle ‘indi ve zānnī eş‘ār u ebyāta şīrū‘ u meşḡūliyetime bādī vü bā‘iş olacaḳ

Bursa mütesellimi Mahmud Paşa'ya sadrazam fermanıyla kethüdalık payesi verilip <keyli başbuḡluğu> memuriyetimizle 1205 senesi 16 Rebī‘ulahir Çarşamba tarihiyle İsmail Kalesi'nde yapılan muharebede kafirlere yenilip perişan olmuşken kötü Kızılbaşlar ortaya çıktı. Mü'min arkadaşlar ve müslüman dostların yardımıyla kafirler esir alındı. Kederlerle dolu şaşılacak durumlarla kalbin kırılması üzerine onlara ihtiyaç duymadan kırılmış kalple ve büyük bir telaşla şaşkın, üzgün, sabırsız ve yerinde duramaz bir halde bu diyarlarda zalim zamana ve işe yaramaz düşmanlara raḡmen talihim gönlümü okşadığında, aşk denizim coşup hasret rüzgarlarının bastırmasıyla dalgalandığında harap olmuş gönlümü tamir etmek için eksik aklımla kendimce şiirler ve beyitler yazmaya başlamama ve meşgul olmama sebep olacak

2b ba‘de’z-zafer ü el-ḥalāş ba‘zı zevāt-ı kirām himmetleriyle bā-ḥatt-ı hümayūn şevket-maḳrūn sālifü’z-zıkr ze‘āmetimizi bir vech-i mālīkāne tevcīh / ƙılınıp ancaḳ bī-ḥāşıl olmaḡla ḥamdillāh ḥilḳat-i ezeliyyem ve tabī‘at-ı ḡarīziyyem ṭavr-ı eb‘ad ṭavr-ı ḳābil isti‘dād u dem-be-dem izdiyād-ı ḳadr ile müzdād u şeref-ḳarīn ü rif‘at-bīn olduḡun a binā‘en ba‘zı vüzerā-yı ‘izām u vükelā-yı kirām ḥazretleriyle Rūm ili ve Anadolı

cāniblerini geşt ü güzār ederek hūkūḳ-ı īṣānda ve digeṛānda inṣā-i eṣṣār u tavṣīfāt u tevārīḫ ü medhiyāt u ḥazret-i cenāb-ı kibriyānıñ yed-i ḳudretiyle taṣvīr ü taḥsīn buyurduḡı ʿālim insānı ve bā-ḥuṣūṣ nevʿ-i insānda müsteṣnā olarak şūḥān u ḥūbān u civānān-ı dil-rubāyān zümresini zāhirde mecāz-ı bātında ḥaḳīḳat bā-ʿaṣḳ-ı mutlak tavṣīf ü ḥasbe'l-tāḳate temdīḥ ederek

zafer ve kurtuluştan sonra bazı büyük zatların yardımlarıyla; şevketli, azametli padişahın fermanıyla adı geçen zeametimiz bir malikaneye dönüştürüldü, fakat bundan bir verim elde edememekle beraber, Allah'a hamd olsun ki, doğuştan gelen tabiatımın (gerektiğinde) uzak tutan (gerektiğinde de) kabul eden yeteneği, bazen de itibarını arttırmasıyla şeref bulan ve yüceliği gören olmasına binaen bazı büyük vezirler ve yüce vekillerle Rumeli ve Anadolu bölgelerini gezerek onların hukukunda ve başkalarında şiirler, ilimler, tarihler, ve methiyeler yazıp yüce Allah'ın kudretiyle açıkladığı ve övdüğü alim insanı, özellikle de insanlardan ayrı tutulan gençler, güzeller ve afetler zümresini hem dış görünüşleriyle hem de manevi olarak gerçekten ve mutlak bir aşk ile vafedip gücüm yettiğince överek

şüretde kezzābet ma'nide ṣadāḳat-i vech üzre inṣād-ı ḡazeliyyātıma medār-ı şān-ı beşer ḥaḳḳında nāzil olan لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ āyet-i kerīmesi⁵⁰⁹ olup me'āl-i şerīfini taḥte'z-zāhir ve mehmā emkene mülāḥaza ederek insānda velā-siyyemā ḥūbānda izhār u ibrāz eylediḡi Mevlā'mıñ ḳudret-i bāhire-i Yezdāniyye-yi tefekkür ü tezekkür ḳaṣd edinip ekşer eṣṣarım bu ḥuṣūṣda ibdāʿ olunduḡda taḥṣīl-i rızā-yı Bārī ümīdiyle mezīd tazarruʿ u niyāz ve recā-gīr ü ṣenā-bāz olarak ve bi'l-münāsebet ba'zı mevād zımnında iḳtiżā eyledikçe kezalike tevārīḫāt u münācāt u nu'ūt u medhiyāt u luḡazāt u rubā'iyāt u meşneviyāt u müfredāt-ı ʿācizāneler ile ḥurūf-ı teheccī tertīb üzre işbu dīvān-ı ḥaḳīrānemi vücuda getirip ve niyyet-i ḥālīṣa ile fi'l-ḥaḳīḳa tertīb-i tefe'ül daḡı kılındıḡda dest-res buyuran dāderān tefe'ül buyursunlar

görünürde sahte, fakat gerçekte sadakat üzre gazelleri yazmama insanlığın şanı üzerine nazil olan "Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık." ayet-i kerimesi sebep olup onun yüce manasını, imkan dahilinde derin manasını da düşünerek insanda, en çok da güzellerde ortaya çıkardığı Mevla'nın apaçık kudretini düşünmeyi ve konuşmayı gaye edindim. Şiirlerimin çoğu bu hususta yazıldığından yüce Allah'ın rızasını kazanmak ümidiyle yakarmayı, dua etmeyi, ricada ve övgüde bulunmayı arttırarak ve sırası geldiğinde bazı hususlarda, lüzum gördükçe aynı şekilde kıymetsiz tarihler, münacaatlar, naatler, methiyeler, lugazler, rubailer, mesneviler ve müfredlerle hecelenmiş harfleri düzenleyerek bu basit, değersiz Divan'ımı oluşturdum. Divan'ımı halis bir niyetle oluşturup gerçekten düzenleyip tamamlandığımda, desteklerini esirgemeyen kardeşlerim bunu hayırlı etsinler.

ve ba'zı ehl-i dil ḳarındaşlarımız lede'l-muṭālaʿa lezzet-yāb u feraḥ-nāk olup ḥīn-i muṭālaʿalarında dāll u medlülunda ve vezn ü mevzūnunda rekāket ü saḳāmet bulurlarsa beşeriyyetime ḥaml eyleyip dāmen-i afvleriyle setr buyursunlar ve rūḥ-ı ācizāneme bir

⁵⁰⁹ أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ aḥseni taḳvīm: İktibas Nu: 1

fātiha kırā'atiyle sevābını hibe vü bahş eylesünler ricāsiyla ve bu ümīd ile müddet-i 'ömr ü ezmānım hażar u seferde bu mülāhaẓa ile mürūr etmişdir.

ve bazı gönül ehli kardeşlerimiz (Divan'ı) okuduktan sonra ondan lezzet alıp, sevinip onu incelediklerinde onun delillerinde ve bu delillerin işaret ettiği manada, vezninde ve vezinli sözlerinde kusur ve bozukluk bulurlarsa bunu insan olmama bağlayıp beni affetsinler ve bu kusurlarımı örtsünler, aciz ruhuma bir fatiha okuyup sevabını bağışlasınlar. Savaşta ve barışta ömrüm ve zamanım bu ümit ve ricayla geçmiştir.

Ümīddir ki 'indu'l-erbāb qabūl-āver olup vesile-i rahmet ü mağfiret ü vedī'a-i 'izzet ü rifat birle ḥasbe'l-beşeriyet irtikāb olunan ḥaṭī'et ü mā-bihü'z-zillet aqvāl ü ef'ālını

'afv u ḡafūr olan Allāh şıfat-ı 'afvıyla ve mağfiretiyle 'afv u maḥv u mağfiret eyleyip

لاهل الكبآر يوم القيمة⁵¹⁰ mā-şadaḡna maẓhar edip وهو الذى يقبل التوبته عن عباده و يعفو عن السيآت

3a 511 شفاعتي 512 التآب من الذنب كمن لآذنب له و ḥadīs-i resūlullāhıñ me'āline daḡıl / eyleyip

hemān Ḥudā-yı bī-çün dü cihānda cümleyi rifat-yāb ve dāru's-selāmında bilā-keyf ü lā-
cihet mübārek rū'yet-i cemālını müşāhede ile feraḡ-yāb u şafā-yāb eyleye āmīn. Bī-
hürmeti seyyidü'l-enbiyā'i ve'l-mürselin ve'l-ḡamdulillāhi rabbu'l-ālemīn.

Ümit ederim ki Divan'ım ehil insanlar tarafından kabul görüp rahmet ve mağfiret vesilesi ve izzet ve yücelik emanetiyle insan olmamdan ötürü yaptığım hataları ve zillete düşüp söylediğim sözleri ve eylemleri affedici ve bağışlayıcı olan Allah, affedici sıfatıyla ve merhametiyle affedip, merhamet göstererek "O'dur ki kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını affeder.", biz de buna iman ettik, ayetine mazhar edip Allah'ın resulünün "Günahından tövbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir." ve "Kıyamet gününde şefaati büyük günah işleyenlerdir." hadislerinin manasına bizleri dahil eylesin. Hemen, eşi ve benzeri olmayan yüce Allah, iki cihanda cümlemizi yüceltip cennetinde mübarek cemalini, herhangi bir isteğe bağlı kalmaksızın ve hiçbir yüze ihtiyaç duymaksızın, müşahede ettirerek bahtiyar eylesin. Amin. Nebilerin ve resullerin efendisinin hürmetine (Rabb'im dualarımız kabul eylesin) ve alemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

TĀRİḤĀTEST

(Tarihler)

Destārī-zāde Seyyid İbrāhīm er-Rāzī a'nī bihi şāḡibe hāẓe'd-dīvānī kendi kerīmelerine ḡīn-i velādetlerinde söylediği tārīḡlerdir.

(Destarizade Seyyid İbrāhīm Rāzī, yani bu Divan'ın sahibi, kendi kızlarının doğum zamanlarına söylediği tarihlerdir.)

⁵¹⁰ وهو الذى يقبل التوبته عن عباده و يعفو عن السيآت (Ve huvellezī yaḡbelut tevbeṭe 'an 'ibādihī ve ya'fū 'anī's-seyyi'ātī) : "O'dur ki kullarının tövbesini kabul eder, günahlarını affeder." Şūrā, 42/25. İktibas Nu: 3.

⁵¹¹ شفاعتي لاهل الكبآر يوم القيمة (Şefā'atī li ehli'l-kebā'iri yevme'l-ḡiyāmeti) : "Kıyamet gününde şefaati büyük günah işleyenlerdir." Hadis-i Şerif. (Tirmizi, Kıyamet, II.; İbn Māce, Zühd 37; Ahmed b. Hanbel, III., 213.) İktibas Nu: 4

⁵¹² التآب من الذنب كمن لآذنب له (e't-tā'ibu mine'z-zenbi kemen lā zenbe lehü) : "Günahından tövbe eden kimse hiç günahı olmayan kimse gibidir." Hadis-i Şerif. (Yılmaz, s.152.) İktibas Nu: 5.

1

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Düşünce bir muhabbet gönlüme Rāzī dedim tārīḥ

Vefā-yı nāz u 'ismetle Rahīme geldi dünyāya

(1202)

Ey Rāzī, gönlüme bir muhabbet düşünce (bu) tarihi söyledim. Günahsızlığın, masumiyetin ve nazın vefasıyla Rahime dünyaya geldi.

2

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Du'ā ile dedi mīlādına tārīḥini Rāzī

Sa'ide Hānım'ı Mevlā dü 'ālemde be-kām eyle

(1205)

Rāzī, Sa'ide Hanım'ın doğum gününe dua ile tarihini söyledi. Mevla iki alemde de onu bahtiyar eylesin.

3

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Mücevherle müzeyyen eyledim tārīḥini Rāzī

Hemān 'izz ü kerem ile Ġanīme geldi dünyāya

(1207)

Rāzī, tarihini mücevherle süsledim. Ganime izzet ve kerem ile dünyaya geldi.

4

Burūsa'da Hīṣār'da ṣā'ir Feyzī Pāṣā-zāde 'Alī Monlā'nın ḥānesiniñ resmine söylenen tārīḥdir.

(Bursa Hisar'da şair Feyzi Paşazade Ali Monla'nın evinin yapımına söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Feyzī Pāṣā-zāde Ḥaḳ'dan feyz alıp der Rāziya

Bir ziyād-ı feyz için hem dest açıp kıldım du'ā

Feyzi Paşa-zade Hak'tan feyz alarak der ki ey Rāzī ben bu feyzin artması için ellerimi açıp dua ettim.

Bu sa'adet-ḥāneniñ resmine tārīḥin dedim

Māṣāallāh resm-i zībā cāy-ı 'ālī dil-güşā

(1208)

Bu mutluluk yuvasının yapımına tarih söyledim. Ne yüce, gönül açıcı, güzel bir eser! Allah nazardan saklasın.

5

Burūsa'da ala derūnunda amza-zāde demekle Arīf Alī Big madūmu Mīr Amed Efendi'ni ūruna sylenen tārīdır.

(Bursa'da kale iinde Hamzazade ismiyle tanınan Arif Ali Bey'in olu Mir Ahmet Efendi'nin dūūtine sylenen tarihtir.)

Mefālūn Mefālūn Mefālūn Mefālūn

Bi-amdi'l-lāh dil-i mazūnumu a eyledi ūadān
ūkr ūermende ıldı luf-ı a'la bī-vefā devrān

Hamdolsun ki Hak mahzun gnlm bahtiyar eyledi. ūkrler olsun ki vefasız felek Hakk'ın ltfu sayesinde (bahtiyar olduum iin) utandı.

3b Srrumdan aceb raū-āver etdi bu felek gyā
Trur alā derūnumda ferala cnbūm el-ān

Yoksa felein dans ederek dnmesi benim sevincimden midir? Bu elence hala iimde sevinle durur.

Bu ūrumdan beni memnn mesrr eyleyen oldur
Miyān-ı erbaını nev-bahār-āsā ılan Sbhān

Bu dūnden beni memnun ve mutlu eyleyen, kırk gnlk karakıūı ilkbahara dnūtiren ve her trl eksiklikten mnezzeh olan Cenab-ı Hak'tır.

Niyāz-mendim miūāline arībēn gsterir Mevlā
Baa himmet ile her ān duālar eyleye yārān

(Bu dūnn) benzerinin olması iin dua ediyorum. (nūallah) yakın zamanda Mevla'm (tekrar) gsterir ve dostlar her an bana himmet ederek dualar eyler.

5 Aliyy Seyyid Mīr'n lisānından ūenā etdim
Bu amza-zāde'yi Allāh merāmınca ede andān

Meūhur Seyyid Mir'in diliyle vgde bulundum. Allah bu Hamzazade'yi gnlne gre bahtiyar etsin.

Hediyye eyleyip tārī-i aūide syledim ammq
Ricā-mendim uūrum afv ede ūimdi sandārān

Bu kaside ūeklindeki tarihi hediye olarak syledim, ama ūimdi sz ehlinden kusurlarımı affetmelerini rica ediyorum.

Bu Mīr Amed'n cemiyetine Rāziyā tārī
esāb et lafz-ı tārī hemān malm olur ol an

Ey Rāzī, Mir Ahmed'in dūnne yazdn tarihi hemen hesap et, zira tarih szleri bir anda malum olur.

(1211)

Halebli Melik Aḥmed Pāṣā-zāde ‘Oṣmān Pāṣā ḥazretleriniñ kerīmesi Mehpāre Ḥanım'ıñ velādetine Anapa'da söylenen tārīḥdir.

(Halepli Melik Ahmet Paşazade Osman Paşa hazretlerinin kızı Mehpare Hanım'ın doğumuna Anapa'da söylenen tarihtir.)

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Fenā gülzārına teṣrīf edip tā ki bu mehpāre
Ḳudūmiyle ṣafā verdi hele gelsiñ o güftāre

Mehpāre bu fāni dūnyaya teṣrīf edip safalar getirdi. Gelsin artık o (güzel) sözler!

Devām-ı ‘ömr-i ‘iṣmetle İlāhī feyż-yāb eyle
Murād alsın dü ‘ālemde merāmınca güher-pāre

İlahi, o cevher parçası ömrü boyunca feyizlensin, her iki alemde de muradını alsın.

Ṣuhūr etdi ‘aceb burc-ı ṣerefden pertev-endāzı
Ṣiyā verdi bi-ḥamdillāh cihāna kıldı nezzāre

Allah'a hamdolsun ki o (Mehpare Hanım) cihana bakarak cihanı aydınlattı. Acaba onun nuru yıldızlardan mı gelmektedir.

Ḥudā tevḥīkını bī-ṣek ‘ināyet eylemiş el-ḥaḳ
Aña luṭṭ u kerem kılmış sa‘ide baḥt-ı bī-dāre

Ṣüpheşiz Allah ona ihsanda bulunup lütfünü ve keremini bahşetmiş ve ona yüce bir talih vermiş.

- 5 Feṣāḥatle belāḡatle ola bu fıṭnat-ı ṣānī
‘Aceb ḥüsn ü ṣiyāsından Züleyhā daḥi āvāre

Bu ikinci zihni açık (çocuk); açık, güzel ve kusursuz söz söyleme kabiliyetine sahip olsun. Acaba Züleyha'nın avare olması onun nuru ve güzelliğinden midir?

Mürüvvetle neṣāfetde müṣār-ı bi'l-benān olsun
Ṣaḥāda fā'ik ola ‘Ādile Ḥanım'a hem-vāre

Cömertlikte ve temizlikte parmakla gösterilen biri olsun. Cömertlikte daima Adile Hanım'dan üstün olsun.

Ki bir mūr-ı za‘īfem ben ne ḥaddim vaṣf edem taḥkīḳ
Murādım bir du‘ādır ki sebep olmaḳ bu āṣāra

Ben karınca misali zayıf ve fakir biriyim. Vasıflarını ortaya koymak haddim değil. Amacım bu eserleri yazmaya sebep olacak bir duadır.

Hezār sürc-i lisān etdim efendim cürmüm ‘afv eyle
Ḳuṣūrum çok ḥuzūruñda ne ḥācet ḥālīm izḥāra

Efendim, binlerce sürçü lisan ettim, affeyle. Kusurum o kadar çok ki huzurunda halimi anlatmaya gerek yok.

O maḥbûb-ı cihân-ārâ için Râzî didim târîḥ
 Şu gûnâ gel kıyâs eyle meh-i enver o Mehpâre
 (1212)

*Ey Râzî, o cihanı süsleyen sevgili
 için bu tarihi söyledim. Gel, o
 Mehpâre ile parlak ayı şöyle bir
 karşılaştı.*

7

Behcet Efendi çirâğlarından Rûmelili Râsim Efendi'ye gâ'ibâne söylenip görüşmeye
 vesîle olan târîḥdir.

*(Behcet Efendi'nin çiraklarından Rumelili Rasim Efendi'nin gıyabında söylenip onunla görüşmeye vesile
 olan tarihtir.)*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bir 'aceb mecmû'adır takrîr-i pend-i şâdıkân
 Kıl nazar ebrûsuna ebrû-yı cânânım gibi

*Sadık ve doğru sözlü dostların
 nasihatının söylenmesi acayip bir
 eserdir. Eserin sevgilimin kaşları gibi
 olan nakışlarına, ebrularına bak!*

4a Nîm nighle görse Behzâd nakşına taḥsîn eder
 Her cihetle var leṭâfet şâh-ı ḥübânım gibi

*Behzad nakşına göz ucuyla baksa
 çok beğenir takdir eder. Sevgililerin
 şahı gibi nakşının her tarafında bir
 güzellik var.*

Zâhidin cildinde şıklet olduğun görme ba'îd
 Hâk bu kim şûretde dost sîretde düşmânım gibi

*Zahidin görüntüde ağır durduğuna
 bakma, o (bundan) uzaktır. Doğrusu
 budur ki o görüntüde dost, gerçekte
 ise düşmanım gibidir.*

Şûfiyâ sen cân u dilden 'aşkı ikrâr eylesen
 Vâkıf-ı esrâr olur yek şîr-i Yezdânım gibi

*Ey Sufî, sen aşkını gönülden
 söylersen Allah'ın bir arslanı gibi
 tüm sırlara vakıf olursun.*

5 Hâfız'ı hem-derd edindim derdimiñ dermânına
 Var mı ḥâcet gitmeye Şîrâz'a sulṭânım gibi

*Hafız'ı derdime derman bulması için
 dert ortağı edindim. Sultanım gibi
 Şiraz'a gitmeye gerek var mı?*

Bir vezîr-i kıṭ'adır şîrâzesi gâyet laṭîf
 Nev-zuhûr ebyât ile pür oldu dîvânım gibi

*O, öyle bir vezirdir ki sağladığı
 düzen, benim yeni yazılmış beyitlerle
 dolu olan divanım kadar güzeldir.*

Rāsimā müştāk idim ben görmeye dīdārıñı
Zevk-yāb etdiñ beni izzetlu yārānım gibi

*Ey Rasim, kıymetli dostlarımla
görüştüğümde aldığım zevk gibi
senin de yüzünü görmeye can
atıyorum.*

Pür-kušūrum gerçi ammā mu'terif üftādeyim
Bu felek hāk ile yeksān etdi dermānım gibi

*Gerçi kusurlarla doluyum, ama sana
düşkünlüğüme itirafçıyım. Bu talih,
beni dermanım gibi yerle bir etti.*

Sergüzeştım āh saña takrīr ederdım neyleyim
Kahrıma tuğra çekersin sende fermānım gibi

*Maceramı sana anlatırdım, ama
neyleyim ki sen de fermanımda
yazdığı gibi mahvolmama hüküm
verirdin.*

10 Bursa'ya teşrīfiñe ben eyledim tārīh murād
Bir elif derdine düşdüm gūyiyā cānım gibi

*Bursa'ya teşrifine tarih yazmak
istedim, (bu yüzden) canımın derdine
düşer gibi bir "elif" harfinin derdine
düştim.*

Bir niyāz eyler bu Rāzī tārīhiñ itmāmına
Nāzlı yārānı müşerref eyle cānānım gibi

*Bu Rāzī, tarihini tamamlamak için
dua eder. Ya Rab, sevgilimde olduğu
gibi dostlarımı da naz ile şereflendir.*

(1214)

8

Cānikli Hācī 'Alī Pāşā hafīdi Trabzon vālisi Tayyār Maḥmūd Pāşā ḥazretleriniñ Bafra'da
bünyād buyurdukları cāmi'-i şerīfiñ tārīhidir.

*(Canikli Hacı Ali Paşa'nın torunu Trabzon valisi Tayyar Mahmud Paşa hazretlerinin Bafra'da yaptıkları
mübarek caminin tarihidir.)*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bu vezīr-i nūkte-dānı feyz-yāb kıla Ḥudā
Ḥazret-i Yezdān 'ālim ede dā'im pür-şafā

*Allah bu zarif ve anlam dolu sözlerle
konuşan vezire feyiz versin, onu
mutlu ve alim eylesin.*

Pertev-i ilhām ile etdim du'ā şām u seher
Dü cihānda ber-merām etsin cenāb-ı kibriyā

*İlham almış bir yüz ile sabah akşam
dua ettim. Cenab-ı Allah onu dileği
üzre iki cihanda da memnun etsin*

Emr edip bünyādına bir cāmi'-i a'la için

*Bir ulu cami inşası için emretti.
Allah ve peygamberi tamamlaması*

Kıldı itmāmin müyesser vāhid ü muhtār aña

için ona bunu kolaylaştırdı.

Çeşm-i im'ân ile cānā feyziniñ aşarına

Ey can, Rahman'ın nuru daima dikkatli bir göz ile feyzinin eserlerini parlatur, aydınlatır.

Leme'ân eyler dem-â-dem nūr-ı Raḥman dā'imā

- 5 Bir 'ibādet-ḥānedir ki t̄alibān-ı t̄ā'ate
Cāmi'-i vālā-yı dil-keş her şalāt bābı gūşā

Bu cami öyle gönül çekici bir ibadethanedir ki her namaz vakti ibadet etmek isteyenlere kapısı açıktır.

Ḥāk u bāb u manzarı vaşfında 'āciz şā'irān

Ey can, şairler bu eserin toprağını, kapısını, görünüşünü anlatmaktan acizler. Ben nasıl anlatabilirim ki!

Nice ta'rīf edeyim evşafını cānā saña

Bafra'nıñ şānını müzdād eyledi bī-iştibāh

Şüphesiz bu eser Bafra'nın şanını arttırdı. Eser, sanki beldenin en büyük aliminin evinden parlaklık, güzellik buluyor.

Ḥāne-i kūtunda gūyā beldenin revnaḳ-nümā

- 4b Minber ü mihrābınıñ āşüftesidir ḥāş u 'ām
Mescid-i Akşā gibidir gūyiyā nūr u zīyā

Herkes bu caminin minber ve mihrabınıñ hayranıdır. Caminin nuru, aydınlığı Mescid-i Aksa gibidir.

Seyr eden ālāyişin bī-ihtiyār el ḳaldırıp

Caminin o ihtişamlı görüntüsüne bakan elinde olmadan ellerini kaldırıp Hazret-i Tayyar'a gönülden dua ederler.

Cān u dilden Ḥazret-i Tayyār'a eylerler du'ā

- 10 Vaşfına lāyık sūḥān dürcine zihnim ḳalmamış
'Afvıña yüzler sürerüm dāmen ü pāpūca tā

Söz mücevherimin kutusunda vashfını anlatma layık zihnim kalmamış. Beni affetmen için eteğinden ayağına kadar yüzümü sürerim.

Bir piyāde bende kim ferzāna söz ḥaddim degil

Piyade, bilgisiz bir kulum. Bilgili insanlara, dervişlere söz söylemek haddim değil. Ey ruhum, efendim! Benim şah çekecek atım ve filim yok.

Ey benim ruḥum efendim at u filim yok şāha

Vezn-i ta'bīri perīşān gūşa girmez bir kelām

Şiirlerimin vezni çok kötü. Bir kelamı bile kulağa girmez. Senin ihsanına güvenip acizlikle bu şiirleri

Luṭfuña mağrūr olup ʿacz ile etdim bir ḥaṭā

yazarak hata ettim.

Ḥarf-i cevherdār ile Rāzī görüp tārīḥ dedi

Rāzī noktalı harflerle tarihini söyledi. Doğrusu bu ki Tayyar Paşa'nın camisi mutlulukla, huzurla dolu Allah'ın evidir.

Ḥaḳ bu söz cāmi'-i Ṭayyār pūr şafā beyt-i Ḥudā

(1216)

9

Burūsā'da vākī^c olan iḥrāk-ı ʿazīmde Ḥacī ʿİvaz Pāşā'nın bünyād buyurdukları Tāvīḳ Bāzārı Cāmi'iniñ taʿmir ü taḥdīdine söylenen kaşīde ve tārīḥdir.⁵¹³

(Bursa'da meydana gelen büyük yangında Hacı İvaz Paşa'nın yaptırdığı Tavuk Pazarı Cami'sinin tamirine söylenen kaside ve tarihtir.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Ḥazret-i Pāşā-yı Ğāzī Bermekī-i vakt idi

Gazi Hazreti Paşa vaktin Birmeki'siydi. Allah ona cenneti mekan eylesin.

Sāḥa-i dārū'l-cinānı Ḥaḳ ede me'vā aña

Bu maḥale bu ʿibādet-ḥāneyi ābād edip

Bu yerde bu ibadethaneyi yaptırdı. Güzel bir cami oldu. Her namaz vakti kapısı (ibadet etmek isteyenlere) açıktır.

Oldu bir cāmi'-i raʿnā her şalāt bābı güşā

Bir fenāfi'llāh gibi dil-ḥānesin yakmış iken

Nefsini Allah'ta yok etmiş bir derviş gibi gönül evini yakmış iken yüce Allah ona iyilik ve ihsanda bulundu. Onun gönlünü ihya etti.

Eyledi iḥyā laṭīf ismiyle Rabb-i kibriyā

Eyledi ʿÜryānī-zāde Muştafā Efendi'ye

Allah, Üryanizade Mustafa Efendi'ye ikinci vakfeden olmayı nasip edip ona güzellik, parlaklık verdi.

Vāḳıf-ı şānisi olmak revnākın bārī Ḥudā

⁵¹³ Bu sayfanın derkenarında bu büyük yangınla ilgili bazı açıklamalar mevcuttur. Fakat kenarlara denk gelen yazılar silindiğinden tam olarak okunamamıştır. Okunan kısımlardan yangının tarihi ve yeri konusunda şunlar yazılıdır: "[Biñ iki yüz] on altı senesi mäh-ı şāʿbān-ı şerifin birinci yevm-i şālīniñ sāʿat onunda [.....] Yeşil Türbe Maḥalleesi'nden [bir] sūzān-ı İlāhī zühūr edip yigirmi dört maḥalle olan ḳalʿanın [yarısından] ziyādesin iḥrāk edip taht-ı ḳalʿada Yahūdiler [Maḥalleesi'ne] işābet ü baḥçelere ḳadar [gidip] o sayāk üzere şehir[de] bir yanı baḥçeler olmak [üzre] Dāye Ḥātūn Maḥallesinde [bidip] ve'l-ḥāşıl şehir [....] gerek dekākīn günā [.....] beyt-i buḳālemün beher [tarafı] ḥāk ile yeksān u [.....] göre olan dīn [ḳardeşlerimiz] ve reʿāyāmız perişān oldular Allāhu ʿazīmuş-şān [.....] eyleye āmin. Bu mādde [.....] bir ḡarīb ü ʿacīb şey [.....] ḥarīḳ [.....] [Dāye] Ḥātūn ḥānesi idi. [.....] itmedi. Erbāb-ı [.....] edip ḳudretu'llāhı [.....] ve hüve ʿalā küllī şey'in ḳadīr.

- 5 Bezl-i maḳdūr eyleyip ta'mīne kıldı ihtimām
Eyleye ecr ile me'cūr Hāḳ anı rüz-ı cezā

Bu camiye tamir etmek için elinden geleni yaptı, çok gayret etti. Allah bunun sevabını ona ceza gününde versin.

Çün şultān içre cāy-ı t̄ā'ati kālā fūrūş
Celb eder erbāb-ı zühdī 'āşīḳānı dā'imā

İbadet yeri, eşyalar, döşemeler sultanlara layıktır. İbadet etmek isteyenleri cezbeder, âşıkaları ise daima cezbetmektedir.

Bir sicilli var anuñ mihrabının t̄āḳında kim
Mescid-i Akṣā-yı şānī berḳ urur nūr u ziyā

Onun mihrabının üstünde bir yazı var: "O nurlu ve parlak bir camidir, ikinci Mescid-i Aksa'dır.

Bu dilārā ziyneti dil-cūya reşk-āver gören
Naḳş-ı resmin görse Behzād bī-riyā eyler şenā

Bu gönül süsleyen, kıskanılan güzelliği, bu nakışları, süsleri ünlü nakkaş Behzad görse ikiyüzlülük etmeden dürüstçe övgüde bulunur.

Şāhibu'l-hayra murādın var ise el ḳaldırıp
Cān u dilden Hācī 'İvāz Pāşā'ya eyle du'ā

Hayır sahibine bir dilekte bulunmak istiyorsan el kaldırıp Hacı İvaz Paşa'ya gönülden dua et!

- 10 Söz revācın buldu ḡayrī cürmüne eyle niyāz
'Afv eder erbāb-ı rıḳḳat eyledim küllī ḫaṭā

Söz kıymetini buldu, artık hataların için af dile. Söz ehli olan sanatkarlar (inşallah) hatalarımı affederler.

Rāziyā tārīḫine dürdāne tārīḫ söyledim
Cāmi'-i vālā-yı 'ālī ḫabbezā behcet-fezā

Ne güzel, güzellik yayan yüce bir cami! Ey Rāzī, bu camiye kıymetli bir tarih söyledim.

(1217)

10

- 5a Bursā'da yine bu hengām içre ḫarīḳ olan eski yeni ḫān ḳapısında cedd-i devlet-i
'Osmāniyān Ertuḡrul Bey'in cāmi'-i şerīfi ta'mīrine tārīḫdir.

(Bursa'da yine bu karışıklıkta yanan eski yeni han kapısında Osmanlı Devleti'nin atası Ertuḡrul Bey'in mübarek camisinin tamirine söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Cevheri tārīḥ dedi ta'mīrine Rāzī hemān
Ne laṭīf būnyād-ı cāy-ı cāmi'-i Ertuğrul'uñ
(1218)

Ertuğrul Bey'in camisi ve yeri ne kadar güzel! Rāzī bu caminin tamirine noktalı harflerle tarih söyledi.

11

Yine maḥrūsa-i Burūsā'da Kiremidci Maḥallesi'nde Sinān Bey'in cāmi'-i şerīfine söylenen tārīḥdir.

(Yine Bursa'da Kiremitçi Mahallesi'ndeki Sinan Bey'in mübarek camisine söylenen tarihtir.)

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Bu zībā ma'bedi Rāzī görünce söyledi tārīḥ
Sinān Big cāmi'ini Mīr Mīrzā yaptı mīrāne
(1218)

Rāzī bu güzel ibadethaneyi görünce tarihini söyledi. Sinan Bey'in camisine bu güzelliği, beyliği Mir Mirza yaptı.

12

Yine Burūsā'da Hışār'da Bāb-ı Zemīn Maḥallesi'nde Çalı Karyeli-zāde 'Āṭıf Seyyidü'l-Hāc 'Abdurrezāk Monlā'nın ketebe tārīḥidir.

(Yine Bursa'da Hisar'da Bab-ı Zemin Mahallesi'nde Çalı Karyelizade Atıf Seyyidü'l-Hac Abdurrezak Monla'nın hattına yazılan tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Harf-i cevher-dār ile Rāzī daḥi tārīḥ dedi
'Āṭıfā ḥattıña taḥsīn eyledi ehl-i hūner
(1220)

Rāzī dahi noktalı harflerle tarih dedi. Ey Atıf! Hünerli, ehil insanlar yazını beğendi.

13

Yine Burūsā'da Hışār'da burc üzerinde Açıkbāş Maḥmūd Efendi'nin tekyesine ḥarḳdan soñra ta'mīrine söylenen tārīḥdir.

(Yine Bursa'da Hisar'da burç üzerinde bulunan Açıkbāş Mahmud Efendi Tekkesi'nin yangından sonraki tamirine söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Tekye-i dārü's-selāmdır hem daḥi burcı sa'ıd
Sāye-i pīrāna yüz sür rüz u şeb olma ba'ıd

(Bu tekke) kurtuluş yeri ve kutlu, yüce bir yerdir. Gece gündüz (oradaki) ermişlerin gölgesine

Cevheri tārīḥ dedirdi Rāziyā bir er gelip

Bu ‘atīk nakşibendi ma‘bedin kıldı cedid

(1220)

yüzünü sür, bundan uzak durma!

Ey Rāzī, biri gelip bana noktalı harflerle tarih yazdırdı. Bu atik Nakşibendi ibadethanesi'ni tamir edip yeniledi.

14

Maḥrūsa-i Burūsa'da Maḫsem Maḥallesi'nde Rifā‘i ‘Abdu'l-mü'min Tekyesi ta'mirine söylenen tārīḥdir.

(Bursa şehrinde Maksem Mahallesi'ndeki Rifā'i Abdülmümin Tekkesi'nin tamirine söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Mesned-i Maḥmūd'a teşbīḥ olunur işbu maḫām

Post-nişīn etmede Ḥaḫ her nefesde şād-kām

Bu makam (Sultan) Mahmud'un makamına benzetilir. Allah her nefeste bu tekke şeyhini sevinçli kılsın.

Ger edersen medḥini anuñ sezā bī-iştibāḥ

Görmemiş çeşm-i cihān böyle laṭīf cāy-ı be-nām

O benzersiz tekkeyi methetmem, gerekirse cihanda hiçbir gözün böyle güzel ve nam sahibi bir yer görmediğini söylemem yerinde olur.

Seyyidü'l-Ḥāc Ḥazret-i Maḥmūd Efendi rüz u şeb

Baş koyup teslīme gelmiş bu cihānda iğtinām

Hacı Mahmud Efendi hazretleri bu cihanı teslim almaya gelmiş, bu cihandan ganimet toplamaya baş koymuş.

5b Bāb-ı mü'mīne muvaḥḥid ‘aşıḳı celb eyleyip

Eyleyen ikrārı elbet olmada ḥāşıl merām

İman etmiş aşığı müminlerin kapısına çekip, meylettirip konuşturan elbette aşığının niyetini de ortaya koyar.

5 Ḥāş u ‘āma himmeti veş ni‘meti mebzūl ‘aceb

Sāyebān-ı luṭfuna eyler temennī ḥāş u ‘ām

Herkese yaptığı iyilik gibi cömertliği de oldukça fazladır. Herkes onun koruması altına girmeyi temenni eder.

Ağniyā ve ‘ācizān hem şem‘iniñ pervānesi

Ma‘nevī güftede Būrsa beldesi her şubḥ u şām

Zenginler de fakirler de onun etrafında pervanedirler. Bursa her sabah ve akşam onun manevi atmosferi içindedir.

Himmeti gāyet bülenddir böyle bir zāt-ı güzīn

Dā'im olsun mesnedinde şeyh-sālār-ı kirām

Bu seçkin zatın gayreti çok fazladır. O, daima büyük kumandan, büyük alim mertebesinde olsun.

Bâṭını zāhiri ma‘mūr ma‘den-i faẓl u kemāl
Hem daḥi erbāb-ı irşād ez-meşāyih-i ‘iẓām

*İç i de dış i da kusursuz, erdem ve
olgunluk kaynağı, büyük şeyhlerden,
alimlerden feyiz almış bir müşid!*

Ṭālibān-ı Ḥaḳḳ'a bünyād oldu bu ma‘bed-i cedīd
Āsitān-ı pīre yüz sür edegör her dem kıyām

*Bu yeni mabet Allah yolunda
gidenlerin mekanı oldu. Şeyhin
eşğine yüz sür, ona daima saygı
göster, karşısında ayakta bekle.*

- 10 Ṣālīs-i sulṭān-ı ḥākān şāh Selīm ü kāmṛān
Dā’imā yapmaḳda cāmi‘ tekye ve beytü'l-ḥarām

*Sultan III. Selim daima cami ve
tekke yapmakta, Kabe'yi tamir edip
arzusunu yerine getirmektedir.*

Fātiḥ-i Mısr u Hicāz Sulṭān Selīm-i evvelā
Ḥāb içre ‘abd-i mü’min eylemiş te’kīd-i tām

*Mısır ve Hicaz'ın fatihi Sultan I.
Selim gaflet içerisindeki mümin
kulların imanını kuvvetlendirmiş.*

Kılmadan ma‘mūr benī tā Bursa'dan ‘azm eyleme
Beni ihyā eylemek bu tekyede ḥatmü'l-ḥitām

*Beni memnun etmeden ta Bursa'dan
kalkıp gelme. Bana ihsanda
bulunmak bu tekkede yapılacak en
son iştir.*

Bu işāret üzre şāh-ı menḳabet ‘ālī cenāb
Bā-ḥulūş ihyāsına fermān edip etmiş tamām

*Cömertlik hikayelerinin şahı bu
işaret üzerine samimiyetle iyilik ve
ihsanda bulunulmasına emredip işini
tamamlamış.*

Ṣāni-i bānīs i şimdi ṣālīs-i Sulṭān Selīm
Eyleye ḥayrını maḳbūl zü'l-celāli ve'l-kirām

*Sultan III. Selim bu tekkenin ikinci
mimarı oldu. Yüce Allah onun
hayrını kabul eylesin.*

- 15 Pes zamān ile ḥarāb olmuş bu cāy-ı dil-güşā
‘Arz olunduḳda hem-ān-dem sem‘-i şāha bu kelām

*Sonuçta bu gönül açıcı yer zamanla
harap olmuş. Bu da şahın kulağına
gitmiş.*

Bī-tevaḳḳuf eyledi termīm ü tecdīdin murād
Yapdırıp bu ḥāna kapı cūdına verdi be-kām

*Hemen hiç durmadan bu tekkeyi
tamir etmek, yenilemek istedi.
Cömertlikle bu hana bir kapı yaptırıp
maksadına ulaştı.*

Eyledi fermān hemān Ḥācī ‘Alī Ağa'ya çün

*Özenle, doğrulukla gayret sarf etmesi
için hemen Hacı Ali Ağa'ya ferman
yolladı.*

Sarf-ı maḳdūr eylesün şıdk-ile etsün ihtimām

Cāy-gır olan ḥulūşın eyledi ızhār hele
Bir mücessem resm ile verdi nizām ve intizām

Gönül temizliğini, saflığını ortaya koydu, somut bir plan ile oraya düzen verdi.

Seyyid Aḥmed Pır Rifāʿı şevḳına şāh-ı cihān
Bu Rifāʿı'dır ki abādına kıldı merām

Cihan şahı, Seyyid Ahmed Pir Rifāʿı'nın şevkiyle bu tekkeyi tamir edip yeniletmek istedi.

20 Ḥān Selīm ābād edince Rāziyā tārīḥ dedim
Eyledi Maḥmūd Efendi tekyesin dārü's-selām
(1220)

Ey Rāzī, Sultan Selim tekkeyi māmur edince tarih söyledim. O, Mahmud Efendi tekkesini cennete dönüştürdü.

15

Āsitāne-i ʿaliyede Ḥazret-i Ḥālid'de İzmirli Şeyḥ Seyyid ʿAbdusselām Efendi'nin tekyesinde şadırvān için söylenen tārīḥdir.

(İstanbul'da Hazreti Halid'de (Eyüp'te) İzmirli Şeyh Seyyid Abdusselam Efendi'nin tekkesindeki şadırvan için söylenen tarihtir.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Nüş edip bir cürʿasın Rāzī dedi tārīḥini
Tekye-i dārü's-selāma sürdi yüz māʾ-i zülāl
(1220)⁵¹⁴

Rāzī bu şadırvandan bir yudum su içip tarihini söyledi. Bu şadırvandan akan saf ve tatlı su cennet tekkesine yüzünü sürdü.

16

Burūsā'da Mudānya Köprisi civārında Ḥāş kıyeli Mir ʿAlī nām kimesneniñ maḥdümü
Mır Muştafā'nın fevtine tārīḥdir.

(Bursa'da Mudanya Köprüsü civarında Has köyünden Mir Ali adlı şahsın oğlu Mir Mustafa'nın ölümüne söylenen tarihtir.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

6a Cennet-i meʾvāda yā Rab ede ārām ḥāş ile

Ya Rab, cenneti ona özel bir dinlenme yeri eyle ve onu cennette,

⁵¹⁴ Beytin tarih değeri hesaplandığında 1219 bulunmaktadır, fakat yazma eserde 1220 yazılıdır.

Luṭfuña mazhar düşenler daḡı ḡaşş-el-ḡāş ile

ihsanına layık olanlar ve tasavvuf ehli ile beraber eyle.

Ḥarf-i menḡūṭ ile Rāzī fevtine tāriḡ dedi

Ya Rab, Rāzī Mir Mustafā'nın ölümüne noktalı harflerle fatiha halisliḡi, samimiyetiyle tarih söyledi.

Ya hu Mīr Muṣṭafā'ya fātiḡa iḡlāş ile

1220⁵¹⁵

17

Āsitāne-i ʿAliyede ḡapalı fırın civārında Ḳalyonlar Defterdarı ʿAbdulḡādir Efendi'nin maḡdūmı İsmāʿīl Ḥayrī Efendi'ye hīn-i velādetde söylenen tāriḡdir.

(İstanbul'da Kapalı Fırın civarında Kalyonlar Defterdarı Abdülkadir Efendi'nin oğlu İsmail Hayri Efendi'nin doğum tarihine söylenen tarihtir.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Şulb-ı ʿAbdu'l-ḡādirī'den geldi bir ʿālī cenāb

Abdulkadiri'den bir ay ışıḡı, bir nur parçası, haysiyetli ve cömert biri annenin rahmine düştü.

Ol derūn-ı vālidine bir ziyā-yı māh-tāb

Ṭūl-ı ʿömr ile muʿammer eyleye bār-i Ḥudā

Allah ona uzun ömürler versin. Ömrü daima Allah'tan gelen bir ilim ve bereketle dolsun.

Dem-be-dem feyż-i İläḡi ile olsun feyż-yāb

Şöyle bir maḡbūb-ı ʿālem nūr-ı maḡz olmuş hemān

Bir alem sevgilisi, halis, katkısız bir nur doğmuş. Onun gül yüzü, güzelliḡi güneş gibi parlaklık verir.

Gül cemāli berḡ urur ḡüyā mişāl-i āfitāb

Bir meserret verdi cümle akrabāya ol melek

O melek gibi çocuk tüm akrabaya bir sevinç getirdi. Mutluluḡun şevkiyle dostların gözündeki donukluk, uyku hali uçu gitti.

Şevḡ-i şād ile eḡibbānıñ gözünden uçdu ḡyāb

5 Cübbesinde nūr-ı tevḡīd-i Ḥudā taḡrīr olup

Cübbesinde Allah'ın birliḡinin nuru yazılıdır. İnsanlık hesap gününe kadar onun zatına baḡlıdır.

Ādemiyyet zātına vā-beste tā rūz-ı ḡesāb

Luṭf-ı Ḥaḡḡ'a mazhar olsun her dem her ānda kim

Her zaman Allah'ın ihsanına mazhar olsun. Kendi yaşıtları içinde de olgun

⁵¹⁵ İkinci dizedeki noktalı harflerin tarih değeri hesaplandığında 1200 bulunmaktadır, fakat yazılı olan tarih 1220'dir.

Ola hem akrân içinde kâmil ü hâzır-cevâb

ve hazır cevap biri olsun.

Güşe-i dāmānı olsun buse-gāh-ı hāş u ‘ām

Eteği öpülen saygın biri olsun.

Hakkına hayrī du‘alar ola dā’im müstecāb

Hakkında edilen hayırlı dualar daima kabul olsun.

Ben ne hâcet vaşfını ta‘rîf edem ebyât ile

Bu beyitlerle onu tarif etmeme ne

Oldu necm-i bahtı der-burc-ı sa‘id devlet-me’âb

gerek var. Zira onun baht yıldızı uğur burcunda hükümdar oldu.

Ref‘ edip iki elim Rāzī hemān tārīh didüm

Ey Rāzī, İsmail Hayri bu cihanda

Ola İsmā‘ıl Hayrī bu cihānda kām-yāb

mutlu olsun diye iki elimi kaldırıp tarih söyledim.

(1221)⁵¹⁶

10 Şüphesiz tārīh ile Rāzī du‘ā eyler hemān

Şüphesiz Rāzī, İsmail Hayri'nin iki

Ola İsmā‘ıl Hayrī dü cihānda kām-yāb

cihanda da mutlu olması için tarih düşürerek dua eder.

(1221)⁵¹⁷

18

Cizyedār-zāde dāmādı es-Seyyid Muḥammed Rāşid Efendi'nin maḥdümü Rāfet Efendi'nin kerīmesi Hüsniyye Hānım'ın velādetine tārīhtir.

(Cizyedarzadelerin damadı Seyyid Muhammed Raşid Efendi'nin oğlu Rafet Efendi'nin kızı Hüsniye Hanım'ın doğumuna söylenen tarihtir.)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Rāziyā mīlādına dürdāne tārīh söyledim

Ey Rāzī, doğum gününe kıymetli bir tarih

Hüsniye Hānım müşerref kıldı mihr-i edebī

söyledim. Hüsniye Hanım bir edep güneşi olarak bizi şereflendirdi.

(1222)

19

⁵¹⁶ “Ola İsmā‘ıl Hayrī bu cihānda kām-yāb” dizesinin tarih değeri hesaplandığında 1213 bulunmaktadır, fakat yazılı olan tarih 1221’dir.

⁵¹⁷ “Ola İsmā‘ıl Hayrī dü cihānda kām-yāb” dizesinin tarih değeri hesaplandığında 1215 bulunmaktadır; fakat yazılı olan tarih, bir önceki dizede olduğu gibi, yine 1221’dir.

Burūsa'da Hışār'da cābī Hācī 'Abdullāh Ağa-zāde 'Abdulkerīm Ağa'nın kerīmesi Edībe Hānım'a velādet tārīhidir.

(Bursa'da Hisar'da vergi tahsildarı Hacı Abdullah Ağazade Abdulkerim Ağa'nın kızı Edibe Hanım'ın doğumu için söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün⁵¹⁸

(Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün)

Harf-i cevherdār ile Rāzī dedim tārīhini
Kemāl ü hilm ü 'işmetle Edībe eyledi teşrīf
(1222)

Rāzī, noktalı harflerle tarihini
söyledim. Edibe, mükemmelliği,
yumuşak huyluluğu, temizliği ve
günahsızlığıyla teşrif eyledi.

20

6b Hüdāvendigār sancagında lübb-i deryāda İstanbul İskelesi Mudāniye nām-ı maḥalde
Eski Cami'īn ta'mīr tārīhidir.

(Hüdavendigar Sancağı'nda denizin içindeki İstanbul İskelesi Mudanya adlı yerdeki Eski Cami'nin tamir tarihidir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sāhil-i deryāda cānā belde-i sultāna bak
Gel berü ādem görürseñ ülfet et sükkāna bak

Ey can, sahildeki sultan beldesine
bak. Gel, birini görürsen ahbablık et
ve orada ikamet edenlere bak.

Hvāce 'Alī Zāgīlī ihyā edip bu cāmi'ci
Bānī-i evvel olandır şāhib-i 'irfāna bak

Hacı Ali Zağili bu camiyi
canlandırdı, mamur kıldı. İlk yapan
kişi odur. İrfan sahibine bakın!

Ma'nevī hıfzındadır bu belde-i ra'nā yine
Rūḥ-ı pākinden niyāz-mend olmayan nādāna bak

Bu güzel belde onun manevi
koruması altındadır. onun temiz
ruhuna muhtaç olmadığını düşünen
alçaklara bak.

Āh ḥarāb olmuş dil-i 'aşıq gibi vīrān iken
Bir du'ā-yı ḥayr ile ābād eden imāna bak

Bu cami, aşığın gönlü gibi perişan
bir haldeyken burayı hayırlı bir dua
vesilesiyle tamir edip mamur hale
getiren imana bak.

5 Hākimi Şākīr Muḥammed Efendi nām-āveriñ

Şakir Muhammed Efendi namıyla

⁵¹⁸ Bu tarih beytinde ilk dize Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün, ikinci dize ise Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün vezniyle yazılmıştır.

Himmetiyle oldu ta'mîr ma'bed-i Sübhāna bak

tanınan kadı'nın yardımlarıyla tamir olan şu Allah'ın mabedine bak.

Şarf-ı ma'kdûr eyledi ol menba'ı cûd u kerem

Cömertlik ve asalet kaynağı olan şu yığide bak, o çok gayret gösterdi. Bu onun ikinci hayır vakfı oldu. Ona dua et.

Vākıf-ı şānisi oldu kıl du'ā merdāna bak

Resm-i zībāsın görünce Rāziyā tārîh dedim

Ey Rāzî, eski camî yenilendi ve ben bu güzel eseri görünce tarih söyledim. Allah'ın kudretine bakın.

Eski cāmi' yenilendi kudret-i Yezdāna bak

(1223)

21

Bîñ iki yüz yigirmi üç senesi mäh-ı cemāziye'l-âhiriñ beşinci günü vākîr olan Sulţān Muştafā Hān vak'asını vücūda getürüp bādî vü bā'is olan Muştafā Pāşā 'Ārif Ağa'ya mîrānlık verip Balçık muhāfazasına me'mûr olup bu 'abd-i 'āciz dañi kethüdāsı bulunmak ile hākkına söylenen tārîhtir.

(1223 yılında Cemaziyelahir ayının 5'inde meydana gelen Sultan Mustafa Han vakasını yapıp buna sebep olan Mustafa Paşa, Arif Ağa'ya komutanlık görevi verip onu Balçık muhafazasında görevlendirdi. Bu fakir kul da onun kethüdası oldu. Bunun hakkında söylenen tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yā İlāhî bu şehîde rahmetiñ eyle müdām

Ya Rab, bu şehide daima rahmet eyle. Böyle günahsız, salih bir zatın yeri elbet cennettir.

Böyle zāt-ı pākiñ elbet mesnedi dārü's-selām

Eyleye zevk ü şafālar hūrî vü gılmān ile

Huriler ve gılmanlar ile daima zevk ve sefa içerisinde olsun. Hazret-i İdris ile de daima muhabbet etsin.

Hāzret-i İdrîs ile hem eylesün dā'im kelām

Hulle-i cennet sezādır kāmēt-i bālāsına

Onun uzun boyuna cennet elbisesi yakışır. O şehadet kadehini yudumlayıp isteğine kavuştu.

Nüş edip cām-ı şehādet eyledi haşıl merām

Balçığı hıfz etmek için cān atıp vardı hemān

Balçık'ı muhafaza etmek için can atıp hemen vardı. Nemli (yağışlı) bir geceden sonra gün içinde vakitleri tamam oldu

Bir gice nem gün içinde etdiler vaktin tamām

- 5 Oķu Mevlā ʿaşķına gel fātiha ihlāş ile
Rūhına ihdā edince Hāķ seni eyler be-kām

*Allah aşķıyla fatiha ve ihlas
sürelerini oku. Bunları onun ruhuna
hediye eylediğinde Allah seni de
bahtiyar eder.*

Seyyid İbrāhīm Rāzī ketħüdā-yı yāveri
Söyleyip tārīhini eyler duʿā rūz-ı kıyām

*Yardımcısı Seyyid İbrāhīm Rāzī
tarihini söyleyip kıyamet günü için
dua eder.*

Düşdi bir menķūti tārīh Rāziyā eyler hesāb
Kıldı pāşā-yı Muħammed ʿĀrif ʿuķbāya ħirām

*Ey Rāzī, noktalı harflerle hesap edip
tarih düştü. Muhammed Arif Paşa
ahirete yürüdü.*

(1223)

22

Yazıcı-zādelerden Uħrevī ʿÖmer Aģa'nın maħdūmı Selīm Aģa'nın vefātına söylenen
tārīħdir.

(Yazıcızadelerden Uħrevī Ömer Aģa'nın oğlu Selim Aģa'nın vefatına söylenen tarihtir.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

- 7a Geldi şakķ-ı ħāmeye Rāzī dedim tārīhini
Rūhını Bārī'ye teslīm eyledi bu nev-civān

*Bu delikanlı ruhunu Allah'a teslim
etti. Ey Rāzī, bu da kalemimin ucuna
gelince tarihini söyledim.*

(1221)

23

Burūsa'da Ĥişār'da müderrisīn-i kirāmdan Cānbāz-zāde Muħammed Efendi'nin
maħdūmı Aħmed Nazīf Monlā'nın velādetine söylenen tārīħdir. Maʿlūm bād.

*(Bursa'da Hisar'da büyük müderrislerden Canbazzade Muhammed Efendi'nin oğlu Ahmet Nazif
Monla'nın doğumuna söylenen tarihtir. Bilinsin!)*

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

- Ĥarf-i menķūṭ ile Rāzī söyledim tārīhini
Geldi meydān-ı cihāna Seyyid Aħmed nev-naẓīf

*Ey Rāzī, noktalı harflerle tarihini
söyledim. Seyyid Ahmed yeni ve
temiz olarak dünyaya geldi.*

(1223)

24

Burūsa Monlāsı Raḥmī Bey'in Burūsa mahkemesinde yaptığı oṭanıñ bünyādına tārīḥdir.
Ma'lūm bād.

(Bursa monlası Rahmī Bey'in Bursa mahkemesinde yaptığı odanın yapımı için söylenen tarihtir.
Bilinsin!)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir niyāz ile mücevher Rāziyā tārīḥ dedim
Mīr Raḥmī kıldı ihyā hücre'-i zīnetle ḥüb

*Ey Rāzī, dua ederek noktalı harflerle
tarih söyledim. Rahmī Bey güzel,
süslenmiş odayla bizi ihya etti.*

(1223)

25

Āsitāne'de Fātiḥ Sulṭān Meḥmed Ḥān cāmi'-i şer'fī civārında eḥibbādan biriniñ
maḥdūmınıñ fevtine tārīḥdir.

(İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed Han camisi civarında dostlardan birinin oğlunun ölümüne söylenen
tarihtir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Neyleyim ey çarḥ-ı kecrev dönmesin çarḥıñ hemān
Böyle maḥbūb-ı cihāna vermediñ çok dem amān

*Ey sakat, eğri büğrü felek,
çarkının dönmemesi için ne
yapabilirim? Böyle cihan
sevgilisine fazla zaman
tanımadın.*

Düşdi cāmeḥāba 'ömrüm ḥāşılı bir dert ile
Murğ-ı cānı cennet-i me'vāyı kıldı āşiyān

*Ömrüm bir dert ile yatağa düştü.
Can kuşu cenneti kendine yuva
yaptı.*

Ḥūri ve gılmān ile kendi şafāda şüphesiz
Vālidiniñ ḳalbine āteş bıraḳdı ol civān

*Kendisi şüphesiz huriler ve
gılmanlarla beraberdir, fakat o
delikanlı annesinin yüreğine ateş
düşürdü.*

Yā İlahī zāt-ı pākiñden niyāzım her nefes

*Ya İlahi, her nefesde temiz, yüce
zatından şunu niyaz ediyorum ki*

Āb-1 şabriñ sūz-ı dilden dā'imā etsün revān

*sabır suyun daima gönül ateşinin
üzerine aksın.*

- 5 Āh edip menķūṭ ile Rāzī daḥi tārīḥ dedi
Bu ān oldu beķā oğlum Muḥammed Sa'īd'e mekān
(1224)

*Rāzī dahi ah ederek noktalı
harflerle tarih dedi. Bu an,
sonsuzluk, oğlum Muhammed
Sa'id'e mekan oldu.*

26

Burūsa mütesellimi Yazıcı-zāde 'Ömer Ağa'nın kerimesi Hüsniyye Hānım'ın fevtine
tārīḥdir. Maḥkeme Cāmī^c karşıusunda medfūndur.

*(Bursa mütesellimi Yazıcızade Ömer Ağa'nın kızı Hüsniye Hanım'ın ölümüne söylenen tarihtir. Mahkeme
Camisi'nin karşısına defnedilmiştir.)*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ṭoymadı hiç bī-beķādan verdi bu cān-ı 'azīz

Gülmedi bu gülşen içre cānımız çeşm-i ⁵¹⁹

İrci⁵²⁰ emrin işitdi eyledi rūḥın fedā

Nev-nihālīm dūnye vü 'uķbāsını kıldı temīz

*"Dön!" emrini işitti, ruhunu feda etti.
Taze fidanım dünya ve ahiretini
temiz kıldı.*

Yā İlāhī vālideynin ḥācetin eyle kabūl

Meryem Ḥavvā ile olsun 'Aden'de dīz-be-dīz

*Ya Rab, annesi ve babasının
dualarını kabul eyle. O, cennette
Meryem ve Havvā ile diz dize
beraber olsun.*

Ah civānım ḳalbime āteş bıraḳdı her nefes

Gice gündüz ağlamakdan ḥasretiyle pür-gamız

*Ah genç, civanım! Her nefes
yüreğime bir ateş düşürdü. Onun
hasretinden gece gündüz ağlıyoruz,
yüreğimiz kederle dolu.*

- 5 Ḥarf-i menķūṭ ile Rāzī söyledi tārīḥini
'Azm-i cennet eyleye Hüsniye Hānım yā 'Azīz

*Rāzī noktalı harflerle tarihini söyledi.
Ya Rab, Hüsniye Hanımın yerini
cennet eyle.*

519

520 ارجعی الی ربك رضى مرضئاً (İrci^c ilā rabbiki rāḍiyeten marḍiyyeten): "Hem hoşnut edici, hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön." Fecr, 89/28. İktibas Nu:6

(1224)

27

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

7b 'Aql-ı kâşîr bî-mürüvvet bî-kerem ammâ ne sūd⁵²¹
Eyledi tevcîh⁵²² efendi Bursa-i hükm-i kâdîr

Aklı kıt, insaniyetsiz ve cömertlik yoksunu; ama ne fayda! Efendi, yüce hükümle Bursa'ya atandı.

Söyledim tām mışra^c târîh Rāziyâ teşrîfine

Oldu İbrāhîm Pāşā Bursa'ya 'ālî vezîr

(1236)

Ey Rāzî, İbrāhîm Paşa'nın Bursa'ya teşrifleri üzerine tam tarih söyledim. İbrāhîm Paşa Bursa'ya büyük bir vezir oldu!

28

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rāziyâ târîh ile bir de du'â ma'lûb eder

Dergeh-i sa'diyye'i ta'mîr ile âbâd eden

(1229)⁵²³

Ey Rāzî! O, Sa'diyye Dergahı'nı tamir ederek mamur hale getiren senden tarih ile dua talep etmekte.

29

Burûsa hânedân-ı kâdîminden Cizyedâr-zâde 'İzzet Efendi hâzretleri peder-mânde olan hânelerine bir hücre-i 'ālî binâ buyurduklarında bu kemter daği 'âcizâne bu târîhi söyledim.

(Bursa'nın köklü ailelerinden Cizyedarzade İzzet Efendi hazretleri, babadan kalma evlerine bir büyük oda yaptıklarında, ben fakir de ona bu tarihi söyledim.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rāziyâ dürdâne târîh söyledim bünyâdına

Ey Rāzî, o eserin inşasına kıymetli bir tarih söyledim. İzzet Efendi bu makama gönül açıcı bir köşk yaptı.

⁵²¹ Bu beyit ile başlayan 7b sayfasının müstensih tarafından konulan sayfa numarası 15'tir, 7a sayfasının numarası ise 12'dir.

⁵²² "Teveccüh" şeklinde yazılan bu kelime vezin ve anlam gereği "tevcîh" olarak okundu.

⁵²³ Bu beytin tarih değeri hesaplandığında 1212 bulunmaktadır, fakat yazılı olan tarih 1229'dur.

Dil-güşā kāşāne kıldı ʿİzzetā bu mesnede
(1229)

30

Nezāketlü Cāmbāz-zāde Muḥammed Efendi'niñ maḥdūm-ı necībleriniñ velādet
tārīhidir.

(*Nezaket sahibi Cambazzade Muhammed Efendi'nin soylu oğlunun doğumuna söylenen tarihtir.*)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Hīn-i mevlūdunda Rāzī cevherī tārīḥ dedim
Muṣṭafā Rāʿif Efendi ola ʿizzī feyz-yāb

*Rāzī, Mustafa Raif Efendi doğduğunda
noktalı tarih söyledim. O, sabırlı, ilim ve
irfan sahibi olur inşallah.*

(1229)

31

ʿUṭūfetlü ʿAbdulkerīm Ağa'nıñ ki, Ḥācī ʿAbdullāh-zādedir, ehliniñ ve kerīmesiniñ ve
maḥdūmınıñ tārīhidir.

(*Nezaket sahibi Abdulkerim Ağa'nın, ki Hacı Abdullahzadedir, eşinin, kızının ve oğlunun tarihidir.*)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Dört taraftan çıkdı züvvār Rāzīyā tārīḥ dedi
Faṭıma Ḥānım fenādan ʿazm-i me'vā eyledi

*Ziyaretçiler dört bir yandan çıkıp
geldiler. Rāzī de tarih söyledi. Fatıma
Hanım fani dünyadan asıl yurduna
göçtü.*

(1228)⁵²⁴

32

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Söyledim menḫūtī tārīḥ fevtine Rāzī hemān
Edibe Ḥānım cihāndan vāşıl oldu cennete

*Onun vefatına noktalı harflerle tarih
söyledim. Edibe Hanım bu dünyadan
göçüp cennete ulaştı.*

(1228)

⁵²⁴ Bu beytin tarih değeri hesaplandığında 1231 bulunmaktadır, fakat yazılı olan tarih 1228'dir.

33

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Harf-i menkūṭ ile Rāzī āh edip tārīḥ dedim

Yā İlāhī 'azm-i 'uḳbā eyledi 'Arif Ağā

(1229)

Rāzī, ah ederek noktalı harflerle tarih söyledim. Ya Rab, Arif Ağā ahirete göçtü.

34

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

8a Haḳ te'ālā maẓhar etmiş zātın bu 'izzete

Āṣaf-ı vaḳt-i zamānsıñ lāyık olduñ rif'ata

Bursevī Rāzī du'aciñ cevheri tārīḥ dedi

Hüsrev-i Fā' iḳ be-nām ser'asker oldu devlete

(1242)

Allah seni böyle bir yücelikle şerefle, kıymetlendirmiş. Sen zamanın en büyük vezirisin. Bu yüceliğe layıksın.

Duacın Bursalı Rāzī noktalı harflerle tarih söyledi. Padişah kadar ünlü bir başkomutan oldu.

35

Āyāş Müfti-zāde Es'ad Pāşā'ya Burūsa'da vezāretiniñ ifāası zuhūr etdikde 'acizāne bu dürdāne tārīḥ söylendi, lakin keremi degil. Geldi gitti Burūsali güler yüzini görmedi. Bir 'aceb şeydir.

(Ayaş Müftüzadesi Esad Paşa'nın Bursa'da valilik görevi ortaya çıktığında kendisine bu acizane tarih söylendi. Lakin cömertliği görülmedi. Geldi gitti, fakat Bursalı onun bir güler yüzünü görmedi. Acayip tuhaf bir şeydir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Harf-i menkūṭ ile Rāzī söyledim tārīḥini

Es'ad Hātem-i zamān oldu yine ḳahhār vezir

(1244)

Ey Rāzī, noktalı harflerle tarihini söyledim. Esad Paşa zamanın en kahredici, zulmedici veziri oldu.

36

İşbu biñ iki yüz kırk bir senesi mäh-ı Şa‘bân-ı şerîfiñ on birinci günü yevm-i bâzâr ertesi sâ‘at beşde Kankarboz-zâde Seyyid Aḥmed Nazîf Mollâ'nıñ Süleymân ‘Âtîf ismi ile bir oğlu dünyâya geldi. Cenâb-ı ḥazret-i perverdigâr tûl-ı ‘ömr ile mu‘ammer eyleye, ‘âlim eyleye, kâmil eyleye, aḡniyâ-yı şâkirinden eyleye. Âmîn, âmîn. Nazîf Mollâ'nıñ peder-i ma‘nevîsi Şarıkcı-zâde e's-Seyyidu'l-Hâc İbrâhîm Râzî işbu menķûṭ târîḫi demişdür. Bir beyt ile ifâde olundu.

(Bu 1241 senesi Şaban ayının 11'inci günü Pazartesi saat 5'te Kankarbozzade Seyyid Ahmed Nazif Monla'nın Süleyman Atif ismiyle bir oğlu dünyaya geldi. Rızık veren yüce Allah ona uzun ömür versin, alim eylesin, kâmil eylesin, şükreden zenginlerden eylesin. Amin, amin! Nazif Molla'nın manevi babası Sarıkçızade Seyyidu'l-Hac İbrâhîm Râzî noktalı harflerle yazılan bu tarihi demiştir. Bir beyit ile ifade olundu.)

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün

Gelip mîlâdına bir cevherîñ târîḫ du‘â Râzî

Şerîf ‘Âtîf Süleymân'a Ḥudâ her dem mu‘în olsun

(1241)

Râzî, gelip onun doğumuna noktalı harflerle tarih söyleyerek dua et. Allah her zaman soylu, şerefli Atif Süleyman'a yardımcı olsun.

37

- 8b Burûsa'da Cizyedâr-zâde ‘İzzet Efendi Konağı'nda bir ḥücre tanzîm buyurduklarında târîḫ budur.

(Bursa'da Cizyedarzade İzzet Efendi'nin konağına bir oda yaptırıp düzenlediğine dair söylenen tarihtir.)

Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün

Cizyedâr-zâde Efendi hem daḥî ‘izzet be-nâm

Nîk nâm taḥşîl⁵²⁵ eder bû cedd gibi nîk ü nâm

Cizyedarzade Efendi, izzetiyle nam salmıştır. Oğul, ataları gibi iyi nam tahsil eder.

Pâk-i dâmen ḳadr-i ‘âlî mâyesi ḡâyet temiz

Dem-be-dem endîşesi Allâḥ rızâsıdır müdâm

O, şeref sahibi, yüce ve temiz yaratılışlı biridir. Onun zaman zaman duyduğu tek endişe daima Allah rızasıdır.

Bed nazardan şaklasıñ hem vâḫidi muḥtâr anı

Allah onu kötü nazardan korusun. İki

⁵²⁵ "taḥaşşul" şeklinde yazılan bu kelime vezin ve anlam gereği "taḥşîl" olarak okundu.

Dū cihānda Ḥāzret-i Ḥaḳ eylesiñ ḥāşıl merām

cihanda da onun dileğini kabul etsin.

Bī-kes ü bîçāre-gāna eyler imdād u kerem

Kimsesiz ve çaresizlere cömertlikte bulunur ve yardım eder. Yıkılmış, harap olmuş gönlünü böylelikle onarmayı arzular.

Ḥātır-ı vîrānesin ta‘mîr ile eyler tamām

- 5 Çok şikeste dilleri ābād eder leyl ü nehār
‘Ömriniñ müzdādına eyler du‘ālar ḥāş u ‘ām

Gece gündüz birçok kırgın gönlü onarır, memnun eder. Herkes onun ömrünün uzaması için dua eder.

Ḥānedānlu zātına vābestedir bī-reyb ü şek
Her murādı ḥizmete bağlayıp tutmuş kıyām

Tüm isteği hizmet etmek ve bu yolda çalışmaktır. Şüphesiz bu onun soyluluğundan gelmektedir.

Ḥāne-i kāşānesinde ḥücre tanzīm etmege
Kıldı niyyet ber-murād etdi anı ism-i selām

Köşkünde bir oda düzenlemeye niyetlendi. Baki olan Allah onu arzusuna kavuşturdu.

Ḥücre-i ‘İzzet Efendi oldu cāy-ı dil-güşā
Şihḥat u ‘āfiyet ile ede hem ārām-ı tām

İzzet Efendi'nin odası gönül açıcı bir yer oldu. Orada sağlık ve afiyet ile dinlenmek ona nasip olsun.

Meclis-ārā ḳadr-i vālā menba‘ı şāḥib-‘aṭā
Eylesiñ dil-ḥvāhı üzre zevkîni her şubḥ u şām

O, meclisleri süsleyen, yüce, kıymetli ve cömertlik kaynağı biridir. Her sabah ve akşam gönlünün isteğine göre, zevki üzre yaşasın.

- 10 ‘Ācizāne söz revācın buldu gayrī kıl du‘ā
Ki seniñ ḥaddiñ değılken eylediñ şarf-ı kelām⁵²⁶

Beceriksizce söylenen bu sözler kıymetini buldu. Artık dua et. Zira haddin değılken bu sözleri sarf ettin.

Rāzī-i kemter gedā dürdāne tārīḥ söyledi
Ḥabbezā bir oṭa bünyād eyledi ‘izzet be-nām

Fakir, zavallı Rāzī, kıymetli bir tarih söyledi. Meşhur İzzet Paşa ne güzel bir oda inşa etti.

(1245)

⁵²⁶ صدوف كلام : Vezin ve anlam gereği “şarf-ı kelām” olarak okundu.

Mūmā ileyh ʿİzzet Efendi ʰazretleriniñ iki yüz kırk yedi senesi mäh-ı Zilhicce'siniñ beşinci gicesi Süleymān Cānib ismiyle bir oğlu dünyāya teşrīf eyledikde ʿacizāne bu tārīhi söyledim.

Adı geçen İzzet Efendi ʰazretlerinin 1247 senesi Zilhicce ayının 5'inci gecesini Süleyman Canib ismiyle bir oğlu dünyaya teşrīf eylediğinde ben fakir de ona bu tarihi söyledim.)

Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn
(Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn)⁵²⁷

Söyledim cevherle tārīh Rāziyā mīlādına

Ey Rāzī, Süleyman Canib'in doğumuna noktalı harflerle tarih söyledim. Allah bahtını ona yaver eylesin.

Süleymān Cānib'in bahtın ede yāver hemān Allāh

(1247)

39

- 9a Devletli mehābetli ʿAbbās Pāşā ʰazretleri biñ iki yüz yigirmi yedi senesi Bolu ve Virānşehir sancağına mutasarrıf olup manşib-nişin olduklarında müceddeden bir sarāy binā buyurup tekmilinde işbu tārīh söylenip ve bir tahta üzerine ketb ü tehzīb olunmağla kendi teḳāʿud buyurdıkları beyt-i raʿnāda āvīze olunmuşdur ʿazīzim.

(Refah, saadet sahibi yüce Abbas Paşa ʰazretleri 1227 yılında Bolu ve Viranşehir sancaklarına mutasarrıf olup bu makama geldiklerinde yeni bir saray yapılmasını emretti. Saray tamamlandığında ona bu tarih söylendi ve bu tarih bir tahta üzerine yazılarak kendisinin oturdukları güzel odada asılmıştır azizim!)

Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn

Bārekallāh oldu bir nev-beyt-i raʿnā dil-güşā

Gönül açıcı, yeni, güzel bir ev! Allah mübarek etsin. Gönül ehli insanlar onun penceresinden bakarken daima safa bulur, mutlu olurlar.

Revzeninden kesb eder ehl-i dilān her dem şafā

Ġıbṭa eder erbāb-ı rıḳḳat cāy-ı ʿālī ḳadrine

İnce, zarif, sanatkār insanlar bu kıymetli yüce yere imrenerek bakarlar. Böyle cazip bir yeri gören herkes ona övgüde bulunur.

Böyle dılcū mesnede her bir gören eyler şenā

Resm-i zībāsın temāşā eyleyen bī-iştibāh

Şüphesiz onun bu güzel eserini görenler öyle şaşırır, hayrete düşer ki

⁵²⁷ Bu tarih beytinde ilk dize Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn, ikinci dize ise Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn vezniyle yazılmıştır.

Vālih ü hayrān olur bī-cān şanursın gūyiyā

onların cansız olduğunu zannedersin.

Arz-ı ra'nā havz-ı vālā beyti gāyet dil-firīb

Bu güzel yeri, büyük, güzel havuzu ve oldukça cazibeli olan bu evi ziyarete gelenler ellerini açıp gönülden dua ederler.

Cān u dilden cümle züvvār dest açıp eyler du'ā

5 Nīm nigehele görse Behzād naqşını taḥsīn eder

Ünlü nakkaş Behzad onun naqşını göz ucuyla bile görse övgüde bulunur. Onun süsü, güzelliği gönle huzur verir.

Zīynet ü ārāyış-i resmi daḥi feraḥ-fezā

Bānī-i beyt-i dilārā feyz-i Ḥaḫ'dan behre-yāb

Gönül süsleyen bu evi yapan kalplerin veziri Abbas Paşa Allah'ın bereketinden, ilminden nasiplensin. Allah daima onun yardımcısı olsun.

‘Abbās Āşaf-ı zamīrdır Ḥaḫ muḥini dā'imā

Vaṣf-ı ḥālīn ben ne ḥācet ḳāl ile tefhīm edem

Benim sözlerle bu durumu anlatmama ne gerek var? Onun parlayan, güzellik saçan yıldızı yükseklerden ışıdamakta.

Berḳ urur burc-ı sa‘īdde kevkeb-i revnaḳ-nümā

Fāyık-i aḳrān-ı ‘ālem cümleñ dānişveri

Benzerlerinden daha üstündür. Hepsinden daha bilgili, alimdir. Fakirlere, kimsesizlere yardım etmek ona yakışır, uygun düşer.

‘Ācizān u bī-kesāna dest-gīr olsa revā

Ḥaḫ bu zāt-ı ‘ālī-ḳadri dem-be-dem şādān ede

Allah bu yüce, değerli zatı daima mutlu mesut etsin. Kendi zümresi içerisinde parmakla gösterilen biri olmak ona yakışır.

Zümresinde hem müşār-ı bi'l-benān olsa sezā

10 Nī‘met-i cūdı gibi mebzūl olup leyl ü nehār

Cömertliği gece gündüz saçacak kadar boldur. Vaktinin adilleri arasında, rıyasız, efendi olan ancak odur.

‘Ādilān-ı vaḳt ise ancak efendi bī-riyā

Yā İlāhi ḳıl bu zāta daḥi tevḳiḳiñ refīḳ

Ya İlāhi, yardımını bu zata yoldaş eyle. Her işi şaşılacak şekilde yolunda gitsin.

Her umūrı ḥayret ile bulsun anıñ neşv ü nemā

Rūz u şeb dil-ḥvāhı üzre zevḳ ede bu ḥānede

Bu evde gece gündüz gönlünün istediği gibi zevk sürsün. Burada layık olanlara cömert davranarak ihsanda ikramda bulunsun.

Lāyıkına ede iḥsān u kerem luṭf u ‘aṭā

Harf-i menkûṭ ile Rāzī bendesi tāriḥ dedi
 ‘Abbās Ḥātem-i zamān yapıḍı sarāy nām-fezā
 (1228)

Bu Rāzī kölesi noktalı harflerle tarih söyledi. Zamanının en cömert kişisi Abbas, namını arttıran bir saray yaptı.

M-1⁵²⁸

- 9b Biñ iki yüz yigirmi altı senesinde Rümeli Kaẓıʿaskeri Kiçeci-zāde Muḥammed ʿİzzet Efendi Burūsa'da Ḥaremeyn-i Şerīfeyn müfettişi bulunup bir laṭife-gūy, şāḥib-i sūḥān ḥurde-şinās çelebī zāt olmağla beynenāda ülfet-i tāmme olup ve bu Rāzī-i ‘aciz ü nāḥār u nāḥīz ü lā-‘ilāc ol āvānda nā-mizāc olup şāḥib-i firāş olmağla işbu laṭife kendilerine taḥrīr ü tesyār olundu. Laṭife-i mezbūre budur.

(1226 yılında Rumeli Kazaskeri Keçecizade Muhammed İzzet Efendi Bursa'da Haremeyn-i Şerifeyn müfettişi olarak bulunmuş olup kendisi şakacı, söz sahibi, zarif ve idraki kuvvetli beyefendi biridir. Aramızda büyük bir dostluk oluştu. Bu fakir, aciz ve çaresiz Rāzī, o zamanlarda hasta ve yatalak iken bu güzel şakaları kendilerine yazıp gönderdi. Adı geçen şakalar bunlardır.)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Ey mürüvvet-mend efendim vāy saña
 Şormadıñ ḥāṭırcıgım n’oldu bana

Ey cömert, iyiliksever efendim! Bana ne oldu diye hiç hatırmı sormadın.

‘Aklıña ḥiç gelmedim mi ben seniñ
 Yoḥsa ḳadriñ bilmedim mi ben senin

Ben senin aklına hiç gelmedim mi, yoksa kıymetini mi bilmedim?

Ġālibā ḳayd etmemişsiñ deftere
 Ben de şandım kendimi ben yoḳ yere

Galiba beni defterine kaydetmemişsin. Ben de kendimi yok yere kayıtlı zannettim.

Bī-kesi teftişe geldiñ bunda sen
 Kimsesi var mı şanırsıñ beni sen

Sen burada bir kimsesizi teftiş etmeye geldin. Yoksa sen beni kimsesi var mı zannediyorsun?

⁵²⁸ Tarih manzumeleri arasına yazılmış bu şiir, *mesnevi* nazım şekliyle yazılmış bir manzum latife örneğidir.

5 Gice gündüz āh edip an alarım
Bir daıka ırmayıp an alarım

*Gece gündüz bir dakika bile
durmadan ah ederek kan alarım.*

an ıbanı ıkarıp bükdi belim
Hem zebānım yok benim ıtmaz elim

*Kan ıbanı ıkardım, belim büküldü.
Halimi anlatacak dilim yok, elim de
tutmuyor.*

Güyyā āte gibi yanar hemān
Bir daıka bir nefes vermez amān

*Sanki ate gibi yanıyor. Bir dakika
bile nefes vermiyor.*

Cānıma kār etdi amā neyleyem
Kime ekvā eyleyip kime diyem

*Dayanacak gücüm kalmadı, ama ne
yapabilirim ki? Kime ikayet edip
kime derdimi anlatayım?*

Gözlerimden an gelir an alarım
Hālimi kimler bilir an alarım

*Gözlerimden kan gelir, kan alarım.
Kan alayan u halimi kimseler
bilmez.*

10 Hic evime gelmedi yārānımız
Var anurdım yok imi yārānımız

*Evime dostlarımız hiç gelmedi. Oysa
ben dostlarımızın olduunu
sanıyordum, yok imi.*

Dostlarımdan yok beni arar orar
Bir su'āl-i hāır etseler ne var

*Dostlarımdan beni arayan soran yok.
Hatırımızı öyle bir sorsalardı ne
olurdu ki.*

10a Bir hāiyyet yok benim zātımda kim
Ba'zı ba'zı ola yārān hemdemim

*Bende hiç kuvvet kalmadı. Keke
dostlarım ara ara bana arkadaşlık
etseler...*

Kim arar bu ben gibi bī-āreyi
Zātı yok zamānı yok āvāreyi

*Bu benim gibi aresizi, kimsesi
olmayan, zamanı olmayan serseri
aylaı kim arar ki.*

Rüzgār eser ise vermez keder
ayrī yokdur hāneme gelir gider

*Talihim yaver gitseydi üzüntü de
olmazdı. Zira evime ne gelen var ne
giden.*

- 15 Dā'imā eyler beni ağāzesi
Biri ħurūs birisi ezān sesi

Beni daima bağurtur, inletir. Benim duyduğum ise biri horoz, diğeri ise ezan sesi.

Ķapımı çalar ise *fedveleci* (?) ⁵²⁹
Şübhe gelmez bilirem *fedveleci*

Fedveleci kapımı çalarsa hiç şüphelenmem, bilirim ki fedvelecidir.

Şöyle ħursun dostluğumuz gelseler
Ķomşu ħaĳķın yerine getürseler

Dostluğumuz şöyle dursun. Onlar bir gelip de komşu ħaĳķını bari yerine getirsinler.

Bu günāh olur ise ben çekerim
İtdigim günāhları ben çekerim

Bu günāh ise ben cezasını çekerim. İşlediğim günāhların cezasını ben çekerim.

Ķaddimi bilip de ülfet eylesem
Uydurıp kendime ülfet eylesem

(Keşke biri olsa da) haddimi bilerek onunla dostluk etsem, kendime uydurarak, birbirimize alışarak onunla dostluk kursam...

- 20 Öylesi var ise de ħīc gelmedi
Bir kimesnem yok imiş ħīc gelmedi

Öyle biri varsa da bana hiç denk gelmedi. Hiç kimsem yokmuş, öyle biri hiç gelmedi.

Gel helāl eyle baña ülfetimiz
‘Azm-i ‘uĳbāya gider cān u ‘azīz

Gel, bana dostluğumuzu helal eyle. Zira can ve sevgili arasındaki dostluk ahirete kadar gider.

Ölür isem ħōd yerim ħāzır benim
‘İzzetim vār tārīhim ħāzır benim

Ölürsem yerim hazırdır. Kıymetim var, tarihim de hazırdır.

Rāziyā eyler du‘ā dā'im saña
Vāşıfıñ tārīhini göndür bana

Ey Rāzī, o daima sana dua eder. Sen vāsfedenin tarihini bana gönder.

Anuñ ile vaktimi kılam güzār
Bu cihānıñ hālını yazar çizer

*Bu dünyanın halini böyle yazıp
çizmekle artık vaktimi geçireyim.*

- 25 Söz tamām oldu efendim söz tamām
Yüz çevirdi dostlarımız yüz tamām

*Efendim, dostlarımız bizden yüz
çevirdi, artık söylenecek sözümüz
kalmadı, sözümüzü de tamamladık.*

40

Kerīmem Rābi'a Hānım dünyāya zühūrunda işbu tārīh söylenmiştir.

(Kızım Rabia Hanım dünyaya geldiğinde ona bu tarih söylenmiştir.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Söyledim dürdāne tārīh Rāziyā mīlādına
Rābi'a Hānım'la şādān kıldı çün Allāh bugün

(1227)⁵³⁰

*Ey Rāzī, Rabia Hanım'ın doğumuna
kıymetli bir tarih söyledim. Zira
Allah bugün onunla bizleri mutlu,
mesut eyledi.*

41

- 11a İşbu biñ iki yüz otuz dört senesi māh-ı zilhicce-i şerīfiñ yigirmi yedinci günü yevm-i cum'a sâ'at onda kerīmem Rābi'a Hānım'ın rūh-ı tūtī-i şeker-güftarı gülzār-ı fenādan bağ u behište 'azīm ü naḥl-i tūbā-yı murğ-zārda āşiyān u kâ'im olduğda sūz-ı derūn ve çeşm-i pür-hūn ile bir beyt söyleyip cevherī tārīh ile tefhīm olunmuşdur. Bir ta'accüb olunur hālettendir ki yedi yaşında bir çocuk ḥüsn ü güzel ḥulḳı güzel cümleye nevāzişle gāyet faşīḥ ve belīg ve zekī ve mütেকellime ezberinde kudsī ve maḥlūt beytler ve gūnā-gūn laṭifeler ve her bir ḥuşūsuñ fevkine varır. Hāşılı 'aḳl u rüşdi ve harekāt u tavrı nesneye göre olmadığından cigerde bir āteş peydāh oldu. Cenāb-ı ḥāzret-i Allāh kereminden şabr u 'ināyet eyleye. Āmīn. Tārīh:

(Bu 1234 yılı Zilhicce ayının 27'si Cuma günü saat 10'da kızım Rabia Hanım'ın tatlı dilli papağanının ruhu fanî gül bahçesinden cennet bahçesine göçüp can kuşu Tuba ağacında yuva yapıp oraya geçtiğinde bağrım yanımuş ve gözlerim kanla dolmuş halde bir beyit söyleyip noktalı tarih ile (bu durum) beyan

⁵³⁰ Bu manzumenin tarih değeri, diğer tarih manzumelerinden farklı olarak, müstensih tarafından yazılmamıştır. Ayrıca bu manzumeden sonra 10b sayfasına geçilmiştir, fakat 10b sayfası boş olduğundan 11a sayfasıyla numaralandırmaya devam edilmiştir.

olunmuştur. Tuhaf bir durumdur ki 7 yaşında bir çocuk, güzelliği yerinde, yaratılışı güzel, herkesin gönlünü okşayan açık, düzgün, güzel ve zekice konuşan, ezberinde kutsal ve karışık zor beyitler barındıran, renkli şakalar yapan ve her hususu anlayabilen bir çocuktur. Kısacası akli, yetişkinliği, hareketleri yaşına göre olmadığından (yaşından daha ileri olduğundan) ciğerde bir ateş peyda oldu. Yüce Allah bize kereminden sabır versin, yardım etsin. Amin! Tarih:)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Söyledim dürdâne târîh fevtine Rāzî hemân

Rāzî, onun vefatına kıymetli bir tarih söyledim. Rabia Hanım bu dünyadan cennete göçti.

Rābî'a Hānım cihāndan 'azm-i cennet eyledi

(1235)

42

İşbu biñ yüz toksân beş senesi mäh-ı Receb-i şerîfîñ gurrende helâlim Şerîfe Züleyhâ Hānım ile zifâf olup beynehümāmızda imtizâc-ı küll olup ve kendiden dört kız bir oğlan vücûda geldi. Ben seferlerde çok zamân geşt ü güzâr etdim ve giriftâr esîr oldum geldim. Yine ırzı ile buldum. Ğāyet şābirelerden idi ve daħi varıma var yoguma yok oldu. Tamāmen kırk bir buçuk sene beynimizde zevciyyet vukū' buldu. Ben dünyāda ve ahiretde hoşnūd ve rāzîyim. Cenāb-ı hāzret-i Allāh daħi rāzî olsun. Kereminden takşîrātını afv eylesün. Ğāyet ile hālîme ve ğāyet selîme ve hālîne göre kerîme idi. Ve bu 'ālemde tehevvr neye derler bilmeyenlerden idi. Hattā kendi cāriyesine daħi

11b tehevvr bilmez idi. / Böyle bir hatun idi. 'Ābide ve zāhidelerden idi. Gicelerde kâ'im gündüzlerde şā'im idi. Raḥmetallāhi 'aleyh raḥmeten vāsi'a. 'Ācizāne ḥaḳḳında söylediğim cevherî târîḥdir.

(Bu 1195 yılı mübarek Recep ayının ilk gününün gecesinde helalim Şerife Züleyha Hanım ile zifafa girip aramızda güzel bir evlilik hasıl oldu ve kendisinden dört kız, bir oğlan çocuğum oldu. Ben seferlerde çok zaman geçirdim, esir düştüm, geldim. Yine de onu namusu ve iffetiyle buldum. Oldukça sabırlıydı. Varıma var, yokuma yok idi. Tam olarak kırk bir buçuk sene aramızda evlilik hasıl oldu. Ben dünyada ve ahirette kendisinden razı ve hoşnutum. Yüce Allah da ondan razı olsun. Cömertliğiyle onun günahlarını affeyesin. Oldukça yumuşak huylu, tabiatı güzel ve imkanı ölçüsünde cömert biriydi. Bu alemde kızmak nedir, öfke nedir bilmeyenlerden idi. Hatta kendi cariyesine bile öfkelenmezdi. Böyle bir hatundu. Allah'a kulluk vazifesini yerine getiren dindar biriydi. Geceleri ibadet eder, gündüzleri oruç tutardı. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, ki onun rahmeti geniştir. Bu fakir hakkında söylediğim noktalı tarihtir:)

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Dedi menķüt ile Rāzī anuñ fevtine tārīhin
Züleyhā 'azm-i rāh etdi bugün firdevse yā 'adne

Rāzī noktalı harflerle onun ölümüne tarih söyledi. Züleyha Firdevs veya Adn cennetlerine doğru yol aldı.

(1236)

43

Şāhib-i dīvān Sarıķçı-zāde es-Seyyid el-Hāc İbrāhīm Rāzī kendi kerimesi merhūme dervīşe Rahīme Hanım'a söylediği tām tārīhtir. Merhūme ķaşidesinde nasıl tefhīm olunmuş ise 'aynı idi. Veliyyelerden idi. Hattā teslīm-i rūh etdiği gice bu gün bir kerāmātı zūhūra geldi. Cenāzesine nigāh-bān olan hatunlar şabāha karşı hāba varmışlar. Birer birerleriniñ menāmına girip hıtab etmiş ki sizler beni bekler iken hāba vardınız. şabāh namāzınıñ vakti geçeyor, bīdār oluñ. Edā-yı şalāt idiñ. Ben sebep olmayayım. Belki soñra baña hıtab olur diyü mü'ekkellerini hābdan bīdār etmiş. Cümlesi böyle şehādet etdiler. Raḥmetallāhi 'aleyh, raḥmeten vāsi'a. ķaşidesindeki tārīh:

(Divan'ın sahibi Sarıķızade Seyyid Hacı İbrāhīm Rāzī'nin Allah'ın rahmetine kavuşmuş olan kendi kızı dervīşe Rahīme Hanım'a söylediği tam tarihtir. Merhume kasidesinde nasıl anlatılmışsa öyle idi. Ermişlerdendi. Hatta ruhunu teslim ettiği gecenin sabahında bir kerameti meydana geldi. Cenazesine gözcülük yapan hatunlar sabaha karşı uykuya dalmışlar. Her birinin ayrı ayrı rüyasına girip onlara demiş ki: "Sizler beni beklerken uykuya daldınız. Sabah namazının vakti geçiyor, uyanın! Namazınızı eda edin! (Kılmamanıza) ben sebep olmayayım. Belki (bunun hesabı) benden sorulur." diyerek oradaki kadınları uykudan uyandırmış. Hepsine buna şehādet ettiler. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, ki onun rahmeti geniştir. Kasidesindeki tarih:)

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Kerāmetlü kerimem bu veliyye eyledi uķbā
Peder māder ile hālın bilenler ķıldı vāveylā

Keramet sahibi, ermiş kızım ahirete göçtü. Onun anne ve babasının halini bilenler de feryat eyledi.

Daḥi bīkr-ile pākīze ki hem 'ābīde zāhīde
Zamāna göre bir ḥikmet 'aceb a'lā idi a'lā

Dindar ve tertemiz bir bakireydi. Zamanına göre çok yüce ve hikmet sahibi biriydi.

Du‘āsın müstecāb eyle ebeveyniñ bu merhūme
İlāhī fażl-ı lūtfuñdan kerem kıl mesned-i ‘ulyā

*Ya Rab, anne ve babasının onun için
ettikleri duaları kabul eyle.
İhsanından ona yüce bir makam ver.*

Maķāmı ‘adn ile firdevs ola yā Rab bu mazlūmuñ
Enīsi Meryem olsun hem munīsi ḥazret-i ‘Azrā

*Ya Rab, bu mazlumun makamı
Firdevs ile Adn cennetleri olsun.
Dostu ve can yoldaşı da Hazreti
Meryem olsun.*

- 5 Cigerden āh edip Rāzī dedi fevtine tām tārīḥ
Raḥīme Ḥānım'a Allāh cinān eyleye me’vā

*Rāzī yürekten bir ah çekerek onun
ölümüne bu tam tarihi söyledi. Allah
Rahime Hanım'a cenneti yurt eylesin.*

(1234)

- 12a Merhūmeniñ bir kerāmātı daḥi çarşudan bir kadın yediyle iki degirmi yemenī alıp
aķçesini teslīm eylemiş. Mezkūr kadın aķçeyi yemenī aḥz etdiği gāvıra vermemiş. Bu
ḥāl üzre iken merhūme yemenī getiren kadınıñ menāmına girip sen yemenī parasını
vermemişsiñ. Ben yemenī aķçesi içün zaḥmet çekiyorum. / Kerem eyle, beni bu
rücūmdan ḥalāş eyle āgāḥ eylemiş. Mezbūre yemenī aḥz eyleyen kadın böyle böyle
taķrīr ve böylece iķrār eyledi. Raḥmetallāhī ‘aleyh raḥmeten vāsi‘a.

*(Merhumenin bir kerameti de şudur: Çarşıdan bir kadın aracılığıyla iki top yemeni alıp parasını da kadına
vermiş. Adı geçen kadın parayı, yemeni aldığı gavura vermemiş. Bunun üzerine merhume yemeniyi
getiren kadının rüyasına girerek "Sen yemeni parasını vermemişsin. Ben yemeni parası yüzünden zahmet
çekiyorum. Cömertlik edip beni bu eziyetten kurtar." diyerek onu durumdan haberdar etmiş. Adı geçen ve
yemeniyi alan kadın böyle anlatıp durumu bildirmiş. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, ki onun rahmeti
geniştir.)*

44

Maḥrūsa-i Burūsa'da Gökdere Maķsem’i civārında Başçı Tekyesi demekle meşhūr olan
zāvīyeniñ şeyḫi efendi merḥūm olduğda işbu tārīḥ söylenmiştir.

*(Bursa şehrinde Gökdere Maksem’i civarında Başçı Tekkesi olarak bilinen zaviyenin şeyhi Allah'ın
rahmetine kavuştuğunda kendisine bu tarih söylenmiştir.)*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Başçı şeyḫi semt-i ‘uķbā eyledi

*Başçı şeyhi ahiret semtine göçtü. Can kuşu
cennetteki Tuba ağacına konmak istedi.*

Murğ-ı rūhı kâsd-i tûbâ eyledi

Lafza-i ism-i celâl zikri ile

‘Arş u ferşi gezdi ‘ulyâ eyledi

Yüce Allah'ın ismini zikrederek yeryüzü ve gökyüzünü gezdi.

Meclis-i peygambere bulmuş vüshül

Ne sa‘âdet rūhın ihyâ eyledi

Ne büyük saadet ki peygamberin meclisine kavuşup ruhunu ihya eyledi.

Zâtına vâbeste oldu lutf-ı Hâk

Ḥatm-i enfâsında imâ eyledi

O, Allah'ın inayetine mazhar oldu. Son nefesinde bunu bize gösterdi.

- 5 Geldi üçler cevherî târîh dedi
Şeyh Pâşâ ‘azm-i me’vâ eyledi

Yeryüzünün en büyük alimleri, zamanın kutupları gelip ona tarih söyledi. Şeyh Paşa ahireti yurt edindi.

Râzî-i yārânı dâ’im âh edip

Rûhı için bir de du‘â eyledi

Onun dostlarından biri olan Râzî daima feryat ederek onun ruhu için bir de dua eyledi.

(1242)

45

Biñ iki yüz yigirmi altı senesi mäh-ı Şaferü'l-Ḥayr'ın altıncı ve cum‘a gicesi sâ‘at biri çâyrek giçerken Cizyedâr-zâde ‘İzzet Efendi'miziñ kerîmesi dünyâya teşrîf eyledi. İsmiñi Tayyibe ta‘yîn eylediklerine binâ’en bu târîh söylenmiştir.

(1226 yılı Safer ayının 6'sı Cuma gecesı saat 01.15'te Cizyedarzade İzzet Efendi'mizin kızı dünyaya geldi. İsmiñi Tayyibe koymaları üzerine bu tarih söylenmiştir.)

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Mücevherle müzeyyen söyledim târîhini Râzî

Şeref verdi kudümiyle cihāna Tayyibe Ḥānım

Râzî, noktalı harflerle süsleyerek tarihini söyledim. Tayyibe Hanım bu dünyaya gelerek bizi şerefletirdi.

(1226)⁵³¹

⁵³¹ Bu beytin tarih değeri hesaplandığında 1225 bulunmaktadır, fakat yazılı olan tarih 1226’dır.

46

- 12b Cizyedār-zāde devletlū Ḥüsām Efendi'miziñ biñ iki yüz kırk altı senesi mäh-ı Şa'bān-ı şerīfde ‘Abdullāh Māhir Efendi nām-ı maḥdūmı dünyāya teşrīf eylediklerinde işbu menķūṭī tārīḥ söylendi. Ma‘lūm buyurulmuşdur.

(Cizyedarzade devletli Hüsām Efendi'mizin 1246 yılı Şaban ayında Abdullah Mahir Efendi adıyla bir oğlu dünyaya geldiğinde ona bu noktalı tarih söylendi. Bildirilmiştir.)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Düşdi bir dürdāne tārīḥ Rāziyā mīlādına

Māhir'i ‘arīf zamānıñ yāveri ğaffār ola

(1246)

Ey Rāzī, kıymetli bir tarih onun doğumuna söylendi. Arif, bir alim, zamanın yardım edeni, yaveri olur inşallah.

47

Cizyedār-zāde Ḥüsām Efendi'miziñ maḥdūmı Ḥüseyn Āgāh Efendi'niñ biñ iki yüz kırk altı senesi mäh-ı Şa'bān-ı şerīfde bir kerīmesi dünyāya teşrīf ve ismi Āmire olmakla işbu tārīḥ söylendi. Ma‘lūmu bulmak için bu maḥale kayd olundu.

(Cizyedarzade Hüsām Efendimiz'in oğlu Hüseyin Āgāh Efendi'nin 1246 yılı Şaban ayında bir kızı dünyaya geldi. İsmi Āmire konuldu ve kendisine bu tarih söylendi. Bilineni göstermek, ortaya çıkarmak için bu yere kaydedildi.)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Söyledim menķūṭī tārīḥ Rāziyā mīlādına

Āmire Ḥānım'la tezyīn eyledi bezm-i felek

(1246)

Ey Rāzī, onun doğumuna noktalı harflerle tarih söyledim. Amire Hanım gökyüzü meclisini süsledi.

48

Cizyedār-zāde ‘uṭūfetlu ‘İzzet Efendi'niñ maḥdūmı Nazmī Efendi liḥyesine tārīḥ:

(Nezakat sahibi Cizyedarzade İzzet Efendi'nin oğlu Nazmī Efendi'nin sakalına söylenen tarihtir.)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Düşdi şakḳ-ı ḥāmeden dürdāne tārīḥ Rāziyā
Nazmiyā liḥyeñ sefid olmak revādır luṭf ile
(1249)

*Ey Rāzī, kalemin ucundan kıymetli
bir tarih düştü. Ey Nazmi, sakalının
güzellikle aklaşması sana yakışmış,
uygun düşmüş.*

49

13a İşbu biñ iki yüz kırk sekiz senesi mäh-ı muḥarreminiñ onuncu yevm-i cum'a ertesi sā'at
birde Şarıḳçı-zāde e's-Seyyid El-Ḥāc İbrāhīm Rāzī-i 'āciziñ 'Abdu's-selām Rāmiz
ismiyle bir oğlu dünyāya geldi. Cenāb-ı Ḥāzret-i Allāh 'ālim eyleye, kāmīl eyleye, 'ābid
eyleye, aḡniyā-yı şākirinden eyleye, ṭul-ı 'ömr ile mu'ammer eyleye. Āmīn āmīn. Ḥīn-i
zuhūrununda pederi bu tārīḥi dimişdir:

*(Bu 1248 yılı Muharrem ayının 10'u Cumartesi günü saat 1'de bu fakir Sarıḳcızade Seyyid İbrāhīm
Rāzī'nin Abdusselam Ramiz ismiyle bir oğlu dünyaya geldi. Yüce Allah onu alim eylesin, kāmīl eylesin,
Allah'a kul eylesin, şükreden zenginlerden eylesin, uzun ömür versin! Amin, amin! Babası doğum anında
ona bu tarihi söylemiştir.)*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir düşürdüm Rāziyā mīlādınıñ tārīḥini
Gülsitān-ı dehre geldi Rāmiz-i 'ālī-mizāc
(1248)

*Ey Rāzī, onun doğumuna tarih
düşürdüm. Yüksek karakteriyle
Ramiz dünya gülbahçesine geldi.*

50

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yapdı bir 'ālī-neseb kim hem sa'īd hem nazīf
Verdi revnaḳ ḥüsnüne resmi daḡı oldu zarīf

*Yüce, temiz soylu biri bu eseri yaptı
ki parlak ve güzel olan bu eser
oldukça zarif oldu.*

Geldi şakḳ-ı ḥāmeye Rāzī dedim tārīḥini
Eski ḥammām yeñiden ta'mīr olundu pek laṭīf
(1247)

*Rāzī, kalemimin ucuna gelince
tarihini söyledim. Eski Hamam
oldukça güzel bir şekilde yeniden
tamir edildi.*

51

Maḥrūsa-i Burūsa'da Ḥiṣār derūnunda Şūfī-zāde ḥaremeyni'ş-şerīfeyn baş kâtib Muḥammed Sa'īd Efendi ḥazretleri mutaşarrıf oldukları eski ḥamām külliyyāda ta'mīr buyurduklarında Rāzī-i 'āciz-gedā daḥi bālāda taḥrīr olan tārīḥi söyledim. Bir levḥaya terkīm ve ḥammāma āvize olundu.

(Bursa şehrinde kale içinde Haremeyn-i Şerifeyn baş kâtibi Muhammed Said Efendi hazretleri, yetkisinde bulunan külliyedeki eski hamamın tamirini buyurduklarında ben fakir Rāzī de hamamın üstünde yazılı olan tarihi söyledim. Bu tarih bir levhaya yazıldı ve hamama asıldı.)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rāziyā bā ile yazdım söyledim tārīḥini

Eski ḥammām yeñiden ta'mīr olundu pek laṭīf⁵³²

(1248)

Ey Rāzī, eski hamam pek güzel bir şekilde tamir edildi. Onun tarihini "bā" ile yazdım, söyledim.

K-1

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

14b Ḥudā'nıñ beytine ārzū çekip görmek merām etdim
Şeb ü rüzda bu maṭlūba derūnī ber-devām etdim

Allah'ın evini arzulayıp görmek istedim. Bu arzuyu içimde gece gündüz daima saklı tuttum.

Mi'eteyn ü elif ile otuz birde gidip bahren
Şürūṭ üzre farīzī ḥaccı tekmlen tamām etdim

1231'de, deniz yoluyla, üzerime farz olan hac vazifemi, sevinçle, eksiksiz olarak tamamladım.

Müyesser eyledi Mevlā bu 'āciz ābd-i nācīze
Ziyāret eyledim bir bir ki taḥkīk-i maḳām etdim

Allah bu aciz ve çaresiz kula bu ziyaretini kolaylaştırdı. Orada tüm makamları bir bir araştırarak gezip gördüm.

Ḳulına cānib-i Ḥaḳ'dan bu bir iḥsān-ı zebānī
Ḥicāzıñ sırtına vāḳıf olup 'aḳlımı tām etdim

Bu, Allah tarafından kuluna bahşedilmiş bir dil, söz nimetidir. Mekke ve Medine'nin sırtına vakıf olup aklımı tamamladım, kafamdaki soruları giderdim.

⁵³² Sayfa kenarında "Ḥammāma göre bā ile yazdım bir güzel imā var efendim." ifadesi mevcuttur. Bu ifadelerden sonra sayfa bitip 13b sayfasına geçilmektedir, fakat 13b sayfası ile 14a sayfası boştur. Bu nedenle numaralandırmaya 14b sayfasından devam edilmiştir.

5 Başım açıp giyip ihramı feryād eyledim anda
‘Arāfāta çıkıp lebbeyk diyü zıkr-i kelām etdim

Orada başımı açıp ihramımı giyerek Allah'a yalvardım. Arafāt'a çıkıp "Lebbeyk" diyerek Kur'an'ı zikrettim.

Kuşūrum ‘afvını Hāk'dan temennī eyledim dilden
Tavāf u sa‘yi tekmīl eyledim beytū’l-ḥarām etdim

Kusurlarımı affetmesi için Allah'a gönülden yalvardım. Tavaḥ ve sa'yimi tamamladım, hac vazifemi yerine getirdim.

Serimi secde-gāhından ayırma dā’imā yā Rāb
Sözümü ḥikmetiñ bāb-ı me’ābında ḥitām etdim

Ya Rab, başım daima secdegahında olsun. Sözümü senin hikmet kapında noktaladım.

‘Azīmet eyledim berren gelip sulṭān-ı kevneyne
Girip bāb-ı selāmiden ṣalāt ile selām etdim

İki cihan sultanına kara yoluyla gittim. Barış ve kurtuluş kapısından girip namaz kılarak selam verdim.

Niyāz etdim o maḥbūb-ı Ḥudā'dan cümle maḥṣūdum
Murād aldım murād üzre murādımca kıyām etdim

İsteklerim için Allah'ın sevgilisine dua ettim. Arzuladığım gibi mutlu oldum. Gönümce (onun karşısında, saygıyla) ayakta durdum.

10 Bi-ḥamdi’llāh naṣīb oldu eşigine yüzüm sürmek
Ḥużūr-ı ma‘nevīsinde elif ḳaddimi lām etdim

Allah'a hamd olsun ki evinin eşigine yüzümü sürmek nasip oldu. Senin manevi huzurunda elif harfi gibi dimdik duran boyumu lam harfi gibi eğik kıldım.

İlāhī Rāzī-i bī-kes gedānıñ cürmin ‘afv eyle
Amān iḥlās ile ḥatm et ki tevḥīdi müdām etdim

Ya Rab, kapına gelen bu kimsesiz Rāzī'nin günahlarını affeyle. Onun bu ibadetini iḥlas ile sonlandır. Allah'ın birliğine olan inancımı daim kıldım.

M-2

15a

Münācāt-ı Seyyid Rāzī ile'l-mevli'l-ḳaḍī

(Seyyid Rāzī'nin Hüküm Sahibi Yüce Mevla'ya Münacatı)

Mefā’lün Mefā’lün Fe’ülün

Ḥitābından ‘aṭāsından İāhī
Kerem ḳıl pādīṣāhlar pādīṣāhı

Ya Rab, Kur'an'ından ve ihsanından bizi nasiplendir. Ey padişahlar padişahı kerem eyle.

Benim ʿiṣyānıma yokdur nihāyet
Olursa yine senden ʿināyet

Ancak sen bana yardım edersin, zira benim isyanımın bir sonu yoktur.

Ki zīrā yok benim bir dest-gīrim
Cenāb-ı ʿizzetiñdir dest-gīrim

Çünkü benim başka bir yardımcım yoktur. Tek yardımcım yüce kudretindir.

ʿAceb fevķimde var mı bir güneh-kār
Güneh-kārım güneh-kārım güneh-kār

Günahkarım, günahkar! Acaba benden daha büyük günahkar var mıdır?

5 Olursa derdime dermān seniñdir
Haķıķatde kamu fermān senindir

Derdime bir derman varsa sendedir. Doğrusu her şeyin hükmü sendedir.

Olup günden güne ʿiṣyānım efzūn
Beni sevdā vü ʿaşķım kıldı mecnun

İsyanım günden güne arttı. Sevdam ve aşķım beni mecnuna döndürdü.

Kime izhār edem derdim diger gün
Kara baķtım cihānda etdi mağbūn

Bundan böyle kime derdimi anlatayım. Kara baķtım beni bu cihanda şaşķına çevirdi.

Ġarībim bī-kesim āyā neyim ben
Fenā bezminde bilsem yā neyim ben

Garip miyim, kimsesiz miyim, acaba neyim ben? Bu yokluk meclisinde acaba neyim ben?

Benim gibi ʿaceb bī-çāre var mı
Derūnum derdine bir çāre var mı

Acaba benim gibi çaresizi var mıdır? Gönlümün derdine bir çare var mıdır?

10 Unutdum yāri aġyārı nedendir
Nedir derdim bilinmez yā nedendir

Dostları da yabancıları da unutmam nedendir? Derdimin ne olduġu bilinmez. Acaba nedendir?

Gözime kılca gelmez iki ʿālem

İki alemin değeri gözümde kıl kadar bile değildir. Gözlerim sürekli kanlı gözyaşı döker.

Daḥi ḥūn-āb olur dīdem dem-ā-dem

Mecāzımdır benim āh u fiḡānım

Ḥaḳīḳat rāhına varmaz ayaḡım

*Benim ah çekip feryat etmem boştur,
abesle iştigaldır. Zira ayaḡım doğru
yol üzre gitmez.*

Benim sa‘yım şırāt-ı müstakīmdir⁵³³

Bilirsiñ gönlimi zīrā saḳīmdır

*Benim tüm gayretim doğru yoldan
sapmamak içindir. Gönlümü bilirsin,
zira o bu dert ile hastalıktır.*

Beni luṭfuñla yā Rab feyż-yāb et

Murādımca hem-vāra kām-yāb et

*Ya Rab, beni ihsanıyla, yardımınla
şereflendir. Daima gönlüme, isteḡime
göre bahtiyar eyle.*

15 Ḥabībīñ ḡākeri bir pūr-günāhım

Ẓiyā ver baḥtımā baḥt-ı siyāhım

*Allah'ın habibinin kölesi, günahkar
bir kulum. Ya Rab, kara bahtımı
aydınlat.*

Benim a‘mālīmi ḥayr ile resm et

Daḥi īmān-ı ekmele ile ḥatm et

*Ya Rab, benim işlerimin,
yaptıklarımın hayırlı olmasını sağla.
Onları tam, kusursuz bir iman ile
sonlandır.*

Ḳabūl eyle bu Rāzī'nīñ du‘āsın

Ḳıyāmetde baḡışla mācerāsın

*Ya Rab, bu Rāzī'nin duasını kabul
eyle. Kıyamet günü onun günahlarını
baḡışla*

Kt-1

Medḥ-i Nebevī Bi-ṭarīḳ-i Meṣnevi

(Mesneviyle Nebiye Methiye)⁵³⁴

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün

Ayā maḥbūb-ı ḥallāḳ ‘ālemine

Ẓiyā-baḡşān olan nūru'n-nūruñdur

*Acaba Allah'ın sevgilisinin cihana
ışık saçıcı olması, aydınlatması senin
nurunun nuru olmasından mıdır?*

⁵³³ اهدا الصراط المستقیم (ihdinā`ş-şırāṭa'l-müstakīm): “Bizi doğru yola ilet!” Fatiha 1/6. İktibas Nu: 7. “Sırat-ı Müstakīm” ifadesi Kur’an-ı Kerīm’de sadece Fatiha süresinde değil, farklı farklı sürelerin içinde 32 yerde geçmektedir; fakat en çok Fatiha süresiyle zikredilir.

⁵³⁴ Müellif “mesnevi” nazım şekliyle nebiyi methedeceğini söylemiştir; fakat yazdığı nazım, mesnevi değil “kıt’a-i kebire”dir.

15b Hābībimdir diyü medh etdi Mevlā
Dü ʿālemde saʿādetli serindir

Mevla, onu "habibimdir" diyerek methetti. O, iki alemde de senin mutluluk ve huzur veren liderindir.

Tamām oldu cenābında nübüvvet
Şefāʿat mücrimāna siperindir

Peygamberlik seninle tamamlandı. Şefaʿat günahkarlara getirdiğin bir korumadır.

Muḥammed Muştafa maḥbūb-ı Yezdān
Bu tesmiye ki ḥaḳ zīverīndir

Allah'ın sevgilisi Muhammed Mustafa! Öyle bir isim ki doğruluk senin süsüdür.

5 Şerīʿat tīḡını çekdiñ cihana
Daḡi nāmūs-ı ekber rehberindir

Cihana şeriat kılıcını çektin. Cebrail de senin rehberindir.

Şükür ḥātem yaradı mürselīne
Ḳamusı emriñe fermān-berīndir

Allah'a şükürler olsun ki o seni peygamberlerin sonuncusu olarak yarattı. Peygamberlerin hepsi emirlerini yerine getirmeye hazırdır.

Ebūbekr ü ʿÖmer, ʿOşmān u Ḥaydar
Hezār bunlar gibiler yāverīndir

Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali gibi binlercesi senin yaverindir.

Seniñ ḥürmetine ḥaḳ oldu ʿālem
Melāʾik ümmetiñle ʿaskerīndir

Yüce Allah kainatı sana olan hürmeti nedeniyle yarattı. Melekler ümmetinle beraber senin askerindir.

Yoluña cān veren ol yār-ı ḡarīñ
Cihānda vāḥid-i muʿteberindir

Yoluna can veren o mağara dostun senin bu dünyadaki en saygın dostundur.

10 Şehādetle eden iḥyā-yı Ādem
Ki taʿlīm-i zülāl-ı kevserīndir

Hazreti Adem'in tekrar dirileceğine şehadet edenler senin cennetteki saf, tatlı ve güzel kevser suyunu içenlerdir.

Seni maḥbūb-ı ʿizzet kıлмаğa hem

Yüce Allah seni habibi eyledi. Allah'ın isteği, emirleri (Kur'an) senin ışıık yayan rehberindir.

Murādu'llāh ziyā-güsteriñdir

Şeb-i Mi'rācdaki ihsān olanlar

Nübüvvet birisi de miğferiñdir

Miraç gecesinde ihsan olanlardan biri peygamberlik, biri de ümmete miğfer olan namazdır.

Yaratdı cüz'î küllî her ne kim var

Bu 'ālem bâtınıñ hem zāhiriñdir

Küçük, büyük ne varsa yüce Allah yarattı. (Ey Rabbim!) Bu alem, senin hem sırrın hem de delilindir.

Bedir cenkinde cümle ser-şikenler

O gāziler seniñ ser-defteriñdir

Bedir savaşında savaşan o gazilerin hepsi senin ümmet defterinin en başında olanlardır.

- 15 Güzer kılan kıyāmet āhirîne
Derün-ı münkirāna hañçeriñdir

Kıyametten sonra iman etmeyip inkārda olanların kalbine girecek olan da senin hañçerindir.

Şefi' olduñ efendim ins ü cinne

Ḳadem baş 'arş u kürse hep perindir

Efendim, sen insanlara ve cinlere şefa'atçi oldun. Göğün en üst tabakası olan 'arş ile onun hemen altındaki kürse ayak bas ki onlar senin kanatlarındır.

Gül-i aḥmerdeki bûy-ı leṭāfet

Ruḥınıñ ḥāşılât ḥüb-ı terindir

Kırmızı güldeki o güzel koku senin yanağından ve taze güzelliğindedir.

Çerāğ-ı ḥāss olan dil-bende-gāna

Sa'ādetmend eden hep perveriñdir

Ümmetinden kullara ışık olan, rehber olan ve onları bahtiyar eden senin yüzünün aydınlığı, nurudur.

Gözüm tütüyāsı olsa ḥāk-i pāyın

İnāyet etmege Ḥaḳ eşerindir

Keşke senin ayağının toprağı gözümün sürmesi olsa. Allah'ın yardımı da senin eserindir.

- 20 Ṭaleb-kār-ı ğubār-ı pāyın olsam
Meşāmım bûy-ı müşg-i ezheriñdir

Eğer ben ayağının tozunu arzuluyorsam bu, burnumun çok güzel bir misk kokusu almasındandır.

Seniñ şanına lāyık bir kelāma
Eger kâdir olursam mazharıñdır

*Eğer ben senin şanına layık bir söz
söyleyebiliyorsam bu senin
yüceliğinden, şerefındendir.*

16a Şalāt-ile selāmım dā'im olsun
Kābūl-gāh-ı du'ā ancak derindir

*Sana salavat getirmem daim olsun.
Zira duaların kabul olunduğu yer
senin kapındır.*

Fedā-yı cān eden 'āşık-larıñdan
Biri bu 'abd-i 'āciz çākeriñdir

*Sana āşık olup canlarını feda
edenlerden biri de bu aciz kulundur.*

Meded eyle baña rüz-ı cezāda
Bu Rāzī bir gulām-ı kemteriñdir

*O ceza gününde bana yardım eyle.
Zira bu Rāzī günahkar, değersiz,
itibarsız bir kölendir.*

K-2

NA'T-I RESŪLU'LLĀH

(Resulullah 'a Naat)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yā Resūlullāh 'ināyet kıldığın gün gele mi
Gide mi dertli dilim derdiniñ āyā elemi

*Ya Resulullah, acaba yardım
edeceğin gün gelir mi? Dertli
gönlümün hüznü, kederi acaba gider
mi?*

Hakkına levlāk⁵³⁵ buyurdu hāzret-i Allāh seniñ
Ey kerem-kānı efendim kıl şefā'āt keremi

*Yüce Allah senin için bu kainatı
yarattı. Ey cömertlik kaynağı
efendim, şefa'at cömertliğinde de
bulun.*

Bir garībim mücrimim hem bī-kes ü bī-çāre kim
Şanıña şāyeste luṭf göre mi göz göre mi

*Ben bir garip, günahkar, kimsesiz ve
çaresizim. Benim şu gözlerim senin
şanına layık olan o ihsanı acaba
görür mü?*

Ey şefī'u'l-müznibīn ben 'āşık-ı dīdārīñım
Düşeli derdine bu dil arttı derd ü elemi

*Ey günahları bağışlatan, ben senin
yüzünün aşığıyım. Bu gönül, bu aşka
tutulduğundandır derdi kederi arttı.*

⁵³⁵ لولاك لولاك لما خلقت الافلاك (levlāke levlāk lemā ḥalaqtü'l-eflāk): "Sen olmasaydın felekleri (kainatı) yaratmazdım." (hadis-i şerif) (Yılmaz, 113.) İktibas Nu:8.

- 5 Şād-mān eyler vişālīñ Rāzī-i dil-ḥastayı
Ola mı gün bu gözüm ravzaña yüzler süre mi

Bu gönlü hasta Rāzī'yi sana kavuşmak mutlu eder. Bu gözüm katına, makamına yüz süreceğim o günü görür mü?

K-3

DİĞER NA'AT-I RESŪL

(Resulullah'a Başka Bir Naat)

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

Reh-i aşkıñda her ān kām-rānım yā Resulullāh
Şerī'at tıgıñ ile ḥūn-feşānım yā Resulullāh

Ya Resulullah, her an senin aşk yolunda bulunmaktan mutluyum. Senin şeriat kılıcın ile kan dökmekteyim.

Ümid-dārım vişālīñ bezmine yüz sürmege dā'im
Serā-yı ḥasretiñde pās-bānım yā Resulullāh

Ya Resulullah, sana kavuşacağım meclisin eşiğine yüzümü süreceğime daima ümitliyim. Hasret sarayında gece bekçisiyim ya Resulullah.

Hezār cānım olursa nezrim olsun derd-i aşkıñda
Güneh-kār ümmetiñden nātüvānım yā Resulullāh

Ya Resulullah, binlerce canım olsa senin aşkına adağım olur. Ben senin ümmetinden günahkar ve zayıf birisiyim.

Ne yüzümle varam dergāh-ı vālāña seniñ āyā
Tuyuldu āleme rāz-ı nihānım yā Resulullāh

Ya Resulullah, senin o yüce makamına acaba hangi yüzle varabilirim? Zira sırlarım tüm alemde duyuldu.

- 5 Bulunca şāh-ı rāhıñ bu cihānda ben neler çekdim
Fedā olsun yoluña ḥānumānım ya Resulullāh

Bu cihanda senin doğru yolunu buluncaya dek neler çektim. Evim barkım senin yoluna feda olsun ya Resulullah.

Şefā'at menba'ısıñ bu güneh-kāra meded eyle
Hevā-yı nefis ile geçdi zamānım yā Resulullāh

Ya Resulullah, sen şefa'at kaynağısın. bu günahkara yardım et. Zira zamanım nefsimin arzularını tatmin etmekle geçti.

Benim cürmüm bütün 'ısyān-ı ālemlle berāberdir
Kıyāmetde müşār-ı bi'l-benānım yā Resulullāh

Benim günahım, tüm alemin isyanı, günahı kadardır. Ya Resulullah, ben kıyamet günü parmakla gösterilecek biriyim.

Ğubārîñ pâyına ârzü-keş oldu dîde-i nem-nāk
Cenābîñ semtine rāh-ı revānım yā Resūlullāh

Bu yaşlı gözler senin ayağının toprağını arzuluyor. Ya Resulullah, yolum yüce makamına, semtine doğrudur.

Qabūl-gāh-ı derînde bu şalātım eyleseñ maqbūl
Selāmıñdır benim vird-i zebānım yā Resūlullāh

Ya Resulullah, kapında ettiğim bu duamı kabul eyle. Zira dilime doladığım şey senin bizi kurtarmandır, şefaattindir.

10 Murādım bāb-ı lūtfuñdan şefā^cat rūz-ı mahşerde
Qabūlüñle hemān şāhib-imānım yā Resūlullāh

Arzum, mahşer günü lütuf kapından boş dönmek, nasiplenmektir. Ya Resulullah, iman sahibiyim, bu dileğimi kabul eyle.

Ne ħaddim var seniñ evşāfıña lāyık sūĥandārlık
Muvaffaq eyleye Mevlā lisānım yā Resulullāh

Senin vasıflarına layık söz söylemek haddim değil. Ya Resulullah, yüce Mevlā inşallah sözlerimde beni muvaffak eder.

Ĥudā'dan ġayri vaşfıñı ne mümkün eylemek kimse
Qamū ģudret anuñ ben tercümānım yā Resūlullāh

Allah'tan başka hiç kimse seniñ vasıflarını anlatmaya muktedir değildir. Ya Resulullah, bulduğum güç kuvvet ondandır. Ben sadece tercümanım.

Bu Rāzî vāĥid ü muĥtār olan Allāh'a hamd eyler
Ne devlet ümmet-i āĥir-zamānım yā Resūlullāh

Bu Rāzî, tek ve istediğini yapmaya muktedir olan Allah'a hamd eder. Ya Resulullah, senin ümmetinden olmam ne büyük zenginlik!

16b Eyledim eş^carıma ĥarf-i elifden ibtidā
Bā vü tā vü şā vü cīm ü ĥā vü ĥādan tā ye'ye

Şiirlerime elif harfinden başlıyorum. Bā, tā, şā, cīm, ĥā ve ĥā'dan ye'ye kadar...

İBTİDÂ'-İ ĠÂZELİYÂT

(Gazellere Başlangıç)

1

Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlün

Eşk-i dîdem inzivâda yār-ı hem-demdir baña

Gözyaşım dünya işlerinden el ayak çekmemde bana en yakın dosttur.

Āşinā-yı ma'nevī İbrāhīm Edhem'dir baña

Bana manevi olarak yakın olan da İbrāhīm Ethem'dir.

Vādī-i heyhāta düşdüm 'aşk eri olsam diyü
Rāh-ı Hakk'ı bulmağa bir mürşid elzemdir baña

Aşk eri olayım diye çok yanlış bir yola saptım. Doğru yolu bulmam için bana bir mürşit lazım.

Bu dil-i nākāmım üzre tıriniñ peykānlarıñ
Derdime hem-derd edindim yār mahremdir baña

Yar bana mahremdir. Öyle ki, onun, bu bahtsız gönlümün üstündeki okunun uçlarını derdime dert ortağı edindim.

Nefs-i pür-şümüñ hücumı baña te'sir eylemez
Kālb-i bī-çāremde Hakk'ıñ 'aşkı muhkemdir baña

Uğursuz nefsimin ısrarı beni etkilemez. Zira çaresiz kalbimde Allah sevgisi iyice yer etmiş, yerini sağlamlaştırmıştır.

5 Çok zamān gavgā-yı 'ālem başka bir 'ālem iken
Şimdi teslīm-i Hūdā hem başka 'ālemdir baña

(Geçmişte) çoğu zaman dünya işleriyle meşgul olmak hoşuma gidiyorken şimdi Allah'a teslim olmak hoşuma gitmektedir.

O güle kılsam takarrüb diyü āhım şad hezār
Yāre yār olmak için bu güfte mübhemdir baña

O güle yaklaşmak için yüz binlerce kez ah çektim. Yare yar olmak için bu sözler bana anlamsız ve yetersiz geliyor.

Līma'allāh⁵³⁶ sırrını ezberledi Rāzī bu gün
Cümle esrār-ı İlāhī belki mülhemdir bana

Rāzī bugün līma'allāh sırrına vakıf oldu. Tüm ilahî sırlar bana ilham olundu.

2

Mine'l-Elif

(Elif harfinden)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ben saña dostum diyen zemm üstüne zemdir baña
Hakk'dan özge dost hele semm üstüne semdir baña

Biri bana "Ben senin dostunum." derse bu bana ayıp üstüne ayıptır. Allah'tan başka dost edinirsem bu da bana zehir üstüne zehirdir.

⁵³⁶ لي مع الله وقت يسعني فيه ملك مقرب ولا نبي مرسل (Lī ma'allāhi vaqtun lā yese'unī fihi melekün muḳarrebun velā nebiyyun mürselün): "Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir." (Kuşeyrī, Risāletü'l-Kuşeyrī), (Yılmaz, 115).

Meclis ü bezm-i İlāhī cāmını nūş eyledim
Ayılırsam sevdiğim gam üstüne gamdır baña

*İlahi bir meclisin kadehinden içtim.
Sevdiğim, eğer ben (bu sarhoşluktan)
ayılırsam bu benim için gam üstüne
gamdır.*

Derdimiñ dermānı Mevlā gayrī çāre istemem
Gözlerimden çāreler nem üstüne nemdir baña

*Derdimin dermanı Mevla'dır. Bundan
başka çare istemem. Gözyaşımdan
başka çarem yok.*

Kimsesizler kimsesine intisāb etdim bugün
Gam degil dünya gamı dem üstüne demdir baña

*Ben bugün kimsesizler kimsesine
bağlandım. (Artık) dünya derdi
benim için dert değil. Olsa olsa onlar
Allah'a bağlanmam için bir fırsattır.*

5 Bu fenā gūlzārına Rāzī nigāh etdiñ diyü
Gün bugün bahtım ʿaceb kem üstüne kemdir baña

*Rāzī, acaba sen bu fani gülbağçesine
(dünyaya) göz koyduğun için mi
bahtım bana kötünün kötüsü
olmuştur.*

3

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Olalı dīvāne dil dīvāne olmaz āşinā
Nā-mizāc bī-çāredir dermāna olmaz āşinā

*Gönül delirdiğinden beri deli (onun
yanında) tanınmaz olur. Gönül hasta
ve çaresizdir. Dermanı bilmez
(aramaz).*

Āşinā olmaz cihānda āşināsı bī-kesiñ
Āşinā-yı hāl olan sulṭāna olmaz āşinā

*Bu cihanda kimsesizin tanıdığı
tanıdık değildir. Zamanının aşinası
olan cihan sultanına aşına olmaz, onu
tanımaz.*

Bu fenā bezminde cānā cām şunan cānāneler
Cān pazarında görürsün cānā olmaz āşinā

*Ey can, bu fani dünya meclisinde
sana kadeh sunan dostlarının o can
pazarında (mahşer gününde) seni
tanımadıklarını görürsün.*

Hicr-i dil hicrān ile hep hīçe verdi ʿömrini
Çekmeyen derd ü elem hicrāna olmaz āşinā

*Gönül sevgiliden ayrı düşmenin
acıyla ömrünü heba etti. Ayrılık
acıyı çekmeyen ayrılığın ne demek
olduğunu bilmez.*

5 Baħr-ı ʿaşka dil sefīne bālbān-ı āhım hemān
Baħr-ı ʿaşka düşmeyen ʿummāna olmaz āşinā

*Gönül, aşk denizine gemi; ahım da
sanki yelken olmuştur. Aşk denizine
düşmeyen okyanusu bilmez, tanımaz.*

Āşinā-yı Hāk olanlar āşinā bilmez nedir
Māye-i zātī gerek bī-gāne olmaz āşinā

*Hakk'ı bilenler, başka dost bilmezler.
İnsana kişiliğinin, özünün cevheri
lazımdır. Yabancıdan dost olmaz.*

Rāziyā nākām olursañ kân bulup kām almağa
Kām olan bî-çäreler hiç kâna olmaz aşınā

*Ey Rāzî, bir kaynak bulup arzularını
gerçekleştirecek imkan bulamazsan
(şunu bil ki) arzuları gerçekleşen
çaresizler hiçbir kaynağa
ulaşamamış, onu tanımamışlardır.*

4

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

17a Gül cemāli güllerinde turreler hayrān aña

Aşılıp cānım gibi gīsū-yı ser-gerdān aña

*Gül yüzündeki güllerin üzerine
dökülmüş saç ona hayrandır. Perişan,
şaşkına dönmüş kakülleri de canım
gibi ona asılmakta.*

Sünbül-i bāğ-ı İrem'dir kākül-i 'anber-feşān

Gül yüzi gülzārınıñ bülbülleri nālān aña

*Senin o güzel kokulu kakülün cennet
bahçesinin sümbülüdür. Gül
yüzündeki gül bahçesinin bülbülleri
onun için ah çekip inlemekteler.*

Luṭf deryāsında gönülüm güyiyā māhî-şıfat

Dām kurup dāne saçar ol kākül-i reyhān aña

*Gönlüm sanki onun iyilik
denizindeki bir balıktır. O reyhan
kokulu kaküller ona tuzak kurup yem
atmaktadırlar.*

Bir perî şaydında dil dīvāne oldu āh eder

Da'vete gelmez görünmez neylesün insān aña

*Gönül bir peri avında delirdi, çılgına
döndü. Bu yüzden ah etmekte. (Öyle
bir peri ki) davet etsen gelmez,
ortalıkta da görünmez. İnsan (artık)
ona ne yapsın?*

5 Zer ü zīverle müzeyyen āfet-i devrān hemān

Nüktedān hürde-şināsdır dediler yārān aña

*Zamanın afeti sanki altın ve
mücevherle süslenmiş. Dostlarım
onun hakkında, "Çok ince ve
zariftir." dediler.*

Dil-rubālîk resmini ĩcād eder kılsa murād

Sū-be-sū sihr öğredür şol gāmze-i fettān aña

*O (öyle cazibelidir ki) isterse gönül
alma eserini icat eder. Şu baştan
çıkarıcı bakış ona her tarafta sihir
yapmayı öğretir.*

Nāz ile güftāra gelse bülbül-i güyā gibi

Cümlesi hāmūş u taḥsīn tūṭî-i ṭayrān aña

*Sevgili, konuşan bülbül olup nazlı
nazlı konuşsa tüm papağanlar susup
ona hayran kalırlar.*

Hāşılı vaşfında ʿaciz yalınız bir ben değil
Hep sülhan erbābı bes der dedi şāʿirān aña

*Şu kesin ki onu anlatmaktan,
özelliklerini saymaktan aciz olan bir
ben değilim. Şairler ona "Söz ehli
artık yeter diyor." dedi.*

Rāziyā nev derde düşdüñ var devā dermān ara
Vechine mazhar düşen ol turreler hayrān aña

*Ey Rāzī! Yeni bir derde düştün. Git,
derdine derman ara. Onun yüzüne
dökülen saçlar da ona hayran
kalmışlar.*

5

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Gönder ey ʿadrlını bilmez cevriñi gönder baña
Kıymet-i cevriñi bildim cevriñi gönder baña

*Ey kıymetini bilmeyen sevgili!
Ezanı, cefanı bana gönder. Çünkü
ben senin eziyetinin kıymetini
bildim. Bu yüzden eziyetini bana
gönder.*

Bir leʿāfet var seniñ cevriñde cennet görmedi
Huri-i bāğ-ı İrem'dir cevriñi gönder baña

*Senin verdiğin eziyette öyle bir
güzellik var ki bunu cennet bile
görmedi. O (sevgili) cennet
bahçesinin bir hurisidir. Sevgili,
cefanı bana gönder!*

Sükker ü şehd ü şekerde görmedim ol lezzeti
Lebleri ʿand-i lezizim cevriñi gönder baña

*Ben ne şekerde ne balda böyle bir
lezzet gördüm. Ey dudakları bal gibi
lezzetli sevgili, bana cefanı gönder!*

Cevriñi cānım gibi sinemde pinhān eylesem
Cevriñe cevır etme cānım cevriñi gönder baña

*Cefanı canım gibi göğsümde
saklasam... Cefana cefa verme
canım! Cefanı bana gönder.*

5 Cevher-i pertev-feşāna cevriñi vermem seniñ
Rāziyā cevher-şināsdır cevriñi gönder baña

*Ben senin cefanı parıldayan bir
mücevhere bile değişmem. Ey Rāzī!
O, mücevherden anlayan biridir.
Sevgili, cefanı bana gönder!*

⁵³⁷ Bu gazelden sonra sayfanın derkenarında "mim" redifli bir gazel yazılmıştır. Divan'da gazeller harf sırasına göre tertip edildiğinden bu gazel de "mim" redifli gazellerin sonuna eklenmiştir.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

‘Aşıkım cāna saña gayra nigāh gelmez baña
Yoluña cān vermege hiç iştibāh gelmez baña

Ey can! Ben sana aşığım. Başkasına bakmak bana uymaz. Yoluna canımı feda ederken şüphelenmek bana uymaz.

Cevriñe kıldım taḥammül bilmediñ ḳadrim benim
Sū-be-sū āh u enīnim gelse āh gelmez baña

Cefana tahammül ettim, fakat sen kıymetimi bilmedin. Ahım ve inlemelerim her taraftan duyulsa bile benim için bir “ah” duyulmaz.

Nā-ümīd oldum vişāl-i bezmine şimden gerü
Ayda bir ḳā'ildim ammā mihr ü māh gelmez baña

Bundan sonra meclisinde bulunmaya dair hiçbir ümidim kalmadı. Seni ayda bir görmeye razıydım ama artık bana ne güneş görünür ne de ay.

Ma'nevī dil çeşminiñ tūtyāsıdır ḥāk-i rehiñ
Zāhirā ‘aynına nūrdur ḥāk-i rāh gelmez baña

Senin yolunun toprağı gönül gözüñün manevi sürmesidir. Ey zahir! Onun yolunun toprağı bana gelmez, fakat senin gözüne nur olur.

5 Kec-nigāh eyler hemān bu Rāzī'i tekdīr için
Sāḳi-i cān eglerim ben kec-nigāh eyler baña

Bu Rāzī'yi azarlamak için ona yan bakar, kötü bakar. Ben onu canımın mürşidi eylerim, o ise bana yan bakıp azarlar.

7

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

17b Bir teraḥhum eylese ol gözleri fettān baña
Zerrece gelmez benim bu çekdiğim hicrān baña

O gözleri baştan çıkarıcı güzel bana bir merhamet eylese şu çektiğim ayrılık acısı bana zerre kadar bile gelmez.

Kimseler gūş eylemez āh giceler feryādımı
Eyle gel yār-ı sitemkār bir du‘ā dermān baña

Geceleri feryat etmelerimi hiç kimse duymaz. Ey sitemkar sevgili, bir dua et de duan bana derman olsun.

Ḥazret-i Mevlā'ya ḳaldı derdimiñ her çāresi
Şānına lāyık olanı eyleye Yezdān baña

Derdimin dermanı yüce Allah'tadır. Yüce Mevla şanına layık olan dermanı bana verir inşallah!

Çekmeye cevriñi cāna ṭāḳatim ṭāk oldu āh
Bu müselsel miḥnetiñ her gün olur mihmān baña

Ey can! Cefanı çekmeye artık takatim kalmadı. Art arda gelen sıkıntıların her gün bana misafir

- 5 Nev-zuhūr yārāna mā'il olalı mehpāreler
Rāziyā ʿālī nazardır elverir yārān baña

olmakta.

*Ey Rāzī! Yeni ortaya çıktı ki, ay
yüzlü güzeller dostlara
meylettüğinden beri dostlar bana
büyük bir iltifatta bulunarak
yaptıklarını uygun görürler.*

8

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rāh-ı Hakk'a cān fedā kılsañ revā degil mi yā
Hak ile hak olmayan ādem hebā degil mi yā

*Hakk'ın yolunda canını feda etsen
uygun olmaz mı? Hak ile doğru
olmayan insan kendini heba etmiş
olmaz mı?*

Ben hevā-yı nefsim tābi' olup etdim haṭā
Çekdiğim cevri ü cefā hep bu belā degil mi yā

*Ben nefsimin isteklerine uyup hata
ettim. Çektiğim tüm bu sıkıntılar bu
bela nefis yüzünden değil mi?*

Bāb-ı Hakk'a kıl tevekkül büm-veş eyle kıyām
Ġayriye eden niyāz Hakk'dan cüdā degil mi yā

*Allah'a sığın tevekkül et. Baykuş gibi
dimdik dur! Başkalarından medet
uman Allah'tan ayrı düşmüş olmaz
mı?*

Rāzī ol *naḥnū ḳasemnā beynehüm*⁵³⁸ taḳdīrine
Cümleñiñ rızkın veren dā'im Ḥudā degil mi yā

*"Rızkınızda biz paylaştırdık."
ayetindeki emre itaat et. Herkesin
rızkını veren her zaman Allah değil
mi?*

- 5 Var mı bir hāline Rāzī şükriñi taḳdīm eder
Biri bu Rāzī-i ʿāciz mā'adā degil mi yā

*Ey Rāzī, haline şükrettiğini gösteren,
takdim eden biri var mı? Bunlardan
biri de bu aciz Rāzī değil mi?*

9

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Vādi-i hicrāna düşdüm dest-res kimler baña
Eylerem āh u fiḡānı hem-demim neyler baña

*Ayrılık vadisine düştüm. Kimler
bana yardım edebilir? Feryat edip
inlemekteyim. Dostlarım benim için
ne yapabilir?*

⁵³⁸ نحن قسمنا بينهم (naḥnū ḳasemnā beynehüm): "Rızkınızda biz paylaştırdık." Zuhur 43/32. İktibas
Nu: 10.

Kimseler rahm eylemezler bî-kese hâli ‘aceb
Her gören bir ta‘n-ı âher ile ta‘n eyler baña

"Acaba bu kimsesizin hali nedir?"
diye kimse sormaz, hiç kimse
merhamet etmez. Her gören bir başka
sövme ile beni ayıplar.

Gel berü ey hûn ile âlûd'olan çeşmim benim
Var mı senden gayri hiç yanımcı bir ağlar baña

Ey kana bulanmış gözüm! Beri gel.
Yakınımda halime ağlayan senden
başka biri var mı?

Yâ naşîb cevriñe cāna bir mülâzım bende kim
Çok görür bu hîdmeti ğaddār felek bekler baña

Ey can, senin cefanı arzulayan bir
kulum ki zalim felek, bunun nasip
olmasını bekleyen ben kuluna bunu
çok görür.

5 Eyledi baht-ı siyāhım ğamlara düşvār beni
Rāziyā rûy-ı cihānda daği ğam neyler baña

Kara bahtım beni kedere boğdu. Ey
Rāzī, bu yeryüzünde hüznün, keder
bana ne yapabilir?

10

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Mekr-i zende yārimi ilzāma etdim ilticā
Çeşm-i mestānındaki îhāma etdim ilticā

Sevgilimin kadın hilesi yapıp
susmasına sığındım. Baygın, sarhoş
gözlerindeki kuruntuya sığındım.

Göñlüme verdim tesellî bir daği görmek için
Vuşlat-ı şeb-veş hemān bayrāma etdim ilticā

Onu bir daha görmek için sevgililerin
kavuştuğu geceye benzeyen bayrama
sığındım.

Tāb-ı hasret sūz-nāk etdi dil-i şad pāremi
Ol nihāl ü serv ü gül-endāma etdim ilticā

Yüz parçaya bölünmüş gönlümü
hasret ateşi yaktı. Bu yüzden o servi
boyluya, güzel endamlıya sığındım.

Bāde-i fikr ü hayāl cür'asın nūş eyledim
Müje-i sekr şunan gül-fāma etdim ilticā

Fikir ve hayal içkisini yudumladım.
Sarhoş edici kirpikleri olan o gül
renkli sevgiliye sığındım.

5 Kābil-i tefhīm degildir Rāziyā evşāfı hîç
Şüretin taşvîr eden ressāma kıldım ilticā

Ey Rāzī, onun vasıflarını anlatmak
mümkün değildir. Ben o sevgilinin
resmini çizebilen ressama sığındım.

11

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

18a Gönlüme ھاƣdır gelen dünyā ne nāz eyler baňa

Hĩç tařavvur eylemem  alem niyāz eyler baňa

Gönlüm, başına gelenleri hak etmiştir. Dünya daha ne naz edip duruyor? Elalemin benim için dua edeceğini de hiç sanmıyorum.

 ıkarıp dilden dilārā derdini dilberleriň

Ol sebebden  ar  g  er v  cevri az eyler baňa

Sevgililerin g nle hoş gelen derdini gönlümden çıkarırsam felek yıkılır ve onların eziyeti de bana az gelir.

D  cihān ň rif ati l -řey  gibidir  aynıma

Kāřif-i esrar olanlar keřf-i r z eyler baňa

 ki cihanın da makamı mevkisi gözümde kıymetsizdir. Sırlara vakıf olanlar bana da bunun sırrını öğretirler.

Ben mec z   aş  ile buldum ھا   at r h n 

ř ve ھا    ndır efendi ř ve-b z eyler baňa

Ben mec z  aş  ile (Allah aşkıyla) doğru yolu buldum. Efendi bana cilve yapar. Cilve yapmak hakkındır efendi!

5 Dünye v     b y  dilden R ziy  terk eyledim

Cennetiň med hini v  iz ne d r z eyler baňa

Ey R z ! Dünya ve ahireti gönlümden çıkarıp attım. Vaiz, cenneti ne diye uzun uzun bana methediyor.

12

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Mer ametsiz  anlı z lim t rmaz  l eyler baňa

Bilmem efs n mu o ur yoksa ne   l eyler baňa

Merhametsiz, kan dökücü zalim sevgili hiç durmaz sürekli bana tuzak kurur. Bilmem, acaba bana b y  m  yapar? Yoksa başka ne yapar bilmem.

Ben bel  derdini çekmek-ile oldum b -mec l

Lu f-ile eyler tesell   ayr-  f l eyler bana

Ben sevgilinin eziyetini çekmekten takatsiz kaldım. O ise lütufta bulunup beni teselli eder ve talihimi hayırlı kılmaya çalışır.

D deden dilden der ndan d  im  d r olmasaň

Bir da   a  asretin g y  ki s l eyler baňa

Daima gözden ve gönülden  rak olma, çünkü senin bir dakikalık hasretin bana yıl gibi gelir.

Āteş-i hālāt-ı ‘aşkı gāh ibrāz eylesem
‘Aşkımı iskāt için bāst-ı maḳāl eyler baña

Aşkımın ne kadar ateşli olduğunu ne zaman anlatmaya çalışsam o, benim konuşmamam için uzun uzun konuşmaya başlar.

5 Gāh şefkat eyleyip resm-i zenī icrā eder
Ğadr eder ğaddāra ğadrin kemāl eyler baña

Bazen şefkat gösterip kadın gibi davranır. Zalimlere zulmederek bana göstereceği zalimliği geliştirir.

El çekip her bir huşūşdan terkini kılsam murād
Gāh nāz u gāhice ‘arz-ı vīşāl eyler baña

Her bir husustan el çekip onları terk etmesini istesem de o bazen naz eder, bazen de bana kavuşma ümidi verir.

Mest-i lā-yaḳıl olursam hālīme rahm eyleyip
Keşf eder derdim benim ‘arz-ı cemāl eyler bana

Sevgili sarhoş olduğumda bana acır. Derdimi öğrenip bana yüzünü gösterir.

Dil temennī eyledikçe va‘dine mağrūr iken
Ol ‘arūs vuşlatın āh nā-muḫāl eyler baña

Gönül, sevgiliden uzak durma sözünün mağrurluğu içinde olduğu halde sevgiliye arzusunu gösterir. Sevgili de kavuşmayı imkansız hale getirir.

Yār su‘āl etmez diye hāl-i dil-i āziürdemi
Rāziyā derd-i derūnum kim su‘āl eyler baña

Ey Rāzī, sevgili benim kırık gönlümün halini sormuyorsa kim bana içimin derdini sorar ki!

13

Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilātūn Fā‘ilūn

Şīve-i şūrīdelikler cilve nāz olmuş saña
Bu benim āh u enīnim bir niyāz olmuş saña

Aşığı perişan eden tavırlar senin cilven ve nazın olmuş. Senin için, benim inlemelerim, acı çekmelerim sana yalvarmak olmuş.

Yoluña canlar verir şad hezārān ‘āşıkān
Bī-mürüvveticlik hemān ādāb-ı nāz olmuş saña

Yüz binlerce âşık senin için canını verirken cömert davranmamak, umursamaz olmak senin için bir naz adabı olmuş.

Haşr u kaşr etdiñ güzeliñ mülküne fermānıñı
‘Aşıka cevır ü cefā esbāb-ı nāz olmuş saña

Ferman buyurup güzellerin diyarına ulaşmayı kısıtlayıp engelledin. Âşıklara cefa vermek senin nazının sebebi olmuş.

Hāk-i pāya ‘arz-ı hāl bī-hüdedir olmaz müfīd
Derdimiñ tefhīmi gūyā dil-nüvāz olmuş saña

*Ayağının toprağına halimi arz etmem
boşunadır, fayda vermez. Sana
derdimi anlatmam sana göre senin
gönlünü okşamamış.*

- 5 Levh-i dilden Rāziyā hakk oldu şandım ismimi
Beynimizde şırrımız esrār-ı nāz olmuş saña

*Ey Rāzī, gönül sayfasından ismimin
kazındığını sandım. Aramızdaki
sırlar senin naz etme sebebin olmuş.*

14

18b

Fī-ḥarfū'l-bā

(Bā harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gülşen-i kūyında gördüm gül cemālin āfītāb
Berk-i gülden gül yüzine gūyiyā tutmuş niḳāb

*Güneş gibi parıldayan sevgili, senin
gül yüzünü gül bahçesinde gördüm.
Sanki yüzüne gül yaprağıyla bir örtü
çekilmiş.*

Emriñe dil-besteyim tā ḳālū belā'dan⁵³⁹ beri
Ser-fedā kıldım rehiñde etme cānā ictināb

*Kalu Bela'dan beri emrine gönülden
bağlıyım. Yoluna başımı feda ettim.
Ey can, çekinme!*

Sırr-ı aşka cān verenler ser-firāz olsa sezā
Serseri gezme cihānda sürūr ol sen intiḥāb

*Aşkın sırrına varmak için can
verenlerin başının dik olması
yerindedir. Bu cihanda başıboş
gezme, mutlu olmayı seç.*

Māder-i zātım düşürdi vādī-i 'iṣyāna āh
İtirāf u tevbelelerle şad hezār etdim ḥicāb

*Ah! Annem beni bu isyan vadisine
düşürdü. İtiraf ve tövbelerle yüz
binlerce kez utandım.*

- 5 Hāzret-i sultān-ı kevneyn faḥr-i 'ālemden bekā
Bir şefā'at iriše yoḥsa dilā ḥālim ḥarāb

*Ey gönül, inşallah iki cihan sultanı
bana şefa'at eder. Yoksa halim harap
olur.*

⁵³⁹ وإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ (Ve iz eḥāze rabbuke min benī ādeme min zuḥūrihim zurriyyetehum ve eşhede hum 'alā enfusihim, elestu birabbikum, ḳālū belā, şehidnā, en teḳülū yevmel kıyāmeti innā künnā 'an hāzā gāfilin) : "Hani Rabbim (ezelde) Ādemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir." A'raf 7/172, 173. İktibas Nu: 11.

‘Adl ile mes’ul olursam cürmümün pâyânı yok
Süz-ı hicrân ile cânım olmada dâ'im kebâb

*Adil bir şekilde sorgulanırsam
günahımın ne kadar çok olduğu
görülür. Canım ayrılık ateşiyle daima
yanmakta.*

Rāziyā yārân-ı şādık cümleden olsun niyâz
Oku gel bir fâtiha rûhum için eyle sevâb

*Ey Râzî, tüm sadık dostlardan dua al!
Sen de gel ruhuma bir fatiha oku ve
sevap kazan.*

15

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

19a Giriftâr u esîr oldum baña bir çâre yâ Rab
‘Aceb dâm-ı belâ buldum baña bir çâre yâ Rab

*Ya Rab! Tutuldum, esir oldum.
Yoksa bela tuzağına mı düştüm.
Derdime bir çare ver ya Rab!*

Ne yâver var ne hüd yârim pür oldu başa ağyârim
Şorardım derd ile şoldum baña bir çâre yâ Rab

*Dertten sararıp soldum. Başımda
bana yardım edecek ne yarım var ne
de yardımcım. Etrafım yabancılarla
doldu. Derdime bir çare ya Rab!*

Perîşânlık beni meczûb gibi mest-i müdâm etdi
Bilemem kendimi n'oldum baña bir çâre yâ Rab

*Bu perişan hal beni deli divane gibi
daima sarhoş etti. Bana ne olduğunu
bilmiyorum. Bana bir çare ver ya
Rab!*

Bilirsiñ rûz u şeb zârım seniñ ‘aşkıñla bîmârim
Ki zîrâ âh ile doldum baña bir çâre yâ Rab

*Senin için gece gündüz inlediğimi,
aşkın yüzünden hastalandığımı
biliyorsun. Çünkü içim aşkının derdi
ile dolu. Bana bir çare ya Rab!*

5 Niyâz-ı şıdk-amîz ile du‘â-yı şûr-engîzim
Kâbûl etmez iseñ ol dem baña bir çâre yâ Rab

*Sadakatle ettiğim duam (sadece)
gürültü koparıyor. Duamı kabul
etmezsen öldüm demektir, bana bir
çare ver ya Rab!*

Ne takrîre mecâlim var ne tahrîr etmesi kâbil
Hezârân derdime güldüm baña bir çâre yâ Rab

*Binlerce derdime sadece
gülebiliyorum. Ne onları anlatmaya
gücüm var ne de onları yazmam
mümkün. Bana bir çare ver ya Rab!*

Velî Râzî gibi yanmış yakılmış var mı âlemde
Esîr oldum esîr oldum baña bir çâre yâ Rab

*Bu alemde Râzî gibi sevgiliye
tutulup yanmış, yakılmış var mı? Ya
Rab! Esir oldum. Bana bir çar ver.*

16

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

19b Terk edip āh u fiğānı rüyıñı dergāha tüt
Kimseden yokdur meded bil gel berü Allāh'a tüt

Feryat etmeyi bırak. Yüzünü Allah'a çevir. Bunu bil ki başka kimseden hayır gelmez. Bu yüzden gelip Allah'a yönel.

Şüret ü ma'nide ancak hep tasarruf Hāk-ile
İstesen maḳṣūdını destin açıp Sübhān'a tüt

Görünen ve gizli olan her şey Allah'ın tasarrufuyla olur. Dileklerin için her türlü eksiklikten münezzeh olan yüce Allah'a elini aç.

Hıç perişān olma ey dil cān u dilden kıl niyāz
Sür yüzün hāk-i derine dā'imā Rahmān'a tüt

Ey gönül, ümidini kesme ve perişan olma! Gönülden Allah'a dua et, yüzünü eşğine sür ve daima Allah'a yönel.

Kes ümīdin gayriden feyz-i Hudā yāver saña
Gün-be-gün eyler teraḥḥum gönlünü Yezdān'a tüt

Başkalarına ümit besleme. Allah'ın feyzi senin yardımcındır. Gönlin Allah'ta olsun. O günden güne merhametini arttırır.

5 Rāzi olduñ Rāziyā 'ālemde sırr-ı hikmete
Şāf edip ḳalbiñ sarāyın bī-zevāl sulṭāna tüt

Ey Rāzi! Bu alemdeki sırların hikmetlerine razı oldun. Artık kalp sarayını temizle ve gönlünü daima Allah'a yönelt.

17

Meḳ'ülü Meḳ'ülü Meḳ'ülü Feḳ'ülün

Şayd-ı dil için eyleseñ 'azm-i çemen ey dost
Nezzāreye al 'āşıkı sen gel hemān ey dost

Ey dost, gönül avı için bahçeye gelirsen seni görmesi, sana av olması için aşığını da karşına al.

Üftādeleriñ hāke düşüp hāli yamāndır
Tut bñy-ı vişāl gibi hemān yāsemen ey dost

Sana āşık olanların hali öyle perişandır ki hepsi yere serilmişlerdir. Ey dost, aşığına kavuşma ümidi veren yasemin çiçeğini uzat!

Tebrīz ile Şīrāz'a vü hem Çin'e mi vardın
Ver nāfe-i çin āh ne olur bir tümen ey dost

Ey dost! Sen Tebriz'e, Şiraz'a hatta Çin'e mi vardın. Ne olur o misk kokulu büklüm büklüm saçlarından bir tutam koklat.

‘Anber saçılır rûy-ı ‘araḳ-nākıñā⁵⁴⁰ gūyā
Ġāyet yaraşur ḥāl-i siyāhī yemen ey dost

*Ey dost! Sana bu siyah renkli elbise
çok yakışmış. Oysa ki (sadece) terli
yüzüne saçların yayılmış.*

- 5 Fülk-i dile bir ben gibi mellāḥ bulunur mu
Rāzī kaçırıp baḥr-ı şafāya dümen ey dost

*Ey dost! Gönül gemisine benim
kadar kötü bir kaptan bulunur mu?
Rāzī mutluluk denizine dümen
kırmayı kaçırmıştır.*

18

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün

Eger gūş eyler iseñ sırr u ḥikmet
Verir güftārımız bezme leṭāfet

*Eğer sen sırrı ve hikmeti olan sözler
duyarsan (bil ki) sözümüz meclise
güzellik katmıştır.*

Beni şūride kıldı şīvelerle
Esīr etdi esīr etdi bir āfet

*Bir afet beni şiveleriyle, cilveleriyle
perişan edip kendine esir etti.*

Ḳadem-rencīde kılsañ bir görüşseñ
Yeter cevır ü firāvāna ne ḥācet

*Bu kadar eziyete ve aşırılığa
kaçmaya ne gerek var. Tenezzül edip
bir gelsen ve benimle görüşsen bana
yeter.*

Ġubār-ı pāyın ser-tāc edersem
Olur mu ben gedāya ol ‘ināyet

*Senin ayağının tozunu başımın tacı
etmemin benim gibi bir fakire
yardımı olur mu?*

- 5 Bu ‘āşık nā-tüvāna āḥ dedirme
Felek lertzān olur ḳopar ḳıyāmet

*Bu zayıf aşığına ah çektirme. (Eğer
ah ederse) gök titrer, kıyamet kopar*

Baḥā bī-hūde efgān etdirirsin
Efendim ḳalmadı şabrıñā ṭāḳat

*Bana boşuna feryat ettirirsin. Artık
sevgilinin eziyetine sabredek
takatim kalmadı.*

Leb-i sūkker-feşānından emersem

*Senin o şeker dudağını emersem o
zaman bu ölü canım kıymet bulur.*

⁵⁴⁰ rûyınā ‘araḳ-nākıñā: Vezin ve anlam gereği "rûy-ı ‘araḳ-nākıñā" okundu.

Gelir bu mürde cānıma liyāḳat

Şaḳın yüz verme şāhım kelb raḳībe

İder elbet saña şāyed ḥıyānet

Sultanım, sakın köpek rakiplere yüz verme. Şayet yüz verirsen şüphesiz sana ihanet ederler.

Vücūduñ ḥıfz ede eşkāmıdan Allāh

Saña yetmez mi bu ʿarż-ı şadāḳat

Allah senin vücudunu hastalıklardan korusun. Sadakatimi arz etmem sana yetmez mi?

10 Bu Rāzī hasta göñle bir devā kıl

Ṭabīb-i hāzıḳım ey serv ḳāmet

Ey servi boylu, maharetli doktorum! Bu hasta gönüllü Rāzī'ye bir derman ver.

20a

19

Der-ḥarfü's-şā

(Şā harfli kısım)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ḳılmasun şems ü ḳamer ol ḥüsn-i ḥübān ile baḥş

Ḳullara lāyık mıdır ki ede şāhān ile baḥş

Güneş ve ay güzellerin güzellikleri hakkında hiç konuşmasınlar. Sultanlardan bahsetmek kulların haddi değil.

Nev-ḫuhūr sihr öğredür bu ḡamze-i dil-düz-ı yār

Vaḳtiniñ sīnāsıdır eder o fettān ile baḥş

Yarin gönül delen bu bakışı yeni bir sihir öğretir. (Bu öyle bir bakıştır ki) zamanının Sina Dağı'dır ve o baştan çıkarıcı güzelden bahseder.

Çeşm-i ḥün-ḥ'ārīñ düşürdi ʿaşḳ meydānına āh

İderüz biz ʿayb gören her gūne yārān ile baḥş

Ah, o kan döken zalim gözün beni aşk meydanına düşürdü. Bunu gören dostlarla bu mevzudan bahsetmeyi her türlü ayıp sayarız.

La'l-i yār eyler hemān bu da'vā-yı bī-hūdeyi

Ḥazret-i ʿİsā'ya maḥşuş āb-ı ḥayvān ile baḥş

Sevgilinin dudağı boş yere bu davayı sürdürür, zira ölüleri diriltmek, can vermek sadece Hazret-i İsa'ya mahsustur.

5 Rāzīyā ḳanḳı güzeldir yārime mānend olan

Ḥaddi mi seyyāreniñ ki māh-ı tābān ile baḥş

Ey Rāzī! Sevgilime benzeyen hangi güzeldir? Parlak aydan bahsetmek gezegenlerin haddine midir?

20

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Çü sensin bî-vefā dilber bu giryān olmama bā'is

Perişān zülfüñ oldu hem perişān olmama bā'is

Vefasız sevgili, benim böyle ağlamama sebep olan sensin. O dağınık saçların da benim perişan olmama sebeptir.

Yolunda māl u cān u 'aql u fikrim hep fedā oldu

Seniñ sūz-ı firāķıñdır ki sūzān olmama bā'is

Malım, canım, aklım, fikrim, her şeyim senin yolunda feda oldu. Yanmama, perişan olmama sebep olan da senin ayrılığının verdiği acıdır.

Yıkıp kalb- perişānım terahhüm etmediñ aślā

Sen olduñ pür-cefā āķır āķır ki vīrān olmana bā'is

Kalbimi perişan edip yıktın, hiç merhamet göstermedin. Sonunda mahvolmama, sıkıntıyla dolmama da sen sebep oldun.

Hayāl-i nāz u şīveñle nigāh-ı cizye-i ānuñ

Sebeb oldu nigārā şimdi 'üryān olmama bā'is

Ey sevgili! Benim böyle çıplak kalmama sebep olan şey, senin nazının, işvenin hayaliyle güzelliğinin vergisi olan bakışıdır.

5 Bu Rāzī nā-tüvāna āh yeter cevri-i firāvānıñ

Yazıkdır olma gel cānā pür-efgān olmama bā'is

Bu zayıf, kuvvetsiz Rāzī'ye bu kadar çok eziyet çektiymen yeter. Ey can, bana yazıktır, feryat etmeme sebep olma!

21

20b

Der-ḥarf-i cimest

(Cīm harfli kısımdır)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ben gibi 'alemde cānā bir gedā gördün mü hıc

Şüret-i 'aciz ile gūyā bir edā gördün mü hıc

Ey can! Bu alemde benim gibi bir fakir hiç gördün mü? Benim gibi aciz görünen birini gördün mü hiç?

Şem'ine pervāne oldum perr ü bāla bakmadım

Yoluña cānım verirken bir nidā gördün mü hıc

Etrafında pervane oldum. Kanadımın yanmasına hiç aldırmadım. Canımı sana feda ederken sesimin çıktığını hiç gördün mü?

Görmedim gülzār-ı dehrin zerrece ālāyişin

Bülbül-i cānım efendimsin revā gördün mü hıc

Ben bu dünya gülbahçesinin gösterişini hiç görmedim. Sen benim can bülbülüm, efendimsin. Bana bu gösterişi uygun gördün mü hiç?

Vādi-i gurbetde derd ü gam beni bī-kes kımaz
Eyledim āh u enīni bī-vefā gördün mü hīc

*Bu gurbet vadisinde çektiğim dertler
beni kimsesiz bırakmaz. Ah edip
inledim. Beni hiç vefasız gördün mü?*

5 Kıys-veş baht-ı siyāhım şubh-ı şādık bulmadı
Leyle-i derde tabībim bir devā gördün mü hīc

*Kara bahtım, Mecnun'unki gibi hiç
aydınlanmadı. Doktorum, Leyla'ya
benzeyen bu derdime hiç derman
buldun mu?*

Ma'ni-i rengīn ararsañ turre-i dildāra bak
Ezber et esrār-ı dildir bir vefā gördün mü hīc

*Renkli bir mana arıyorsan sevgilinin
alın saçına bak. Onları ezberle, zira
gönlün sırları onlardadır. Onlarda hiç
vefa gördün mü?*

Kesmedim ašlā ümīdim bāb-ı luṭfuñdan seniñ
Rāzi-i ʿaciz gibi bir mübtelā gördün mü hīc

*Senin bana ihsanda bulunacağından
ümidimi hiç kesmedim. Sen, bu Rāzī
kadar aşka tutulmuş zavallı birini hiç
gördün mü?*

22

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dertli dil meydāna geldi derdine arar ʿilāc
Bir devā kıl derdine luṭf eyle cānā bir ʿilāc

*Dertli gönül meydana çıkıp derdine
ilaç arıyor. Ey can! Ona ihsanda
bulunup bir ilaç ver, derdine derman
bul.*

Dil döküp dil saydına dildādelendi dil-rubā
Dil hemān rām oldu dilber iki başdan imtizāc

*Sevgili, gönülleri yıkıp gönül avcılığı
yapmaya gönül vermiş.*

Her gören [yolunda] bir bendesidir < ol > sāyedār⁵⁴¹
Yolına cānlar verenler şad hezārān gözün aç

*O koruyucuyu her gören, idrak eden
onun kölesi olur. Yüzbinlerce insan
onun uğruna canını vermekte,
gözünü aç bunu fark et.*

Göz göre gördüm gözümle gözlerinden görünür
Göz bilir gönül bilir tefhīme gelmez imtizāc

*Açıkça gözümle gördüm, onun da
gözlerinden bellidir. Göz biliyor,
gönül biliyor; anlatmak uygun
düşmez.*

⁵⁴¹ Divan'da "Gören bir bende yolunda sidir sāye-dār" şeklinde yazılmış olan dize, vezin ve anlam gereği
"Her gören [yolunda] bir bendesidir < ol > sāyedār" şeklinde okunmuştur.

- 5 Emrine fermānına hep ser-fürū eyler cihān
Pādişāh-ı heft kişver aḥz eder bāc u ḥarāc

*Tüm dünya senin emirlerine boyun
eğer. Yedi ülkenin (dünyanın)
padişahı olan sevgili, vergi ve haraç
toplar.*

Dil verem bāzār-ı dilde dil alan dildādeye
Dil alsın dilber olsun şīve-kār nāzik mizāc

*Gönül pazarında gönül alan sevgiliye
gönül verdim. Sevgili de ince ruhlı
ve işveli bir dilber olup gönül alsın.*

Bir tekellüm eyleyip güftāra gelse ol perī
Cān bağışlar Rāziyā sevdā bulur gāyet revāc

*Ey Rāzī! O peri söze gelip bir
konuşsa can bağışlar. (İşte o zaman)
sevda değer kazanır.*

23

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Hezārān cevriñi cānā baña şerḥ ü beyāndan gec
Nigāh- ı iltifāt birle tebessüm kıl da andan gec

*Ey can! Binlerce eziyetini bana
anlatmaktan vazgeç. İltifat eden
bir bakışla tebessüm edip bana
eziyet etmekten vazgeç.*

Güzeliñ nāzeniniñ āh daḥi şūride-meşrebiñ
Cihān görmüş degil emşāl-i ḥüsniniñ gümāndan gec

*Böyle bir nazlı cilvelinin, aşık
tabiatlının güzelliğinin benzerini
cihan görmüş değil. (Artık) şüphe
etmekten vazgeç.*

Eger zevkiñ ise geşt ü güzār u seyr-i 'ālemden
Giderseñ semt-i Īrān'a hemān rāh-ı revāndan gec

*Eğer bu alemde gezmekten zevk
alıyorsan Īran'a uğradığında
(sevgilinin) yürüyüş yolundan
geç.*

Ḳadem baş semtime Leyli'm bu ben Mecnūn'ı şād eyle
Dil-i Ferhād'ıma Şīrin'lik eylerseñ bu yandan gec

*Leyla'm, semtime gelip ben
Mecnun'unu mutlu et. Ferhat
gönlümün Şirin'i olursan bu
yandan geç.*

- 5 Ferīd-i 'aşr iseñ her bir gümānında te'eddip kıl
Sözüm diñle be hey vā'iz bu gāvḡā-yı cihāndan gec

*Vaiz, zamanının bir tanesiysen
şüphe etmeyi bırak. Sözümü dinle
ve bu dünya işleriyle
uğraşmaktan vazgeç.*

Bu bezm-i bī-vefāda kām-yāb olmak murād etme

*Bu vefasız mecliste mutlu olmayı
arzulama. Sonsuzluk hazinesini*

Beḳā genc̣inesin dürc et fenā mülkünde kāndan gec

topla, fani dünya hazinesinden vazgeç.

Varıp kūy-ı dilārāda yüzün sür dā'imā Rāziyā

Eger ʿāşık iseñ sen de bırak daʿvā-yı şāndan gec

Ey Rāzī! O gönül süsleyen sevgilinin köyüne varıp yüzünü sür. Āşık isen nam kazanma sevdandan vazgeç.

24

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

21a Bu revişle bu devirde feyż-yāb olmak ne güc
Feyż taḥaşşul eylesem de zevḳ-yāb olmak ne güc

Bu zamanda bu gidişle feyiz bulmak ne zor. Feyiz bulsam da mutlu olmak ne zor.

Neş'e-dār < u > zevīḳ olursuñ var ise feyziñ eger
Bī-kesān-ı zümre-i āh u ḥarāb olmak ne güc

Erdemin varsa neşeli ve zevkli olursun. Kimsesizlerden, ah edip harap olanlardan olmak ne zor.

Sa'y-ı feyze eyle şarf-ı maḳderet dā'im hemān
Mānde-i aḳrān-ile pür-ıztırāb olmak ne güc

Feyiz bulmak için daima çalış, gayret et. Zira birinin akranlarıyla ıstırap içinde kalması çok zordur.

Çeşm-i sūzenden temāşā etmede ʿālem bizi
Feyż-i ceṿr ile murāda behre-yāb olmak ne güc

Tüm alem bizi gizlice izlemekte. Çektiğimiz cefanın, eziyetin feyzi ile arzularımızdan nasibimizi almak ne kadar zor.

5 Ben bu gün feyż-i tecellī burcına kıldım ʿurūc
Tālī'im kuvvetde ammā kām-yāb olmak ne güc

Ben bugün Allah'ın lütfuna nail oldum. Talihim yaver gidiyor, fakat mutlu olmak ne kadar da zor.

Serserī gezme cihānda feyze merbūd her murād
Ṭavr-ı nā-hemvār ile devlet-meʿāb olmak ne güc

Bu cihanda başıboş gezme. Her murat, erdemli olmaya bağlıdır. Uygunsuz tavırlarla padişah olmak ne zor.

Gūşīña āvīze eyle pendimi ey dil-nüvāz
Feyż-i şükri bilmeyip de pür-hicāb olmak ne güc

Ey gönül alan sevgili! Sözlerimi kulağına küpe eyle. Şükretmenin feyzini bilmeyip bu yüzden utanmak ne kadar da zor.

Ser-fürūdan ğayrī çāre feyżime yokdur medār
Derdimi ifşā edersem feth-i bāb olmak ne güc

*Feyiz bulmam ancak baş eğmemle
mümkün olur. Derdimi açıklarsam
açık kapı bulmak ne zor!*

Bu tarağdan Rāziyā feyziñ seniñ yok egledüm
Meclis-i aḥbābda sen ḥāzır-cevāb olmak ne güc⁵⁴²

*Ey Rāzī! Seni bu konuda
feyizlendirmedim. Dostların
meclisinde hazır cevap olmak ne
kadar da zor!*

25

22a

Fi-ḥarfü'l-ḥā

(Ḥā harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çok şafāñı sürdi cānā sū-be-sū miḥmān ḳadeḥ
Yār elinden devr eder devrān umar devrān ḳadeḥ

*Ey can! Sana misafir olan kadeh her
tarafa çok sefanı sürdü. (Kadeh)
sevgilinin elinde gezinir. Talihinin
yaver gitmesini umar, döner durur.*

Leblerüñ gülgünına ağzın verip eyler ḳarār
Bir taḳarrüb eylemiş kim gūyiyā yeksān ḳadeḥ

*Kadeh, senin dudaklarının
kırmızılığına öyle bir yapışıp kalmış
ki sanki onlarla tek vücut olmuş.*

Cānımı ḳıldım fedā cām-ı Cem'iñ cevlanına
Cür'añı nūş etmedin vārın verir yārān ḳadeḥ

*Cem'in şarabının (vücudumda)
dolaşması için canımı feda ettim. Ey
kadeh! Dostlar senden bir yudum
almak için her şeylerini feda ederler.*

Gel berü nūş etdirem zāhid saña 'aşḳ bādesin
Dest-i işyānından ammā gitmesün bir ān ḳadeḥ

*Zahit, gel sana aşk şarabını içireyim.
Ama sonra da isyan etme ve kadehi
elinden bir an bile bırakma!*

5 La'l-i dilber gibi meyle pür olup gözler beni
Bir ayağ ile irişür Rāziyā dermān ḳadeḥ

*Kadeh, sevgilinin dudağı gibi kırmızı
olan şarapla dolup beni gözler. Ey
Rāzī, kadeh tek ayağıyla bana
derman ulaştırır.*

26

⁵⁴² Bu gazelden sonra gelen 21b sayfası boş bir sayfadır.

Fi-ḥarfü'l-ḥā

(Ḥā harfinde)

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Rāz-ı diliñi gayriye gel söyleme küstāḥ
Her nā-ḥalefi er gibi hem belleme küstāḥ

Küstah! Gönlünün sırrını başkalarına söyleme, her hayırsızı da adam belleme.

Ḥikmet ile dem-beste olan pīre cevāb ne
Bir vāḳıf-ı ḥāl 'āşıkı āḥ dilleme küstāḥ

Küstah! Hikmetle susmuş bu yaşlıya cevabın ne? Durumdan haberi olan aşığı çekiştirme, hakkında dedikodu yapma küstah!

Siretde anuñ sırrını cānā ne bilirsin
Ol ehl-i ḥarābāt hemān elleme küstāḥ

Ey can! Onun içinin sırrını ne bilirsin? O meyhane ehline hemen dokunma küstah!

Ḥallāḳa niyāz eyleyegör cān u gönülünden
Ḥande edeni rüyāna sen peyleme küstāḥ

Allah'a gönülden dua et. Ey küstah! Yüzüne gülteni hemen azarlama!

5 Bu pendimi āvīze edin gūşıña Rāzī
Bir daḥi böyle ḥaṭā eyleme küstāḥ

Ey Rāzī! Bu sözüm kulağına küpe olsun. Bir daha böyle hata yapma küstah!

27

22b

Fi-ḥarfü'd-dāl

(Dāl harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Düşeli derdine dermān bulmadı cānım meded
Eyle bir himmet baña himmetli mihmānım meded

Canım senin derdine düştüğünden beri derman bulmadı, yardım et. Benim için de bir gayret göster. (Gönlümün) gayretli misafiri yardım et!

Bir meded maṭlūbına etdim müdārā çok zamān
Kılmadıñ aşlā meded devletlū sulṭānım meded

Bana yardım et! (Zira) sana talip olana çoğu zaman dost gibi göründüm. Devletli sultanım! Asla bana yardım etmedin, yardım et!

Kime şekvā edeyim başım açıp geldim saña

Başım açıp sana geldim, başka kime

Gel kabûl eyle niyâzım şâh u hâkânım meded

*şikayette bulunabilirim ki? Sultanım!
Yardım et, dualarımı kabul eyle.*

Bî-meded bî-çâreñi sen çâre-dâr etseñ n'olur

*Yardım görmeyen bu çaresizine bir
çare versen ne olur? Kurban
olduğum, sevdiğinin aşkına yardım
et!*

Sevdiğin aşkına olsun eyle kurbânım meded

- 5 Râzi-i dil-ḥastaya dâd eyleseñ dermân olur
Cânıma kâr etdi cevriñ pür-cefâ cânım meded

*Bu hasta gönüllü Râzî'ye adaletli
davransan bu ona derman olur.
Cefakar sevgilim! Ettiğin eziyetlere
dayanacak halim kalmadı. Yardım et!*

28

Fi-ḥarfü'z-zâlest

(Zâl harfinde)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âh leb-i sükker-feşânım lebleri mülden lezîz

*Ey dudağı şeker saçan, dudakları
şaraptan daha lezzetli, melek yüzlü
sultanım!*

Ey melek sûretli ḥânım lebleriñ mülden lezîz

Teşne-dâr etmiş kamu âh aşık-ı nâ-kâmıñı

*Arzusuna kavuşamamış tüm
âşıklarına kendini daha çok özletmiş.
Dudakları şaraptan daha lezzetli canım
sevgilim! Onları arzularına kavuştur.*

Ber-murâd eyle â cânım lebleriñ mülden lezîz

Şormadım kevşer mi yoḥsa sükker-i âb u zülâl

*(Dudaklarının tadı) kevserden mi
yoksa tatlı, saf suyun şekerinden mi
geliyor, sormadım. Sevgilim!
Bildiğim şu ki dudakların şaraptan
daha lezzetli.*

Bildiğim bu mihrîbânım lebleriñ mülden lezîz

Baḥş-ı cāna kim girer kim var ise gelsin berü

*Kim canını feda eder? Varsa beri
gelsin. Dudakları şaraptan lezzetli
sevgilim! Kanımın dökülmesini sen
üstlenme!*

Boynıña sen alma ḫanım lebleriñ mülden lezîz

- 5 Ser-fedâ eyler bu Râzî lebleri gülgünüña

*Bu Râzî dudaklarının pembeliğine
boynunu feda eder. Ah şeker dudaklı
sevgilim! Dudakların şaraptan daha
lezzetli.*

Âh leb-i sükker-feşânım lebleriñ mülden lezîz

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

23a Lebleriñ ağızımda cānā baña sükkerden lezīz

Lebleri hamrālarıñ şahbā-yı aḥmerden lezīz

Ey can! Ağzımdaki dudakların bana şekerden daha lezzetli. Kıpkırmızı dudakların kırmızı şaraptan daha leziz.

Şad hezārān 'āşık-ı dil-ḥasta maṭlūb-ı lebiñ

Mürdeye cānlar bağışlar güyā kevserden lezīz

Yüz binlerce hasta gönüllü aşık senin dudaklarını arzulamakta. Onlar sanki kevserden daha lezzetlidir ki ölüyü bile diriltirler.

Cān-fedā hem-meclis olmaḵ cānıma minnet benim

Lebleriñ 'arzūsı ise ḥūn-ı cigerden lezīz

Sevgilim, sana canım feda! Seninle aynı mecliste olmak ise canıma minnet benim. Arzuladığım o dudakların cigerdeki kandan daha leziz.

Lebler ḵand-ı lezīziñ nice ta'bīr edeyim

Ol seniñ la'l-i lebiñ āb-ı gül-i terden lezīz

Dudaklarının o leziz tadını nasıl tarif edeyim. Senin o kırmızı dudağın taze gül suyundan bile daha leziz.

5 Rāziyā şordum lebiñ ḡavḡāsını kimdir eden

Mübtelālar baḡş ederler lebi sükkerden lezīz

Ey Rāzī! O yarin dudağını öpmek için kimin kavga ettiğini sordum. Kavga eden āşıklar dediler ki o yarin dudağı şekerden bile daha lezzetlidir.

23b

Der-ḥarf-i rā'est

(Rā harfli kısımdır)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sükker ü şīrīn lebiñ āḥ la'l-i aḥmerden midir

Şorsam āyā çekdiğim dilden mi dilberden midir

Dudağının bu kadar tatlı olması dudağının kırmızılığından mıdır? Sorsam, acaba bu çektiğim gönülden mi yoksa gönül alan sevgiliden midir?

Bendeñi bir būy ile sen mest ü medhūş eylediñ

Būy kāküliden mi bilsem zülf-i 'anberden midir

Sen şu kulunu güzel bir koku ile şaşırtıp mest ettin. Bilmem ki bu koku kaküllerinden mi yoksa amber kokulu saçlarından mı geliyor.

Ƙıldıđım āh u fiğānım gūşıña girmez ne sūd
Ƙalbiñ ahenden mi cānā yoğsa mermerden midir

*Ah çekip feryat etmem boşunadır,
kulağına girmez. Ey can! Bilmem ki
acaba senin kalbin demirden mi
yoksa mermerden midir?*

Ey dirīgā bu dil-i bīmāra etmez bir devā
Şüretā derd ü elemeler ol şanevberden midir

*Yazıklar olsun ki sevgili bu hasta
gönle bir çare vermez. Görünen
(çektığım) bu dertler, kederler o selvi
boyludan mıdır?*

5 Yüz yerde hāk-i pāyın bābına sürdüm yüzüm
Berķ uran nūr-ı tecellī nūr-ı enverden midir

*Ayağının toprağına, kapına yüzümü
sürdüm, yalvardım. Şimşek gibi
çakan şu ilahī nur en parlak nur
mudur?*

Rāzi-i nākām seniñ rüyın̄da idrāk eyledi
Luţfuña mazhar düşen ben gibi kemterden midir

*Arzusuna kavuşamamış Rāzī senin
yüzüne bakıp anladı. Senin lütfuna
mazhar olan kişi benim gibi itibarsız
olanlardan mıdır?*

Gül cemālin üzre gördüm bu gül-i maʿnāyı ben
Ruḥlarıñ ebrūları āh ol gül-i terden midir

*Ben bu gül gibi manayı senin o gül
yüzünde gördüm. Yanaklarının
üzerindeki kaşlar taze gülden midir?*

31

Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilü Feʿülün

Ey bād-ı şabā ḥāl-i dilim yāre ḥaber ver
Zulmet misiñ ol şāh-ı cihāndāra ḥaber ver

*Ey sabah rüzgarı! Gönltümün halini
yare haber ver. Zordaysan,
sıkıntıdaysan o cihan padişahına
haber ver.*

Tiğ-i nigehiñ kesdi benim şabr u kararım
Gūş eyleseñ ʿıyd eyleseñ ağıyāra ḥaber ver

*Kılıç gibi keskin o bakışın benim
sabrımı, direncimi bitirdi. Bunu
duyarsan (bundan dolayı da) bayram
edersen başkalarına haber ver.*

Zülfün gibi ʿaqlım daḥi tālān u perişān
Bend etmek için bendeñi ikrāra ḥaber ver

*Aklım senin saçların gibi
darmadağınık ve perişan halde. Bu
kulunu onlarla bağlamaya karar
verirsen haber ver.*

Bülbül gibi şeb-tā-be-seher āh u fiğānım
Gülşen yüzini görmeye bir çāre ḥaber ver

*Bülbül gibi sabahlara dek feryat
etmekteyim. O gül yüzünü görmeye
imkan var mı, yok mu? Haber ver!*

- 5 Hüsniñde Hüseyñi edemez medh u senā hıç
Rāzī gibi bir şāhib-i eş'āra haber ver

Hüseyñi güzelliğe seni meth ü sena edemez. (Bunu yapmak için) Rāzī gibi bir şaire haber ver.

32

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Rahm eylesin ol gözleri şehhāra haber ver
Kān ağladığım hicr ile dildāra haber ver

O büyütlü gözleri olan sevgiliye, kendisinden ayrı düştüğüm için kan ağladığım gönül alan o güzele haber ver ki biraz merhamet eylesin

Şabırım gibi şükrüm saña ma'lūmdur efendim
Eyyüb degil derdine bir çāre haber ver

Efendim! Sabrımı bildiğin gibi şükrümü de bilirsin. (Bu kulun) Eyüp peygamber değil, onun derdine çare olacak bir haber ver!

Dildārına dil almada yağmacılık etdi
Ey turre yetiş gamze-i tātāra haber ver

Ey alna dökülen kıvrıkcık saç lülesi! O merhametsiz göze, aşğının gönlünü alayım derken gönlü tarumar ettiğini söyle.

Açsın gözini bülbül-i nālānım uyandı
Ey mäh-ı felek gonce-i hūn-hāra haber ver

Ey gökyüzündeki ay! O kan dökücü zalim sevgiliye inleyen gönül bülbülümün uyandığını söyle. Uyumayı bırakıp da gözünü açsın.

- 5 Rāzī de bilir naqş-ı qālem-kārını yārīñ
Rāsım nice resm eyleye hem-vāre haber ver

Rāzī de sevgilinin ressamının nakışlarını bilir. Ressamın onu nasıl resmettiğini daima haber ver.

33

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gül gibi lebriz olup gözler beni peymāneler
Bezm-i demde hem-dem olmuş cām şunan cānāneler

Kadehler gül gibi ağzına kadar dolmuş, beni gözlemekteler. İçkileri sunan güzeller ise içki meclisinde canciğer dost olmuşlar.

Bezm-i Cem'den bir nişān verdi bugün meclis hemān
Sāgar-ı şahbā çekerler şevkıña mestāneler

Meclis bugün Cem'in meclisi gibiydi. Sarhoşlar orada senin aşkınla şarap içerler.

Meh-cebînler içre gördüm cânımıñ cân pâresin
Güiyâ dürr-i yetîm dürdânedir dürdâneler

*Canımın can parçasını alnı
parlayanlar arasında gördüm. İnci
taneleri arasında büyük bir inci
gibiydi.*

24a Dil-rubâlîk resminiñ icâdına budur sebep
Dil-rubâdır dil döker dildâdedir dil-dâneler

*Gönül alma işinin icadına sebep
olan budur (sevgilidir). O, gönül
alır, gönül yıkar. Gönülü yaralı
olanlar ona tutkundur.*

5 Bâğ-ı hüsnün kim görürse *aḥsenü'l-ḥālîk*⁵⁴³ okur
Böyle hûbânı cihânda çift toğursun analar

*Senin güzellik bahçeni kim
görürse aḥsenü'l-ḥālîkîñ ayetini
okur. Cihanda böyle güzelleri
analar çift doğursun.*

Cânıma minnet benim cân istese cânânımız
Cân alan cânâneye cânlar fedâ cânâneler

*Canan benden canımı istese bu
benim canıma minnettir. Can alan
sevgiliye canlarımız feda olsun.*

Devr eder pîrâmeniñ bir nâ-ḥalef ey dil-nüvâz
Hem-zebân etme şaḥın bir nem kıpar bîḡâneler

*Ey gönül okşayan sevgili!
Hayırsızın biri senin çevrende
dolanmakta. Sakın onunla
konuşma. Konuşursan yabancılar
da bundan pay çıkarabilir.*

Şerḥ olunmaz Râziyâ vaşfında ʿâcizdir kalem
Nice tefhîm eylesün şâʿir olan dîvâneler

*Ey Râzî! Sevgilinin vasıflarını
anlatmakta kalem aciz kalır. Şair
olan divaneler bu vasıfları nasıl
açıklayabilirler ki?*

34

Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilâtün Fâʿilün

Âh yine âvâre oldum çâreler ne çâreler
Çâresiz derdim benim çâre nedir bî-çâreler

*Ah, yine perişan oldum! Çaresi
nedir? Çaresizler, benim şu
çaresiz derdimin çaresi nedir?*

Bir mücevher sîne-benddir sîne-bendim sînesi
Kevkeb-i burc-ı saʿîdde ḡıbtʿeder⁵⁴⁴ seyyâreler

*Benim gönlümü bağlayan
sevgilinin sinesini mücevher bir
sütyendendir. Gökyüzünde gezen*

⁵⁴³ فتنبارك الله احسن الخالقين (Fe tebâreka'llâhu aḥsenü'l-ḥālîkîñ) : “Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir.”
(Mu'minûn 23/12-14). İktibas Nu: 12

yıldızlar ona imrenerek bakarlar.

Dil nice kılsun taḥammül dem-be-dem zār etmesün
Gül cemāl üzre dökülmüş ṭurre-i ṭarrāreler

*Şu gül yüzünün üstüne dökülmüş
hilekar saçı gören gönül, sürekli,
nasıl inlemesin ve buna nasıl
taḥammül etsin?*

Ey dirîğa kırtuluş yok düş olan gīsūsına
Sihr eder seḥḥāra beñzer gözleri seḥḥāreler

*Eyvah! Sevgilinin omuzlarına
dökülen saçlardan kurtulmanın
imkanı yok. Sihirbaz sevgili,
sihirli gözleriyle bana büyü
yapar.*

5 Ben zarūrī āh ederdim derdimiñ dermānına
İhtiyār ile giriftār oldular meh-pāreler

*Ben derdimin dermanı için
zorunlu olarak ah çekdim. O ay
parçaları ise kendi iradeleriyle,
kendi tercihleriyle aşık oldular.*

Vaşf-ı yāre kimde kudret vār ise gelsün berü
Görmedi mişlin felekde devr eden devvāreler

*Yarın vasıflarını saymaya kimin
kudreti varsa bu yana gelsin.
Gökyüzünde dönüp duran
gezegenler, yıldızlar onun
benzerini görmediler.*

Ruḥṣat olsa ḥāk-i pāye bir nöbet yüz sürmeye
Yoluna kurbān olurlar şad-hezār āvāreler

*Ayağının toprağına yüz
sürülmesine izin olsa yüz binlerce
avareye dönmüş aşık onun yoluna
kurban olur.*

Güş edenler Rāziyā bu nev-zuhūr ebyātımı
Bende-i efgende oldu ‘āşık-ı ğam-h‘āreler

*Ey Rāzī! Bu yeni yazdığım
beyitleri duyan kederli aşıklar
yıkılıp perişan oldular.*

Ṭākatim ṭāk oldu ṭākat kalmadı bende mecāl
Dāğ dāğ oldu derūnım dāğ urur ğaddāreler

*Takatım, mecalim kalmadı. İçim
yara yara oldu. Gaddar, zalim
güzeller içimi dağladı.*

Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün

İdiyyeye zühd ehli ‘aceb cāme deġişir

*Gariptir ki zahid bayramlığını
hırkayla deġişir. (Oysa) rindler
hırkalarını şarapla deġştirirler.*

⁵⁴⁴ ğıbtā ider: ğıbtı’ider

Hırkasını rindān mey ile cāme değişir

Kırdırdı hezār telleri hāl-i ruḥ-ı řevķiñ
Şūfī verip ʿammāmesini bāma deęiřir

*Sevgilinin yanağının üzerindeki
ben'in verdiği şevk sofīye yüzlerce
tel koparttı. Sofi sarığını bam teliyle
değiştirir.*

Behzād'a ḥuṭūr geldi anuñ etmede naķşın
Bir mūyını resm eylese biñ ḥāme deęiřir

*Behzad'ın aklına sevgili geldi ve
resmini yapmaya başladı. Onun bir
kılını resmetmek için bin kalem
değiştirir.*

Bir zāhid içer bāde-i esrār-ı İlāhī
Seccāde-i zūhdini verir cāme deęiřir

*Zahit, ilahī sırrın şarabını iğse ibadet
ettiği seccadeyi bir hırka ile değişir.*

5 Laʿl-i lebinin lezzetini şormada Rāzī
Būs etmege ḥulyāsını āh ḥāme deęiřir

*Rāzī, senin o kırmızı dudağının
lezzetini merak etmekte. O, kalemini
dudağını öpme hayaliyle değişir.*

36

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

24b Benim řimşīr āhım ęarḥ-ı devrānı ęalar ęarpar
Geęip andan behiřte ḥūr u ğilmānı ęalar ęarpar

*Benim ah kılıcım dönen feleği
yırıp paręalar. Oradan cennete
geçip hurileri ve ğılmanları da
paręalar.*

Arar baḥr u beri gönölüm daḥi sebʿ-ı semāvātı
Bulur bād-ı řabādır zülf-i cānānı ęalar ęarpar

*Gönlüm; denizleri, karaları hatta
yedi göğü arar. O sabah
rüzgarıdır. Sevgilinin saçlarını
bulur ve darmadağın eder.*

Düęār olur gören ol ğamze-i dil-düz u ḥün-rīzi
O bir řāḥib-ķırāndır ęok nerīmānı ęalar ęarpar

*O zalim, kan dökücü sevgilinin
gönül delen bakışını gören ona
tutulur, müptela olur. O her
zaman galip gelir, zayıfları
perişan eder.*

Dilim ditrer tenimde gördüğümde ʿaql u fikrimde
Nigāh-ı sūz-nākı ķalb-i vīrānı ęalar ęarpar

*Sevgiliyi gördüğümde aklımdan
çıkamaz, kalbim titrer. Onun o
yakıcı bakışı benim şu viran
olmuş kalbimi paramparça eder.*

- 5 Görürsün şu'lelenmiş pür-ziyâ vü nûr-ı mahz olmuş
Ruḥ-ı âteş-fezâsı bâl u pervânı çalar çarpar

Sevgilinin parlak, aydınlık ve saf nur haline geldiğini görürsün. Onun ateş saçan yanağı aşığı ve kanadını yakar, perişan eder.

Süvâr-ı esb-i nâz olmuş vefâ meydânına gelmiş
Dilimi tûb edip ebrûsı çevgânı çalar çarpar

Sevgili, naz atının süvarisi olup vefa meydanına gelmiş. Gönümünü top edip kaş sopasıyla ona vurup çarpar.

O gülgün rûy-ı dil-cûsın daḥi çeşm-i sülhan-gûsın
Yürür zülf-i siyâhı sîm gerdânı çalar çarpar

Sevgilinin cazibeli pembe yüzü ve konuşan gözleri... Siyah saçları parlak gerdana uzanır ve onu perişan eder.

Niyâz-ı şıdk-âmizle du'â-yı şûr-engizim
Varır her bir seherde 'arş-ı Raḥmânı çalar çarpar

Yüksek sesle ve büyük bir samimiyetle dua etmekteyim. Dualarım her seher vakti arşı parçalayıp Rahman'a ulaşır.

Unutdum Râziyâ dâr-ı fenâda semt-i 'uḳbâyı
Alır şabr u qarârım ḥâl-i rûḥânı çalar çarpar

Ey Râzî! Dünyaya daldım, ahireti unuttum. Sevgili beni kararsız kılıp ruh halimi perişan etti.

37

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sihr eder ebrû-yı dilber çîn ile cebîn tutar
Ġamze-i ḥûn-rîz-i dil-düz şâf çekip temkîn tutar

Sevgilinin kaşları büyü yapıp çatılır ve alını buruşturur. O gönül delen ve kan döken bakışı da saf çekip mekan tutar.

Terk edip gülzâr-ı rûyî inzivâda ḥâl-i yâr
Kâkül-i 'anber-feşânda gizlenip bir dîn tutar

Sevgilinin yüzündeki ben, gülbahçesini terk edip inzivaya çekilmiş. O misk kokulu kakül de ortadan kaybolup başka bir dine geçmiştir.

Şems-i pertev şanma cânâ seyriñe pîr-i felek
Farḳa ḳudret ḳalmamış her rûz saña dürbîn tutar

Ey sevgili, felek ihtiyarını nurlu güneş zannetme! Onun gözlerinde kudret kalmamış, her gün sana dürbün tutar.

Gül cemāl üzre ʔağılır ol mehiñ gīsūları
Dāne-i tārında bī-ḥad ʕāşık-ı ğamgīn ʔutar

O ay yüzlü güzelin saçları onun gül cemalının üzerine dağılır. Her bir telinin ucundaki tuzakta sayısız aşığı tutsaktır.

5 Dil döker eyler nevāziş dil-rubāya dil hemān
Ol civānıñ şaydına her bir nefes taḥmīn ʔutar

Gönül, sevgilinin gönlünü almak için dil döküp durur. Herkes o gencin avcılığı üzerine tahmin yürütür.

Çille-i āzārını āh çekdiğim raʕnā bilir
Ḥāh-nā-ḥāh āferīnler eyleyip taḥsīn ʔutar

O güzel ne kadar çile çekip incindiğimi bilir. İster istemez "aferin" deyip takdir eder.

Ḥaṭ-ı laʕlīñ ʕaqlın aldı Rāzī-i şūrīdeniñ
Nev-bahār eyyāmı cāmle Cem gibi āyīn ʔutar

Senin dudaklarının kıvrımları, aşığın Rāzī'nin aklını başından aldı. İlkbahar günleri buna Cem gibi kadehle tören düzenler.

38

Fāʕilātün Fāʕilātün Fāʕilātün Fāʕilün

Pertev-i ḥüsñ ü ziyāsın her gören mecnūn olur
Cevr ü āzār u cefāsın her çeken memnūn olur

Sevgilinin güzel ve parlak yüzünü her gören Mecnun'a döner. Onun eziyetini ve cefasını her çeken de bundan memnun kalır.

Māh-ı tābım ḵāʕil oldum ayda bir nezzāreye
Ḥasretiñle eşk-i dīdem gūyiyā Ceyḥūn olur

O ay yüzlü sevgilimi ayda bir görmeye nail oldum. Hasretinden döktüğüm gözyaşı sanki Ceyhun nehridir.

ʕĀşık-ı bī-çāreler mümkün mü vaşfıñ eylemek
Medḥiñe aġāz edenler dem-be-dem meymūn olur

Çaresiz âşıkların senin vasıflarını sayması mümkün mü? Seni methetmeye çalışanlar daima maymuna döner.

Gāh bi-gāh görsem çü ben ol hümā-pervāzım
ʕAzm-i rāhın gözlemekden gözlerim pür-ḥūn olur

(Keşke) ben vakitli vakitsiz her daim o yüksekte uçan (burnu havada) sevgilimi görebilsem... Onun yolunu gözlemekten gözlerim kanla doldu.

5 Ol perī-endām beni dīvāne etse rāzīyım
Rāzīyā Leylā seven Mecnūn olur Mecnūn olur

O peri boylu sevgili beni divane etse de buna razıyım. Ey Rāzī! Leyla seven Mecnun olur, Mecnun olur.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

25a Bendeñi bend eyleyen bu zülfünüñ boyasıdır

‘Aqlımı yağmaya veren kaşların tuğrasıdır

Kulunı kul eyleyen şu saçlarının boyasıdır. Aqlımı alan, perişan eden de kaşlarının tuğrasıdır.

Beynimizde mācerā-yı yārimi kimler bilir

Uğradan başımı derde āhımın gavğasıdır

Sevgilimle yaşadığım macerayı aramızdan kimler bilir? Başımı derde sokan şey de feryadımın kavgasıdır.

Bakmağa tākāt ne kābil rūy-ı āteş-nākına

Dīdemi pür-ḥūn eden āh gözleri şehlāsıdır

Sevgilinin ateşli yüzüne bakmaya güç bulmak ne mümkün? Gözlerimi kana bulayan, onun gözlerinin mavi, tatlı şaşılığdır.

Gāh ḥıramān eyledikçe nāz ile kāmēt çekip

Kāmēt-i dil-cū ararsan kāmēt-i bālāsıdır

Hoşa giden bir boy ararsan, (o boy), sevgilinin bazen nazlı nazlı yürütyüp gösterdiği o uzun boyudur.

5 Mısl-i mesbūk olmayan şu dilber-i zībāya bak

Bu cihān bāğının ancak bir gül-i ra‘nāsıdır

Benzeri görülmemiş şu güzel dilbere bak. Bu ancak dünya gülbahçesinin bir güzel gülüdür.

Var mı āyā yolına varın verür bir ‘āşıkım

Māl degil serden geçen düşvārımın a‘lāsıdır

Acaba sevgili uğruna her şeyini feda edebilecek benim gibi bir āşık var mıdır? Malından değil canından vazgeçen zorun en zorunu yapandır.

Fāiḳ-i aḳrān olursun himmet-i dildār ile

Rāziyā şayd olduğun dilberlerin zībāsıdır

Ey Rāzī! O gönül alan sevgilinin yardımıyla āşıkların en üstünü olursun. (Çünkü) tuzağına düşüp av olduğun, dilberlerin en güzelidir.

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Yanıp yakılmağa cānā dil-i sūzānelerden sor

Ruḥun bezminde ey dilber yanan pervānelerden sor

Ey can! Yanıp yakılmayı gönlü yanmış olanlardan sor. Ey dilber! Bunu, yanağının meclisinde yanan āşıklardan sor.

Olaldan derdiñe düşvār cihāna etmedim rağbet
Giceler āh u zārım yatdığım vīrānelerden şor

Senin derdine düştüğümden beri dünyayla ilgimi kestim. Geceleri nasıl inlediğimi yattığım virane yerlerden sor.

Ġamıñ endişesi ġam-nāklığı ġāyet ġarāyibden
Ġam-ı pinhānımı ġamla varıp ġam-ġānelerden şor

Hüzünlenme endişesi, tasası oldukça tuhaf, çünkü gizli derdimi, bu dünyaya kederle gelip yaşayanlardan sor.

Cünūn iqlīmine tayy-ı mekānımdan ġaber şorma
Müselsel turreñe düşvār olan dīvānelerden şor

Mekanı atlarcasına āşıklar diyarına nasıl ulaştığımı sorma! Bunu, kıvrım kıvrım saçlarına tutulan divane āşıklardan sor.

5 Nigāh-ı nīm ile medhūş u mest etdi nedendir bu
Benim hūş olduğum çeşm gözi fettānelerden şor

Göz ucuyla bakıp beni dehşete düşürdü, mest etti. Nedendir? Benim aklımı alan bu gözü, sen, gözü fettan olanlardan sor.

Ĥaķīķat cāmını nūş eyledim ‘aşkıñla ey meh-rū
‘İzārıñ şevķi ile sürdigim peymānelerden şor

Ey ay yüzlü güzel! Hakikat kadehini senin aşkınla yudumladım. Bunu, yanağının aşkıyla yudumladığım kadehlerden sor.

Ne bilsin ‘āşık-ı bī-kes ma‘ānī mantıķ-ı ġikmet
Bu ġikmet rāhını var ‘aķl alan ġübānelerden şor

Kimsesiz, zavallı āşık hikmet mantığının anlamını ne bilsin? Git, bu hikmet yolunu insanın aklını başından alan güzellerden sor.

Bugün vādī-i ġayretde ‘aceb geşt ü güzār etdim
Bu ġayret sırrına vāķıf olan ġayrānelerden şor

Acaba bugün hayret vadisinde gezindim mi? Bunu hayret sırrına vakıf olan hayranlarından sor.

Tecessüsden murād Rāzī saña şāfī cevāb añla
Bu derd-i bī-devāyı var leb-i cānānelerden şor

Ey Rāzī! Anla ki araştırmadaki maksat sana şifa olacak cevabı bulmaktır. Sen bu çaresiz derdi git sevgililerin dudağından sor.

Ben bugün gördüm yine bir dilberi Kūr'ān okur
Hiç tevaḳḳuf eylemez ol ezberī Kūr'ān okur

Ben bugün yine bir dilberi Kur'an okurken gördüm. Hiç durmadan, hata yapmadan ezberden Kur'an okur.

Bir feṣāhatle belāḡat var anuñ zātında kim
Tarz-ı tevḳīrin görenler şandılar 'Osmān okur

Onda güzel, açık, pürüzsüz, hoş giden bir söz söyleme kabiliyeti var. Onu duyanlar Hazret-i Osman'ın Kur'an okuduğunu zanneder.

Eyle gel taḥsīn eyle ḥaḳḳında anuñ bir du'ā
Her gören biñ cān ile dā'im aña sübhān okur

Ona övgüde bulun ve ona güzel bir dua et. Her gören, can u gönülden, onun hiçbir kusurunun olmadığını söyler.

Himmet-i pīrāna vuşlat eyleyip dāmen tūtup
Dem-be-dem leyl ü nehār ḳalb ile yā Raḥmān okur

Ermişlerin himmetine erişip onların eteklerini tutmuş. Samimiyetle, gece gündüz "ya Rahman" okur.

5 Ḥazret-i Kūr'ān'a etmiş Rāziyā bir intisāb
Ne selāsetdir görürsün ne sır-ı Kūr'ān okur

Ey Rāzī! O hazreti Kur'an'a bağlanmış. Onun Kur'an'ın sırlarını nasıl okuduğunu ve Kur'an'ı ne kadar da akıcı okuduğunu görürsün.

42

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

25b Gönül bir kāmēt-i bālā serime sāye-bān ister
Yine maṭlūbım ol şūḥ-ı cihāndır bī-gümān ister

Gönül, yücelerde olan başıma bir gölgelik ister. Yine istediğim o nazlı, işveli cihan güzeldir. Gönlüm şüphesiz onu ister.

Füyūzāt-ı seher-gāhda du'āya dest-res bulsam
Murādım ḥāşıl olmağa niyāz-ı bī-zebān ister

Sabahın o bereketli vaktinde dua etmeye kuvvet bulsam da duamın kabul olması, dili kullanmadan edeceğim duaya bağlıdır.

Baḥa ḥatm-i kelām etdirdi evşāfıñ seniñ ey şūḥ
Sūḥan-perdāz olursam şānıña lāyık yalan ister

Ey baştan çıkarıcı güzel! Vasıfların bana söylenecek söz bırakmadı. Şanına layık güzel söz söyledim dersem yalan olur.

Beni zūlfüñ teline bağladın nāz u nevāzişle
Ümīdim nāzenīnim bāb-ı lūṭfuñdan amān ister

Naz ve gönül okşamayla beni saçının teline bağladın. Nazlı, narın sevgilim! Umudum, lütuf kapında

- 5 Yüzüm sürsem anuñ pābūcına hāk-i kadem olsam
Hudā'dan bu niyāzı Rāzīyā her bir zamān ister

yardım bulmaktır.

*Keşke onun ayağına yüzümü sürüp
ayağının toprağı olsam. Ey Rāzī! O,
Allah'tan bunu her zaman ister*

43

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Benim hālimi görmek ol gözi sehhāra kalmışdır
Derūnum derdini bilmek ki ol dildāra kalmışdır

*Benim halimi görmek o büyüli
gözlere kalmıştır. Gönümün
dardını bilmek de o gönül alan
sevgiliye kalmıştır.*

Müfīd olmaz tabībānıñ devāsı derd-i aşkımda
Hayāt-ı cāvidān bulmak vişāl-i yāre kalmışdır

*Benim bu aşk derdime doktorların
ilacı fayda vermez. Ebedi hayata
ulaşmak ise ancak sevgiliye
kavuşmakla mümkündür.*

Fedā etdi yolında ʿār u nāmūsı dil-i şeydā
Emīnimdir diyü vārını verip āvāre kalmışdır

*Deli gönül o güzele kavuşmak için
namusunu, hayasını feda etti. Ona
güvenip her şeyini vermiş, başıboş
kalmış, perişan olmuştur.*

Nigāh-ı tīg-i dil-düzı cigerde eyledi mesken
Ne çāre merhamet şefkat ser-ā-pā yāre kalmışdır

*Onun o gönülü delen kılıç gibi bakışı
ciğere saplanıp orayı mesken tuttu.
Ne çare ki merhamet, şefkat
tamamen yarin eline kalmıştır.*

- 5 Kõçup mūy miyānından leb-i cān-bahşını şordum
Tolaşmadık hemān bir kākül-i tarrāra kalmışdır

*Sevgilinin ince beline sarılıp ondan,
hayat veren dudağını sordum.
Sataşmadığımız, bir yan kesici
kakülü kalmıştır.*

Baņa vaşlını ikrār eyledi kız-b-i şarīh etdi
Bulunmaz derdime dermān ki ol bī-çāre kalmışdır

*Bana kavuşacağımızı söyledi, lakin
açıkça yalan söyledi. Derdime
derman bulunmaz, ki bu dert
çaresiz kalmıştır.*

Bu Rāzī nā-murāda bir tesellī eyleseñ zālīm
Devāya çāre gayrī hāne-i bī-māra kalmışdır

*Ey zalim sevgili! Bu muradına
erememiş Rāzī'yi bir teselli etsen ne
olur? Lakin onun dermanı
hastaneden başka bir yere kalmıştır.*

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Bi-ḥamdi'llāh şerīfīm ceddīmiz bürhānımız vardır

Gedāyız baḥr-ı aşkıız hıfzımız imānımız vardır

Hamdolsun ki soyluyum, şerefliyim; (buna da) delilimiz vardır. Aşk denizinde bir fakiriz, (fakat) ezberimiz ve imanımız vardır.

Şefi'im dā'imā leyl ü nehārda zıkr ü fikrim var

Beni bī-ferd şanursıñ şanma ki cānānımız vardır

Şefa'at eden sultanım! Gece gündüz zikreden ve düşünürüm. Beni kimsesiz sanma, zira cananımız vardır.

Garībim bī-kesim zāhirde ammā ma'nevī görseñ

İki ālemde dermān idici sulṭānımız vardır

Görünürde kimsesiz bir garibim, manen baktığında görürsün ki iki alemde de bize derman olacak sultanımız vardır.

Ne mümkün ḥāl-i uşşākı saña tefhīm edem bir bir

Girerseñ ḥalka-i zikre bizim meydānımız vardır

Āşıkların halini sana bir bir anlatmam mümkün değil, fakat zikir, ibadet halkasına katılırsan (görürsün ki) bizim de bir meydanımız vardır.

5 Beni Mecnūn u lā-ya'kıl o şūh-ı şīve-kār etdi

Naẓīri yok güzellikde gözi fettānımız vardır

O cilveli, şivekar güzel beni mecnun ve sarhoş etti. Güzellikte benzeri yoktur. Baştan çıkarıcı gözleri olan bir güzelimiz vardır.

Niçün adam yerine ben faķīri şaymadıñ gitdin

Eger zengīn degilsek cüz'ice 'irfānımız vardır

Ben fakiri neden adam yerine koymadın gittin? Zengin olmasak bile az da irfanımız vardır.

Gām-ı dünyāyı kayd etmez gürūh-ı nüktedānız

Muḥabbet bezmine Rāzī gibi yārānımız vardır

Dünya derdini umursamayan nükte ehli, zarif kimseleriz. Bizim muhabbet meclisinde Rāzī gibi dostumuz vardır.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

26a Bu zamānda gül ararsañ baķ ruḥ-ı cānāndadır

Bu zamanda gül ararsan sevgilinin yanağına bak, oradadır. Dikkatli bir

Çeşm-i im'ân ile seyr et seyr-i hüsn ü ândadır

gözle seyr et, o güzellik ve alımlılığının seyrindedir.

Ben ne hâcet saña ta'rif etmege bu şiveyi

Zatıña ihsân olunan mâye-i 'irfândadır

(Yaptığın) nazi, şiveyi sana açıklamama ne gerek var? Bu, sana ihsan olunan irfan mayasındadır.

Bir tecellî eylemiştir Hâzret-i Hâk Âdem'e

Vâkıf-ı esrâr olursañ hikmeti Sübhândadır

Yüce Allah Hazret-i Adem'de tecellî eylemiştir. Eğer sırlara vakıf olursan (bil ki) bunun hikmeti yüce Allah'tadır.

Lâleler güller benefşe daği sünbül sen gezen

Bâğ-ı hüsnünde açılmış kudret-i Yezdân'dadır

Sen gezen lalesin, gülsün, menekşe hatta sümbülsün. Bunlar senin güzellik bahçende açılmış yüce Allah'ın kudretidir.

5 Bir nefesde mâlik eyler evvelini âhire

Râziyâ bîdâr ederler aç gözün meydândadır

O, bir nefeste önceyi sonraya üstün kılar. Ey Râzî! Uyan, gözünü aç. Her şey ortadadır.

46

Mef'ûlü Mef'ûlü Mef'ûlü Fe'ûlün

Hercâyi güzel cevriñ ile haylî demim var

Sen şüh-ı cefâ-kâra demem ki elemim var

Kararsız güzel, cefan ile epeyce vakit geçirmişliğim var. Senin gibi cefakar güzele (hiçbir zaman) kederliyim demem.

Hâl-i dilimi söylemeye var mı liyâkat

Güş eyleseñ esrârımı âh nelerim var

Gönlümün halini anlatmaya liyakatim yok. Ah, keşke neyim var diye bir sorsan sırlarımı dinlesen...

Maḥbûbelerin şivede düşnâminı bilseñ

Takrîr edemem derd-i dilim biñ kederim var

Sevgililerin naz ederken ettikleri hakareti bir bilsen... Gönlümün derdini anlatamam. Bin kederim var.

Kâr etdi benim cânıma ağyâra tebessüm

Ketmeylemeye kalmadı tākāt sitemim var

Yabancılarla tebessüm etmen canımı incitti. Bunu saklamaya takatim kalmadı. Sitemim var.

5 Leb-besteligin şordum aña verdi cevâbın

Konuşmamasının sebebini sordum,

Açılmaya yok bende mecāl ki pederim var

cevap verip dedi ki: Konuşacak takatim yok, (ayrıca yanımda) babam var.

Rāzī-i sūḥan-perveri red etme murādın

Ben ʿaşıq-ı bī-çāreye kıyma ḥaberim var⁵⁴⁵

Sevgili! Güzel sözlü Rāzī'nin arzusunu red etme. (Zulmünden) haberim var, (ne olur) benim gibi çaresiz bir aşığa kıyma.

47

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

28b Benim yārim olursa meclīsimde ḡayri kes besdir
Ne dūnyā vü ne ʿuḡbā mübtelāya yek heves besdir

Meclisimde yarım olursa bana yeter. Başka kimseye gerek yok. Bana ne dünya ne ahiret lazım. Sana olan düşkünlüğüm, hevesim yeter.

Hezār pāre olursam şāne-veş zülf-i dilārāda
Öpem dest-i muḥannāsın baña ol mültemes besdir

Sevgilinin saçlarında tarak gibi bin parça olsam, yarin o kınalı ellerini öpsem bana yeter. Bana bu kadar kayırma yeter.

Her maḥmel-keşim yok bār-ı derdim getüren dildir
Bu rāh-ı bī-āmāndır sevdiğim āh-ı çeres besdir

Dert yükümü taşıyan yok, derdimin yükünü taşıyan gönlümdür. Sevdiğim! Bu amansız bir yoldur. Ahı da tam manasıyla zindandır.

Muḥibbānıñ kulıyım ben ʿadūya ser-fürü etmem
Benim ʿindimde bāy ile gedā vü şāh u nas besdir

Ben sevdiklerimin, dostlarımın kuluyum, düşmana boyun eğmem. Benim nazarımda zengin ile fakir, sultan ile sıradan insan birdir.

5 Qabül etmez hele maʿdem saña aḡyār ola hem-dem
Ki taḥrīk etmede gönli meşeldir bir meges besdir

O madem ki seni kabul etmiyor, sana başkaları arkadaş olsun. (Fakat) atasözüdür, derler ki gönli tahrik etmek için bir sinek kâfidir.

Şaḡın pend ü nasīḥat kār eder şanma görüp ḥālim

Sakın halimi görüp nasihat

⁵⁴⁵ Bu gazelden sonra gelen 26b, 27a ve 27b sayfaları Divan'da boş bırakılmıştır. 28a sayfasına da 28b'de yer alan 47. gazelin ilk iki beyti yazılmıştır.

Nigārımdan cefā vü nāz u şīve her nefes besdir

*etmeye kalkma, zira işe yaramaz.
Sevgiliden gördüğüm cefa, naz ve
cilve aldığım her nefeste bana
yeter.*

Geçip kaşr-ı mu‘allādan tevekkül bābını bekle
Sana ey murğ-ı dil ancak sarāy-ı ten kafes besdir

*Ey gönül! O yüce (aşk)
köşkünden geçip tevekkül
kapısında bekle. (Aslında) sana
ten kafesinin sarayı yeterlidir.*

Mu‘allā⁵⁴⁶ takılar giysün şalımsun gül-sitān içre
Hasūdānıñ dü çeşmine yeter bir besdir⁵⁴⁷

*Süslü, yıldızlı takılar giyip gül
bahçesinde salınsın.
.....*

Girerse destime dāmān-ı ‘afvıñ ey cefā-kārim
Kuluñ hakkında ey Rāzī bu ni‘met dest-res besdir

*Ey Rāzī! Cefakar sevgilinin eteği
elime geçerse beni affetmesi için
sevgilinin kulu olan bana bu
zenginlik yeterlidir.*

48⁵⁴⁸

Hicr ü gamda çekdiğim derdimi Allāh bilir
Yüz sürüp istedigim kim bilir Allāh bilir

*Sevgiliden ayrı düşmenin derdini,
kederini sadece Allah bilir. (Eşiğine)
yüz sürüp ne istediğimi de sadece
Allah bilir.*

Hāl-i dilim bu benim gice gündüz ey şanem
Gözyaşı dökdüğimi felekteki māh bilir

*Güzel sevgili, benim bu gönlümün
halini, gece gündüz gözyaşı
döktüğümü ancak gökyüzündeki ay
bilir.*

Ber-murād olsam diyü cān u dilden ey perī
Cüst ü cū eyledigim seyr eden hem-rāh bilir

*Ey güzel sevgili! Muradıma
kavuşmak için candan, gönülden ne
kadar çok araştırdığımı, çaba
gösterdiğimi beni seyreden yoldaşlar
bilir.*

Dāmenimi der-miyān eyledim bu yolda kim
Bežl ü cūd etdigim< i > gavş olan āgāh bilir

*Bu yolda çok gayret ettim, canla
başla çalıştım. Ne kadar cömert
davrandığımı, fedakarlıkta
bulunduğumu Allah'ın velileri bilir.*

⁵⁴⁶ "مطلا" şeklinde yazılması gereken bu kelime "متلا" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁴⁷

⁵⁴⁸ Hece ölçüsüyle yazılmıştır..

- 5 Mest-i endām eyleyen sensin beni sevdiğim
 ‘Aşk eri olduğumu şevk ile dergāh bilir

*Sevdiğim! Boyunla, endamınla beni
 mest eyleyen sensin. Benim nasıl bir
 aşk eri olduğumu, bunu şevkle
 karşılayan tekke ehli bilir.*

Kime takrîr edeyim pür-melāl ahvālîmi
 Giceler feryādımı āh seher-gāh bilir

*Bu kederli halimi kime anlatayım.
 Geceleri ettiğim feryadı (sadece)
 sabah vakti bilir.*

Nice mümkün söyleyem bu gönül hengāmını
 Hāmūş ol sen Rāziyā yārdan her gāh bilir

*Ben gönlümün halini nasıl
 söyleyebilirim ki? Ey Rāzî, sen
 sessiz kal. Sevgili (senin gönlünü)
 her zaman bilir.*

49

29a

Fî-ḥarfü’z-zāḥa haza mine’l-ebyād

(Bu beyitlerden zāḥa kafiyeli kısımdır)

Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün

Niçün ol dilber-i ‘ālî-cenābım baña yār olmaz
 Giriftār eyledi derd ü belāya i’tizār olmaz

*O cömert sevgilim neden bana
 yar olmaz? Beni derde, belaya
 müptela etti, (üstelik) özür de
 dilemez.*

Žiyā-yı pertevin görsem o meh-rū āfetiñ bir kez
 ‘Aceb baht-ı siyāhım neyleyem ašlā nehār olmaz

*Keşke o ay yüzlü güzelin
 yüzündeki nuru bir kez
 görebilsem... Kara bahtımı
 neleyeyim ki o asla gün ışığı
 görmez.*

Du‘ā-yı devletinde hiç kuşurum olduğun bilmem
 Nigār olmaz şikār olmaz nedendir yār-ı ğār olmaz

*Sevgiliye kavuşmak için dua
 etmekte hiç kusurum olduğunu
 bilmem. (Ama) nedendir ki o
 bana ne sevgili ne av ne de
 mağara dostu olur.*

Gülersiñ güldürürsün gülşeninde ‘aşığ-ı zārı
 Kızarsın gül ruḥuñ gülsün ki zīrā anda ḥār olmaz

*Kendi gül bahçende inleyen
 aşığıma güler, başkalarını ona
 güldürürsün. Gül yanağın kızarıp
 gülsün, zira onda diken olmaz.*

- 5 Benim derdimi inkār eyleyenler hālîmi bilmez
Gönül fikr-i müjeñle âh eder hem ber-çarâr olmaz

*Derdimin olduğunu inkar edenler
halimi bilmezler. Gönül, senin
kırpiklerinin düşüncesiyle inler,
fakat karar da veremez.*

Fiğân u nâlemi taḥkîrden ey âfet hâzer eyle
İriştir gülle-i âhım ḥişârlar pâyidâr olmaz

*Ey baştan çıkarıcı güzel!
Feryadımı hor görmekten sakın.
Zira benim ah güllem hisarlar
ulaşp onları yıkabilir.*

Keşâkeş keşmekeşle âh bu Râzî dâmeniñ tutdu
Saña düşvâr olanlarıñ elinde ihtiyâr olmaz

*Bu Râzî mücadele ederek bin bir
zahmetle senin eteğini tutabildi.
(Zaten) sana âşık olanların elinde
seçme hakkı yoktur.*

50

Mef'ûlû Mef'â'ilû Mef'â'ilû Fe'ûlûn

Hüsniñi şehâ nûr-ı münevver biliriz biz
Nezzârede ḥâverle berâber biliriz biz

*Sultanım! Senin güzelliğini etrafı
aydınlatan bir nur biliriz. Güzelliğine
baktığımızda onu gündeğuşu gibi
görürüz.*

Erbâb-ı sūḥan vaşfıña dem-beste vü ḥâmûş
Kâdir olanıñ bahtını yâver biliriz biz

*Vasıflarını gören söz ehlinin soluğu
kesilmiş ve susmuş. Seni vasfetmeye
kadir olanın da talihinin yaver
gittiğini biliriz.*

Kand-i lebiñi şormaya olsaydı mecâlim
Bihter mi disem ḥâşılı sūkker biliriz biz

*Dudaklarının tadını sormaya keşke
gücüm olsaydı. Tatların en iyisi mi
desem... Özetle biz onu şeker gibi
biliriz.*

Çeşm-i siyehiñ yağmaladı 'aqlımı ey şūḥ
Müjgânlarıñı bağıma ḥançer biliriz biz

*Ey baştan çıkarıcı güzel! Siyah
gözlerin aklımı başımdan aldı. Biz
senin kırpiklerini de bağrımıza
batmış hançer olarak biliriz.*

- 5 Gîsû-yı ıtır-būsına sünbül denilirdi
Her dânesi rîze-i 'anber biliriz biz

*Sevgilinin o güzel kokulu saçlarına
sümbül denilir. Biz o sümbülün her
tanisini anber parçası biliriz.*

Hisset ile serkeşlik edip etme taḥavvür

*Cimrilikle inatçı davranıp acele etme.
Meyve vermezsın ama biz seni*

Bî-mîvesiñ ammā ki şanavber biliriz biz

meyve veren bir ağaç olarak biliriz.

Gül ruḥlarıñı bûseye arzû⁵⁴⁹ nice mümkün

Gül yanaklarını öpmeyi arzulamak mümkün müdür? Biz senin ayva tüylerini canlara neşter olarak biliriz.

Tîr-i mûçeñi cānlara neşter biliriz biz

Meşhûr-i cihān olmada günden güne ḥüsniñ

Güzelliğin bu cihanda günden güne meşhur olmakta. Biz sana kavuşamayan aşğını hep kul köle olarak biliriz.

Hep ʿāşık-ı nā-kāmıñı çāker biliriz biz

Nokşānımı ʿafv eyler ise vāşif efendi

Seni methedenler benim eksiklerimi affetsinler, zira biz de güzel söz söylemeyi bilen Rāzî'yi marifetli biliriz.

Rāzî-i sūḥan-dānı hünerver biliriz biz

51

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

Bu ʿālem başka ʿālemdir efendim bunda ʿār olmaz

Efendim! Bu alem bir başka alemdir, burda ar olmaz. Ey can! Zarif söz söylemek, söz ehlinin gönlüne ve tabiatına yük olmaz.

Sūḥandānıñ dil ü ṭabʿında cānā nükte bār olmaz

Beni şermende etme sevdiğim fehmi et cihāndır bu

Sevdiğim! Anla ki bu cihandır, beni burada utandırma. Bana Allah yardımcısı olsun, zira ondan başka kimse yar olmaz.

Baṇa Allāh muʿīn olsun ki zīrā kimse yār olmaz

Bu meclisden şafā-yāb oldu mı āyā eḥibbāmız

Acaba dostlarımız bu meclisten keyif aldılar mı? Ben burada durmaya karar verdim, hiçbir ücra yer kaçmak için uygun olmaz.

Ḳarāra eyledim niyyet firāra hiç kenār olmaz

Hezār bülbülleri dem-beste eyler zār u feryādım

İnlemelerim, feryadım binlerce bülbulü susturur. Güzel yarım! Her nefeste anla ki bu gülbahçesinden geçilmez.

Bahārım her nefes aña bu gülşenden güzār olmaz

5 Bu Rāzî bir civān derdiyle bilseñ āh neler çekdi

Bu Rāzî bir genç elinden bilsen neler çekti. Efendim! Bu aşk pazarıdır,

⁵⁴⁹ arzû: "ارزو" şeklinde yazılması gereken bu kelime Divan'da "عزو" şeklinde yazılmıştır.

Hele bāzār-ı ʿaşkıdır bu efendim bunda ʿār olmaz

burada utanma olmaz.

52

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

29b Bu fenā dārında bir semt-i melāmet bekleriz
ʿAzmimiz bāğ-ı behiştir bunda kısmet bekleriz

Bu yokluk yurdunda bir ayıplama, azarlama yeri ararız. Gayemiz cennet bahçesine ulaşmaktır. Bunun da bize kısmet olmasını bekleriz.

ʿAnkebūt dāmına teşbīh eyledim bu ʿālemi
Bir meges-āsā düşüp dāʾim nedāmet bekleriz

Bu alemi bir örümcek tuzağına benzettim. Bu tuzağa bir sinek gibi düşüp (sonra da) bundan pişmanlık duyarız.

Meslekī ceddimde sırr-ı kirdi-gāra hāmd edip
Bir helāl kesb için her dem zirāʿat bekleriz

Meslek hayatımda, yüce Allah'ın hikmetine hāmd edip helal bir kazanç için her daim ondan ziraatimize bereket gelmesini bekleriz.

Gerçi mūrız kūh-ı istiğnāda ʿanḳa-meşrebiz
Bir Süleymān-ı mürüvvet ile ülfet bekleriz

Gerçekte karıncayız, ama kanaat dağında Anka kuşu mizaçlıyız. Cömert bir Süleyman'dan dostluk ve muhabbet bekleriz.

5 Hem tevekkül bābına bend eyledim dil riştesin
Hışn-ı tende biz daḫi sırr-ı velāyet bekleriz

Gönül ipimi tevekkül kapısına bağladım. Ten kalesinden de bu sır için sadakat bekleriz.

Dergeh-i vālā-yı pırde olmağa ḥāşıl merām
Tekye-i dārü's-selāmda şimdi nevbet bekleriz

Arzumuz o dervişin dergāhında olmaktır. Biz şimdi cennet tekkesinde (olmak için) nöbet tutmaktayız.

Ḥāh u nā-ḥāh [.....]⁵⁵⁰ buldum anuñ dāmānına
Şūrī vü maʿnide ammā biz de himmet bekleriz

Bu dil-i nā-şādın ābād edince her nefes
Yekdir Allāh yek diyü dārü's-selāmet bekleriz

Yüce Allah bu mutsuz gönlü aldığı her nefeste mutlu edince biz de "Allah birdir." diyerek ondan bizi cennete koymasını bekleriz.

⁵⁵⁰ Bu kısım eserde tamamen silinmiş durumdadır:

Büm-veş biz Rāzi'yiz naḥnü ḳasemnā sırrına
Sākin-i vīrāneyiz genc-i ḳanā'at bekleriz

*Biz "nahnü kasemna" ayetinin sırrına
raziyız. Baykuş gibi bu virane yerde
yaşayıp kanaat hazinesini
beklemekteyiz.*

53

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Pertev-i nūr-ı Ḥudā'dan feyz-yāb u rif'atız
‘Āşıḳān-ı ṭālibān-ı āsitān-ı behcetiz

*Allah'ın nurunun parlaklığından feyiz
bulup rütbe kazananlardanız. Sevinç
ve mutluluk veren tekkenin talebeleri
ve âşıklarıyız.*

Maḥż-ı nūruz biz dilārā tavrına cevvēle-veş
Şu'lemizden feyz alır şems-i münevver ṭal'atız

*Biz gönül süsleyen sevgilinin dağına
yayılan halis, saf bir nuruz. Güneş
bizim parlaklığımızdan feyizlenir.*

Şüretā keşretdeyiz ammā ḥaḳīḳat içre biz
Ser-zemīn-i ḳıbleyiz zıkr-i cenāb-ı ‘izzetiz

*Maddi aleme dalmış görünmekteyiz,
ama gerçekte kıbleye doğru secde
halindeyiz ve yüce Allah'ı
zikretmekteyiz.-*

Öyle ‘anḳa-meşrebiz kim kūh-ı Ḳāf'dır lānemiz
Kāh sa‘ādet-aḥteriz mihr ü raḥşān hey’etiz

*Öyle yüce mizaçlıyız ki yuvamız Kaf
Dağı'dır. Parlak güneş heyetindeniz
ve mutluluk yıldızıyız.*

5 Biz fedā-yı ‘aşḳ olup düşdük cünün iḳlīmine
Fāriḡiz ezāda ammā ḥānedān-ı ni‘metiz

*Biz aşka feda olup aşkıdan
delirenlerin diyarına düştük.
(Böylece) cefa çekmekten kurtulduk,
ama (bu defa da) nimetlenenlerden
olduk.*

Mü'miniz āyīne-i ‘ālem-nümādır ḳalbimiz
Bir satır ḥattız ‘aceb sırr-ı mu‘ammā ḥikmetiz

*Müminiz, kalbimiz de dünyayı
gösteren bir aynadır. Bir satır
yazıyız, acaba bilmecede saklı olan
hikmet miyiz?*

Ādemī-zādız veli mi‘yāra geldik bunda biz
Mülkimiz bāḡ-ı cināndır biz esīr-i gurbetiz

*İnsanoğluyuz ama buraya imtihan
olmak üzere geldik. Yerimiz cennet
bahçesidir, ama biz gurbet tutsağıyız.*

Her cihetle rāzīyız biz hikmet-i Yezdān'a çün
Biz tecellī cilvesinde sūz-nāk hāletiz

*Biz her bakımdan yüce Allah'ın
hikmetine razıyız. Çünkü biz tecellī
cilvesiyle yanmış haldeyiz*

Sikke-ber ser-çāker-i Monlā-yı Rūm'uz Rāziyā
‘Āşıkān-ı tālībān-ı āsitān-ı behçetiz

*Ey Rāzī! Biz Mevlana Celeledin-i
Rumi'nin kölesi, onun külahının
hizmetçisiyiz. Sevinç ve mutluluk
veren tekkenin talebeleri ve
hizmetçileriyiz.*

54

Mefā‘lün Mefā‘lün Fe‘ülün

30a Bizi mestāne hālk etdi Hūdāmız
Uyanmaz hāb-ı ‘aşqdan mübtelāmız

*Mevlamız bizi (Allah aşkıyla) mest
olmuş halde yarattı. Müptela
olanımız aşk uykusundan uyanmaz.*

Ser-i kāfilemiz kutb-ı zamāndır
Tarīk-i Hākk'a gider reh-nümāmız

*Cemaatimizin başı zamanın alimi,
dervişidir; ki o rehberimiz Hak
yolunda yürür.*

Ferāmūş eyledim iftārı gayrī
Hayālīndir bizim her an gıdāmız

*İftarı unuttum, zira bizim her daim
gıdamız senin hayalindir.*

Fedādır yolıña baş ile cānımız
Yanar pervāneyiz çıkmaz şadāmız

*Canım ve başım senin yoluna
fedadır. (Aşkınla) yanan, yandığı
halde sesini çıkarmayan pervaneleriz.*

5 Eger bir lahza yārī görmez isem
Fırāk ile bilā-şüphe tamāmız

*Eğer yarı bir an bile görmezsek
şüphesiz ayrılık acısıyla (ömrümüzü)
tamamlarız.*

Hākāretle nazar kılma efendim
Velī ālūdeyiz hāşıl merāmız

*Efendim! (Öyle) hakaretle bakmayın.
Kirlenmişiz, ama bu son arzumuzdur.*

Bi-ḥamdi'llāh hele dervīş-nihādım

Allah'a şükürler olsun ki derviş

Ġarāyib bu muṭallādır⁵⁵¹ vedāmız

*tabiatlıyım. Tuhaftır ki vedamız
süslü, şaşaalıdır.*

Keşākeş keşmekeşden ḥālī olmam

*Münakaşa edip, çekişmekten dolayı
boş vaktim yok. Bunun yanında
maceramız çok su götürür.*

Daḥi çok su götürür mācerāmız

Deger müjdesine dünyā vü ‘uḳbā

*Sevgilinin müjdesine dünya ve ahiret
verilse değer. Rāzī, o sevgilinin buna
layık olduğunu bilir.*

Bilir Rāzī sezādır dil-rubāmız

55

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

30b Baña sihr ü füsün⁵⁵² etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz
Daḥi bağrımı ḥün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Beni büyüledin namert! Ciğerimi
kanattın, namert!*

Benim ḥālim tamām oldu efendim baña raḥm eyle
Yeter āhım füzün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Efendim! Halim perişan oldu, bana
merhamet et. Ahımı, feryadımı
arttırdın. Artık yeter, namert!*

Ġamıñla ḥam-be-ḥam kıldı ‘aceb bu çarḥ kemān-āsā
Büküp ḳaddimi nün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Feleğin böyle yay gibi iki büküm
olması acaba senin verdiği keder
yüzünden midir? Boyumu büküp
"nun" harfine çevirdin, namert!*

Ne bulduñ bī-vefālıḳdan niçün inşāfa gelmezsin
Beni bir nev-cünün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Vefasızlıkta ne buldun? Neden insafa
gelmezsin? Beni körpe, genç bir
mecnuna çevirdin, namert!*

5 Bu Rāzī derd-mende bir nevāziş ile gel şāhım
Hezār dāğ-ı derün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Sultanım! Gel, bu dertli Rāzī'nin bir
gönlünü al. Onun gönlünde binlerce
derin yara açtın, namert!*

56

Mef‘ülü Mefā‘ilün Mef‘ülü Mefā‘ilün

⁵⁵¹ "مطلا" şeklinde yazılması gereken bu kelime "متلا" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵² sihr-i füsün: sihr ü füsün

Ey gâzmesi dil-düzum senden bu gönül geçmez
Derdiñ ile pür-süzum senden bu gönül geçmez

*Ey bakışıyla gönlümü delen sevgili!
Bu gönül senden vazgeçmez. Derdin
ile yanıyorum, bu gönül senden
vazgeçmez.*

Bir kere yüzün gördüm şıdık ile meyil verdim
Vaşlın şeb u rüz derdim senden bu gönül geçmez

*Yüzünü bir defa gördüm,
samimiyetle ona bağlandım. Gece
gündüz tek derdim sana kavuşmaktır.
Bu gönül senden vazgeçmez.*

‘Aşkını ile giryânım hicriñ ile nālânım
Ey sevgili cānânım senden bu gönül geçmez

*Aşkınla ağlıyor, ayrılığınla
inliyorum. Ey sevgili cananım! Bu
gönül senden vazgeçmez.*

Zevk ile şafâ ile âhımla nevâ ile
Biñ dürlü edâ ile senden bu gönül geçmez

*Zevk ile mutlulukla ah edip feryat
etmekle (ve daha) bin türlü tavırla bu
gönül senden vazgeçmez.*

5 Düşvārınā ikrām et üftādeñe in‘ām et
Bu Rāzî’i ilzām et senden bu gönül geçmez

*Sana tutkun olana ikram et, sana âşık
olana ihsanda bulun. Bu Rāzî’yi
sustur, bu gönül senden vazgeçmez.*

57

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Niçün kâdrimi dün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz
Beni mür-ı zebün etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Kıymetimi niçin düşürdün, namert!
Beni bir karınca gibi zayıf, aciz
kıldın namert!*

Fedâ iken yoluña naqd ü vaktim tūṭı-i cānım
Mürüvvetden maşūn etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Can bülbülüm! Senin yoluna vaktim,
naktim feda iken sen beni
iyiliğinden, cömertliğinden yoksun
kıldın.*

Seniñ hüsniñ kitabında ‘allāme-i vaqt oldum
Şükür şerh-i mütūn etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Senin güzellik kitabında zamanın
alimi oldum. Şükürler olsun ki sen
(kitaptaki) metinleri şerh ettin
namert!*

Bu çarḥ-ı bī-vefāda taş diken bir şūḥ-ı zībāsıñ
Benim āhım sūtūn etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

*Sen bu vefasız felekte taş diken bir
güzel afetsin. Benim ahımla (feleğe)
sütun diktin namert?*

- 5 Temennî eylese vaşlñ bu Rāzī hīç müfīd olmaz
İşim şabr u sükūn etdiñ mürüvvetsiz mürüvvetsiz

Bu Rāzī'nin sana kavuşmak için temennide bulunması hiç fayda vermez. Sabretmeyi ve sükunetle beklemeyi işim eyledin namert!

58

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

- 31a Neş'e-yāb-ı Cem isem gayriye emsāl olmaz
Çarh-ı kec-rev gibi āh bahtıma dellāl olmaz

Cem'in meclisinde neşe bulmuşsam bu başkalarına örnek olmaz. Doğru olmayan, sakat felek gibi bir satıcı bahtıma uygun düşmez.

Perde-i derd-i derūnum kime ifşā edeyim
Eyledim āh-ı seher hikmetine kāl olmaz

Gönlümün dert perdesini kime açayım? Sabah ahı çektim. (Ya Rab!) Senin hikmetine söz etmek olmaz.

Ḳıl tevvekkül kadere şekk ile dil-gīr olma
Luṭfuna mazhar olan ḥāk ile pā-māl olmaz

Kadere küsme, tevekkülde bulun, razı ol. Yüce Allah'ın lütfuna mazhar olan yer ile yeksan olmaz.

Pister-i derd ü elem cānına kār eyler ise
Aña teslīm-i Ḥudā gibi şifā ḥāl olmaz

Hastalıktan, dertten yataklara düşmek canına tak ederse buna, Allah'a teslim olmaktan daha güzel bir şifa kaynağı bulunmaz.

- 5 Söylesem biñde birin ben yine tefhīm edemem
Sergüzeştim güzelim neyleyim icmāl olmaz

Maceramın binde birini bile söylesem yine de anlatamam. Ne yapayım güzelim! Kısaltma da olmuyor.

Beni bir menzile iclās ede Rabb-i izzet
İtibār-ı küberā ḥaḳḳıma iḳbāl olmaz

Yüce Allah beni bir menzile ulaştırır inşallah. Büyüklerin itibarı bana nasip olmaz.

Rāziyā 'Avni'ye tanzīr edemez senin şī'riñ
Dir isem remz-i sūḥan-perverimi dāl olmaz

Ey Rāzī! Avni senin şiirini tanzir edemez. Ona sözümü besleyen remizleri dersem bu yanlış olmaz.

59

31b

Der-ḥarf-i s̄nest

(S̄in harfli kısımdır)

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

‘Āşıkıñ efgānını ma‘şuk şanur gūyā ceres
Gözine adam görünmez cümle ‘āşık bir meges

Sevgili, aşğın feryadını çingırak sesi
zanneder. Tüm āşıklar onun gözünde
adam değil sinek gibi görünür.

Çok tazallum eyledim ol seng-dil gūş etmedi
Bulmadıñ maqşūda ey bī-çāre sen de dest-res

Çok inledim, sızladım; fakat o taş
kalpli hiç dinlemedi. Ey çaresiz āşık!
Sen de arzuna kavuşmak için
kendinde bir kuvvet bulamadın.

Hīç teraḥḥum eylemez bir nīm-nigāh etmez āmān
Merḥabā kılsam uzakdan ġayrī cānā baña bes

Hiç acımaz, yarım gözle bile bakmaz
bana. Ey can! Uzaktan bir merhaba
desem bu bana yeter. Başka bir şey
istemem.

Mā'il-i ḥūn-ḥār olan dildāra dil verme şaḥın
El yudum cānımdan ammā bākī kaldı bir nefes

Kan dökmeye meyli olan sevgiliye
gönül verme sakın. Canımdan
vazgeçtim ama bir nefes sonsuza
kadar (bende) kaldı.

5 Zülf-i sevdāsiyla düşdüm dāmına dildādeniñ
Şāne-āsā Rāzī'yi şad-çāk idüpdür bu heves

Sevgilinin saçına olan sevdam
yüzünden onun tuzāğına düştüm. Bu
heves Rāzī'yi tarak gibi yüz parçaya
bölmüştür.

60

32a

Fī-ḥarfü'ş-şīn

(Şīn harfli kısımdır)

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

Cān dili bezm-i ezelde⁵⁵³ yāre ikrār eylemiş
Olamaz her māyede Ğaffār'a ikrār eylemiş

Can, gönlü elest meclisinde yare
söylemiş. Affedici yüce Allah'a da
her kişinin özünde bunun (gönlün)
olamayacağını söylemiş.

Cān verür cānım benim hīç cāna bakmaz cān nedir

Canım (sevgilim), can nedir diye hiç
bakmadan (herkese) can vermiş. Can,

⁵⁵³ Bkz. İktibas Nu: 11

‘Aşk bāzārında cān bāzāra ikrār eylemiş

bunu aşk pazarında herkese söylemiş.

Setr eder settār ‘aşkı kâdir olsa setrine
Sedd çekip dil gayriye settāra ikrār eylemiş

*Gönlün Settar’a olan aşkını örtmeye
kudreti olsa başkalarını engelleyip
bunu Settar’a ikrar eyler.*

Āşinā-yı dost olanlar dil döker dildārına
Dil verip dilden dile dildāra ikrār eylemiş

*Yakın dostlar gidip sevgiliye dil
dökerler. Gönül verdiğimiz, dilden
dile aktarılıp sevgiliye söylenmiş.*

5 Bāb-ı şükri dā’imā meftūh eden Rāzī budur
Nefsine cebr eyleyip cebbāra ikrār eylemiş

*Rāzī, şükür kapısını daima açık tutan
işte budur. (Rāzī) nefsinin dizginleyip
bunu da her şeye gücü yeten yüce
Allah'a söylemiş.*

61

Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün

Başı taşā toķanmış vakt-i hāli bilmemiş bilmiş
Nelerden erte kalmış ol me’ālī bilmemiş bilmiş

*Başı taşā değmiş. İçinde bulunduğu
zamanı bilmemiş, anlamış. Nelerden
geri kaldığını bilmiyormuş, (fakat)
anlamış.*

Düçār olmuş belā-yı ‘aşkına bulmuş belāsını
‘Ömür ifnā edip bī-sūd vebālī bilmemiş bilmiş

*Aşk belasına düşmüş, belasını
bulmuş. Ömrünü heba edip boş
harcamış. Bunun vebalini
bilmiyormuş, (fakat) anlamış.*

‘Aceb rüsvā-yı ‘aşk olmuş lisānda söylenür dā’im
Hezārān kıl u kāl olmuş o kālī bilmemiş bilmiş

*Daima ondan bahsediyorlar, acaba
aşkından rezil rüsva mı olmuş?
Binlerce dedikodu olmuş, o
söylenenleri bilmiyormuş, (artık)
anlamış.*

Cemāline bakıp cāndan cihān varını terk etmiş
Hemān pervāne-veş yanmış cemālī bilmemiş bilmiş

*Sevgilinin güzelliğine bakıp
dünyayla ilgili her şeyi gönülden terk
etmiş. Pervane gibi yanmış, bu
güzelliği bilmiyormuş, (artık)
anlamış.*

5 Hāyāline düşüp gezmiş hāyāle irmemiş aşlā

*(Sevgilinin) hayalinin peşine
düşmüş, fakat o hayale asla*

Hayālinden hayāl olmuş hayālî bilmemiş bilmiş

ulaşamamış. Onun hayali yüzünden kendisi hayal olmuş. Hayali bilmiyormuş, (artık) anlamış.

Kemāl ehliyle ülfet eylemiş kesb-i kemāl görmüş
Kemālîyle kemālinden kemālî bilmemiş bilmiş

Kāmil insanlarla dost olmuş, olgunlaşmış. Onun faziletiyle onun faziletindeki büyüklüğü bilmiyormuş, (artık) anlamış.

Lebinden būseler almış murādın eylemiş hāşıl
Ne çāre bulmuş ammā āh zülālî bilmemiş bilmiş

Dudağından öpücükler almış, arzusuna kavuşmuş. Ne çaredir ki aradığını bulmuş, fakat ondaki tatlı suyu bilmemiş, (fakat) anlamış.

Mecālî kalmamış bî-çārenîñ ‘arz-ı niyāz etsin
Vişāle nā’il olmuşken vişālî bilmemiş bilmiş

Çaresizin temennisini arz etmeye takati kalmamış. Sevgiliye kavuşmaya nail olmuşken kavuşmanın anlamını bilmiyormuş, (artık) anlamış.

Cihāndan el çekip Rāzî varıp ‘uzlet-nişîn oldu
Zamānı ańlamış ammā cidālî bilmemiş bilmiş

Rāzî, bu cihandan elini eteğini çekip inzivaya çekildi. Zamanı anlamış, ama mücadele etmeyi bilmiyormuş, (onu da) anlamış.

62

Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün Mefā’lün

32b Yeşil tınlar giyip cānān ‘aceb ra‘nā meleklenmiş
Baña yüz vermedi ašlā felek-meşreb feleklenmiş

Canan yeşil elbiseler giyip güzel bir melek mi olmuş? O melek, bana hiç yüz vermez, felek gibi dönecek olmuş.

Bugün kūy-ı dilārāda dilim ferhād-veş gezmiş
Tolaşdıkça tolaşmış kākül-i yāre yedeklenmiş

Gönlüm sevgilinin diyarında Ferhad gibi gezinmiş. Dolaştıkça dolaşmış, yarin kakülüne takılmış.

Lüb-i deryāda kaşır-ı dil-güşası elde oltası
Düşüp baħr-ı belā-yı aşkına gönlüm semeklenmiş

Gönlüm aşk belası denizine düşmüş, balık olmuş. Sevgili de denizin içindeki köşkte oturup elindeki oltayla (avını beklemekte).

Urup tır-i nezāketle raķībîñ sinesin delmiş

(Sevgili) nezaket okuyla aşğın

Ġazā-yı ekber etmiş ki seri çifte çeleklenmiş

rakibinin göğsünü delmiş. Büyük bir savaşta bulunmuş, (ödül olarak) başına iki mücevher takılmış.

- 5 Gidince revnak-ı hüsni ü cemāl gülşeniñ gördüm
O tır-i ġamzesi yāriñ nev-i haṭla yeleklenmiş

(Sevgilinin) yüzünün parlaklığı geçtikten sonra gül bahçesini gördüm. Yarın ok gibi olan bakışı taze tüylerle yeleklenmiş.

Eḥibbā-yı zamānıñ fiske-i cevri ü cefāsından

Zamanın dostlarının cefasından, eziyetinden benim bu sağır kalbim ses vermez olmuş.

Benim bu sağır kalbim şadā vermez *dereklenmiş (?)*⁵⁵⁴

.....

Cihāngirlikden el çek Rāziyā pīr-i ʿzaʿīf olduñ
Civānım ser-firāz olmuş şecāʿatle pelenglenmiş

Ey Rāzī! Dünyayı fethetme arzusundan vazgeç, artık zayıf ve yaşlı biri oldun. Genç, fidan boylu sevgilim ise başı dik, cesur bir kaplana dönmüş.

63

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

Lüb-i āb-ı gül-ābın içdigim āba karışdırmış

(Sevgili) gül suyunun özünü, içtiğim suya karıştırmış. Yarım bana küskündü, ama (içindeki) iyilik, güzellik onu (benimle) barıştırmış.

Baṇa muğber idi yārim yine lutfı barışdırmış

Mizāc-ı nāzenīninden teʿehhüle ʿarz-ı hāl etdim

Narin, zarif mizaçlı yāre evlenme teklif ettim. O ise bana (sadece) sevgi dolu mektuplar yazıp kalemini çalıştırmış.

Muḥabbet-nāmeler yazmış kalemikle çalışdırmış

Süvār-ı esb-i nāz olmuş bugün meydān-ı aşk içre

O bugün aşk meydanında naz atının süvarisi olmuş. Daima cefasını gözyaşıyla yarıştırmış.

Müdāmā cevri ü āzārın sirişkimle yarıştırmış

Bırakmış fitneler bād-ı şabā zülf-i dilārāya

Sabah rüzgarı sevgilinin saçlarının arasına fitne fesat tohumları sokmuş. Onları tahrir edip tel tel birbirlerine dolamış.

Ki tahrik eylemiş tel tel tolaştırmış tolaştırmış

- 5 Mülākāt olmamız vardır diyü çok va'deler kılmış
Düşer düşmez ki şânına ne va'deler savuşdurmuş

Buluşup görüşürüz diyerek çok söz vermiş. Onun şânına uyar mı uymaz mı (bilmiyorum); fakat o verdiği nice sözü yerine getirmemiş.

Vişâli çün düşüp şekke hezārān pîç u tâb etdim
Bi-ḥamdillāh murādım ṭālî'im bahtım kavuşdurmuş

"Acaba o yare kavuşur muyum?" diye binlerce kez endişelendim. Allah'a şükürler olsun ki talihim, bahtım bizi birbirimize kavuşturmuş.

Bu Rāzî ḥasretiñ ḥālın tefekkür eylemiş bildim
Mürüvvet peykini dā'im varışdırmış geliştirmiş⁵⁵⁵

Bildim ki bu Rāzî sana olan hasretlik halini düşünmüş. Mutluluk habercisini daima varırmış, getirip göndermiş.

64

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

- 34a Varıp gönlüm yine bāb-ı dilārāda niyāz etmiş
Du'ā etmek murād etmiş velī ṭūl u dırāz etmiş

Gönlüm yine sevgilinin kapısına varıp yalvarmış. Dua etmeyi arzulamış, fakat (istmeden) çok uzatmış.

Yüzün sürmüş eşigi ḥākine kılmış temennâyı
Açılmış gonceler gibi daḥi ifşā-yı rāz etmiş

Toprağının eşğine yüzünü sürüp temennide bulunmuş. Goncaların açılması gibi o da sırlarını ortaya dökmüş.

Yakılmış gönlümün ābādına dildār merām eyler
Hezārān şīveler 'arz eyleyip bî-hüde nāz etmiş

Sevgili yanan gönlümü onarmayı arzular. Binlerce şive yapıp boş yere naz etmiş.

Teraḥḥum eyledi yārim bugün va'd-i kerīm etmiş
'Aceb va'dinde ḥulf etmiş anuñ-çün luṭfu āz etmiş

Bugün yarım bana merhamet edeceğini söyleyerek büyük bir vaatte bulunmuş. İyiliğini, ihsanını azaltmış; acaba sözünden mi caymış?

- 5 Açıp derd-i derūnum kışşasın bir bir tamām etdim
Dil-i nā-şādımı şād etmege Rāzî niyāz etmiş

İçimdeki derdin kıssasını bir bir anlatıp tamamladım. Rāzî, mutsuz gönlümü mesut etmek için dua etmiş.

⁵⁵⁵ Bu sayfadan sonra gelen 33a ve 33b sayfaları boş bırakılmıştır.

65

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

‘Aklımı yağma eden kâmet-i cānān imiş
Çeşmimi giryān eden kākül-i reyhān imiş

*Aklımı yağmalayan sevgilinin
boyuymuş. Gözyaşımı akıtan da
sevgilinin reyhan kokulu saçlarıymış.*

‘Aşk ile bildim neler vaşlı ‘öm<ü>rler⁵⁵⁶ değer
İtdigim āhlar meger şīve-i hūbān imiş

*Aşk sayesinde çok şey öğrendim.
Aşka ulaşmak ömre bedeldir. Meğer
çektığım ahlar güzellerin şivesi
yüzündenmiş.*

Gönlümi alan habīb kulu olsam yā naşīb
Şaḥşıma āšnā-ṭabīb derdime dermān imiş

*Gönlümü alan sevgilinin kulu olmak
keşke bana nasip olsa... Beni bilen
tabip derdime derman imiş.*

‘Anber gīsūları dīde-i āhūları
Çeşm-i sūḥan-gūları müjde-i yārān imiş

*Sevgilinin güzel kokulu saçları,
ceylan gözleri, anlamlı bakışları
sevgililerin müjdelereymiş.*

5 ‘Aşıkına yār olan derdine dermān olan
Ṭurresine bend olan Rāzī'-i nālān imiş⁵⁵⁷

*Sevdiğine yar olan, onun derdine
derman olan ve onun saçına gönlünü
bağlayan şu acı çeken, inleyen
Rāzī'ymiş.*

66

34b

Fī-ḥarfū'ş-şād

(Şād harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Zer-feşān etdim yoluña sevdiğim her yana baş
Ḥāneme teşrīf edince ayağın bu cānā baş

*Sevdiğim! Yoluna altın saçtım, her
yana bas. Evime teşrif edince ayağını
bu canın üzerine bas.*

⁵⁵⁶ ‘ömrler: ‘öm<ü>rler

⁵⁵⁷ 34a sayfasının sonunda 65. gazelden sonra müstakil olarak yazılmış ve “Süzülsün çeşm-i mestiñ rüy-ı bīdārı görsünler” dizesiyle başlayan bir matla Divan’ın sonlarında bulunan müfred ve matlalara 132. manzume olarak eklenmiştir.

Kimse vākıf olmasun hālimiñ esrārına
Nāzikāne kıl hırāmān nāz ile rindāna baş

Halimin sırlarına kimse vakıf olmasın. Sevgili! Nazikçe ve salına salına yürü. Naz ile rindlere (onların gönüllerine) bas.

İmtihān ol imtiḥāna var şehā ḥavf eyleme
Sikke-i ḥüsniñi şahım sen de imtiḥāna baş

Ey şah, imtihan olmaktan korkma! Şahım sen de imtihanda güzellik akçeni kullan.

Maḥzar etmişler güzeller seni sulṭān etmege
Ur güzelin mührünü cānım hemān şahāna baş

Güzeller seni sultanları olman için hazırlamışlar. Canım! Hemen güzellik mührünü şahlara bas.

5 Derd-i yāre düş olanlar āh eder leyl ü nehār
Var yürü meydān-ı aşkda Rāziyā merdāna baş⁵⁵⁸

Yar derdine düşenler gece gündüz ah ederler. Ey Rāzī! Aşk meydanına yürü, oradaki yiğitlere bas (mağlup et).

67

35b

Der-ḥarf-i zādest

(Zād harfli kısımdır)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Pertev-i rüy-ı nigārdır şems-i rahşāndan ğaraż
Cezbe-i ebrū-yı ruḥdur māh-ı tābāndan ğaraż

Parlak güneşten kasıt sevgilinin yüzünün parlaklığıdır. Parlak aydan kasıt ise yanağın üstündeki kaşın (yanağın parlaklığından dolayı) kendinden geçmesidir.

Meclis-i pīr-i muğāndan maṭlab-ı a'la nedir
Sāḳi-i gül-çehredir āh cām-ı devrāndan ğaraż

Şeyhin meclisinden istenen en büyük şey nedir? Şarap kadehinden kasıt gül yüzlü sakidir.

‘Akl-ı küll da‘vāsıñıñ ibrāzına ḳādir misin
Şāhid-i ‘ādil gerek da‘vāya bürhāndan ğaraż

Akl-ı küll davasını idrak etmeye kadir misin? Bu idrak davasında delil göstermek için adil bir şahit lazımdır.

Dāmen-i ḥavf u ricāya sarılıp eyle niyāz

Rica ve korku eteğine sarılıp dua et. Rahman'ın kapısından kasıt, yüce Allah'ın iyilik ve ihsanda bulunduğu

⁵⁵⁸ Bu sayfadan sonra gelen 35a sayfası boş bırakılmıştır.

Dergeh-i luṭf-ı Ḥudā'dır bāb-ı Raḥmān'dan ğaraż

dergahtır.

- 5 Nār u bād u āb ḥākden ḥalk olup bulduñ vüçüd
Zātiñı fehm eylemekdir saña 'ırfāndan ğaraż

Hava, su, ateş ve topraktan yaratılıp vücut buldun. Sana "ırfan ehli ol" demekteki kasıt kendini bilmendir.

Bu fenā gülzārınıñ bāzārına 'azm eyledik
Dü cihānı añlamakdır bunda seyrāndan ğaraż

Bu fani gül bahçesinin pazarına varmaya niyetlendik. Bu kadar gezinmemizin amacı iki cihani anlamaktır.

Rāziyā bī-hūde efġān eyleme ḥaddiñ degil
Yoluna cān vermedir bu yolda cānāndan ğaraż

Ey Rāzī, boşuna feryat etme! Haddin değil. Sevgiliden kasıt, sevgili yolunda can vermektir.

68

36a

Der-ḥarf-i ṭā'

(Ṭā' harfli kısım)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gül yüzi gülzārını tālāna verdi bād-ı ḥaṭ
'Andelib-āsā dem-ā-dem eylesün feryād ḥaṭ

Rüzgar gül yüzündeki gül bahçesini talan etti. Ayva tüyleri bülbül gibi sürekli feryat eylesin.

Kıl kadar ḳadrine tevḳīr eylemez 'āşıḳlarıñ
Gönlüme derd ü elem ĩrās eder efrād-ı ḥaṭ

Sevgili, aşıklarına kıl kadar kıymet vermez. Onun yüzündeki ayva tüyleri de gönlüme dert ve keder verir.

Şaf çekip 'asker yürütdi rūyına dilberleriñ
Eşk-i dīdem ḥūn olunca eyledi imdād ḥaṭ

Ayva tüyleri güzellerin yüzünde saf oluşturup asker yürüttü. Gözyaşım kan olunca da imdat eyledi.

Çok tazallum eyledim aślā teraḥḥum eylemez
Yüze çıkdı neyleyim bir zālīm ammā ad<ı> ḥaṭ

Çok yalvardım, ama hiç merhamet göstermedi. Ne yapayım ki adı ayva tüyü olan bir zalim yüze çıktı.

- 5 Ser-te-ser iḳlīm-i ḥüsni zabṭ u rabṭ etdi dirīġ
Rāziyā eyler şafāsın zevḳ-ile āḥ şād-ı ḥaṭ

Eyvah! Ayva tüyleri güzellik ülkesini baştan başa zapt etti. Ey Rāzī! Ayva tüyleri zevk ile safa sürüp neşelenmekte.

69

Der-ḥarf-i zā'

(Zā' harflî kısım)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Girye vü feryād⁵⁵⁹ edersem eylerim bir pāre ḥaz
Ḥande etsin sūz-nākımdan benim meh-pāre ḥaz

Ağlayıp feryat edersem bir parça
mutlu olurum. O ay parçası benim şu
yanıp yakılmama mutlu olsun.

Ḥalka-i zülfün geçirdi gerden-i āzādeme
Kurtuluş yok pīçtabımdan eder dildāra ḥaz

Saçlarının halkasını boynuma
geçirdi. Kurtulmak mümkün değil.
Sevgili telaşından, çırpınmamdan
mutlu oluyor.

Çille-i hem-yāzesin çekmekde oldum bī-mecāl
Eşk-i çeşmim ḥūn olunca eyledi ḥūn-ḥāra ḥaz

Sevgilinin bana yoldaş olan
çilesinden dolayı takatten düştüm.
Gözyaşı kan olunca o kan içen
zalim mutlu oldu.

Tāze cān buldum görünce ḥaṭ-ı nev-ruḥsārın
Revnaḳ-ı faşl u bahār elbet verir bī-māra ḥaz

Sevgilinin taze, genç yanağındaki
ayva tüylerini görünce taze can
buldum. Baharın güzelliği elbette
hastaya mutluluk verir.

5 Ceyş-i ḡamdan nā-ümīd olmuş iken yārim dedi
Vaşlıma şāyeste olduñ eyle ey ḡam-ḥāra ḥaz

Ben gam askeri tarafından ümitsiz
bırakılmışken yarım bana
"Kavuşmaya layık oldun." dedi. Ey
kederli aşık, şimdi mutlu ol!

Ḥār-ı cevrim cānıña teşīrini fehm eyledim
Olma maḥzūn cān u dilden eyle bu güftāra ḥaz

Cefa dikenimin senin canına nasıl
tesir ettiğini anladım. Kederlenme,
bu söze gönülden inan ve mutlu ol.

Yār tesellī eyledikçe 'āşık-ı nā-şādına
Sū-be-sū eyler efendim Rāzi-i bī-çāre ḥaz

Efendim! Sevgili mutsuz aşığını
teselli ettikçe çaresiz Rāzī de her
yerde mutlu olur.

⁵⁵⁹ girye-i feryād: girye vü feryād

Fî-ḥarfü'l-ʿayn

(ʿAyn harfinde)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Eyledim ʿazm-i sefer āh yāre kıldım elvedāʿ

Cān u dilden ağladım dildāra kıldım elvedāʿ

Sefere çıkmaya niyetlendim, sevgiliye veda ettim. Gönülden ağladım, sevgiliye veda ettim.

Yādigār aldım o zülfi tellerinden yādigār

İztırārī turre-i tarrāra kıldım elvedaʿ

O saçlarının tellerinden bir yadigar aldım. Mecburen o yankesici saçlarına veda ettim.

Çāre yokdur derdimiñ dermānına cānā benim

Ben zarūrī ʿāşık-ı ğam-ḥāra kıldım elvedāʿ

Ey can! Benim bu derdimin dermanına bir çare yoktur. Ben mecburen kederli aşığa veda ettim.

Gāh tebessüm gāh nevāziş göz ucuyla gāh nigāh

Göz yumup ol gözleri şehḥāra kıldım elvedāʿ

Bazen tebessüm, bazen gönül alma, bazen de göz ucuyla bir bakış... O büyüleyici gözleri olan sevgiliye göz yumup veda ettim.

5 Būse maṭlūb eyledim nāz-ile eyler ictināb

Rāziyā ʿözü eyleyen ʿizāra kıldım elvedāʿ

Öpücük talep ettim, naz ederek uzaklaştı. Ey Rāzī! Özü dileyen yanağa veda ettim.

Fî-ḥarfü'l-ğayn

(Ğayn harfinde)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Zahmını ur sīneme olsun şehā dāğ üzre dāğ

Bend-i zülfüñ bend urur şu gönlüme bāğ üzre bāğ

Ey Sultan! Darbeni sineme vur, sinem yara üstüne yara olsun. Saçların şu gönlümü, düğüm üstüne düğüm atarak, düğümler.

Hālini kılmış perīşān kākülün sünbüllerin

Ruḥlarıñ şevk ile cānā lāleniñ bağırında dāğ

Ey can! Kaküllerin, sünbül saçların laleyi perişan etmiş. Yanaklarının arzulu hali (kıskaçlığından) lalenin bağırında yara oluşmasına sebep olmuş.

Ḳurtuluş yok bu kemend-i turreñe düşvār olan
Eyle gel luṭf eyleyip dil-ḥāhım üzre bir çerāğ

Bu alnından dökülen kıvrıcık saçlarına tutulanın kurtuluşu yok. İsteğim üzerine lütfedip bir gel ve bana ışık tut.

Hālimi ben nice tefhīm eyleyem taḳriri güç
Gayriler gūş eylemez āh işidenlerden ırāğ

Halimi nasıl anlatayım? Anlatması zor. Başkaları (yabancılar) dinlemez; duyanlardan da bu hal uzak olsun.

5 İd-i vaşlın kim bilir āyā kime olmuş naşīb
Şad hezār cevır eyleseñ üftādeler etmez ferāğ

Sana kavuşmanın bayramını kim yaşamış, bu kime nasip olmuş? Aşıklarına yüz binlerce kez eziyette bulunsan da onlar yine de senden vazgeçmezler.

Tolular içdim dem-ā-dem şevḳ-ile dilber seniñ
Kendi destiniden içirseñ ‘āşığıña bir ayağ

Gönül alan sevgili! Senin için şevkle, arzuyla sürekli şaraplar içtim. (Keşke) kendi elinden aşığına bir kadeh içirsen...

Nā-ümīd oldum cihānda Rāziyā ḥālim ḥarāb
Ḥancer-i dildüz-ı yārdan ḳurtulamaz kimse sağ

Ey Rāzī! Bu cihanda ümitsiz kaldım, halim harap. Sevgilinin o gönlü delen hançerinden kimse kurtulamaz.

72

37a

Der-ḥarf-i fā'

(Fā' harfli kısım)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sa'y edip sa'y ile cānā olagör ḥayrū'l-ḥalef
Gel hevā-yı nefis ile bu 'ömriñi etme telef

Ey can! Gayret et, çabalayıp hayırlı evlat edin. Nefsinin arzularıyla ömrünü telef etme.

Ser-fürū kıl ḳande görseñ bir kemāl erbābını
Bu cihānda kīse-i müflis gibi olma müceff

Nerede bir kāmīl insan görürsen ona itaat et, sözünü dinle. Bu cihanda müflisin kesesi gibi için boş olmasın.

Cūş edip deryā-şıfat sen düş kemāl taḥşīline
Dür verir vaḳt-ile memlū dür ola ka'r-ı şadef

Deniz gibi coşup nasıl kāmīl insan olunacağını öğren. Sedef zamanla inci verir, dibi de zamanla inciyle dolar.

Nā-sezālar bezmine hem-meclis olma kıl hāzer
Vaḳtiñi taḥṣīlīñi berbād edip etme hedef

Sana yakışmayanların meclisine katılma, onlardan uzak dur. Vaktini, eğitimini berbat edip onların hedefi haline getirme.

Rāziyā bu pendimi gūṣīña mengūṣ eyleyip
Ma'nevī bir dest-res tūt cānıñ eyle ber-ṭaraf

Ey Rāzī! Bu söztümü kulağına küpe eyleyip manevi bir zenginlik kazan, canını (nefsini) bertaraf et.

73

37b

Fī-ḥarfū'l-ḳāf

(Kāf harfinde)

Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilātūn Fā'ilūn

Bir 'aceb bī-ḳāreyim dermān baña feryād-ı 'aşḳ
Bāda verdi vārımı berbād edip bir bād-ı 'aşḳ

Aşk acısından feryat edip derman arayan acayip çaresiz biriyim. Bir aşk rüzgarı her şeyimi berbat edip savurdu.

Hīḳ teraḥḥum eyleyip āhım benim gūṣ eylemez
Dem-be-dem eyler füzūn bu nālemi müjdād-ı 'aşḳ

Ahlarımı kulak verip hiç merhamet göstermez. Aşkın müjdadı inlemelerimi ara ara arttırmakta.

Zülf sevdāsıyla sürdüm sū-be-sū hevāsını
Būy-ı kākülden dimāğa eyledi imdād-ı 'aşḳ

Sevgilinin saçlarına olan sevdamin, arzusun izini her tarafta sürdüm. Saçlarının kokusundan şuurum aşka sığınıp yardım istedi.

İhtiyārī el çekip kıldım ferāḡat cümleden
Dergehinde bir münīb etdi beni üstād-ı 'aşḳ

İsteyerek (dünyayla ilgili) her şeyden elimi eteğimi çektim. O aşk üstadı, dergahında beni asilikten vazgeçirip Allah'a yönelen bir kul eyledi.

5 Rāzī-i āvāreniñ ārām-gehin etme su'āl
Düşdigim iḳlīm-i āḥir olduğum Bağdād-ı 'aşḳ

Başiboş dolaşan Rāzī'nin duracağı yeri sorma. Düştiğim son memleket, (içinde) olduğum aşk şehri Bağdad'dır.

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Benim bu bezm-i ʿālemde ʿacebdir bir ararım yok

N'ola bād-ı şabā gibi gezersem hiç kararım yok

Tuhaftır ki benim bu alemde aradığım hiç kimse yok. Kararsızım, sabah rüzgarı gibi böyle kararsız gezersem halim ne olur?

Muhabbet nārı cānımda ʿalev-rīz olmada dāʿim

Ne varlıktan eşer koydu ki yokluktan da kārım yok

Canımda muhabbet ateşi daima alevlenmekte. (Bu ateş) varlığımdan hiç eser bırakmadı, yokluktan da hiç kārım yok.

Figān u nālemi gūş eyleyenler iltifāt etmez

Dil-i mecrūhumuñ zaḥmın nedendir bir şorarım yok

Feryadımı duyanlar bunlara hiç iltifat etmez, ilgilenmezler. Yaralı gönlümün halini, nedendir bilmem, hiç soranım yok.

Felek āh u enīni hem baña vird-i zebān etdi

Gice gündüz enīsimdir hele bir ğayrī yārim yok

Felek inlemelerimi, ah etmelerimi dilime doladı. Gece gündüz dostumdur. Onlardan başka da dostum yoktur.

5 Beni baḥr-ı belāya ʿaşk giriftār etdigin bildim

Ümīdim Ḥaḳḳ'adır her dem bi-ḥamdi'llāh şorarım yok

Aşkın beni bela denizine esir ettiğini bildim. Allah'tan ümidim odur ki, ona şükürler olsun, (ne halde olduğumu) her daim bir soran yok.

Kerem bendiyle bend etdiñ şükür zūlf-i kemendiñe

Olursam bendiñe ber-dār elimde ihtiyārım yok

Sevgili, şükürler olsun ki cömertlik ipiyle beni saçlarının kemendine bağladın. Senin ipinle asılsam bile elimde başka bir seçeneğim yok.

Feleklerde melekler çilleme taḥsīn eder şeksiz

Daḥi Mecnūn gibi ammā cihānda iştihārım yok

Şüphesiz gökyüzündeki melekler çektiğim çileye bakıp beni alkışlarlar. (Çile çekmekte) Mecnun gibiyim, ama bu cihanda onun gibi namım yok.

Tevekkül bābınıñ derbānı oldu Rāzī-i bī-kes

Kimsesiz Rāzī, tevekkül kapısında kapıcı oldu. Benim Allah'tan başka ne sevdiğim ne de

Benim Allāh'dan özge sevdiğim hîç bir ararım yok

bir aradığım var.

75

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dilberā kıldım nazar ālın da çok hālın de çok
Derd-mend üftādeñe ālın da çok hālın de çok

Ey sevgili! Baktım ki senin hilen de çok kederin de. Dertli aşığına hilen de çok verdiğin keder de.

Bir teraḥḥum eylemezsiñ 'āşık-ı nā-kāmına
Gün-be-gün zālīm seniñ ālın da çok hālın de çok

Bahtsız aşığına bir merhamet göstermezsin. Zalım, günden güne hilen de artırıyor, kederin de.

Ben giriftār eyledim āzāde gönlüm bendiñe
Kime şekvā edeyim ālın da çok hālın de çok

Ben sana bağlanıp serbest, özgür gönlümü esir kıldım. Kime şikayet edeyim ki? Senin hilen de çok, kederin de.

Ne perişān eylediñ ārām-gehiñ bāzārını
Bī-vefāsıñ sevdiğim ālın da çok hālın de çok

Bu dinlenme yerinin pazarını nasıl da perişan eyledin. Vefasızsın sevdiğim, hilen de çok kederin de!

5 Hasbiḥālīm söylerim ben Rāziyā leyl ü nehār
Gūşına girmez seniñ ālın da çok hālın de çok

Ey Rāzī! Ben (sevgiliye) gece gündüz görüşüp dertleşelim derim. (Söylediklerim) senin kulağına girmez. Senin hilen de çok, kederin de.

76

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

38a Meclis-i 'ırfāna gel de diñle sen esrār-ı 'aşk
Himmet-i pīrāna vāşıl eylesiñ güftār-ı 'aşk

İrfan meclisine gel de aşkın sırlarını dinle. (Dinlediğin bu) aşk sözleri seni ermişlerin himmetine ulaştırsın.

'Āşık-ı dil-ḥastaya dā'im şunar peymāneler
Nūş edince neş'esinden añlanur envār-ı 'aşk

Sevgili, hasta gönüllü aşığa daima kadehler sunar. Āşık bunu içince neşesinden aşkın ışıltısı anlaşılır.

Dest-res bul dāmen-i mürşīde etme ictināb

Kuvvet bulup şeyhinin eteğinden kendini uzak tutma. Aşka talip olan

Bir nefesde kām alır t̄alib olan medār-ı ʿaşk

bir nefeste arzusuna kavuşur.

Feyz-i Bārī zātına vābestedir ʿāşıklarıñ

Açılır bāğ-ı dilinde maʿnevī gülzār-ı ʿaşk

*Allah'ın feyzi onun zatına bağlıdır.
Ve bu feyiz āşıkların gönül
bahçesinde manevî bir gül bahçesi
olur.*

5 Neyleyim rūsivā-yı ʿālem eyledi hem nā-murād

Ḥāl-i ʿacizime terahḥum eylemez dīdār-ı ʿaşk

*Neyleyim ki (o güzel) beni bu
alemden hem rezil hem de arzusuna
kavuşamayan biri eyledi. Aşkın yüzü
aciz halime acıyıp merhamet etmez.*

Sūz-ı ʿaşka yanmada yakılmada pervāne-veş

Şemʿ-i bezm-i yāre māniʿ olmada gaddār-ı ʿaşk

*Pervane gibi aşkın ateşiyle yanmak,
yakılmak (arzusundayım). Aşkın
gaddarlığı, sevgilinin meclisindeki
muma ulaşmamı engellemekte.*

Rāziyā bu keşmekeşden fārīg ü teslīme gel

Eyleyen bāb-ı tevekkül vākıf-ı esrār-ı ʿaşk⁵⁶⁰

*Ey Rāzī! Kavgadan etmekte,
çekişmekten vazgeç ve gel teslim ol.
Tevekkül kapısında bekleyen aşkın
sırlarına vakıf olur.*

77

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

39a Ğayre bakma ey gönül ol vech-i ḥüsn ü āna bak

Ḥāne-i dilde kādīm-i yār olan yārāna bak

*Ey gönül! Güzelliğin yüzüne bak,
başkasına bakma. Gönül evine
eskiden beri misafir olan dostlara
bak.*

Bu verāʾ-i perdeniñ bir vākıf-ı esrārı ol

İttilāʿ ḥāşıl ederseñ sırra esrār-ı āna bak

*Bu perdenin arkasındaki sırlara vakıf
ol. Bu sırrı öğrenmek istersen
güzelliğin sırlarına bak.*

ʿArza gir ḥālīñi ʿarz et bī-zebān taḳrīr ile

ʿArz-ı ḥālīñ buyrulur dermān olur civāna bak

*Konuşmadan halinle, tavırlarınla
durumunu arz et. Halini arz etmen
sana derman olur, sen o genç
(sevgiliye) bak.*

Bir alāy jā-j-ḥāyı gör ki zuʿmına üftādedir

*Bir grup saçma sapan söz sarf edene
bak ki hepsi şüphelerine esir*

⁵⁶⁰ Bu gazelden sonra gelen 38b sayfası boş bırakılmıştır.

Ḳavl-i ḥod-bīnince taḥsīn etdiği ʿirfāna bak

düşmüşler. Sarf ettikleri kibirli ve bencil sözlerle sundukları ırfana bak.

- 5 Nüş-ı şerbetden devā maṭlūb eden şeyḥden ne sūd
Şerbet-i bezm-i elestden⁵⁶¹ nüş eden pīrāna bak

Şerbet içerek deva bulacağını zanneden şeyhten kime ne fayda gelir? Sen elest meclisinin şerbetini içen ermişlere bak.

Cān u dilden bir fenāfīllāha eyle ilticā

Fenafillah mertebesine gönülden bağlan. Tek nefeste evimi mamur eden ermişlere bak.

Yek nefesde evimi maʿmūr eden pīrāna bak

Muṭmaʿine vāşıl eyle nefis-i pūr-şūmuñ hemān

Uğursuz nefisini hemen huzura kavuştur. Fırsatı kaçırma Rāzī, yiğitlerin yardımına bak.

Fırsatı fevt etme Rāzī himmet-i merdāna bak

78

39b

Der-ḥarf-i kāf

(kāf harfli kısım)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Fırḳat u derd ü elemle āhlananlardan mısıñ

Sevgiliden ayrılıp dert ve kederle ah edenlerden misin? Benzersiz sevgililer için eyvah diyenlerden misin?

Bī-miṣāl cānān için eyvāhlananlardan mısıñ

Bu belā meydānının derbānı olduñ ey gedā

Ey fakir! Sen bu bela meydanının kapıcısı oldun. Ermişlerin himmetinden haberdar olanlardan mısın?

Himmet-i pīrānla agāhlananlardan mısıñ

Rāh-ı ʿaşka cān fedā kılab olagör ḥāşıl merām

Aşk yoluna canını feda et, arzuna kavuş. Acaba sen de sevgiliden ayrı düşen yoldaşlardan mısın?

Hicr-i yār ile ʿaceb hem-rāhlananlardan mısıñ

Her cihetle zīr-i destīñde midir pīrāmeni

Her bakımdan onun çevresi senin elinin altında mıdır? Sen bu vücut ülkesine şah olanlardan mısın?

⁵⁶¹ Bkz. İktibas Nu: 11.

Bu vücūd iklīmine sen şāhlananlardan mısıñ

- 5 Dü cihānı terk edenler irişür maqşūdına
Feyz-i Hāk'la Rāziyā her gāhlananlardan mısıñ

İki cihandan da vazgeçenler
maksadına erişmiş olur. Ey Rāzī!
Hakk'ın feyziyle her an feyiz
bulanlardan mısın?

79

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

‘Anber ü müşg-i Hotan'dır ol iki gīsūlarıñ
‘Aqlım aldı vechiñ üzre fūlful hindūlarıñ

Omuzundan dökülen iki saç örgün
Hotan şehrinin misk ve anber
kokuları gibidir. Yüzünün üstündeki
siyah benekler aklımı başımdan aldı.

Hıyre-dār eyler benim bu dīde-i nem-nākımı
Bir nefes kılsam nazar āh ruḥ-ı gülgün gūlarıñ

Gül renkli pembe yanaklarına bir
nefes baksam benim bu yaşlı
gözlerim fersiz kalır, matlaşır.

Zülf-i tarrārın perişān eylemiş ḥālim gibi
‘Āşıqın medhūs eder ol sūnbül şebbūlarıñ

Sevgilinin yankesici saçları, halim
gibi, aşığını da perişān eylemiş.
Sevgilinin o şebboy kokulu sūnbül
saçları aşığını dehşete düşürür.

Nīm nigāh etmek ne mümkün seyr için endāmıñı
Tīg-i berrānīn çeker şol gamze-i cādūlarıñ

Şu cadı, büyücü bakışların yabani
kılıcını çekmişken endamını
seyretmek için yarım gözle bakmak
ne mümkün?

- 5 Bir teraḥḥum eyleseñ bu Rāzi-i āvāreñe
‘Aqlını yağmaya verdi çeşm-i mest āhūlarıñ

Bu avare avare dolanan Rāzī
(kuluna) bir merhamet eylesen... Zira
senin mest eden ceylan gözlerin onun
aklını perişān etti.

80

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 40a Göz ucuyla ‘āşıq-ı gam-ḥ‘ārıñı görmez misiñ
Çekdiğim cevri ü cefayı gūyiyā bilmez misiñ

Sevgili! Göz ucuyla (dahi olsa)
gamlı, kederli aşığını görmüyor
musun? Çektiğim cefayı, eziyeti
sanki görmüyor musun?

Mācerā-yı derdimi takrîr ederdim ben saña
Bir teraḥḥum eyle cānā ḥālimi şormaz mısıñ

*Ey can, bir merhamet eyle! Halimi
hiç sormaz mısın? (Eğer merhamet
gösterseydin) dertli maceramı sana
anlatırdım.*

Ḥāk-i pāyın dīdeme tūtyā ederdim ey civān
Ḥāne-i ‘aczāneme bir kerrecik gelmez misiñ

*Ey genç, taze güzel? Fakirhaneme bir
defa olsun gelmez misin?
(Gelseydin) ayağının toprağını
gözüme sürme olarak çekerdim.*

Dem-be-dem ‘uryān ederseñ ḥancer-i dil-düzün
Tīğ-i müjgānıñla ḥışm idüp urmaz mısıñ

*Gönü alan sevgili! Gönü delen
hançerini daima açıkta tutarsan
kırpıklarının kılıcıyla (aşığına)
saldırıp vurmaz mısın?*

- 5 Va‘d ederse vaşlını va‘dinde şadık Rāziyā
Bu garībe etdiğiñ ikrārına ṭurmaz mısıñ

*Ey sözüne sadık olan Rāzī! Sevgili,
bu garibe kavuşma sözü verirse
sözünde durur mu?*

81

Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün

Ebrūlarıña secdesi var ḥ‘āhiş-i cānın
Gönlüm gibi titrer yüregi kıble-nümānıñ

*Canım senin kaşlarına karşı secde
etmek istiyor. Kibleyi gösterenin
yüreği gönlüm gibi titremekte.*

Dil virdine ‘ayş eyleme dergāh-ı tesellī
Aşüftesi āzūrdesi bir taze civānıñ

*Teselli dergahı! Bir taze güzele
tutulan, ondan incinen gönül
talebelerini eğlendirme, teselli etme!*

Biz taze bahār zevkine müştākız efendim
Bir başka şafā cünbüş var vaqt-i ḥazānıñ

*Efendim! Biz taze baharın, ilkbaharın
zevkine can atıyoruz, fakat hazan
mevsiminin de bir başka eğlencesi,
cünbüşü vardır.*

Ḥār-ı sitemiñ sīne-i şabra çekebilsem
Bağ-ı dilime bülbül olur vird-i zebānım

*Sitem dikenini sabır sineme
çekebilsem diline doladığım o sözler
gönül bahçeme bülbül olur.*

- 5 Hātif-i sūḥan-pervere pey-rev olamazsın
Rāzī ḥazer et ‘acziñe āh açma dehānıñ

*Rāzī! Güzel söz söyleyen sesin
arkasından gidemezsin. Acizliğine
bundan uzak dur ve sakın ağzını
açma.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

40b Bu cihānıñ hele biz bîş u keminden geçdik
Levh-i dilden sileli 'ayş u deminden geçdik

Biz bu cihanın çoğundan da azından da vazgeçtik. (Cihanı) gönül sayfamızdan sildiğimizdendir onun eğlencesinden de vazgeçtik.

Bu fenāda iki gün yüzümüze güldi felek
Cem' edip 'aqlımızı cām-ı Cem'inden geçdik

Felek bu fani dünyada iki gün yüzümüze güldü. Aqlımızı toplayıp Cem'in kadehiyle (kendimizden) geçtik.

Bir pula degmez iki 'ālemin aşlā kadarı
Hāşş elbise-i semmūr u semenden geçdik

İki alemin değeri bir pul bile etmez. Kıymetli samur kürklerden ve dünya nimetlerinden vazgeçtik.

'Ālem-i h'āba varıp cennet rüyın gördüm
Gezerek bāğ-ı cinān u İrem'inden geçdik

Uykuya dalıp (rüyamda) cennet yüzünü gördüm. Cennet bahçelerini, İrem'i gezip içinden geçtik.

5 Biliriz birbirimiz nāz u niyāz-ı 'aşkda
Dem-be-dem şahn-ı derūn-ı hareminden geçdik

Biz aşkın naz ve niyazında birbirimizi biliriz. Biz daima aşk haremının içinden geçmekteyiz.

Bir olup gönlüm ile şāne-i müşg'in bûyı
O cefācū güzeliñ zülf-i hāmından geçdik

Gönlüm o misk kokulu tarak ile bir olup cefa veren o güzelin büküm büküm saçlarının arasından geçti.

Halka-i bezm-i vefāda dedi mesrūr edeyim
Bu meserretle derūnı eleminden geçdik

(Sevgili) vefa meclisi halkasında (bizi) memnun etmek istedi. Biz de bu sevinçle onun bize verdiği derin üzüntüden geçtik.

'Āşıkım diyü beni şer'a getürdi yārim
İlm-i kādī olacak biz de gamından geçdik

Yarım, ona aştığım diye beni mahkemeye çıkardı. Biz de kadının hükmü gereği onun verdiği kederi yaşadık.

Ġam yeme rızkına ey gāfil Ādem-zāde

Ey gafil insanoğlu! Sana verilen

Rāzī ol naḥnū ḳasemnā ḳaleminden geḳdik

"gam" rızkına razı ol. Zira biz
"naḥnū ḳasemna" ayetini idrak etmiş
(kişileriz).

83

Fī-ḥarfü'l-lām

(Lām harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Cevr ü sitem baña müdām oldu gel

Gel (sevgili)! Cefa çekmek ve sitem
etmek bana daimi oldu. Gönlüm aslan
gibiyken kul, köle oldu.

Şīr-i dilim bende-i rām oldu gel

Baḳa baḳa yollarına ey civān

Ey taze güzel! Yollarına baka baka
gözlerimiz cam pencereye döndü.
(Artık) gel!

Gözlerimiz revzen-i cām oldu gel

Ḥānemize belki gelir diyü āh

(O güzel) evimize belki gelir diye
içerdeki avlumuz tuzak ve hile ile doldu.
(Artık) gel!

Şaḥn-ı derūn hīle-i dām oldu gel

Çeke çeke derd ü ḡamıñ her nefes

Her nefeste senin derdini, kederini
çekmekten rahat bir uyku bana tamamen
haram oldu. (Artık) gel!

Rāḥat-ı ḥāb küllī ḥarām oldu gel

5 Şoḳularaḳ būs edeyim zeḳānıñ

(Keşke) sana sokularak çeneni
öpebilseydim. Arzum, dudaklarının
balına (kavuşmaktır). (Artık) gel!

Lebleriñiñ bālı merām oldu gel

Şorma benim derd-i dilim āh āh

Gönlümün derdini sorma, ah! Zira halim
tamam (perişan) oldu, (artık) gel!

Ḥālcaḡızım ḡayri tamām oldu gel

Söyleyemez Rāzī saña sırrını

Rāzī sana sırrını söyleyemez. Sana
sorduḡu soru kelam oldu. Artık gel!

Söylediḡi şori kelām oldu gel

84

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şimdi vaktimden amān gel eyle dilber bir suāl
Hüb nefes Dāvud ses-ile oğu cānā bir mavāl

Gönül alan sevgili, şimdi gel, halimi vaktimi bir sor! Ey can! Güzel nefesin ve Davudi sesinle (bana) bir şeyler anlat.

Çille-i bezm-i cihāndan çekdiğim çekmez cihān
Şīve-i esrār-ı hikmet şorma hālīm pür-melāl

Şu cihan meclisinden çektiğim çileyi tüm cihan çekmez. Hikmet sırlarının (nasıl) söylendiğini sorma, zira çok kederliyim.

41a Bir garībim gurbet içre kimseler etmez nigāh
Yüz yere sürdüm niyāza başladım yā zül-celāl

Gurbette bir garibim, hiç kimse bana bakmaz. Ey kudret sahibi Allah'ım! Yüzümü yere sürüp sana yalvarmaya başladım.

Bādbān-ı himmete urdum seren şimden geri
‘Azm-i baħr-ı tevekkül semtine olma melāl

Bundan böyle gayret yelkeniyle yelken açıyorum. Tevekkül denizine gitmekten bıkmı, sıkılma!

5 Ger şorarsañ Rāzi-i bī-çāreniñ ārām-gehiñ
Bir kebūter gibi ben tayrāna açdım perr ü bāl

Eğer çaresiz Rāzi'nin kalacağı, duracağı yeri sorarsan (hiç sorma, zira) ben bir güvercin gibi uçmak için kanat açtım.

85

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yek nazarda ol perī ruhsāra zār oldu gönül
Hiç teraħhum eylemez āh zār zār oldu gönül

Gönül tek bakışta o peri yüzlü güzele vurulup inledi. Ah, hiç merhamet etmez! Gönül hazin hazin inledi.

İztırārī derdini cānāna tefhīm eyledi
Pertev-i aşk-ile gūyā şu'le-dār oldu gönül

Gönül sevgiliye derdini mecburen açıkladı. Gönül, aşk ateşiyle alevlendiğini, yandığını söyledi.

Zülf-i anber būylarıyla bend eder aşıkları
Murğ-veş dām-ı belāya nev-şikār oldu gönül

Sevgili, aşıklarını amber kokulu saçlarıyla kendine bağlar. Gönül de kuş gibi onun bela tuzakının yeni avı oldu.

İhtiyār-ı ser-fürūlar kıldığım görme ba'īd
Yār için agyār ile gör ki ne yār oldu gönül

İtaat etmeyi seçmemi uzak bir ihtimal olarak görme! Gör ki şu gönül yar için rakipleriyle nasıl da

- 5 Şormadım sükker lebin ben buseye destür dedim
Seng-i düşnām-ile urdı rahnedār oldu gönül

dost oldu.

Tatlı dudağını sormadım, onu
öpmeme izin ver dedim. Sövmeye
taşlarıyla vurdu, gönül delik deşik
oldu.

Aẖz edip feyz-ile aşkı cāy-ı yāre buldu rāh
Hāşılı maḫşūda irdi kām-kār oldu gönül

Gönül, aşkı feyizle kabul edip orada
yare yer açmak için yol buldu.
Sonuçta maksadına ulaşıp mutlu
oldu.

Eylemişdi bendesin ālūde-i taʿn-āmīzi
Luṭfına maḫhar düşünce iştihār oldu gönül

Sevgili, kulunu ayıplayan biri haline
getirmişti, fakat gönül onun lütfuna
mazhar olunca meşhur oldu.

Püte-i hicrān ile yandı yakıldı bir zamān
Sikke-i sulṭāna geldi ṭamḡa-dār oldu gönül

Gönül bir süre ayrılık tavaşında
yandı, yakıldı. Sonra geldi padişahın
akçesine mühürdar oldu.

Ḥazret-i vāşifı tanzīr etmege kıldım merām
Rāziyā bī-ḫārelikle ḫāredār oldu gönül

Sevgiliyi vafedeni (sevgiliye)
benzetmeyi arzuladım. Ey Rāzī!
Gönül, çaresizliğinden çare arayan
oldu.

86

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Bir nigeḫle oldu ol yüzi ānlı güzel
Cünbüş ü reftārı ḫūbdur kendüsi şānlı güzel

O yüzü alımlı güzel, bir bakışla
aklımı başımdan aldı. O şānlı güzelin
hareketleri ve yürüyüşü de güzeldir.

Hīḫ suʿāle yer ḫomaz rāzın bilir aşıkḫların
Ḳāmet-i dil-cūsı raʿnā māh-ı tābānlı güzel

Boyu gönül alan, yüzü parlak ay gibi
olan güzel, aşıkḫların sırrını bilir; hiç
sormaya bile gerek duymaz.

Erguvānī bāde içmiş ḡalibā aḡyār ile
Çeşmi maḫmūr ruḫları gül lebi mercānlı güzel

Mahmur gözlü, gül yanaklı ve
mercan dudaklı güzel, ḡaliba
başkalarıyla erguvānī şarap içmiş.

Dil ḫişārın feth eder ḫanlar saçıp rahm eylemez

Gönül kalesini fetheder, kanlar saçıp

Gözi kanlı eli kanlı bir dili kanlı güzel

merhamet etmez. O; gözü kanlı, eli kanlı, gönlü kanlı bir güzeldir.

- 5 Es'ada tanzîr edersen Rāziyā güftārîñı
İnce bil sırma kemerle hâre kâftânı güzel

Ey Rāzî! Sözlerini en güzel ve hayırlı bir şeye benzetmek istersen sözlerin ince belli, sırma kemerli ve hare kaftanlı güzel gibidir.

87

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 41b Pādişāh-ı ma'nevîdir taht-gāh ister gönül
Bî-zevâlden muṭbîk bî-iştibāh ister gönül

Gönül, bir manevi padişahdır. Kendine sonsuz ve benzeri olmayan, tam bir taht ister.

Ser-fürü-yı Kāf u 'Ankâ'lar baña vermez neşât
Bezm-i Hâk'da her nefes 'ömr-i tebâh ister gönül

Kaf Dağı ve Anka kuşlarının bana itaat etmesi beni mutlu etmez. Gönül, her nefeste Hakk'ın meclisinde mahvolmuş bir ömür ister.

Ḳalbime âteş bıraḳdıñ ey perî cevvēle-veş
Derdini izhâr için yâş ile âh ister gönül

Ey peri! Kalbime canlı, hareketli bir ateş bıraktın. Gönül, derdini anlatmak için gözyaşı döküp ah etmek ister.

Zülf ü tār-ı müşg-bārîñ şihhat-i cānım benim
Sāyesinde dā'imā mesned penāh ister gönül

Senin o misk (koku) yayan saçların benim canımın sıhhatidir. Gönül, daima onların gölgesinde kendine bir dayanak, sığınacak bir yer ister.

- 5 Der-miyān et tîğ-i ma'nîsin daḫi nām-āver ol
Vāḳıf-ı sır-ı Hudā hem 'aşḳ-ı ilāh ister gönül

Mana kılıcını ortaya koy, nam sal! Gönül! Allah'ın sırlarına vakıf olmak Allah aşkıyla mümkündür.

Āsitān-ı Hāzretiñde vaktimi kıldım telef
Pertev-i feyzinle elbet bir de cāh ister gönül

Senin tekkende vaktimi boşa harcadım. Gönül, senin feyzinin nuruyla senden bir de makam ister.

Hırḳa-i teslîme ikrār eyledim şimden gerü
Rāziyā Monlā-yı Rūm'dan bir külāh ister gönül

Bundan böyle teslim hırkası giymeye karar verdim. Ey Rāzî! Gönül Monla-yı Rum'dan bir külâh ister.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sevmedim yakın zamānda gözi fettānlı güzel

Pek güzel a'lā güzel hem başı dumanlı güzel

*Yakın zamanda (böyle) fettan gözlü
bir güzel sevmedim. Öyle güzel ki
pek yüce ve mağrur bir güzel.*

Hüsnüne mağrūr olup azār eder 'āşıqları

Kimseye rahm eylemez ol desti fermānlı güzel

*O eli fermanlı güzel, güzelliğiyle
mağrur olup âşıklarını azarlar,
kimseye de merhamet etmez.*

Kim bilir ki kankı bāğın sünbül ü reyḥānıdır

Bir levendāne kıyāfet şekl-i 'Osmānlı güzel

*Osmanlı gibi levant kıyafetli bu
güzel kim bilir hangi bahçenin
sümbülü ya da reyhanıdır.*

Bir su'āl etsem mi āyā āşināsı var mı ol

Görmedim böyle bir āfet budur Īrānlı güzel

*Ben böyle bir afet görmedim.
(Herhalde) İranlı güzel (dedikleri)
budur. Acaba bir tanıyanı var mı
diye sorsam mı?*

5 Bir nigāh ile perīṣān eyledi 'aqlım benim

Ġamzesi tīr-i belādır kaşı kemānlı güzel

*Bir bakışıyla aklımı perişan eyledi.
O keman kaşlı güzelin bakışları da
bir bela okudur.*

Ṭavrını eṭvārını taḥsīn eder üftādeler

Kāmeti gāyet bülenddir sīne meydānlı güzel

*Âşıklar o güzelin tavırlarını övüp
yüceltirler. Sinesi geniş ve açık olan
bu güzelin boyu da oldukça
uzundur.*

Merḥabā kıldım uzakdan nīm-tebessüm eyledi

Şad hezār cevrimini gördüm bir de āmānlı güzel

*O aman ettiren güzelin yüz binlerce
cefasını gördüm. Onunla uzaktan
merhabalaştım. Bana yarım
tebessüm eyledi.*

Meşrebi ḥūn-rīze beñzer vechi gūyā māh-tāb

Bıçağı yalmanlı ammā kendi dermānlı güzel

*Bıçağı keskin, fakat kendisi derman
olan o güzelin yüzü ay gibi
parlaktır; fakat kan dökücü bir
tabiatı vardır.*

Rāziyā meyl etmedim ben tāzeye bu bir kaza

Ey Rāzī! Ben genç güzele meyl

Aldı gönlüm ol tarīkden pīri Selmānlı güzel⁵⁶²

*etmedim, bu meyil bir kazadır.
Şeyhi Selman-ı Farisi olan güzel
gönlümü o yoldan aldı.*

89

42b

Fī-ḥarfū'l-mīm

(Mīm harfinde)

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Lisān-ı ḥalk ile her dem beni āzār eder bahtım

*Bahtım beni daima halkın diliyle
azarlar. Acaba beni ebedi
hayatımda da sıkıntıya sokar mı?*

Ḥayāt-ı cāvidānımdan 'aceb bīzār eder bahtım

Uyūbım setr için teslīm-i rūḥ etmek niyāzımdır

*Ayıplarımı örtmek için ruhumu
teslīm etmek duamdır. Bahtım bu
cihanı bana dar ve karanlık eyler.*

Cihānı başıma teng eyleyip hem tār eder bahtım

Gülābān ḥale ḥande ederler pīç u tābımdan

*.....
Bahtım beni perişan eyler, rüsva
ederek arsız, utanmaz hale sokar.*

Periştān eyleyip rüsvā ile bī-ār eder bahtım

Fiğān u nāleden artık sözüm bir gayriye geçmez

*Bahtım daima ayrılık ateşiyle
içimi yakar ve ateşle doldurur.
Feryat edip inlemekten artık
sözüm hiç kimseye geçmez.*

Dem-ā-dem sūz-ı hicrānla derūnım nār eder bahtım

5 Bu Rāzī-i mu'arrif cümle kuşūr cürmine yā Rab

*Ya Rab, ben garip Rāzī'yi tüm
günahlarıma ve kusurlarıma
rağmen bağışla, kurtar! Zira
bahtım daima beni çaresiz bırakır.*

Ḥalāş et ben garībi dā'imā nā-çār eder bahtım

90

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

Akıdıp eşk-i teri ḥūn ile āb eyleyelim

*Gözyaşımızı akıtıp kan ve su
eyleyelim. Kalles nefse binlerce
eziyet çektirip azap verelim.*

⁵⁶² Bu gazelden sonra gelen 42a sayfası boş bırakılmıştır.

Nefs-i kıllāşa hezār cev̄r ü ʿazāb eyleyelim

Niye encām vere bu fāsīde-i fikr ü derūn

Buralım gūş-ı dili pend-i hıṭāb eyleyelim

Bu akıl ve fikir bozukluğu nasıl son bulsun? Gönlün kulağını burup ona nasihatte bulunalım.

Yanalım bezm-i İlāhī'de gönül hū diyerek

Zıkr-i tevḥīde girip ḳaşd-i şavāb eyleyelim

Gönül, (gel) "Allah" diyerek İlāhī mecliste yanalım. Allah'ın birliğini zikrederek sevap kazanalım.

Cāna minnet bilelim hizmet-i cānānı hemān

Hāk-i pāyınā düşüp ʿazm-i rikāb eyleyelim

Sevgiliye hizmet etmeyi canımıza minnet bilelim. Ayağının toprağına düşüp onun katına varalım.

5 Hāzret-i Hāḳḳ'a yarar bir ʿameliñ var mı seniñ

Düşün ey Rāzī-i bī-ḳāre ḥicāb eyleyelim

Düşün ey çaresiz Rāzī! Senin Hakk'a yaraşır bir amelin var mı? (Biraz) utanalım.

91

Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün

(Fāʿilātün)

Bāb-ı yāre ne ʿaceb kendimi serheng etdim

Kavuşup ḥaşma biraz ben eyü bir ceng ettim

Şaşılacak şey ki kendimi yarin kapısına muhafız yaptım. Rakibe yetişip onunla iyi bir savaşa giriştim.

Ruḥ-ı gülğünına bakdım daḥi müşğīn ḥatına

Dil-i ḡam-ḡīni düşürdüm aña bir reng etdim

Yarin gül renkli yanağına ve misk kokulu ayva tüylerine baktım. Gamlı gönlü ona bağlayıp tek renk ettim.

Dökerek sīnemi āh def gibi feryād ederek

Bāḡ-ı firḳatde şeker nāy ile āheng etdim

Tef gibi feryat ederek içimi döktüm ve ayrılık bağında şeker kamışıyla ritim tuttum.

Eşḳ-i çeşmim düşicek pāyınā inşāf etseñ

Çeşm-i bīmārımı ummān ile yek reng etdim

Sevgili! Hasta gözüm nar rengine döndü. Gözyaşım ayağına dökülecek, (artık) insaf etsen...

- 5 Ehl-i dil alb-i selimdir dūşemez aa ğubār
Hele hāşıl dil-i behcet gibi bī-jeng etdim

Gönül ehli temiz kalplidir, onların kalbi toz tutmaz. Sonuçta onu mutlu bir gönül gibi passız kıldım.

Haka Rāzī dil-i mirātına kıl bir nazarı
Şu cihān āyinesine göre hem-reng etdim

Hakkı gösteren gönül aynasına bir bak. Onu şu cihan aynasıyla aynı renge soktum.

92

Mef'ulü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ulün

Selāmü aleyküm diyerek geldi o hānım
Ālūde reviş şūh-ı cihān tūti lisānım

Alımlı alımlı yürüyen, tatlı dilli afet, sultanım "Selamü Aleyküm" diyerek geldi.

- 43a Bu zamānınız hāyır ola dedi oturdu
Söyletme beni cānım aa açma dehānım

"Zamanınız hayrolsun." dedi ve oturdu. Canım aa! Açma azımı, söyletme beni.

Utānıyorum neyleyeyim cānım efendim
Hāl-i dilimi söylemeye var mı zebānım

Canım efendim! Utanıyorum, neyleyeyim? Gönül halimi anlatacak dil var mı bende?

Ablam gibi nāzendelige başlasam ammā
Yengem gibi hercā'īmiyim ābū a cānım

Ablam gibi nazlı nazlı davranmaya mı başlasam? Çiçeğim, canım! (Yoksa) ben yengem gibi kararsız mıyım?

- 5 Vaşf eyleyemem cünbüş-i evār-ı nigārı
Şūrīde güzel şīvelidir ince miyānım

Sevgilinin tavırlarındaki canlılığı, hareketi anlatamam. O ince bellim, tutkun ve güzel şīvelidir.

Mecnūn-ı zamān eyledi bir kerre nigāhı
Taqrīre mecāl var mı diyem hāl-i beyānım

O güzelin bir defalık bakışı beni zamanın mecnunu eyledi. Ben de halimi anlatacak mecal kaldı mı?

Rāzī-i sūhan-perveri ta'ın eyler eibbā
Elden ne gelir tūresine tadı o hānım

Dostları, söz ustası Rāzī'yi ayıplarlar. O sultanım beni saçlarına baladı artık, elden ne gelir ki?

93

Mef'ûlû Mef'â'ilû Mef'â'ilû Fe'ûlûn

Gâhice güzel gönlüne bendeñ gele düşsem
Derdiñle hemân ben dañi dilden dile düşsem

*Kölen olan ben, bazen gelip o güzel
gönlüne düşsem... Senin derdinle
ben de dilden dile düşsem...*

Rahm eyle benim hâlime cānâ kerem eyle
Göz yaşı döküp çale gibi bir güle düşsem

*Ey can, halime merhamet gösterip
kerem eyle! Keşke ben gözyaşı
döküp çağla(?) gibi bir güle
düşsem...*

Geçmez dil-i dīvānemiz aşlā bu ümīdden
Hāl-i zekānıñ fikri-ile fülfulē düşsem

*Çene çukurunu ve yüzündeki beni
düşünmekten, onlara ulaşma
ümidinden deli gönlümüz asla
vazgeçmez.*

Gīsū-yı ıtır-būyıña 'arzū çekerem āh
Turreñ hevesin eyleyerek sünbüle düşsem

*Güzel kokulu saçlarını
arzuluyorum. Ah keşke kıvrıcık
saçlarının hevesiyle sümbül
saçlarına tutulsam, esir düşsem.*

5 Rāzī'i belā bahırına ilķāya sebep ne
Taḥlīş-i girībān içün elden ele düşsem

*Rāzī'yi bela denizine atmanın
sebebi ne? (Keşke) oradan
kurtulmak için elden ele düşsem...*

94

Mef'â'ilûn Mef'â'ilûn Fe'ûlûn

Beni meczûb eden şuh-ı cihānım
Güler yüzli yañağı erguvānım

*Beni mecnun eden güler yüzlü, al
yanaklı cihan afetidir.*

Güzeldir bī-bedeldir vaşfa gelmez
'Aceb şūrīdedir nāzlı civānım

*(O sevgili) güzeldir, benzersizdir, tarif
edilemez. Genç, nazlı sevgilim acaba
âşık mıdır?*

Dirīğ etsem fedādır cān u başım
Dise bir merḥabā tūtī lisānım

*Ah! O tatlı dillim bana bir merhaba dese
canım ve başım ona fedadır.*

Ṭuyūr-ı ‘andelībe verdi vahşet
Fırāķıñla benim āh u figānım

*Senin ayrılığının acısıyla ettiğim
feryatlar, ah etmeler bülbülleri korkutup
dehşete düşürdü.*

5 Vişālīñden ümīdim kaçt ederdim
Mürüvvet bahşına kaldı gümānım

*Bir cömertlik bahşedeceğin fikri olmasa
kavuşmaktan ümidimi (tamamen)
keserdim.*

Ġamıñ endīşesiyle bī-mecālīm
Amān hasret ile geçdi zamānım

*Bana vereceğin hüznün ve gamın
endişesiyle takatsiz düştüm. Aman,
(tüm) zamanım senin hasretinle geçti.*

Bu Rāzī ‘izzete pey-rev olursa
Ne hācet tercümāna hem zebānım

*Bu Rāzī itibarın peşinden koşarsa bunu
anlatmaya, dil dökmeye ne gerek var.*

95

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

43b Çeşmim içre müctemī‘ tūfānı gözler gözlerim
Dīdeme bir şey görünmez anı gözler gözlerim

*Gözlerim, gözümde toplanan tufanı
gözler. Gözlerim tufanı gözler,
(ama) gözüme hiçbir şey görünmez.*

Göz diküp bāb-ı tevekkül semtine etdim nigāh
Derdime dermān eden derbānı gözler gözlerim

*Tevekkül kapısının olduğu semte
göz diktim. Gözlerim derdime
derman olan kapıcının yolunu
gözler.*

Ḥāne-i dilde murādım kāmına irsem diyü
Bir teveccüh şāhibi mihmānı gözler gözlerim

*Gönül evimde muradıma ermek için
gözlerim hoşgörülü bir misafirin
yolunu gözler.*

Gözlerim ḥūn ile memlū cereyān etmez ‘aceb
Dīde-i kalbimdeki bārānı gözler gözlerim

*Gözlerim kanla dolmuş, acaba
neden akamaz? Gözlerim kalp
gözümdeki yağmuru gözler.*

5 Rāziyā ḥāl-i dil-i rāzım şaķın fāş eylemem
Göz göre gözden cūdā dermānı gözler gözlerim

*Ey Rāzī! Sırlarla dolu gönlümün
halini saklarım, açık etmem.
Gözlerim gerek görünen gerekse
görünmeyen dermanın yolunu*

gözler.

96

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Düşüp dil kākül-i yāre giriftār olduğun bildim
Taķıldı zülf-i țarrāra hevādar olduğun bildim

Gönlün sevgilinin kakülüne
tutulduğunu bildim. Onun
yankesici saçlarına takılıp ona
âşık olduğunu bildim.

Ferāmüş eyledim dünyâyı mā-fihā-yı aşk ile
Vişāl-i yāre cān vermek sezā-vār olduğun bildim

Aşkla dolduğumdan dünyayı
unuttum. Yare kavuşmak için
canı feda etmenin yakışacağını
bildim.

Sürüp yüz rāhına rāz-ı nihānım āşikār etdim
Dil-i şad-pāreme rahmın bedīdār olduğun bildim

Yoluna yüz sürüp gizli surlarımı
ortaya döktüm. Yüz parçaya
bölünmüş gönlüme merhamet
göstereceğini bildim.

Bu vīrān gönlümü ta'mīre va'diñ var idi şāhım
Göñül ābādına serdār u sālār olduğun bildim

Sultanım! Bu harap gönlümü
tamir edeceğine dair sözün vardı.
Senin gönlümü mamur edecek bir
başkomutan olduğunu bildim.

- 5 Beni Rāzī gibi şeydā-yı rüsvā etmeye bā'is
Bugün bāzār-ı aşk içre ħarī-dār olduğun bildim

Bugün senin; aşk pazarında bir
alıcı olduğunu, Rāzī gibi dillere
düşmüş, rüsva olmuş bir âşık
olmama sebep olduğunu bildim.

97

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Beni mest eyleyen çeşmi ne fettān olduğun görsem
O naħl u ķāmet-i tūbā ħırāmān olduğun görsem

Beni mest eyleyen o gözün ne
kadar baştan çıkarıcı olduğunu
(keşke) görsem, (keşke) o selvi
boy lu yarin salına salına
yürüdüğünü görsem...

Bi-ħamdi'llāh yetişdi āb-ı eşk-i ħün-feşānımla
Nihāl-i gülşen-i bāğım ki ħandān olduğun görsem

Allah'a hamd olsun ki kan saçan
gözyaşım (imdadıma) yetişti. O
gülbahçemin fidanıdır ki (keşke)

onun güldüğünü görsem...

Oğutsam ders-i aşkın harfini hem şive bahşinden
Lisân-ı tütî-i yârim sühan-dân olduğun görsem

(Keşke) sevgiliye şive konusunda
aşk dersinin harfini okutsam ve o
tatlı dilli yarimin güzel söz
söyleyen bir olduğunu görsem...

Mu'athtar eylemiş kāküllerin anber-feşân etmiş
Sepilmiş rüy-ı gülgüne perîşân olduğun görsem

Sevgili, kaküllerini güzel kokulu
hale getirmiş, etrafa misk
kokuları yaymış. (Keşke) ben
kaküllerin, sevgilinin gül
kırmızısı yüzüne serpilip
dağıldığını görsem...

5 Ki zülf-i müşg-bârın boynuma hâble'l-metîn etsem
Tolaşdıķça tolaşsa bend-i ʿirfân olduğun görsem

(Keşke) sevgilinin misk kokulu
saçlarını boynuma sağlam bir ip
gibi dolasam ve bu ip dolaştıkça
ben de onun bir irfan bağı
olduğunu görsem...

Ne gün etdi baña ikrâr olan vaʿd-i kerîminden
Hudâ inşâf verip rahmi nümâyân olduğun görsem

Sevgili o büyük vaadinden hangi
gün bana bahsetti? (Keşke) ben
Allah'ın onu insafa getirdiğini,
onun da merhametini gösterdiğini
görsem...

Bu Râzî derd-i hecrinde hezârân çileler çekdi
Naşîb olsa vişâl-i lutf-ı Yezdân olduğun görsem

Bu Râzî ayrılık derdiyle binlerce
çileler çekti. (Keşke) nasip olsa
da onun Allah'ın lütfuna nail
olduğunu görsem...

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

44a Zafer bulsam ʿadûya her cihetle ben de Nûh olsam
Yetişsem ʿacizâna dest-res bulsam fütûh olsam

(Keşke) düşmanlara karşı her
bakımdan zafer kazansam ve Nuh
peygamber gibi olsam, kuvvet
bulup zayıflara, acizlere yardım
etsem, düşmana galip gelsem...

Bu ʿâlemde o rütbe imtiyâzım olsa her şeyde
Dil-i ʿarîflere her ân zühûr eden sünûh olsam

Bu ʿâlemde her konuda o derece
bir ayrıcalığım olsa ki ariflerin
gönüllerinde her an meydana

gelecek bir ilham olsam...

Semāvāt-ı ‘alānīñ sırrını bilmek diler gönlüm
Kevākib seyrine nezzārede şaḳf u suṭūh olsam

Gönlüm yüce göklerin sırrını
bilmek ister. (Keşke) yıldızları
seyretmek için onların üzerindeki
çatı olsam...

İşittikçe derūnī ḡıbt-ederdim Ḥātem-i Ṭāy'a
İlāhī feyz-i lüṭfuñla murād üzre semūh olsam

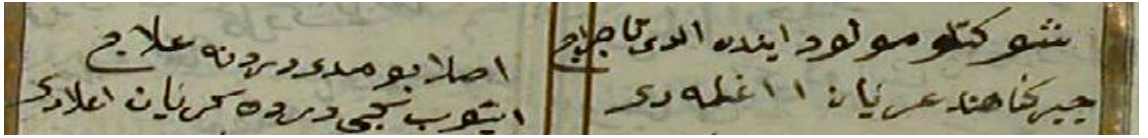
Hatem-i Tay'ı duydukça ona
gönülden ḡıbt ederdim. Ya Rab!
(Keşke) senin lütfunun
bereketiyle arzuladığım gibi çok
cömert biri olsam...

- 5 Bu Rāzī bī-kese aṣlā güzeller iltifāt etmez
Yed-i dāmen-keş olsam tevbede ben de naṣūh olsam

Bu kimsesiz Rāzī'ye güzeller asla
iltifat etmez. Tevbe etmek için
(keşke) o güzelin eteğini tutan el
olup hiç bırakmasam...

Sulṭān Maḥmūd Desdānī⁵⁶³

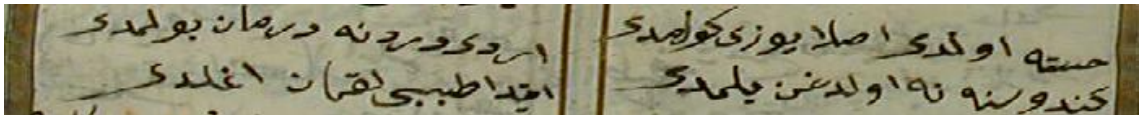

Şevketlü mevlūd ayında aldı tarrāc

Aṣlā bulmadı derdine ‘ilāc

Ḥayr u günāhında ‘üryān ağladı⁵⁶⁴

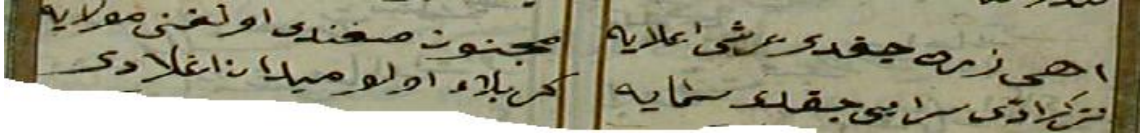
Eyyüb gibi derde giryān ağladı

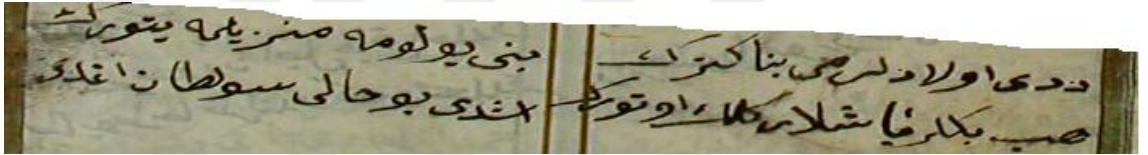
⁵⁶³ Bu nazmın müstensihisi farklı biridir. Metnin oldukça özensiz kaleme alınması ve metinde çokça hatalı imlanın bulunmasından dolayı orijinal metin transkripsiyonlu metnin üstüne eklenmiştir.

⁵⁶⁴ Bu dizede bir “elif” harfi fazla yazılmıştır.

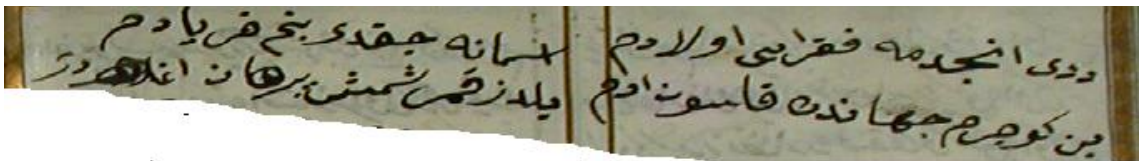
Hasta oldu ašlā yüzi gülmedi
 Aradı derdine dermān bulmadı
 Kendüsine ne olduğun bilmedi
 İbtidā ṭabīb-i Lokmān ağladı

Āhı zerre ıkkıdı ‘arş-ı a‘lāya
 Mecnūn sıgındı ol ġanī Mevlā'ya
 <.....> sarāyı ıkkıdı semāya
 Kərbela’-i ulu meydān ağladı

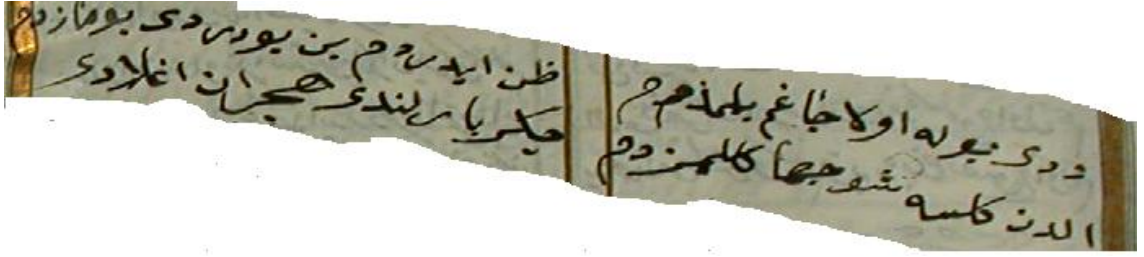
Dedi evlādlarımı bana getirīñ
 Beni yoluma menzīlime yetürīñ
 Heb begler pāşalar geliñ oturuñ
 İşiddi bu ḥālī sultān ağladı

44b

5

Dedi incidme fuḡarāyı evlādım
 Āsumāna ıkkıdı benim feryādım
 Ben göcerim cihāndan ḡa<l>sun adım
 Yıldız ḡamer şems perīşān ağladı

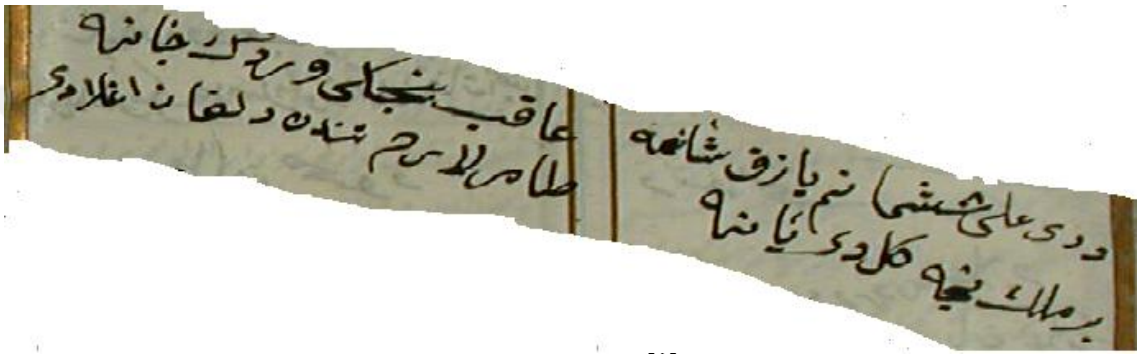

Dedi böyle olacağım bilmezdim

Ẓan ederdim ben bu derdi bu<l>mazdım

Elden gelse şu cihāna gelmezdim

Çiger pārelendi hicrān ağladı

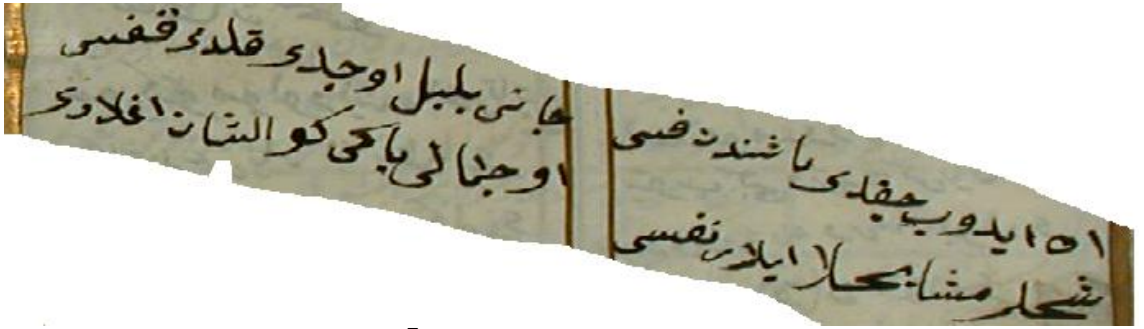

Dedi ‘alī pişmānım⁵⁶⁵ yazık şānıma

‘Āqīb penceñi vurduñ cānıma

Bir melek nice geldi yanıma

Ṭamarlarım tende dil ẓan ağladı

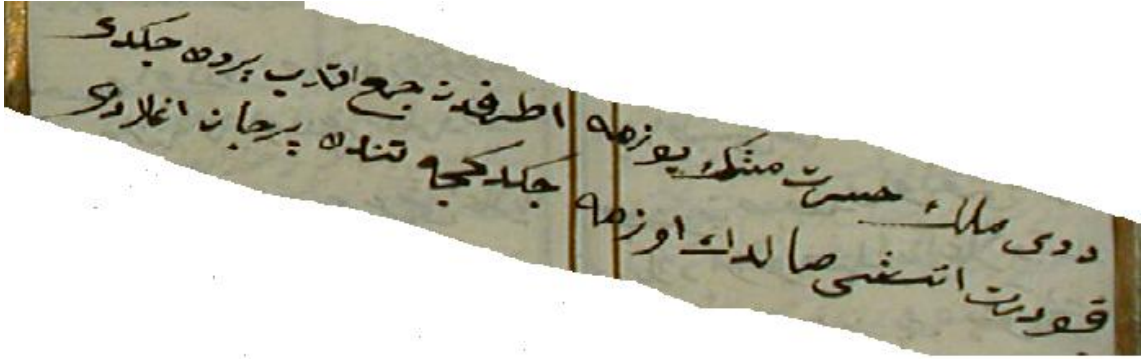
Āh edip çıkdı başından fesi

Cān-ı bülbül uçdu ẓaldı ẓafesi

Şeyhler meşāyihla eyler nefesi

O cemāl-i pāki <.....> ağladı

⁵⁶⁵ Anlam gereği “şışmānım” kelimesi “pişmānım” şeklinde okundu.

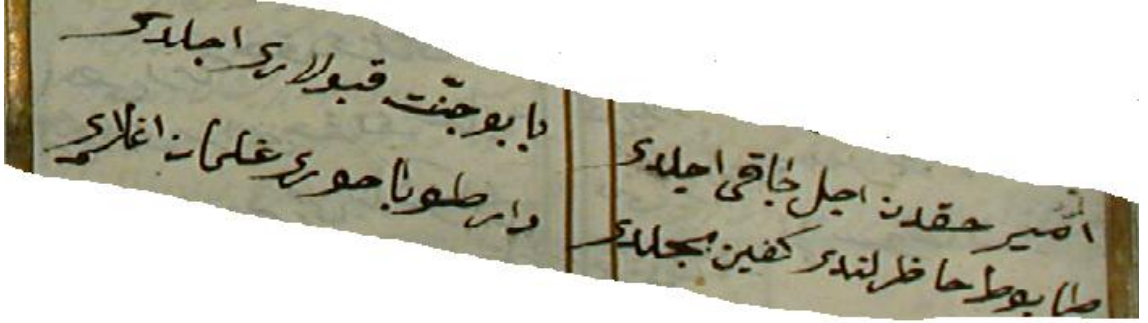

Dedi melek hasret müşg yüzüme

Etrafdan cem' edip perde çekdi

ẖudret ateşi şaldıñ özüme

Çekdikce tende pür-cân ağladı

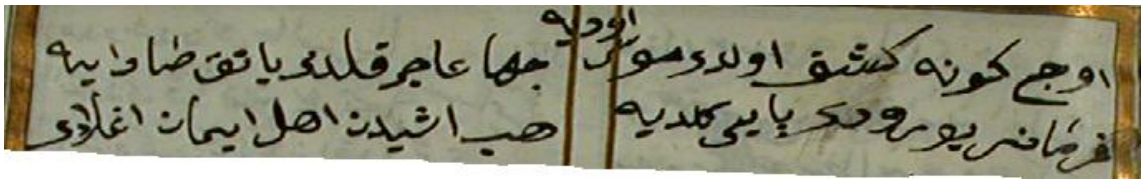
10

Emir-i Haḳdan ecel-i çāḳı açıldı

Ya bu cennet ḳabuları açıldı

Tābūt⁵⁶⁶ ḥāzırlandı kefn biçildi

Dār-ı Tūbā ḥūrī ḡilmān ağladı

45a

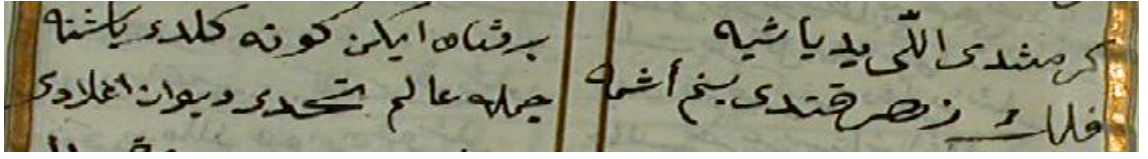
Üç güne keşf oldu [Mūsā o dağa]

Cihān 'āciz ḳaldı yataḳ şaraya

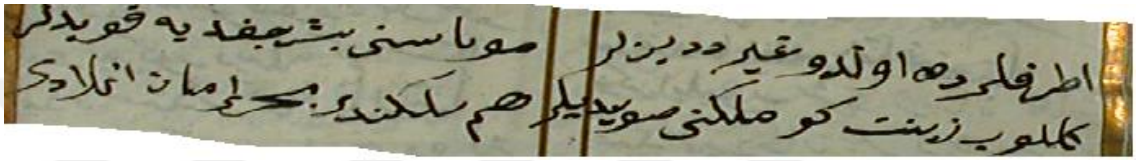
Fermānı yürüdü pāyı gel diye

Heb işiden ehl-i imān ağladı

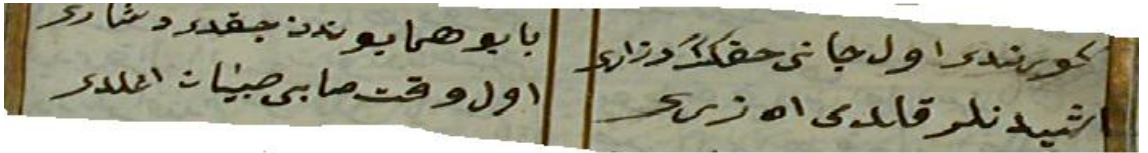
⁵⁶⁶ "طابوط" şeklinde yazılmıştır.

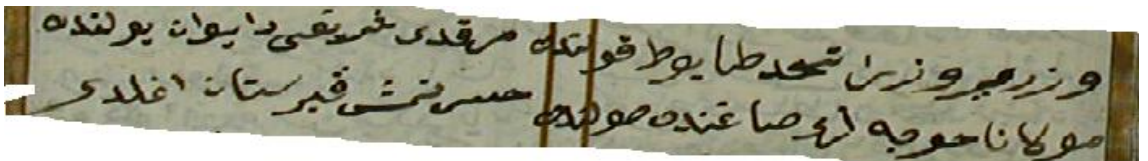
Girmişdi elli yedi yaşına
 Bir şāh iken gūne geldi başına
 Felek zeh<i>r</i> katdı benim aşıma
 Cümle ʿālem taḥdı dīvān ağladı

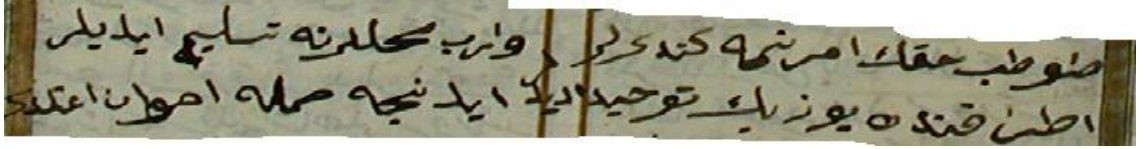
Eṭraflarda olduğunu dediler
 <.....> koydular
 Gelip ziynet gömlegini şoydular
 Hem silkindi baḥr-ı imān ağladı

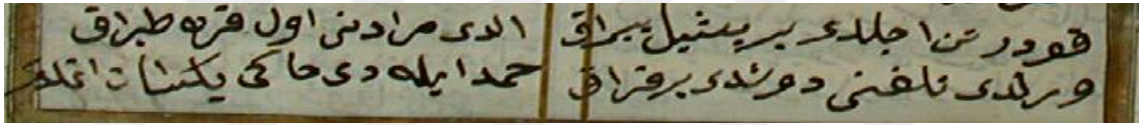
Göründi ol cānı <.....>
 Bāb u hümāyūndan çıkdı dışarı
 İşidenler kıldı āh u zārı
 Ol vaḫt şābī şıbyān ağladı

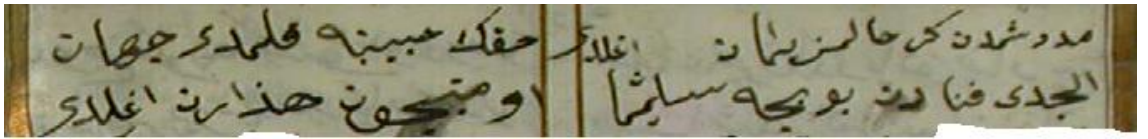
Vezîr vüzerâ tahd-ı t̤abūt k̤ondı
 Merķad-ı ŧerîfî dīvān yolunda
 Mevlānā hocañ ŧağında ŧolunda
 Ĥasretmiş kabristān ağladı

Ṭuṭup ḥaḳḳıñ emrine gitdiler
 Varıp maḥallerine teslīm idiler
 Eṭrafında yüz biñ tevḥīd aldılar
 İdince ḥamle ihvān ağladı

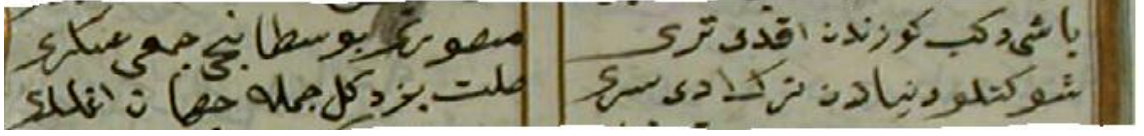

Ḳudretin açıldı bir yeşil yabraq
 Aldı murādını ol ḳara ṭobraq
 Verildi telḳini düşdi bir firāk
 Ḥamd eyledi ḥāk-i yeksān ağladı

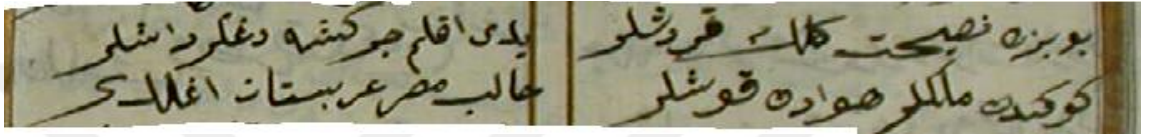

45b

Meded ŧimden gerü ḥālimiz yaman
 Ḥāḳḳıñ ḥabībine ḳalmadı cihān
 El çekdi fenadan bu nice Süleymān
 Ümmeti için hezāran ağladı

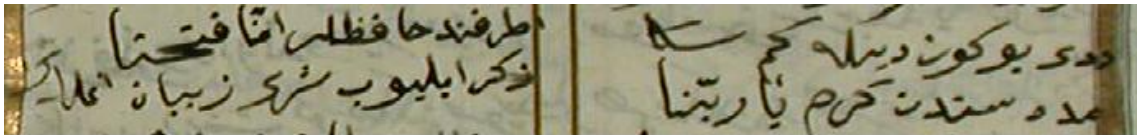

Yaşı diñip gözünden aqdı teri
Muşavveri boşancı cem'-i 'askeri
Şevketlü dünyādan terk etdi seri
Şalt biz değıl cümle cihān ağladı

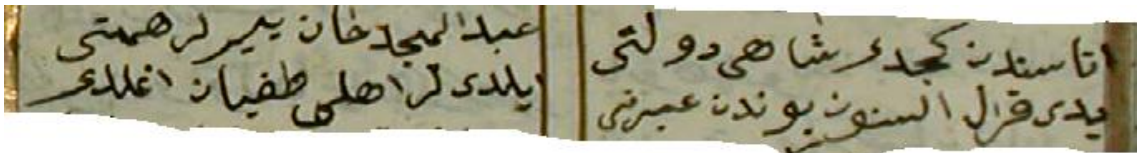

20

Bu bize naşihat geliñ kardaşlar
Yedi iklim çār gūşe dağlar daşlar
Gökünde melekler havāda kuşlar
Hāleb Mısır 'Arabistān ağladı

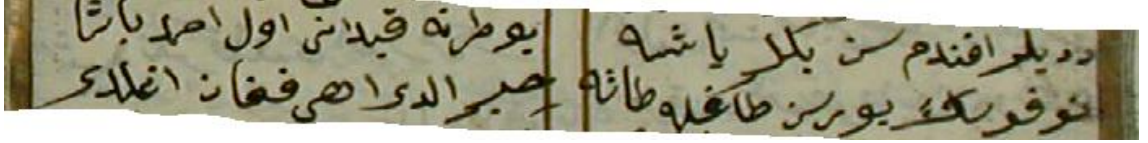

Dedi bugün dileğim saña
Etrafında hāfızlar innā feteḥnā⁵⁶⁷
Meded senden kerem yā rabbenā
Zikr eyleyip şehi zebān ağladı

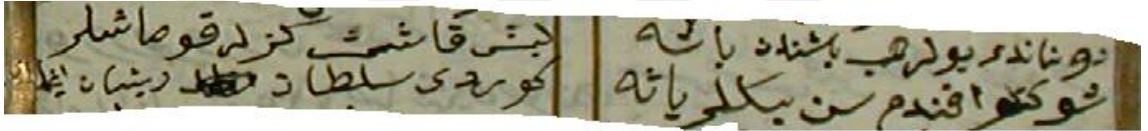

⁵⁶⁷ اَنَا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (Innā feteḥnā leke fethān mubīnā): “Doğrusu biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.” (Fetih 48/1). İktibas Nu:13.

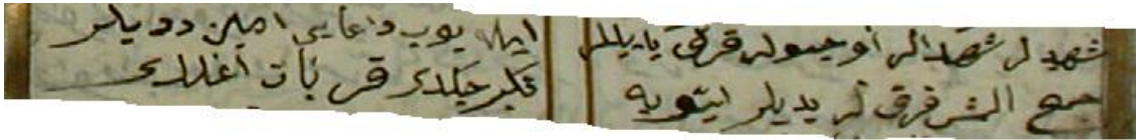
Atasından geçdi şāhı devleti
 ‘Abdalmecid Hān bilirler himmeti
 Yedi kıral alsun bundan ‘ibreti
 Eylediler ehl-i tuğyān ağladı

Dediler efendim sen begler yaşı
 Būṭarna ḳabdanı ol Aḫmed Paşa
 Nufūsuñ yürüsün tağ-ile ṭaşa
 Haleb’i aldı ah u fiğān ağladı

Donandı bular heb başından başa
 Kişi ḳaşmir <.....> ḳumaşlar
 Şevketlü efendim sen begler yaşı
 Gördü sultān-ı zī-şān ağladı

25

Şehīdler şühedālar üçler kırk <....>
 Eyleyip du‘āyı amīn dediler
 Cem‘ olmuş kırklar yediler Eyyüb’a
 Tekbir çekdi ḳurban ağladı

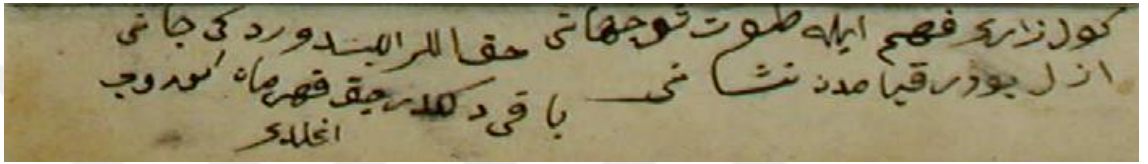

Ḳuşandı ḳılıcı şāhlar serveri
 Sultān Maḫmūd pirlər serveri

Nūrla donandı heri biri
Ziyāret eyleyip sultān ağladı

Gel gözüüm yanıma gâfletden uyan
Sene biñ iki yüz elli beş tamām
Bildim ki yalandır bu fānī cihān
Şirāzī öldü dilde destān ağladı

Gülzārı fehm eyle tūt şu cihānı
Haq alır elbed verdiği cānı
Ezel budur kıyāmdan nişānı
Bākī degildir çok kahramān görüp ağladı

99

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

46a Görüp bu şīve vü nāzı vişāl-i yāre pey verdim
Bir elde nīze-i sükker bir elde cām-ı mey verdim

*Ondaki bu işveyi ve nazı
görüncü bunu kavuşmanın
işareti saydım. Onun bir eline
şeker mızrağı, bir eline de şarap
kadehi verdim.*

Dem-ā-dem sūz-ı hecrinde ne mümkün hālīm ‘arz etmek
Haber ver derd-i ‘aşkından ne çekdim diyü ney verdim

*Ayrılık ateşiyle sürekli yanarken
halimi arz etmek ne mümkün?
Aşk derdinden ne çektiğimi
haber versin diye (sevgiliye)
ney verdim.*

Teraḥḥum eyledim şimdi saña ey çeşm-i pür-hūnum
Ġubār-ı pāyımı sürme eden destūra rey verdim

*Ey kanla dolu gözüm! Sana
şimdi acıdım, merhamet ettim.
(Sevgilinin) ayağının tozunu
sürme etmeme müsaade edene
oy verdim.*

‘Aceb ben nā-ümīd olmuş iken va‘d-i kerīminden
Dedi mesrūr idim Rāzī demem kimseye şey verdim

Ben onun verdiği büyük sözde duracağından ümitsizken acaba o, “Rāzī ben kimseye bir şey verdim demem, (bu yüzden) mutluyum.” mu diyor.

100

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Bir ğarībim şüretā ben gerçi a‘lādır yerim
Ḥamdu'llāh her cihetle bil ki a‘lādır yerim

Görünüşte bir garibim, gerçekte ise yerim oldukça iyi ve yücedir. Allah'a hamd olsun ki yerim her bakımdan oldukça iyidir.

Bendesine çok ‘ināyet luṭfını kıldı kerem
Şūri vü ma‘nīde gör ki daḥi a‘lādır yerim

Kuluna çok lütufta bulunup cömertlik gösterdi. Gör ki gerçekte de görünüşte de yerim gayet iyidir.

Bu müşebbib-ḥāneniñ esbābına şekk eyleme
Gün-be-gün eyle nazar a‘lādan a‘lādır yerim

Bu evi yapanın yapma sebeplerinden şüpheye düşme. Günlerce bak (ve gör ki) yerim iyinin de iyisidir.

Ḥaḡ te‘ālādan niyāzım iştibāhım yok benim
Ḥāşılı cennet-mekān firdevs-i a‘lādır yerim

Yüce Allah'tan bir niyazım yok. Sonuçta yerim yüce cennettir. (Bundan yana da) hiç şüphem yok.

5 Rāziyā rāzī olursañ Ḥaḡ saña yāver olur
Şükrüm efzūn eyledikçe bil ki a‘lādır yerim

Ey Rāzī! Razi olup şükredersen Allah da sana yardımcı olur. Şükrümü arttırdıkça bilin ki yerim yüce bir yerdir.

101

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Gözüm yumdum cihāndan el yudum terk-i diyār etdim
Varıp maḡşūda kām aldım gezip zātım ‘ayār etdim

Bu cihandan el çekip bu diyarı terk ettim. Maksadıma ulaşım mutlu oldum, saadete doğru yol aldım.

Küşād etdim hülûş ile hemân âh ciger-süzüm
Hasûdîñ sîne-i pür-kînesin deldim qarâr etdim

*Yanan yüreğimi açıp
temizledim; halis, saf hale
getirdim. Kiskanınların da kin
dolu göğüslerini deldim, ölçülü
hale getirdim.*

Muvaffak eyledi Mevlâ bugün ben ber-murâd oldum
Hezârân tuhfeler verdim yine habt-ı kibâr etdim

*Yüce Allah bugün beni
muvaffak eyledi, muradıma
kavuşturdu. Binlerce hediye
verdim, büyükleri, ileri gelenleri
yine susturdum.*

Hudâvendâ kerem-kârâ sezâ-vâr eyledi gördüm
Geçip şadr-ı mu'allâya 'adûya çok vaķâr etdim

*Ey cömert padişah! Gördüm ki
sen, benim o yüce makama
geçip düşmana ağırbaşlı
davranmamı münasip
görüyorsun.*

5 Ser ü rîşî tağıtdım şüretâ Hâtem zamân oldum
Bugün beyt-i dilârâda cevâhirler nişâr etdim

*Sacı ve sakalı dağıttım.
Görünüşte zamanın Hatem'i
oldum. Bugün sevgilinin evinde
etrafa mücevherler saçtım.*

Cihânîñ varlığın fikr eyledim aşlâ vefâ yokdur
Erenler hizmetinde hâk olup cismim gubâr etdim

*Cihanın varlığını düşündüm,
(fark ettim ki) onda hiç vefa
yoktur. Erenlerin hizmetinde
toprak olup varlığımı yok ettim.*

Bi-hamdi'llâh ki ol rezzâķ-ı 'âlem olduğın bildim
Tevekkül ni'met-ile Râziyâ leyl ü nehâr etdim

*Allah'a hamd olsun ki bu
alemde rızık verenin sen
olduğunu bildim. Ey Râzî! Ben
gece gündüz tevekkül
nimetinden nasiplendim.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün⁵⁶⁸

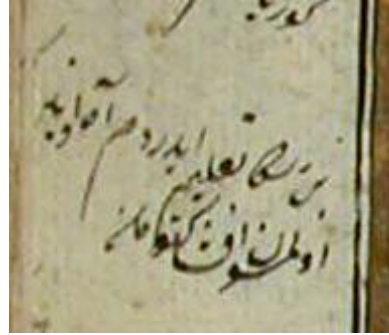
Cümle ʿālem kāmṛān olsun diyem
Heb güzeller mihribān olsun diyem

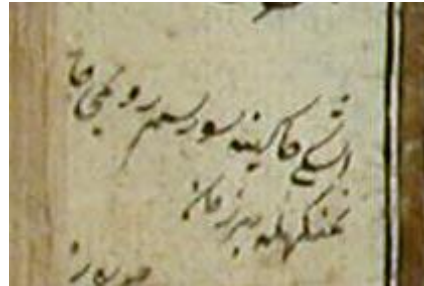
Raḥm edermiş ḥazret-i Ḥaḳ eylese
Gözyaşımda ḡi revān olsun diyem

Ben sana taʿlīm ederdim āh edip
Olmasun ifṣā *gūmān*(?) < olsun diyem >

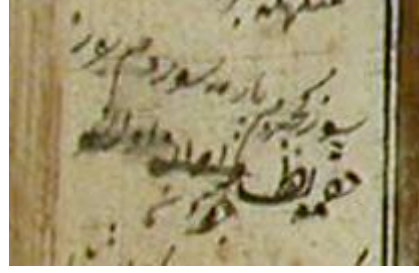

Eşk-i ḥākine sürsem rüyımı [cānā]
Nem-nigehle bir zamān olsun < diyem >

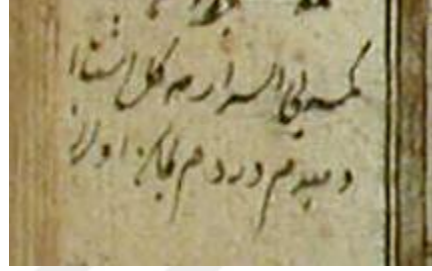

⁵⁶⁸ Bu gazel elif redifli gazellerin bulunduğu 17a sayfasının der-kenarına yazılmıştır. Makta beyti yoktur. Gazelin Rāzī'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir delil de bulunmadığından şiir numaralandırmaya dahil edilmemiştir. Gazelde maddi hasarlı olup tamir edilmesi gereken birçok kelime olduğundan beyitler orijinal halleriyle beraber sunulmuştur.

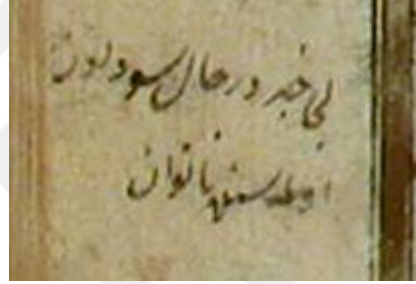
- 5 Söz geçirdim yārime sürdüm yüz[üm]
Ḥaqqıma luṭfı civān(?) olsun < diyem >

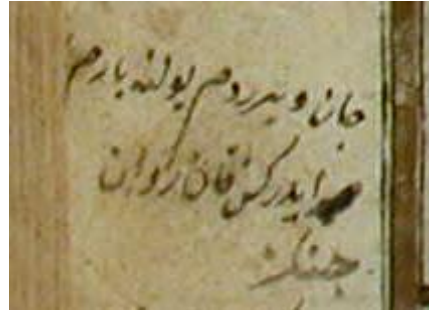
- Kimseyi *esrārıma gel āşinā (?)*
 Dem-be-dem derdim(?) olsun < diyem >

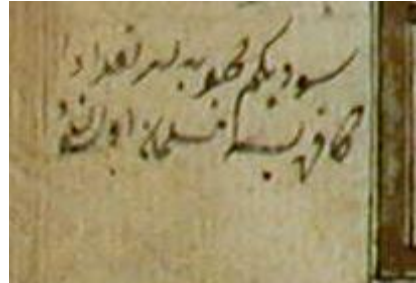
- Bī-ḥaberdır ḥāl-i sevdādan [...]
Olma senle (?) nā-tüvān < olsun diyem >

- Cān verirdim yoluna yārım [senin]
 Cenk ederken ḡan revān < olsun diyem >

- Sevdigim maḥbūbeler ta'dād [...]
 Kāfir ise müslümān olsun < diyem >

Fî-harfü'n-nün

(Nün harfinde)

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

Fütür geldi efendi bu cihānıñ çün çırasından
Tükenmez gönlümün aşıla uşandım mācerāsından

*Efendi! Bu cihanın verdiği
sıkıntılardan bıktım. Gönlümün
asla tükenmeyen maceralarından
uşandım.*

Bu aşk-ı bî-amāna bir devā vü çäreler var mı
İlel geldi tabīb-i zāhiriñ gayrî devāsından

*Bu acımasız aşkın bir çaresi var
mı? (Öyle ki) doktorun verdiği
ilaç da (iyileştireceğine) hastalık
yaptı.*

Perişan olduğum bildi benim yār-i vefādārim
Teraḥḥum eyleyüp geçmez o şāhım mübtelāsından

*Benim vefalı yarım perişan
olduğumu öğrendi; ama sultanım,
aşığına merhamet gösterip de
ondan vazgeçmez.*

Tecellî tūrınıñ nūrı ziyā-baḥşān edip gönlüm
Zuhūr-ı pertev-ile geçdi nefsim hep hevāsından

*Tur dağına tecellî eden nur benim
gönlümü aydınlattı. Parlaklığın
ortaya çıkmasıyla nefsim tüm
arzularından vazgeçti.*

5 Yoluna baş u cān verseñ yine icrā-i resm eyler
Eliñ çek Rāziyā dehriñ mecāz-ı pür-cefāsından

*Yoluna canını ve başını da versen
o yine de yaptığına devam eder.
Ey Rāzî! Bu dünyanın cefa dolu
sahteliğinden elini çek.*

Mefā'îlün Mefā'îlün Fe'ülün

Dise yārim efendim mā' tutaḳdan
Daḥi buse vereyim al yañaḳdan

*(Keşke) yarım, efendim dese ki sana
dudaktan su hatta al yanaktan öpücük
vereyim.*

Çoḡaldı bir iki gün görmeyeli
Derūnım sūz-nāk oldu firāḳdan

*Sevgiliyi iki gündür görmediğimden
içimdeki ateş büyüdü. Ayrılık acısından
içim yandı.*

Nedir ey nāzenīnim piç u tābıñ

Ey narin sevgilim! Bu sıkıntın, endişen

Selāse cür'a-keşlik kıl ayakdan

nedir? (Onu gidermek için) kadehten üç yudum al.

Ruḥ-ı ālîñ çaḳalım gül gül olsun

Pembe yanağını anlatalım ki yanağın gül gül olsun. Yanağın uzaktan şakayık gibi kızarırdı.

Şakāyık-veş kızar-idiñ ırāḳdan

5 Naẓar kıl çār eṭrāfa nigārā

Ey güzel sevgili, dört tarafa bir bak! El âlem bizi uzaktan seyrediyor.

Bizi seyr eyliyor aḡyār ırāḳdan

Kitāb-ı leylī vü Şīrīn'i öğren

Leyla ve Şirin'in hikayesini oku, zira Züleyha okumaktan feyiz aldı.

Fey(i)z aldı Züleyhā oḡumaḳdan

Amān gerçek bu Rāzī yāveriñ mi

Eyvah! Gerçekten bu Rāzī senin yardımcın mı? Yeter artık! Bizi affet ve bu meraktan kurtar.

Yeter affet bizi ḳurtar meraḳdan

104

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Ah etme şaḳın gizlice ḥātır-şikenimden

Kalbimi kırıandan ve naz ederek benim katlime ferman çıkarandan (gelen eziyetlere) sakın gizlice bile olsa ah etme.

Nāz ile benim ḳatlime ṭuḡrā çekenimden

Verseñ haberi bād-ı şabā bŷy-ı gülümden

Sabah rüzgarı! Gülümün kokusundan ve bu yarama elmas parçaları ekenimden bir haber versen...

Bu dāḡıma hem rīze-i elmās ekenimden

Zaḥm açmada bu sīneme yektā geçinür yār

Yārim, sineme yara açmada kendi üstüne kimseyi tanımaz. Tenimdeki kıldardan kan fişkırırsa buna şaşırma!

Cüş eylese ḥŷn etme 'aceb mŷy-ı tenimden

Evşāfıñı vaşf eylemege var mı mecālīm

Vasıflarını anlatmaya kudretim var mı? Efendim, senin şanına layık söz bende yok!

Yok şānına şāyeste efendim sŷḥanımdan

5 A'la yaraşur ṭavriña ey Yūsuf-ı şānī

Ey ikinci Yusuf! Böyle davranman sana çok yakışır. Elbiselerin de gül

Ki cāmeleriñ berk-i gül ü yāsemenimden

ve yasemin çiçeği yapraklarındandır.

Rāzī seni adam yerine koysa nigārīñ

Ey Rāzī! Sevgilin seni adam yerine koysa (o zaman) onu överken bu ağzımdan mücevherler saçılır.

Medhinde cevāhir saçılır bu dehenimden

105

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

- 47a Felek dūr eyledi yārim gibi dār u diyārimdan
Nedir bu çekdiğim ḥasret cüdā düşdüm nigārimdan

Yārimin; evimden, memleketimden uzak düşmesi gibi talihim de benden uzaklaştı. Sevgilimden ayrı düştim. Nedir bu çektiğim hasret?

Yetiş bād-ı şabā semt-i dilārāda olup güyā

Sabah rüzgarı! Sevgilinin semtinde olduğun söylüyor. Yetiş! Feryat etmelerimi, inleyip ağlamalarımı sevgiliye haber ver.

Fiğān u nāle vü giryem ḥaber ver āh u zārimdan

Beni şeydā kılan her an niyāz u nāz-ı ḥübāndır

Beni mecnun eden güzellerin her daim yaptığı naz ve niyazdır. Sevgilinin ayrılığı canımı yaktı. Bana hüznün verenden beni kurtarın, yardım edin!

Firākı cāna kār etdi meded ol ğam-ḥ'ārımdan

Sitem-baḥşın ferāmūş eylesiñ şimdi dilārā hem

Gönül süsleyen sevgili şimdi bana sitem etmeyi bıraksın! Ey cefakar sevgili! Bana yazıktır. Benim ahımdan, bedduamdan kendini koru!

Yazıkdır ey cefākārım ḥazer kı inkisārımdan

- 5 Bu Rāzī derd-mendiñ derdine dermān du'ā ancak
Ki zīrā gurbetiñ ḳahrı geçirdi cümle vārımdan

Bu dertli Rāzī'nin derdine sadece dua derman olur; çünkü gurbetin kahrı beni her şeyimden vazgeçirdi.

106

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Vişāli nā-muḥālimdir ümīd her serv-i ḳāmetden

Her selvi boyludan vuslat ümit etmek müşkülümdür. Şimdi zarif

Vefā ummak cünündür şimdi hūbān-ı nezāketden

güzellerden vefa beklemek deliliktir.

O hūbıñ ruhları alın haṭā-ver olduğun gördüm

Leṭāfetden ḥalāvetden niçün yok eski ḥāletden

O güzelin yanaklarındaki kırmızılığın bozulduğunu gördüm. Eski halinden, güzelliğinden, şirinliğinden neden eser kalmamış.

O şūḥıñ rüy-ı āteş-nākına yandım amān yā Rab

Ḥalāş olmaz ‘acebdir başımız her rüz felāketden

Aman ya Rab! O baştan çıkarıcı güzelin ateşli yüzüne yandım. Tuhaftır ki başımız her gün felaketten kurtulmuyor.

Müjeñ ‘aşkına ey āfet şehādet fikrine düşdüm

Beni dūr eyleme cānā dü ‘ālemde refākatden

Ey afet! Kırpıklarına âşık olarak şehādet fikrine kapıldım. Ey can! Beni iki alemde de yanında olmaktan men etme!

5 Hemān ṭayyār gibi geşt ü güzār et ‘ālemi Rāzī

Vezāret derdine düşme ‘adālet güç vezāretten

Rāzī, kuşlar gibi alevi gez, dolaş! Vezirlik derdine düşme. Adalet vezirlikten daha zordur.

107

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün

Gözün gördüm o zülfüñ arasından

Gözi mestim gözi sehḥāresinden

Sevgilinin o saçlarının arasından mest edici, sihirli gözünü gördüm.

Beni ‘āşık eden şāh-ı cihāna

Gören meftūn olur seyyāresinden

Beni kendisine âşık eden cihan sultanına, onun çevresinde olup onu gören herkes hayran kalır.

Ziyā şaldı gözime ḥiyrelendi

Cemāl-i şem‘iniñ mehpāresinden

(Sevgili) mum gibi ışıldayan ay parçası yüzünden gözüme ışık saçtı. Gözüm matlaştı, fersiz kaldı.

Düşürdi dāmına āvāre gönلüm

Kaçar mı şayd olan āvāresinden

(Sevgili) başıboş dolanan gönلümü tuzağına düşürdü. Başıboş dolananlar onun tuzağına düşüp ona av omaktan kurtulabilirler mi?

- 5 Felekde zühre girdi raḳşa gūyā
O şūhım mest olur çāl-pāresinden

Sanki gökyüzündeki Zühre yıldızı dans etmeye başladı. O baştan çıkarıcı sevgilim (onun çıkardığı) zil sesinden mest olur.

Ṭabībim derdime dermān ederse
Aşinādır derūnım yarasından

Doktorum hastalığuma çare bulursa (zahmet etmesin, zira) içim o yaraya alışmıştır.

Bu Rāzī çāresiz kaldı ne çāre
Ol āfet çāre kıla çāresinden

Bu Rāzī çaresiz kaldı. Ne çare? Ancak o afet ona çare olabilir.

108

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

- 47b Zemīn ü āsumān havf eyledi āh u enīnimden
Felek hayrān olur görse benim māh-ı cebīnimden

Yer ve gök ahımdan titredi. Gökyüzü benim gördüğüm alna benzer bir ay görse hayran kalır.

Müzeyyen eyledim şahın-ı derūnum dāğ-ı yār ile
Açılsun gül gül olsun lāle-veş şevk-i bihīnimden

İçimi sevgilinin açtığı yarayla süsledim. Sevgilinin yarası, şevkimle, içimde lale gibi açılsın, gül gül olsun.

Dilim rehn eyledim sevdā-yı ʿaşk-ı pūr-melālīnde
Fedādır yoluña cānım velī geçmem rehīnimden

Sıkıntılarla aşk yolunda gönlümü rehin bıraktım. Sevgilinin yoluna canım fedadır, fakat rehin bıraktığım gönlümden de vazgeçmem.

Tecellī cilvesinden ben şikāyet eylemem ašlā
Benim çekdiceğim ālām u ekdār hep muʿīnimden

Ben gönlümde beliren ilahī tecelliden asla şikayet etmem. Benim çektiğim elemeler, kederler hep bana bu yolda yardımcı olmaktadır.

- 5 Fiğānımdan olur hāmūş kalır dem-beste muṭribler
Şaķın dūr olma ey mehrū yesār ile yemīnimden

Feryadımdan, inlemelerimden şarkıcıların soluğu kesilir. Ey ay yüzlü sevgili, sakın sağımdan solumdan uzak durma!

Hezārān güft ü gūyum bir pula almaz melāmiyyūn
Vefā meʾmūlumuz yokdur efendim her zamīnimden

*Melamiler binlerce sözümlü bir
pula bile almazlar. Efendim! Bize
her kefil olandan vefa
beklentimiz yoktur.*

Necībā gibi ben de eyledim çāk-ı girībānım
Bu Rāzī nāʾil oldu intisāba nev-zemīnimden

*Soyu sopu temiz olanlar gibi ben
de yakamı parçaladım. Bu Rāzī
de yeni durumumdan dolayı
intisab etmeye nail oldu.*

109

Mefʿūlū Mefāʿilū Mefāʿilū Feʿūlūn

Bir buse niyāz eyler idim hūsn-i melekden
Yanınca bile gitmese gönlüm bilelikden

*Gönlüm gülün yanında bile gitmese
ben o melek gibi güzelden bir buse
niyaz eylerdim.*

Biñ nāz ile ben çāker-i azūrle efendim
Nāçār yine oğşar seni her an bilelikden

*Efendim olan sevgili, birlikteyken
ben tamahkar kulu bin naz ile
çaresizce her an okşamakta.*

Şüretde hemān Yūsuf-ı şānisi cihānīñ
Sīretde daḥi gālib olur şīr ü pelengden

*Görüntüşte cihanın ikinci Yusufuna
benzer. Manen de aslan ve kaplana
üstün gelir.*

Cevr etmede ben kulına yektā geçinür yār
Hīç cevri ü sitem görmemiş ol çarḥ-ı felekten

*Sevgili ben kuluna eziyet etmede tek
geçinür, rakip tanımaz. O felekten
(bahtından) hiç cefa görmemiş, sitem
işitmemiş.*

5 Rāzī de seniñ bende-i fermānıñ olurdu
Bir kerre niğāh eyleseñ ammā kölelikden

*O Rāzī kölene bir kere bakış atsan o
senin buyruklarının esiri olurdu.*

110

48a

Der-ḥarf-i vāv

(Vāv harfli kısım)

Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn

Benim eşk-i revānımla erişmiş bir fidandır bu

*Sevgili benim akan gözyaşım
yetişmiş bir fidandır. O, gönül*

Göñül bağında bir ra'nā nihāl-i erguvāndır bu

bahçesinde güzel bir erguvan fidanıdır.

Ba'na bir nīm nigāh eyle dil-i maḥzūnı şād eyle

Ayā resm-i nezāketle 'aceb bir bī-zebāndır bu

Bana yarım bir bakış at, hüznülü gönlümü şenlendir. Acaba sevgili bu nazik edasıyla bir dilsiz midir?

Gören bu cünbüş ü nāzı zarūrī ilticā eyler

Hezār Rüstem'leri bende taḫar bir pehlivāndır bu

Bu hareketleri, neşeli tavırları ve nazlı edayı gören ona sığınmak zorunda kalır. Bu, binlerce Rüstemi kendine bağlayıp sürükleyen bir pehlivandır.

Giriftār-ı ser-i zülfüñ olan bī-çāreler dirler

Bizi berdār-ı aşk etdi ne ḫallām-ı cihāndır bu

Saçlarının ucuna takılan çaresizler derler ki: O sevgili bizi aşkımız yüzünden astı, öldürdü. Bu, ne kadar da zalim biridir.

5 Hele kār u fiğānım dem-be-dem āh u enīn oldu

Beni bülbül gibi gūyā eden bir gülsitāndır bu

İşim gücüp hep ah edip inlemek oldu. Bu sevgili beni bülbül gibi öttüren, inleten bir gülbahçesidir.

Sa'na düşvār olanlara hemān Allāh mu'īn olsun

Teraḫḫum eylemez gülmez zihī bir bī-amāndır bu

Sana tutulup esir olanların Allah yardımcısı olsun. Ne hoş, ne güzel ki bu sevgili merhamet etmeyen, aşığına gülmeyen ve aman vermeyen biridir.

Bu Rāzī bendesin āyā niçün āşüfte ḫāl etdi

Ümīdim yok vişālinden keremsiz mihribāndır bu

O sevgili acaba bu Rāzī kulunu neden delirtip perişan etti. Kavuşma ümidim yok, çünkü o cömert olmayan bir sevgilidir.

111

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Ḥırāmından meşāmma geldi bir bū

Ne mümkün nāfe-i āhūda bu bū

Sevgilinin salınarak yürümesinden burnuma bir koku geldi. Ceylanın göbeğinde bile böyle bir kokunun olması mümkün değil.

Göñül verdim o zülf-i ṭurresine

Sevgilinin o yankesici saçlarına gönül verdim. O saçlar kakül değil sanki hoş

Degil kākül hemān sünbül ü hōş-bū

kokulu sünbül çiçeği.

Güzellikde şanırsın misli nā-yāb

Sevgilinin boyu uzun ve oldukça da cazibeli. Gördüğünde benzerinin olmadığını düşünürsün.

Bülenddir kām̄eti gāyet de dil-cū

Güler yüzli daḥi sūk̄ker zebānı

O güzel; güler yüzlü, tatlı dilli, melek yaratılışlı ve dönekevi tabiatlı biridir.

Melek s̄iret melek ḥaṣ̄let felek-ḥū

5 Gözi seḥḥāresi gāyet de sāḥir

O ceylan gözlü, oldukça tesirli ve büyüleyici gözleriyle beni mest eyledi.

Beni mest eyledi ol çeşm-i āhū

Seni dem-beste eyler bir nigeḥle

O güzel bir bakışıyla senin soluğunu keser ve o anda içine bir korku düşürür.

Düşürür cānıña ol anda ḳorḥu

Hezārān nāz u ṣ̄īve ezberinde

Binlerce işve ve naz ezberinde. Ona tutulmuşsan dünyadan elini eteğini çekmelisin.

Giriftārsañ cihāndan el yuya hū

Nevāzişle ṭaḳar zūlf ü kemende

O güzel, âşıklarının gönlünü hoş ederek onları saçlarının kemendine takar. Acaba bu kıyamet gününün bir fitnesi midir?

‘Aceb bir fitne-i āḥir zamān bu

Görürsün ḡamzeler ḳurmuş kemānı

Sevgilinin ok gibi bakışlarının Rāzî'nin gönlünü hedefleyen bir yay kurduğunu görürsün.

Dil-i Rāzī nişān-ı yāre ṭoḡru

112

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

48b Bu gönle k̄ic nigāḥ etme naḳar-gāḥ-ı Ḥudā'dır bu

Bu gönle öyle ters bakma, çünkü bu Allah'ın kıblesidir. Yare kavuşmak için her zaman dostlarından ayrı düşmüştür.

Vişāl-i yār için her dem eḥibbādan cüdādır bu

Gönül beytül-mükerrem olduğun a iştibāḥ yokdur

Gönlün, muhterem bir ev olduğundan hiç şüphe yoktur.

Hele vaşfı ne mümkündür ki dergāh-ı ʿalādır bu

*Onu vasfetmek mümkün değildir.
O yüce bir makamdır.*

Gönül teslīmine cānā şakın sen kıl u kâl etme

Riyâzetledir āgūş-ı habīb-i kibriyâdır bu

*Ey can! Gönülden teslim olmaya
laf etme. Çünkü bu, nefsi
arındırmakla olur. (Nefisten
arınmış) bu gönül Allah'ın
sevgilisinin kucığıdır.*

Gönül bāb-ı dilārāda tevekkül bendine rāmdır

Teveccüh eylese cüz'i murād hep revādır bu

*Gönül sevgilinin kapısında
tevekkül ipine bağlıdır. Sevgili
teveccühte bulunup gönlün
arzusunu birazcık yerine getirse
bu ona yakışır.*

5 Gönülden gönüle rāh-ı hākīkat başka esrārdır

Vücūd iklīmine şāh olmağa Rāzī sezādır bu

*Gönülden gönüle bir hakikat yolu
kurmak başka sıklardandır. Rāzī,
vücut ülkesine gönlün sultan
olması uygundur.*

113

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

ʿAşk ile bī-çāre dil her yana eyler ser-fürü

Cān u dilden rüz u şeb cānāna eyler ser-fürü

*Çaresiz gönül aşkıdan dolayı her
yana, herkese boyun eğer. Sevgiliye
gece gündüz gönülden itaat eder.*

Kim bilir hāl-i dilim takrīre yokdur hīç mecāl

Keşf-i rāz etmez hemān nādāna eyler ser-fürü

*Gönlümün halini kim bilir ki!
Anlatmak için de hiç mecalim yok.
Gönül sırrını çabucak açıklamaz,
cahil zorbalara da boyun eğer.*

Gel terahhüm eyle dilber gūş edince āhımı

Dest açıp dā'im saña dāmāna eyler ser-fürü

*Gönül alan sevgili, gel ahımı dinle ve
merhamet et. Daima elimi açıp,
eteğini tutup sana boyun eğiyorum.*

Çille-i cevri ü cefānı çekmeye şāhım seniñ

Şad hezārān şevk ile merdāna eyler ser-fürü

*Sultanım, (gönül) senin eziyetini ve
çileni çekmek için yüz binlerce
yigide şevkle boyun eğer.*

5 Bezm-i hāşş-el-hāşīna bu Rāzī'ye eyle enīs

*Sevgili, sana inananların meclisine
bu Rāzī'yi dost eyle. Senin derdinin*

Mübtelā-yı derdiñim dermāna eyler ser-fürü

müptelasıyım. Bu derdin dermanına itaat ediyorum.

114

49a

Fī-ḥarfū'l-hā

(Hā harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dem-be-dem āh u fiğānım girmez oldu gūşına

Sürekli ah etmelerim, feryat etmelerim o yarin kulağına (bir türlü) girmedi. Canımı sevgilinin kulağına ve küpesine astım.

Cānımı āvīze kıldım gūşınıñ mengūşına

Gāh ḥıramān eyledikçe ol mehiñ gīsūları

O ay yüzlü güzel salınarak yürürken onun saçlarına müptela olanlar ah edip inler. Bilmem ki acaba bu onun hoşuna mı gider?

Mübtelāsı āh eder bilmem gelir mi ḥōşına

Tāzeniñ bālā bülendi adamı sā'il eder

O genç, taze güzelin uzun boyu insanı dilenci eder. O peri gibi güzelin omuzuna el yetişmez. (Dilenmekten) başka bir çare var mı?

Çāre var mı el yetişmez ol perīniñ dūşına

Būseye kıldım niyāzı olmadı ašlā müfīd

Öpmek için yalvardım, ama bunun hiç faydası olmadı. O güzelin gerdanına sığmamak lazım.

İlticā etmek gerekdir ğabğabıñ ağışına

5 Kādrine tevķīr edenler bezmine nā'il degil

Sevgiliyi yüceltip kadir kıymet verenler onun meclisine nail olmamışlar (bile). (Oysa o meclisteki) şaşırıp korkmuş Rāzī'ye, tuhaftır ki, sevgili yarım gözle bile bakmaz.

Nīm nigāh etmez 'acebdır Rāzī-i medhūşına

115

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Gönül naķşıñ hevāsıyla heves kıldı hemān çīne

Gönül senin güzelliğine olan tutkusuyla hemen o kıvrım kıvrım saçlarını arzuladı. Saçlarının kıvrım kıvrım olan kemendi beni bağladı, esir etti.

Beni bend eyledi zülfüñ kemend-i çīn ü perçīne

Düşüp sevdā-yı aşkıña cihāna püşt-i pā⁵⁶⁹ verdim
Varıp Īrān u Tūrān'a Hoten'den Çīn'e Māçīn'e

Senin aşkınla yollara düşüp
Īran'a, Turan'a, Hoten'den Çin'e,
Maçin'e kadar tüm cihanı
dolaştım.

Seniñ teşrīfīne şeksiz serīr etdi serim cānā
Ayağıñla başıp çeşmim daği rūy u müjem çine

Ey can! Başımı senin teşrif ettiğin
yola serdim. Ayağıñla bastığın
gözümü, yüzümü ve kirpiğimi
topla.

Tefekkür eyleyip hālim düşünce hayret-i fikre
Nigārā sükker-āsā ol leb-i gülğünüñi çine

Ben halimi düşünüp hayrete
düşünce ey sevgili, sen de şeker
gibi olan o pembe dudağını an ve
tatlandır.

5 Niçün hāmūş olur Rāzī dilārāmım aceb bilsem
Gelip güftāra nāz ile tekellüm kıl şeker-Çīne

Rāzī! Gönül süsleyenim acaba
neden konuşmaz? (Keşke)
nedenini bilsem! Sevgili, naz ile
söze gel ve şeker kamışıyla
konuş!

116

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Kıyās olmaz bu zībā kākülān-ı sünbül-i çine
Çekilmez bir musavverdir çekerse āferīn çine

Bu güzel kıvrımlı saçın
kaküllerine kıyas olmaz. Benzeri
yapılamaz bir resimdir. Eğer Çin
bu resmin benzerini yaparsa ona
aferin olsun.

Muşanna' yem döküp hāl-i siyeh dil murğını cezbe
Giriftār-ı kemendim zülf-i pür-çīnīndeki çine

Siyah ben, gönül kuşunu kendine
çekmek için karmakarışık saçtaki
kuş yuvasına güzel bir yem
dökmüş. Ben de o güzelin
saçlarına tutulmuşum.

Hemān şāh-ı Habeş asker çekipdür güyiyā Rūm'a
Dökülmüş perçem-i anber-aver āmān araç-çīne

Güzel kokular saçan perçemler
takkenin üstüne dökülmüş. Sanki
Habeş sultanı Anadolu'ya asker
çıkarmış.

Verince mülket-i Rūm'ı Hicāz'a ben haṭā etmem

Anadolu'yu Hicaz'a vermem hata
değildir. Hoten'den Çin'e

⁵⁶⁹ püşt ü pā: Beytin anlamı gereği "püşt-i pā" olarak okundu.

Ḥaṭā'dan seyrin etdim tā Ḥoten'den Ğīn'e Māḡīn'e

*Maḡīn'e kadar olan yerleri Kuzey
Ğīn'den seyrettim.*

- 5 Hekimā gibi pinhān eyle Rāzī nükteñi sen de
Saḡın ifşā-yı rāz etme bu şi'riñi sūḡan-ḡīne

*Rāzī, arif olanlar gibi sözünü
gizli tut! Sakın bu şiirinin sırrını
dedikoduculara açıklama!*

117

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 49b Dil düşürdüm dil-rubānīñ rūyınīñ rengīnine
Zevraḡ-ı şahbāyı sürdüm baḡır-ı aşḡ engīnine

*Sevgilinin yüzünün güzelliğine gönül
verdim. Şarap sandalını aşk denizinin
sonsuzluḡuna sürdüm.*

Bezm-i demde āh u vāḡım nāya āhenk eyledim
Mūsikārīñ giryesiyle nāyīñ āhengīnine

*Zamanın meclisinde derviş sazının
aḡlayışına ve neyin ahenkisine ahım
ve vahımla ritim tuttum.*

Ehl-i derde ol bī-beḡā devrāna baḡma merd-iseñ
Ser-fürū eyle zamānīñ mūrīñ lengīnine

*Mert isen bu geçici dünyayla
ilgilenme! Dert ehli ol, zamanın topal
karıncasının (bile) sözünü dinle.*

Ḥālīñi ḡallāḡa ʿarz et dā'imā eyle niyāz
İlticā etme cihānīñ bī-ʿaṭā zengīnine

*Halini yaratana arz et, ona daima dua
et, niyazda bulun. Cihanın cömert
olmayan zengininden medet umma.*

- 5 Rāzīyā bu keşmekeşden fāriḡ ol eyle edeb
Meyl eder erbāb-ı hikmet adamīñ sengīnine

*Ey Rāzī! Dünyayla ilgili bu
çekişmeden, kavgadan vazgeç, bunda
haya eyle. Hikmet sahibi olanlar
adamın katı, sert olanına meyleder.*

118

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Gördüm güzeli cāmi'de Ḳur'ān okudukḡa
ʿAḡlım ṭaḡılır gözleri fettān okudukḡa

*O güzeli camide Kur'an okurken
gördüm. Gözleri fettan olan o güzel
okudukḡa aklım dağılır, kafamı
toplayamam.*

Çokdan berü müştāḡ idim görmeye yāri

*Çoktandır yarı görmeyi
arzuluyordum. Bugün o güzeller*

Gördüm ki bugün ol şeh-i hūbān okudukça

sultanını okurken gördüm.

Taḥsīn ederem şīve-i eṭvārını bir bir

Muḥriḳ ses ile dersini cānān okudukça

*Sevgili yakıcı sesiyle dersini okurken
ben onun tavırlarındaki edayı, şiveyi
bir bir takdir ediyor, alkışlıyorum.*

Ey şūḫ-ı cihān bende-i fermānberīñ ‘ālem

Biñ nāz ile sen sūre-i ‘imrān okudukça

*Ey cihanın sultanı! Sen bin naz ile
İmran süresini okudukça tüm alem
senin emirlerinin kölesi olur.*

5 Cān verme benim cānıma bī-minnet efendim

Tīḡ-i nigeḥiñ Rāzī'ye meydān okudukça

*Efendim! Kılıç gibi bakışlarınla
Rāzī'ye meydan okuyarak,
minnetsizce canıma can katma.*

119

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Beni derde giriftār eylediñ āḥ etdiñ āvāre

Metā‘-ı ḥüsnüñi verseñ ‘aceb mi ben ḥarīdāra

*Sevgili, beni derde müptela ettin!
Ah, avare ettin! Güzellik
sermayeni acaba onun müşterisi
olan bana verir misin?*

Tebessüm eylemezsiñ bāri cüz’i nīm nigāḥ eyle

A cānım sevdiğim yazık cefa etme senākāra

*Canım sevdiğim! Tebessüm
ettiğin yok, bari yarım gözle
azıcık bak! Seni öven şu aşığına
yazıktır, eziyet etme!*

Şalınsıñ serviler gibi ḥırāmānī ḥırāmānī

Çiçekler şaf tutarlar sen ḳadem başdıkça gülzāra

*Sevgili, serviler gibi salına salına
naz ve eda ile yürüsün. Sevgili!
Sen gülbahçesine adım attığında
çiçekler karşında saf saf dizilirler.*

Cevāba ḳādir olmak ah ne mūmkündür ḥuzūruñda

Şadefdir ṭab‘-ı pākiñ hem kelāmıñ dürr ü şehvāre

*Senin huzurunda sana cevap
vermeye kadir olmak ne
mümkün? Temiz yaratılışın
sedef, sözün ise en değerli inci
tanesidir.*

5 Hezārān nāz u cevır ile azālim baña ‘arż etdiñ

Ṭaḡıtsıñ zūlf-i ‘anber-būyıñı ebrū-yı ruḥsāra

*Zalim bana binlerce kez naz edip
eziyette bulundun. (O güzel),
güzel kokulu saçlarını yüzüne ve
kaşlarının üzerine dağıtsın.*

Firākıñ âteşinde gör ki Rāzî âşiyān tutdu
Efendim nāzenīnim āh dedirme bu giriftāra

Efendim, nazlı sevgilim! Gör ki bu Rāzî senin ayrılık ateşini kendine mesken tuttu. Sana tutkun olan bu aşığına ah ettirme, acı çektilme.

120

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Gel ey āh-ı seher-gāhım sen ol civāna 'aşk eyle
Efendim sevdiğim cānım şeh-i hūbāna 'aşk eyle

Ey seher vaktindeki ahım! Gel, o genç sevgiliye aşkını sun. O güzellerin şahına, sevdiğim canıma, efendime aşkını sun.

50a

Bana rahm eyleyip hāl-i diger-günüm su'āl etse
Huzūrunda temennī eyleyip cānāna 'aşk eyle

Sevgili bana merhamet gösterip mahvolmuş halimi sorarsa onun huzurunda temennide bulunup ona aşk sun.

Bu ayrılık firākına taḥammül nice mümkündür
Efendi 'āşık-ı şeydādan ol sulṭāna 'aşk eyle

Bu ayrılığın acısına tahammül etmek nasıl mümkün olur? Efendi! Bu çılgın, mecnun âşıktan o sultana aşk götür.

Şorarsa çākeriñi ol melāḥat kānı cānānım
Hemān derd-i dilim bir bir ulüvv-i şāna 'aşk eyle

O güzellik kaynağı sevgilim ben kulunu sorarsa hemen gönül derdimi bir bir onun yüce makamına sun.

5 Ne lāzım dāmen ü desti güzeller şāh u hünkārıñ
Eşigi ka'besine sür yüzüñ merdāna 'aşk eyle

O güzeller şahının, sultanının eteği, eli lazım değil. Yiğitler! Onun eşığının kabesine yüzün koyup aşkını sun.

Beni pervāne gibi yandıran 'aşk-ı mecāzīdir
Benim şem'-i şebistānım leb-i mercāna 'aşk eyle

Beni pervane gibi yandıran beşeri aşktır. Benim gece ülkemin mumu olan o mercan dudaklıya aşkını sun.

Sūḥan meydānına at sür hemān çevgān u top oyna
'Aliyy ü ulviye Rāzî ki şā'irāna 'aşk eyle

Söz meydanına at sür, hemen değnekle top oyna. Meşhur ve yüce Rāzî olarak şairlere aşkını sun.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gülbeden gülbüy u gülendām geldi hāṭıra
Belki raḥm eyler diyü āh rām geldi hāṭıra

Gül gibi nazik beden, gül kokusu ve güzel endam aklıma geldi. Belki merhamet gösterir diye köle olmak aklıma geldi.

Ben şıyām cevriñi çekmekde sür'at eyledim
Kādr-i vaşl ile benim bayrām geldi hāṭıra

Ben orucun cefasını çekmekte acele ettim, zira (sevgiliye) kavuşurum diye bayram aklıma geldi.

Meclis-i dildār ile yeksān olup ḥaylī zamān
Bezm-i meyde sevdiğim mül cām geldi hāṭıra

Hayli zaman sevgilinin meclisinde bulundum. İçki meclisinde sevdiğim şarap kadehi aklıma geldi.

Derd ile memlū dilim dermānı etmez hiç taleb
Devr eden cānāneden eyyām geldi hāṭıra

Dertle dolu olan gönlüm derman bulmayı hiç istemez. Sevgilinin dönmesinden günler aklıma geldi.

5 Dīz be-dīz zānū-be-zānū yār ile ārām edip
Devr-i gülde gültreng gülfām geldi hāṭıra

Sevgiliyle yan yana diz dize oturup dinlenirken bahar mevsimindeki gül renkleri (rengarenk doğa) aklıma geldi.

Ḥāb-ı nāzda kā'il oldum çoçmağa miyānını
Zāhirā etdikleri ihām geldi hāṭıra

Ey zahir! Sevgili naz uykusundayken onun beline sarılmak istedim; (fakat) söylenen imalı sözler aklıma geldi.

Bu riyāzet ḥasretinden nūna döndi kaddimiz
Nīm nigāhından hemān in'ām geldi hāṭıra

Bu nefsi kırma, yenme hevesinden dolayı belimiz bükülüp takatten düşmüşken hemen sevgilinin yarım bakışla ettiği iyilik aklıma geldi.

Oğudı Kays ile Leylī defterin dilber baña
Bāb-ı aşkdan etdiği ilzām geldi hāṭıra

Sevgili bana Leyla ile Mecnun'un kitabını okudu. Aşk kapısında sevgilinin beni nasıl cevap veremez hale getirdiği aklıma geldi.

Rāziyā sahte ḥulūşı 'arz edersin dā'imā

Ey Rāzī! Daima o sahte gönül temizliğini bize gösterirsin. Acaba

Keşf-i rāzından 'aceb encām geldi hātıra

sırrının ortaya çıkmasıyla sonun mu aklına geldi?

122

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

50b Benim hāl-i diğ̃er-günüm nice 'arz eyleyem yāre
Amān ey halk-ı 'ālem meded kıl baña bir çāre

Sevgiliye berbat halimi nasıl arz eyleyeyim? Aman ey insanlar! Yardım edin, bana bir çare gösterin!

Miṣāl-i Mecnūn'a döndüm baña ta'n eyleme zāhid
Düşersem ğam degildir ben bu 'aşk ile hemān nāre

Zahid! Mecnun'a döndüm, beni bu yüzden ayıplama. Ben bu aşk yüzünden hemen ateşe düşersem bu (benim için) dert değildir.

Ser-i rāhın bırakmazdım eger 'aql olsa başımda
Beni pervāne gibi eylediñ ey şūh sen āvāre

Eğer aklım başımda olsaydı yolun başını bırakmaz, yoldan çıkmazdım. Ey afet! Beni avare avare dolanan bir pervaneye döndürdün.

'Aceb Manṣūr-ı 'aşk oldum baña rahm eyle sulṭānım
Beni zūlf ü kemendiñle çeküp bend eyleseñ dāre

Acaba ben aşkın Mansūr'u mu oldum? Bana acı sultanım! (Keşke) beni saçlarının kemendiyle çekip darağacına bağlasan...

5 Bu Rāzī derd-mendiñ derdine dermān yok ise
Girībānım 'aceb mi çāk edersem bī-vefā yāre

Bu dertli Rāzī'nin derdine bir derman yok ise acaba bu vefasız yar için yakamı mı parçalasam?

123

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir ğarībim Ḥaḡ'dan özge yokdur hiçbir penāh
Derdime rahm eyle Raḡmān ismiñ için ey İlāh

Bir garibim, Allah'tan başka sığınacak hiçbir yerim yoktur. Ey Allah'ım, "Rahman" ismin için derdime derman bul, bana merhamet et.

Çok naṣīḡat eylerim āh bu dil-i nā-kāmıma

Ah, arzusuna kavuşamamış bu gönlüme çok nasihat ederim. Avare

Neylesün āvāre aṣlā görmedi vaḳt-i refāh

gönül neylesin ki? O hiç huzur görmedi.

‘Arz-gāh-ı ‘āleme beyhūde ben ‘azm eyledim

Muḳtezā-yı kevkebem mi māl kemāl etmez nigāh

Ben tüm alemin toplandığı yere, Arasat'a boşuna geldim. Orada gösteriş mi lazımmış! Orada mala, büyüklüğe hiç bakılmaz.

Dest-res eyler-ise ancak ḫālīme ḫallāk eder

Dest-gīr olmaz kimesne olmaya emr-i İlāh

Bana kuvvet ve zenginlik verilecekse bun ancak yaratan Rabb'im yapar. İlahi emir olmadan da bana hiç kimse yardımcı olmaz.

5 Rāzi-i bī-ḫāreniñ maṭlūbını Allāh verir

Cān u dilden eyleye dā'im niyāz bī-iṣṭibāh

Bu çaresiz Rāzī, daima, gönülden dua ederse hiç şüphesiz Allah ona istediğini verir.

124

Müstef'īlātün Müstef'īlātün⁵⁷⁰

Cevr ü cefāda yekdāne dilber

Ṭurren teline bendeyim bende

Cefada ve eziyette rakipsiz olan sevgili! Ben senin kıvrık saçlarının her bir telinin kölesiyim.

Ah saña derdim söyledim ammā

Raḫm eylemezsin ben derd-mende

Ah! Sana derdimi söyledim; ama sen, bna merhamet etmezsin ki!

Zülfüñ miṣālī ‘aqlım perīṣān

Mecnūn olursam eyleme ḫande

Aklım, saçların gibi, darmadağın perişan olmuş. Mecnun'a dönersem bana gülme.

Luṭf eylemezsin yārim demezsin

Uğrarsın elbet bu derde sen de

Lütfedip bana "yarım" demezsin. Elbette sen de (bir gün) bu derde düşersin.

5 Sevgili yārim nāzlı nigārım

Sevgili yarım, nazlı sevgilim! Bu bedende hiç takatim, kuvvetim kalmadı.

⁵⁷⁰ Bu aruz kalıbının durakları değiştirilip takti edildiğinde Mütেকārip bahrinin *Fa'ılün Fe'ülün Fa'ılün Fe'ülün* kalıbı meydana gelir. Fakat klāsik Türk şiirinde daha çok Rezec bahrinin *Müstef'īlātün Müstef'īlātün* şekli benimsenmiştir. (Bkz. İpekten, s. 269; Saraç, s. 243.)

Aşlā mecālīm kalmadı tende

Gel baña kıyma ahımı alma
Bir busecik ver bu müstemende

Gel, bana kıyma, ahımı alma! Bu kederli, mahzun aşığına bir öpücük ver.

Koynında gülden misketleriñden
Derdime dermān gonce dehende

Koynundaki güzel kokulu meyvelerin ve gonca ağzın derdime dermandır.

Leylā vü Şīrīn baña dediler
Üstād imişsin bu fennde sen de

Leyla ve Şirin bana dediler ki sen de bu işte üstatmışsın.

Mekr-i zenāna ser-defter oldu
Rāzī-i şeydā ‘aciz-figende

Bu divane, aciz ve perişan Rāzī, kadınların aldattıklarının başında yer aldı.

125⁵⁷¹

51a Ricām kabul olur mı ‘aceb bāb-ı Hūdā'da
Ehl-i semā du‘āda benim için semāda

Acaba Allah'ın huzurunda ricam kabul olur mu? Göktekiler benim için dua etmekte.

Dūd u şerārım ile perişān oldu murgān
Per ü bālın yaqdılar ahım ile havāda

Çıkardığım duman ve kıvılcım yüzünden kuşlar perişan oldu. Ah etmelerim, havada onların kanatlarını yaktı.

Derd ü endūh u elem āşīnā-yı hem-demim
Çāre teslīm ü rızā var mı daḥi arada

Dert, keder ve endişe benim en yakın arkadaşlarımdır. Bunlara çare bulmak, teslim olmak, rıza göstermek de arada var mı?

Taḫdīr ile serime böyle çalındı kalem
Ben de şehīd-i ‘aşrım yār için Kerbelā'da

Kaderim böyle yazıldı, böyle takdir edildi. Ben de Kerbelā'da yār için şehit olan asrın şehidiyim.

5 Cām-ı Cem'i şikeste edince bād-ı devrān

Zamanın rüzgarı Cem'in kadehini

⁵⁷¹ Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Ḳan döküp ḳan ağladı cām-ı cihān-nümāda

*kırınca cihanı gösteren kadeh de
kan döküp kan ağladı.*

İnānım elden alır at sürer şāhı hemān

Açmaz ile rāhımı alınca bir piyāde

*Bir piyade beni açmaza sokup
yolumu kapatınca onun şāhı da
hemen dizginleri elimden alıp atı
(meydana) sürer.*

Ḳādir misiñ bu ‘aşḳın sen kemānın çekmeye

Hele ḳatı kemāndır eyler seni kepāde

*Bu aşk yayını çekecek kuvvetin var
mı? Çok sert bir yaydır, seni kepaze
eder.*

Nīm nigāh etdiñ baña cāna teṣṭir eyledi

Ne dil-düz müjgān imiş ḡamzeleriñ arada

*Bana yarım bir bakış attın, bu
canıma tesir etti. Kirpiklerinin
arasındaki bakışların ne gönül delen
oklar imiş!*

Kemend-i zūlf ü bendiñ ṭaḳıldı gerdānıma

Ayaḡım yer basar mı vāṣıl oldum murada

*Saçlarının kemendi, bağı boynuma
dolandı. Muradıma kavuştum, artık
ayaḡım yere basar mı?*

10 Māsivāyı terk eden vāḳıf-ı esrār olur

Lāmi‘i ḳayd eyledi böyle ‘ibret-nümāda

*Dünyayla ilgisini kesen kişi sırlara
vakıf olur. Lāmi‘i ibret veren
(eserinde) böyle ifade etti.*

Abd-i ‘āciz hem za‘īf Rāzī-i ṣikeste dil

Vaḳt olur baş eger mi Cemṣīd Keyḳubād'a

*Gönlü kırık Rāzī, aciz ve de zayıf
bir kuldur. Cemṣid'in Keykubad'a
boyun eğdiği bir vakit olur mu
acaba?*

126⁵⁷²

Kime taḳrīr edeyim derd-i dilim burada

Kimler teraḥḥum eyler ben gibi nā-murāda

*Gönlümün derdini burada kime
söyleyeyim? Benim gibi talihsiz,
muradına kavuşamamış birine kim
yardım eder?*

Bī-kes olsa bir yiḡid ḡurbet elde nā-ümīd

Yanına kimse gelmez āh eder ol gedā da

*Bir yiğit gurbet elde kimsesiz ve
ümitsizse yanına kimse gelmez. O
fakir de orada ah çeker.*

⁵⁷² Hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Ah u enīn ü gūşşa benim yār u enīsim
Zıkr-i Hūdā hem-demim hıç kimse yok arada

Ah edip inlemek ve kederlenmek benim yarım ve arkadaşımıdır. Allah'ı zikretmek ise en yakın dostumdur. Başka hiç kimse arada yoktur.

Ġurbetiñ germ ü serdi başıma o da geldi
Herkes bayrām ederdi ben aġlardım odada

Gurbetin sıcaklığı da soğukluğu da başıma geldi. Gurbette herkes bayram ederdi, ben ise odada ağlardım.

5 Derd ü endūh u elem āb-ı sirīşk mūnisim
Rāzī ol sen Rāzīyā şarf edegör orada

Dert, keder, üzüntü ve gözyaşı alıştığım, sevimli bulduğum şeyler. Ey Rāzī! Sen bunları orada sarf et, bunlara razı ol.

127

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

51b Efendim hep taşavvurlar olur ammā neden şoñra
Murādım dil-h'āhını bulur ammā neden şoñra

Efendim! Hayaller gerçekleşir, ama neden (şimdi değil de) sonra? Gönülümün istediği olur, ama neden (şimdi değil de) sonra?

Beni nālān eden fıkır-i ḡayāl-i dil-rübā bir gün
Rikābımda ġulām-āsā yürür ammā neden şoñra

Beni inleyen bu sevgilinin hayali bir gün huzurunda köle gibi yürür, ama bu neden (şimdi değil de) sonra?

Dil-i zārım tefekkürle der-āġūş etmede yāri
Ma'an bir cāme-h'āba ol gelir ammā neden şoñra

İnleyen gönülüm hayalinde sevgiliyi kucaklamakta. O, yatakta yanıma gelir; ama bu neden (şimdi değil de) sonra?

Beni āzürde eyler her nefesde ol sitemkārım
Yanıp yakıldığım bir gün bilir ammā neden şoñra

O sitem eden sevgili beni her nefeste incitir, kırar. Bir gün onun için yanıp yakıldığımı bilir, ama neden (şimdi değil de) sonra?

5 'Aceb āşūfte etdi nīm nighle ben perīşānı

Sevgili yarım bakışıyla ben perişan aşğını delirtti. Bu Rāzī, elbette onun kölesi olur, ama

Bu Rāzī bendesi elbet olur ammā neden şöıra

neden (şimdi değil de) sonra?

128

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dāğ-ı hasret naķş olundı sīne-i giryānıma
Kimseler etmez teraħħum nāle vü efğānıma

Ağlayan göğsümde hasret yarasının
izi belirdi. İnlemelerime, feryatlarıma
hiç kimse merhamet etmez.

Sen dirīğ etme vişāl-i yār içün cān naķdini
Cān fedā kıl gel berü ey cān demi cānānıma

Yare kavuşmak için can akçeni
harcamaktan çekinme. Ey can! Beri
gel ve can vakti cananıma canını feda
et.

Nefs-i Nemrūd'um beni ilķā-i nār eyler 'aceb
Gülsitānlık yakışır şimdi dil-i sūzānıma

Şaşılacak şey ki Nemrut nefsim beni
ateşe atar. Oysa şimdi şu yanan
gönlüme gül bahçesi yakışır.

Nām-dāş bānī-i beyt-i Ĥudā'ya mazharım
Zikr-i kalb ile tevekkül eylerim Yezdān'ıma

Allah'ın evini yapanla aynı isimde
olma şerefine nailim. Yüce Allah'ı
kalp ile zikrederek ona tevekkülde
bulunurum.

5 Rāh-ı Ĥaķķ'a sen daħi ķurbān olursuñ Rāziyā
Koç gibi cān vermek ister da'vī-i Īmānıma

Ey Rāzī! Hak yoluna sen dahi kurban
olursun. İmanımın davasına Rāzī,
koç gibi can vermek ister.

129

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

Ĥüsnüñe etdiñ esīr bendeñi ey çeşm-i siyāh
Sūz-ı hecriñ ciğerim itdi kebāb āh āh āh

Ey kara gözlü sevgili! Ben kulunu
güzelliğine esir ettin. Ah, ah!
Ayrılığının ateşi ciğerimi yaktı,
kebap etti.

Bağlasam gözlerime turre-i zülfi siyehiñ
Çeşm-i bīmārıma şıħhat gelir ey hūr-ı penāh

Ey sığılacak güzel huri! Siyah
saçlarını gözlerime bağlasam hasta
gözlerim şifa bulur.

Pür-cefâdır baña ol cev̄r ü cefâlar kılcı
Fırkât ü derd ü elem cânıma kâr etdi el âh

*Bana cefa veren, eziyette bulunan o
güzel, cefa doludur. Ah! Onun
ayrılığının acısı, derdi, hüznü canıma
kâr etti.*

Nâ-murâd olduğumu âh bu cihân içre benim
Hâl diliyle diye kabrimde biten cümle giyâh

*Ah! Bu cihanda arzularıma
kavuşamadığımı kabrimde yeşeren
tüm bitkiler hal diliyle söylesin.*

5 Bir nefes görmemege şabr u kararım yok iken
Şimdi hasret ile dil murgı eder vâ-veyl âh

*Sevgiliyi bir an bile görmemeye
sabrım ve kararım yok iken şimdi
gönül kuşu hasretle eyvah der, ah
çeker.*

Levh-i dilden şaķın ey şüh-ı cihân silme beni
Gâhice hâtırına eyle efendim dil-h'âh

*Ey cihan afeti! Beni gönül
levhasından sakın silme. Efendim,
zaman zaman gönlünün istediğini
aklına getir.*

Râzi-i 'âciziñe lutf u kerem eyle meded
Bir ramak kaldı hemân çıkmağa cânım bi'l-lâh

*Aciz Râzî kuluna yardım et, lütufta
bulun, kerem eyle! Yemin olsun ki
canımın çıkmasına ramak kaldı.*

130

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

52a Bahâr hengâmı sevdâ geldi cüşâ
Güzeller seyre gider қоша қоша

*Bahar zamanı "sevda" coşar, güzeller de
қоша қоша onu seyretmeye gider.*

Amân bir âfete gönülüm düşürdüm
Tecessüs eylerim her güşe güşe

*Bir afete gönül verdim, aman! Köşe
bucak onu arar sorarım.*

Beni Mecnûn eden şîrîn zebânîñ
Fırâķıyla qarışdım 'ayş u nûşa

*Beni Mecnun eden o tatlı dillinin
ayrılığıyla kendimi yeme içmeye
verdim.*

Anuñ hasret-keş-i dîdârı oldum
Gelir âb-ı sirîşkim hüşe hüşe

*Onun yüzünü görmeyi özler oldum. (Bu
yüzden) başak başak gözyaşı
dökmekteyim.*

O tır-i ğamzeler kār etdi cāna
Geçüp andan varup dīle buluşa

Sevgilim ok gibi bakışları canıma kār etti. (Keşke) onu geçip de gönlüme kadar ulaşırsa...

Muʿaṭṭar eyle zülfüñ tel tel olsun
Dökülsün kākülānıñ dūşa duşa

Saçlarına tel tel güzel kokular sür. Kaküllerin omuzlarına dökülsün.

Heves etme mecāzī ʿaşka Rāzī
Kemāl ehli nazar kılmaz nuḳūşa

Rāzī, gerçek olmayan aşka heves etme! Erdemli insanlar görüntüye, güzelliğe bakmaz.

Kt-2

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün⁵⁷³

Sakın evlenme fikrine düşüp rüsvā-yı ʿāmm olma
Elinle ḥānīña kundaḳ biraḡıp etme vāveyl āh

Sakın evlenme düşüncesine kapılıp herkese rezil olma. Kendi elinle evini kundaklayıp ah vah etme!

İki evlilerin derdın ne mümkün eylemek tefhīm
Ki eger mest-i lā-yaʿkīl gehi ʿaklı olur bī-rāh

İki evlilerin derdini anlatmak mümkün değil. Eğer kişi sarhoş olmuşa bazen akıllı da yolunu bulamaz.

Eger üç evli ise ḳāle gelmez bir ḥuşūşdur bu
Gezer bī-hūde bī-hūde yaramaz bir işe her gāh

Eğer kişi üç evli ise bu anlatılmaz bir hususdur. Her zaman boş boş dolaşır, hiçbir işe de yaramaz.

ʿAceb dördi tamām etmiş var ise şimdi ʿālemde
Muʿīni yāveri olsun Cenāb-ı Ḥazret-i Allāh

Eğer alemde dört evli olan varsa Cenab-ı Allah onun yardımcısı olsun.

5 Bu Rāzī bī-kesi gördüm düşüp bu derd-i hicrāna
İlāhī feyż-i lūṭfuñdan ola bāb-ı güşād iflāh⁵⁷⁴

Bu kimsesiz Rāzī'yi gördüm ki ayrılık derdine düşmüş. Ya Rab, lütfünün bereketiyle ona kapıları açıp onu selamete kavuştur.

⁵⁷³ Bu manzume gazel değil bir *kıt'a-i kebire* örneğidir.

⁵⁷⁴ " افلا " şeklinde yazılmıştır.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sūziş-i aşk ile yandım çāre Allāh aşkına

Tatlı cānımdan uşandım çāre Allāh aşkına

Aşk ateşiyle yandım. Allah aşkına bana bir çare (bulun)! Tatlı canımdan usandım. Allah aşkına bana bir çare (bulun)!

Yandı dil yandı ciger ekdārı ifşā etmedim

Gel berü eyle duā hem-vāre Allāh aşkına

Gönül yandı, ciğer yandı; (yine de) kederleri ifşa etmedim. Allah aşkına beri gel ve daima dua eyle!

Ben ne derde uğradım taķrīre yokdur hīc mecāl

Derdiñe bir çāre iste bī-çāre Allāh aşkına

Ben nasıl bir derde düştüm? Bunu anlatmaya takatim yok. Ey çaresiz kişi! Allah aşkına derdine bir çare iste.

Sīne sūzān dīde giryān baş açık yalın ayak

Merhamet eyle efendim ikrāra Allāh aşkına

Bağrı yanık, gözü yaşlı, başı açık ve yalın ayak (olarak huzuruna geldim). Efendim! Allah aşkına (dualarımı) kabul eyle, merhamet eyle.

5 Terk-i cān etsem ne çāre yakmayanda bir nefes

Āşık oldum aşk-ile dīdāra Allāh aşkına

Bir nefes yanmadıktan sonra can vermek neye yarar? Allah aşkına aşk ile o yüze āşık oldum.

Gözlerim görmez cihānı görünür şekl-i nigār

Kim tesellī eylesiñ efkāra Allāh aşkına

Gözlerim cihani görmez. Gözüme (sadece) sevgilinin şekli görünür. Allah aşkına beni bu düşüncelerden dolayı kim teselli eylesin?

Rāziyā bu derde çāre bir devā mümkün degil

Çāresiz derdiñ seniñ ne çāre Allāh aşkına

Ey Rāzī! Bu derde çare olacak bir derman bulmak mümkün değil. Allah aşkına, ne senin bu çaresiz derdine çare olur?

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

52b Hālini arz etmek için dil veren dildārına

Luţf-ile eyler taħannī çāresiz aġyārına

Gönül verilen sevgiliye halini arz etmek için çaresizce başkalarına lütüfta bulunup boyun eğ.

Nāzenīnim nāz-perver nāz edip eyler hırām
Mübtelāyım neyleyim āh şīve-i eṭvārına

*Narin, nazlı sevgilim nazlı nazlı
yürür. Onun bu nazlı, şiveli
tavırlarına tutuldum. Neleyeyim?*

Göz ucuyla nīm nigāh eyler ise ḥālīñ ḥarāb
Bī-zarūrī bend eder ol ṭurre-i ṭarrārına

*(Şöyle) göz ucuyla yarım bir bakış
atsa halin harap olur. Seni o
yankesici saçlarına bağlanmaya
mecbur bırakır.*

‘Ālemi kıldı mu‘aṭṭar ṭoḳınıp bād-ı nesīm
Yārimiñ gīsūsına yā zūlf-i ‘anber-bārına

*Hafif, yumuşak esen rüzgar yârîmîni
omuzlarından dökülen amber kokulu
saçlarına dokunup alemleri güzel
kokulara bürüdü.*

5 Āh muḥannā dest ile engüştleri ĩmā eder
Leblerim āb-ı zülālîni emdirirsin yārına

*Ah! Kınalı ellerle parmakları bir
şeyler ima eder. Dudakları tatlı
suyunu yârîne emdirirsin.*

Şarmasa lāzım hemān şarmakla kılsañ ber-murād
Mūmiyāne beline yā şālîna şalvarına

*Kıl gibi ince beline veya şalına ya da
şalvarına sarılmamak lazım, ama
(keşke) sarılıp da muradına
kavuşsan...*

Zen seven bī-çāreniñ ḳadriñ bilir dildādesi
Şefḳati ḡālibdir elbet zen-peres<t> dūşvārına

*Kadın seven çaresizin kadrini onun
aşığı bilir. Elbette kadına düşkün
olanın şefkati tutkusuna galiptir.*

Halka ⁵⁷⁵

Kimseler dūş olmaşñ veḳḳat zeniñ mekkārına

.....
*Zamane kadınının hilesine kimseler
bağlanıp aldanmasın.*

Ben leb-i zenden zülāl-i zemzemi şorsam dedim
Rāziyā kılmaz taḥammül ḡamze-i ḥūn-ḥārına

*Ben kadının dudağından zemzem
suyunu sorayım dedim. Ey Rāzî!
Onun kan dökücü bakışları (buna
bile) tahammül etmez.*

Mümkün olsa yüz sürerdim ol mehiñ dāmānına
Çāre var mı derdimiñ taqririniñ imkānına

*Mümkün olsaydı o ay yüzlü güzelin
eteğine yüzümü sürerdim. Derdimi
anlatmanın bir çaresi var mı?*

Dīz-be-dīz zānū-be-zānū meclis olsam bir nefes
Nezr ederdim cānımı cüz'ice varsam yanına

*(Keşke) bir mecliste seninle bir nefes
yan yana diz dize olabilseydim...
Azıcık yanında kalmaya canımı
adardım.*

Ḳatlime tuğrāya fermān eylemişsiñ bī-günāh
‘Āşık-ı bī-çāreniñ beyhūde girme ḵanına

*Ben günahsız aşğının katline ferman
çıkarmışsın. Boş yere çaresiz aşğının
kanına girme.*

Ben tazallum eyledikçe gūşına girmez ‘aceb
Böyle nā-bercā reviş billāh düşmez şānına

*Benim bu sızlanmalarım,
şikayetlerim acaba onun kulağına
girmiyor mu? Böyle uygunsuz
yürüyüş billahi onun şanına
yakışmaz.*

5 Bir nazarda ‘āşıkın Mecnūn eder Leylā-şifat
Dağılırsa kākülānı rūyına gerdānına

*Kakülleri yüzüne, boynuna dökülürse
aşğını, Leyla gibi, bir bakışta
Mecnun eder.*

Ol leb-i gül-fāmını öpsem dedim luṭf eylemez
Baḡş ederdim mālımı ism-i leb-i mercānına

*O gül renkli dudağını öpmeye
niyetlendim; fakat o, bana bu iyiliği
yapmadı. Ben onun mercan
dudaklarının adı için tüm malımı
bağışladım.*

Rāziyā cevır ü cefādır ol mehiñ endīşesi
Bī-vefādır neyleyim gelmez vefā meydānına

*Ey Rāzī, o ay yüzlü güzelin tek
düşüncesi aşğına cefa vermek, eziyet
etmektir. Neyleyeyim ki o vefa
meydanına gelmeyen bir vefasızdır.*

Çok güzeller sevdim ammā bir de bir şehlā ola
Uğradır başımı derde ḵaşları tuğrā ola

*Çok güzeller sevdim, ama (keşke)
bir tane de şehla bakışlı olsa.
Kaşları tuğra şeklinde olan*

sevgili başımı derde sokar.

Ser-fürü eyler görenler düş olup gīsūsına
Saña ta'rif etdigim ol dilber-i ra'nā ola

O güzel sana tarif ettiğim dilberse onun saçlarını omuzlarına döktüğünü görenler ona tutulup, itaat eder.

Neyleyim aşıfte etdi bu dil-i gam-gīnimi
Sū-be-sū āh etdiren āh kāmēt-i bālā ola

Neyleyeyim ki sevgili kederli gönlümü baştan çıkardı. Bana her tarafta ah çektiren, sevgilinin o uzun boyu olsun.

Kim kaçar düşnām ederse ol şeker güftār-ile
Gönlümün bāğında ancak tūti-i gūyā ola

(Sevgili) o şeker sözleriyle sövüp sayarsa bundan kim kaçar ki? (Çünkü bu) gönül bahçemde ancak konuşan bir papağan olur.

5 Dil temennī eylesün hem 'arzū-mend olsun gönül
Ben gibi zülfi telinde şad-hezār şeydā ola

Gönül sevgiliye temennide bulunsun, ona karşı arzulu olsun. (Sevgili keşke) benim gibi saçlarının her bir telinde yüz binlerce aşık tuta.

Gül lebinden būseler verdi baña ol gül'izār
Cān dimāğında o lezzet dem-be-dem hālā ola

O gül yanaklı güzel, bana gül dudağından öpücükler verdi. O lezzet şimdi ve daima canımda, gönlümde olsun.

Mū-be-mū āh dil düşürdüm turre-i tarrārına
Tel tel olmuş Rāziyā şol 'anber-nisār ola

Ah! (Sevgilinin) yankesici saçlarının her bir teline ayrı ayrı gönül verdim. Ey Rāzī! Gönül tel tel olmuş, (bari) anber kokular saçsın.

135

53b

Fī-ḥarfū'l-yā'

(Yā' harfinde)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

'Aklımı yağma içündür cümle nāz u şīvesi
Turre-i tarrārına bend eylemek endīşesi

Sevgilinin tüm bu nazı ve cilvesi aklımı perişan etmek içindir. Onun derdi beni yankesici saçlarına tutsak etmektir.

Ḳatlime fermāna zaḥmet çekmesün tır-i nigār
Ġarḳ-ı ḥūn oldu derūnım cāna geçdi tīşesi

*Sevgilinin oku, beni katletmek için
ferman çıkarma zahmetine
girmesin. Çünkü onun baltası
gönlümü delip içimi kanla
doldurdu.*

Ḥāk-i pāy-i yāre varsam yüz sürüp etsem niyāz
Gözime tūtyā görünür her nazarda pīşesi

*Sevgilinin ayağının toprağına
yüzümü sürüp ona yalvarırsam
gözlerimin önü, her bakışta, bana
sürme çekilmiş gibi görünür.*

Gönlümi taḥliye kıldım yārimiñ teşrifine
Dem-be-dem eyler temennī cānımıñ her kūşesi

*Sevgilim teşrif edecek diye
gönlümde ona yer açtım. Gönlümün
her köşesi sürekli bu temennide
bulunur.*

- 5 Mekteb-i ḥüsnüñde Rāzī okusun dersin tamām
Ezber etmek niyyeti ḥıfz eylemek endīşesi

*Rāzī, senin güzellik mektebinde
okusun dersini tamamlasın. Onun
(tek) derdi, niyeti dersini
ezberlemek.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Görmedim bir gözde cānā gözleri āḥūsını
Göz ucuyla añladır düşvārına yāḥūsını

*Ey can! Ben sevgilinin o ceylan
gözlerini başka kimsede görmedim.
O sevgili ki aşığına selamını göz
ucuyla verir.*

Pīre-zen dünyā-yı dūnuñ duḡter-i zībāsı çok
Ḳoçmadım devr-i felekde böyle bir bānūsını

*Kocakarıya dönen alçak dünyanın
güzel kızları çoktur. Ben bu
zamanda böyle bir hanıma hiç
sarılmadım.*

Bāğ-ı ruḥsārın temāşā edemez āşıkları
Dest-i yādlar devşirirler ruḥ-ı şeftālūsını

*Āşıklar, sevgilinin yanağındaki
bahçeyi seyredemezler. Sevgilinin
şeftali yanağını yabancı eller toplar.*

Bu kitāb-ı ḥüsnünüñ şerḥinde şāriḥ cūş edip
Sūz-nāk etdi 'acebdür luğatiñ ḳāmūsını

*Şaşılacak haldir ki senin güzellik
kitabının izahını yapan yazar coşup
büyük sözlüğünü yaktı.*

Zülf-i tarrār ile bende çekmedi şeydâların
Bâda verdi neyleyim âh hayme-i nāmūsını

*Onun için çıldıran âşıklarını
yankesici saçlarıyla bağlamadı. Ah!
Neyleyeyim ki o namus çadırını
rüzgara verdi.*

Baht-ı nā-kāmım baña yâverlik etse bir nefes
Kadrime bā'is bilirdim dāmen-i pā-būsını

*Nasipsiz bahtım bana bir nefes
yardımcı olsa (ne olur)? Onun
eteğini öpmenin bana itibar
getireceğini bilirdim.*

Bir nigele Rāziyā kılsa teraḥḥum ol peri
Derdime dermān ederdim ğamze-i cādūsını

*Ey Rāzī! O peri, bana merhamet
edip bir lütfetse onun o büyüklü
bakışlarını derdime derman
ederdim.*

137

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnumda benim her an dem-ā-dem āh ile zārı
Ṭabīb-i derd edindim ben fiğān u nāle-i nāyı

*Benim içim, sevgiliden dolayı
daima ah ve inlemelerle doludur.
Ben neyin inlemelerini ve feryadını
derdimin doktoru edindim.*

Ġarībim bī-kesim yā Rab hemān feyż u meded eyle
Ki ğavġā-yı ma'āş ile yitirdim hū ile hāyı

*Ya Rab! Garibim, kimsesizim.
Feyzinle bana hemen yardım et.
Zira maddiyata dalarak yaratana
unuttum.*

Düşünce vādī'-i zulmet beni mest eyledi ḥālā
İçince āb-ı hayvānı unuttum vaşl-ı Leylā'yı

*Karanlık vadiden kaybolduğunda
sarhoş oldum. Ölümsüzlük
suyunu içince Leyla'ya
kavuşmayı unuttum.*

Kime taḫrīr-i aşk etsem baña dīvānedir dirler
Ne mümkün ğayre vaşf etmek 'aceb vaşl-ı dilārāyı

*Aşkımı kime anlatsam bana
delirmiş derler. Şaşılacak haldir
ki sevgiliye kavuşmayı
başkalarına anlatmak mümkün
değil.*

- 5 Benim derd-i dilim Rāzī ne bilsün zāhirā adem
Derūnım terk eder mi hīc dem-ā-dem zikr-i Mevlā'yı

*Rāzī! Gönlümün derdini başkası
dışardan bakarak nasıl bilsin?
Sürekli Mevla'yı zikretmeyi
gönlüm hiç terk eder mi?*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

54a Bir göründü gözüme kördüm hemān görünmedi

Gördüğüm günden berü baña cihān görünmedi

Sevgili gözüme bir defa göründü, (fakat) kördüm hemen göremedim. Onu gördüğüm günden beri cihan bana görünmez oldu.

Gözlerimiñ derdiniñ gördüm hevāsı kıandadır

Göz yumup açınca gördüm bir zamān görünmedi

Gözlerimin derdinin, hevesinin nerde olduğunu gördüm. Onu gözlerimi yumup açınca (kısa bir anda) gördüm. Sonra (tekrar) bir süre görünmedi.

Yāver-i bahta tevaḳḳuf eyledi bir görmesi

Gördüğüm andan gözümde yār nihān görünmedi

Bahtımın yardımıyla onu bir defa görmek nasip oldu. Sevgiliyi gördüğüm andan sonra sevgili gizlendi, görünmedi.

Ey cefacū cevriñe cānım fedā kıldım bugün

Görmeye cānımı verdim āh amān görünmedi

Ey cefa veren sevgili! Bugün verdiğin eziyete canımı feda ettim. Ah! Onu görmek için canımı verirdim, ama o görünmedi.

5 Hāne-i dilde görünür Rāziyā her dem baña

Bir göründü gözüme kördüm hemān görünmedi

Ey Rāzī! Sevgili bana gönül evinde her zaman görünür. Sevgili gözüme bir defa göründü, (fakat) kördüm hemen göremedim.

Meḥ'ülü Meḥ'ülü Meḥ'ülü Fe'ülün

Bir şūḥ güzeliñ aşkı hemān cānıma düşdi

Dīvāne gönül āh yine bir hānıma düşdi

Baştan çıkarıcı bir güzelin aşkı gönlüme düştü. Ah! Bu deli gönül yine bir sultana düştü.

Yanımcı benim bir gice mihmānım olaydı

Cilve idici zülfi perīşānıma düşdi

(O sevgili keşke) bir gece misafirim olsaydı. Fakat benim payıma sevgilinin o cilveli saçlarının beni perişan etmesi düştü.

Bağdıḳça anuñ rüyına ben kendimi bilmem

Ben onun yüzüne baktığımda kendimden geçerim, kendimi tanımam. (Gönül) merhametsiz, hatta

Raḥm etmeyici daḥi tıfl-ı zālîme düşdi

zalim bir çocuğa kendini kaptırdı.

Dilin bilirem ismini hem dilini bilmem

İsmi lisan olarak bilirim, fakat dilini bilmem. Çaresiz gönlüm gözleri fettan olan güzele düştü.

Bî-çāre dilim gözleri fettānıma düşdi

- 5 Penbe elini almış idim destime bir kez
Müjgān-ile Rāzī hemān ol kanıma düşdi

Onun pamuk elini bir kez elime almıştım. Rāzī, o an sanki oklar kanımı akıttı.

140

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Üstüme düşse benim murğ-ı hümanîñ sāyesi

Devlet kuşunun gölgesi üstüme düşse sanki onun gönül mayası bu canıma can katmıştır.

Gūyiyā cānlar kıtar bu cānıma cān māyesi

Şarf ederdim naḥd ü vaktim ol perîniñ yolına

O perinin yoluna tüm paramı ve vaktimi harcardım, fakat neyleyeyim ki bu gönlümün hiç sermayesi kalmadı.

Neyleyim bu gönlümün hiç kalmadı sermāyesi

Ṭurre-i zencīre taḥdī bu dil-i dīvānemi

Onun için divane olmuş bu gönlümü saçlarının zincirine bağladı. Bağlarken gördüğüm o kınalı elleri aklımı başımdan aldı.

Bend ederken 'aqlım aldı ol muḥannā ayası

Māh-tāb-āsā kuşatmış çevresin seyyāreler

Dadısının huzuruna etrafındaki öbür güzellerle yürür. Sanki parlak bir ayın çevresini yıldızlar kuşatmış.

'Azm eder maḥbūbelerle hem rikāb-ı dāyesi

- 5 Kāl ile tefhīm olunmaz Rāzīyā çekme te'ab
Ḥāṭıra gelmez o şūhuñ rütbesiniñ pāyesi

Ey Rāzī! (Bu durum) sözle açıklanmaz, (boşuna) zahmet çekme. (Zira) o baştan çıkarıcı güzelin rütbesinin derecesi senin aklına bile gelmez.

141

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

- 54b Dilim ḥāb-ı ḡamından luṭfı var olsun uyandırdı

O sevgili ki, iyiliği (daima) var olsun, gönlümü gam uykusundan

Fitil-i bahtımı cānān çerāğ edip de yandırdı

uyandırdı. Talihimin fitilini mum gibi yandırdı.

Katı müştāk idim nūr u cemāl-i pertev-i yāre
Bu şeb pervāne-vārī şem^c-i bezminde tolandırdı

Sevgilinin yüzünün güzelliğine ve parlaklığına tutuldum. Bu gece beni pervane gibi meclisindeki mumun etrafında dolandırdı.

Temennī eyledim vaşlın o şāha ‘arz-ı hāl etdim
Buyurdu der-kenārına beni gāyet utandırdı

O sultana, kavuşmak istediğimi söyledim, halimi arz ettim. Beni yanına çağırdı ve çok utandırdı.

Saňa cevri ü cefā resmi tamām oldu diyü dilber
Yeminler eyledi gūyā merāmımca ināndırdı

Sevgili, "Senin cefa çekmen, eziyet görmem artık bitti." diyerek yeminler etti ve beni arzu ettiğim şekilde inandırdı.

5 Açıp dest-i münacatı niyāza başladım Rāzī
Yetişdi hıızr-ı maşşūdım hayāt ābına kandırdı

Rāzī! Ellerimi açıp yalvarmaya başladım. Beklediğim Hızır yetişti ve bana doya doya ölümsüzlük suyu içirdi.

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Beni bint-i zamān mekkāresi rüsvā-yı ‘āmm etdi
Elif kaddim büküp o şūh hemān şeklimi lām etdi

Zamane kızının hileleri beni herkese rezil etti. O afet elif boyumu büküp onu lam harfine çevirdi.

Anuñ derd ü firākıyla ‘aceb aşüfte hāl oldum
Cihān başıma tar oldu baña cevriñ müdām etdi

Onun derdi ve ayrılığıyla şaşılacak derecede perişan hale düştüm. Bana daima eziyet etti, bana cihanı dar etti.

Anı bāğ-ı tefekkürde görünce dīde-i giryān
Biraz şeftālūsın verdi daği hulyā-yı hām etdi

Onu düşünce bahçemde görünce gözlerim yaşardı. Bana öpücük verdi, boş yere ümitlendirdi.

Der-āgūş-ı hayālime alınca pür-cefā yāri
Yalanlar söyledi taḥkīkine hālīm tamām etdi

Cefa veren yāri hayalimin kucağına aldığımda bana yalanlar söyleyip buna imkan vermedi, halimi tamam etti.

- 5 Baña meger zenān ʿilmin okutdu ḥarf-be-ḥarf
Bugün ʿuṣṣāk arasında yine şāhib be-nām etdi

*Meğer (o sevgili) bana kadınların
ilmini harf harf okutmuş. Bugün
beni âşıkların arasında nam sahibi
yapmış.*

Zen-i mekre düşenden şor cünün iklîmiñ zevkin
Tağıldı turre-i Leylî dil-i Mecnûn'ı rām etdi

*Aşkıdan delirenlerin bulunduğu
ülkede olmanın zevkini hilebaz
kadına düşenden sor. Leyla'nın
saçları Mecnun'un gönlüne
takıldı, onu kendine köle etti.*

Bu şeb vaʿd-i kerîminden vişâl-i bezmine çekdi
Lebinden bûselerle Râziyâ ḥâşıl merām etdi

*Ey Râzî! Sevgili bu gece büyük
vaadinde durup beni meclisine
aldı. Dudağından verdiği
öpücüklerle arzusunu yerine
getirdi.*

143

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

Bu pergende benim ʿaşk-ı mecâzım nev-civân oldu
Güzeller nâzenînler sevmek ile rāyegân oldu

*Bu azar azar büyüyen mecâzî
aşkım yetiştî, delikanlı oldu.
Narin güzelleri sevmekle bollaştı,
kıymetsiz oldu.*

Amân dil verdiğim nev-resteniñ cevri cefâsından
Büküldükçe büküldü kıametim ʿaynî kemân oldu

*Gönül verdiğim genç güzelin
cefasından boyum büküldükçe
büküldü, yaya döndü.*

Ḥayālî dîdeden endîşesi çıkmaz derûnımdan
Nigârım nâzenîni görmedim ḥaylî zamân oldu

*Sevgilinin hayali gözümden,
düşüncesi gönlümden çıkmaz.
Narin, nazlı sevgilimi görmeyeli
uzun zaman oldu.*

Vişālî dersini ezberledim levḥ-i derûnımdan
Şeb-i vuşlat dem-â-dem âh baña vird-i zebân oldu

*Gönül levhasından kavuşma
dersini ezberledim. Ah! Kavuşma
gecesini dilime doladım, sürekli
söylemekteyim.*

- 5 O sırr-ı zevk-i dildârı tıyurdum yâre âgyâra
Gönül bir nev-nihâl-i şive-kâra bağbân oldu

*Sevgilinin aşkıdan aldığım
zevkin sırrını dosta, düşmana
herkese duyurdum. Gönül bir*

işveli taze fidana bahçıvan olmuş.

Durūb oldum hezārān nükte-dānıñ bezm-i ʿaşkıñda
ʿAceb Mecnūn gibi nāmım cihānda dāstān oldu

Binlerce söz ustasının aşk meclisinde dövdüm. Acaba cihanda benim de namım, Mecnun gibi, destan mı oldu.

Duʿāsın müstecāb eyle İlahī Rāzi-i zārıñ
Kerem kı l faẓl u luṭfuñdan meded ḥālī yamān oldu

Ya Rab! Bu feryat eden Rāzī'nin duasını kabul eyle. (Zira) onun hali fenadır, yardım et. Cömertliğiyle erdeminden, lütfundan nasiplendir.

144

Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn

55a Terk edip dārı diyārı ben daḥi Edhem gibi
Kays-veş ʿaşkın şarābın nūş edip içsem gibi

(Keşke) ben İbrāhīm Ethem gibi yerimi, yurdumu terk etsem, Mecnun gibi de aşk şarabını içsem...

Dāğ-ı sinem lāle-veş izhāra ḥācet kalmadı
Sūz-ı hicrān-ile yandım ḥāşılı ḥāmem gibi

Lale gibi olan göğsümün yarasını anlatmaya gerek kalmadı. Kısaca, kalemim gibi ayrılık ateşiyle yandım.

Ah beni ser-gerde kıldı ceyş-i ğamda bir zamān
Şāf çekip etdim ḥırāmān Rüstem-i aʿlem gibi

Ah! (Sevgili) bir süre beni gam askerine komutan yaptı. Alim Rüstem gibi saf oluşturup ilerledim.

Ey dirīgā bu fenā bezmi perīşān olmadan
Cām şuna cānān eliyle nūş edem ben Cem gibi

Eyvah! Bu yok olma meclisi dağılmadan canan eliyle bana kadeh sunsa ben de Cem gibi onu içsem keşke!

5 Ğamdan özge bir refīkim kalmadı aşlā benim
Rāziyā ḥāl-i dilim kan ağladı dīdem gibi

Benim gamdan başka hiçbir yoldaşım kalmadı. Ey Rāzī! Gönlüm, gözüm gibi, kan ağladı.

145

Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn Mefāʿilūn

Düşüp dām-ı belā-yı ğurbete dil bī-murād oldu

Gönül, gurbet belası tuzağına düşüp amaçsız kaldı. Elim

Elim irmez diyārım semtine āhım ziyād oldu

*memleketime yetişmez oldu,
ahım arttıkça arttı.*

Nedir āyā benim cürm ü günāhım bezm-i yārānda

Supāl-i hātır etmez āşinālar cümle yād oldu

*Acaba dostların meclisinde benim
hatam, günahım nedir? Dostlar
hiç hatırlımı sormaz. Hepsini
yabancı oldu.*

Ġarīb etdi diyār-ı āhiriñ hemyāzesi gerçi

Taşarruf eyledi dil mülkine şāhib-bilād oldu

*Gerçi son diyarın dostu beni garip
etti. Gönül mülküne müdahale
edip o beldenin sahibi oldu.*

Beni rüsvā-yı ʿālem eyledi şūh-ı dilārā hem

Hevāya gitdi ʿömr-i nāzenīnim küllī bād oldu

*Baştan çıkarıcı sevgili beni bu
alemden rezil etti. Nazlı, nazik
ömrüm tamamen havaya
savruldu, boşa gitti.*

5

Ceres-āsā çalındı nām-ı ʿaşkıñ ol manaşdırdı

Bilādımda benim zikrim Mesīhā gibi yād oldu

*O manastırda aşkıñın namı çan
gibi çalındı. Hazreti İsa gibi,
memleketlerde, şehirlerde benim
adımdan da bahsedilir oldu.*

Harīdār-ı vişāl-i bezmine ben pey dedim ammā

Verip māl u menālī cān u başım hep mezād oldu

*Meclisine kavuşmayı akçeyle
satın alayım dedim ama varımı
yoğumu verdim (yine de
yetmedi). Canım ve başımı (bile)
açık arttırmaya çıkardım.*

Żiyā-baḡş oldu baḡtım kevkeb-i burc-ı saʿīd üzre

Bi-ḡamdillāh dil-i Rāzī cihānda ber-murād oldu

*Talihim yükselen burç yıldızının
üzerinde ışık saçtı. Allah'a
şükürler olsun ki Rāzī'nin gönlü
bu cihanda muradına kavuştu.*

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Cānıma āteş bıraḡdıñ sūz-nāk etdiñ beni

ʿAḡibet ey bī-vefā kıydıñ helāk etdiñ beni

*Gönlüme ateş bırakıp beni yaktın.
Ey vefasız sevgili! Sonunda bana
kıydın, beni helak ettin.*

Yanıña ḡalmaz benim āh u enīnim her seḡer

*Her sabah ettiğim feryatlar,
inlemeler senin yanına kâr kalmaz.
Fakat ne fayda ki bunlar hiç senin*

Gūşîña girmez ne sūd ki sīne-çāk etdiñ beni

kulağına girmez.

Ben vişāl-i bezmiñe t̄alib olaldan ey t̄abīb
Şām-ı ğamda bī-şurūb gūyā ki kāk etdiñ beni

*Ey doktor! Ben senin meclisine
kavuşmaya talip olduğumdan beri
sen beni gam akşamlarında ilaçsız
bıraktın; zayıf, çelimsiz ettin.*

Hālimi ʿarz eyledikçe hīç teraḥhum etmediñ
Yollar üzre düşürüp hem ḥāk-i pāy etdiñ beni

*Ben sana halim arz ettikçe sen hiç
merhamet göstermedin. Beni
yollara düşürüp ayağının toprağı
ettin.*

5 Ülfet-i sābıka düşmez etdiğñ tavr u edā
Şaydıña düşdüm düşeli derd-nāk etdiñ beni

*Senin gösterdiğin bu tavır, eda
aramızda geçen dostluğa sığmaz.
Sana av olduğumdan beri beni dert
sahibi ettin.*

Āferīn ʿaşk-ı mecāzım reh-nümā olduñ baña
El yudurduñ dü cihāndan şimdi pāk etdiñ beni

*Aferin beşeri aşkıma! Bana yol
gösterici oldun. İki cihandan da el
çektirdin, beni şimdi tertemiz
kıldın.*

Nā-murād olmuş iken bu Rāzī-i kemter gedā
Hışm-ı dil-düz-ı nigehten feyz-nāk etdiñ beni

*Bu aciz, fakir Rāzī muradına
erememişken sen bakışlarının gönül
delici öfkesinden beni
feyizlendirdin, nasiplendirdin.*

147

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

55b Bu belā bezminde nālān olmayan bilmez beni
Mübtelā-yı derd-i hicrān olmayan bilmez beni

*Bu bela meclisinde acı çekmeyen
beni bilmez. Ayrılık derdine tutkun
olmayan beni bilmez.*

Çile-i saht-ı cihānı çekmeyen etmez nigāh
İlticā-yı derde dermān olmayan bilmez beni

*Cihanın katı, sert çilesini çekmeyen
beni göremez. Derde sığınmayı
derman bilmeyen beni bilmez.*

Düşmedi burc-ı saʿīde bahtımıñ seyyāresi
Āşinā-yı vaqt ü ezmān olmayan bilmez beni

*Baht gezegenim yükselen burca
çıkmadı. Zamanı anlamayan,
bilmeyen beni de bilmez.*

Var mı hâcet sırr-ı ‘aşkı söyleyem dildârıma
Ney gibi efgân u nālân olmayan bilmez beni

*Gönül alan sevdiğime aşkın sırrını
söylememe gerek var mı? Ney gibi
feryat edip inlemeyen beni bilmez.*

5 Cân fedâ kıldım hemân cānāna cānım nağdini
Âteş-i ‘aşk ile sūzân olmayan bilmez beni

*Can akçemi hemen sevgiliye feda
ettim. Aşk ateşiyle yanmayan beni
bilmez.*

Her gören taḥḳîr ile eyler tekellüm ḥandeler
‘Acz ile rüsvā-yı yārân olmayan bilmez beni

*(Halimi) her gören hakaret eder,
halime güler. Acizlikle dostlarının
gözünde rezil rüsva olmayan beni
bilmez.*

Pek şaḳın esrār-ı yārı fāş edip etme hebā
Tekye-gāh-ı dilde miḥmān olmayan bilmez beni

*Sevgilinin sırlarını koru, sakın
açıklayıp heba etme. Gönül tekkesine
misafir olmayan beni bilmez.*

Ḥalimi ‘arz etsem ammā kimseler raḥm eylemez
Rāziyā āh ile giryān olmayan bilmez beni

*Halimi arz ederim, ama kimseler
merhamet göstermez. Ey Rāzî! Ah
edip ağlamayan beni bilmez.*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Dem-be-dem āh eylerim ben bülbül-i şeydā gibi
Gül gibi güler baña ol gonce-i ra‘nā gibi

*Delirmiş, çılgına dönmüş bülbül
gibi sürekli ah ederim. O güzel, bir
gonca gibi bana bakıp halime güler.*

Va‘de-i vaşlın hesābın ezber etdi dil tamām
Göz dikip gözler müdāmī nergīs-i şehhlā gibi

*Gönül sevgiliye kavuşma zamanını
hesaplayıp ezberledi. Güzel ve
baygın bir göz gibi göz dikip
sevgilinin yolunu gözler.*

Dil tüketdi dil-rubālar yolına cān nağdini
Güyyā bî-rūḥ şanursıñ şüret-i tersā gibi

*Gönül, sevgililerin yolunda can
akçesini harcadı. Bir Hristiyan
resmi gibi onu cansız zannedersin.*

Ben dehānım açmağa yoḳdur mecālīm neyleyim
‘Aşk-ı dilber söyledir āh tūṭi-i güyā gibi

*Neyleyeyim ki ağzımı açmaya
takatim yok. Ah! O sevgilinin aşkı
beni bir papağan gibi konuşturur.*

5 Turre-i ‘anber-feşânın rûyına dökdükçe yâr
Reşk eder ‘aşıkları ol sünbül-i büyâ gibi

*Sevgili güzel kokular yayan
saçlarını yüzüne döktükçe güzel
kokulu sünbül gibi âşıkları
kışkandırır.*

Meşrebi hûbâna beñzer pendimi gûş eylemez
Bahtını yâver şanur dil Kays-ile Leylâ gibi

*Nasihatlerimi dinlemez, huyu
güzellerin huyuna benzer. Gönül,
Leyla ile Mecnun gibi, talihinin
kendisine yardımcı olacağını sanır.*

Hîc terahhüm eylemezsin bendeñim fermânına
Sevdiğim kan ağladırısın bâde-i hamrâ gibi

*Fermanının kölesiyim, fakat sen hiç
merhamet etmezsin. Sevdiğim, sen
bana kıpkırmızı şarap gibi kan
ağlatırsın.*

Dil tahammül edemez bu şîve-i reftârına
Yâr hırāmân eyledikçe Tübâ-i cennet gibi

*Sevgili cennetteki Tuba ağacı gibi
salına salına yürüdükçe gönül, bu
yürüyüşteki şiveye tahammül
edemez.*

Pek hārâb oldu derûnı Râzi-i bî-çâreniñ
Eyle bir ta‘mîr efendim Ka‘be-i ‘ulyâ gibi

*Bu çaresiz Râzî’nin gönlü çok harap
oldu. Efendim, yüce Kabe gibi olan
bu gönlü tamir eyle.*

149

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

Fikr-i vaşlı bir gün elbet derd-nâk eyler beni
Şevk-i ‘aşkı dem-be-dem âh sūz-nâk eyler beni

*Kavuşma düşüncesi elbette bir gün
beni dertli kılar, hüznendirir. Ah!
Aşkın verdiği şevk ise daima beni
yakar.*

Başka ‘âlem eyledi nezzâresi bu gönlümü
Bu gidişle korkarım ki sîne-çâk eyler beni

*Sevgilinin bakışı bu gönlümü başka
bir aleme götürdü. Korkarım ki (o
bakışlar) bu gidişle yüreğimi
yaralasın.*

Cân fedâ kılsam yolunda nîm-nigâh etmez baña
Luţf eder ağıyâra da gayret helâk eyler beni

*Onun uğruna canımı feda etsem de o
bana yarım bakış bile atmaz.
Başkalarına iyilikte bulunur, fakat
beni helak etmek için gayret eder.*

Murg-ı bahrı gibi düştüm bu fenâ çirk-âbına
Terk ü tecrîd eylesem ben belki pâk eyler beni

*Bir deniz kuşu gibi bu pis, fani suya
düştim. Bu fani yeri terk edip ondan
vazgeçmek ve Allah'a yönelmek
belki beni temizler.*

- 5 Nâ-ümîd ol Râziyâ sen meclis-i cānāneden
Tîğ-i kahr-ı gamze-nâk rāh-ı hāk eyler beni

*Ey Râzî! Sevgilinin meclisinden
ümidini kes! Onun süzğün
bakışlarının kahredici kılıcı beni
(ayağının altına) toprak yol eyler.*

150

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 56a Ne derde uğradım bilmem ki nālân olduğum kaldı
Civānlıktan beri yâ Rab pür-efgân olduğum kaldı

*Bilmem ki nasıl bir derde
uğradım da bana (sadece)
inlemek kaldı. Ya Rab!
Gençliğimden beri bana (sadece)
ıstırapla dolu olmak kaldı.*

Ümîdi meyvesiyle nakd ü vaktim hep nişâr etdim
Bu bâğ-ı bî-vefâda hâke yeksân olduğum kaldı

*Tüm paramı ve vaktimi onun
ümidinin meyvesi için harcadım.
Bu vefasız bahçede bir yok
olmadığım kaldı.*

Döküldi eşk-i çeşmim küh u bahre olmadı hâşıl
Ne dürr oldu ne dâne ebr-i nisân olduğum kaldı

*Gözyaşım döküldü, fakat dağa da
denize de ulaşmadı. Gözyaşım bir
inci tanesi olmadı, nisan bulutu
olarak kaldı.*

Benim sa'y-i belîğim sıdk-vârım gitdi beyhûde
Düşüp dilden dile hâl-i perişân olduğum kaldı

*Benim güzel söz söyleme
gayretim, doğruluğum hepsi boşa
gitti. Dilden dile düştüm, geriye
(sadece) perişanlığım kaldı.*

- 5 Aradım dehr-i gerdünü tolandım kişveri bir bir
Serim sersemleyip 'alemde seyrân olduğum kaldı

*Dönen dünyayı aradım, ülkeleri
bir bir dolaştım. Fakat geride
bana sersemlemek ve gezinmek
kaldı.*

'Aceb mi gördüğüm derdi belâlar kendi kerîmdir
Meded Hâk'dan olursa yoksa giryân olduğum kaldı

*Kendi kerim olduğu halde bela
görmeme şaşılır mı? Eğer
Hak'tan imdat olmazsa ağladığım
yanıma kâr kalır.*

Ne çāre dest-reste feyz-i Hāk'dan olmadı dermān
Yıkıp dil mülkini hecr ile virān olduğum kaldı

*Ne çare ki zenginliğe Hakk'ın
feyzinden derman çıkmadı.
(Geriye) ayrılık derdiyle gönül
mülkünü yıkıp harap olduğum
kaldı.*

Hele kat'-i ümīd etmem Hūdā va'd-i kerīmiñden
Derūnda muṭlaḳa ümmīd-i Yezdān olduğum kaldı

*Allah'ın büyük vaadinden asla
ümidimi kesmem. Daima içimde
yüce Allah'ın ümidiyle kaldım.*

Bu Rāzī 'ācizi birlikde bārī bermurād eyle
Neler çekdim felekde sūz-ı hicrān olduğum kaldı

*Ya Rab! Bu aciz Rāzī'yi, yāriyle
birlikte kılıp bari muradına
kavuştur. Ben bu zamanda neler
çektim, geride bana ayrılık acısı
kaldı.*

151

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sīneme dāğ urdı tīr-i ḡamzeñiñ peykānesi
Ney gibi efgān eder 'āşıqlarıñ mestānesi

*Sevgilinin bakış okunun sivri ucu
yüreğimi yaraladı. Aşıklar arasında
aşkından sarhoş olanlar ney gibi
feryat eder.*

Sen de inşāf eyleyip bir gün teraḥḥum eyleseñ
Cevr-i hecriñle pūr oldu 'ömrümüñ peymānesi

*Ömür kadehim senin ayrılık acınla
doldu. Artık keşke sen de bir gün
insafa gelip bana merhamet
göstersen...*

Sūz-ı 'āşkıñ cānıma kār etdi ammā çāre ne
Perr ü bālın yakmada bu gönlümüñ pervānesi

*Bu gönül pervanem senin aşk
ateşinde kanatlarını yaktı. (Artık)
tahammülüm kalmadı, ama ne çare?*

Bir teşerrüf eyleseñ āh ben gedāniñ bezmine
Luṭf-ile ābād olur hem ḥānemiñ vīrānesi

*Ah! Ben fakirin meclisine gelip bir
şereflendirsен yıkılmış, harap olmuş
evim bu iyiliğinle mamur olur,
huzura kavuşur.*

5 Nim tebessüm bir nevāziş leb-be-leb verse cevāb
Yoluna cān vermege Rāzī daḥi dīvānesi

*Sevgili iltifat gösterip yarım
tebessüm etse dudak dudağa cevap
verse Rāzī onun divanesi olup bu
uğurda canını vermeye razı olur.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

56b Bir felek-meşreb güzel bu zühreniñ mensübesi

Sükker-i kand-i lebi meftünlarıñ meşrübesi

Bu çobanyıldızının mensubu dönek tabiatlı bir güzeldir. Onun dudağının şekeri ona âşık olanların içeceği.

Erguvāñ cāmelenmiş bağlamış gül penbeler

Şad hezār maḥbūbeler olmuş anuñ meczūbesi

Erguvan renkli elbiseler giymiş pembelere bürünmüş. Yüz binlerce sevgili onun cazibesine kapılmış.

Rūḥımı beyn elden aldı oynadır esb-i murād

Māt eder 'āşıkların açmaz ile mānşūbesi

Ruhumu ve aklımı aldı, murat atını oynatır. Taşlarıyla âşıklarını açmaza alıp mat eder.

Vākıf-ı esrār olanlar derdimi şormaz benim

Fenn-i 'āşkıñ yanmadır yakılmadır üslūbesi

Sırlara vakıf olanlar derdimi sormaz. Aşkın hüneri, usülü yanmadır, yakılmadır.

5 Rāziyā şordum demez bu lebleri gül-fāmeden

Bu imiş aldım haber maḥbūbeler maḥbūbesi

Ey Rāzî! Dudakları gül renginde olandan sordum, fakat o söylemedi. Öğrendim ki güzeller güzeli (zaten) buymuş.

Kt-3

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Benim ālāt-ı ḥ'ābım gerçi olmaz ise ḥünkārī

Kerem kıl da temiz emr et efendim baña yorganı

Gerçi uyumak için ihtiyaç duyduğum şeyler sultanlarınkı gibi olmaz; ama cömertlikte bulunup emret ki (bari) yorganım temiz olsun.

Ki zīrā penc ü şeş kehle girībānıma cem' olmuş

Şoyundum cāmemi bir bir ḥalāş etdim girībānı

Çünkü beş altı haşere yakamda toplanmış. Elbiselerimi çıkardım, yakamı onlardan bir bir kurtardım.

'Aceb nādīde şüretle imeçe etdiler bu şeb

Kimi aşfer kimi cengār kılavuzları mercānī

Tuhaf ve nadiren olan şeydir ki bu gece hepsi bir araya gelmiş. Kimi sarı, kimi pas renginde; kılavuzları ise mercan renginde.

Ser-i ceyşinde bir heybet görünür gūyiyā gāvdir
Ne Īrān'ı ne Bulgār'ı yaķın bildim ki cengānı

*Ordusunun başında öktüz gibi
heybetli biri görünür. Ne İran'ı ne
de Bulgar ilini bilirim, fakat
savaşları iyi bilirim.*

5 Vücūd-ı ādeme tākat getirmek nice kābildir
Hücūmundan olurlar Zāl hemānā cism-i insānı

*İnsan vücudunun dayanacak
kuvveti bulması nasıl mümkün
olur? Saldırdıklarında insana
dönüşüp kahraman gibi olurlar.*

Murād-ı ʿarz u hünerle bir laṭife eyledim taḥrīr
Medār-ı cümbüşe vermek şafā vü cılve-baḥşānı

*Hüner göstermek, takdim etmek,
cılve yapma ve gönli hoş tutana
eğlendirmek amacıyla bu
eğlenceli manzumeyi yazdım.*

Bu Rāzī'nin niyāzını qabūl eyle efendim gel
Mürüvvetle temiz emr et hele çārşāf u yorgānı

*Efendim! Gel, bu Rāzī'nin
duasını kabul eyle! Bize iyilik
yapıp çarşaf ve yorganın temiz
olmasını emret.*

K-4

57a Cennet-mekān firdevs-āşiyān Sultān Selīm Ḥān-ı Şālīs ʿaleyhi rahmete'l-ḡufrān
ḥazretleriniñ Īrād-ı Cedīd'i ḥaḳḳında inşā' olunan taḳrīzdir.

*(Merhum cennetlik Sultan III. Selim Han hazretlerinin, ki Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun, Īrād-ı Cedid'i
hakkında yazılan takdir ve takdim nazımıdır.)*

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

Bu ʿilmiñ ḳuṭb-ı aḳṭābı ʿUbeydullāh Koşman'ı
Müsellem faḫl u taşnīfi müselsel İbn-i Dihkān'ı

*O, bu ilmin kutbu olan
Ubeydullah Koşman'dır.
Fazilette ve ilim tertip etmede
hakkı teslim edilendir. Devrinin
İbn-i Dihkan'dır.*

O zāt-ı pāke Mevlā bir tecellī bir kemāl vermiş
Efendi hem hüner-mendi ebā ʿan ceddi tūrānı

*O temiz zata Mevla bir tecellī bir
kemat vermiş. Efendi hem hüner
sahibidir hem de soyu sop olarak
Turan'dan gelmedir.*

Delāʾil birle teʾlīf eyledi işbu ʿasākiri
Hemān ḥaḳḳında yapıdı bir risāle işte bürhānı

*Bu askerleri delillerle bir araya
getirip kaynaştırdı. Hemen bunun
hakkında bir risale yazdırdı. İşte
ispatı budur.*

Bu nāsıñ kâşır-ı ‘aqlı irir mi ğavrına āyā
Murādıñ üzre ilzāma ne mümkün var mı imkânı

*Acaba bu insanların sınırlı aklı
işin hakikatini anlamaya yeter
mi? İstedğin, arzuladığın şekilde
onları anlamak ne mümkün?
Buna imkan var mı?*

5 Selīm-i Şālīş Sultān-ı devrān-ı heft iklīmdir
Budur kişver-ğüşā hāķān-ı a‘zamu'l-‘oşmānı

*III. Selim zamanın cihan
sultanıdır. Osmanlının ülkeler
fetheden büyük hakanı budur.*

Anuñ hikmet-bülendi bir gün elbet bir merām eyler
Tevekkül bābınıñ derbānı etdi Hāķ o şultānı

*Onun hikmetinin yüceliği elbette
bir gün onu arzusuna kavuşturur.
Yüce Allah o sultanı tevekkül
kapısının kapıcısı yaptı.*

Hüdāvendā merāmımca dü ‘ālemde be-kām olsun
İlāhī ber-murād eyle şikeste-dil Selīm Hānı

*Ya Rab! Arzu ederim ki o sultan
iki alemde de maksadına ulaşsın.
Ya Rab, gönlü kırılmış Selim
Han'ı arzusuna kavuştur.*

Bu nev-peydā ‘asākiri müretteb eyledi bir bir
Muķābil olmağa haşma bu şüret buldu dermānı

*Bu yeni ortaya çıkmış askerleri
bir bir düzene soktu. Düşmana
karşı koymak için çareyi bu
düzende buldu.*

Düyek haţve atarsa her birisi semt-i a‘dāya
Kudūmundan olur dehşet ‘adūnıñ merd-i meydānı

*Askerlerden her biri düşmanın
semtine yavaşça bir adım atsa bu
adımdan düşman askerleri
dehşete düşerler.*

10 Murād üzre daħi bir nev-çerī kim eyledi tertīb
Tüfenginiñ ki her bir dānesi bir āfetiñ cānı

*Arzuladığı gibi bir yeniçeri tertip
etti. Onların tüfeğinin her biri
baştan çıkarıcı bir güzelin gönlü
kadar tesirlidir.*

Felek lertzān olur āġāze-i tūpı hū‘anından
Atınca düşmenāna bir fitīlden tūb-hū‘anı

*Bir fitilden düşmanlara top
atılınca o şarkı söyleyen topun
sesiyle gökyüzü titrer.*

Bu ‘asker tīg-i hūn-rīzin çıkardıkda ġilāfından
İderler her birisi ser-şikenliklerle ġaltānı

*Bu askerlerden her biri kan döken
kılıçlarını kınlarından
çıkardıklarında kafa koparıp*

yuvartlarlar.

O ceşşin tîğ-i berrânın saña tavşie eylersem
Bütün seyf-i ser ü pāsı hemân tîğ-i nerīmānı

*O askerin keskin kılıcını sana
tavsiye eylesem baştan aşağı tüm
kılıç sanki yumuşak bir kılıç olur.*

Hemānā tîr-i cān-sūzın biri ol ān küşād etse
Hasūdānıñ ciger-gāhın nişān-gāh etdi temrānı

*Can yakan kılıçlardan biri açılsa
(kınından çıksa) o an sanki o
kılıcın ucu kıskananların ciğerini
kendine nişan yapmıştır.*

15 Eger esb-i süvārīsi görürse haşmını şāhım
Şecā'atle sürerler cenk içinden çok dilrānı

*Sultanım! Eğer süvarinin atı
rakibini görürse yiğitçe onları
savaş meydanından sürer.*

Hezārān sīneler dil-düz ederler nīzeler görseñ
Bulunsañ 'arşa-gāh-ı cenk içinde sen de merdānı

*Mızrakların (nasıl da) binlerce
göğsü deldiğini sen de cenk
meydanında yiğitlerle beraber
bulunup görsen (keşke)...*

Mücedded 'askerīsi hem dahi sergerde vü zābıt
Çekerler hamle kıldıkça o dem gülbang-ı seccānı

*Askeriyesi hatta komutan ve
subayları yenilenmiş. Ki onlar
hamlede bulunduklarında
gardiyanlar gibi (hep birlikte)
nara atarlar.*

Sikender şāh-ı zü'l-ķarneyn göreydi rāy-ı tedbīrin
Hezārān āferīn ile olurdı ol du'ā-ķ'ānı

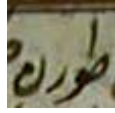
*Şah İskender bu tedbir sancağını
görseydi binlerce kez aferin der,
onun duacısı olurdu.*

Bu dīn ü devletin her bir umūrın eyledi ber-düş
Kemāl ü maķderetle buldu şūret cümle erkānı

*Bu dinin ve devletin her bir işini
omuzladı. Onun tüm devlet
adamları kāmīl ve güçlü
kişilerden oluştu.*

57b Derūn-ı pādīşāha her gelen 'adl-ile dād ancak

Padişahın gönlüne gelen her şey

Hayāt-ı cāvidān bulsun ⁵⁷⁶ hükmünde sükkānı

ancak doğruluk ve adalet olur.

.....

Gel ey şāhib-i sūhan Rāzī gibi takrīzimi diñle
‘Aceb ey zāde-i Ādem niçün kılmazsıñ ‘ırfanı

Ey söz sahibi! Gel, Rāzī gibi takrizimi dinle. Ey insanoğlu! Neden acaba ırfan ehli gibi davranmazsın?

Du‘a-yı devleti her an hemān vird-i zebān eyle
Bu hāl-i ‘acizānıñla kaçīdeñ buldu pāyānı

Her daim saadet ve zenginlik dileyerek dua et. Bunu dilinden düşürme. Nihayet bu aciz halinle kasiden son buldu.

Teşekkür birle yüzler sür varıp bāb-ı mu‘allāya
Dil ü cāndan niyāz eyle Hudā kıla bu ihsānı

Teşekkür ederek o yüce kapıya varıp yüzünü sür. Gönülden dua et ki yüce Mevla sana ihsanda bulunsun.

Aña tevfiķini rehber ede her bir umūrında
Cenāb-ı Hāzret-i Allāh muzaffer eyleye anı

Yüce Allah onu muzaffer eylesin ve her bir işinde ona rehber olsun.

25 Rızā'-ı bāriye mazhar ola şāh-ı cihāndārā
Budur qalb-i hümāyūna olan ilhām-ı Rabbānī

O cihan padişahı Allah'ın rızasına mazhar olsun. Yüce Allah tarafından padişahın kalbine doğan ilham budur.

Trk-1

Tercī'-i Bend-rā Şurū'-ı Şode⁵⁷⁷

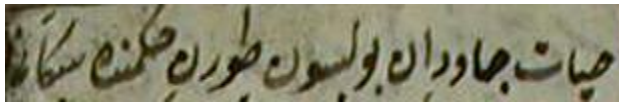
(Tercī'-i Bende Başlama)

1

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Āferīn ey kāşif-i ser-feşāhāt āferīn
Āferīn gencīne-i şāhib-belāğat āferīn

Aferin ey güzel söz söyleyenlerin baş kaşifi! Aferin, kusursuz söz söyleyenlerin hazinesi, aferin!

⁵⁷⁶

⁵⁷⁷ Başlık, nazım şekilleri bakımından hatalıdır. Tercī'-i bend olarak verilen bu şiir bir terkīb-i benddir.

Āferīnler etdiler ehl-i nezāket āferīn
Halka-i bezm-i kemāle bu zarāfet āferīn

Nezakat sahibi olanlar beğendiler, aferin! Fazilet meclisi halkasında (sahip olduğun) bu zerafete aferin!

Ser-firāz eden seni bildiñ mi āyā yā nedir
Cān u dilden bāb-ı yārde dökdigin eşkinedir

Acaba senin başını dik tutanın ne olduğunu bildin mi? Bu, sevgilinin kapısında (gönülden) döktüğün göz yaşındandır.

2

Hāh-nā-hāh ‘āşık-ı bīmārıñı yād eyledi
Himmet ü feyziñle dilber bendeñe dād eyledi

Sevgili hasta aşığını ister istemez hatırladı. Ya Rab! Senin isteğın ve feyzinle o sevgili ben kuluna adil davrandı.

Bu dil-i ğam-hārımı şāhım hemān şād eyledi
Hātır-ı nā-şādımı lūtfuñla ābād eyledi

Sultanım bu kederli gönlümü hemen mesut etti. Tasalı gönlümü senin lütfunla şenlendirdi.

Bu muhabbet sırrına vākıf olan cānānedir
Ehl-i diller birbirine sevdiğim bī-kīnedir

Bu muhabbet sırrına vakıf olan sevgilidir. Sevdiğim gönül ehli olanlar birbirlerine kin beslemezler.

3

Rū-be-rū geldim bugün ben ol şeker güftār ile
Dāmen-i vaşlın der-āğüş eyledim āzār ile

Ben o tatlı dilliyle bugün yüz yüze geldim. Sevgilinin azarlamaları altında onun (kavuşma) eteğine sarılıp kucakladım.

Hālime kıldı terahhüm nāz u istiğnā ile
Kudretim yok bir tekellüm eyleyem dildār ile

Bana merhamet edip nazlandı. O sevgiliyle bir kelime konuşmaya kudretim yok.

Yıl da bir nezzāreye āh kār il oldum ğam nedir
Ni‘met-i devr-i zamāñıñ dā‘imā ħod-bīnedir

Ah! Gam nedir ki? Ben onu yılda bir defa görmeye razı oldum. Zamanın dünya nimetleri daima bencil olana düşer.

4

58a Leylî vü Şîrîn'i⁵⁷⁸ ta'cîz etmede âhım benim
La'l eder seng-i sefidî çeşm-i hûn-h'ârım benim

Ahım Leyla'yı ve Şirin'i taciz etmekte. Kan dökücü gözleri olan sevgilim beyaz taşı kırmızıya çevirir.

Gözleri seh̄hâresiyle sihr eder yârim benim
Yolına cânım fedâdır gayrî yok vârim benim

Sevgilim büyüleyici gözleriyle büyü yapar. Onun yoluna canım feda olsun. Başka da bir şeyim yok.

Âh benim düş olduğum bir turre-i perçinedir
Bu dil-i zârım dirîgâ 'âşık-ı gam-gînedir

Ah! Benim bağlandığım, saçları perçin perçin olan bir güzeldir. Eyvahlar olsun ki inleyen gönlüm hüznü bir âşık aittir.

5

Zümre-i ehl-i diliñ tutyâsıdır hâk-i deri
Zülfüne âmihte etmiş müşğ ü gül-âb 'anberi

Sevgilinin kapısının toprağı gönül ehli olanların gözlerine sürmedir. Sevgili, saçlarını misk, anber ve gülsuyuyla karıştırmış.

Medhine âgâz ederdim fikr ü tefhîmden beri
Bî-vefâlık semtine eyler hırâmân ekserî

Onu düşündüğümden beri onu methetmeye başladım. Fakat o, çoğunlukla vefasızlık semtinde gezinir.

Saňa takrîr etdigim dünyâ gibi mekkâredir
Her göze bir gayrî yüzden görünür âyinedir

Sana anlattığım sevgili, dünya gibi düzenbazdır. Her göze bir başka yüzünü gösteren aynadır.

6

Mâye-i zâtıña pertev vereli kâdr ü hüner
Şeb-i çerâğ hüsününe pervâne yakdı bâl u per

Marifet ve itibar senin özüne parlaklık verdiğinden beri ona pervane olan âşıklar onun güzellik mumunun etrafında kanatlarını yaktılar.

Feyz-i Hâk'dan feyż-yâb olmağdasıñ cânâ meger
Yalıñız bir ben degil taḥşîn ederler ser-te-ser

Ey can! Meğer sen Hakk'ın feyzinden nasiplenmekte sin. Sadece ben değil (herkes) seni baştan ayağa beğenip takdir eder.

⁵⁷⁸ Leylî-i Şîrîn'i: Leylî vü Şîrîn'i

Saňa tevķīr etmeyip rahm etmeyen adem nedir
Çekdirenen cevır ü cefāyı sevdiğin bī-dīnedir

Seni güzel karşılamayan, merhamet etmeyen kişi kimdir? (Ey aşık!) Sana cefa çektiren sevdiğin dinsizdir.

7

Rāziyā gūyālīk etme gūş eder ehl-i sūhān
Bezm-i ʿirfānda seniñ haddiñ değıl açma dehān

Ey Rāzī, gevezelik etme; zira söz ehli dinlemekte. İrfan meclisinde ağız açmak senin haddine değıl.

Bul kemāl erbābını taḥşīl edersen sen de fen
ʿAcizāne bu kelām çıkdı dü şakķ-ı ḥāmeden

İlim tahsil edeceksen kamil insanı bul! Kalemın iki ucunun arasından acizane bu sözler çıktı.

Şāhib-i inşāf olan taḥşīn eder merdānedir
Gayriler gūş eylemezler bī-meʿāl rengīnedir

İnsaf sahibi olanlar bunu beğenirler, bu da yığitçe olur. Başkaları ise dinlemez, renklerini manasız bulur.

Trc-1

Tercī-i Bend-i Dīger-est

1

Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilātūn Fāʿilūn

Bu şadāķat var iken sende fedā cānım saňa
Ben seni vermem cihāna gelse dūnyā bir yana

Sende bu sadakat varken sana canım feda olsun. Dünya bir araya gelse bile ben seni cihana değışmem.

Nīm nigāh ile efendim bir de baķ benden yaňa
Yüz sürüp devlet-meʿāba eylerim dāʿim duʿā

Efendim! Yarım bir bakışla bir de benden yana bak. Saadet kapına yüzümü sürüp daima dua ederim.

Ömrümi yoluñda ifnā eyledim bī-çāre kim
Varını yağmaya vermiş ʿaşıķ-ı āvāre kim

Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya vermiş avare bir aşığım ki o sevgili uğruna ömrümü tükettim.

2

58b Gel hezārān nāz u şīve eyleyip seyr eyleyem
Şānıña tevķīr içün medḥ ü senālar eyleyem

Binlerce naz ve işve yaparak gel de seni seyredelim. Şanına layık bir karşılama için sana övgüde bulunayım.

Ƙalmadı şabra mecālim bī-vefāsīñ neyleyem
Uğrına ʿālem fedādır ben bu cānı neyleyem

*Sabretmeye takatim kalmadı.
Vefasızsin neleyeyim? Senin
uğruna tüm alem feda olur, ben bu
canı ne yapayım?*

ʿÖmrimi yoluñda ifnā eyledim bī-çāre kim
Varını yağmaya vermiş ʿaşıq-ı āvāre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

3

Derd-i ʿaşıkıña düşelden ben helāk oldum amān
Gicelerde girye vü āhım ile hālīm pek yamān

*Aman! Ben senin aşkının derdine
düştüğümünden beri helak oldum.
Geceleri ah edip ağlamaktayım.
Halim çok kötü.*

Bu ğarībe etdiğīñ ʿahd ü vefā yā ne zamān
Şarılıp dāmānıña vuşlat murād etsem hemān

*Bu garip aşığına verdiğin sözü ne
zaman yerine getirecek, vefanı ne
zaman göstereceksin? Eteğine sarılıp
hemen kavuşmayı dileysem...*

ʿÖmrimi yoluñda ifnā eyledim bī-çāre kim
Varını yağmaya vermiş ʿaşıq-ı āvāre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

4

Luţf edip kılsañ ʿināyet bu faķīr āvāreye
Rūy-ı zerdīm süre idim ol yüzi mehpāreye

*Bu başıboş gezen fakire lütfedip
iyilikte bulunsan (ne güzel olur)!
Sararmış yüzümü o ay parçasının
yüzüne sürsem (ne güzel olur)!*

Ƙurtuluş yok düş olan bu gözleri sehḥāreye
Şorabilsem derdimi ol lebleri mercāneye

*Bu büyüli gözlere bağlananın
kurtuluşu yok. Keşke o mercan
dudaklı sevgiliye derdimi
sorabilsem...*

ʿÖmrimi yoluñda ifnā eyledim bī-çāre kim
Varını yağmaya vermiş ʿaşıq-ı āvāre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

5

Hālīmī taķrīre ḥācet vār mıdır şāhım benim
Cān fedā fermān-beri kim ey yüzi māhım benim

*Ey benim ay yüzlüm, sultanım!
Emrine amade olup canımı feda
ederim ki halimi anlatmaya gerek var
mıdır?*

Eyleyip cevri ü cefâ âh almasañ âhım benim
Raḥm eder her bir nefesde gūş eden vâhım benim

*Sevgili! Bana eziyet edip ahımı
almasan... Zira vahımı duyan aldığı
her nefeste bana acır, merhamet
gösterir.*

‘Ömrimi yoluñda ifnâ eyledim bî-çâre kim
Varını yağmaya vermiş ‘aşık-ı âvâre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

6

Ḥasret-i nâr-ı firâkın cigerim ḥūn eyledi
Dīde-i ḥūn-âbımı gūyâ ki Ceyhūn eyledi

*Ayrılığının verdiği acı ciğerimi
kanattı. Kanlı gözyaşı döken gözümü
sanki Ceyhun'a döndürdü.*

Ṭurre-i sevdâ-yı zülfüñ beni Mecnūn eyledi
Baḥt-ı nâ-kāmım ‘acebdır ḳadrimi dūn eyledi

*Alnından dökülen simsiyah kıvrıcık
saçların beni Mecnun'a döndürdü.
Şaşılacak haldir ki nasipsiz bahtım
itibarımı ayaklar altına aldı.*

‘Ömrimi yoluñda ifnâ eyledim bî-çâre kim
Varını yağmaya vermiş ‘aşık-ı âvâre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

7

Rūyîña baḳdıḳça Rāzî'ye gelir biñ dürlü ḥâl
Bābîña yüzler sürerim sen edersin mekr ü âl

*Rāzî, sevgilinin yüzüne baktıkça bin
türli hale girer. Ben kapına yüz
sürerim, sense hile yapmaya
çalışırsın.*

Ey cefâcū ḳıl teraḥḥum vaḳt ü ḥâlim pür-melâl
Sāye-i cūdîñ murâdım ḡayri fikrimdir muḥâl

*Ey cefa veren sevgili! Halim, vaktim
çok kötü. Merhamet et. Arzum,
cömertlik gölgene sığınmaktır, fakat
düşüncemin gerçekleşmesi
imkansızdır.*

‘Ömrimi yoluñda ifnâ eyledim bî-çâre kim
Varını yağmaya vermiş ‘aşık-ı âvâre kim

*Öyle çaresiz ve her şeyini yağmaya
vermiş avare bir aşığım ki o sevgili
uğruna ömrümü tükettim.*

Trc-2

59a

Diger Tercî-i Bend

1

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

Niye müncerr olur āyā benim ḥāl-i dil-i zārım
Baña beyhūde efgān etdirir āh sitem-kārım

*Acaba benim bu inleyen gönlümün
hali neden sürüklenip durur? Ah! O
zalim bana boşuna feryat ettirir.*

Derūnum derdini şorsa mürüvvet kılsa dildārım
N'olur bir kerrecik gelseñ tesellī verseñ ey yārim

*Sevgilim gönlümün derdini sorsa
cömertlik yapsa ne olur? Ey yarım!
Bir kerrecik gelsen ve (ben aşığıñı)
teselli etsen ne olur?*

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ
Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

*Sen beni yakan, bana cefa veren
yarımsın. Ey nazlı, narin sevdiğim!
(Artık) yeter, sen benim canım
efendimsin.*

2

Müsellem bir güzelsiñ tavr u eṭvārīñ levendāne
Tolanmış kākülün cānā hemān kāfūr-ı gerdāna

*Güzelliğın su götürmez, tavırların ise
hızlı ve leventçe. Ey can! Kaküllerin
sanki beyaz boynuna dolanmış!*

Gül-i ruḥsār-ı ālīñda sepilmiş ‘anberīn dāne
Dil-i bī-çāre-i meftūn düşüp çāh-ı zenaḥdāna

*Sevgilinin al yanağındaki güle anber
kokulu tohum serpilmiş. Aşka
tutulmuş çaresiz gönül de çene
çukuruna düşmüş.*

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ
Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

*Sen beni yakan, bana cefa veren
yarımsın. Ey nazlı, narin sevdiğim!
(Artık) yeter, sen benim canım
efendimsin.*

3

Şihāb-āsā semāda berḫ urur āh-ı firāvānım
Ramaḫ ḳaldı tenimden bu elemle çıḳmağā cānım

*Ahımın şiddetiyle gökyüzünde
şimşek çakar, kıvılcım çıkar.
Verdiğin bu keder yüzünden
tenimden canımın çıkmasına ramak
kaldı.*

Cigerim ḥūn ile memlū baña raḥm eyle şultānım

*Sultanım! Yüreğim kanla doldu,
bana merhamet et. Devasız derdine*

Devāsız derdiñe düşdüm edem çāk-ı girībānım

düştüm, yakamı parçalayayım.

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ

Sen beni yakan, bana cefa veren yarımsın. Ey nazlı, narin sevdiğim! (Artık) yeter, sen benim canım efendimsin.

Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

4

Ṭuṭup cev̄r ü sitem resmin ne yoldur bu gidersiñ sen

Zulmetmeyi, eziyet etmeyi iş bellemişsin. Bu gittiğın nasıl bir yoldur böyle? Sen, ben gamlı aşığına böyle davranırsan bana yazık olur.

Yazık ben ʿāşık-ı ğam-nākıña böyle ederseñ sen

Baña azār içün her ān efendim pür-kedersiñ sen

Efendim, beni her an azarlamak için hınçla dolusun. Acaba beni toprak etmeden, bana daha başka ne yapacaksın?

Beni hāk etmeden ğayrī daħı āyā nidersiñ sen

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ

Sen beni yakan, bana cefa veren yarımsın. Ey nazlı, narin sevdiğim! (Artık) yeter, sen benim canım efendimsin.

Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

5

Seniñle sürdiğim zevk u şafālar āh ne kām oldu

Ah! Seninle sürdüğüm zevk ve safa ne de güzel olmuştu! (Sen olmayınca) dünya bana haram oldu. Acaba neden canım çıkmıyor?

Niçün çıkmaz ʿaceb cānım baña dünyā hārām oldu

Beni terk ettiğini bildim diliñ kimlerle rām oldu

Beni terk ettiğini anladım. (Acaba) gönlün kimlere boyun eğdi. Allah sana insaf versin? (Artık) benim halim tamamdır.

Saña inşāf vere Allāh benim hālīm tamām oldu

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ

Sen beni yakan, bana cefa veren yarımsın. Ey nazlı, narin sevdiğim! (Artık) yeter, sen benim canım efendimsin.

Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

6

Ḥayālīñ bir nefes gitmez gözümden ey gül-i aḥmer

Ey kırmızı gülüm! Hayalin bir an (bile) gözümün önünden gitmez. Ey peri yüzlü sevgili! (Keşke) gözlerim gaflet uykusuna dalsaydı...

Geleydi gözlerime ḥāb-ı ğaflet ey perī peyker

Düşümde bāri görsem āh seni ben ey melek manzar
Seniñ derd ü firākıñla kül oldu Rāzī-i kemter

Ey melek görünümlü güzel! Ah! Bari seni rüyamda görseydim... Bu aciz Rāzī, senin derdin ve ayrılığından dolayı yandı, kül oldu.

Benim sen sūz-nākımsın cefācū dil-pesendimsiñ
Yeter ey nāzenīnim sevdiğim cānım efendimsiñ

Sen beni yakan, bana cefa veren yarimsin. Ey nazlı, narin sevdiğim! (Artık) yeter, sen benim canım efendimsin.

Trc-3

Müfte'ilün Müfte'ilün Fā'ilün

1

59b Dinle benim kālimi aqvālīmı
Çeşm-i felek görmedi emşālīmı

Sözümü, sözlerimi dinle! Talih gözü benim gibisini görmedi.

Añladamam bahtım ile hālīmı
Kıldı telef ömrüm hem mālım

Halimi ve talihimi anlatamam. (O sevgili) hem ömrümü hem de malımı telef etti.

Şorma baña yārim olan zālīmı
Söyleyemem kimseye aqvālīmı

Yarım olan o zalimi bana sorma! Halimi kimselere anlatamam.

Ah mine'l-ʿaşkı ve hālātihi
Ahrağa kalbi bi-ħarārātihi

Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp kavuran aşkın elinden ve onun (türlü) hallerinden (çektiklerim)...

2

Bir gicecik geldi o ğam-ħāneye
Düşdi gönül semʿ-i şebistāneye

(Sevgili) o gam yurduna sadece bir gece geldi. Gönül o gece mumuna vuruldu.

Yanma dedim bu dil-i pervāneye
Yandı hemān āteş-i sūzāneye

Pervane olan bu gönle yanma dedim. O ise hemen yakıcı ateşe tutuldu.

Dil tolaşıp kākül-i cānāneye

Gönül sevgilinin saçlarına dolandı. Gözlerim mercan dudaklıya sordu.

Şordu didem lebleri mercâneye

Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi

Ahrağa kalbi bi-ḥarārātihi

*Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp
kavuran aşkın elinden ve onun (türlü)
hâllerinden (çektiklerim)...*

3

Geldi benim nâz ile ol yanıma

El uzadıp çāk-ı girībānıma

*Sevgili nazlı nazlı yanıma geldi ve
yakama elini uzattı.*

Bakmadı hîç nâle vü efgānıma

Ġamzeleri geçdi hemān cānıma

*Feryadıma, inlemelerime hiç aldurmadı.
Bakışları sanki yüreğimi delip geçti.*

Girme güzel girme amān kanıma

Nezr edeyim cānımı sulṭānıma

*Girme güzel, aman, girme kanıma!
Canımı, sultanıma ben adak kılayım.*

Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi

Ahrağa kalbi bi-ḥarārātihi

*Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp
kavuran aşkın elinden ve onun (türlü)
hâllerinden (çektiklerim)...*

4

Sīnecigim yār el ile yaralar

Ġamze-i dildūzı ciger paralar

*Sevgili, eliyle sinemi yaralar. Gönül
delen gamzesi cigerimi parçalar.*

Ağlar ahîr ḥālime āvāreler

Çāre nedir derdime bî-çāreler

*Sonunda avareler, perişan olanlar bile
halime ağlar. Çaresizler! Derdimin
çaresi nedir?*

Ol güzeli görse bu mehpāreler

Ṭurmaz oğur ‘āşık-ı ğam-ḥāreler

*Bu ay parçası güzeller o güzeli görseler
gam yiyen âşıkları durmadan okurlar.*

Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi

Ahrağa kalbi bi-ḥarārātihi

*Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp
kavuran aşkın elinden ve onun (türlü)
hâllerinden (çektiklerim)...*

5

Derd-i dilim ʿarz edeyim gāh gāh
 Āh u enīn ʿömrimi kıldı tebāh

Zaman zaman gönlümün derdini arz edeyim. Ah edip inlemeler ömrümü tüketti.

İtdi gönül sāye-i zülfüñ penāh
 Belki benim hālīme eyler nigāh

Gönül, saçlarının gölgesini kendine sığınak yaptı. (Sevgili) böylelikle belki halimi görür.

Bendesine rahm edeli pādīşāh
 Buldu gönül zevkīni bī-iştibāh

Sultan, kuluna merhamet gösterdiğinden beri gönül de şüphesiz mutlu olmuştur.

Ah mine'l-ʿaşkı ve hālātihi
 Ahraқа kalbi bi-harārātihi

Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp kavuran aşkın elinden ve onun (türlü) hallerinden (çektiklerim)...

6

Dil vereli bende ol mähıma⁵⁷⁹
 Şefkati var gūş edeli āhıma

Sevgili bazen naz ederek yoluma çıkar. Sultanıma hadi şimdi söz geçirin (geçirebilerseniz)!

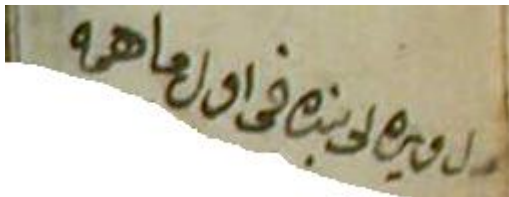
Nāz ederek baʿzı gelir rāhıma
 Söz geçirün şimdi hemān şāhıma

Geldi benim ol perī h̄ʿāb-gāhıma
 Ğamzeleri geçdi ciger-gāhıma

O peri benim yatak odama geldi. Ok gibi bakışlarıyla ciğerimi deldi.

Ah mine'l-ʿaşkı ve hālātihi
 Ahraқа kalbi bi-harārātihi

Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp kavuran aşkın elinden ve onun (türlü) hallerinden (çektiklerim)...

60a Giryе vü āh etmedeyim her zamān
‘Aşkıñ ile hāl-i dilim pek yamān

*Her zaman ağlayıp ah etmekteyim.
Gönlümün durumu aşkından dolayı çok
kötü oldu.*

Ġamzelerin cānıma geçdi amān
Akıdırım yaş yerine kan revān

*Aman! Bakışları gönlümü deldi.
Gözlerimden yaş yerine kan akıtırum.*

Rāzi-i nālānı kıldıñ rāyegān
Degmez imiş bir pula kevn ü mekān

*İnleyen Rāzî'yi değersiz kıldın. Kainat
bir pul bile etmezmiş.*

Ah mine'l-‘aşkı ve hālātihi
Ahraқа kalbi bi-ħarārātihi

*Āh(lar olsun)! Hararetiyle kalbimi yakıp
kavuran aşkın elinden ve onun (türlü)
hāllerinden (çektiklerim)...*

Luğazāt

M-3

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Bu luğazı bilemezsin ey güzel
Saña tefhīm edeyim güzel güzel

*Ey güzel bu luğazı bilemezsin. Sana
güzel güzel açıklayayım.*

Gāhi gāhi gürleyor şām u seher
İhtiyārı elde yok тұrmaz gezer

*Zaman zaman sabah akşam gürler.
Seçme şansы yok, durmadan gezer.*

Giyinür püşideler pür-nāz gibi
Mü‘ekkili gūyiyā cānbāz gibi

*Nazlı nazlı örtüler örtünür. Ona bu
yetkiyi veren sanki cambazdır.*

Pāy-ı esbi altıdır olur sekiz
Farқ edemem şanırum hemān ikiz

*Atın ayakları altı tanedir, sekiz olur.
Sanırım, fark edemem. Sanki ikizdirler.*

5 Kendiniñ ayakları devr-i felek

*Kendisinin ayakları feleğin dönmesi
gibidir. Dönerse ilerleyip yol alır.*

Devr ederse menzil alır giderek

İki yerden açılır kapuları
Kendüye maḥşûş olur vardır yeri

Kapıları iki yerden açılır. Bu onun kendisine mahsustur. Bunlar için yeri vardır.

Revzeninden kesb olur zevk u şafâ
Dostı çokdur kimseye etmez vefâ

Penceresinden zevk ve sefa elde edilir. Dostu çoktur, fakat kimseye vefa göstermez.

Bir mücellâ kaşra beñzer ey perî
Raḳşa girse raḳş eder her bir yeri

Ey perî! O; ışıklı, parlak bir köşke benzer. Perî yüzlü biri dans etmeye başlasa onun da her yeri dans eder.

Nerdübânından anuñ bulsañ amân
Elif ḳaddin kişiniñ eyler kemân

Kişi, keşke (ona ulaşmak için) onun merdiveninden bulabilse! O, insanın elif boyunu yay gibi iki büküm eder.

10 Zer-feşân olmuş anuñ gül yüzine
Mâ'ilim göz ḳaçmağa dört gözine

Onun gül yüzüne altın saçılmış. Onun dört gözüne göz kıpmaya hevesliyim.

Nüdemâsı şad-hezâr maḥbûbeler
Seyre ṭurur ʿâşık-ı üftâdeler

Sohbet ettiği arkadaşları onun yüz binlerce sevgilileridir. Çaresiz âşıklar onu seyreder durur.

Kenîzekler düşer anuñ pîşine
Nâ'il olsam diyü hem teşvîşine

Küçük cariyeler ortalığı karıştırmak, bulandırmak için onun önüne düşerler.

Feth olunmaz Râziyâ varmaz zebân
Müşkil oldu bu lugaz söyle hemân

Ey Râzî! Bu lugaz çözülmez oldu. Dil varmaz oldu. Bu lugaz zor oldu. (Artık) cevabı söyle!

Türkçe dedim ʿArab'a bir çift kelâm
Bî-tevaḳḳuf eyledi ḥâşıl merâm⁵⁸⁰

Araplara Türkçe bir çift kelimettim. Hiç durmadan meramımı ortaya koydu.

⁵⁸⁰ Sayfanın derkenarında "Bu lugaz bu rakamlardan ma'lûm olur: 277" ifadesi yazılıdır.

Luğaz-ı Diger

G-153

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

- 60b Ol nedir ki Rūm'da yok Mekke'de var
 ʿĀbid ü zāhidde yok Haccāc'da var
Anadolu'da olmayıp Mekke'de olan, sofuda ve zahidde olmayıp Haccac'da olan nedir?
- Fazla maḥşūş olmayan bir şeydir ol
 Müfti-i devrānda yok Mollā'da var
O, fazla özel olmayan bir şeydir. Zamanın müftüsünde yoktur, mollada vardır.
- Sīmde yokdur zerde yokdur duзда yok
 Dü cihānda mālīk ol ʿizzetde var
Gümüşte yok, altında yok, tuzda yoktur. İki cihanda izzet sahibi olanda var.
- Bāyda yokdur yoḥsūl u bī-kesde yok
 Ger suʿāl etseñ anı tüccārda var
Zenginde yok, fakirde yok, hatta kimsesizde yoktur. Eğer soracak olursan tüccarda var.
- 5 Baʿzı baʿzı bulunur elbisede
 Kākum u sincābda yok semmūrda var
Bazen elbisede bulunur. Kakımda ve sincapta yok, samurda var.
- Şūret ü zāhirde maʿlūm ey civān
 Nice taḥşīl olunur ʿummānda var
Ey genç! Görünüşünden bellidir. Nasıl toplanabilir ki? O, okyanusta var.
- Semt-i yāre ʿazm ederdim rūz u şeb
 Görünür mü bābda yok bevvābda var
Gece gündüz sevgilinin semtine giderdim. O hiç görünür mü? Kapıda yok, kapıcıda var.
- Bu kelāmı gūşıña ursañ hemān
 Fehm edersin farzda yok sünnetde var
Bu sözü hemen kulağına küpe edersen anlarsın ki o, farzda yok sünnette var.
- Üç ḥurūf üç yüz toḳuzdur cümlesi
 Kıl tefekkürde daḥi diḳḳatde var
Hepsi üç harflidir. (Karşılığı da) üç yüz dokuzdur. Düşün, zira o düşünmekte hatta dikkat etmekte var.

- 10 Seni āgāh edeyim ben Rāziyā
Bu fenā gülzārda yok cennetde var⁵⁸¹

*Ey Rāzī! Seni haberdar edeyim ki o, bu
fani gülbahçesinde yok, cennette var.*

Diger Luğaz

M-4

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ol nedir ki bir 'acāyīb şeydir ol
'Aql-ı 'aqlı mest eder bir neydir ol

*O nedir? Ki o, acayip bir şeydir, aklın
aklını mest eden bir neydir.*

Gāhī āgāz eyler ol ālemlere
Od urur āgāzesi ādemlere

*Bazen o alemlere seslenir.
Sesi insanları ateşler.*

Āteş ile cünbüş eder gāhi şeb
Başına odlar yakar emşāl heb

*Bazen geceleri ateşle oynar. Başına
ateşler yakar. Ki o her zaman
başkalarına örnektir.*

Ḳāmeti bir ḥayliden bir ḥayliye
Sīne açar rahmet ü hem Ka'be'ye

*Boyu epeyce uzun. Göğsünü Kābe'ye,
rahmete doğru açar.*

- 5 Bāb-ı Ḥaḳ'da pāsbān olmuş ṭurur
Ba'zı şebde şem'dān olmuş ṭurur

*Hakk'ın kapısında bekçi olmuş, bekler.
Bazı geceler şamdan olup bekler.*

Tāc-ı ma'den şorḳucı bālādadır
Esfeli görmez gözi a'ladadır

*Madenī tacın sorgucu yukardadır.
Aşağısını görmez, gözü yukarılardadır.*

Ağzı içre bī-ḳiyās dendānesi
Şad hezārān pīr ü⁵⁸² civān annesi

*Ağzının içinde sayısız dişleri var. Yaşlı
genç, yüzbinlerce annesi var.*

⁵⁸¹ Sayfanın derkenarında "Bu luğaz bu raḳamlardan ma'lūm olur: 309" ifadesi yazılıdır.

⁵⁸² " پیری " (pīri) şeklinde yazılmıştır.

Mā'il olmuş hūb-ı sine hāşş u ʿām
ʿĀşık u mestānedir eyler kıyām

Göğsünün güzelliği herkesi kendine
meylettirmiş. Āşık ve sarhoştur, (ama
yine de) ayaktaadır.

Bir ayağı ile görür hem işini
Yek başıyla bitirir teşvîşini

İşini tek ayağıyla görür. Tek başıyla da
karıştırma işini bitirir.

10 Gāhi bī-rūh gāhi zī-rūh ey kişi
ʿĀlim ile hem-nefes olmak işi

Ey kişi! O bazen canlı bazen cansızdır.
İşi alimlerle arkadaş olmaktır.

61a Rāziyā şāhib-edā dildādedir
ʿĀşıkānı hep semāzen dededir⁵⁸³

Ey Rāzī! O, edalı ve işveli bir āşıktır.
Āşıklarının hepsi semazen dededir.

Diger Luğaz

M-5

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ol nedir ki gāyet ile hōşdurur
Şohbetiyle adamı gülüşdürür

O nedir ki? O, oldukça hoştur.
Sohbetiyle insanı güldürür.

Çok kişiler meftūnıdır bāb bāb
İhtiyārsız yüzine çekmiş niķāb

Birçok kişi ona değişik açılardan
düşkündür. O, elinde olmadan yüzüne
parça parça örtü çekmiş.

Sırrını her şorduğum hāmūş olur
Hāletiyle düş olan bī-hūş olur

Aşkın sırrını sorduğum her āşık cevap
vermez, sessiz kalır. Aşka bağlananın da
aklı başından gider.

Hem tefekkür eyleseñ bir iş degil
Kimse anuñ güneherine ırmış degil

Düşünürsen (anlarsın ki) bu bir iş değil.
Hiç kimse de onun günahına ulaşmış
değil.

5 Gice gündüz işlenir her hānede

Gece gündüz her evde işlenir, ama
erbabı olan onu meyhanede bulur.

⁵⁸³ Sayfanın derkenarında "Bu luğaz bu raqamlardan ma'lūm olur: 296" ifadesi yazılıdır.

Anı erbābı bulur meyhanede

Bir müselsel ibtilādır lā-īlāc
Mekrine düşme birāder gözün aç

Çaresizlik süreklilik arz eden bir
tıryakılıktır. Kardeş, uyanık ol, onun
tuzağına düşme!

Rāziyā tut pendimi diñle beni
Sevgilidir etmeyenden edeni⁵⁸⁴

Ey Rāzī! Sözüme uy, nasihatime kulak
ver. Uymayandansa uyanı sevgilidir.

Luğaz-ı Diger

M-6

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ol nedir ki bir ʿacāyib mashhara
Kāmeti yā bir qarış yā bir sere

O nedir ki? O, komik bir soytarıdır. Ya
bir qarış ya da bir parmak boyundadır.

İşi güci etmede dā'im haram
Cüz'i alsañ eliñe eyler kıyām

İşi gücü daima haram yemek, günah
işlemek. Birazcık eline alsan kıyameti
koparır.

Gāh üşerler hūb-rūlar başına
Dest-i rāzlık eyleme yoldaşına

Bazen güzeller başına toplanır.
Yoldaşından gizli saklı şeyler yapma.

Post giyinmek peştemālī pīşesi
Bāb-ı me'mūra mūkīm endişesi

Peştemal ve işi, mesleği post
giyinmektir. Düşüncesi ise devlet
kapisına yerleşmektir.

5 Rūz u şebde dem-be-dem feryād eder
Kim gelirse yanına tırmaz gider

Gece gündüz daima feryat eder. Yanına
kim gelirse gelsin durmaz, gider.

Berber olsa adamı tizce şavar
Ol gidince dögünür dīvāne-vār

Berber olsa adamı çabucak başından
savar. Adam gidince de deli gibi
dövünür.

⁵⁸⁴ Sayfanın derkenarında "Bu luğaz bu raqamlardan ma'lum şod: 54" ifadesi yazılıdır.

Orada olmuş bir deriñ maħbūbesi
Mālikiniñ bed sesi maṭlūbesi

*Orada bir kapının mahbubesi olmuş.
Sahibinin de kötü sesinin muhatabı
olmuş.*

Pās-bānı⁵⁸⁵ bī-zebān germābedir
Ḥidmetinde Rāziyā bevvābedir⁵⁸⁶

*Bekçisi dilsiz olan bir kaplıcadır. Rāzī
de oranın hizmetini gören kapıcıdır.*

62a

Murabbaʿāt u Muḳaṭṭaʿāt⁵⁸⁷

N-1

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

Dil-i nā-şādımı yā Rab bugün luṭfuñla şād eyle
Kerem kıl feyziñ iḥsān et benim baḥtım küşād eyle

*Ya Rab! Mutsuz gönlümü bugün
lütfunla şenlendir. Kerem eyle,
feyzinden beni nasiplendir,
bahtımı açık tut.*

Düşüp tül-ı emel vādisine gümrāh olup bu dil
Ġarib ü ʿaciz ü bī-kes kulıñım baña vāh eyle

*Bu gönül hırs vadisine düşüp
yolunu şaşırmış. Ġarip, fakir ve
kimsesiz bir kulunum. Bana
merhamet et.*

Nigeh-bān-ı ümīd-i çeşmim oldu hūna müstağraḳ
O ism-i aʿzamıñ ḥaḳḳı İlähī ber-murād eyle

*Gözümün ümit bekçisi kana
batmış durumda. Ya Rab! O yüce
isminin ḥakkı için beni muradıma
vasıl eyle!*

N-2

Velehu

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Derdime düş olmayanlar derdimi bilmez benim
Yanmayanlar ʿaşka bir dem ḥālimi bilmez benim

*Derdime düşmeyenler derdimden bir
şey anlamaz. Bir an bile aşktan
yanmayanlar benim halimden
anlamazlar.*

⁵⁸⁵ "باسيانى" şeklinde yazılmıştır.

⁵⁸⁶ Sayfanın derkenarında "Bu luğaz bu rakamlardan maʿlūm olur: 256" ifadesi yazılıdır. Ayrıca bir sonraki sayfa olan 61b'de "Vaḳf-ı Ayete'l-Kürsī" başlığının altında rakamlardan oluşan bir tablo mevcut. Bu tablonun altına da "Gögüs tūṭulur içündür." notu düşülmüştür.

⁵⁸⁷ Bu başlık altında verilen 16 manzumenin 6.sı kıta, diğerleri nazımdır. Manzumeler arasında hiç murabba yoktur. Başlıklandırma, nazım şekilleri bakımından hatalıdır.

Ben senin gibi cefākār dilbere dil vermedim
Ta'n edenler āhımı āh yārımı bilmez benim

*Ben senin gibi zalim, cefa veren bir
güzele gönül vermedim. Ahımdan,
inlemelerimden dolayı beni
ayıplayanlar sevgilimi tanımazlar.*

N-3

Velehu

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Āh edersem bu felekler pāyidar olmaz baña
Sevdiğim cānım efendim yā ne yār olmaz baña

*Ah edersem, artık gökler benim için
sağlam olmaz. Efendim, canım
sevdiğim neden bana yar olmaz?*

Āşığın şeydā edip kan ağladır her bir nefes
Hāk-i pāy oldum yolunda şimdi ċār olmaz baña

*Aşığını çıldırtıp aldığı her nefeste
ona kan ağlatır. Onun yolunda
ayağının toprağı oldum. (Artık) bu
bana utanma vesilesi olmaz.*

N-4

Velehu

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Servilerden serv-i nāzım ser-bülend olsun da gör
Ruğlarında ebruvānī gül-menend olsun da gör

*Selvi boylu nazlı sevgilimi başı
yücelere vardığında gör.
Yanaklarındaki kırmızılık gül rengine
dönüşsün de o zaman gör.*

Zülf-i tarrārın perīṣān eylesün ċaqlım gibi
Ṭurresi gerdānıma bend ü kemend olsun da gör

*Sevgili yankesici saçlarını aklım gibi
darmadağın etsin. Saçlarını boynuma
kement gibi dolasın da o zaman gör.*

N-5

Velehu

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Meclis-ārā nev-zuhūr pür-ṣīveli şehbāzedir
Hāşılı dil-ḥāhım üzre sevdiğim bir tāzedir

*Sevgili; meclisleri süsleyen, yeni
ortaya çıkmış cilve dolu gösterişli
biridir. Özetle, sevdiğim gönlümün
arzuladığı gibi bir genç tazedir.*

Pīç u tābım bu benim gayre nigāh etme āmān

Başkasına bakma, aman! Zira benim

Dem-be-dem āh u fiğānım ey perī şehnāzedir

*telaşım, sıkıntım bundandır. Ey peri!
Sürekli ettiğim feryatlar, inlemeler
şehnaz makamındandır.*

Kt-4

Velehu

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir 'aceb sevdāsı var dil-i tıflı tırmaz müdām

*Sevgilinin o çocuk gönlünün acayip
bir sevdası var. Hiç durmaz, daima
bu fani gülbahçesinde (dünyada)
arzusunun yerine gelmesini ister.*

Bu fenā gülzārı içre kāmran olmak diler

Zāt-ı ādem böyledir ki gāfil-i endīşedir

*İnsanoğlu böyledir ki düşünme
gafleti içerisinde. Bir anlık
mutluluk için kendini perişan etmek
ister.*

Yek nefes lezzet için gör pāy-māl olmak diler

N-6

Ve minhü

62b

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şaf çekip gamzeleri şaf u gāzā niyyetine

*Sevgilinin bakışları savaşmak
amacıyla saf oluşturur. Niyeti nedir?
Acaba niyeti can almak mıdır?*

Cān mıdır kaşd-ı nigāhın 'acabā niyyeti ne

Baňa rām olmaz iseñ pādişehim hem-vār ol

*Sultanım bana itaat etmiyorsan (bari)
hep yanımda ol. (Bu yüzden) biz de
şimdi sefa sürme niyyetine cefa
çekelim.*

Biz de cevriñ çekelim şimdi şafā niyyetine

N-7

Ve minhü

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şevk-i bezm-i cilve-gāha yār tālībān okur

*Sevgili cilve meclisinin eğlencesinde
âşıklarını okur. Çalgıcılar da süz-nāk
makamını hep bir ağızdan yakıcı bir
şekilde okur.*

Süz-nākı bir ağızdan muṭribān sūzān okur

Ey cefacū nev-civānım şevkıña dā'im seniñ
Neyler ahenk eyledikçe besteler yārān okur

*Ey cefalı, taze genç sevgilim! Neyler
senin aşkının şevkiyle ahenk
eyledikçe seni sevenler de ondaki
besteleri okur.*

N-8

Ve minhü

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bütün 'ālem varıp h'āba niçün bīdāre ben qaldım
Şeb-i firqatde derd ile 'aceb gam-h'āra ben qaldım

*Bütün alem uykuya dalmışken neden
sadece ben perişan kaldım. Acaba
ayrılık gecesinde dertle (dolmuş
halde) gam çekmeye bir ben mi
kaldım?*

İlahā bu güneş-kārı murādım la be-kām eyle
Gönül āvāre vü şeydā dil ü pür-yāra ben qaldım

*Ya Rab! Arzu ediyorum ki bu
günahkārı arzusuna kavuşturasın.
Gönlü avare, çılgın ve yaralı olan bir
ben kaldım.*

N-9

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şeyhlerin olduğı gice gāyet ile hūb imiş
Şūrī vü ma'nide ammā hūb imiş maḥbūb imiş

*Şeyhlerin olduğı gece oldukça güzelmiş. Dış
ve iç görünüşüyle güzelmiş, sevilenmiş.*

Tālīm yāver olaydı rāz'olurdum ben daḥi
Feyz ile memlū imiş mevcūdlara mergūb imiş

*Talhim bana yaver olsaydı ben de razı
olurdum. O feyizle doluymuş, herkesçe de
sevilirmiş.*

N-10

Müfte'ilün Müfte'ilün Fā'ilün

Çok yaşadım böyle güzel görmedim
Geçdi günüm bir güzeli sevmedim

*Çok yaşadım, böyle bir güzel
görmedim. Günlerim geçti, fakat bir
güzeli sevmedim.*

Şimdi seniñ 'āşık-ı efkendenim

*Ben şimdi senin perişan olmuş,
çaresiz aşığım. Senin yolunda*

Cān verecek yoluña bir bendeñim

canını verecek bir kölenim.

N-11

Mefā'ılün Mefā'ılün Fe'ülün

Göñül ta'rif olunmaz bir belādır

*Gönül tarif edilemez bir beladır.
Çünkü gönül, açıklanamaz bir
maceradır.*

Ki zīrā şerhe gelmez mācerādır

Gönül dedikleri bir sırr-ı Yezdān

*Gönül dedikleri (şey) yüce Allah'ın
bir sırrıdır. Bunu, işaretleri görenler
bilir.*

Rumūzâtı bilenler āşinādır

N-12

Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılün

Bende oldum bendeyim ben hāzret-i üftādeye

*Kuluyum, ben aşkından çaresiz
kalmışın kuluyum. (Sevgili) lütfedip
bu kimsesiz zavallıya merhamet
gösterdi.*

Luṭf edip rahm eyledi bu bī-kes ü ālūdeye

Cān u dilden sa'y edip hizmetlerin kıldım kabūl

*Gönülden çalışıp hizmetlerini kabul
ettim. Ya Rab! Mutsuz Rāzī'yi
erenlerin katına yükselt.*

Yā İlāhī bir velāyet Rāzī-i nā-şādeye

N-13

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Cihānda 'āqıl ü dānā olam derseñ sükūt eyle

*Bu cihanda akıllı, bilgin olayım
dersen sus, konuşma. Ey can!
Kurtuluş yolunu bulmak istersen
konuşma, sessiz kal!*

Selāmet rāhını cānā bulam derseñ sükūt eyle

Sükūtuñ mūsikīyle pes maḳāmāt olmaḳ isterseñ

*Kendi sükütunun musikiyle makam
tutmasını ve bu zamanın şivesini
bilmek istersen sükūt eyle!*

Bu vaḳtiñ şīvesin hālā bilem derseñ sükūt eyle

N-14

Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılātün Fā'ılün

Sakla ey dil sır-ı aşkı zümre-i efsāneden
Vākıf etme derdiñe ifşā edersin yā neden

*Ey gönül! Aşkın sırrını dillere
düşmüş, meşhur olmuş kişilerden
sakla! Neden derdini ifşa edesin ki?
Onları derdinden haberdar etme!*

Şad hezārān nuşh u pend etdim saña kār etmedi
Himmet umarsın acebdür bir alay bī-gāneden

*Sana binlerce nasihatte bulundum,
fakat kār etmedi. Tuhaftır ki sen bir
grup yabancidan yardım beklersin.*

N-15

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dem-be-dem bahtın küşād ömrün ziyād olsun begüm
Kim saña yavuz suñarsa nā-murād olsun begüm

*Beyim! Daima bahtın açık, ömrün
uzun olsun. Kim sana kötü bir şey
sunarsa muradı yerine gelmesin
beyim!*

Hazret-i Haq dü-cihānda ber-murād etsin seni
Zātiña tevķir edeniñ gönli⁵⁸⁸ şād olsun begüm

*Yüce Allah iki cihanda seni
muradına nail etsin. Beyim, seni
takdir edenin, yüceltenin gönli
mutlulukla dolsun!*

63b

Müfredāt-ı Mecāziye

1

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Gice aldım o mehi sineye cevvin çekerek
Neler etdi neler āh diyemem kimseye şabāh

*Verdiği cefayı sineye çekerek o ay
yüzlüyü gece yanıma aldım. Ah!
Sabahleyin onun (gece boyunca)
neler yaptığını kimseye söyleyemem.*

2

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Al giyip allar şarınma rüy-ı gülgün üstüne
Kanlı zālīm kana girme kan olur kan üstüne

*Al elbiseler giyip gül renkli yüzünü
allarla örtme. Ey kanlı zalim,
kimsenin kanına girme! (Allar
giyersen) kan üstüne kan olur.*

3

⁵⁸⁸ Vezin ve anlam gereği "gönül" olarak yazılan bu kelime "gönli" şeklinde okundu.

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Dil-i divāne oldum bir görüşte ol dil-ārāya
Gönül rüsvā-yı aşk olmuş gezer araya araya

Gönül, o gönül süsleyen sevgiliye bir görüşte divane oldu. Gönül, aşkından dolayı rezil rüsva olmuş, araya araya dolanmakta.

4

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bu kadar rühşat ne verdiñ gamze-i cellādına
Ālemi kırdı geçirdi bakmadıñ feryadına

O cellat bakışlarına neden bu kadar izin verdin? Onlar herkesi kırdı geçirdi. (Sen ise) hiç kimsenin feryadına aldırmadın.

5

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

H'ābım içre gördüğüm rü'yâyı ta'bîr eyledim
Bir 'arūs-ı nāzenîni sîneye çeksem gerek

Uyurken gördüğüm rüyayı tabir ettim. Nazlı bir geline tahammül etmem gerekiyormuş.

6

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Tecrübe etme güzeller fendini olmaz hesāb
Sen tevāzu' üzre ol hātemlik et yalvar yakar

Güzellerin hilelerini, numaralarını tecrübe edeyim deme! O hesap edilmez. Alçak gönüllü ol, geride dur ve yalvar yakar.

7

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir şefî'im yok beni sultānıma ta'rîf eder
Bu meseldir öksüz oğlan nāfesin kendi keser

Beni sultanıma tarif edecek bir arabulucu yok. Atasözüdür: Öksüz oğlan göbeğini kendisi keser.

8

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Şakın terk-i diyār etme başıñ bir taşā gelmezse
Çekilmez gurbetin kahrı zarūrî başā gelmezse

Başına ibretlik bir gelmedikçe sakın memleketini terk etme. Çünkü bir mecburiyet olmadıkça gurbetin kahrı çekilmez.

9

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Vākıf oldum tālî'imde bir 'aceb esrâra ben
Ugradır bahtım beni çarşambadan çarşambaya

*Talihimin tuhaf sırlarına vakıf
oldum. Talihim beni çarşambadan
çarşambaya götürür.*

10

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ɛoc başın sağlığına küllî yanı kurbân eyle
Bu fenâ âlemine geldigime degse hemân

*Kendi başının sağlığı için her tarafı
feda et. (Tüm bunlar) bu fani
dünyaya geldiğime (keşke) degse!*

11

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir şerâre düştü cāna dā'imā sūzân olur
Kimseler vākıf degildir derdimi Allāh bilir

*Gönlüme bir kıvılcım düştü, gönlüm
sürekli yanmakta. Derdime hiç kimse
vakıf değil, derdimi (sadece) Allah
bilir.*

12

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Niyāz etdim cefākārım mürüvvat etmediñ aşlā
Benim cānıma bir âteş bıraktıñ yanmada dā'im

*Cefakar sevgilim! Sana yalvardım,
ama sen asla cömert davranmadın.
Gönlüme bir ateş bıraktın, daima
yanmaktadır.*

13

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ta'rîf olmaz sır-ı aşkı eylesem şerh ü beyân
Bir belâdır kimseler vākıf degil lezzâtına

*Aşkın sırrını açıklamak istesem bu
tarif edilemez. Zira aşk bir beladır,
hiç kimse de onun lezzetine vakıf
değildir.*

14

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rāzî-i nāzik-mizāce söyleme derd ü kışşasın
Kendi derdi kendine gāh az gelir gāh çok gelir

*Nazik tabiatlı Rāzî'ye derdini,
hikayeni anlatma. Zira onun kendi
derdi kendisine bazen az gelir, bazen
çok.*

15

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hālime vākıf iken āh bir teraḥḥum etmedi
Zālīm ü gaddār imiş āteş bıraḳdı cānıma

Ah! Ne halde olduḡumu bildiḡi halde
hiç merhamet göstermedi. Zalim ve
gaddar imiş, gönlüme ateş düşürdü.

16

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hāk-i pāye yüz sürüp kıldım saña ḥālim beyān
Hiç teraḥḥum etmediñ āteş bıraḳdıñ cānıma

Ayaḡının topraḡına yüzümü sürüp
halimi ona anlattım. Hiç merhamet
göstermedin, gönlüme ateş düşürdün.

17

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çok tazallum eyledim cānā saña kār etmedi
Gelmediñ güldürmediñ āteş bıraḳdıñ cānıma

Ey can! Sana çok sızlandım,
şikayette bulundum; fakat hiçbir işe
yaramadı. Gelmedin, güldürmedin,
gönlüme ateş düşürdün.

18

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnda sakla derdiñ sen şaḳın ifşā-yı rāz etme
Acırlar zāhiren ammā gülerler ma'nevi şeksiz

Derdini içinde sakla! Sırrını sakın
ifşa etme. Acımuş görünürler, ama
şüphesiz içlerinden gülerler.

19

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şöyle sermest-cihānım bī-rūḡ şanur her bir gören
Allāh Allāh başka ʿālem eyledi sevdā beni

Şöyle bir cihanın sarhoşuyum, her
gören beni ruhsuz sanır. Allah Allah!
Sevda beni başka bir alem eyledi.

20

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

64a Nā-ümīd oldum ḡayāt-ı şūrīden derdim füzūn

Bu gösterişli, fani hayattan
ümitsizliğe düştüm, derdim çok. Hiç

Kimse vākıf olmadı ifşası müşkil bir belā

kimse derdime vakıf olmadı, (öyle bir dert ki) anlatılması zor bir bela.

21

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şahn-ı dilde bir ateş yakdım elimle cānıma
Tā kıyāmet haşr olunca nūr olur kabrim benim

Gönül meydanıma kendi elimle canımı yakacak bir ateş yaktım. (Böylece) kıyamet gününe kadar kabrim nurla dolup aydınlanır.

22

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Seyr içinde yār teşhīş eyledim agyār ile
Böyle derdi bir daği göstermesin⁵⁸⁹ Allāh baña

Sevgiliyi başkalarıyla gezerken gördüm. Böyle bir derdi Allah bir daha bana göstermesin.

23

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Kendi ta'lim eyledi dil şaydını cānān baña
Ben çerāğ oldum sevilmeğe resm-içün maḥbūbeme

Sevgili gönül avcılığını bizzat kendisi bana öğretti. Sevilmenin usulünü öğrenmek için sevgilime mum oldum.

24

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Cānıma kār etdi gayrī ḥasretiñ yeter amān
Dīde-i dünyā ile bir kerre görsem ben hemān

Hasretin artık canıma kar etti. Yeter, aman! (Keşke onu) dünya gözüyle sadece bir kere görebilsem.

25

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnī ıştırābım şerḥ olunmaz eylesem ifşā
Hemān Allāh kaldı çāresi gayri devā olmaz

Gönlümdeki ıstırabı ortaya koysam kimse onu açıklayamaz. Onun çaresi sadece Allah'tır. Başka hiçbir şey ona deva olmaz.

26

⁵⁸⁹ göstürmesin: göstermesin

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

Firākıñ hasretiyle tākātım tāk oldu ey mehrü
 ʿAceb bir gün olur mı ki mülākāt olduğun görsem

Ey ay yüzlü güzel! Senin ayrılığının acısından bende takat kalmadı. Acaba benimle görüştiğini görmek bir gün bana nasip olur mu?

27

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

Hiredār etdi dü dīdem gül cemāl-i pertevi
 Nūr-ı maḥẓ olmuş güzellik mesnedin tutmuş tamām

Sevgilinin gül yüzünün güzelliği iki gözümü fersiz kıldı. Güzellik onun dayanağı olmuş; o halis, katışıksız bir nur olmuş.

28

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

Ben öğretdim şadım üzre cilveniñ envā'ını⁵⁹⁰
 Şimdi adam yerine koymaz beni etmez ḥitāb

Başımın üstüne koyup ona cilvenin her türlüünü ben öğrettim. O ise şimdi beni adam yerine koymaz, benimle konuşmaz.

29

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün

Şīve vü nāzı müselleḡ kahr u istiğnāsi çok
 Cevrine tākāt getirmek emr-i muḥāl oldu baña

Nazı, işvesi kabul edilmiş. Kahrı ve nazı çok. Onun cefasına dayanmak bana imkansız oldu.

30

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

Seniñ sevdā-yı ʿaşkıñla lisāna geldim ey mehrü
 Günāhkār olduğum bildi gerek a'lā gerak ednā

Ey ay yüzlü güzel! Senin aşkının sevdasıyla dile düştüm. Büyük küçük herkes günahkar olduğumu bildi.

31

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

⁵⁹⁰ Bu dize vezne uymamaktadır.

Yāri gördüm geldi cānım ağızıma bî-iştibāh
Bir ramağ kaldı tenimden çıkmaya rūhum hemān

Sevgiliyi gördüğümde korku ve heyecandan neredeyse ölecektim. Şüphesiz ruhumun bedenimden çıkmasına ramak kaldı.

32

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Huķūķ-ı mā-meżāyı luţfuñ-ile gel helāl eyle
Yarın rūz-ı rūst-ā-hīzde beni rūsvā-yı ʿām etme

Geçmiş zamanın hukukunu gel lütüfedip helal eyle. Yarın mahşer gününde beni herkese rezil etme!

33

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Cilve-i cünbişleriñ rūz u şebde dā'imā
ʿAklıma geldikçe mecnūn etmede her an beni

Sürekli, gece gündüz, sevgilinin hareketlerindeki cilve aklıma gelmekte. Bunlar aklıma geldikçe de her daim beni mecnuna döndürmekte.

34

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

O rütbe-i sūz-nākım āteş-i cevri-i felekden kim
Benim āh u enīnimden zemīn ü āsumān tidrer

Feleğin cefasının ateşinden kaynaklanan yangınım o derecedir ki ahımdan, inlememden yeryüzü ve gökyüzü titrer.

35

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bu felekde kāmın almış sāl-ḥurde pīr iken
Tıfl-ı dil kurtulmadı hiç şīve-i maḥbūbeden

Bu dünyada arzusuna kavuşmuş çok yaşlı bir ihtiyar iken gönül çocuğu sevgilinin cilverlerinden hiç kurtulmadı.

36

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Hücum-ı dīde-i eşküm döküp dildāra bildirmem
Düşersem pāyına dermānına ben yāre bildirmem

Gözyaşımın gözlerime hücum etmesini sevgiliye bildirmem. Derman olması için ayağına düşersem (yine de) sevgiliye bildirmem.

37

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bağlanıp kevnine girsem ben kibārın fayda yok
Tālīm ne ise taqdīr yerini bulsa gerek

Büyüklerle bağlanıp onların dünyasına girsem yine de fayda yok. Talihim neyse kaderim nasılsa yerini bulacaktır.

38

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Serbesāne söyleme Rāzī sözi serbeslenip
Serbestiyet adama gāhi gelir gāhī gider

Rahat davranıp serbestçe sözünü söyleme. Serbestlik insana bazen gelir bazen gider.

64b

Müfredāt-ı Hākīkiye

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnī ıştırābım şerh olunmaz eylesem ifşā
Hemān Allāh kaldı çāresi gayri devā olmaz⁵⁹¹

Gönlümdeki ıstırabı ortaya koysam kimse onu açıklayamaz. Onun çaresi sadece Allah'tır. Başka hiçbir şey ona deva olmaz.

39

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnda şakla derdi şakın ifşā-yı rāz etme
Acırlar zāhiren ammā gülerler ma'nevī şeksiz

Derdi içinde sakla, kimseye duyurma. (Eğer duyurursan) sana görünüşte acırlar, ama hiç şüphesiz içlerinden de gülerler.

40

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Derūnī gıll u gışdan pāk edince ben de mahv oldum
Neler çekdim bulunca arayıp rāh-ı su'ādāyı

Gönlü dedikodudan temizleyinceye kadar ben de mahv oldum. Mutluluk yolunu arayıp buluncaya dek neler çektim!

41

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

⁵⁹¹ 25. müfreddir. Mükerrer müfred olduğundan numaralandırmaya dahil edilmemiştir.

Olursa derdime dermān baña feyz-i İlāhiden
Ki zīrā tutmadık dāmen mi kaldı ben olur şandım

*Derdime derman olursa yüce
Allah'ın feyzinden olur. Çünkü
derman olacağını sanıp da
tutmadığımız etek kalmadı.*

42

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ümīdim kesmezim aşlā Raḥīm ismini fikreyle
Ki zīrā çāresiz kaldım perīşān oldu aḥvālim

*Senin "Rahim" ismini
düşününce senden asla ümidimi
kesmem. Çünkü çaresiz kaldım,
halim perişan oldu.*

43

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ḥudāvendā kerem bābın küşād et fazl-ı luṭfuñdan
Ne ḥikmet ma'nevī sūrī baña bir feth-i bāb olmaz

*Ya Rab! Lütfunla, faziletinle
bana cömertlik kapını aç. Ne
hikmettir ki bana ne gerçek ne
de manevi bir kapı açılır.*

44

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün

Rāzī-i nā-puḥteye çekme āḥıñ bī-hüdedir
Ṭālī'i yāver degil bī-çāre çok sa'y eyledi

*Tecrübesiz Rāzī için ah etmen
boşunadır. Zira o çaresiz çok
çalıştı, ama talihi ona yardım
etmez.*

45

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ne şāhāndan ne mīrāndan ne Hızır u ğavs-ı a'zamdan
Beşerden isteme aşlā murādı iste Mevlā'dan

*Ne sultanlardan ne beylerden
ne Hızır ne de zamanın
aliminden hiç kimseden asla
bir şey isteme. Sadece
Mevla'dan iste.*

46

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Füyūzāt-ı İlāhiden eger feyz almak isterseñ
Şakın ayrılma ey Rāzī tevekkül bābını bekle

*Ey Rāzī! Allah'ın feyzinden
nasiplenmek istersen sakın
tevekkül kapısından ayrılma,
orada bekle!*

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

İlāhî fazl u luṭfuñdan kerem kıl feyz-yāb eyle
Bu 'aciz bendeñe yā Rab ḳarīben feth-i bāb eyle

*Ya Rab! Cömertliğinle bizi
faziletinden ve lütfundan
nasıplendir. Bu aciz kuluna
bir an önce kapılarını aç.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Derdime hiç çāre yokdur çāresi āh eylemek
Çāresiz derdiñ ṭabībi her nefes vāh eylemek

*Derdimin hiç çaresi yoktur. Tek
çaresi ah etmektir. Bu çaresiz
derdin doktoru da her nefeste vah
eylemektir.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Neyleyim dünyā-yı dūnuñ 'ariyet eşvābını
Başına çalsun felek iḳbāl-i nā-hemvārını

*Bu alçak dünyanın ödünç
elbisesini neyleyeyim. Felek alsın
şu çarpık talihini başına çalsın.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Cān u dilden bir niyāz etdim cenāb-ı 'izzete
Fazl u luṭfundan ümīdim üzre ḳıldı ber-murād

*Yüce Allah'a gönülden yalvar-
dım. Ümit ettiğim gibi beni
faziletinden, lütfundan nasıplen-
dirdi.*

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Olursa derdime dermān baña feyz-i İlāhiden
Ki zīrā tutmadıḳ dāmen mi ḳaldı ben olur şandım⁵⁹²

*Derdime derman olursa yüce
Allah'ın feyzinden olur.
Çünkü derman olacağını sanıp
da tutmadığımız etek kalmadı.*

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Her cihetle 'acizim ḫālim benim ḡāyet ḫarāb

*Her bakımdan acizim, halim çok
kötü. Ey alemlerin Rabb'i olan
Allah'ım! Lütfunla, yardımınla*

⁵⁹² 41. müfreddir. Mükerrer müfred olduğundan numaralandırmaya dahil edilmemiştir.

Yā İlahe'l-ālemīn fazlūñla eyle kām-yāb

beni bahtiyar et.

52

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ben neler çekdim bu şeb derd ü elemle tā seher

*Bu gece sabaha kadar dertten,
kederden neler çektim! Hiç kimse
bu yanan gönülden haberdar
olmadı.*

Kimse āgāh olmadı hīç bu dil-i sūzāneden

53

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ġāfil olma tır-i āhım temreniñden kıl hazer

*Gafil olma! Ah okumun ucundan
kendini koru. Gökler sağlam kalmaz;
ahım gökleri, duvarları deler geçer.*

Pāyidār olmaz felekler çarḥ u divārdan geçer

54

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Hezār sa'yi etdim müfīd olmadı şūrīde

Niyāz-ı ma'nevīyle kesdirip ḥāşıl merām oldum

55

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

65a Kimseyi yār-ı ḥaḳīḳī şanma sen beyhūdedir

*Kimseyi gerçek dost sanma, hepsi
boştur, yalandır. Kişiye olsa olsa
mürşīd-i kāmīl dost olur.*

Mürşīd-i kāmīl olur yār olur ise adama

56

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çille-i cevre taḥammül eyle feryād eyleme

*Çektiğin cefanın çilesine
taḥammül et, feryat etme.
Yaratan ve rızık veren yüce Allah
bir gün merhamet eder.*

Raḥm eder bir gün saña ḥalk eyleyen perverdigār

57

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Her kelāma put edince añla sen güftārın
Söyleme beyhüde söz demesiñler jāj-ḥāy⁵⁹³

*Her söze tepkisiz kalmasından
ötürü sen kendi sözünü anla. Boş
konuşma ki sözlerine manasız
demesinler.*

58

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Saña lāzım mıdır ğayrıñ umūrın düşüña almak
Gemisin kırtaran kıbdan budur derler yetişmez mi

*Başkasının işleriyle
ilgilenmek sana lazım mıdır?
Gemisini kırtarana kaptan
derler. Yetmez mi?*

59

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Zamān-ı ʿālemi bildim diyen kız-b-i şarīḥ eyler
Zamān başka zamān oldu zāhir eylemek muḥāl

*Ben bu zamanı anladım diyen
açıkça yalan söylemektedir.
Zaman başka zaman oldu. Bunu
göstermek imkansızdır.*

60

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Bu devriñ sırrına vākıf olan ʿirfāna ʿaşk olsun
Ne yār belli ne ḥöd aġyār şaḫın fāş etme esrārıñ

*Bu zamanın sırrına vakıf olan
anlayışa, irfana aşk olsun. Bu
zamanda ne dost ne düşmen
belli. Sakın sırlarını açık etme.*

61

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

ʿAqlıñı başıña derc et cān u dilden kıl niyāz
Hem-zebānıñ duymasıñ kalb-ile eyle bir duʿā

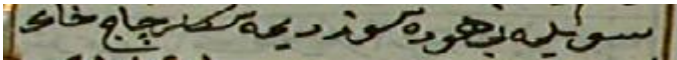
*Aklını başına topla! Candan,
gönülden dua et! Seninle aynı dili
konuşanlar duymasın, içten bir
dua et!*

62

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

65b Varıp beyt-i Ḥudā'ya cān u dilden bir niyāz etdim

Allah'ın evine varıp candan,

⁵⁹³
yazılmıştır.

"jāj-ḥāy" kelimesi "çāc-ḥāy" şeklinde

‘Arafāta çıkınca vāşıl oldum cümle maķşūda

*gönülden dua ettim. Arafat'a
çıkınca tüm arzularıma
kavuştum.*

63

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Hāk-i pāy-ı ‘izzetiñi rüyıma kıldım niķāb

Yā Resūlallāh şefā‘at eyle Rāzī bī-kese

*Mübarek ayağının toprağını
yüzüme örtü yaptım. Ya
Resulallah! Bu kimsesiz Rāzī'ye
şefa‘at eyle.*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Neyleyim dünyā-yı dūnuñ ‘āriyet eşvābını

Başına çalsun felek iķbāl-i nā-hemvārını⁵⁹⁴

*Bu alçak dünyanın ödünç
elbisesini neleyeyim. Felek alsın
şu çarpık talihini başına çalsın.*

64

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Vaķt-i hālī saña ta‘rīf etmege yoķdur cevāz

Sen tefekkür eyleyip mizāna çek ‘ırfān ile

*İçinde bulunduğumuz zamanı
sana tarif etmeye izin yoktur. Sen
düşünüp anlayışınla, ırfanıyla onu
tart.*

65

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Nā-bedīd oldu cihāndan merķamet dedikleri

Görmüşü kimyā gibi işidenler pek ķalīl

*Merhamet dedikleri şey cihanda
kayboldu. O kimya gibidir.
Göreni de duyanı da oldukça
azdır.*

66

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Dehşet-i āhım o rütbe kıldı lerzān ‘ālemi

Şiddetinden Kāf u ‘Anķālar perişān oldular

*Ahımın şiddeti alevi öyle bir
titretti ki onun şiddetinden Kaf
dağları ve Anka kuşları bile
perişan oldu.*

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

⁵⁹⁴ 49. müfreddir. Mükerrer müfred olduğundan numaralandırmaya dahil edilmemiştir.

‘Aklıñı başıña derc et cān u dilden kıl niyāz
Hem-zebāñıñ duymasıñ alb-ile eyle bir du‘ā⁵⁹⁵

*Aklını başına topla! Candan,
gönülden dua et! Seninle aynı
dili konuşanlar duymasın, içten
bir dua et!*

Mecāziye

67

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

66a Sükker-i and-i lebiñ ey mīr-i leben-zāde āh
Gerçi emdim ise geldi şimdi burnumdan benim

*Ey süt çocuklarını başı! Ah!
Gerçi senin dudağının balını
emdim, fakat şimdi burnumdan
geldi.*

68

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

Benim cürm ü günāhım āmetimle pes berāberdir
Seniñ ‘afv u kerīmiñ bende-gāna başdan aşmışdır

*Benim suçum ve günahım
şimdi boyumla eşit olmuştur.
Senin rahmetin ve cömertliğin
ise kullarının başını aşmıştır.*

69

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Māh-ı şevvāl mātem oldu Rāzi-i bī-āreye
Göz göre maħbūbesin teslīm-i a‘dā eyledi

*Çaresiz Rāzī’ye şevval ayı matem
ayı oldu. Göz göre göre
sevgilisini düşmana teslim eyledi.*

70

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Rāzi-i şeydā gibi şeydā bulunmaz şimdi hī
Var ise dünyāda yokdur ‘ubāda belki buluna

*Şimdi divane Rāzī gibi bir divane
hi bulunmaz. Varsa da bu
dünyada değildir, belki öbür
dünyada bulunur.*

71

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Hıyre-dār etdi dü dīdem kevnı yā cevvalē-veş

*İki gözüm kendisini dolaşan biri
gibi alıcı kıldı. Ben o hamamın
kızılığından ve güzelliğinden*

⁵⁹⁵ 61. müfreddir. Mükerrer müfred olduğundan numaralandırmaya dahil edilmemiştir.

‘Ayn-nūr şandım o hüsni ü humret-i germâbeden⁵⁹⁶

onu göz nuru zannettim.

Müfredât-ı Hâkikiye

72

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

67a Terk ederseñ kalb evinden dü cihân âlâyişin
Dem-be-dem feyz-i Hudâ'dan hisse-dâr olmağdasın

İki cihanın gösterişini kalp
evinden atarsan bazen yüce
Allah'ın feyzine hissedar
olursun.

73

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kim vücūd şehrine kılsa taşarruf zâhidâ
On sekiz biñ 'âlemiñ hâline eyler ittılâ'

Ey zahit! Kim vücut ülkesine
sahip olursa on sekiz bin alemin
halinden haberdar olur.

74

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Cân u dilden zâr u giryân olduğum Allâh bilir
Zât-ı pāk-i Hâk için hem ne revâdır güft ü gû

Candan, gönülden ağladığımı
Allah bilir. Yüce Allah'ın temiz
zâtı için dedikodu yapmak nasıl
uygun olabilir ki?

75

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ger çekip töldursam ey dil ben kemân-ı kudreti
Himmet-i tîrime olmaz kûh u şahrâ pâyidâr

Ey gönül! Eğer ben kuvvet
yayını çekip doldurursam
okumun gücü ve şiddetiyle
dağlar ve çöller sağlam
kalmaz.

76

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dest-i 'isyânımdan ey dil ger küşâd etsem ne sūd
Nist-i demren tîr-i istihkākımız kılmaz güzer

Ey gönül! İsyan elimi açsam ne
fayda! Temren yok, hak
ettiğimiz ok bizden geçmiyor.

⁵⁹⁶ Bu beyitten sonra gelen 66b sayfasında "Vağf-ı Külâh-ı İlâh" başlıklı bir tablo mevcuttur.

77

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Luṭf-ı Hāḳ'dan nā-ümīd olma şaḳın ey dil hemān
Sen tevekkül bābının derbānı ol da seyre bak

*Ey gönül! Allah'ın yardımından
hemen ümidini kesme.
Tevekkül kapısının kapıcısı ol
ve seyredip bekle.*

78

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Şaḳın hem-meclis olma şūfī-i ḥōd-bīn ile bir dem
Riyāz-ı cennete girseñ anuñla imtizāc olmaz

*Sakın kendini beğenmiş sofı ile
bir an bile aynı mecliste
bulunma. Onunla cennet
bahçesine bile girsen
uyuşamazsın.*

79

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Āb-ı rahmānī gerek bu āteşim teskīnine
Eşk-i kerīm daḥi müzdād etdi āhım şu'lesin

*Bu ateşimin sönmesi için rahmani
bir su lazım. Çokça döktüğüm
gözyaşı dahi ahımın ateşini
(söndürmek yerine) arttırdı.*

80

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Zerre-i nāḳīziñe düşse ziyā-yı perteviñ
Ey veliyyu'n-ni'metim görseñ ḥaḳır kemteriñ

*Ey velinimetim! Senin yüzünün
nuru kıymetsiz kulunun bir
zerresine düşse sen o zaman bu
değersiz kulunu gör.*

81

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şıdk vārım cümlesi gitsin efendim yoluña
Neye ben lāyık isem sulṭānım eyle kuluña

*Tüm varlığım senin yoluna gitsin
efendim! Sultanım, ben kulun
neye layık ise onu eyle!*

82⁵⁹⁷**Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün**

Tābe-i hicrānda ey dil puht'lenenlerden misin

Meclis-i 'irfānda yoḥsa suht'lenenlerden misin

*Ey gönül! Ayrılık tavaında
pişenlerden misin, yoksa irfan
meclisinde yananlardan
mısın?*83⁵⁹⁸

Pāy-ı ḥurremde rūz u şeb āh u fiḡānım kim bilir

Der ü divārı ditrer şūfiyyeniñ āmīn diyü

*Sevinçli, uğurlu hallerde gece
gündüz çektiğim ahı, fiḡanı
kim bilir? Amin demekten
sufilerin kapısı ve duvarı
titrer.*

84

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ḥāl-i 'ālem şimdi cānā ikiden ḥālī degil

Biri me'mūl biri ḥavf bu ikiden ḥālī degil

*Ey can! Alemin hali ikiden başka
değil. Biri umut biri korku, bu
ikisinden başka bir şey değil.***Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün⁵⁹⁹**

Sükker-i ḡand-i lebiñ ey mīr-i leben-zāde āh

Gerçi emdim ise geldi şimdi burnumdan benim

*Ey süt çocuklarının başı! Ah!
Gerçi senin dudağının balını
emdim, fakat şimdi
burnumdan geldi.*

85

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Murād bāb-ı dil-ārāya varıp secde kılmaktır

Benim seyr-i Sitāmbol 'aynıma bir kıl kadar gelmez

*İsteğim, sevgilinin kapısına
varıp secde etmektir. Benim
İstanbul'u gezmemin
gözümde bir kıl kadar değeri
yoktur.*

67b

Müfredāt-ı Mecāziye

86

⁵⁹⁷ puht'lenenlerden misin: puht'lenenlerden misin / suht'lenenlerden misin: suht'lenenlerden misin
(Vezin gereği bu kelimelerden bir hece düşürülmüştür.)

⁵⁹⁸ Bu beytin vezni Klāsik Türk Edebiyatında kullanılan hiçbir aruz kalıbına uymamaktadır.

⁵⁹⁹ 67. müfreddir. Mükerrer olduğundan numaralandırmaya dahil edilmemiştir.

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün

Müjdegānı k̄aparım diyü hemān bād-ı şabā
Seherī geldi yetişdi haber-i yārim ile

*Sabah rüzgarı hemen bahşışı
k̄apmak için sabah vakti
sevgilimin haberini bana
yetiştirdi.*

87

Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlün

Ben sürerdim at u fîli şāhına ferzīn ile
Nāzenīnim nāz ile māt eyledi açmazdan

*Ben; at, fil ve vezirle onun
şahını sıkıştırmışken nazlı yarım
nazıyla beni açmazdan mat etti.*

88

Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlün

Pirehen giydikde bulmaz isteyen nāzdan
Sīne-i sīmīnini seyr etdir açmazdan

*GöMLEK giydiğinde isteyen senin
nazından dolayı bulamaz diye
gümüş göğsünü açmadan
seyrettir.*

89

Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlâtün Fā'îlün

Şöyle bir āh u enīnim var benim bu günde kim
Sevdiğim cānım efendim nāzenīnim nā-mizāc

*Bugün benim öyle bir ahım,
inlemem var ki... Çünkü benim
sevgilim, canım efendim bugün
keyifsizdir.*

90

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

Derūnumda iki nüktem temennī eyliyor yāre
Biri dildir biri esrār fedādır ol sitem-kāra

*İçim sevgiliye iki söz söylemeyi
temenni ediyor. Biri gönüldür,
biri de onun sırlarıdır. İkisi de o
zalim sevgiliye feda olsun.*

91

Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün Mefā'îlün

Bugün dīvān-ı devletde t̄urup şaf-ı ni'ālīnde
Efendim āfītāb-āsā hele ben bir güzel gördüm

*Efendim! Bugün ben, devlet
meclisinde, en alçak yerde şaf
oldum. Sanki ben güneş gibi bir
güzel gördüm.*

92

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bendeñe ẖör bakma cānā sevdiğim şīrāne baḳ

Aç gözün̄ eyle naḳar merd iseñ merdāne baḳ

*Ey can! Ben kuluna hor bakma.
Sevdiğim! Arslana yaraşır şekilde
bak. Gözünü aç da bak. Eğer
yiğitsen yiğitlere yaraşır şekilde
bak.*

93

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Raḥşā meydān vermede vardır velī merdānelik

Nā-hüner esb-ile da'vā eylemek beyhüdedir

*Atı meydana sürmekte bir
yiğitlik vardır, ama yeteneksiz
at ile bir dava gütmek de
boşunadır.*

94

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Farāş-ı nāzenīni ẖiç beğenmezken vaṭanlarda

‘Acebdir ḥāk-nişīn oldum düşüp gurbete ḥānlarda

*Vatanımızda nazlanan hizmet-
çiyi hiç beğenmezken, tuhaftır
ki, şimdi hanlarda, otellerde
gurbete düşüp dilenci oldum.*

95

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ḥālī üzre cümleye ikrām olur bu ḥānede

Ah edeb ḳadrini bilmez bī-edeb miḥmān ne güç

*Bu hanede herkese hali neyi
gerektiriyorsa o şekilde ikram
yapılır. Ah! Edebin kıymetini
bilmeyen edepsiz misafiri
ağırlamak ne kadar zor.*

96

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ser-i fermānber-i ‘aşḳım Şeh İsmā'il'e cānā

Ne sekide ne bismil-gāh ne yirde dirse ḳurbānım

*Ey can! Şah İsmail'e duyulan
aşḳta en itaatli olan benim.
Sekide ya da salhanede fark
etmez, nerede derse ona
kurbanım.*

97

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hıyre-dār etdi dü dīdem gūyiyā cevvēle-veş
Nār-ı nūr şandım o hüsni hūmret-i germābeden

*İki gözüüm kendisini daima
gezen biri gibi alıcı kıldı. Ben
o güzelliği hamamın verdiği
kızılıktan dolayı nurdan bir
ateş sandım.*

98

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Vefā semtine rāhıñ uğrar ise ey sitem-kārım
‘Azīz başıñ için anda n'olur cüz'ice eglenseñ

*Ey zalim! Vefa semtine yolun
düşerse aziz başın için ne olur
orada birazcık bekle.*

99

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Eger bir gün dañi ‘ömrüm var ise nā-ümīd olmam
Efendimiñ hayāliyle elim böğrümde qalmışdır

*Bir gün bile ömrüm kalsa yine
de ümitsiz olmam. Efendimin
hayaliyle elim böğrümde
kalmıştır.*

100

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Eger hāl-i perīşānım efendim bilmek isterseñ
Fırāk-ı sūz-ı hecriñle elim böğrümde qalmışdır

*Efendim! Eğer perişan halimi
bilmek istersen bil ki senden
ayrı kalmanın verdiği acıyla
elim böğrümde kalmıştır.*

101

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Ne mümkün ehl-i kâle añladam hāl-i perīşānım
Dem-ā-dem sūz-ı hicrānla yanar cevvēle-veş cānım

*Söz ehline perişan halimi
anlatmam mümkün değil.
Daima canım ayrılık ateşiyle
cayır cayır yanar.*

68a

Mecāzī

102

Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün Mefā'ılün

Sūhan aralık eyler āşinālıklar nezāketle
Sitānbol'uñ zenānı āh qordan olduğun dandır

*Söze ara verilir, tanışmalar
nezaketle olur. Ah,
İstanbul'un kadınlarının
ateşten olduğundandır.*

103

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Sitānbol'un zenānınıñ ne esrār şīve vü nāzı⁶⁰⁰
Hele tefhīm olunmaz k̄āle gelmez bir huşūşdur bu

*İstanbul'un kadınlarındaki
işve ve nazın sırrı nedir? Bu
açıklanamayan, dile
getirilemeyen bir hususdur.*

104

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

‘Azm edersen şahn-ı Kāgıd-hāne'ye ey bī-vefā
Mirhor Kaşrı'ndayım bir nīm nigāh eyle baña

*Ey vefasız! Kağıthane meyda-
nına gelmeye niyetlenirsen bil
ki ben Mirhor Kasrı'ndayım.
Bana şöyle bir yarım bakış at.*

105

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Āb-ı Kāgıd-hāne gibi çağlasın bu gözlerim
Rūy-ı yāri görmek için yılda birkaç kerrecik

*Yılda birkaç kere sevgilinin
yüzünü görmek için gözlerim
Kağıthane suyu gibi çağla-
makta.*

106

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Gel beru ey āşık-ı ğam-hāre gezme serseri
Hūri vü ğilmānı seyr et şahn-ı Kāgıd-hāne'de

*Ey kederli āşık! Beri gel,
serseri serseri gezme. Kağıt-
hane meydanındaki hurileri ve
gılmanları seyret.*

107

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şahn-ı Kāgıd-hāne'de şūrīde hūrīler görüp
Nūr olur evvel bahārda çeşm-i hūn-hārım benim

*Baharda, Kağıthane meyda-
nında āşık huriler gören kanlı
gözüm nurla dolar, parıldar.*

600

Metinde “şīve-i nāzı” olarak yazılan ifade anlam gereği “şīve vü nāzı” olarak okunmuştur.

108

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Beni zıncır-i zülfiñe giriftâr eylediñ ey şüh
Bu Râzî mest-i lâ-ya'kıl 'aceb şeydâ mıdır bilmem

Ey baştan çıkarıcı güzel! Beni saçlarının zincirine bağladın. Bilmem acaba bu Râzî sarhoş olup aşkından çılgına mı dönmüştür.

109

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Cemāl-i perteviyle dil sarâyını tutuşdurdu
Döküp âb-ı sirişki pençe-i himmetle başdırdım

Yüzümün güzelliğiyle gönül sarayımı tutuşturdu. Gözyaşı döküp onun yardım pençesiyle o yangını bastırdım.

110

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ruḥları âlında gördüm ebruvānî gül gibi
Tağılır üstüne kākül gūyiyā sünbül gibi

Sevgilinin yanaklarını ebruan renkli gül gibi kırmızılaşmış gördüm. Kakülleri yanaklarının üstüne sümbül gibi dağılır.

111

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ṭurre-i zülfine çekdim bu dil-i şeydâyı ben
Uşlanır mı neyleyim zincir-şiken dīvānedir

Bu çıldırmış gönlümü saçlarının kıvrımlarına bağladım. Bu gönül uslanır mı? Neyleyeyim ki o zincirlerini parçalayan çıldırmış bir delidir.

112

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bir ricām var ḥazretiñden sevdigim etme dirîğ
Gel seniñle edelim geşt ü güzār lâm-elif

Sevgili hazretlerinden bir ricam var. Sevdığım bunu benden esirgeme! Gel, seninle lam-elif gibi sarmaş dolaş olup gezelim.

113

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Beni rüsvā-yı ʿām etdiñ niçün ey bī-vefā yārim
Derün-ı dildeki dāğ-ı nihānım āşikār oldu

*Ey vefasız yarım! Neden beni
herkese rezil ettin? Gönlümün
derinlerindeki gizli yara
ortaya çıktı.*

114

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Āteş-i ruḥsār-ı ālı yandırır ḥaṭṭ-āverin
Ol sebebdan tīz biter yanık maḥaliñ sebzesi

*Al yanağının ateşi yeni çıkmaya
başlayan ayva tüylerini yandırır.
Yanık yerin sebzesi o yüzden
çabuk çıkar.*

115

Mefāʿilün Mefāʿilün Feʿülün

Murād almak dilerseñ dü cihāndan
Geçip cümle murādı nā-murād ol

*İki cihanda da mutlu olmak istiyorsan
(nefsinin) tüm arzularından vazgeçip
arzusuz ol.*

116

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

68b Cüdā düşdüm efendimden ʿaceb ḥālim n'olur bilmem
Giceler āh u zārıñla ḥayāliñ dilde kalmışdır

*Efendimden ayrı düştüm,
bilmem ki acaba halim ne
olur? Geceleri senin hayalin
yüzünden ettiğim ahlar ve
inlemeler gönlümde kalmış-
tır.*

117

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

Nā-murādım bu cihāndan keff-i yed kıldım hemān
Başka dostı yüzine gülsün felek şimden gerü

*Bu cihandan hiçbir beklentim
yok. Her şeyden vazgeçtim.
Talih bundan sonra başka bir
dostun yüzüne gülsün.*

118

Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün Mefāʿilün

ʿAceb ārzü-keş olduğça naşīb yok laʿl-i ālından
Uşandım dilberā her an seniñ leyte vü leʿallenden

*Sevgilinin kırmızı dudağından
nasibinin olmaması acaba
gittikçe daha çok arzulu
olamdan mıdır? Ey dilber!
Senin her zaman beni*

sürüncemede bırakmandan
usandım.

119

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ben saña āşüfte oldum kıl teraḥḥum ey perī
Yohsa berbād etdirirsiñ āh-ile dilberligi

*Ben sana tutulup perişan oldum.
Ey peri, bana merhamet et!
Yohsa ettiğim bu ahlarla
dilberliğini berbat ettirirsin.*

120

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ey perī bir raḥm ile baksañ dil-i bī-çāreye
Bağmasañ mir'āta ḥācet eylemez bir an seni

*Ey peri! Merhamet gösterip bir an
aynaya değil de bu çaresiz gönle
bir baksan... Ki ayna, senin bir
anlık bakmamandan bir eksiklik
hissetmez.*

121

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şad hezārān rüyıña kılsam naẓar cānā yine
Her birinde güyiyā sāl-i hezārı ḥasretim

*Ey can! Senin yüzüne yüz
binlerce kez baksam yine de her
defasında sanki bin yıldır yüzüne
hasretmişim gibi bakarım.*

122

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sāye-i zülfünde tutdum şimdi ben ārām-gehi
Çeşm-i maḥmūr tır-i müjgān nīm-nigāh seyrindeyim

*Sevgilinin saçlarının gölgesin-
de kendi bir dinlenme yeri
tuttum. Oradan baygın göz, ok
gibi kırpık ve yarım bakış
seyretmekteyim.*

123

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ne mümkün pāyidār olmak baña bend ü kemend ey şūḥ
Beni bend eyleyen zülf ü kemend ü sīnebendiñdir

*Ey baştan çıkarıcı güzel!
Beni bağlayan ipin,
kemendin sağlam kalması ne
mümkün? Beni bağlayan,
saçın ve sütyeninin
kemendidir.*

124

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

Mülakat eylese bād-ı sabā ben 'āşık-ı yāre
 Tağıdsa zülf-i dildārı perīşān olduğun görsem

*Sabah rüzgarı, yarin aşığı olan
 benimle görüşüp sevgilinin
 saçlarını dağıtsa da ben de
 saçların darmadağın olduğunu
 görsem...*

125

Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün

Bir Zeliḥā derdiniñ āşuftesi oldum 'aceb
 Gice gündüz āh u efgānımla bīzārdır felek

*Bir Züleyha derdine düştüm.
 Acaba felek gece gündüz
 ettiğim ahlar ve feryatlardan
 usanmış mıdır?*

126

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

Tīr-i müjgānı benim bu sīnemi kıldı ḥarāb
 'İd-i şebde sīne-şāf oldum ḥayāl-i yār ile

*Sevgilinin kirpiklerinin oku
 sinemi dağılayıp perişan etti.
 Sevgiliyi hayal ettiğim bayram
 gibi gecelerde gönlüm her şeyden
 arındı.*

127

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

Ebrū müjgānı tekellüm etdi hem şūrīdelik
 Ğamzesi cānıma geçdi eyledi delik delik

*Sevgilinin kaşları ve kirpikleri
 aşığını perişan edecek şekilde
 konuştu. Bakışları gönlümü delip
 delik deşik etti.*

128

Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlātün Fā'īlün

Dem-be-dem cevır ü cefānı redde güç çekmekde güç
 Sevdigim cānım a zālīm pīç ü tāb etmekde güç

*Ey zalim sevdiğim! Senin
 cefanı, eziyetini reddetmek
 çok zor. Canım! Telaşa
 girmek, sıkıntıya düşmek te
 zor.*

129

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Nice ta'rîf edem derd-i dilim ey bî-vefâ bilmem
Beni Mecnûn kıyâs eyler görenler pîç u tâbımdan

*Ey vefasız! Bilmem ki gönül
derdimi sana nasıl izah
edeyim? Mecnun, çektiğim
sıkıntıdan dolayı beni
kendisiyle kıyaslar.*

130

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

69a Nîm nige hle bendeñi âvâre kıldıñ dilberâ
Nâ-mecâl etdiñ beni ey pür-cefâ yazık baña

*Ey sevgili! Yarım bakışla ben
kulunu perişan ettin. Ey cefalı
sevgili! Ben de takat
bırakmadın, bana yazıktır.*

131

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Yeter ey nâ-murâd Râzî du'âya başla gel gayrî
Cenâb-ı Hâzret-i kâdir merâmınca ede ihyâ

*Ey muradına eremeyen Râzî!
Artık yeter! Gel, dua etmeye
başla! Her şeye kudreti olan
yüce Allah dualarını kabul
edip seni ihya etsin.*

132⁶⁰¹

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Süzülsün çeşm-i mestiñ rûy-ı bîdârı görsünler
Büzülsün zülf ü bendiñ bendeler didârı görsünler

*Mest edici gözün süzülsün de
uyanık yüzünü görsünler.
Saçlarının düğümleri
büzülsün de kulların yüzünü
görsünler.*

Msd-1

70a

Dîger

1

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

Dâğ dâğ oldu dilim lâleye hem-reng oldu
Sûziş ü nâlelerim muṭrîbe âhenk oldu

*Gönlüm yaralarla doldu, laleyle
aynı renk oldu. İnlemelerim,
yakarmalarım çalgıcının ahengi*

⁶⁰¹ Bu matla 34b sayfasında 65. gazelden sonra yazılmıştır.

oldu.

Derdime rahm edeniñ kalbi hemān seng oldu
Sitem ü dost-ı zamān lutf-ile yek-reng oldu

Derdime merhamet gösterenin kalbi sanki taş oldu. Zamanın dostu ve zulmü Allah'ın yardımıyla aynı renge dönüştü.

Ḳan döker dīdelerim hem daḥi her ān ağlar
Ağlamaz kimse baña ḥüzn ile yārān ağlar

(Gözyaşı yerine) kan döken gözlerim daima ağlamakta. Hiç kimse halime ağlamaz, (sadece) dostlar hüznlenip ağlar.

2

Fe'īlātūn Fe'īlātūn Fe'īlātūn Fe'īlūn

(Fā'īlātūn)

(Fā'īlūn)

Bī-mürüvvēt yedine girdi cihān vāh eyvāh
Ādemiyyet yok olup oldu nihān vāh eyvāh

Eyvah! Cihan namerdin eline düştü. İnsanlık yok olup gizli hale geldi. Eyvah!

Ne 'aceb ḥāle girip şimdi cihān vāh eyvāh
Neye müncerr ola bu zulm-ı firāvān vāh eyvāh

Eyvah! Cihan şimdi ne kadar da tuhaf bir hale girmiş! Eyvah! Bu büyük zulüm nasıl sonlanacak?

Allāh Allāh bu cihān başkaca sūret buldu
Ḳande ḳaldı 'acabā bāb-ı mürüvvēt n'oldu

Allah Allah! Bu cihan başka bir şekle dönüştü. Yiğitlik, cömertlik nerede kaldı, cömertlik kapısına ne oldu.

3

Fe'īlātūn Fe'īlātūn Fe'īlātūn Fe'īlūn

(Fā'īlātūn)

(Fā'īlūn)

Kime şekvā edeyim ḥāl-i gedā böyle imiş
Ki tecellī'-i İlāhī'de nidā böyle imiş

Kime şikayet edeyim ki? Fakirin hali böyle imiş. İlāhī tecellide nida böyle imiş.

Ḥaḳḳ'a teslīm ü rızā cānı fedā böyle imiş
Elimizden ne gelir emr-i Ḥudā böyle imiş

Allah'ın takdirine teslim olup rıza göstermek ve canını feda etmek böyle imiş. Elimizden ne gelir ki? Allah'ın emri böyle imiş.

Yalvarıp yakarayım yārime söz geçmez ise
Cān nişār eyleyeyim vārıma söz geçmez ise

*Sevgilime söz geçiremiyorsam
(bari) yalvarıp yakarayım. Her
şeyim olan yarime söz
geçiremiyorsam (bari) ona
canımı feda edeyim.*

4

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

Ey Hūdā feyzin ile bendeñi şādān eyle
Raḥm edip ḥālime āh derdime dermān eyle

*Ya Rab! Feyzinle ben kulunu
mutlu et. Halime merhamet edip
derdime derman eyle.*

Bī-kes ü 'āciz ü bī-çāreñe iḥsān eyle
Dest-res bulmağ için Hızır'ınā fermān eyle

*Kimsesiz, aciz ve çaresiz kuluna
yardım et. Kuvvet ve zenginlik
bulmak için Hızır'ına emir buyur.*

Yetişip tutsa elim āh baña hem-dād olsa
N'olur ey kân-ı kerem emr olup imdād olsa

*Ah! Yetişip elimi tutsa bana
yardımcı olsa ne olur! Ey
cömertlik hazinesinin sahibi!
Emredip beni kurtarsan ne olur?*

5

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

(Fā'ilātün)

(Fā'ilün)

Düşürüp nār-ı firāka beni nālān etdiñ
Dil-i 'āşık-zedemi āteş-i sūzān etdiñ

*Beni ayrılık ateşine düşürüp
inlettin. Aştan yaralanmış
gönlümü yanan bir ateşe
dönüştürdün.*

Rūz u şeb ağlamadan dīdelerim kan etdiñ
Rāzi-i gam-keşini hecr-ile giryān etdiñ

*Gece gündüz ağlamaktan
gözlerimi kan çanağına çevirdin.
Bu acı çeken Rāzī'yi ayrılığınla
ağlattın.*

Bu fenā mülkine dil-beste olup neylemeli
Dest-i dāmen-keş olup terk-i cihān eylemeli⁶⁰²

*Bu fani dünyaya gönül bağlayıp
ne yapılabilir ki? Senin eteğini
tutan el olup bu fani dünyadan
vazgeçmeli.*

⁶⁰² Bu dizeden sonra gelen sayfalarda çeşitli tablolar ve notlar mevcuttur. Bu bölümle ilgili açıklamalar çalışmamızın "Nüsha Tavsifi" bölümüne alınmıştır.

Ketebe'l-fakīru'l-hakīru Muḥammed Sa'īd es-Sırrī İbn-i 'Osmān es-Sūrūrī el-Bolevī fī seneti şemāniye ve 'işrīne ve mi'eteyni ve elfin ve temāmin haze'd-dīvāni fī sulhī şehri cemāziye'l-āḥir min tilke es-seneti ve şāhibu'd-dīvāni el-mezburāti ilā beldetinā el-Bolī me'a 'Abbās Pāşā bi-ṭarīki e't-teḥaddümi fi-kethudāyi bevvābīn ṭāle'llāhu 'ömrehu ve enāle murādehu fī'd-dāreynī şumme ellefe beynenā bi'l-muḥabbeti ve'l-muvaḥḥī'l-kāmileti ḥatta 'araḍa lenā en-urattibe ḡalike'd-dīvāne bi-tertibī ḥurūfu'l-hecā'ī ve tertibī'd-dibāci ferattebtu 'alā vefkī mā 'araḍa ve temenni teberrüken ve teyemmünen fe'l-ḥamdülillāhī Rabbi'l-'alemīn. Allāhümme'fu ḡunūbenā ve ḡunūbehüm.

(Bu eseri Bolulu Muhammed Said Sırrı İbn-i Osman 1228'de Cemaziyelahir ayının ortasında yazdı. Sözü edilen Divan'ın sahibi, Allah ona uzun ömür versin ve iki cihanda onu muradına kavuştursun, Bolu beldemize Abbas Paşa'nın kapıcılar kethüdası olarak gelen kişidir. Geldikten sonra aramızda tam bir kardeşlik ve muhabbet oluştu. Benden bu Divan'ın dibacesi ile manzumelerini düzenlememi istedi. Ben de bu işte muvaffak oldum. Bunun bereket getirmesini ve hayırlı olmasını dilerim. Alemlerin rabbi olan Allah'a hamd olsun. Allah'ım bizim ve onun günahlarını bağışla.)

SONUÇ

Bursalı İbrâhîm Râzî klâsik Türk şiirinin çoraklaştığı, yeni bir ses, yeni bir ritim arayışına girdiği, yeniden dirilme, eski şaşaalı günlerine geri dönme telaşıyla çırpındığı yılların sanatçısıdır. XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında yaşayıp yazmış olduğu Divan'ıyla bu sahaya katkı sunan Bursalı İbrâhîm Râzî; tanınmamış, araştırmacılar tarafından kendisine ulaşılamamış bir şairdir. Yapılan bu çalışma neticesinde de klâsik Türk edebiyatı kaynaklarında Râzî mahlaslı 12 şaire ulaşılmış, fakat bunlardan hiçbirinin Bursalı İbrâhîm Râzî olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle hakkında hiçbir kaynakta bilgi bulunamayan Bursalı İbrâhîm Râzî, bu çalışmadan elde edilen verilerle klâsik Türk edebiyatına tanıtılmıştır. 1761/1762 yıllarında Bursa'da doğan İbrâhîm Râzî, ilk evliliğini Şerife Züleyha Hanım'la yapmış, bu evliliğinden 5 çocuğu olan Râzî bunlardan ikisini kaybetmiş, daha sonra eşinin de vefatı üzerine yaptığı ikinci evliliğiyle 70'li yaşlarda bir çocuk sahibi daha olmuştur. Yazdığı tarih manzumelerinden Râzî'nin 1833/1834 yıllarında hâlâ hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Tarih manzumelerinin verdiği bir diğer bilgi de Râzî'nin, Osmanlı Devleti'nin bu karışık döneminde yapılan birçok savaşta yer almasıdır.

Bursalı İbrâhîm Râzî Divan'ında başka bir eserin varlığından bahsedilmediğinden elimizde Bursalı İbrâhîm Râzî'nin eseri olarak sadece Divan'ı vardır. Eser, Konya Mevlana Müzesi Kütüphanesi'nde 2422 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Divan'da 51 tarih manzumesi, 4 kaside, 153 gazel, 6 mesnevi, 4 kıta, 1 terkîb-i bend, 3 tercî-i bend, 15 nazım, 132 müfred ve matla ile 1 müseddes olmak üzere toplamda 370 manzume yer almaktadır. Ayrıca Divan'da gazeller arasına yazılmış müellifi belli olmayan 1destan da mevcuttur.

Matematikle dil estetiğinin buluştuğu bir nazım şekli olan tarihlerle Divan'ına başlayan Râzî, yazdığı 51 tarih manzumesinin yaklaşık üçte ikisinde mimarî eserlerin inşası veya tamiri ile doğum vakaları üzerinde durur. En çok müfred olarak kaleme alınan tarih manzumelerinde hakim olan tarz ise *methiyedir*. Tarih manzumelerinde şiir estetiğini matematikle beraber vermek oldukça zor bir iştir. Şiir estetiği açısından Divan'daki tarih manzumelerinin diğer nazım şekillerinin yanında daha zayıf kaldıkları söylenebilir. Divan'ında sadece 4 kasideye yer veren Râzî, bu kasideleri beyit sayısı

bakımından da uzun tutmamıştır. En uzun kaside bile sadece 25 beyitten oluşmaktadır. Dikkat çeken bir başka husus ise bu kasidelerin sadece *maksut* ve *dua* bölümlerinden oluşmasıdır. Kasidelerden sonra yer alan 152 *gazel* ise Divan'da en fazla tercih edilen nazım şeklidir. Bu gazeller çoğunlukla *aşk*, *şarap* ve *sevgili* konularında yazılsa da aralarında *nasihatname* türünde birkaç gazel de vardır. Bu gazeller arasında lirizm dozajı yüksek *âşık-mâşuk* konulu beyitlerin klâsik Türk şiiri estetiği içerisinde kendilerine rahatlıkla yer bulabilecekleri söylenebilir. Esasen aynı tema etrafında şekillenen *terkîb-i bend* ve *tercî-i bendler* ile *Mecâzîye* başlıklı *müfred* ve *matlalar* da bu estetiğe dahil edilebilir. Bu tarz beyitlerde dikkat çeken husus şairin *melâmet-meşrep bir tutum*, *rindâne bir eda* ve *âşıkâne bir coşku* içerisinde olmasıdır.

Şiir, söz ve mana estetiği üzerine kurulu sanatsal bir uğraştır. Klâsik Türk şiiri de hâkim olduğu yüzyıllarda hep bu *söz ve mana estetiğini* önceleyen bir tutum içerisinde olmuştur. Divan'ının dibacesinde bu durumun farkında olduğunu gösteren Râzî, aruz ilmini tatbik ederek inci gibi şiir düzenlemenin kendi devrinde marifet addedildiğini söyler.(Divan/2a) Şairin bizzat kendisinin açtığı bu pencereden onun şiirlerine bakıldığında ise Râzî'nin *marifetli bir şair* olduğu söylenebilir. Zira Râzî'nin vezin, kafiye ve redif uygulamalarında tespit edilen hataları her Divan şairinde görülebilen hatalardır. Divan'ında 10 farklı aruz kalıbını uygulayan Râzî'nin en çok tercih ettiği aruz kalıpları aynı zamanda klâsik Türk şiirinde de en çok kullanılan aruz kalıplarıdır. Bu manada Râzî'nin tercihleri klâsik Türk şiiriyle paralellik arz eder. Vezin uygulamalarında tespit edilen kusurlar, her divan şairinde rastlayabileceğimiz kusurlar olup şiirlerin ahengini bozmayacak mahiyettedirler. Râzî'nin başarılı vezin uygulamalarıyla şiirlerinin çoğunda güzel bir ahengi yakaladığı söylenebilir. Divan'da vezin hususunda dikkat çeken hususlar da vardır: Bunlardan ilki, şairin müfred olarak yazdığı 19. ve 38. tarih manzumelerinde beytin her iki dizesine de ayrı ayrı bir aruz kalıbı uygulamasıdır. İkincisi ise Râzî'nin 48, 125 ve 126. gazelleri *7+7 duraklı 14'lü hece ölçüsüyle* kaleme almasıdır. Kafiye konusunda ise Râzî'nin *sinâd*, *ikvâ*, *ikfâ* ve *itâ* kusurlarına düştüğü görülse de bunların her divanda rastlanabilecek hatalar olduğu söylenebilir. Bununla beraber Râzî Divanı'nda *mücerred*, *mürdef*, *mukayyed*, *müesses*, *müterâdif*, *mütevâtir* ve *mütedârik* kafiyelerinin yanı sıra *kâfiye-i ma'mûle* ve *kâfiye-i gayr-ı ma'mûle* olmak üzere hemen hemen tüm kafiye türlerinin başarıyla uygulandığı

görülür. Kafiye ve redif konusunda Râzî Divanı'nda dikkat çeken bir husus da Râzî'nin birçok manzumede kafiye olmaksızın sadece redifle ahengi sağlamış olmasıdır.

Divan'ının kapağında Mevlevî sikkesi resmi bulunan Râzî, Divan'ında "Sikke-ber ser-çâker-i Monlâ-yı Rûm'uz" (G53/9) demek ve bir Mevlevî şair olduğunu ifade etmektedir. Divan'da Râzî'nin Mevlevî olduğunu gösteren daha birçok beyit vardır. Mevlevî bir şair olan Râzî'nin şiirlerindeki muhteva, ağırlıklı olarak tasavvufur. Divan'ın muhteva incelemesinde dinî-tasavvufî konuların ağırlığı belirgin biçimde kendini hissettirir. Aşk ve şarap konulu beyitlerin gerisinde dahi tasavvufî ıstılahlarla ustaca örölmüş bir ilahî aşk temasına ulaşılabilir. Bununla beraber Râzî Divanı'nda nasihatnâme tarzında kaleme alınmış sosyal temalı manzumelere, özellikle müfred ve matlalarda, rastlandığı gibi Râzî'nin hayatla içi içe olduğunu gösteren hicivlere ve manzum latifelere de rastlanır.

Son olarak bazen Şeyh Gâlîb'in, bazen de mahallî üslubun tesirinin hissedildiği Râzî şiirlerinde en ağır basan özelliğın "kudemâ tarzı" denilen klâsik üslubun olduğu söylenebilir. Bununla beraber 18. ve 19. yüzyıl sanatçısı Râzî'nin klâsik Türk şiirinin bu zor döneminde şiire yeni bir soluk getiremediği, klâsik edebiyatın son iki büyük üstadı olan Nedim ve Şeyh Gâlîb'in belirlediği seviyeye ulaşamadığı da vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (haz.), *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'ar*, AKM Yayınları, Ankara 1999.
- Açıl, Berat, "Klâsik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, (2015) Bahar, s. 1-28.
- Akay, Nimetullah, "Osmanlı Sultanı II. Mahmud Döneminde Mevlevîlik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 20, Sayı 33, Ocak-Haziran 2015, s. 83-105.
- Akkuş, Metin, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebî Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2008.
- Akün, Ömer Faruk, "Divan Edebiyatı", *DİA*, İstanbul 1994, C. 19, s. 420.
- Albayrak, Nurettin, "İbrâhîm b. Edhem", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, C. 21, s. 295.
- Altınışik, Kezban, *Nakşibendî-i Atîk Dergâhı ve Açıkbâş Mahmud Efendi*, (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi, SBE, Bursa 2006, s. 26-30.
- Atar, Fahrettin, "Şehîd", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 428.
- Ay, Ümran, "Divan Şiirinde Güneşin Sevgili Tipine Yansıması Hakkında Bir Değerlendirme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2*, İstanbul 2009, 117-162.
- Aycan, İrfan, "Haccâc b. Yûsuf eS-Sekâfi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C. 14, s. 427-428.
- Aydemir, Abdullah, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara 2014.
- Babacan, İsrail, *XIX. yy. Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli (Şekil ve İçerik)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2001.
- Bardakoğlu, Ali, "Kurban (İslam'da Kurban)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, s. 436.
- Batıslam, H. Dilek, "Divan Şiirind Rakip ve Leyla Hanım'ın Rakip Gazeli", *Turkish Studies*, Volume 8/13 Fall 2013, s. 21-35, Ankara-Turkey.

-, "Divan Edebiyatında Latife ve Hezl" Çukurova Üniversitesi, SBE Dergisi, C. 22, Sayı:1, 2013, s. 233.
- Bayraktar, İbrâhîm, "Bayram (İslamî Dönem / Dinî Hükümler)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 5, s. 259.
- Bayraktar, M. Sami, *Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2005.
- Bayram, Yavuz, "Klâsik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *Turkish Studies*, vol. 2/4 (Fall 2007), s. 209-219.
- Beydilli, Kemal, "Boğazlar Meselesi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 267.
-, "Küçük Kaynarca Antlaşması", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 26, s. 524.
-, "Mahmūd II", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 27, s. 352-353.
-, "Yaş Antlaşması", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2013, C. 43, s. 347.
- Birişik, Abdülhamid, "Kur'an", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2002, C. 26, s. 383-384.
- Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Aksâ", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, s. 270.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Otto Yayınları, Ankara 2014.
- Ceyhan, Semih, "Zühd", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2014, C. 44, s. 530.
-, "Tecellî", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2011, C. 40, s. 241-243.
- Coşkun, Muhammed (hızl), *Abdülkerim Kuşeyrî Kuşeyrî Risalesi*, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2013.
- Çapan, Pervin, *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr (İnceleme-Metin-İndeks)*, AKM Yayınları, Ankara 2005.
- Çelebi, İlyas, "Hızır", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 406.
- Çelebioğlu, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yayınları, İstanbul 1998.
- Çeltik, Halil, "XVIII. Yy. Tezkirelerinde Divan Şairleri", *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları) Hasibe Mazioğlu Armağanı II*, C. 22, 1998, s. 9-32.
- Çetin, Nihad M., "Arüz", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 434.

- Çiftçi, Ömer (haz.), *Fatīn Dāvud Hātimetü'l-Eş'ār (Fatīn Tezkiresi)*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10736,metinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22/11/2016]
- Demirel, Şener, "Türk Şiirinde Erguvan" Üzerine Bir Deneme", Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum, 25-27 Nisan 2007, s. 7-11.
- Deniz, Sabahat, *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Dr.Tezi)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 12.
- Develi, Hayati, *Osmanlı'nın Dili (II. Baskı)*, 3F Yayınları, İstanbul 2006.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1995.
-, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- Dostoğlu, Neslihan Türkün ve Hamdi Dostoğlu, *Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2011.
- Durmuş, İsmail, "Mecnûn", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C. 28, s. 277-278.
- Durusoy, Ali, "Kesret", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 311.
- Efe, Ayla, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 19 (2015)*: 139-174.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1993.
- Ertuğ, Zeynep Tarım, "Sorguç", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul-2009, C. 37, s. 378-380.
- Ertuğrul, Selda Kalfazade, "Başçı İbrâhîm Camii", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 5, s. 128.
- Ertürk, Mustafa, "Havz-ı Kevser", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 546.
- Erul, Bünyamin, Ahmet Önkâl ve Adem Apak, *Hız Peygamberin İzinde (2. Baskı)*, DİB Yayınları, Ankara 2013.
- Fayda, Mustafa, "Ebû Bekir", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 10, s. 102.
-, "Hulefâ-yi Râşidîn", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 18, s. 325.

-, "Muhammed (Hayatı)", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2005, C. 30, s. 409.
- Fayda, Mustafa, "Ömer", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 34, s. 44.
- Fırlı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 372.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006.
- Hakverdioğlu, Metin, *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Dâmat İbrâhîm Paşa'ya Sunulan Kasîdeler*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2007.
- Harman, Ömer Faruk, "Âsaf b. Berahyâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 455.
-, "Eyyüb", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1995, C. 12, s. 16-17.
-, "Havvâ", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 542.
-, "Meryem", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2004, C. 29, s. 236.
-, "Nuh", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2007, C. 33, s. 224.
-, "Yūsuf", *DİA*, TDV Yay., Ankara 2014, C. 44, s. 4.
- Hatipoğlu, İbrâhîm, "Selmân-ı Fârisî", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C. 36, s. 441.
- İşıkkhan, Dilek, "Divan Şairlerinde İlm-i Tencîm Tesîri", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16, (Özel Sayı II), 2014, s. 110-114.
- İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- İpekten, Haluk vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Birinci Baskı, KTB Yayınları, Ankara 1988.
- İpekten, Haluk vd., "XVIII. Yüzyıl Edebiyatı'nın Özellikleri", *Büyük Türk Klâsikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1987, C. 6, s. 195.
- İpşirli, Mehmet, "Âsaf", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 3, s. 455.
- İsen, Mustafa vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2011.
- İsen, Mustafa, *Sehi Bey Tezkiresi Heşt Behişt*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Kalkışım, Muhsin, *Şeyh Gâlib Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- Kaplanoglu, Raif, *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*, Yenigün Yayınları, Bursa 1994.
- Kara, Mustafa, "Bursa Tekkelerinde Şeyhlik Yapan Mutasavvıflar-I", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, Sayı:3, Bursa 1991, s. 107-118.

-, "Hikmet (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 518-519.
-, *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
-, "Üsküp Rıfâi Tekkesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, Yıl:1 Sayı:4, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2012, s. 42-45.
- Karabey, Turgut, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, AKM Yayınları, Ankara 2015.
- Karaismailoğlu, Adnan, *Mesnevi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Karaköse, Saadet, "Divan Şiiri Sevgili Tipindeki Abartıların Simgesel Boyutuna Birkaç Örnek", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/15, s. 185.
- Karaman, Fikret vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 2006.
- Karaman, Gülay, "Perîşân Çiçek Sünbül ve Klâsik Türk Şiirinde İşlenişi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, sayı 1/2, 2012, s. 288-319.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları, Ankara 2012.
- Karlığa, H. Bekir, "Anâsır-ı Erbaa", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C. 3, s. 149-151.
- Kartallıoğlu, Yavuz, *Klâsik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, TDK Yayınları, Ankara 2011.
- Keleş, Hamza, "Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, Sayı:1, Ankara 2001, 177-188.
- Kemikli, Bilal, "İslam-Türk Edebiyatında Hac", *Diyanet Dergisi*, Mart 1997, Sayı: 75, s. 45.
- Koçak, Aynur ve Serdar Gürçay, "Soyluluk Çiçeği "Erguvan"a Kültürel Bir İnceleme", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, cilt: 21, sayı: 84, 2015/4, s. 38.
- Komisyon, "Allah (Edebiyat)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 499.
- Köksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi (IX. Baskı)*, TDV Yay., Ankara 2005, C. I, s. 33.
- Kurnaz, Cemal, "Hızır (Edebiyat)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 411-412.
- Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C. 17, s. 504-505.

- Kutluoğlu, Muhammet Hanefi, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 65.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Eski Türk Edebiyatı", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1983, C. 32, s. 134.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye*, C. 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.
- Mercanlıgil, Muharrem, *Ebced Hesabı*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1960.
- Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (haz.) Cemal Kurnaz, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara-2014
- Öbek, Ali İhsan vd. (haz.), *Av. Ata Terzibaşı Kerkük Şairleri*, 2. Kitap, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 109-110.
- Önal, Sevdâ, "Klâsik Türk Edebiyatında Lâle ve Edebî Bir Tür Örneği Olarak Lâle Şiirleri", *Turkish Studies*, vol. 4/2 (Winter 2009), s. 911-927.
- Önder, Mehmet, *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Özel, Ahmet, "Mevlid", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C. 29, s. 475.
- Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. Cilt, Faisal Finans Kurumu Yayını, İstanbul 1986.
- Öztürk, Zehra, "Züleyha", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2014, C. 44, s. 552.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1999.
-, "Bezm-i Elest (Edebiyat)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 108.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2015.
- Selami Ece, *Klâsik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I-II)*, Eser Basım Yayınları, Erzurum 2015.
- Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- Şahin, M. Süreyya, "Cennet (1. Bölüm)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 374.

- Şemseddin Sâmi, *Kāmūs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1989.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Şükun, Ziya, *Farsça Türkçe Lugat Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya (3 Cilt)*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- Tahralı, Mustafa, "Ahmed er-Rifâi", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C. 2, s. 127-130.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988.
- Tek, Abdurrezzak, "Sa'dîlik ve Sa'diyye Kültürünün Bursa'daki Temsilcileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.18, Sayı:1, Bursa-2009, s.225-246.
-, "Tekkeler Kapatılmadan Önce Nakşîliğ'in Bursa'daki Tarihî Süreci", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, Sayı: 1, Bursa 2007, s. 211-240.
- Topaloğlu, Bekir, "Âhiret", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C. 1, s. 544.
-, "Cennet (II. Bölüm)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 376
-, "Kıyamet", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 517.
-, "Tövbe", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 279-280.
- Toprak, Süleyman, "Haşır", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 16, s. 416.
- Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- Turan, Selami, *Erken Dönem Türk Şiirinde Gazel*, (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2000.
- Türcan, Talip, "Şeriat", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 571.
- Uludağ, Süleyman, *Cüneyd-i Bağdâdî*, TDV Yayınları, Ankara 2014.
-, "Gurbet", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C. 14, s. 201.
-, "Hallâc-ı Mansûr", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C. 15, s. 377.
-, "Keşf", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C. 25, s. 315.

-, "Mücāhede", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 31, s. 440.
-, "Müşahede", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 32, s. 152.
-, "Nefis", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C. 32, s. 528.
-, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
-, "Tevekkül (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 3.
-, "Tövbe (Tasavvuf)", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2012, C. 41, s. 285.
- Uzun, Mustafa, "Cān", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C. 7, s. 138-139.
-, "Ebced", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C. 10, s. 368.
-, "İbrāhīm (Türk Edebiyatı)", *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2000, C. 21, s. 273.
-, "Kābe (Türk Edebiyatı)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 23.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV. Cilt, I. Bölüm, TTK Basımevi, Ankara 1988.
- Ünal, Sadettin, "Kābe", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 14-15.
- Ünver, İsmail, *XIX. Yüzyılda Divan Şiiri, Büyük Türk Klāsikleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1988, C. 8, s. 100.
- Üst, Sibel, "Lügaz ve Nedim'den Bir Örnek", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/1 2014 s. 210-217, TÜRKİYE.
- Üstüner, Kaplan, *Tasavvuf ve Klāsik Şiirimiz*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- Varışoğlu, Mehmet Celal, *18. Yüzyıl Divan Şiirinde İstiare, Mecaz ve Mazmun Kavramları ve Yüzyılın Şiirine Genel Bakış*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 2004.
- Yakıt, İsmail, *Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2010.
- Yavuz, Salih Sabri, "Mi'rac", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2005, C. 30, s. 132.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Bezm-i Elest", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 6, s. 106.
-, "Kader", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C. 24, s. 58.

-, "Şefa'at (İslam'da Şefa'at)", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C. 38, s. 412.
- Yeniterzi, Emine, *Divan Şiirinde Na't*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- Yıldırım, Hafsanur, "Divan Şairlerine Göre Burçlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, Sayı: 41, Aralık-2015, s. 340-353.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Bermekiler", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C. 5, s. 519.
- Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.
- Yılmaz, Ömer, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- Yiğit, İsmail, "Osman", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C. 33, s. 438.
- Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2015.
- Zavotçu, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013.
-, *Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rıza Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Tezkiresi (Tezkire-i Rıza)*, AKM Yayınları, Kocaeli 2009.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10746,metinpdf.pdf?0> [Erişim Tarihi: 22/11/2016]

İnternet Kaynakları

- <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/ertugrul-camii/>, (*Ertuğrul Camii*, Erişim Tarihi: 07/04/2017)
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/tekke-i-atik-camisi.html> (Tekke-i Atik Camii, Erişim Tarihi: 07/04/2017)
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_lehcelsview=lehceler (Türk Lehçeleri Sözlüğü, Erişim Tarihi: 15/05/2017)
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_taramasview=tarama (Tarama Sözlüğü, Erişim Tarihi: 05/01/2017)
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttassview=ttas (Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, Erişim Tarihi: 15/05/2017)

<http://www.saglikaktuel.com/bitki-ansiklopedisi-sakayik-nedir-faydalari-nelerdir-1640.htm> (Erişim Tarihi: 13/05/2017)

http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonucsgenel_arama=Rāzīsp=3 [Erişim Tarihi: 26/11/2016]

Öcalan, Hasan Basri, *Resmī Açıkbaş Mahmud Efendi*,
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detaysdetay=249>
(Erişim Tarihi: 01/04/2017)

Subaşı, Derya Adalar, *Mustafa Rāzī Efendi*,
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detaysdetay=5894>
[Erişim Tarihi: 26/11/2016]

DİZİN

A

Abbas Paşa 216, 217, 221, 252, 287,
288, 492
Açıkbaş Mahmūd Efendi..... 94, 95, 175
Ahmed er-Rifāī..... 94, 502
Anapa 11, 265
Āsaf 216, 217, 499

B

Bafra..... 125, 181, 243, 267, 268
Bağdat 93, 94, 95
Balçık 12, 57, 63, 107, 114, 278
Başçı Tekkesi ... 110, 171, 176, 177, 295
Behzad..... 215, 216, 270, 288, 334
Bermekîler..... 222, 504
Bolu.. 216, 217, 221, 243, 252, 287, 492

C

Cem ... 47, 172, 212, 213, 214, 215, 219,
326, 331, 336, 353, 372, 392, 415,
431, 498
Cemşid 212, 213, 217, 416
Ceyhun 336, 447
Cizyedarzade İzzet Efendi. 12, 282, 285,
296, 297

Ç

Çar-yār..... 85
Çin 185, 212, 213, 319, 408

D

Derviş 170

E

Ertuğrul Camii..... 181, 504
Esad Paşa..... 284

F

Ferhat..... 83, 210, 324
Feyzi Paşazade Ali Monla..... 263

G

Gavs..... 163

H

Haccac 455
Hacı İvaz Paşa . 108, 157, 159, 174, 215,
222, 269, 270
Hallāc-ı Mansūr 93, 113, 162, 502
Hatem-i Tay..... 385
Havvā..... 82
Hızır..... 72, 79, 80, 164, 220, 240, 429,
472, 491, 497, 500

Hoca Ali Zābī.....	101
Hotan.....	201, 370
Hz. Adem 62, 75, 78, 82, 124, 125, 127, 173	
Hz. Dāvud	73
Hz. Eyyüb.....	70, 160
Hz. İbrâhîm . 72, 98, 122, 143, 154, 171, 172, 173	
Hz. İdris.....	110
Hz. İsa	75, 76, 81, 141
Hz. Muhammed... 55, 77, 78, 85, 86, 87, 99, 101, 109, 111, 115, 131, 132, 146, 162, 164, 173, 174	
Hz. Nuh	63
Hz. Süleyman	74, 75, 216
Hz. Yusuf	67

I

III. Selim 3, 5, 11, 23, 94, 126, 173, 177, 220, 260, 273, 439, 440	

İ

İbrâhîm Edhem.. 11, 38, 39, 91, 92, 149, 307	
İnsân-ı Kâmil.....	162

I

İrād-ı Cedîd	23

İ

İran..... 1, 2, 4, 7, 36, 90, 212, 215, 217, 219, 220, 324, 408, 439	
İskender 79, 135, 213, 215, 220, 441, 501	

K

Kābe..... 65, 66, 154, 172, 173, 174, 456, 503	
Keçecizade Muhammed İzzet Efendi 26, 289	
Kerbela	386, 415
Keykubad.....	416
Kutub	163

L

Lāmi'î Çelebi	260
Leyla.... 15, 83, 129, 130, 206, 208, 209, 210, 323, 324, 336, 399, 412, 415, 423, 426, 430, 435, 444, 496	
Lokmân.....	80

M

Maçın.....	408
Mahkeme Camii	179
Mahmud Paşa	125, 181, 260, 267
Mecnun.. 15, 83, 92, 130, 208, 209, 210, 323, 324, 336, 366, 412, 413, 414, 419, 423, 430, 431, 435, 447, 489	

Medine..... 23, 77, 85, 86, 87, 299
 Mekke 23, 65, 66, 67, 77, 85, 86, 87, 99,
 172, 173, 220, 299, 455
 Melamilik 19
 Meryem 63, 75, 76, 81, 82, 109, 110,
 281, 295, 499
 Mescid-i Aksâ 99, 133, 174, 175, 497
 Mescid-i Harām..... 99, 133
 Mevlana..... 11, 18, 89, 90, 91, 252, 253,
 350, 493
 Mevlevilik 19, 91, 150, 496, 501
 Mısır 4, 65, 68, 69, 70, 72, 82, 273
 Mudanya..... 101, 180, 274, 277
 Mustafa Raif Efendi 283
 Mürşîd 164

N

Nemrūd..... 66, 84, 143, 418
 Nizām-ı Cedîd 3, 23, 24

P

Pîr 90, 94, 166, 274

R

Rifāʿī Abdülmümin Tekkesi..... 177
 Rifâiyye 94, 177
 Rind..... 134, 168, 169
 Rumeli 12, 26, 240, 261, 289
 Rüstem 218, 219, 404, 431

S

Saʿdiyye Dergāhı 178
 Selmān-ı Fārisī 88, 89, 499
 Sinan Bey Camii..... 180
 Sūfî 169
 Sultan Mahmud71, 75, 81, 91, 100, 172,
 254

Ş

Şah İsmail 482
 Şakir Muhammed Efendi.. 101, 181, 277
 Şiraz..... 185, 266, 319
 Şirin 2, 83, 324, 399, 415, 444

T

Tavuk Pazarı Camii .. 174, 178, 179, 215
 Tayyar Mahmud Paşa..... 182
 Tayyar Paşa Camii..... 181
 Tebriz..... 2, 185, 319
 Tekke-i Atik Camii..... 180, 181, 504
 Turan 25, 408, 439, 502

Ü

Üçler Yediler Kırklar..... 171
 Üryanizade Mustafa Efendi..... 175, 179,
 269

V

Velî 165

Viranşehir..... 216, 217, 221, 287

Züleyha 11, 68, 69, 82, 83, 84, 212, 243,
265, 293, 294, 399, 488, 493, 501

Z

Zâhid 169

Zal 439

EKLER

EK 1: Konya Mevlana Müzesi Nüshası'ndan Örnek Sayfalar

五

(3)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Mehmet ELALDI
Doğum Yeri ve Tarihi	Bingöl 23/09/1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 2000 yılında mezun oldu.
Yüksek Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'ndan 2005 yılında mezun oldu.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	Elaldı, Mehmet, <i>Nazîfî Hayatı Eserleri Edebî Şahsiyeti ve Divan'ının Tenkidli Metni</i>, (YL Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2005. (Danışman: Prof. Dr. Emine Yeniterzi) Elaldı, Mehmet, <i>Bursalı İbrahim Râzî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)</i> (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2017. (Danışman: Prof. Dr. Selami Ece)
İş Deneyimi	

Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Kazım Karabekir İlköğretim Okulu (Bingöl), Karşıyaka Anadolu Lisesi (Bingöl)
İletişim	
E-Posta Adresi	elaldimehmet@hotmail.com
Tarih	1/8/2017